ÇAĞDAŞ TÜRK ROMANI VE ÖYKÜSÜNDE ALEVİLER

İlhan Cem Erseven

ÇAĞDAŞ TÜRK ROMANI VE ÖYKÜSÜNDE ALEVİLER İlhan Cem

Çağdaş Türk Romanı ve Öyküsünde Aleviler

Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 Sayılı Yasa'nın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan Alev Yayınları'nın ve yazarının izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da her hangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

ALEV YAYINEVİ
Divanyolu Cad. No 54
Erçevik İşhanı 102
34110 Eminönü
Tel/Faks:+90.(0)212.519 56 35
www.alevyayınlari.com

ÇAĞDAŞ TÜRK ROMANI VE ÖYKÜSÜNDE ALEVİLER

İLHAN CEM ERSEVEN

Baskı :Mart Matbaası
Tel: 0212 321 23 00

BİRİNCİ BASIM
HAZİRAN 2005

ISBN 975-335-052-X

Çağdaş Türk Romanı ve Öyküsünde Aleviler

İlhan Cem Erseven

İçindekiler

Sözbaşı 1

I - Giriş 5

II - Çağdaş Türk Romanında "Aleviler" 15

II.a. Aleviliği Eksen Alan Romanlar 17

Güllüceli Kazım (1965) - Yusuf Ziya Bahadınlı 17

Yelatan (1972) - Ümit Kaftancıoğlu 29

Kardeşlerin Kini (1976) - Lütfi Kaleli 36

Elif'in Öyküsü (1980) - Erhan Bener 40

Ali Ali (1985) - Hasan Kıyafet 46

Üç Nesil (1987) - İlhan Önal 59

Savaşlı Yıllar: Son Görgü Cemi-I (1991) - İsmail Kaygusuz 78

Bir Ses Böler Geceyi (1993) - Ahmet Ümit 96

II.b. Aleviliği Yan Konu Olarak Alan Romanlar 103

Çıkrıklar Durunca (1931) - Sadri Ertem 103

Rahmet Yolları Kesti (1957) - Kemal Tahir 111

Kaplumbağalar (1967) - Fakir Baykurt 116

Binboğalar Efsanesi (1971) - Yaşar Kemal 121

Soba, Pencere Camı ve İki Ekmek İstiyoruz (1977) - Yılmaz Güney 125

Berci Kristin Çöp Masalları (1984) - Latife Tekin 128

Binboğalı Kökçüler (1993) - Süleyman Çiltaş 130

Güven-II (1999)- Vedat Türkali 136

Köprü (2001) - Ayşe Kulin 138

II.c. Dersim Olayları Nedeniyle Aleviliği İşleyen Romanlar 145

Cemo (1963) - Kemal BİLBAŞAR 145

Memo-I, II (1966, 1968) - Kemal Bilbaşar 149

Kopo (1976) - Mustafa Yeşilova 156

Karasu (1981) - Mustafa Yeşilova 161

Serçe (1988) - Ali Aslan 164

Dersimli Memik Ağa (1990) - Haydar Işık 167

II.d. Bektaşiliği Eksen Alan Romanlar 173

Nur Baba (1922) - Yakup Kadri Karaosmanoğlu 173

Mermer Köşkün Sahibi (1959) - Refi' Cevad Ulunay 186

Ek Olarak: *Mum Söndü* (Oyun-1930) - Musahipzade Celal 219

III - Türk Öyküsünde "Aleviler" 191
Harem (1918) - Ömer Seyfettin 192
Hasan Boğuldu (1943) - Sabahattin Ali 193
İtin Olayım Ağam (1964) - Yusuf Ziya Bahadınlı 195
Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu (1970) - Haldun Taner 196
Kantar Katibi Ali Rıza Efendi 196
Ablam 197
Hakullah (1972) - Ümit Kaftancıoğlu 198
Çarpana (1975) - Ümit Kaftancıoğlu 203
Almanya Dönüşü 203
Dönemeç (1976) - Ümit Kaftancıoğlu 208
Yat-Kalk 208
İstanbul Allak Bullak (1983) - Ümit Kaftancıoğlu 210
Ali Darı'nda 211
Karakazan-Şeydullah 212
Kıran Resimleri (1983) - İnci Aral 213
Son Yörük (1992) - Osman Şahin 214
Bütün Ülke Yeşil Vadi (1999)- Ali Balkız 215
Ceviz Ağacı 215
Dilbağı (1999) - Ali Balkız 216
Dilbağı 216
Delikli Taş 217
IV - Konularına Göre Değerlendirme 219
Alevilik-Kızılbaşlık-Bektaşilik ve Diğer İnançlar 232
Hz. Ali Kültü 237
Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik 246
Sünnilere Bakış 252
Aile ve Kadına Bakış (Namus, Cinsellik, Evlilik) 265
Alevi-Sünni Çatışması ve İlişkisi 274
Kaynakça 318
Romanlar: 318
Öyküler 319
Oyun 319
Kaynak Kitaplar ve Makaleler 319

SÖZBAŞI

Ülkemizde, kökeni ta bin dört yüz yıl öncesine dayanan bir çatışma ve ayrışma yaşanmaktadır ki, bu da Alevi- Sünni ikiliği ve çatışmasıdır. Araştırmacılara ve tarih bilimcilere göre İslâm tarihinde Hz. Muhammed'in ölümünün hemen arkasından başlayan Halifelik kavgası, görünürde Hz. Ali'ye karşı gibi görünen, fakat özde Hz. Muhammed sülalesine karşı yapılan iktidar mücadelesi ve bu mücadelenin galipleri olarak gözüken Muaviye, Yezit ve ardıllarının vahşete varan kılıçlı ve zehirli öldürme eylemlerinin yarattığı tarihsel kaos, günümüze dek süregelmiştir. Bunun sonucunda zorunlu olarak Hz. Ali'yi sevenlerin oluşturduğu "muhalefetçi" düşünce ile iktidarcı (Sünni) düşünce arasındaki ayrım, yüzyıllardır süren ve yer yer tartışmaya, kavgaya ve hatta silahlı çatışmaya dönüşen Alevi-Sünni ikiliğini yaratmıştır. Kuşkusuz bu yaratılan ikilikte, rol alan aktörler de olmuştur. Bu aktörlerin başında da ülke yöneticileri ve onların işbirlikçileri gelmiştir. Bin dört yüz yıl öncesinden başlayan Sünni ideolojiyi egemen kılma mücadelesi, günümüze dek devam etmiş ve halen de etmektedir.

Anadolu'nun Türkleşmesiyle birlikte güçlü bir akım haline gelen İslâmlaşma süreci Osmanlı Devleti zamanında da sürmüş ve bu sürede Aleviler, çeşitli baskılara ve katliamlara uğramıştır. Devletin şeyhülislâmları ve kadıları tarafından verilen ölüm fermanları ve asılsız fetvalarla yaşamları zehir edilmiştir. Aynı düşünce günümüzde de devam etmektedir. Sünni ideolojiyi devletin resmi ideolojisi haline getirmek isteyen kimi siyasetçiler ve işbirlikçileri, yakın tarihimizde görüldüğü gibi Kahraman Maraş, Çorum, Sivas-Madımak, İstanbul-Gazi olayları gibi olaylar yaratarak Alevilerle Sünnileri karşı karşıya getirmeye çalışmışlar ve yer yer başarılı da olmuşlardır. Tüm bu olayların temelinde ise siyasilerin ve karanlık güçlerin çirkin emelleri yanı sıra tarihten gelen ve yüzyıllardır süren kin, öfke ve düşmanlık tortularının yarattığı toplumsal histeri ve bu histerinin önlenemez sonuçları görülmektedir.

İşte tüm bu olgular ve gerçekler, araştırmacılar, tarihçiler ve bilim adamları tarafından değerlendirilip belgelendirilirken öte yandan kimi roman ve öykü yazarlarımızın da konu malzemesi olmuştur. İslâm tarihi çerçevesinde öğrendiğimiz birçok olaylar ve bunların sosyo-kültürel yansımaları, kaçınılmaz olarak roman ve öykülerimize de girmiştir.

Örneğin en bilinen tarihi roman yazarı Murat Sertoğlu'nun tefrika halinde yayınlanan Hz. Ali ve yaşamıyla ilgili romanı gibi...

Günümüzde ise roman ve öykü yazarlarımızın, Sertoğlu gibi yazmaktan öte doğrudan Alevilik ve Bektaşilik kültürü içerisinde yer alan ve kurumlaşmış, yer yer eleştirilere ve hakaretlere neden olan konuları işlediğini görürüz. Örneğin Yakup Kadri, *Nur Baba* ile Bektaşiliği eleştirirken Musahipzade Celal ise doğrudan bir iftira malzemesi olan mum söndü olayını rahatlıkla sahneye koyabilmektedir. Öte yandan Bahadınlı ve Kaftancıoğlu gibi Alevi kökenli yazarlar ise sömürü aracı olarak gördükleri Dedelik kurumunu ve hakullah olayını acımasız bir biçimde eleştirirler. Kıyafet ve Kulin ise Alevi ve Sünni iki gencin kaçmasıyla ortaya çıkan Alevi-Sünni kavgasının tarihsel ve dinsel kökenlerini irdelerken, Bilbaşar ve Yeşilova ise Dersim olayları çerçevesinde arka planda Alevilik ve Aleviliğin günlük yaşamdaki motiflerini sergiler. Kitabımız için değerlendirmeye aldığımız tüm yapıtlarda, Alevi ve Bektaşi kültürü ve günümüzde de devam eden sorunlarıyla ilgili tüm konulara yer verildiğini ve bunların da gerçeğe yakın ve yalın biçimde işlendiğini görürüz.

Ayrıca öykülerde Alevilik ve Bektaşilikle ilgili konulara da rastlarız. Örneğin Bahadınlı ve Kaftancıoğlu, "*Efendimler*" diye anılan, Hacı Bektaş Veli'nin torunları olduklarını iddia eden *Dedeleri* acımasızca eleştirirken. Balkız, Alevi ve Bektaşi inancında yer alan inançsal motiflere yer vermiştir.

Kitabın yazılış sürecine gelince, doğrusu böyle bir kitap yazmayı hiç düşünmemiştim.1990'lar sonrası ortaya çıkan Alevilik furyasıyla birlikte bilindiği gibi kitap vitrinlerini Alevilik ve Bektaşilikle ilgili kitaplar doldurmaya başlamıştı. Bunun yanı sıra bir tabu sayılan ve maşayla tutulması gereken bir ateş olarak görülen Kürtlük olgusu da gündemdeydi. Bu furya içerisinde Rohat takma adıyla yazan bir Kürt yazarın, "*Çağdaş Türk Edebiyatında Kürtler*" adlı kitabını okumuştum. Kitap güzel bir araştırmanın, incelemenin ürünüydü. Aynı araştırmanın/incelemenin Aleviler üzerinde de olabileceğini düşündüm ve elinizdeki kitabı yazmaya karar verdim. Bu kitabın esin kaynağı Rohat'ın yukarıda adını andığım yapıtıdır. Bu anlamda bana böyle bir kitap yazmanın yolunu açtığı için gıyaben de olsa Rohat'a teşekkür ediyorum.

Araştırmamı dört ana başlık üzerinde yapmaya çalıştım. Nedeni de kimi yapıtların ağırlıklı olarak Alevilerden ve Alevilikten söz etmesi, kimi kimilerinin de asıl konunun arkasında ya da çevresinde Aleviliği işlemesiydi. Yazarlarımızın Alevilik ve Alevilere yaklaşımı, ister istemez beni konu sınıflandırmasına götürdü ve *İçindekiler* bölümünde de görüleceği gibi dört ana başlık altında romanları sınıflandırarak inceledim.

İlk başta çalışmamı romanlar üzerine düşünmüştüm. Fakat yazarlarımızın, romanlarının yanı sıra öykülerinde de benzer temayı işlediklerini görünce "*Öykülerde Aleviler*" adıyla bir başka bölüm açmayı uygun gördüm. Ayrıca Musahipzade Celal'in oyun olarak yazdığı "*Mum Söndü*" adlı tiyatro yapıtını da konuya zenginlik kazandırması açısından ek olarak kitabıma aldım. Yine okurlarımızın Aleviler ve Alevilik-Bektaşilik konusunda daha iyi bilgilenmeleri ve yazarların, konuya nasıl yaklaştıklarını

rahat görebilmeleri için kitabın sonuna Alevilik ve Bektaşilikle ilgili günümüzde çok tartışılan ve bilinen konular üzerinde ayrı bir değerlendirme yaptım. Böylece yazarlarımızın belirlediğimiz konulardaki yaklaşımını ve bu yaklaşımının yapıtlarına nasıl yansıdığını ortaya koymak istedim.

Tüm bu söylediklerime karşın yine de bu çalışmanın eksik yanları olabileceği kuşkusunu taşıyorum. Hiçbir şey tam mükemmel değildir. Kitabı yazarken nesnel olmaya elimden geldiğince önem verdim. Belki kimi okurlar beni yanlı davranmış bulabilirler. Bu yargıya varmadan önce kitabın tümünü iyi okuyup genel anlamda bir değerlendirme yapmak daha yerinde olacaktır.

Yeni bir kitabın kavşağında buluşmak dileğiyle...

İlhan Cem Erseven
1 Eylül 2001/Ankara

***

Bu arada bir eleştiri yapmadan geçemeyeceğim. Dosyanın yazımını Eylül 2001'de bitirdim. Basılması için İstanbul'da Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili basım/yayın yapan önemli saydığım saygın yayınevlerine başvurdum. Birer fotokopilerini gönderdim, incelemeleri için. Kimileri dürüstçe ve açıkça öncelikle ekonomik sorunları nedeniyle basamayacağını, kimileri ancak bir-iki yıl sonra yayın programına alabileceklerini söylediler. Bir kısım yayınevleri ise "*ilgili uzman arkadaş inceliyor*" bahanesiyle dosyayı 2-3 ay ellerinde tutup, ısrarlı sormam sonucu utanma (!) belasına geri iade ettiler. Holdingleşmiş bir yayınevinde, Alevilik konusunda uzman sayılan ve dost olduğunu sandığım bir yazar arkadaşımın da "*basılamaz*" diye rapor vermesi cabası, Anladım ki yayınevlerinde bir "*etik*" sorunu var.

Kitabımı yazılışından dört yıl sonra basma cesaretinde bulunarak siz okurlarla buluşturan Alev Yayınları yönetmeni Sn. Ahmet Koçak'a bin kez teşekkürler. Sağ olasın Ahmet can.

İlhan Cem Erseven
Haziran 2005/Ankara

I - GİRİŞ

Edebiyat, içinden çıktığı toplumun estetik ve düşünsel yapısının bir yansımasıdır. Edebiyat alanındaki büyük yapıtlar, yazarın bağlı olduğu toplumun tarihsel geçmişini, sosyo-kültürel yapısını da yansıtır. O toplumun küçük-büyük deneyimleri, iç çelişkileri, göçler, iç ve dış savaşlar, sosyal ve siyasal alandaki değişimler, er ya da geç, toplumun yine kendi edebiyatında yer alır. Yazara da burada, tüm bu olguları ustaca yapıtında işlemek, okurlarına, daha doğrusu kendi toplumuna yeni görüşler ve yorumlar sunmak düşer. Bu anlamda, bir toplumun edebiyatının yalnız yazınsal değil, toplumsal değeri de vardır, sonucu ortaya çıkmaktadır.

Yazılan bir öykü, roman ya da oyun, içinde bulunduğu ülkenin, konu edindiği halktan çok yazarın içinde yaşadığı kendi toplumunun gerçeklerini dile getirir. Örneğin Ankara'da doğup büyümüş bir yazar ya da şair, diğer kentlere göre en iyi Ankara'yı anlatabilir, Ankara'da yaşayanların sorunlarını, kavgalarını, aşklarını, umutlarını yapıtlarında işleyebilir. Çünkü tanık olduğu, en iyi bildiği insanlar kümesi Ankara'da yaşamaktadır, yani kendi yaşadığı adrestedir. Bu nedenle, bir İstanbul ya da Hakkari romanı, öyküsü yazması beklenemez. Yazsa da fazla gerçekçi olmaz

Ülkemiz edebiyat tarihinde edebiyatımızın geçirdiği evreleri bir yana bırakırsak, konuları açısından Kent edebiyatı-Köy edebiyatı temelinde gelişme gösterdiğini görürüz. Köy edebiyatı daha gerçekçi (sosyalist gerçekçi akıma daha yakın) bir çizgi sergilerken, Kent edebiyatında ise, Cumhuriyet öncesi ve sonrası yazarlarımıza baktığımızda, öykü ve romanlarının temel konularını genelde İstanbul yaşamı ve bu yaşamdan belli kesitler, saray ve konaklarda cereyan eden aşk maceraları, entrikalar, aldatmalar, hıçkırıklar, şarkılar, vb., oluşturur.

Türk edebiyatına baktığımızda Tanzimat'tan sonra Anadolu köylüsünün ilk olarak 1890'da yayımlanan Nabizade Nazım'ın *Karabibik* adlı uzun öyküsü ile Ebubekir Hazım Tepeyran'ın 1909'da yayımlanan *Küçük Paşa* adlı küçük romanıyla girdiğini görürüz.

Cumhuriyet dönemi yazarlarımızdan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* adlı romanı, aydınla köylüyü yüzyüze getiren bir roman özelliği taşımaktadır. Kentli bir aydın, ilk olarak bu romanla köy gerçeğini tanımaya başlamıştır. Köy gerçeğiyle asıl ve ciddi karşılaşma, Köy Enstitülü yazarların, peşpeşe pıtrak gibi ürettikleri öykü ve romanlarla olmuştur ki,

bunların başında Fakir Baykurt, Talip Apaydın, Dursun Akçam, Ümit Kaftancıoğlu, Mahmut Makal, Yusuf Ziya Bahadınlı gibi yazarlar gelmektedir. 1940 sonrası Türk edebiyatına, köy edebiyatı haklı olarak damgasını vurmuştur. Böylece Türk edebiyatı da ivme kazanmaya başlamıştır. Köy Enstitülü yazarların, yapıtlarından dolayı aldıkları öykü ya da roman ödülleri bu ivmenin en güzel ve somut örnekleridir.

Türk edebiyatında bilinen konuların dışında etnik ve inanç (mezhepsel anlamda) temelinde yazılan öykü ve romanlara pek rastlanılmamaktadır. Örneğin, Türkiye'de "*Kürtler*" dediğimiz bir halkın varlığı bilinmesine karşın, Kürtlerle ilgili değil roman yazmak, "*Kürt*" sözcüğünü kullanmak bile büyük bir sorun olmuştur. Halen günümüzde de devam etmektedir aynı çelişki. Kimi yazarlarımız, şairlerimiz ve aydınlarımız bu nedenle çeşitli kovuşturmalara, baskılara ve cezalara uğramıştır. Örneğin Yaşar Kemal, İsmail Beşikçi gibi... Fakat bunun yanı sıra romanlarında Kürtlerle Alevileri romanlarında işleyen yazarlarımız da vardır. Bu yazarlar, özellikle Kürt Alevilerinin yoğun olduğu bölgelerde geçen olayları konu olarak seçerken zorunlu olarak Kürtlük olgusu yanı sıra Alevilikten ya da Alevilerden söz etmişlerdir. Bu yaklaşımı daha çok konusu, Doğu ve Güney Doğu bölgelerinden seçilen romanlarda görürüz. Örneğin Haydar Işık (*Dersimli Memik Ağa*), Mustafa Yeşilova (*Kopo*), Ali Aslan (Serçe), Süleyman Çiltaş (Binboğalı Kökçüler) ve yakın dönemde Bağlarbaşı katliamı ve PKK olayıyla birlikte Aleviliğe de değinen Ayşe Kulin'de (*Köprü*) görmek olası.

Kürtler için söz konusu olan sıkıntı, Aleviler için de geçerlidir diyebiliriz. Alevileri ya da Alevilik olgusunu anlatan öykü/roman türü yapıtlara pek rastlanılmaz. Kimi yazarlarımız, yapıtlarında bulunduğu yerin ya da bölgenin varolan gerçekliği (o bölgenin Alevi, Sünni olması, geleneklere bağlılık, vb.) nedeniyle Alevi insanlardan söz etmek zorunda kalmışlardır. Örneğin Kemal Bilbaşar'ın ünlü *Cemo* ve *Memo* ile Mustafa Yeşilova'nın *Kopo*, Haydar Işık'ın *Dersimli Memik Ağa* adlı romanlarının konusu, Dersim (Tunceli) bölgesinde geçtiği için ister istemez o bölgenin gelenek ve göreneklerinden, yaşam biçiminden (bu da bölge halkının geleneği ve yaşam biçimidir) yola çıkılarak roman biçemi içinde kaleme alınmışlardır. Yine aynı biçimde İsmail Kaygusuz da Alevilerle Ermeniler arasındaki yakın ilişkilerden ve dostluklardan yola çıkarak her iki kesimin çevresinde dönen olayları romanında işlemiştir.

Türkiye'nin bugünkü resmi sınırları içinde, iki önemli inanç kültürü yan yana yaşamaktadır:Alevi ve Sünni inanç kültürü. Bu iki inanç kesimi arasındaki İslâm'ı yorumlama temelinde ortaya çıkan ayrılıklar ya da yaşam biçimlerinden kaynaklanan uyuşmazlıklar, bazen çatışma noktasına da varmıştır. Alevi inanç kültürünün, Türk yazarları ya da eleştirmenleri tarafından belli bir kabul görememesi halinde ortaya, belli bir kalıba oturtulmuş Sünni inançlı insan profili edebiyata yansımıştır. Örneğin romanlarda cami, ezan, imam, hacı, tespih, başını örtme, haram/helal üzerine kurulu gelenek ve göreneklere bağlı olarak yerine getirilen uygulamalar gibi belli motiflerin yer aldığı öykü ve romanlar, Sünni inanç kültürünün izlerini taşıyan yapıtlar oluşturmaktadır. Öte yanda ise, ancak

Bektaşi fıkralarında yer alan "Bektaşi" ya da "Baba Erenler" tiplemesi ve Tekke şairlerinin "nefes" adı verilen şiirlerindeki motifler az da olsa Alevi-Bektaşi edebiyatı oluşturmasına renk katan, Alevi-Bektaşi rengi taşımasına neden olan yapıtlar/ürünler olarak karşımıza çıkar ki, bunlar da sözlü edebiyat geleneğinin bir ürünüdür.

Alevi-Bektaşi edebiyatının günümüze taşınmasında en büyük araç, sözlü gelenek olmuştur. Yüzyıllardır Alevi-Bektaşi tekke şiirinin yaratıcıları olan halk ozanlarının, aşıklarının nefesleri, deyişleri köy odalarında, cemlerde dilden dile, kulaktan kulağa hep aktarılmış ve böylece günümüze dek gelmiştir. Alevi halk ozanları, başta Pir Sultan Abdal, Şah Hatayi, Kul Himmet. Serdari ve benzerleri gibi tekke/tarikat ozanlarının nefeslerini ezberlemiş ve gittiği yerde de hemen dillendirmiştir. Okur-yazar olanlar ise cönk dedikleri deftere kaydederek yitip gitmesini önlemişler, günümüze dek ulaşmasını sağlamışlardır. Yine aynı biçimde cemlerde ve kış gecelerinde köy odalarında mum ya da lamba ışığında okunan Hz. Ali Cenk Öyküleri, Kerbela Olayı, On İki İmamlar, Hüsniye, Kumruname gibi Alevi-Bektaşi kültürünün ilk basılı örnekleri olan yapıtlar ise yine okur yazar biri tarafından okunmuş, odada olanlar dinlemiş ve yine ezberci yönünü kullanarak dinleyememiş olanlara ya da gittikleri yerdeki insanlara aynı sözlü geleneği, yani sözlü aktarmacılığı kullanarak bu değerli söylencelerin, öykülerin, o dönem için önemli sayılabilecek yapıtların günümüze dek gelmesine katkıda bulunmuşlardır. Yine bugün binlerce nefes, deyiş dinleyebiliyorsak, yüzlerce cenk öykülerine, söylencelere, tarikatla ilgili bilgilere sahipsek, kuşkusuz bunları, konunun taşıyıcıları, isimsiz kahramanları olan başta halk ozanlarımıza ve dedelerimize borçluyuz. Eğer bugün bir halk edebiyatı ve şiirinden söz edecek olursak, temelinde Alevi-Bektaşi halk ozanları yer almaktadır. Çünkü bu ozanlar hep ezilen halkın yanında yer almış, yönetime karşı isyan etmiş, eleştiride bulunmuş, yani hep muhalefetçi bir tavır sergilemiştir. Ama bunun bedelini de yer yer yaşamıyla ödemiştir. Örneğin Pir Sultan Abdal gibi...

Sözlü gelenek yerini yazılı geleneğe bıraktıktan sonra ne yazık ki, Alevi-Bektaşi edebiyatında beklenilen yazılı kaynakları, ürünleri görmek ya da bulmak olanaksız. Çünkü bu düşünce, muhalefetçi yapısından dolayı hep baskı altında tutulmuş, horlanmış, yasaklanmış ve cezalandırılmıştır. Bu nedenle Alevi-Bektaşi kültürünün içinden yetişen bir okur-yazar aydın çıkmamıştır. İşin ilginci bu kültür ve inanç hakkında yazanlar ise hep Sünni kökenli yazarlar, aydınlar olmuştur. Fuat Köprülü, Musahipzade Celal, Abdülbaki Gölpınarlı, Yakup Kadri, Ömer Seyfettin gibi yazarlar hep Sünni kökenlidirler. Doğal olarak bunların yazdıkları da her ne kadar nesnel gibi gözükse de sonuçta öznel bir bakış açısı egemen olmuştur. Bu da derya içinde olup balığı bilmemek gibi bir şey demektir. Bir Alevi, kendi kültürünü bir Sünni'nin kaleminden öğrenmek zorunda kalmıştır ki, bu da bir Alevi-Bektaşi birisi için utanç verici olsa gerek.

Alevi-Bektaşi incelemelerinin tarihsel sürecine bakacak olursak karşımıza şöyle veriler çıkmaktadır:

> "Alevi-Bektaşi incelemeleri, son zamanlara kadar, büyük oranda Osmanlı araştırmacıların alanıydı. Bu araştırmacılar, geçmişi on üçüncü yüzyıla kadar giden Bektaşi tarikatı ile Babai ve Kızılbaş hareketlerinin tarihi üzerinde yoğunlaşmıştı."[1]

On üçüncü ve on altıncı yüzyıllarda kırsal kesimlere çadır kuran çoğunluğu Türk kökenli olan aşiretler ve diğer oymaklar, ilk olarak gezginci dervişler ve daha sonra Babalıların manevi rehberliğinde önce Selçuklulara, daha sonra da merkezleri Erdebil'de olan Safevi şeyh ve halifelerin desteğiyle Osmanlılara karşı gelmişler, isyan etmişlerdir. Bu gezgin dervişler topluluğu, Şiiliğin birtakım yönlerini alarak günümüzde bir çeşit halk İslâmlığı yaratmışlar. Daha sonra heterodoks ve senkretizme (bağdaştırmacılığa) doğru yönelerek bugünkü Anadolu Aleviliğini oluşturmuşlardır. İşte bu toplulukların eylemleri ve hareketleri konusunda ilk akla Fuat Köprülü'nün (1925), Abdülbaki Gölpınarlı'nın (1958), Ahmet Yaşar Ocak'ın (1983), yabancı araştırmacılardan İrène Melikof'un (1992) ve Süreyya Faroqhi'nin (1981) özgün çalışmaları gelir. Bu durum, on beşinci yüzyılın sonuyla on altıncı yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti için büyük sorun olan "*Kızılbaş sorunu*" ile yakından ilgili olan Osmanlı-Safevi, özellikle Yavuz Selim ve Şah İsmail arasında sonu savaşa varan ve Şah İsmail'in yenilgisiyle sonuçlanan ilişkilerini sosyo-ekonomik ve siyasal açıdan inceleyen yapıtlar için de geçerlidir.

Safevilerin Çaldıran'daki yenilgisinden sonra Şah İsmail yanlısı Kızılbaşların, daha sonra Bektaşi tarikatıyla sıcak ilişkiler içine girdiklerini görüyoruz. Öyle ki, Kızılbaşlar, Hacı Bektaş Veli'yi (13.yüzyıl) büyük *pîr* olarak kabul etmişler ve aynı anlayış, günümüzde de devam etmektedir. Bu etkileşim sürecinde, daha sonra Aleviler adıyla anacağımız Kızılbaşların inanç sistemiyle Bektaşi öğretisi ve ritüelleri (ayinsel törenleri) hakkında yeterince kaynakların elimizde olmadığını ileri sürebilir, böyle kaynakların kıtlığından söz edebiliriz.

Fakat öte yandan, Bektaşi ve Alevi erenleriyle ilgili söylencelerin (menakıbname, velayetname) ve cenk öykülerinin küçük bir bölümünün akademik bir biçimde karşılaştırmalı olarak yapıldığı çalışmaya örnek olarak, Prof. Dr. İrène Melikof'un öğrencilerinden olan Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak'ın çalışmasını gösterebiliriz.[2] Bektaşi söylenceleri konusunda ise, özellikle Bektaşiliğin yayıldığı bölgelerin başında gelen Balkanlar'da çalışmalarını sürdüren Hans-Joachim Kissling'in bazı çalışmaları ile Martin van Bruinessen'in yayınlanan (1991) bir makalesini görürüz. Ayrıca Bruinessen'in Aleviler ve Kürtlerle ilgili makalelerinin yer aldığı bir kitabı da yakın zamanda yayınlanmıştır.[3] 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte Bektaşi tekkelerinin kapatılması yanı sıra Bektaşi tarikatıyla, hatta Alevilikle ilgili önemli kitapların yakıldığı da büyük bir

---

[1] Karin Vorhoff, *Alevi Kimliği*, s. 33, Tarih Vakfı Yurt Yayını, 1999, İst.

[2] Vorhoff, *Age*, s: 34 ve 62.

[3] Martin van Bruinessen, Kürtlük, Türklük, Alevilik-Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri, İletişim Yayınları, 2000, İstanbul.

olasılıktır. Tüm bu olumsuzluklara ve siyasi otoritenin sıkı denetimine karşın yine de bazı Dede-Babalar, Hacı Bektaş Veli soyundan geldiklerini ileri süren ocakzadeler, en başta İmam Cafer Buyruğu olmak üzere önemli nice kitapların günümüze dek ulaşmasını sağlamışlardır. Bu kişiler, özellikle Osmanlı icazetnamelerin, beratların, fermanların ve Bektaşi tekkesine ait kutsal eşyaların saklanmasında ve yine Alevi-Bektaşi halk ozanlarının şiirlerinin, nefeslerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasında öncü rol oynamışlardır. Bu yazılı belgeler, daha sonraki yüzyıllarda edebiyat ve tarih araştırmacıları tarafından incelenmiştir.

Yapılan incelemelerde, Osmanlı döneminde patlak veren ve sonu kötü bir akıbetle sonuçlanan Alevi halk ayaklanmaları konusunda, özellikle on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllardaki durumla ilgili bir boşluk olduğu görülmektedir. Daha doğrusu bu dönemleri belgeleyen ve açıklayan kimi kaynaklar doyurucu değildir. 1826'da Bektaşi tarikatının lağvedilmesinden sonra, bu tarikatla ilgili kaynaklar konusunda şanslı olduğumuz görülür. Ramsaur'un (1942) kısa çalışmasına ek olarak yakın tarihimizde yine Melikof'un (1983) bazı makalelerini sayabiliriz. Öte yandan, Bektaşiliğin uzantısı olan Arnavut Bektaşileri üzerine kapsamlı bir araştırma yapan J. Birge'nin (1937) yapıtı, Bektaşi tarikatı konusunda hâlâ temel başvuru kitabı olma özelliğini korumaktadır.

Anadolu Alevileriyle ilgili ilk etnografik bilgileri gezginlere, coğrafyacılara (Brandenburg, 1905), misyonerlere (White, 1913, van Renssealer Trowbridge, 1921), doğubilimcilere (oryantalistler) ve geçmişte yaşamlarını odunculuk yaparak sağlayan, günümüzde Tahtacılar diye anılan topluluklar üzerine araştırma yapan insanbilimcilere (von Luschan, 1886) borçluyuz.

Alevi-Bektaşiler üzerine iyi niyetle yapılan bu araştırmalar, bu konuda uzman olmayan yabancıların yüzeysel gözlemlerinden öte gitmemiştir. Sanırım bunda da, Alevilerin yalnızca Sünnilere karşı değil, "*yabancılar*"a karşı da dikkatli ve çekingen davranmalarının etkisi olsa gerek.

Yabancı araştırmacılar, Alevilik ve Bektaşilik üzerine araştırma ve inceleme yaparken, Türkiyeli araştırmacıların kaçındığı ya da yapamadıkları çalışmaları, ayrıntılı bir biçimde ve akademisyen tavrıyla yapmışlar, Alevi-Bektaşi kültürüne ve edebiyatına büyük miras bırakmışlardır. Örneğin Hasluck'un *Sultanlar Devrinde Hıristiyanlık ve İslam* başlığını taşıyan ve seçme makalelerden oluşan iki ciltlik kitabından seçilen makalelerin çevirisi Yücel Demirel tarafından yapılarak *Anadolu ve Balkanlar'da Bektaşilik*[4] adıyla basılmıştır. Kitap, Hıristiyanlığın ve İslâmlığın halk kesiminde yapılan törenlerini, ritüellerini ayrıntılarıyla anlatırken, çeşitli Kızılbaş ve Bektaşi toplulukların listesini çıkarır ve kutsal sayılan ziyaret yerlerini belirtir. John Birge ise, araştırmasını sözlü ve yazılı kaynaklara dayandırsa da, Bektaşi öğretisi üzerinde Yeni-Platonculuğun etkisi olduğunu savunur.

---

[4] Ant Yayınları, 1995, İstanbul. Bu makaleler, 1928'de Türkiyat Enstitüsü'nün ilk kitabı olarak yayınlanmıştır. Ragıp Hulusi (Özden) çevirisiyle çıkan kitaba Fuat Köprülü bir sunuş yazısı yazmıştır – İCE.

Köprülü'nün öncü çalışmasından bu yana, bizim akademisyen araştırmacılarımız, bu tür çalışmaları çok fazla oryantalist bulurlarken, Aleviliği ve Bektaşiliği bağdaştırmacı (*senkretizm*) bir oluşumun biçimleri olarak algılayacakları yerde, bu topluluklarda yalnızca Türk öğelerini görmeyi ve öne çıkarmayı yeğlemişlerdir. Öte yandan popülist ve ideolojik yaklaşımlı çalışmalar ise, Aleviliği bir Türk-İslâm inancı olarak görmüş ve eğer araştırma, Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılmışsa, Alevilik, İslâmlık öncesi Türklere özgü bir inanç olarak gösterilmiştir. (Baha Said, 1926-27, Türkmani ,1948, Yılmaz 1948). Başta Fransızlar (İrène Melikoff, 1992; Jean-Paul Roux, 1970) olmak üzere Batılı ve yerli (Altan Gökalp, 1980) araştırmacılar da çalışmalarında Türk unsurları, özellikle Şamanlık üzerinde durmuşlardır. Örneğin Melikoff, İslâmlık öncesi Orta Asya Türklerinde yaygın bir kült olan Gök-Tanrı ile Hz. Ali'nin Alevi evrenbilimindeki (kozmolojisinde) temsili arasında bir benzerlik ve süreklilik olduğunu söyler. Bu araştırmalar sonucunda Türk gizemciliğinin pek çok öğelerini, İslâm öncesi Türklerin inanç sistemi kabul edilen Şamanlıktan kalan bir miras olarak görme anlayışı egemen olmuştur. Heterodoks inançların, bilinirciliğin (gnostosizm) ve bağdaştırmacılığın (senkretizm) evrim yanlısı modellerle ya da tek boyutlu bakış açılarıyla genelde iyi açıklanmadığı görülmektedir. Öte yandan, Alevilikte (ve Bektaşilikte) Türk unsurların ağırlıkta olduğu da yadsınamaz.[5]

1990'lardan sonra ortaya çıkan Alevi kimliğinin varolduğunu haykırma eylemi, Alevi uyanışı, kamuoyunun, üniversite çevrelerinin ve halkbilim araştırmacılarının yoğun ilgisini çekmiştir. Buna uygun olarak çeşitli araştırma ve inceleme kitapları peş peşe yayınlanmış, televizyonlarda programlar yapılmış, basında dizi yazısı olarak yer almıştır. Bu çalışmalar halen günümüzde yurtiçi ve yurtdışında da sürmektedir. Berlin Üniversitesi'nden Anke Otter-Beaujean, Alevilerin, İmam Cafer-i Sadık ve Safevi hükümdarı Şah İsmail'e kadar dayandırdıkları Alevi öğretisinin temel dinsel kitabı olan *Buyruk* üzerinde; Kent Üniversitesi'nden Ayşe Ceren Ülken de *Kent Koşullarında Alevilik* üzerine bir doktora tezi hazırlamışlardır.[6]

Türkiye'de ise, Alevilik ve Bektaşilikle ilgili yayınların tarihçesi Cumhuriyet öncesine dek uzanmaktadır. Özellikle Bektaşi tarikatıyla ilgili yayınlar arasında oyun metinleri dikkat çekmektedir ki, bunların başında Musahipzade Celal'in *Mum Söndü* oyunu ile çok eski bir tarih taşıyan ve Avusturyalı bir yazar olan Thomas Chabert'in yazdığı (1810) *Hacı Bektaş ve Yeniçeri Ocağı'nın Kuruluşu*[7] adlı üç perdelik oyun gelmektedir. Oyu-

---

[5] Vorhoff, *Age*, s. 37.

[6] Tezle ilgili bilgiler için bkz: K. Vorhoff, *Age*, s. 41.

[7] Metin And, *Şair Evlenmesi'nden Önceki İlk Türkçe Oyunlar*, s. 89. Bu oyun metni, Thomas Chabert tarafından 1810'da, o günün Türkçesiyle yazılmıştır. Oyun, Viyana'daki *Academie Imperiale et Royale des Langues Orientales*'ın tiyatro çalışmaları arasında yer almıştır. *Hadgi Bektache et La Creation Des Janissaires* adını taşıyan oyun, üç perdeliktir. Oyun metninin tamamı için bkz: *Pir Sultan Abdal Dergisi*, sayı: 41, s. 48, Aralık 2000, Ankara.

nun çevirisi Prof. Niyazi Akı tarafından yapılmış ve 1969'da Erzurum'da Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Enstitüsü Yayınları arasında çıkmıştır. Türkçülük akımının bilim ve düşünce alanında yer alması ve özellikle Ziya Gökalp'in sosyolojik araştırmaları sonucu, İslâmlık, Türkçü pencereden görülmeye başlanmıştır. İslâmlığın Arap ve İran etkilerinden arınmış, yalnızca Anadolu Türklerine özgü bir biçiminin olması gerektiğini düşünen kimi bilim ve düşünce adamları, bunun Alevilik ve Bektaşilikle temsil edildiği yönünde ortak görüş oluşturmuşlardır. Başta Prof. Fuat Köprülü olmak üzere, Türk Yurdu dergisi çevresinde toplanan Baha Said (*Tekke Aleviliği-İçtimai Alevilik*, 1926), Hamid Sadi (*Tahtacılar*, 1926), Süleyman Fikri (*Teke Vilayetinde Tahtacılar*, 1927) ve Hamid Vehbi gibi kimi yazarlar, bu dergide bir dizi araştırma ve inceleme yazıları yayınlamışlardır. 1920'lerde yayınlanan bu yazıları, *İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi Mecmuası*'ndaki Yusuf Ziya (Yörükan) ve benzeri hocaların yazıları izlemiştir. Özellikle Anadolu'da çeşitli Alevi toplulukları üzerinde ciddi ve sağlıklı gözlemlere dayalı bu makaleler, günümüzde de hâlâ önemlerini korumaktadırlar.[8] Daha sonra 1930'lu, 40'lı, hatta 50'li yıllarda az da olsa yazınsal ve halkbilimsel nitelikli araştırma ve derleme çalışmalarının, Alevi-Bektaşi şiirlerinden oluşan cönklerin yayınlanmasından öte, özellikle 1940'lı yıllarda Alevilik ve Bektaşilik konusunda belli bir yayın hareketine rastlanır. Ancak 1950'lerden sonra, az da olsa esen demokrasi (DP'nin estirdiği halka hoş görünme rüzgarı) nedeniyle, Alevi-Bektaşi ve hatta Sünni kimi araştırmacı ve yazarların, o dönem için popüler sayılabilecek kitaplarının yayınlandığını görürüz. Örneğin, o dönemlerde Hasan Basri Erk (*Tarih Boyunca Alevilik*, 1954), M. Halit Bayrı ve Osman Bayatlı (*Bergama'da Alevi Gelini ve İnançları*, 1957) gibi yazarların kendi başlarına yayınladıkları kitaplarının yanında, özellikle Alevilik ve Bektaşilik konusunda önemli yayınlarıyla dikkati çeken iki yayınevi görülür ki, bunların başında M. Tevfik Oytan (*Bektaşiliğin İçyüzü*) ve Ziya Şakir'in yapıtlarını ve benzerlerini, eski yazıyla yazılmış Şiî ve Alevi kaynaklarını günümüz diliyle yayınlayan Maarif Kütüphanesi (İstanbul) ile Sefer Aytekin'in kurduğu Emek Basımevi (Ankara) gelir. Maarif Kütüphanesi'nin yayınları, kurulduğu yıldan itibaren halka yönelik bir nitelik taşımakta olup tartışmalardan uzak, iddiasız ve günümüze kadar süreklilik göstermiştir. Emek Basımevi ise aynı türde yayınlarını uzun süre sürdürmüş ve özellikle *Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi*, *Buyruk* ve *Hüsniye* gibi kitapların günümüze kadar gelmesini sağlamış, bunun yanı sıra bazı inceleme kitaplarına da yer vermiştir.[9]

Alevilik ve Bektaşilik konusundaki yayınlar, daha önce olduğu gibi çeşitli yazarlar tarafından önemli olanların yeni basımları ve bilimsel araştırmalar olmak üzere 1960'lı ve 1970'li yıllarda da devam etmiştir. Bu yıllarda İbrahim K. Karaman-A. Dehmen'in *Alevilikte Hacı Bektaş Veli İlkeleri* (1960), Mesut Erişengil-Kemal Samancıgil'in *Bektaşilik ve Alevilik*

---

[8] A. Y. Ocak, "Alevilik-Bektaşilik Hakkında Son Yayınlar Üzerine", *Tarih ve Toplum*, sayı: 91, s. 21.

[9] Ocak, *Age*, s. 24, dipnot.

Tarihi (1966), Murat Sertoğlu'nun *Bektaşilik* (1969), Avukat Hasan Gülşan'ın *Pir Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşiliğin Esasları* (1975) ve Mehmet Eröz'ün *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik* (1977) adlı yapıtları ilk başta göze çarpanlardır.[10] Alevilik-Bektaşilik konusuyla ilgili yayınlarda en büyük patlama, 1980'li yıllar ve sonrasında olmuştur. Türkiye'de, 12 Eylül Askeri cunta yönetiminden sonra yeniden çok partili sisteme geçişle birlikte kısmi özgürlükler yeniden kullanılmaya başlanmış ve 1980 öncesi dışlanan Alevilik ve Bektaşilik, yeniden keşfedilmiş ve siyasi alanda değişmeye başlayan koşullar sonunda yayınlar, hızlanan bir tempoda peş peşe kitap vitrinlerini doldurmaya başlamıştır. Bunların başında Mehmet Bayrak'ı (*Pir Sultan Abdal*, 1986) ve İ. Zeki Eyüboğlu'nu (*Bütün Yönleriyle Bektaşilik/Alevilik*, 1980; *Alevilik, Sünnilik, İslâm Düşüncesi*, 1987; *Bütün Yönleriyle Hacı Bektaş Veli*) sayabiliriz.[11] Daha sonra, özellikle yoğunluklu olarak 1990'lı yıllarda Alevi-Bektaşi yayınlarında bir patlama olmuştur. Bu yayınları, araştırma konumuzun dışında tutuyor ve bu kitaplar hakkında bir şey söylemiyoruz. Bu yayınlarla ilgili geniş bir inceleme ve eleştiri yazısı, Prof. Dr. A. Yaşar Ocak tarafından kaleme alınmış ve yayınlanmıştır.[12]

Asıl konumuzu ilgilendiren, Aleviliği ve Bektaşiliği, asal ve yan konu olarak işleyen roman ve öykülere ciddi anlamda rastlamak olası değil; yani Alevi insanın günlük yaşamını, yaşamında karşılaştığı sorunları, öykü ve roman türünde irdeleyen bir iki yapıtın dışında fazla kitap göremeyiz. Bu da Türkiye yazar kesiminin, daha doğrusu aydın kesiminin bu konuya fazla rağbet etmediğini, böyle bir olayın varlığından habersiz olduğunu göstermektedir. Bu çok acı mıdır, değil midir, bilemiyorum.

Aleviliğin ve Bektaşiliğin Türk edebiyatındaki ilk yansımasını, Ömer Seyfettin'in *Harem* (1918) adlı öyküsü ile Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Nur Baba* (1922), Sadri Ertem'in *Çıkrıklar Durunca* (1931) ve Kemal Tahir'in *Rahmet Yolları Kesti* (1957) adlı romanlarında görürüz. Daha sonraki yıllarda ise Yakup Kadri'nin *Nur Baba*'sında anlatılan olaylara ve sahnelere benzer bir anlatıma, bu kez tiyatro oyunu olarak Musahipzade Celal'in *Mum Söndü* (1930) adlı oyununda rastlarız. *Mum Söndü*, belki *Nur Baba* adlı romanın sahneye uygulanmasının bir başka versiyonudur da diyebiliriz. Kişilerin karakterleri, olayın gelişimi ve kurgusu hemen hemen birbirine benzer durumdadır

Alevi-Bektaşi olgusunun gerçek anlamda işlendiği ilk yapıt olarak Yusuf Ziya Bahadınlı'nın 1965'te yazdığı *Güllüceli Kazım* adlı kısa romanını görürüz. Yazar, bu romanında özyaşamından yola çıkarak Alevi kökenli bir öğretmenin (Kazım), salt Alevi olmasından dolayı başına gelenleri anlatırken, arka planda ise Alevi-Sünni çatışmasını gerçek bir biçimde ortaya koymaktadır.

---

[10] Ocak, *Age*, s. 25, dipnot.

[11] Bunların dışında başta Cemal Şener, Rıza Zelyut, Nejat Birdoğan, Reha Çamuroğlu, Battal Pehlivan, Fuat Bozkurt olmak üzere birçok yazarların yapıtları, kitap vitrinlerinde yer almıştır.

[12] Ocak, *Tarih ve Toplum*, sayı: 91 ve 92.

Diğer bir roman ise, Hasan Kıyafet'in *Ali Ali* adlı romanıdır. Yazar romanında, Alevi Hüseyin'in, Sünni Fato'yu kaçırmasıyla başlayan ve kısaca "*kız kaçırma*" olayının çevresinde gelişen, Bahadınlı'nın romanında olduğu gibi iki kesimi karşı karşıya getiren, Sünni kesim tarafından bir namus davası olarak algılanan ve bunun sonucu olarak gelişen olaylar karşısında toplumun hangi "*cehalet*" aşamasında olduğunu açıkça gözler önüne sererken, öte yandan Alevi-Sünni çatışmasını tüm sosyal ve inançsal boyutlarıyla anlatmaktadır.

Bir başka roman ise, en yalın ve çarpıcı bir biçimde Alevi gelenek ve törelerini, folklorik değerlerini anlatan Ümit Kaftancıoğlu'nun *Yelatan* adlı romanıdır. Kaftancıoğlu, Alevilikle ilgili düşüncelerine ve eleştirilerine öykülerinde (*Çarpana* ve *Dönemeç*) de yer vermiştir. Asıl eleştirisini ise Dedelik kurumuna yapmıştır ki, bunu da *Hakullah* (1972) adlı röportajında dile getirmiştir. Diğer romanlarımız ise, Lütfi Kaleli'nin *Kardeşlerin Kini* (1976), Erhan Bener'in *Elif'in Öyküsü* (1980) ile Tunceli yöresi Alevilerinin yaşamlarından ve başlarından geçen olaylardan, özellikle Dersim Olayı'ndan söz eden Kemal Bilbaşar'ın *Cemo* (1963), *Memo* (1966-2 cilt), Mustafa Yeşilova'nın *Kopo* (1976), Haydar Işık'ın *Dersimli Memik Ağa* (1990) adlı çalışmalarıdır. Ayrıca bunlara ek olarak Ali Aslan'ın *Serçe* (1988), İsmail Kaygusuz'un *Savaşlı Yıllar: Son Görgü Cemi-1* (1991) ve Süleyman Çiltaş'ın *Binboğalı Kökçüler* adlı romanları ile son yıllarda dikkat çeken Ahmet Ümit'in *Bir Ses Böler Geceyi* (1993) ile Ayşe Kulin'in *Köprü*'sünü (2001) de katabiliriz. Bunlar ve diğer kitaplar hakkında geniş açıklamaları ileriki sayfalarda bulacaksınız.

II - ÇAĞDAŞ TÜRK ROMANINDA "ALEVİLER"

Kitabımızın başında da belirtildiği gibi Alevilikle ilgili öykü ve romanların geçmişi, çok yakın bir tarihe uzanmaktadır ki, bu da 1970 sonrasına dek gelmektedir.

Şu an elinizde bulunan kitabın konusu gereği incelediğimiz kitaplardan Yakup Kadri'nin *Nur Baba* (1922), Refi' Cevad Ulunay'ın *Mermer Köşkün Sahibi* (1959), Kemal Bilbaşar'ın *Cemo* ile iki ciltlik *Memo*'su (1966) ve Yaşar Kemal'in *Binboğalar Efsanesi* (1971) adlı romanlarını bir yana bırakırsak, gerçek anlamda Alevi-Bektaşi kültürünü yansıtan, bu kesim insanlarından söz eden, Alevi-Sünni çatışmasını konu alan kitapları 1970'den sonra görmekteyiz ki, bunların başında Ümit Kaftancıoğlu'nun *Yelatan* romanı ile *Dönemeç* ve *Çarpana* adlı öyküleri, Erhan Bener'in *Elif'in Öyküsü*, Ayşe Kulin'in *Köprü* ve İsmail Kaygusuz'un *Savaşlı Yıllar: Son Görgü Cemi* romanları gelmektedir. Bunların dışında Aleviliğe/Alevi insanlara, romanlarında az da olsa yer veren yazarlarımız çıkmıştır. Bunların başında, Fakir Baykurt, Latife Tekin ve Yılmaz Güney olmak üzere Mustafa Yeşilova, Vedat Türkali'yi sayabiliriz. Daha eskilerden ise Sadri Ertem, Kemal Tahir, Sabahattin Ali, Ömer Seyfettin ve Haldun Taner'i unutmamak gerek.

Ünlü sinema oyuncusu, yönetmen ve aynı zamanda romancı Yılmaz Güney, *Soba, Pencere Camı ve İki Ekmek İstiyoruz* adlı romanında, Ankara Çinçin Bağları'nda yaşayan insanlardan söz ederken, bunların "*Alevi olduklarını (...) Alevi türküleri dinlediklerini*" (s. 25) daha ilk başlarda söylemektedir.

Adını andığımız ve ileriki sayfalarda anacağımız yazarlar, roman ve öykülerinde (hatta oyunlarında) Alevileri anlatırken, farklı pencereden bakarak Alevilik konusuna yaklaşmışlar. Bu da kendilerinin geldiği toplumun, içinden çıktığı kesimin inanç kültürüyle ilgilidir. Örneğin Bahadınlı ve Kaftancıoğlu, Alevi kökenli, Bener ve Kulin ise Sünni kökenli yazarlardır. Bu demek değildir ki, romanlarında Alevilerden söz ederken önyargılı ya da taraflı davranılmıştır. Kaftancıoğlu, Alevi kökenli olmasına karşın Aleviliği ve Alevi insanlarını roman ve öykülerinde

anlatırken daha gerçekçi ve nesnel davranmıştır. Aynı tavrı Bahadınlı'da da görmek olası...

Şimdi bu farklı pencereleri ve bu pencereden bakan yazarların yapıtlarına bakalım.

II.A. ALEVİLİĞİ EKSEN ALAN ROMANLAR

Doğrudan Alevilik ve Bektaşilik konusunu, romanının ana teması olarak işleyen romancılarımızın başında Ümit Kaftancıoğlu, Yusuf Ziya Bahadınlı, Hasan Kıyafet, İlhan Önal (Tarhan), Erhan Bener, İsmail Kaygusuz ve son dönem genç yazarlarından Ahmet Ümit gelmektedir.

Bu başlık altında *Güllüceli Kazım* (Bahadınlı), *Yelatan* (Kaftancıoğlu), *Kardeşlerin Kini* (Kaleli), *Elif'in Öyküsü* (Bener), *Ali Ali* (Kıyafet), *Üç Nesil* (Önal), *Savaşlı Yıllar: Son Görgü Cemi* (Kaygusuz) ve *Bir Ses Böler Geceyi* (Ümit) adlı kitaplara yer vereceğiz.

Güllüceli Kazım *(1965) - Yusuf Ziya Bahadınlı*

Aleviliği, özellikle Kızılbaşlığı romanına eksen olarak alan romancı yazarlardan biri de Alevi kökenli Yusuf Ziya Bahadınlı'dır. Bahadınlı, Köy Enstitüsü çıkışlı, Bahadın (Yozgat) köyünden öğretmen emeklisidir. Romanlarında Güllüce köyü büyük önem kazanır. Güllüce'yle ilgili iki kitabı bulunmaktadır: *Güllüceli Kazım* ve *Güllüce'yi Sel Aldı.*

Araştırmamızın kaynak kitabı olan *Güllüceli Kazım*'da Alevi-Sünni çatışmasını, bir öğretmenin Alevi olması nedeniyle başından geçen olayları, toplumsal ve inançsal boyutlarını kendi gözlemlerine de dayanarak gerçekçi bir biçimde vermektedir.

Güllüceli Kazım'da karakterler iyi seçilmiş ve çizilmiştir. Sünnilerin Alevilere bakış açısı yalın ve çarpıcıdır.

Yazar, kitabında Kazım'ın çocukluğunu, okuma serüvenini, öğretmenlik yaşamını anlatırken aynı zamanda toplumun öteden beri sürüp gelen, hatta bin dört yüz yıllık bir kinin, öfkenin, Anadolu insanını nasıl birbirine düşürdüğünü, kanlı-kinli düşman ettiğini, birtakım siyasi çıkarlar için Alevi-Sünni çatışması yaratıldığını, böylesi bir olayda Kızılbaş-Yezit sövüşmesinin ideolojik ve etik boyutunu da yalın ve çarpıcı bir biçimde anlatmaktadır.

Romanın baş kişisi Kazım'ın başından geçen olayların temelinde Alevi-Sünni mezhep ayrımcılığı yatmaktadır. Bahadınlı, her ne kadar nesnel olmakta zorlanmışsa da öteden beri iki topluluk arasında yer yer çatışmalara ve kan davalarına yol açan mezhep kavgasını kendi gözlem ve tanıklığı çerçevesinde doğru vermiş, bu nedenle anlatılanlar fazla önyargılı ve abartılı değil.

Güllüce köyünden olduğu için "*Güllüceli Kazım*" diye anılan roman kahramanımız Kazım (daha sonra öğretmen Kazım olarak karşımıza çıkacaktır), çocukluğu yokluk, yoksulluk içinde geçmiş bir delikanlıdır. Çok

çocuklu bir ailenin içinde diğer yaşıtları gibi yaşamasını bilmiş, koyunlar, köpekler oyuncağı olmuş, bacağına bir "*don*" alınması büyük bir sevinç yaratmıştır. Bu yoksulluk ve küçük sevinçler arasında büyür ve okul çağına gelir. Köyün öğretmeni Fikret Bey'in öğrencisi olur. Öğretmen Fikret Bey, köye çabuk ayak uydurmuş, sanki Güllüceli birisi olmuştur. Yine de kentli davranışları göze çarpmaktadır.

> "Gömleğinin yakalarından, pantolonunun şalvarlaşmasından haftalardır ütüyle ilgilenmediklerinden anlaşılıyordu. Karısı Meliha, Güllüce görgüsünün pek ilerisinde açık bir elbise içinde, iri kalçalı ak-pak bir hanımdı." (s. 21)

Fikret Bey, Güllücelilerin düzenlediği akşam ziyafetlerinin baş konuğuydu. Böyle ziyafetlerde karısıyla şehirli gibi dans etmesi çok garip geliyordu köylülere. Çünkü Güllücelilerin bildiği dans, öyle demek gerekirse, semahtan başkası değildi. Ve bunun dedikodusu yayılır köyde.

> "Fikret Bey'le köyün ileri gelenleri, her akşam ayrı bir evde toplanıp dans ediyorlarmış!" (s. 19)

Bu söylenti, Kazım'ın da merakını çeker ve "*Acaba nasıl dans edilirdi, gerçekten kadınla erkek birbirine sarılıyor muydu?*" (s. 19) sorularıyla boğuşur. Bu merakı, bir gün kendi evlerinde düzenlenen bir akşam ziyafetinde son bulur ve Kazım, Fikret Bey'le eşinin nasıl şehirli gibi dans ettiğini görür.

Fikret Bey'in köylünün arasına girip böyle kaynaşması, yeyip içmesi, onların gözünde şehirli, kültürlü olması ve hele de değişik biçimde dans etmesi hoşlarına gitmişti. Çocuk Kazım, öğretmeniyle karısının köyden bir kişi sayılmasından pek duygulanır. Bir akşam, babasının bir konuşması sırasında Fikret'in bir başka yönünü öğrenir ve ne olduğunu kavramadan şaşırır:

> "Aradan bir kaç gün geçmişti, babamın, bir konuşma sırasında: 'Şu Fikret bey iyi adam, has adam, ama ah '*yezit*' olmasa!' dediğini duydum. Pek şaşırdım. '*Yezit oğlu yezit*', '*yezit gibi*', '*mel'un yezit*' sözlerini çok duymuştum. '*Yezit*', bana göre, kötü, korkunç, vahşi bir yaratıktı. Nasıl oluyor da Fikret Bey yezit oluyordu?" (s. 25)

Kazım, bu soruların yanıtını bir akşam, babasından öğrenir:

> "Baba, geçenlerde öğretmen Fikret Bey'in '*yezit*' olduğunu söyledin, yezit ne demektir?" (s. 26)

Babası güler, oğlunun öğrenme merakı karşısında duygulanır ve oğluna "*yezit*"in ne demek olduğunu, Fikret Bey'e niçin "*yezit*" denildiğini anlatır:

> "Bak Kazım, çevremizde bir çok köy var. Bunların bir kısmı '*Sünni*' köyü, biz '*yezit*' diyoruz.
>
> - Bir kısmı?
>
> - Bir kısmı da bizden, yani Alevi. Ama yezitler bize '*kızılbaş*' derler.

- Ne demek Alevi, Yezit baba? Niçin ayrı ayrı isimler almışız, bir farkımız var mı?

- İşte onu söyleyeceğim oğlum. Yezit diyoruz, Alevi diyoruz, sen bakma böyle deyişimize, aslında hepimiz müslümanız. Ama rahat bırakıyorlar mı kafirler bizi. Bizi kendilerinden saymıyorlar, bizi müslüman saymıyorlar. Bize iftiralarda bulunuyorlar, bizi aklına getiremiyeceğin en kötü, en çirkin şeylerle suçluyorlar. Akşam sabah sana söğen bir adama iyi gözle bakabilir misin?" (s. 26)

Bu karşılıklı konuşmada da görüldüğü gibi bir Alevi baba, ilkokul çağındaki çocuğuna kendince doğru birşey aktarsa bile bilinçaltını dolduracak, sonuçları ilerde çıkabilecek bir yargıyı da yerleştirmektedir. Yazar, bundan sonraki konuşmada olayın toplumsal ve inançsal boyutunu yine babanın ağzından verir.

"Niye durup dururken bize öyle kötü gözle bakıyorlar baba?

- Durup dururken değil ki, yavrum, bu ta peygamber zamanından beri böyledir. Bir elde beş parmak vardır, beşi de bir midir? Dünyada ne kadar insan var, birbirine benzerler mi? Kimi öyle düşünür, kimi böyle, kimi Ahmet'i sever, kimi Mehmet'i. Biz de peygamberin ölümünden sonra, 'Ali halife olsun' demişiz, onlar da, 'Hayır, olmasın, Ebubekir olsun' demişler. O günden bu yana birbirimize kızmışız, sığırımızı, davarımızı ayırmışız, ayrı ayrı köyler kurmuşuz, kız alıp vermemişiz. Düşman düşmana iyi şeyler söyler mi? Biz onlara, onlar bize atmışız, tutmuşuz." (s. 27)

Bu anlatılanlar sonucunda Kazım birşeyler anlar, ama "binlerce yıl önce olan bir olayın insanları birbirine düşürmesini anlayamaz." (s. 27)

Bahadmlı, babanın ağzından yüzeysel olsa da olayın nedenini ve sonuçlarını iyi veriyor. Artık Kazım'ın gözünde insanlar iki kümedir: İyilikle kötülük, güzellikle çirkinlik, akla kara nasıl birbirlerine zıt şeylerse, bu iki kesim de ona göre birbirlerine zıttılar. Onun için bütün iyi insanlar, büyük insanlar "*Alevi*"ydi. Çünkü, bir gün okul müzesini temizlerken elinde sildiği fotoğrafın, öğretmeni tarafından "*O da sizden, yani alevidir*" (s. 29) sözüyle İran Şahı'nın da Alevi olduğunu öğrenir ve bundan gurur duyar. Öyle ya koca bir devletin Şah'ı da Alevi'ydi. Bir çocuğun, "*Napolyon da Alevi mi?*" (s. 29) sorusuna öğretmenin gülmesini bir türlü anlayamaz. Çünkü henüz tarih okumamıştır. Kazım'a göre bütün büyük adamlar Alevi idi. Kazım'ın bu tavrında da katı bir Alevi şovenizmi görülmektedir. Bahadınlı, burada güzel bir gözlem yakalamış. Eskiden Alevi köy evlerinde, Atatürk'le İran Şahı'nı yan yana gösteren duvar halıları bulunurdu. Fikret Bey'in, İran Şahı için, "O *da sizden, yani alevidir*" (s. 29) demesi boşuna değil.

Ama Kazım'ın kafası hep karışacak ve kitabın sayfaları ilerledikçe Alevi-Sünni çatışmasının, kendi yaşamında nelere mal olacağını görecektir.

Kazım'ın yeni öğrendiği Alevi-Sünni, Kızılbaş-Yezit sözcüklerinin yarattığı şovenist ve öç alma duygusu, yaşıtları olan köyün diğer çocukların belleklerinde ise çoktan yer almıştır.

Bir gün kendi köylerinden Muharrem'in öküzleri, komşu Sünni köyün (Memişköy) tarlasına girer ve Memişköylüler, Muharrem'i iyice döverler. Köyün delikanlıları bunun için bir araya gelirler ve öcünü almaya karar verirler.

Gençlerden Dillala, bir taşın üstüne çıkar ve gençlere seslenir:

> "Uşaklar!. *Memişköy'ün yezitlerine bir ders vermek gerek.* Sebebi ne derseniz, Muharrem'in öküzleri bir Memişköy'lünün ekininin yanından geçiyormuş, öküz değil mi, hayvan, başını uzatmış da bir ağız ekin koparmış. Sen misin bunu yapan! Bunu gören *Memişköylü yezitler*, oğlanın üstüne çullanmışlar, bayıltıncaya kadar dövmüşler, yolun bir tarafına fırlatmışlar. Öküzleri de elinden alınmış, götürmüşler, üç gün hapsetmişler. Çıktıkları zaman hayvanların karnı-kasığı birbirine geçiyormuş, her yanları yara bere içindeymiş. Bir de haber göndermişler:
>
> - Kızılbaşlar *bir daha elimize geçerse, derilerini yüzeceğiz!* demişler. Duydunuz mu şimdi! Derilerimizi yüzeceklermiş! Bunlara bir ders vermek gerek! Kimin derisi yüzülür, bir göstermeliyiz; bu itleri böyle ulu orta ürdürmemeliyiz. Şimdi herkes malını bir ekin tarlasına koysersin... Ölelim de bir çekirdeğimizi itlere kaptırmayalım. Haydi herkes malının başına!" (s. 31)

Köyün delikanlıları, aile büyükleri, büyük bir olasılıkla babaları tarafından Sünnilere karşı öyle kin ve öfke duygularıyla doldurulmuşlar ki, Memişköy'ün insanlarına ve mallarına karşı sanki yüzyıllardır süren kan davasının öcü alınmamış gibi davranırlar. Kışkırtan da hep Dillala'dır. Dillala'nın bunu gerçekten bilinçli mi, yoksa bilmeden bir provokatör duygusuyla mı yaptığı belli değildir. Dilllala, arkadaşlarını kışkırtır:

> "Aman gözünüzü dört açın, çekilirken ne mal, ne de bir can bırakalım! *Yezitlere fırsat vermiyelim!*" (s. 32)

İki köyün gençleri karşı karşıya gelirler ve birbirlerine girerler, taşlarla sopalarla, küreklerle. Küfürleri de çoğunlukla karşı tarafın inançlarına yöneliktir:

> Memişköy'ün Sünni gençleri bağırır:
>
> "Vurun kızılbaş piçlerine!
>
> - Kaçıyor kafirler, yakalayın!" (s. 32)

Güllüce'nin Alevi gençleri de onlara karşılık verir:

> "Vurun yezitlere!
>
> - Kaçıyor kafirler!" (s. 32)

Kavgada Alevi gençleri üstün gelirler. "Öçlerini alırlar yezitlerden. Yüreklerini yağ bağlamış, yüreklerini buz kesmişti. Bir süre böyle avunacaklardı." (s. 33)

Güllüceli Kazım'da Bahadınlı, *Dedelik* kurumuna da değinmektedir. Gençlerin böyle kavga etmelerinin, yol-erkân bilmemelerinin nedeni olarak uzun zamandır köye, "*Dede*"lerinin gelmemiş olmasıydı. Köyün

yaşlılarından Veli Kahya, törelerin unutulduğundan ve Dedenin köye gelmediğinden şikayet eder:

> "Yıllardır köye gelmiyor, yeter bunca zaman soğukluğumuz, neredeyse yolumuzu unutacağız." (s. 35)

Alevilikte en çok tartışılan ve önem verilen konuların başında Dedelik kurumu gelmektedir. Yüzyıllardır Alevi-Bektaşi kültürünü eksik-fazla bilgisiyle, kör topal bugünlere dek gelmesinde en büyük misyon görevini kuşkusuz Dedeler üstlenmişlerdir. Yanlarında zakir denilen halk âşıklarıyla birlikte köy köy, ilçe ilçe dolaşarak cem yapmışlar ve Alevi insanların "*Alevilik*"lerini pekiştirmişlerdir. Fakat yine de eleştirilerden kurtulamamışlardır. Çoklarının bu işi salt kendi çıkarları için, *Hakullah* adı altında bir gelir elde ederek inanç sömürüsü yaptıkları ileri sürülmüştür. Bu eleştirilerde doğruluk payı da bulunmaktadır. Kimi Dedeler, kentleşme olgusu karşısında kendilerini yenileyememişler, köye gelen okumuş gençlerin karşısında bocalamışlar, kültür fukarası olmuşlardır. Bu da onların talipler karşısında "mahcup"(!) olmalarına neden olmuştur. Şimdi Dedelik kurumuyla ilgili tartışmayı Güllüceli köylülerin ağzından dinleyelim.

Veli Kahya'nın yukarıdaki sözü üzerine Milli Veli patlar ve Veli Kahya'ya çıkışır:

> "Ulan Veli Kahya! Senden mi duyuyoruz bu sözleri? Sen mi merak eder oldun, 'efendim'i, 'dede'yi? Sen istiyorsun dedenin gelmesini ha! (...)
>
> - Hiç utanma yok mu sende? Kardeşin olacak yolsuza bir sözünü duyuramadın, ya da duyurmak istemedin. Çevre köylere rezil olduk, rezil ettiniz bizi. Bir aşiret köyüne varamaz olduk. Hepsi de yolda-belde bucak bucak kaçıyorlar bizden. Bir karış ötedeki Sünni köylerini ömrü boyunca görmeyenimiz pek çok. Aha Memişköy, bir mahallemiz sayılır, gitmiyoruz. Üstelik de fırsat bulsak, birbirimizin canını alacağız, baharki dövüşü ne onlar unuttular, ne biz." (s. 36)

Veli Kahya, Milli Ali'nin sözünü keser:

> "Milli Ali! Milli Ali, beri bak beri! Ben beni bileliden beri o yola can koymuşum, baş koymuşum. Dedenin her gelişinde önüne ben düşerim, sizin kulağınız bile duymaz. Kapı kapı, harman harman ben dolaşırım. Çoğunuz bir avuç buğdayı verirken ödünüz kopar, yüreğinizden kan gider." (s. 37)

Bu kez söze Deli Hasan karışır. Delidolu bir tiptir, ama düşündüğünü de söylemeden edemez:

> "Tabi kan gider, o beğenmediğin bir avuç buğday, elimiz demek, ayağımız demek, kan da gider, başka şeyler de gider." (s. 37)

Milli Ali, tartışmayı uzatır ve Veli Kahya'nın kardeşi Yılmaz'ın töreye aykırı hareket etmesini kabullenemez. Çünkü Yılmaz, Milli Ali'ye göre yol sapkınıdır.

"- Ne demek olacak, senin şu kardeşin denen Yılmaz yok mu, Yılmaz! O Efendim'e ağzını bozmuyor mu, orda burda, sen istersen ağzınla kuş tut, para etmez. (...)

- Onu yola getirmek senin elinde. (...)

- Veli Kahya, senin Yılmaz'a yapılacak tek bir şey var: Temiz bir sopa çekmek. Doğru dürüst âdetimizde, töremizde yaşayıp gidiyorduk. Yok, dedeler niçin para topluyormuş, yok, Efendim niçin bu paraları kabul edermiş, ya da efendiliğine bakmadan, altında cipiyle eşeklinin ayağına gider, para dilenirmiş. Daha neler de neler. Köylünün içine bir 'nifak' soktu. (...)

- İmansızın biri seni yolundan çeviriyor, belli." (s. 39)

Yazar, Dedelik kurumuna dikkatimizi çekerken, olayın arka planını da ustalıkla dile getirmesini biliyor ki, bu arka planda da kendilerinin Hacı Bektaş Veli'nin soyundan geldiklerini, "*bel evladı*" olduklarını söyleyen ve Hacıbektaş ilçesinde "*Ulusoylar*" diye anılan "*Efendim*"lerdir. "*Efendim*" denilen bu kişiler de gittikleri Alevi köylerinde cem yaparlar ve hakullah toplarlar. Bunların hakullah toplamaları, diğer dedelere göre daha kolaydır. Çünkü üzerlerinde Hacı Bektaş Veli'nin torunu olma gibi bir kutsallık halesi bulunmaktadır. Ayrıca Anadolu'daki Dedeler, "*Dergah*" diye kabul edilen Hacı Bektaş Veli Türbesi'nden, dolayısıyla o dönem Dergah postunda oturan Postnişinden (bu da Ulusoylar ailesindendir) icazet almak zorundaydılar. Şimdi bu hiyerarşik sistem, eskisi gibi kullanılmıyor.

Yine konumuza dönecek olursak, "*Efendim*"lerle ilgili tartışma devam etmektedir:

"Milli Ali:

- Sanki dünyanın en akıllısı bu. Bir çavuş (Yılmaz-İCE) çıkmakla adam oldu sanki. Ben öyle paşalar, öyle büyük adamlar gördüm ki, Efendim'in ayağına indiler, yüz sürdüler. O noğluyor! Bir kıymık bacağıyla adam mı oldu? (...)

- Bir büyük şehirde efendilerimden birini tanımış. 'Herhangi bir adamdan daha kötü davranışlarını gördüm,' diyor.

'Hâşâ! hâşâ!' dediler hep birden.

- Veli Kahya,! Ulan bu kardeşin olacak imansız, beni günaha sokacak! Ulan ne söz bu! 'Kötü davranış' ne demek? Kim oluyor da Efendim'in kötü davranışını görüyor?" (s. 40)

Veli Kahya, kardeşini savunma güdüsüyle konuşur:

"Ben de dedim. 'Oğlum, edepli konuş biraz, saygılı ol biraz, onlar bugüne bugün peygamber sülalesi, çarpılırsın,' dedim... Ne dese beğenirsiniz! 'Sizin efendilerinizle peygamber arasında hiç bir ilgi yok,' diyor.

- Söyleme şu imansızın, şu yezidin sözlerini, yezit içinde yezit olmuş, söyleme!" (s. 40)

Görüldüğü gibi Güllüceli Aleviler, Efendimlere itikat (inanç) yönünden çok bağlılar. Çünkü Efendimler, onların gözünde "*peygamber sülalesinden*" gelen yüce, ulu insanlar. Onlara karşı saygısızlık yapmak, Hacı Bektaş Veli'ye, dolayısıyla Hz. Peygamber'e yapmak demektir. Veli Kahya'nın kardeşi, onlara göre burada en büyük saygısızlığı yapmakta, köylülerin öfkesini üzerine çekmektedir. Çünkü o, "*yezitlerin arasında kala kala yezit olmuş*" (s. 40) bir kafirdir.

Bahadmlı, bu konuya güzel parmak basmış ve köylüleri konuşturarak, aslında kendi görüşlerini ortaya koymuş. Bunu yaparken, diyalogları ve tansiyonu iyi ayarlamış. Ama olan da Milli Ali'ye olmuş, onu hop oturtup hop kaldırmış!

Alevilere yapılan en büyük saldırılardan, eleştirilerden biri de "*Cem'de içki içiliyor*" tartışmasıdır. Bilindiği gibi, bu yöndeki kara çalmalar yüzyıllar boyu süregelmiştir. Alevilerin "*dem almak*", "*dolu içmek*" gibi ritüel bir olayı, bağnaz kafalıların gözünde meyhanede içki içmek gibi algılanmış ve bunu da her fırsatta kullanmışlardır. Dolayısıyla bunun arkasından da birtakım çatışmalar ve kavgalar olmuştur.

Bahadınlı, Güllüce köyünde yapılan bir cemde alınan "*dolu içmek*" ritüelini ise şöyle anlatıyor:

> "Saki Muhittin, dedenin önünde eğildi:
>
> - İzin verirseniz, badeye geçelim, dedi. Dede:
>
> - Peki efendim, buyrun! dedi.
>
> Büyük ve yuvarlak bir yer masası ortaya kondu. Üzerine onbeş yirmi kadar bardak dizildi, bir kova şarap masanın altına kondu. Muhittin, kadehi şarapla doldurdu, iki eliyle kavrıyarak dedeye uzattı:
>
> - Hoş geldin, sefa geldin, yüzüm basa geldin, gelmekliğin mübarek olsun, dedi. Dede, kadehi iki eliyle kavrıyarak:
>
> - Canlar, dedi, bu bir kevserdir, bu bir abukevserdir. Bu, insan olmanın, inanmanın, yaşamanın, birbirini sevmenin, birbirini saymanın, iyi yolun, iyi yolda yürümenin bir remzidir. Bu bir imtihandır canlar, Allah'ın insanlara sunduğu, insanlar için yarattığı ve fakat onları sınamak için verdiği bir kevserdir. Biz bundan içeceğiz, ama sınandığımızı unutmıyacağız. Aşırılık günahtır, sarhoşluk günahtır. İçeceğiz, sarhoş olmıyacağız, imtihandayız çünkü. Bardağımızı iyiliğiniz için, iyilerin daha iyi olmaları için, kötülerin de iyi olmaları için kaldırıyoruz.
>
> Dede kadehinden bir yudum aldı, masaya koydu. Yaşlılar da birer yudum alıp kadehleri masaya bıraktılar." (s. 48-49)

Yazar, bu anlatımda da görüldüğü gibi, özellikle Dedenin konuşmasıyla cemlerde içki içilmesi olayına açıklık getirmekte ve böylece okurları da aydınlatmaktadır. Bu da yazarın, bu kültürü yakından tanıdığını ve bildiğinin açık kanıtıdır. Yazar kimliği taşısa da, içgüdüsel olarak kendi kimliğini savunma durumunda kalıyor, bu durumda öznel davrandığı ortaya çıkmış oluyor ki, bunu da sanırım doğal karşılamak gerekir.

Kazım, Alevi oluşunun sıkıntısını kasabada gittiği okulda da çeker. Alevi-Sünni mezhep ayrılığı iki de bir karşısına çıkmaktadır. Güllüceli olduğu söylendiğinde herkesin şöyle bir dudak büktüklerine tanık olur. Bu da zaten kendi kimliğini, Alevi oluşunu anlatmaya yetmektedir.

Romanda asıl dikkat çekici olan, bir eğitimcinin, bir müfettişin, çocukların gelecek yüzyıllara daha çağdaş, daha kültürlü ve demokrasi bilincini daha iyi kavramış bireyler olarak yetişmesine katkıda bulunması gerekirken, sanki kendisine böyle bir görev verilmiş gibi mezhep ayrımcılığı yaptığı görülür. Sanırım Bahadınlı, bunu gözlemlerine dayanarak romanında işlemiş olsa gerek, ama kitabın 1965'lerde yazıldığını, bundan kırk yıl öncesi Alevi-Sünni ayrımının hangi boyutta olduğunu da iyi bilmek gerekir.

Kazım'ın okuduğu okula bir gün müfettiş gelir, sınıfında teftiş yapar, bir iki öğrenciye kitap okutur. Kazım'a da kitaptan bir şiir okutur, açıklatır ve nereli olduğunu sorar.

> "Aferin, güzel açıkladın, sen nerelisin bakayım? diye sordu, başarımın nedeni, nereli olmamla ilgiliymiş gibi.
>
> - Güllüce'liyim efendim, dedim.
>
> - Şu Güllüce'den mi?
>
> - Evet efendim.
>
> - Yani Alevisin! (...)
>
> - Öyle değil mi? *Güllüce alevi değil mi?*" (s. 66)

Kazım, sınıfta, bu soru karşısında iyice köşeye sıkışmış gibi ezilir, büzülür ve bu psikolojik işkenceden kurtulmak için "inkar" yolunu seçer ve kendisini öyle savunur:

> "Hayır, değil, *Güllüce alevi değil!*" (s. 66)

Bu olaydan birkaç gün sonra Kazım, okul arkadaşı Semih'le (Sünni) kavga eder. Kazım'ın bilmediği bir konu üzerine, Semih, onun da görüşünü öğrenmek ister ve Kazım'ın ilgisiz davranması, pas vermemesi üzerine Kazım'a sataşır ve "*Ulan ne bakmıyorsun yani, ulan, adam mı oldun, bayırın kızılbaşı!*" (s: 67) diyerek laf atar. Semih'in söylediği "*bayırın kızılbaşı*" sözüne çok içerleyen Kazım, Semih'e yumruk atar ve kavga ederler. Üst baş yırtık, yaralı bereli halde kavgadan çıkarlar ikisi de. Semih, hâlâ küfür etmesini sürdürmektedir:

> "Dinini s.... kızılbaşı! Kızılbaşsın işte, kızılbaş! kızılbaş! kızılbaş!" (s. 68)

Kazım, kendisini toparlayıp çarşıya doğru yürürken bir adamın Semihlere öğüt verdiğini duyar:

> "Bulaşmayın bu kızılbaş piçlerine, çocuğum. Bunlarda ne din vardır, ne iman! Ne ana tanırlar bunlar, ne baba! Uymayın bunlara, bulaşmayın bunlara!" (s. 68)

Bir gün, Kazım'ın okumak için evinde kaldığı evin sahibi, babasının Sünni dostlarından İsmail'in karısı, eve Kazım'ın annesi ile bacısının da konuk olarak gelip birkaç gün kalması üzerine köpürür ve kocasıyla tartışır. Kocasının iyi niyetine ve konukseverliğine karşın karısı fazla dayanamaz ve dilinin altındaki baklayı çıkarır. Çünkü kadın, iki tabak fazladan yemek yapmak ve bulaşık yıkamak zorundadır. Kızı Güley'in, "*Sus anne, ayıp oluyor, aşağıda duyarlar*" demesine karşın bağırır:

> "Ben onu bunu bilmem! Ben elin *gavur kızılbaşına* hizmetçilik edemem." (s. 90)

Bu olay da gösteriyor ki, kasabadaki Sünni kesimin çoğu, Alevilere hep önyargılı yaklaşmakta, onları "*gavur kızılbaş*" olarak aşağılamayı bir hak olarak görmektedirler. Burada yazar, Sünnileri fazla incitmemeye çalışmış, onların içinde de Alevilere iyi gözle bakan, yakınlık duyan insanlar (kadının kocası İsmail Bey ve kızı Güley örneğinde olduğu gibi) olduğunu da görmezlikten gelmemiş. Burada şovenist tutumdan kaçınmış ve nesnel davranmış, doğru yaklaşmış olaya.

Kazım'ın başına gelenler bunlarla bitmiyor. Romanın ileriki sayfalarında Kazım'ı artık bir öğretmen olarak görmekteyiz. Çocukluğunda yaşadığı Alevi olmanın getirdiği sıkıntıları, öğretmen iken de yaşar. Ama Kazım, öğretmendir, onun sorunu köy çocuklarını eğitmek, onlara okuma, yazma, hesap yapma, sayı sayma öğretmektir. Çocukluğunda, öğrencilik yıllarında yaşadığı gibi ne Fikret öğretmenin İran Şahı'nı kastederek, "*Bu da sizden, alevi*" (s. 29) demesi, ne de müfettişin, "*Şu Güllüce'den mi?*" (s. 66) gibi anlamlı sorusu onun umurunda değildir. Kendisi çocuklara, "*Sen Alevi misin, sen Sünni misin?*" gibi sorular sormak istemiyordu. O bunların yarar getireceğine inanmıyordu, ama gelişen olaylar ve hâlâ bitmeyen kin ve öfke tohumları, her gittiği köyde karşısına başka boyutlarda çıkıyordu.

Kazım, öğretmen olur ve tayini Yelli köyüne çıkar. Görevine başlamak için kasabada Yelli köyünden insanları bulur ve onlarla yola düşer. Köylerine öğretmen geldiğine çok sevinen Yelli köylüleri, öğretmeni yorulmasın diye eşeğe bindirirler. Yol boyunca giderken öğretmenin nereli olduğunu sorarlar ve Güllüceli olduğunu öğrenirler. Güllüce adını duyan köylüler, hemen tavır değiştirirler ve eşeğin sahibi, "*İnsen iyi olacak, çok yoruldum*" (s. 104) diyerek Kazım'ı indirir. Hiç konuşmadan köye varırlar, fakat Kazım'ın Güllüceli ve Alevi olduğu tez duyulur. Bütün köylüler bundan rahatsız olurlar. Önce köyün bekçisi ilgisiz davranır, yatması için soğuk bir oda ayarlar. Daha sonra Muhtar, öğretmen Kazım'ın çağrısını dikkate almaz, sonunda kızarak, öfkeyle ve tehditle gelir. Yanında kiminin elinde kürek, kiminin sopa vardır. Muhtar ve yanındakiler, Kazım'a köyden bir an önce gitmesi için tehdit savururlar:

> "Hemen git bu köyden!...
>
> - Geldiğin yere dön!...
>
> - Git bu köyden *ulan kızılbaşoğlu*, gelinimizin, kızımızın içinde seni gezdirir miyiz hiç!" (s. 108)

Kazım, kendini savunmaya fırsat bulamadan sopaları yer, kaçmaya başlar. Köylüler, bir taraftan kovalayıp bir taraftan da arkasından bağırırlar:

"Kaçıyor *kafir*!

- Tutun gavur kızılbaşı!

- Yakalayın, vurun, tutun, bırakmayın imansızı!" (s. 109)

Kazım, soluğu İlçe Milli Eğitim Müdürünün yanında alır. Dışarıda, pencereden köylülerin sesleri duyulur:

"Bize Müslüman öğretmen gönderin! *Biz kızılbaş öğretmen istemiyoruz!*" (s. 109)

Görüldüğü gibi, Yelli köyünün insanları (Sünniler), çocuklarını okutmak için gelen bir öğretmene eğitim açısından değil, mezhep açısından bakarak onu köylerinden tehditle, sopayla rahatlıkla kovabilmekte ve bu isteklerini de devletin kapısında, Milli Eğitim Müdürlüğü'nün önünde dile getirebilmektedirler.

Yazar, devletin, Alevi-Sünni çatışmasının, yüzyıllardır devam eden kin ve öfkenin çoğalması için seyirci kaldığını, hatta dolaylı olarak destek verdiğini, kendi öğretmenine "*devletin anayasal gücünü*" hissettirecek bir girişimde bulunmadığını vurguluyor. Yazar, köylülere, "*Müslüman öğretmen istiyoruz!*" (s. 109) dedirtirken. devletin dinci, İslâmcı politikasını da eleştirmiş oluyor.

Kazım'ın öğretmenlik serüveni devam eder ve tayini bu kez Bekirler köyüne çıkar. Aynı yazgıyla Bekirler köyünde de karşılaşır. Bu kez, köye vardığı gün uğradığı köy kahvesinde, kahvecilik yapan Muhtar'ın, kendisine kahve yaparken Güllüceli olduğunu öğrenince birden tavır değiştirip "*Kahve de tükenmiş!*" (s. 112) demesi, kara günlerin, belaların habercisi olur. Yelli köyüne giderken eşekten indirilmişti, burada da kahve verilmiyordu. Hemen hemen aynı çizgide buluşuyordu kaderi, ama bu kez yılmamaya karar verir. Gürültüler ve sövmeler duyulmaya başlar.

"Bir müslüman çocuğu bulamamışlar mı da bunu göndermişler!

- Bir *kızılbaş çocuğu*, gelinimize, kızımıza baka baka burada kalacak ha!...

- Ben adamın anasının tumanını başına geçiririm!.

- '*Bir kızılbaş öldürmek bin sevaptır*' derler hocalar, vallaha öldürürüm kafiri!" (s. 112-113)

Görüldüğü gibi Aleviler, "*Müslüman*" bile sayılmıyorlar. Üstelik Osmanlı'dan beri devam eden Ebussuud Efendi fetvaları hâlâ devam etmekte ve de "*bir kızılbaş öldürmek, bin sevaba eşit*" sayılmaktadır.

Kitabın yazıldığı 1965 yılındaki bu bakış açısı, günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. İşte yakın zamanda, 1993'te olan Sivas-Madımak olayı...

Bekirler köyünün korosuna cami hocası da katılır ve din konusunda otorite bir kişi ve söz sahibi olarak kara cahilliğini, yobazlığını ortaya koyar:

"Kızılbaşların kestiği yenmez."

Kızılbaşın müslüman olabilmesi için önce gavur olması gerek."

Kızılbaşlarda ana bacı kutsallığı yoktur." (s. 117)

Daha önce de bir başka olayda Kazım'ın arkadaşı Ali, bir başka arkadaşıyla tartışmış, arkadaşı, ona "*kızılbaş piç*" (s. 92) diye bağırmıştı.

Görüldüğü gibi, Sünniler, Alevileri hep aşağılamışlar, onları, uzak durulması gereken "*yaratıklar*", "*piçler*" olarak görmüşler, hatta "*Müslüman*" bile saymamışlar. Alevilerin Müslüman olabilmeleri için önce "*gavur*" olmaları gerekmektedir. Günümüzde, kendilerini "*has Müslüman biziz*" diye gören Alevilerin, böylece Müslümanlıkları rafa kalkmış oluyor. Onlar, ne kadar cemlerde, "*Allah, Muhammed, Ali*" deseler de, Hz. Ali'ye tapsalar da Müslümanlıkları "*has*" sayılmamaktadır. Çünkü, önce "*gavur*", daha sonra "*Müslüman*" olmaları gerekmektedir ki, "*has*"lıkları da ancak o zaman ortaya çıkar (!)

Cami hocasının dediği gibi, Aleviler, "*gavurdan da beter*" olmaları yanı sıra aynı zamanda "*piç*" olarak da görülmektedirler. Bu sözcüğün temelinde de yine, "*Alevilerde namus kavramı yoktur*" gibi ilkel, kaba bir düşünce yatmaktadır. Çünkü, böyle bir olay sonucu doğan çocuklar, onlara göre "*piç*"tirler, babası bellisizdirler.

Mezhepler tarihi incelendiğinde, din (mezhep) çatışmalarında kitlesel olarak Alevilerle Sünniler hiç bir zaman karşı karşıya gelmemişlerdir. Olan olaylar ise, küçük düzeyde kalmıştır. Ancak toplumsal olaylarda (geçmişte Kahraman Maraş ve Çorum olaylarında olduğu gibi) bu iki kesim, zorla ve politik çıkarlar gereği karşı karşıya getirilmek istenmiştir. Her iki kesimin sağduyulu davranması sonucu daha büyük çatışmalar olmamıştır. Bu da, olaylara inanç ayrılığı/mezhepçilik temelinde yaklaşmayıp, temelinde ekonomik nedenin yattığı gerçeğini gören ileri görüşlü, aklı başında insanların akıllı ve soğukkanlı yaklaşımıyla olmuştur. Aleviler ve Sünniler arasında olayı katı şovenizme, bağnazlığa ve hatta şiddete kadar götüren düşmanlar bulunurken, öte yandan yine Sünniler içinde yandaşlar da bulmuştur. Bunda da ilerici, demokrat Sünni aydınların, ileri görüş sahiplerinin rolü büyüktür.

Aynı biçimde Kazım da tüm köylülerin öfkesini, kinini üzerinde bulduğu bir anda yine o köyden (Bekirler Köyü) olan, biraz kabadayı sayılan Osman'ın dostluğunu kazanır ve ikisi bir olup Alevi-Sünni mezhep ayrımcılığına karşı direnirler. Osman, Kazım'a arka çıkar. Osman, daha önce başından geçen bir olaydan dolayı Kazım'ı tanımıştır. Kazım'ı kendi korumasına alır, köylüleri de "*Kılına dokunanı bir göreyim bakayım!*" (s. 113) diye uyarır. Kazım, görevine başlar. Bu süreç içinde Osman'la olan dostluğu daha da pekişir, evlerine gidip gelir.

Osman'ı böyle bir tavra iten neden ise, geçmişte babası ve emmisiyle birlikte yaşadığı bir olaydır. Osman, babası ve İbrahim emmisi, fırtınalı bir kış günü kasabadan köye dönerken yollarını şaşırırlar ve zorunlu olarak Güllüce köyüne gelirler. Köyün Alevi köyü olduğunu biliyorlar. Bunlar da, yukarıda anlatmaya çalıştığımız, satır aralarında verdiğimiz düşüncelere

sahiptirler. Ya köye girip, "*Aleviler (Kızılbaşlar) tarafından kesilmeyi (!) göze alacaklar*" ya da yazı yabanda kışın ortasında soğuktan donup öleceklerdir. İki seçenek de onlar için o an tehlikeli gözükmektedir. Sonunda karar verirler ve köye girerler. Kapısını çaldıkları ev, bu Kazım'ların evidir. Kazım'ın babası, bunları evine konuk eder, karınlarını doyurur, yatak serer altlarına. Ellerinden gelen konukseverliklerini gösterir. Tüm bunlara karşın Osman, yine tedirgindir ve biraz da korkmaktadır. Sabaha kadar uyuyamaz. Çünkü her an Alevilerin, kendilerini "*çiğ çiğ yemelerini*", "*aha birazdan kesmelerini, yakmalarını*" (s. 114) beklemektedir. Fakat hiç biri olmaz. Bu olaydan sonra Osman ve babası, Alevileri sevmeye başlar. Hatta babası, Osman'a ölmeden önce vasiyette bulunur: "*Ölmeden önce size vasiyet ediyorum... Bu insanların iyiliği havada kalmasın.*" (s. 115). Ve Osman, babasının vasiyetini tutar ve Kazım'ı kendi köyünün yobazlarına karşı korumaya çalışır. İşte Osman, şimdi bu iyiliğin karşılığını ödemektedir. Eğer Osman'ın başından, "*fırtınalı bir kış günü yollarını şaşırma*" olayı olmasaydı, yine Alevileri sevecek miydi? Sanmıyoruz. Çünkü Bekirler köyünün gerçekliği, Osman'ı da kendi içine çekecek ve o da diğer köylüler gibi Kazım'a kin ve nefret duyacaktı. Kuşkusuz Alevileri sevmek için, mutlaka bir olayın başlarından geçmesini beklemek gerekmez. Sonunda Osman, Alevileri sevmenin bedelini yine kendi köylülerine ağır biçimde öder. Köylüler, Osman'ın Kazım'a arka çıkmasına, evine gelip gitmesine kızarlar, Osman'a kin beslerler. Ve bir gün bu kin, Kazım'ı ve Osman'ı yakalar. Kazım'a tuzak hazırlanır. Kazım, okul çıkışı Osman'ın evine uğrar. Kapıyı, Osman'ın karısı Nazlı açmıştı ki, Kazım'ın kafasına sopalar iner, yere devrilir. Kazım, ne olduğunu anlayamaz. Köylüler, ayağından sürüyerek evin içine götürürler. Bir yandan da bağırırlar:

> "Vay namussuz ırz düşmanı vay!
>
> - *Seni gidi kafir kızılbaş seni*, bir de Müslümanın karısına kızına göz koyarsın ha!..
>
> - Besle kargayı oysun gözünü! demişler, yanlış mı?
>
> - Bütün kabahat Osman'da. İyilik eder mi! *İşte sonunda karısına göz koydu kızılbaşoğlu.*" (s. 126)

Bu sırada köylülerden biri de Nazlı'yı saçından yakalamış, ağzına geleni söylemektedir:

> "Seni orospu seni! *Bir kızılbaş piçine yüz verdin ha!* Seni orospu karı. Kocan denen dürzü de buna göz yumdu. Köyün şerefini berbat ettiniz." (s. 126)

Olay, mahkemeye düşer. Osman, burada da Kazım'a olan güvenini bir kez daha ortaya koyar. Kazım, Bekirler köyündeki, diğer köylerdeki mezhep çatışmasının temelinde yatan nedenleri, mahkemede, yargıca, doğru ve gerçekçi bir biçimde anlatır. Bu, aynı zamanda yazarın kendi görüşüdür.

> "Ben, Bekirler'de yüzyıllardır düşünülegelen, söylenilegelen yanlış bir yargıyı gidermek istiyordum. Ben Güllüce'liyim. Bu yüzden Bekirler'li-

ler beni kendilerinden saymadılar: Bir yabancı, bir yadırgı, bir kafir, bir düşman görüyordular. Bense, bu yargıya karşı koymak istiyor, ayrı bir inançta olsam bile, yadırgamamaları gerektiğini anlatmak istiyordum. Yurt bütünlüğünü bozan bu hoşgörüsüzlüğü her yerden kaldırmalıydık. İnsanlar, ayrı inançlarda olmalarını hayatlarıyla ödememelilerdi. Bilinen belli bir şey vardı: Bilgisizlik ve bundan yararlanan çıkarcılar... İşte beni suçlayan bu iki şeydir. Bir bakıma bana tuzak kuran köylüler de, onları uzaktan yöneten muhtar da suçsuzdur; belki de kendi açılarından haklıdırlar." (s. 131)

Bu tür olayların olmaması ve bilgisizliğe karşı savaş açmak için yapılması gerekeni yine Kazım, Osman'a seslenerek söyler:

"Şimdi ben Güllüce'ye gidiyorum, orada öğretmenlik yapacağım. Herşeye önce çocuklardan başlamam gerek, Osman. Ben orada çocuklara Memişköy'ün ekinlerini yaymanın hoş olmadığını, güzel olmadığını, çirkin bir davranış olduğunu öğreteceğim. (...) Ben, onlara gerçek dostlarını, gerçek düşmanlarını göstereceğim., ben onlara burcu burcu insan sevgisini vereceğim... İyi günler Osman, iyi günler Nazlı." (s. 132)

Bahadınlı, romanının sonunda öğretmen Kazım'a yapması gerekenin ne olduğunu belirlemiş ve yapılması gerekenin de önce çocuklardan, kendi köyünün, kendi kültüründeki çocuklardan başlaması gerektiğini vurgulamış. Çünkü Sünniler, küçüklükten Alevilere (Kızılbaşlara) karşı yüzyılların kiniyle yetiştirilirken, romanda da görüldüğü gibi Sünni köy olan Memişköy'ün ekinlerini otlatacak denli aynı biçimde Alevi çocukları da aynı yüzyıllık öfke ve kinle yetiştirilmektedir. Çağı geliştirmek, gelecekte daha güzel çiçeklerin açması için önce tohumu kendi çocuklarımızla atmamız gerekir. Bu görüş, ister gerçek anlamda Güllüceli Kazım'ın olsun, ister Bahadınlı'nın, Kazım kişiliğinde kendi görüşü olsun, katılmamak elde değil. İnsanda eksik olan sevgi'dir. Yüreğinde sevgi olan insanın şiddet yanlısı olması zor. Doğayı, hayvanları, ağaçları, insanları seven, sevmesini bilen insan, ister Alevi olsun, ister Sünni olsun, bir arada yaşamanın en güzel erdem olduğunu bileceklerdir. Böylece halkların kardeşliği ülküsü daha çabuk gerçekleşecektir. Bu oluştuğunda siyasi çıkarcıların da tüm umutları boşa çıkacaktır... Her ne kadar Bahadınlı, romanının sonunu popülist bir yaklaşımla bitirmişse de kitabın 1965'da yazıldığını düşündüğümüzde dönem için verilmesi gereken mesajın bundan fazla olabileceğini düşünmek biraz zor. Bahadınlı'nın dediği gibi iş aydınlara, öğretmenlere ve hepimize düşmektedir.

Yelatan *(1972) - Ümit Kaftancıoğlu*

Alevi gelenek ve törelerini romanlarında, öykülerinde en iyi işleyen yazarlarımızın başında kuşkusuz Ümit Kaftancıoğlu gelir. Kendisi Kars-Hanak ilçesi Saskara köyündendir. Alevi kökenlidir. 1970'de "*Dedelik*" kurumunu işlediği ve haklı olarak eleştirdiği, röportaj/gözlem türü bir çalışması olan *Hakullah* ile Ali Naci Karacan ödülünü kazandı. *Hakullah*'ta Dedelerin, talipler üzerinde nasıl mistik bir güce sahip

olduğunu, nasıl sömürdüğünü, taliplerin cahilliklerini ve Kars yöresi Alevilerin, Dedeye olan katı bağlılıklarını, inançları uğruna kendilerini soyan, zorla hakullah toplayan Dedelere karşı tavrını, gerçek bir Dedenin nasıl olması gerektiğini yalın bir dille anlatmaktadır. Gözlemleri yerinde ve gerçekçidir. Okuduğumuzda ister istemez, Aleviliğin bir çıkar ve geçim yolu olduğunu, ta o dönemler için bir rant yarattığını, olayların örgüsü içinde gülünecek ve halimize ağlanacak durumların da varolduğunu görürüz. Daha doğrusu Kaftancıoğlu, bu çalışmasıyla Alevilik konusunda fazla bir şey vermeyen cahil bir Dedenin elinde sömürü aracı olan, varını yoğunu veren saf, körü körüne inanmış Alevilerin gözlerini açmaları için rehber olmaktadır. Küçük bir kitapçık olarak yayınlanan *Hakullah* adlı bu çalışmanın yeniden yayınlanması ve hatta Alevi-Bektaşi örgütlerine ücretsiz dağıtılması gerektiğine inanıyorum.

Alevi-Bektaşi kültürünün en iyi işlendiği romanların başında kuşkusuz *Yelatan* gelir. Yelatan, Kars-Ardahan-Hanak yöresinde ziyaret edilen, kutsal bilinen bir dağdır. Halk, özellikle Türkmen denilen Aleviler, bütün dileklerini ve ilençlerini bu dağa söylerler. Bilirler ki, Yelatan, "*mıhı mısmar*" (s. 278.) eder, dilek sahiplerinin dileklerini yerine getirir. İşte böyle bir kutsallığı olan ve Alevilerde dağ kültüne örnek oluşturacak Yelatan, Kaftancıoğlu'nun aynı adı taşıyan romanı olmuştur.

Kaftancıoğlu, Köy Enstitülü yazarlarla başlayan Türk edebiyatındaki köye yönelme eğiliminde, çağdaşlarına göre kendine özgü tavır ve üslubuyla farklı bir yere sahiptir. Bu yer, genel çizgileriyle iki ana eksene oturur. Birincisi, O'nun yetiştiği Alevi kültür ortamıyla ürünleri arasındaki doğrudan bağlantı; ikincisi de olay ve olgulara yaklaşımında ölçüt aldığı bakış açısının sağlam ve tutarlı oluşudur.

Kaftancıoğlu'nun çocukluğunun geçtiği kültürel ortam, geleneksel halk anlatılarının zenginliğiyle ünlü Dede Korkut diyarıdır. Daha okula gitmeden okuma yazmayı öğrenmesi ve köy odalarında dinlediği, sonra kendisinin de okuyarak dinlettiği, romanlarında da sözünü ettiği, *Kerem ile Aslı*, *Aşık Garip*, *Ferhat ile Şirin*, *Leyla ile Mecnun*, *Kerbela Olayı*, *Hz. Ali Cenkleri*... gibi halk hikayelerinin, masallarının ortamından gelmektedir. Cılavuz Köy Enstitüsü'nde tanıştığı Batı edebiyatı klasikleriyle Doğu edebiyatı ve sözlü halk edebiyatı geleneğini birleştirerek duygu ve düşünce dünyasını zenginleştiren Kaftancıoğlu, *Yelatan* gibi geleneğe yüzünü dönmüş; bunun yanında çağdaş anlatı tekniklerinin zenginleştirdiği başarılı bir romana imza atmasında bu kültürel bileşkenin büyük katkısı vardır.[13]

Kaftancıoğlu'nun bu kültürel zenginliğini, masalcı, derlemeci ve halkbilimci yönünü tanımak için *Yelatan*'a bakmak gerekir.

Yelatan, bir romandan öte Anadolu'nun, Kars bölgesinin gelenekleriyle, töreleriyle, diliyle, inancıyla yaşadığı, buram buram sevgi ve direnç kokan bir folklor gömüsüdür. Her sayfayı çevirdiğinizde sanki bir arkeolojik eser buluyormuş gibi olursunuz. Halk deyimleri, bilmeceler, atasözleri, ilençler, kargışlar, batıl inançlar, halk hekimliği, bayramlar, umutlar, sevgiler... hepsi bir sandıkta, usta bir dil işçiliğiyle yazılmış ve anlatılmıştır. Yukarıda

[13] Metin Turan, *Anadolu Ekini* dergisi, sayı: 33.

da söylediğim gibi *Yelatan*'da Alevi-Bektaşi inancının ve geleneğinin tüm yaşam izlerini rahatlıkla buluruz. Bilindiği gibi Kars, Horasan bölgesinin giriş kapısı sayılır. Yaşar Kemal'in *Binboğalar Efsanesi*'nde dediği gibi Alevi/Türkmen babaları da bu kapıdan, Horasan kapısından Anadolu'ya gelmişlerdir. Sanırım Horasan'dan bu geçiş şöleni, ister istemez arkasında kültürel iz de bırakmış olacak ki, bu izden de en iyi yararlanmasını bilen de Kaftancıoğlu olmuştur.[14]

Yelatan, bir "*yoksulluk kültürü*"nün edebiyata yansımış, çok ilginç, çok çarpıcı ve çok başarılı bir örneğidir.[15]

Yelatan'ı konumuz açısından inceleyecek olursak, Alevi-Bektaşi kültürüyle ilgili malzemelere bolca rastlarız. İleriki sayfalarda anlatacağımız ve örnekler sunacağımız diğer yazarlara ait romanlarda yer yer anlatılan olaylar, düşünceler, bu kitapta daha özgün, çarpıcı ve tam da bu kültüre denk düşecek bir biçimde sergilenmektedir.

Kaftancıoğlu'nun geldiği kültürel ortamdan söz ederken, sözlü halk edebiyatı geleneğinden ve anlatı biçiminden söz etmiştik. Kaftancıoğlu, çocukluğunda tanık olduğu, dinlediği ve dinlettiği bu geleneğin örneklerini kitabında da sunmaktadır. Bu örnekler satır aralarında şöyledir:

> "Köyde kış akşamları Molla Memetler'in evinde cenk öyküleri, *Kerbela Olayı* okunurdu."
>
> "*Hayber Kalesi* cengi vardı bu akşam." (s. 41)
>
> "Abdal'ın Ali, cenk öyküsünü dinlemeleri için odadakileri uyarır ve okumaya başlar:
>
> 'Gördü kim karşıdan bir atlı gelir,
>
> Katı heybetli gelir.'
>
> Nereyecek gitti cenk? Kim kimi yendi? Ne oldu, ne bitti, duymadı Aşır." (s. 42-43)
>
> "*Ahmediye*'yi gene Abdal'ın Ali'si okuyor." (s. 55)
>
> "Aşır çoğu kez köy odasında cenk dinlemeye, ya gidemiyor, ya da cenk başlamış oluyor, yarıda ulaşıyordu." (s. 77)
>
> "Ahmediye, böyle bitti bu kış. Tadı, tuzu olmadı Aşır için." (s. 78)
>
> "Artık köy odalarında halk hikayelerini ve cenk öykülerini Yalnız okumaktadır. (...) Yalnız, gide gele 'Kerem'i sayısız aktardı. Kerbela, Kerbela'nın Öcü, Abbasiler, Muhammet Hanefi Cengi, İmdat ya Ali, Hazreti Muhammed'in Hayatı, Aşık Garip, Karacaoğlan... gibi sayısız kitabı bir kışta okudu." (s. 247)

Bir olay karşısında, darda kalındığında ya da birisine beddua etme, kargışlamada bulunma durumunda argo küfürler yerine yine ulu kişilerin adı

---

[14] İlhan Cem Erseven, *Anadolu Ekini* dergisi, sayı: 33.

[15] Sedat Veyis Örnek, *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı-1981*, Aktaran: Ümit Sarıaslan, *Anadolu Ekini* dergisi, sayı: 33.

anılarak, karşısındaki kişinin durumu o ulu kişiye havale edilerek yardım istenir, kurtuluş yolu aranır.

Aşır, karısının üstüne kuma getirmek ister ve Gülü'yü kaçırır. Aşır, kaçırdığı akşam Gülü'yle yatmak ister. Gülü yanaşmaz. Ancak Aşır, eski karısı Güldene'yi getirmeyeceğine söz verirse yatacağını ve sevişeceğini söyler.

"Eski karını bu eve hiç getirme, hemen...

- Getirmem.

- Yemin et... (...) Ali'den ola, de!

- Ali'nin kılıcına ıras gidem ki." (s. 27-28)

İleriki günlerde Gülü, Aşır'dan sopa yemeye başlar. Yine bir gün kocasının dayağına dayanamaz ve kendini koma atar ve yakarır:

"*Ali'yi, Muhammed'i seven kurtarsın.* Bu adam beni öldürecek!" (s. 45)

Gülü, çocuğa kalır. Fakat bunu gizler herkesten. Derdini bir kadına, Ayrangöz'e açar:

"Bak o oğullarının başını yiye de meleyesin, sana birşey diyeceğim, kimseye demiyeceksin. Aramızda, Ali sırrı.

- Oy! Ali'nin kılıcıyla doğranayım. De hemen!" (s. 106)

Görüldüğü gibi yemin ettirmelerde hep Ali adı geçmektedir. Bu da gösteriyor ki, Hz. Ali'nin, Alevi inancında büyük ve etkili yeri vardır. İnsanlar, ancak Ali'nin kılıcından ve onun "*kızmasından*" korkarlar. Sırlarını da "*Ali sırrı*" olarak saklarlar. Ancak Ali gibi sır saklamasını bilen, güvenilir ve dürüst insandır. Sırrı saklayamayan, Ali'den korkar.

Kars yöresi Alevileri, yakarışlarını yalnız ulu kişilere yapmazlar. Aynı biçimde ziyaret yerlerine, kutsal mekanlara da yaparlar ki, bunların başında kutsal dağlar gelir. İşte bunlardan biri de Yelatan dağıdır. Yelatan, Aleviler için bir sığınaktır, bir umut, bir dert kapısıdır. Tüm sırlarını, tüm yakarışlarını ve şikayetlerini bu dağa söylerler. Yelatan, isterse o insanı kollar, yüzünü güldürür; isterse o kişiye küser, ocağını söndürür.

Yelatan, Alevi kültüründe dağ kültünün en belirgin özelliğini taşır. Kaftancıoğlu, mitolojik öğelerden yararlanmasını ve bunun Alevi-Bektaşi kültüründeki yerini çok iyi saptamış ve romanında da kullanmıştır.

"Ulu ziyaratlar, ulu dağlar, kurban olduğum Yelatan!.. Al sırtına günü, al ki, bıldırcının beyliği bitsin." (s. 57)

Gülü, hamiledir. Aşır, sevincinden uçmaktadır. Doğum günü yaklaşmıştır. Gülü ha doğurdu doğuracak gibidir. Aşır, sevincinden kendini dışarı atar ve yönünü Yelatan'a döner:

"Benim muradımı veren sensin, sana çağırmıştım, kurban olduğum Yelatan... (...) urdu kuşu koyağında besleyen, yazın-kışın geldiğini sesleyen, başı göklerde, etekleri yerde, dileyenin dileğini veren, sürüleri, çobanları bağrında barındıran Yelatan!... Sana getirmek istiyorum

içimdekileri, çiçeğinle, yeşilinle, bozkurdunla, uçan-öten kuşunla başın göğde ola! Niyazımı kabul et bu dar vaktı! Günler anası koynunda... Kurt-kuş tanık olsun ki, şükrümü yetirdim sana! Artık canımı alsan of demem! Taşına toprağına yüz sürmek, borç olsun canıma!" (s. 71)

Görüldüğü gibi dağ kültü, romanda egemendir ve insanların dilek kapısı, sığınağıdır. Eski Türklerde dağ inancına göre, dağ gökyüzüne, Göktanrıya daha yakındır ve zirvesine çıkmak demek, Tanrıya daha yakın olmak demektir. Ayrıca dağ, düze, ovaya göre daha güvenli yerdir. Her ne kadar yabanıl hayvanları, soğukları ve yoğun karları barındırsa da. Köroğlu'nun dediği gibi, "*Arkam sensin, kal'am sensin, hey dağlar*" örneği kendine sığınan eşkıyaları, kaçakları ve yiğitleri saklar... Bu anlamda dağ inancı, Alevi ve Bektaşilerde daha güçlüdür. Tüm evliyaların, iyi meleklerin hep dağlarda gezindiği söylenir. Bir ışık olarak yanarsa hep dağın tepesinde yanar ve etrafa ışık saçar. Bu gibi inançlardan dolayı dağlar, hele de kutsal bir özelliğe sahipse daha bir yücelik ve ululuk kazanır. Bu romanda olduğu gibi, dara düşen insanlar, Yelatan dağına yalvarırlar...

Bir Alevi, başka bir Alevi'ye kızarken ya da beddua ederken, Sünni kültüründe önemli yeri olan kişi isimleriyle, hakaret ederler, kargıçlarlar. Bunu Kaftancıoğlu'nun romanında rahatlıkla görürüz.

Cemevinden dönen Aşır, damın penceresinden içeri seslenir. Yanıt alamaz. Seslendiği Gülü'dür. Kapıyı eski karısı Güldene açar ve ona bağırır:

"Nerde *bu yezit kızı*? Niye o gelmiyor?" (s. 56)

Aşır'la karısı Gülü, ahırda hayvan gübresi dökmektedir. Gülü'nün ayağı kayar ve Aşır bağırır:

"Kör müsün ayıoğlunun kızı, yezit kızı?" (s. 105)

Aşır'ın ikinci karısı Gülü, koç katımında bir oğlan daha doğurur. Doğumuna Güldene yardım eder. Ama Güldene duramaz, çocuğa söz atar:

"Bu oğlana bak *Mevran töremesi* dersin ki. Kızıllığına bak! *Muhammed'in parpılamadığı Mevran* sanki." (s. 79)

"Güldene, aynı biçimde İbrahim'i de kargışlar:

— Sen doğduğunda da belliydin *Mevran*!" (s. 80)

"Gülü, Aşır'a seslenir, patates getirmesini ister:

— Şuraya bir tencere su koy. Git *kavut yezidinin* patatesinden beş kuyu sök." (s. 116)

Aşır, oğlu Binalı için köyden Gıcana kadının kızını ister. Fakat Gıcana, Aşır'ı, yoksulluğunu başına kakınç yapıp evden kovar. Bu durum Aşır'ın zoruna gider ve evine gelince öfkeden bağırır:

"Adam neyse, bunu da örtek ölsün de, yalnız o *yezit yüzlü oğlu* var ya, onun sözü çektirdi bana. 'Kepeğimiz varsa, itimiz de var.' O itler götüre senin ananı." (s. 269)

Aynı kargışlama devlete, Osmanlı'ya da yapılır. Yeni yazı övülmekte, Osmanlıca eleştirilmektedir.

Hümmet'in oğlu, yeni yazının kabul edilmesiyle Osmanlı'nın "*adam olacağını*" düşler. Buna Süleyman karşı çıkar.

> "Osmannının ağzının aşı mı bu? Bunu yapan Gazi'ydi Gazi. Bundan sonra gene arabın düdüğü öter. Osmannı kendini bilmez. Emevi soyudur, Mavuyacı'dır onlar. Bu Sağır bu Sağır." (s. 244)

Kaftancıoğlu, bu konuşmada Osmanlı ile Türkiye Cumhuriyeti'ni karşılaştırmakta, Atatürk devrimlerini övmekte, öte yandan Osmanlı ideolojisini de eleştirmektedir. Bunu yalın ve öz tümceler kullanarak az sözle çok şey anlatırcasına ustalıkla yapmaktadır. Yazı devrimi konusunda Osmanlı'yı eleştirmekte ve bunu yapacak cesareti Osmanlı'da görememektedir. Çünkü bu işin bir devlet politikası olduğunu vurgulamaktadır ki, doğrudur. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerini, gerileme ve çöküş dönemlerini, en son aşamada mandacılığı kabul edecek kadar küçüldüğü durumu göz önüne alacak olursak, böyle bir devrimi gerçekleştirmesi olanaksızdır. Kaftancıoğlu, bunu söylerken Osmanlı yönetiminin din ideolojisini eleştirir ki, bu da Yavuz Selim'le Osmanlı yönetimine geçen Halifelik kurumunun getirdiği yaptırımlardır ve bunun çerçevesini de Sünni ideoloji oluşturmaktadır. Bilindiği gibi Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'le yapılan savaştan (Çaldıran Savaşı) zaferle dönünce Halifelik makamını da İstanbul'a taşımış ve kendisi ilk Osmanlı Halifesi olmuştur. Yavuz Selim'in Halife olmasıyla birlikte, kuruluş döneminde Alevi gelenek ve törelerinden izler taşıyan Osmanlı Devleti, bu aşamadan sonra tümüyle Sünni devlet anlayışını ege kılar ve bundan sonra da Alevilere karşı baskıcı bir politika izler. Kaftancıoğlu, Osmanlı için "*Mavuyacı'dır*" (s. 244) derken, gerçekte Osmanlı devletinin din anlayışının ve devlet politikasının Sünni ideolojiyle biçimlendiğini söylemekte ve bunu da eleştirmektedir. Bunu yaparken usta bir halk söylemini ve yerel ağzı kullanmıştır.

Kaftancıoğlu, *Hakullah* adlı röportaj/öykü kitabında eleştirdiği Dedelik kurumuna bu romanında da değinmekte ve yer yer eleştirmektedir. Dedelik kurumunu eleştirirken aynı zamanda Dedelik kurumuna sığınarak Alevileri de gelenek ve törelerine sahip çıkmamakla suçlamakta, Dedenin ağzından eleştirmektedir. Bu tavrıyla Alevi aydın bir yazar olarak uyarıcı ve bilinçlendirmeci görevini yerine getirmektedir.

Çalkaralar'daki Dede, cemde verip veriştirmektedir:

> "Bizim yolumuz dışta değil, içimizdedir. Nereye gitsek duyarız. Dışarı gidip gelenler bozuldular. Yoldan düştüler. Yol düşkünlerini çağırmayın. Ali yoluna, Hacı Bektaş dergahına girmesinler... Yolumuz dardır. Geçilmesi zordur. Ali darıdır bu dar. Ali yolu, erenler yolu bu yol! Erenlerin yoluna hangi yüzle gideceğiz? Kırklar ceminde yüzümüz karadır. Birtakım yol düşkünleri var, kulağımıza geliyor." (s. 189)

Burada Alevi-Bektaşi töresine aykırı davranan, daha doğrusu düşkünlük konumuna düşmüş insanlar eleştirilmektedir. Bu anlatımla Alevi-Bektaşi inancına sahip insanlarda gitgide bir yozlaşmanın başladığını ve bunun

gittikçe kötü sonuçlar doğuracağını, bu sonucun da "*Kırklar ceminde yüzlerinin kara çıkmasıdır*" ki, bu da, bedeli ağır bir cezadır. Bu nedenle yazar, Dede kimliği altında bu tür insanları eleştirmekte, kendi kültürlerine yeterince sahip çıkmamakla suçlamaktadır. Kaftancıoğlu, bu konuyu, *Çarpana*'da *Almanya Dönüşü* adlı öyküsünde çok güzel anlatır.

Kaftancıoğlu, *Yelatan*'da Alevilikte *kadın* olgusuna da değinir. Alevi gözünde kadın konusunu işlerken İslâm tarihinden örnekler vererek anlatmak istediğini daha bir zenginleştirmiş ve mesajını da pekiştirmiştir. Her ne kadar Sünniler gözünde Aleviler, kaç-gözcü, ana-bacı tanımayanlar olarak bilinse de tüm bu kara çalmalara karşın Aleviler, kendilerini savunmakta zorlanırlar. Çünkü karşı tarafı ikna etmekte güçlenirler. Karşı savunma olarak, Sünni kültüründe yer alan, onların saygı ve sevgi gösterdikleri, kendilerinin "*tevella*" olarak kabul ettikleri insanlarını öne sürerek yaparlar ki, bunların başında Hz. Ömer, Muaviye ve Yezit gelmektedir.

Gani Ağa'nın evi kalabalıktır. Köylüler, kadın erkek o akşam *Kan Kalesi* masalını dinlemek için doluşmuşlardır. Muhabbetin ilerleyen dakikalarında, içlerinden birisi, Çüçü'nün bilmece sormak istediğini söyler ve oda neşeye boğulur. Çüçü, utanır ve kadınların arkasına saklanır. Kotan Aşır çıkışır:

> "— Varsın saklansın, Ömer gibi kadınları arkasına saklamıyor ya!... Deli kimmiş baba? Yalan mı dedim? Karısına güvenmeyen saklar, sakladıkça da karılar kötü yola gider.
>
> Mıstılık'ın Abbas:
>
> — Dişisini kıskanmayan bir tek domuzdur. Kıskanmak başka; karısına 'Ben sana güvenmiyorum' demek başka. Ömer, karısını erkeklerin, ergişlerin arasına getirmezdi. Ali, karısına güvenini saklamazdı. Bizim yolumuz Ali yolu! Ömer'in yolundan olanlar mı var aramızda?
>
> Kızmemmed'in oğlu:
>
> — Bizim töremiz birlik. Elin Arabı birbirini yediği için, dışa uçkur çözdüğü için güvenmemiş karısına." (s. 251)

Görüldüğü gibi kadın konusuna İslâm tarihinden, Hz. Ömer'le Hz. Ali'nin kadınlara bakış açıları değerlendirilerek yaklaşılmış. Bu karşılaştırma için Kaftancıoğlu'nun bir tarih araştırması yaptığı görülüyor. Bu araştırmanın söylenceye mi, yoksa yazılı kaynaklara mı dayandığı belli değil. Fakat burada Hz. Ömer'in kendi ailesine karşı tutucu, yani haremindeki kadınları saklama, sokağa çıkarmama ya da örtülü (bugünkü türban ve çarşaflı biçimiyle) çıkarma tavrı, bugün Sünniler için geleneksel bir tavır olmuştur ve genelde Sünni kadınlar, özellikle kırsal kökenli olanlar yabancı bir erkek gördüklerinde sakınırlar, yüzlerini örterler. Evin erkeği yoksa ortaya bile çıkmazlar. Kentte ise örtünme olayı (türban ve çarşaf) siyasi İslâm için bir simge olarak kullanılmaya başlanmıştır ve devam etmektedir. Oysa Alevi kadını, sakınma bilmez, yüzünü örtmez. Özgür tavırlıdır, kendine güveni fazladır. Evin erkeği olmadığı zaman kaçmaz, ortaya çıkar ve gelen konuğa gerekli ikramda bulunur. Kaftancıoğlu, bu farklılığı vurgulamak için Hz. Ömer'in, karılarını kıskandığını, kimseye göstermek

istemediğini; Hz. Ali'nin ise tam tersi davrandığını söyleyerek Alevi ile Sünni inancındaki kadın konusuna başka açıdan yaklaşmıştır.

Kardeşlerin Kini *(1976) - Lütfi Kaleli*

Kardeşlerin Kini, Alevi-Sünni çatışmasının altında yatan ekonomik ve siyasal çıkarların içyüzünü gerçekçi bir gözlemle anlatan bir roman olmanın yanı sıra, toplumumuzun sosyal yaşamında kanayan ve halen günümüzde de kanamasını sürdüren çok önemli bir yaraya, Alevi-Sünni çatışmasına yol açan siyasi entrikaları açıklayan bir romandır.

Kaleli, kendisinin de tanık olduğu ve roman kahramanı "*Latif*" kişiliğinde kendini anlattığı ve yüzyıllardır kan davası gibi sürüp gelen mezhep çatışmasını, bizzat gözlemleyerek ve yaşayarak nesnel bir yaklaşımla gözler önüne sermektedir. Bu romanı okuduğumuzda Kahraman Maraş, Çorum ve Sivas olaylarını algılamakta hiç de zorluk çekmeyiz. Romanda aynı zamanda 12 Mart rejiminin sosyal ve siyasal atmosferinin yarattığı kokular da duyulur. Bu anlamda *Kardeşlerin Kini*, bir tanıklığın belgesidir diyebiliriz.

Roman, kahramanları ve siyaset açısından Hasan Kıyafet'in *Ali Ali* adlı romanını çağrıştırmaktadır. Çoğu karakterler hemen hemen aynıdır. Bu da siyasetin, özellikle kirli siyasetin ve çıkarcılığın her yerde aynı olduğunu göstermektedir, yani kirli siyasetin, entrika çevirmenin başka bir biçimi yoktur. Silah kaçakçısı Malatya'da da aynı, İstanbul'da da. Bunu söylerken Kaleli'nin Kıyafet'e, ya da Kıyafet'in Kaleli'ye öykündüğünü söylemek istemiyoruz. Olaylar farklı, mekan farklı. Yalnız bazı karakterler benzer özellikler gösteriyor. Bunu da ileriki sayfalarda göreceğiz.

Kardeşlerin Kini'nde kentte kargaşa çıkarmak, bunu Alevi-Sünni çatışmasına dönüştürmek için yerli işbirlikçilerin, silah kaçakçıların ve siyasetçi bezirganların, sonu kestirilemeyen böyle olayların nasıl tertipleyicisi olduklarını görürüz. Siyasetin nasıl kirlendiğini, parti önde gelenlerinin devleti nasıl kullandıklarını, aydınların tutarsızlıklarını ve dahası yüzyıllardır süren Alevi-Sünni çatışması için tek bir kıvılcımın nelere mal olacağını bilmek açısından önemli bir yapıt.

Kaleli, Alevi kökenli bir yazar olduğu için Alevi-Bektaşi kültürüyle ilgili malzemeleri romanında bolca kullanmış, roman tekniği içerisinde bu malzemeleri de yerli yerine oturtmasını bilmiş. Roman bir anlamda eleştiri özelliği taşırken aynı zamanda bir özeleştiridir de. Bu özeleştiriyi de Latif kimliğinde gerçekte yazarın kendisi yapmaktadır.

Kaleli de, *Ali Ali*'nin yazarı Kıyafet gibi sövgülere bolca yer vermiş. Kıyafet, bir Sünninin ağzından küfür olayını işlerken, Kaleli ise bunu bir Alevinin ağzından yapmaktadır. Kıyafet'in romanında "*pis Kızılbaşlar*" sözüne çok rastlanırken, bu romanda ise "*Yezit dölleri, Muaviye dölleri*" gibi sözlere rastlanılır.

Mustafa Dayı'nın yer sofrasında Latif Coşkun, Memetali sohbet etmektedirler. Memetali anlatıyor:

"Bir ana-baba günüydü. ... Kışla caddesine mi gideyim, ya da Hal binasına mı. 'Amanın ha! Amanı biliyor musunuz uşak? Aman toplanın. Toplanın a canlar, *yezit soyu yılan olmuş*...' Kimi göreceğim ki, kime söyleyeyim bunları." (s. 8)

Memetali, devam eder konuşmasına:

"Ellinci Yıl Kıraathanesine yönelince sanki içime bir ferahlık geldi. Soluğumu geniş geniş alıp '*heyt ulan yezit dölü*! Köpeksiz köy mü buldunuz?' diye bağırmak istedim." (s. 11)

Sağcılar şehirde olay çıkarmış, sağı solu kırıp dökmekte, "*Dinsizlere ölüm, komünistlere ölüm!*" diye bağırmaktadırlar. Fakat Memetali, dinsiz kim, komünist kim ayrımında değildir. Ancak gözünün önünde tanıdığı birinin dükkanının camları yere inince, kimlere söylendiğini anlar ve donup kalır olay karşısında.

"Derken önümdeki dükkanın camları şangırdayarak yere indi birden. El kadar bir parça az kalsın başıma saplanacaktı. Hemen sakınıp sindim bir köşeye. *Vay yezitoğlu yezitler! Vay Muaviye dölleri vay!* İnsanlar bu kadar mı canavarlaşırlarmış a iki gözüm? Hiç acıma yok, hiç dur-durak yok heriflerde. Sanki kurulmuş birer robotlar." (s. 12)

"Muaviye dölleri, zalimler!... Canavarlar gibi saldırıyorlardı; hep bizimkilere saldırıyorlardı." (s. 13)

Görüldüğü gibi burada "*Yezit dölleri*", "*Muaviye dölleri*", "*zalimler, canavarlar*" sözüyle sağcı Sünniler kastedilmektedir. Özellikle böyle bir toplumsal olaydan çıkar bekleyen yerli işbirlikçi Sünniler kastediliyor, namazında, orucunda olan masum Sünniler değil.

Bu konuşmaları irdelediğimizde aslında burada gizli bir ironi yatmaktadır. Tarihte Muaviye ile Yezit'in iktidarı ellerine geçirmek için nasıl bir siyaset izledikleri belli. Bunu İslâm tarihi kaynaklarında rahatlıkla görebiliriz. Kaleli, Muaviye ve Yezit'e gönderme yaparak bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nde, kimi işbirlikçilerin, provokatörlerin, çıkarcıların (siyasetçi ve silah kaçakçılarının) kentte Alevi-Sünni çatışması yaratmak için nasıl ince bir siyaset izlediklerini vurgulamaktadır. Romanın ilerleyen sayfalarında Memetali'nin küfürle andığı bu insanların başında Fikri Tekin ve adamları gelmektedir. Bu sözleri bir öfke, bir kızgınlık sonucu söylendiğine tanık olurken, öte yandan normal bir ilişkide de aynı aşağılamayı görürüz.

Hal binasında Latif Coşkun, toptancı Hüseyin Adıgüzel'in yanına uğrar. Adıgüzel, çay getiren çocuğa geciktiği için çıkışır:

"Nerede kaldın ulan *yezit*!" (s. 115)

Sohbet ilerledikçe Hüseyin Adıgüzel'in çenesi iyice açılır ve küfürde yörede nam salmış Vakarlı Hasan'ı da geçer:

"*Yezit oğlu yezitler! Mervan dölleri!* Ulan topunuzun evrahını." (s. 182)

Kızılbaş sözcüğü komünist sözcüğüyle hep eş anlamda tutulmuştur. Bu yapılırken sözcüklere aşağılama görevi yüklenmiştir.

Latif Coşkun ve Hüseyin Adıgüzel, öğrencisine sarkıntılıkla suçlanıp nezarete atılan Kemal öğretmeni ziyarete giderler. Fakat savcı görüştürmez. Bu sırada dışarıda olayı duyanlar Kemal öğretmene veryansın etmektedirler:

"Dinsize lo, dinsize!

- Lo, bunlar ana-bacı bilmezo!

- Gomoniso lo, *gomoniso!*

- Sevaptır lo, kesmeli dürzüyü!" (s. 181)

Adıgüzel, buna sinirlenir.

"Sövmek geçiyordu içinden. Sövmek, rahatlamak... Ama kime? Kim olursa! İşte şuna. Deminden beri sövüp duruyordu: '*Alevi lo, kızılbaş ha! Domuz gibi düzüşür bunlar. Gomoniso lo, gomoniso. Lo valla katli vacibo.*' Her söz ciğerine bir ok gibi işlemiş, derin yaralar açmıştı." (s. 181)

Görüldüğü gibi yazar, Alevilerin cahil, geri kafalı insanlar tarafından nasıl görüldüğünü, aşağılandığını, yüzyıllardır yapılan iftiralardan yola çıkarak romanında dile getirmiş. Baş sayfalarda da söylediğimiz gibi Aleviler (halk ağzıyla Kızılbaşlar), hep komünistlikle eş tutulmuş, kapıya şapka asma masalı ile en büyük hakaretler yapılmıştır. Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi Alevilerin "*domuz gibi düzüştükleri*" ileri sürülmektedir ki, bu da çok ağır bir aşağılamadır. Çünkü halk, komünist sözcüğünün anlamını bilmediğinden ve de siyasetçilerin pis politikaları yüzünden uydurulan "*her şeyin ortak olması*" kuralı bozularak çirkin bir tarafa çekilmiş ve yıllardır hep aynı anlamda kullanılarak Alevilere haksızlık yapılmıştır.

Halkın gözünde komünistin ne olduğunu roman kahramanlarından Mustafa Dayı anlatmaktadır:

"Vaktin birinde bizim köye Mebusan takımı geldi. İçlerinde Haloğlu'nun oğlu Hacı Abdi de vardı. Rahmetli babam ona sordu: 'Hacı Abdi Ağam, kulağımıza çalınıp durur şu komünistlik lafı; nedir ki, ola?' Hacı Abdi Ağa şöyle bir gerinip kasıldı: 'İyi belle Rüstem Ağa, bu komünistlik işi çok bela, hemi de çok namussuz bir iştir. Herkesin malı herkese helal. Yani mal mülk diye birşey yok. Ve dahi öz karılarımız nikahlı karılarımız bile...'" (s. 33)

Hz. Ali ise, romanda daha çok Allah'ın Arslanı, kılıcı güçlü bir kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentte çıkan kargaşa karşısında çaresiz kalınınca hemen Hz. Ali'nin kılıcı aranmaktadır. Romanın başına dönecek olursak, Memetali tanık olduğu olayı ve dükkanın camının kırılmasını anlatırken sözün bir yerinde şöyle der:

"Gürül gürül birşey akıyordu iliklerime... Yüreklenmiştim bayağı. Bir an *Ali'nin kılıcını* elimde sandım; önüme kim çıkarsa ot gibi biçeceğime inançlandım.

Mustafa Dayı sözünü kesti:

- Hele yeğenim, destur. *Ali yiğitliği* öldü gayri, şimdiki siyaset *Muaviye siyaseti* yeğenim.

- Sen ne diyorsun Mustafa Dayı, bunlar Muaviye'ye rahmet okutacaklar vallahi. Benim demem o ki, bunlar Ali'nin kılıcına rastgeleler. Yoksa bize saldırmalarını başka nasıl önleyebiliriz ki, a iki gözüm?

- Eee... Ali'nin kılıcı olmadığına göre." (s. 11)

"Donup kaldım bir zaman. Oysa az önce yüreklenmiş, Ali'nin kılıcını elimde sanarak şunların kökünü biçeceğime inançlanmıştım" (s. 12)

İdeoloji ile din çatışmasını ise Kaleli, romanında da anlatır. Bu kez, aydınlar cephesinde, özellikle eğitimciler dünyasında din ile ideolojinin karşı karşıya gelişini irdeler ve açıkça eleştirir.

Gazeteci Latif Coşkun, matbaasına gelen TÖS başkanı Nesimi'nin ne Aleviliğinden, ne de solculuğundan bir şey anlar. Kafasının içinden, sessizce düşünür.

"Bunlardan Alevi de olsa, Sünni de olsa, bunların inancı-imanı olmaz; tanrısı da Lenin olurdu. Tövbe tövbe! Ne Alevisi baba? Bunlardan Alevi mi olur allasen? Sen de!.. Alevilerse doğru olsunlar, hak kapısından ırak durmasınlar. Muhammed-Ali yolundan ayrılmasınlar; eline, diline, beline sahip olsunlar... Diline sahip değil kardeşim, diline sahip değil bunlar. Diline sahip olmayan, beline sahip olur mu hiç? Bir adam beline sahip olmazsa harama uçkur çözüp domuz gibi düzüşür aleni. Tövbe tövbe!.. Bunların hiç biri Aleviliğe yakışır mı kardeşim? Yakışmaz. Peki bunlar nasıl Aleviler ki... Ne Alevisi? Şunlara bak hele." (s. 56)

Bu alıntıda olduğu gibi yazar, Alevi solcuların "*solculuk*"larından şikayetçidir. Solcu Alevi birisinin "*Aleviliğini*" inkar etmesini kabullenemiyor. Bir taraftan solculuklarını yapmasını isterken, öte yandan Alevi töresinden ve ilkelerinden ayrılmamalarını istiyor, yani ideoloji ile din/inanç olgusunu yan yana getiriyor. Burada büyük bir çelişkiye düşmüş durumda Kaleli. Romanın yazıldığı yılları (1974-1976) göz önünde bulunduracak olursak, böyle düşünmesi doğal. Çünkü o yıllarda, 12 Mart sonrası süreçte, din olgusuyla ideolojinin en sert çatıştığı bir dönemdir. Alevi gençler, solcu olmadan önce materyalisttiler ve bu ideolojiye göre de Alevilik-Sünnilik boş şeylerdi. Din, kişiyi uyuşturan bir afyondu. Materyalist düşünceye göre Tanrı yoktur. Bu nedenle komünist ideolojiye göre -romanda baş temsilcisi öğretmen Kemal'dir- "*tanrısı Lenin'dir.*" (s. 56). Kaleli, 1980 öncesi dönemlerde solcuların kafasında netleşmeyen olguyu, din-ideoloji çatışmasını yerinde vermiş, ama biraz üstü kapalı geçiştirmiş.

Kıyafet'in *Ali Ali* romanında Alevi-Sünni çatışmasından çıkar uman yerli işbirlikçiler, silah kaçakçıları gibi benzer karakterleri Kaleli'nin romanında da rahatlıkla görürüz. Alevi-Sünni çatışmasında her iki kesimden de çıkarlarını düşünen, kendi sınıfına ve inanç sahiplerine ihanet eden tipler vardır ki, bunların başında Alevi Gani Bey'le Sünni Yaşar Kara gelmektedir. Sünnilerin saldırılarına karşı birlik beraberlikten söz edilirken, sözde Aleviler uğruna canını feda etmekten çekinmeyen Gani Bey, arka planda

böyle bir çatışmada satacağı silahlardan elde edeceği geliri düşünmektedir. Çıkacak olayda kaç Sünni, kaç Alevi yaralanır ya da ölür hiç umurunda değildir. Çünkü ikide bir her toplantıda "*silahlanalım*" demektedir ve tek çözüm yolu olarak da bunu göstermektedir. Bu durumu gazeteci Latif Coşkun da sezmiştir ve Gani Bey'in bir üçkağıtçı olduğunu, kendisi Alevi olmasına karşın Alevilere nasıl ihanet içinde bulunduğunu şöyle anlatır.

> "Zaten her toplantıda ağzını açınca silahlanalım diye tutturuyordu. Niye olmasın?
>
> - Öğreniriz yakında. Bakalım Gani Bey silah kaçakçısı mı, yoksa gerçekten Alevinin korunması için 'fedakarlık' mı yapıyor?" (s. 219)

Yazar, bu konuyu ileriki sayfada biraz daha açar ve bir yerde kendi görüşünü ortaya koyar.

Olup bitenleri şöyle değerlendiriyor:

> "Şimdiki eylemin devrimci bir yanı yoktu. Kışkırtılmış gözü kara insanların, siyasi ve ticari çıkarcılar elinde oyuncak oluşlarıyla, bunlara karşı koymaya çalışan Alevi şovenistleri ve bunları kullanan Gani Bey gibi çıkarcılar göze çarpıyordu ilk bakışta. Dün akşam Latif Coşkun, Gani Bey'in silah kaçakçısı olup olmadığını sorduğunda onun Yaşar Kara'yla beraber böyle bir kaçakçılığı pekala yapabileceğini ve bunda şaşılacak bir yan olmadığını anlamaya çalışmıştı." (s. 233)

Ve sonunda yazar, Latif Coşkun'un ağzıyla sorunu doğru bir biçimde ortaya koyar. Alevi-Sünni ikiliğinin anlamsız olduğunu vurgular ki, Kaleli, burada doğru bir yaklaşımda bulunmuştur. Latif Coşkun, Vali'ye karşı kendi özeleştirisini -aynı zamanda yazarın kendi özeleştirisidir- yaparken bir aydın tavrıyla olaylara soğukkanlı yaklaşmakta ve okurlarına olumlu mesajlar sunmaktadır.

> "Latif Coşkun da 'Beyefendi' demişti. Düne değin dar dünya görüşü içerisinde gerçekten bir Alevi şovenistiydim. Ama şimdi dünyaya açılan ufkum, ülkemin yoksul insanlarını mutlu kılacak yolu gösterdi bana. İnancım odur ki, Alevi-Sünni çekişmesi çağdışıdır. Bu çekişmeyi körükleyenler de kendi ekonomik ve siyasi çıkarları için bu ülkeye büyük kötülükler yapmaktadırlar." (s. 277)

Görüldüğü gibi yazar, olaylara doğru ve gerçekçi bir yaklaşımda bulunmuş, sorunu doğru bir biçimde ortaya koymuştur.

Elif'in Öyküsü *(1980) - Erhan Bener*

Alevileri değişik açıdan anlatan bir başka roman da *Elif'in Öyküsü*'dür. Sivaslı Alevi bir kızın başından geçen olayları anlatmaktadır.

Elif'in Öyküsü'nün kahramanı Elif, gelişme çağında, kentli ailelerin yanma önce evlatlık, daha sonra da çocuk bakıcısı olarak yerleştirilip çalıştırılan Sivaslı Alevi bir köylü ailesinin kızıdır. *Elif'in Öyküsü*, onun köyle kent arasında gidip gelen, kültür şoklarıyla, yanılsamalarla, düşlerle ve düş kırıklıklarıyla örülü dramatik yaşantısını konu alan bir romandır.

Ayrıca, bir yandan, kent insanının, hizmetinde çalıştırdığı ve apayrı dünyaları olan kırsal kökenli insanlarla ilişkilerindeki uyumsuzlukları, çelişkileri, ikiyüzlülükleri sergileyen bir yapıt ve öte yandan da, çağdışı bir kölelik olan "*evlatlık*" kurumunun acımasız bir eleştirisi niteliğindedir.[16]

Erhan Bener, Elif'in gerçek yaşamını romanlaştırırken ister istemez Elif'in geldiği çevreden yararlanarak, gittikçe büyüyen Elif'in kendini tanıma ve kimliğine sahip çıkma yönündeki tutumlarını, Alevi olmanın getirdiği ve başına açtığı sıkıntıları da anlatmaktadır. Yazar, konuya bir hukukçu olarak değil, bir edebiyatçı olarak yaklaşmış ve ortaya güzel bir yapıt koymuştur.

Gelelim Elif'in "öyküsü"ne...

Erhan Bener'in romanında ise, Alevilere "*kızılbaş*" denmesinin çok ağır bir hakaret ve aşağılayıcı bir söz olduğunu Elif'in çevresinde oluşan olaylar örgüsü içinde görüyoruz.

Elif, birgün ablasını, arkadaşlarıyla konuşurken duymuş. Üvey ablası, arkadaşına, "*Kızılbaşlar çok hayin oluyor. Bizim Elif de Kızılbaş.*" (s. 136) der. Bunu duyan Elif, çok üzülür ve çocukça, bilgisizce Kızılbaşlığın ne demek olduğunu bilmeden tepki gösterir.

> "*Biz Kızılbaş değiliz ki. Kızılbaş diye çingeneye denir.* Biz Aleviyiz. Bizim köyde çoğumuz Alevidir. Babam onun için bize Alevi, kızılbaş diyenlere hiç kızmaz. Amcam kızıyor. Çünkü Alevi, kızılbaş diye ayrım yapmak günahmış." (s. 137)

Bener'in romanında bu kez Aleviler, yeni bir tanımlamayla karşımıza çıkmaktadır: *Aleviler çingenedir.* Ayrıca Alevilik ve Kızılbaşlık kavramı, farklıymış gibi verilmektedir. Romanda bir önceki sayfada, Elif, kendileri için Kızılbaş denildiğinde gerçekten başının "*kırmızı*" (s. 136) olduğunu sanmış.

Yüzyıllardır kapalı toplum biçiminde yaşamlarını sürdüren ve son yirmi, otuz yıl içinde kapalılık zırhını üstlerinden atan Alevilerde en katı tutumlardan biri de "*yabancı*"yla, yani bir Sünniyle evlenmemektir. Köyden kente göç olgusunun başladığı 1960'lı yıllara ve sonrasına değin, Aleviler, kız ya da oğullarını yine Alevi kökenli birisiyle evlendirirlerdi. Bu da gelin ya da damat tarafının kültürel ve inanç yönünden sıkıntı çekmemesi, çiftlerin kendi yetiştikleri kültürü bilen, tanıyan ve yaşamını buna göre sürdüren birisiyle sürdürmesi daha kolay olur düşüncesi egemendir. Ayrıca, yukarıda da anlattığımız ve alıntılarla örneklediğimiz gibi yüzyıllardır süren karşılıklı tarihsel kin ve karalamaların da büyük etkisi olmuştur. Fakat buna karşın *Elif'in Öyküsü*'nde, bu katı kuralın yıkıldığını görürüz.

Elif, günlüğünde şöyle açıklar bu durumu:

> "Daha sonra Fatma Ablamla eniştem Ankara'ya gittiler. Eniştem, bizim köyün bakkalı Mahmut Ağa'nın oğlu. Onlar Alevi değil, ama, babam Fatma ablamı vermiş. Çünkü amcam, köyde ayrılık olmasın diyormuş." (s. 28)

---

[16] Y. B. Elif'in Öyküsü Üzerine, Önsöz, s. 6.

Görüldüğü gibi Elif'in ablası (Alevi), Sünni bir gençle evlenmiş. Bunu da amcası desteklemiş. İşin ilginci, Elif'in amcası da, Bener'in söylediğine göre (yazar, Elif'in köyüne gidip amcasıyla tanışmış) "*Alevi şeyhiymiş. Bayağı aklı başında, hoş sohbet bir adam*"mış. (s. 11) Elif'in anlatımına göre Amcası İsmail, Atatürk'ü bile görmüş. O da hiç ayrım yapılmasın dermiş. İsmail Amcası, köyün şeyhi ve Dedesidir. Köylüler gelip elini öper, öğüdünü dinlerlermiş amcasının. O da hep birlik, kardeşlik, dostluk sözü eder, "*Ötekiler ne derse desin, siz ikilik yapmayın, onlar da sizin kardeşiniz. barış içinde yaşayın*" dermiş. (s. 137) Bir Alevi dedesinin, (yazar, şeyh olarak tanımlıyor-İCE) böyle bir düşünceye sahip olması, hem çok şaşırtıcı, hem de tabuları yıkarcasına çok ileri görüşlülüğünü göstermektedir. Ama romanın ilerleyen bölümlerinde anlaşılacağı gibi Elif'in amcası, bu kadar hoşgörülü olmasının bedelini, Elif'in başına gelenlerde görecektir.

Romanın sonlarına doğru, bu durumun, salt ablası olayında değil, Elif'in kendi ailesinde de farklılık gösterdiğini görüyoruz. Elif, ailesi hakkında bize şu bilgileri verir:

> "Anam Gürcüköylü'ydü. Gürcüköylü'lerin aslı Kafkasyalıymış. Daha gavur olanlar bile varmış Gürcüköy'de. *Anamgil Sünni, babamgil Alevi.* Babam beni hiç yollamadı Gürcüköy'e. Gürcüköylü'ler bize '*Kızılbaş*' derlermiş. Bakkal Mahmut Ağa'nın hısımları da aynı şeyi diyorlarmış. (s. 136)

Verilen bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi, bu tabunun kırılmasında annenin daha etken olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Elif'in annesi (Sünni kökenli), kızı Fatma'yı bir Sünni'ye (bakkal Mahmut Ağa'nın oğluna) gönül rahatlığıyla vermiş.

Aleviler için yapılan karalamalar arasında, Alevilerin "*yıkanmayı pek sevmedikleri*" yargısı da bulunmaktadır. Bundan dolayı, "*pis koktukları*" söylenmektedir. Aynı yaklaşım bu romanda da var. Örneğin Elif'in annesi (Sünni), kocasına hep çıkışırmış. Elif'ten dinleyelim:

> "Ben küçükken *anamın babama Alevi diye kızdığını biliyorum.* Anam her sabah erkenden kalkar, soğuk sıcak dinlemez, su dökünürdü. Evli karıların her sabah yıkanması gerekirmiş. Erkeklerin de yıkanması şartmış ama, babam yıkanmazdı. Bu yüzden anam babama kızardı. '*Pis. Cünup cünup geziyor. Beni de günaha sokuyor,*' derdi. Babam da gülerdi." (s. 137)

Kocasının, yani Elif'in babasının biraz önce Alevi olduğunu söylemiştik. Demek ki, kadın kocasına bunları söylerken, aslında beyninin bir tarafında tortu halinde kalmış bir düşüncesini de dışa vurmuş bulunmaktadır. Alevilerin hiç yıkanmadıklarını söylerken, pis pis koktukları bir ortamda "*cünup*" gezmelerine şaşırmamak gibi bir sonuç çıkar ki, bu da yanlış bir görüş demektir. Burada kadına, "*Cünup cünup geziyorsun, beni de günaha sokuyorsun*" (s. 137) dedirten ana nedeni bilmek gerekir. Cinsel ilişkiye geçtikten sonra beden temizliğini bilmemek büyük bir cahillik ve aptallıktır. Cinsel ilişkiden sonra beden temizliği yapmamak, yine öteden beri Alevilerin ana-bacı mefhumu bilmeme ve doğan çocukların "*piç*"

olma gibi bir olasılığa sahip olacakları önyargısından kaynaklanmaktadır. Kocasına böyle çıkışan bir kadın, zamanla sahip olduğu Sünni inancın gereğini yerine getirmekte gecikmez ve kızı Elif'e, "*namaz kılmasını, dua etmesini*" (s. 137) öğretmeye çalışır. Bundaki amaç, Sünni inancı evde egemen kılmak, Aleviliği bilmeden asimilasyona uğratmaktır. İlk başlarda namaz kılan Elif, daha sonra ablasının, "*Namaz kılmamak da Alevilikmiş*" (s. 137) sözü üzerine ve babası kılmadığından, annesi de öldüğünden namazı bırakmış. Çünkü Elif, gittikçe kendisinin Alevi olduğunu kavramaya başlamıştır; o halde bir Alevi gibi de davranmalıdır. Nasıl olsa Aleviler için, "*namaz kılmazlar*" deniliyor...

Romanda, olayların akışına göre "*Kızılbaşlık*" olgusu biraz daha açılır. Elif, köyden birkaç kız ve Bektaş adında bıyıklı birisiyle, yaylaya giderken komşu köyün (Sünni) içinden geçerler. Köyün oğlanları bunları taşlarlar, küfür ederler:

> "Pis kızılbaşlar... Ne işiniz var bizim köyde? Şunları dövelim." (s. 137).

Bir başka oğlan ise, sözü daha da uzatır:

> "Kızılbaşa el sürülmez. Bunlar mundar. Cünup. Bir kızılbaş karıyı düzsen, çingeneyi düzmekten beter sayılır. Bir tuğlanın üstüne çıkıp tuğla eriyene kadar yıkanman gerek temizlenmen için." (s. 138)

Tüm bu saldırılara karşı Elif, kendini masumca savunur, "*Biz Kızılbaş değiliz. Biz de sizin gibi insanız, kabak kafalılar, eşekler*" (s. 138) der, fakat oğlanlar sataşmayı sürdürürler.

> "Pis korkak Kızılbaş...
>
> - Biz kızılbaşları sevmeyiz." (s. 138)

Alevi-Sünni çatışmasının temel nedenlerinden biri de cahil, bağnaz, yobaz din adamlarıdır. Bunlar ister Alevi olsun, ister Sünni olsun zaman zaman, şovenist mezhep anlayışlarından dolayı Alevi-Sünni çatışmasını körüklemişler; insanları hoşgörüye, kardeşliğe, Tanrı sevgisine davet etme yerine Ebussuud Efendi gibi fetva vermişler ve küçük kıvılcımların tutuşmasına yol açmışlardır. *Elif'in Öyküsü*'nde de Sünni bir din görevlisinin Alevilere düşmanca yaklaşımını görürüz. Köyde muhtarlık seçimi vardır. Köyün bakkalı Mahmut ağa (Elif'in eniştesinin babası), muhtar adayıdır. Sivas'tan bir hoca getirtir ve evinde konuk eder. Hoca her akşam camide vaaz vermeye başlar:

> "*Aleviler gavurdan beterdir, komünistlerden kötüdür*. Onlar, Hz. Muhammed efendimizi sevmezler. Ali'yi tanrıya şirk koşarlar, namaz kılmazlar, camiye gitmezler, oruç tutmazlar, aralarında toplanıp mum söndürürler. *Birbirlerinin karılarıyla kızlarıyla yatarlar*. Sakın Alevi muhtar seçmeyin." (s. 150)

Bu romanda da en çok tartışılan ve iftira olarak kullanılan *içki olayına* da kısaca değinmiş yazar. Elif, bir ailenin yanında bakıcı olarak kalmaktadır. Aile Elif'i de yazlığa götürür ve bir motelde kalırlar. Elif, evin sahibi adama "*Abi*" diye seslenmekte, fakat karısını hiç sevmemektedir. Bir

lokanta da yemek yerken "*Abi*"si kendisine ve karısına bira ısmarlar. Elif'e, sarhoş olur diye ısmarlamazlar. Elif, buna içerler ve durumu şöyle açıklar:

> "Bana vermiyorlardı. İçersem, sarhoş olurmuşum. Oysa ben içki içmesini bilirim. Babam rakı içerken bazen bana da verirdi. *Cem ayini yaptıklarında da şarap içerler.*" (s. 192)

Görüldüğü gibi Elif, kendinin içebileceğini söylerken bir kimlik arayışındadır. Belki de "Abi"sinin karısını kıskandığı için ona inat içmek ve böylece "Abi"sinin gözünde değer kazanmak istiyor. Ama öte yandan, içebilmesine dayanak olarak da babasının rakı içmesini ve hatta, köyde "*cemde şarap içtiklerini*" (s. 192) öne sürerek kendince kafasının içinde sessiz savunma yapmaktadır. Cemde şarap içiliyor derken, bir yerde Alevi-Bektaşilerin bazen savunma güdüsüyle "*Hayır, cemde içki alınmaz*" gibi bir savunmasını da boşa çıkarmış durumdadır. Aynı olayı Bahadınlı'nm yukarıda anlattığımız romanında daha ayrıntılı olarak gördük.

Fakat Elif'in kendinden emin tavrı ve kadına karşı olan soğuk davranışı, kadının gözünden kaçmaz. Bir akşam, Elif, kaldığı evin çocuğunu yatırıp uyutur. Ev sahipleri "*Abi*"si ve karısı sarhoş vaziyette eve dönerler. Kadın kocasına cilve yapmak ister, ama kocası evde Elif'in varlığını öne sürerek karşı çıkar.

> "Yavaş, kız belki uyanmıştır... Çocuk diye bakıyoruz, ama bayağı genç kız olmuş.
>
> - Bırak *şu mendeburu*. Ben onun ne mal olduğunu biliyorum.
>
> - Haksızlık etme. *İyi bir kız.*" (s. 198)

Bu tür konuşmalar ileri günlerde de olur. Yine bir akşam karı koca yatarken kendi aralarında konuşurlar ve Elif'ten sözederler. Kadın, Elif'in kocasında gözü olduğunu düşünür.

> "Aslında iyi bir kız.
>
> - Ben korkarım böylelerinden. Sen de daha dikkatli ol. Bunlar insana iftira bile atarlar.
>
> - Hadi canım.
>
> - Bu Alevilerden her şey beklenir.
>
> Abim o zaman kızdı:
>
> - Canım Alevilik'le falan ne ilgisi var, bu söylediklerinin. Ben seni mantıklı bir kadın bilirdim.
>
> - Şimdi de *bu pis kız yüzünden* mantıksız olduk öyle mi? Sen bilmezsin. Bizim evde bir kız vardı. *O da tıpkı Elif gibiydi. O da Aleviydi.* Annem hep söylerdi zaten.
>
> - Saçma." (s. 200)

Yazar, bu diyalogla karı kocayı konuştururken aslında adamın kişiliğinde kendi görüşünü de ortaya koyuyor. Kadın, önyargılı, bilgisiz ve Elif'e düşman bir rolü yerine getirirken, kocası ise daha hoşgörülü

iyiniyetli ve karısının söylediklerini "*saçma*" bulacak denli aydın bir profil çizmektedir. Yazar, burada adamın ağzından özde kendi görüşlerini sergilemektedir ki, bu da doğru bir tavır. Çünkü kadın, genelleme yaparak bütün Alevileri "*insanlara iftira atan, onlardan herşey beklenilebilen*" kesim olarak görmektedir. Bu da onun cahilliğinin yansıması demektir.

Bener, romanında yine Kızılbaşlık kavramı çerçevesinde önyargısal ve bilinçsizce çağrışım yaptırılan ensest ve hatta çarpık ilişkilerden biri olan lezbiyenliği de irdelemektedir.

Elif, şehirdedir. Günlüğünde yine köyünde olup bitenleri anlatmaktadır. Kulağına gelen duyumlara göre köyde olup bitenler hiç de hoş şeyler değildir. Örneğin Elif, bu hoş olmayan şeylerden şöyle sözetmektedir:

> "Analığım iyice şişmiş. Domuz gibi birşey olmuş. Kıçını zor kaldırıyor yerden. Sakine abla da kötülemiş. Köydeki bir iki dul karıyla güya tarikat kurmuşlar. İsmihan, '*Git kız bunların ki, tarikat falan değil. Karı karıya kapanıp sevişiyorlar.*" (s. 162)

Görüldüğü gibi burada bir lezbiyen ilişkiden sözedilmektedir, Romanda bundan önceki ve sonraki sayfalarda bu ilişkinin nasıl geliştiğine, köydeki dul kadınların nasıl bir tarikat kurduklarına, dul kalmanın yarattığı cinsel arzunun kadınlarda nasıl bir fantazi geliştirdiğine ve bunun Alevilikle (Kızılbaşlıkla) nasıl bir bağlantısı olduğuna dair bir ipucu bulmak olanaksız. Bu nedenle yukarıda alıntı olarak verdiğimiz bir paragraflık bölüm, sırıtmakta ve romana hiç birşey katmamaktadır. Bu bölüm çıkarılsa, romanın akışı bozulmaz ve daha iyi olur.

Elif, motelde garson Orhan'la tanışır. Orhan, Elif'e sözde aşık olur. Ama asıl derdi Elif'le sevişmek ve cinsel ilişkiye geçmektir. Ama Elif'in kafası, sürekli yanında kaldığı ailenin reisi, "*Abi*" dediği adamla meşguldur, ona aşıktır. Adamı karısından kıskanmaktadır. Kendi kafasının içinde, rüyasında hep "*Abi*"siyle sevişmektedir. Birgün öğle yemeği sırasında Orhan, Elif'i kendi odasında sıkıştırır ve zorla öper. Bu durum Elif'in de hoşuna gider. İkisi de mayolarını çıkarıp sevişirler. Orhan, Elif'le cinsel ilişkiye girmek ister, fakat Elif kabul etmez. Orhan, ters ilişkiyi dener. Elif'in hoşuna gitmese de kafasında sürekli "*Abi*"sini düşündüğü için buna katlanır. Elif, bu durumu kendince şöyle savunur:

> "Sonra canımı acıttı. Ne yapmak istediğini anlayınca kızdım. Kızdığımı görünce vazgeçti. Aslında ben onunla sevişirken bile abimi düşünüyordum. Onu hem çok seviyor, hem de kızıyordum. Zaten aklımda abim olmasa, o gün Orhan ne dese razı olurdum. (...) Sevişmek hoşuma gidiyordu ama, bunu Orhan'la yapmam doğru değildi. Çünkü ben onu sevmiyordum. Ben abimi seviyordum. O bir gün beni alırsa, kız olarak almalı. Ya Orhan'la sevişirken kızlığım gitseydi?" (s. 199)

Bu alıntıda da görüldüğü gibi bir ailenin yanına "*evlatlık*" olarak verilen bir kızın, "*Abi*" dediği birisiyle evlenmeyi, onunla sevişmeyi ve cinsel ilişkide bulunmayı arzulaması, evlatlık olgusu çerçevesinde de olsa aile içi ensest bir ilişki olarak algılanmakta, bu da köyden şehire gelip çeşitli aileler yanında evlatlık ve çocuk bakıcısı olarak kalan ve genç kızlığını, düşlerini, duygularını doğru dürüst yaşayamayan genç bir kızın en sonunda

girdiği açmazı ortaya koymaktadır. Bu açmazda Elif, ne yapacağını bilmemekte, duygularını yönlendirememekte, Orhan'la ters ilişkiye girecek denli cinsel arzusunu çarpık bir yöntemle bastırma yolunu denemektedir. Yazarın bu anlatımdaki tutumu ise, kitabın önsözünde YB (?) tarafından şöyle açıklanmaktadır:

> "Erhan Bener, cinsellik konusunda, okuyucunun röntgencilik duygularını okşamaya yönelik gereksiz bir çiğliğe ve teşhirciliğe varmaksızın. olabildiğince gerçekçi, özgür ve açık bir anlatıma sahiptir. Bu özelliğinin örneklerini bulabileceğimiz Elif'in Öyküsü'nün bir diğer ilginç yanı da, dolaylı yoldan olsa da '*ensest*'i ele almasıdır. Gelişmekte olan cinselliğini keşfeden Elif'in, yaşantısını paylaştığı ailenin reisi konumundaki erkeklerle ilişkilerindeki cinsellik ve cinsel taciz boyutu. elbette gerçek anlamda 'ensest' olarak nitelendirilemez. Ancak yine de, '*evlatlık*' kurumunun dayanağı olan yanılsamalar ve bu tür bir ilişkinin yaşanışındaki '*aile içi cinsellik*' boyutu dikkate alındığında, aradaki benzerlikler oldukça dikkat çekicidir." (s. 7)

Önsöz'de de belirtildiği gibi, Elif'in öyküsünde kadın olmanın ezikliğini, kentte yabancı aileler yanındaki yalnızlığını, tanık olduğu karı koca ilişkilerinin onun genç kızlık dünyasında yarattığı, bazen engelenemez olan cinsel arzuların bastırılması ve çarpık ilişkiler, kuşkusuz yaşamının olağan gerçekleridir, denilebilir. Fakat bu olayların, ev sahibesi kadının başından ya da başka bir genç kızın başından değil de Elif'in başından geçmiş olması ister istemez şöyle bir soruyu getiriyor: Neden Elif? Elif, Alevi olduğu için mi? Elif'in kişiliğinde tüm Kızılbaşların böyle bir ilişki yaşadıkları mı varsayılıyor? vb... Sanırım Bener, böyle sorulara muhatap olacağını aklının ucundan hiç geçirmiyordu. Ama yine de iyi düşünmesi, olay örgüsünü iyi yapması ve Elif'e, köyden çıktığından beri hep ezilmiş, biraz da rahat bir soluk alsın gibisinden daha hoş roller yükleyebilirdi. Usta bir roman yazarına bu tutum, biraz aykırı kaçmış gibi durmaktadır.

Ali Ali (1985) - Hasan Kıyafet

Diğer bir romanımız ise Hasan Kıyafet'in *Ali Ali* adlı romanıdır. Romanın öyküsü, Alevi bir gencin Sünni bir kızı kaçırması ve bunun üzerine çıkan namus olayı, bu olayın her iki kesim arasında ciddi boyutlara ulaşan çatışmalara yol açmasıdır. Kız kaçırma üzerine gelişen olayların arka planında soğumaya yüz tutmuş olan Alevi-Sünni ikiliğinin bu olayla yeniden deşilmesi ve bir kez daha sorgulanmasını görmekteyiz. Kıyafet, gerilimli bir atmosfer içinde olayları irdelerken okuyucuları da inançlar konusunda kendisini sorgulaması gerektiğini de vurgulamaktadır.

Yazar, ayrıca bu olaydan çıkar uman varsılları ve onların kışkırtıcı, iki yüzlülüklerini de bize bir fotoğrafçı üslubuyla sunmaktadır. Mezhep çatışmalarından çıkar bekleyen kimi çevrelerin, Alevilerle Sünnileri birbirine kırdırtarak, kendilerine kapalı kapılar ardında nasıl bir siyasi gelecek aradıklarına ve din konusunda nasıl rant elde ettiklerine de tanık oluruz. Bu romanda;

"ayrı mezheplerden olan çıkarcı Salman ile Altıncı Adil, gizlice yağlı ballı olarak birbirine güç verirken, kendi köylerinde de Hüseyin ile Fatoş'un evliliği nedeniyle iki köy halkını birbirine karşı kanlı bıçaklı duruma getirmelerinin nedenini tüm çıplaklıklarıyla görmekteyiz. Hele Dede'yle Hoca'nın bu iki çıkarcı karşısında sus pus olmaları ve yanlış fetva vermeye zorlanmaları, toplumsal yaşamda tanık olunan gerçeklerdir."[17]

Yazar, romanın ilk sayfalarında, olayın başkahramanları Hüseyin (Alevi) ile Fato'nun (Sünni) kaçtıktan sonra Ihlara vadisinde, kız kaçırma olayını kendi köylerinin toplumsal meselesi haline getiren Fato'nun köylüsü üç kişinin (Cihat, Bekir ve Nazım) "*Kızılbaş*" sözcüğünü kullanarak küfür etmeleriyle başlatıyor.

"Kızdan uzaklaş *kızılbaş tohumu!* (...)

- *Seni gavuroğlu gavurun Kızılbaşı seni.* Sıkıyı gördün değil mi? Eh ulan, eğer seni Nesimi babanız gibi yüzmez, Pir Sultan dedeniz gibi asmazsam, aha şunlar ananın nem neresinde bitsin." (s. 8)

Fato'nun kaçışı köyde çalkalanır. Baba evinde ise sanki yangın çıkmış gibi bir hal vardır. Fato'nun babası Celep Osman'ın ağzını bıçak açmıyordur. Yazar, Celep Osman'ı konuştururken, ona ayrıca tarihi bir misyon yükleyerek Sünnilerin, Aleviler hakkında öteden beri yüzyıllardır söylediklerini, bilinçaltına hapsettikleri düşüncelerinei ortaya koymuştur. Celep Osman, evin önündeki ceviz ağacının altında gezinirken Aleviler hakkında şunları söylemekten de kendini alamamaktadır:

"Bir müslümana kaçsa gam yemezdim. Yedi düvel öte gavura gitse ses etmezdim. Gavur dediğin ne ki, lailaheillallah der müslüman olur. Uzak dediğin ne ki, gidersin yurt olur. El dediğin ne ki, beri gel dersin can ciğer ahbabın olur. *Ya Kızılbaş dediğin, ya onlar ne olur? Gavur bile olamaz pezevenkler gavur! Ana bacı bilmez komünistler. Kestikleri yenmez, sundukları içilmez. Dinleri yok imanları yok. Camileri yok, kiliseleri yok. Tanrım* ben ne edeyim, nerelere gideyim? Fato Fato, sütü sümüğü bozuk Fato. Yapmamalıydın bunu bana. Koymamalıydın evime ocağıma bu ateşi. Aaah ah, ciğerlerim yanıyor." (s. 9)

Fato'nun kaçması üzerine Celep Osman, karısını döver, göz yumdun diye. Komşu kadınlar karısının başına gelirler. Celep Osman'a beddua ederlerken, olayı da kendi aralarında değerlendirirler. Kadınlardan Okkalı Emine, Alevi-Sünni ikiliği çıkaranlara kızar:

"Kulaklarına kurşun aksın inşallah. Bu *Kızılbaş-Sünni işini çıkaranlar da mezarlarında yatmasınlar.* Eskiden böyle şey bilmezdik anam. Ne güzel bacı kardeş geçinip giderdik. 'Her avradın adı bir, karanlıkta tadı bir' derler. *Sanki Kızılbaşın, Sünninin şeyleri başka başka mı?*" (s. 10)

Görüldüğü gibi, eksik etek, aklı kısa dedikleri kadınlar bile olaya gerçekçi bakarken, olayın yorumunu cinsellik çağrıştıran bir atasözüyle yapmaktadır. Yazar, bu atasözünü yerinde kullanmış. Zaten okur yazar

[17] Nedim Şahhüseyinoğlu, *Gayret* Gazetesi, Aralık 1985, Malatya.

olmayan bir kadına bilimsel bir yorum getirtmesi beklenemezdi. Çünkü onlar atadan babadan duydukları sözü, yerinde ve zamanında kullanırlar ki, bu da sözlü halk edebiyatının gücünü gösterir. Kıyafet, burada ustaca bir eleştiri yöntemi kullanmış. Fakat, Okkalı Emine'nin bu eleştirisine muhalefet, her zaman olduğu gibi dinci kesimden, yani dinin temsilcisi misyonunu yüklenen İmam'ın karısından gelir. Kızılbaşın müslüman bile olamayacağını söyler:

> "Tövbe tövbe, Okkalı, cahil cahil konuşup günaha giriyorsun. Bu iş başka iş. (...) İmam Efendinin sabahlara dek gözü kitaplarda. Mızraklı'da yerini bulmuş. *Bir Kızılbaş, Müslüman olmak istese bile doğrudan Müslüman olamıyor. Önce gavur, sonra müslüman olabiliyor.*" (s. 11)

(Sünni) İhmal İbiş de bu olayı kabullenemez, mezhepci yanı ağır basar ve gurur meselesi yapar:

> "Ulan hiç olmazsa üst başı bizden olsaydı. Yarın çarşıda, pazarda, yine müslümanlar alta düştü diyecekler. Erkek bizden olsa yüreğim yanmazdı." (s. 12)

Fato'nun kızılbaş bir genç tarafından kaçırılması, kendi işi olmamasına karşın en çok Altıncı namıyla tanınan ve kuyumculuk işleriyle uğraşan Altıncı Adil'in zoruna gider. Kendisi sanki tüm Sünnilerin namus bekçisiymiş gibi olaya el atar, fanatik ve kışkırtıcı bir tavır sergiler:

> "Yook, Kızılbaşlarm tekerine taş koymanın zamanı geldi. Nerede o het deyince susan, höt deyince pusan, eline vurup ekmeğini aldığımız Kızılbaşlar? Nerede o çocuğumuzun önünden geçemeyen Gülözü köylüleri? Herifler başımıza hepten anarşik (*anarşist-İCE*) kesildiler." (s. 13)

Altıncı Adil'e göre, Alevileri böyle davranmaya itenler ise üniversiteli gençler, yani özellikle "*komünist*" gençler. Kendisinin önerisine, "*Gülözü köylülerine savaş mı açak şimdi yani?*" (s. 14) diye karşı çıkan Kır Battal'a bütün öfkesiyle bağırırken, "*zihniyeti bozuk*" gençleri de eleştirir.

> "Doğru, aslında *Kızılbaşlar kuzu gibi adamdı.* Senin oğlun benzeri, okullu veletler bozdu Bektaşisini, Kızılbaşını. Okullardan gelen komünist piçleri yoldan çıkarttı onları." (s. 14)

Fato'nun kaçmasından nasıl kendi köy (Everek) halkı rahatsızsa, Hüseyin'in köylüleri de (Gülözü köyü) bu olaydan rahatsızdır. Evereklıler, Altıncı Adil'in kışkırtmasıyla Gülözülülerin harmanlarını ateşe verirler. Köylüler harmanı söndürmek için ne yapacaklarını şaşırırlar. Söndürmekte güçlük çekerler. Köylü can telaşındadır. Ne biliyorlardı testi bardak su taşıyacaklarını, ne biliyorlardı özenle sakladıkları silahlarının yerini kazacaklarını. Yaşı kırkı bulmuş, Herkül yavrusu ve de köyün mizah ustası Koca Veli bile şaşkındı. Su kabı yerine ekmek küleğini kapmış, harman yerine koşuyordu. Yarı yolda ayıkınca basar küfürü:

> "Dinini yaladığımın Hüseyin'i bee! O, Sünni kızı sevecek, belasını biz çekeceğiz. Ellemen yansın." (s. 17)

diye kendi kendine söylenir.

Hüseyin'in Fato'yu kaçırması iki köy için, sonu "şer"e doğru giden bir olaya bürünmüştür. Olaya en doğru teşhisi Okkalı Emine koymasına karşın, bu işten çıkarı olanlar ise sahneye çıkmışlar, davanın asıl peşini gütmesi gereken Celep Osman, arka planda kalmış, uzaktan yakından herhangi bir akrabalık, yakınlık bağı olmayan Altıncı Adil ise bu işten, Evereklilerin ve etrafındaki esnaf takımının anlamadığı bir çıkar beklemektedir. O çıkarı da, Celep Osman'ı kışkırtırken söz oyunuyla ortaya koyar, fakat kimse anlamaz:

> "Kolay değil, ne yapsan hakkındır. Emme gam yeme, karlı dağlar gibi arkandayım. Silahsa silah, paraysa para. Evel Allah koca köyü tepeden tırnağa donatırım." (s. 16)

Alevi töresinde kız kaçırma olayı hoş görülmez. Alevilikte, "*Eline, diline, beline sahip ol*" ilkesi çerçevesinde "*beline sahip olmak*" büyük önem kazanmaktadır. Bu ilkeden dolayı, Alevilik ve Bektaşilikte karısını boşamak, aldatmak, zina yapmak, kız kaçırmak büyük ve ağır suçlardan sayılır. Bu tür suçların cezası "*düşkünlük*", yani toplumdan dışlanmaktır. "*Düşkün olmak*", Alevi töresinde en ağır suçlardan biridir. Türk Ceza Yasası'nda "*müebbet*", "*idam*" gibi cezalara denk sayılır. Düşkünlük olayını ileriki sayfalarda genişçe açıklayacağım.

Bu olay üzerine Gülözü köyünde, aynı zamanda köyün "Dede"si Hasan Dede'nin evinde toplanılır. Hasan Dede, Hüseyin'in babası Seydali'ye bakışlarını çevirir ve ortaya konuşur:

> "Bir kötünün, bir düşüğün kırk köye zararı dokunurmuş. Şu başımıza gelene bak. Köylünün çektiğine bak. Ben anlamam, törelerimize karşı gelen gözümüz olsa cezasını çekmelidir. İmanımıza bıçak çekilmiş, Hünkara karşı gelinmiştir. *Alevi kandan, candan olmayan bir kadınla nasıl yanyana gelinirmiş?* Görülmüş şey mi? Ya şimdi ne olacak. Buyurun ayıklayın pirincin taşını." (s. 19)

Görüldüğü gibi Alevi dedesi Hasan Dede'nin bu görüşü de kışkırtıcı bir özellik taşımaktadır. En akılcı yolu göstermesi beklenirken köylüleri, talipleri provoke etmektedir. Bu tutum da, yukarıda anlattığım ve Dedelerin her cemde taliplerine özellikle sahip olması ve uygulaması gereken başta gelen ilkelerden biri olan "*bele sarılmak*" ilkesinin çiğnenmiş olduğu yorumundan kaynaklanmaktadır ki, bunun da korunması ve savunulması Dedelere düşmektedir. Yıllardır Dedeler, bu ilkeyi savunmuşlar, yerine getirilmesi için çalışmışlardır. Hasan Dede de aynı görev bilinciyle hareket etmektedir, Fakat, söylediği sözlere bakılırsa benzine ateşle gitmek yanlısıdır. Dede'nin bu görüşüne yine köylülerden Gülana, karşı çıkar. Yazar, burada muhalefetçi görevini bir kadına yüklemekle Alevilerin kadına bakış açısını ortaya koymakta ve Alevi geleneğinde kadının da mecliste yeri olduğunu göstermektedir. Gülana'ya bu görevi yüklerken, kadınların da her ne kadar toplumda "*aklı kısa*" diye aşağılanmalarına karşın Alevi kadının da söz sahibi olduğunu ve mantıklı çözümler getirebileceğini göstermek istiyor.

Gülana, kocasını Kore Savaşı'nda yitirmiş, dul bir kadındır. Beş oğlunun beşini de ırgatlıkla, işçilikle okutması, kendisine büyük saygınlık kazandırmıştır. Bu nedenle mecliste sözü dinlenen kişilerdendir. Gülana, olaya şöyle yaklaşır:

> "Hüseyin bizimdir. Günahıyla sevabıyla bizim üstümüze yazılıdır. Öfke Hüseyin'in yek özüne değil, Gülözü'nedir. Dahası Kızılbaşlığımızadır. Ötesine aklım ermez. Hem Hünkarımız, "Bir köyde acından ölen biri varsa, katil tüm köylüdür" boşa dememiştir. Birimizin derdi hepimizin derdi değil mi? (...)
>
> - Sözüme devre bakılmasın. Kanı kanla değil, kanı suyla yıkarlar. Araya büyükler girmelidir. Suçumuz neyse ederini ödemeliyiz." (s. 21)

Altıncı Adil, Sünniler için nasıl bir kişilikse, Tüccar Salman Ağa da Aleviler için aynıdır. Altıncı Adil, kız kaçırma olayını kendi çıkarına göre kullanmak istemektedir. Buna benzer bir tavrı da tüccar Salman Ağa sergilemeye çalışmaktadır. Salman'ın Gülana'nın sözlerine karşı çıkışında nasıl ince bir politika güttüğü, dilinin altında nasıl bir bakla bulunduğu, Dedeyi desteklemesiyle ortaya çıkmaktadır. Salman, gerçekte Dedeyi desteklememekte, Altıncı Adil'le olan çıkara dayalı dostluğunu yitirmek istememektedir.

> "Ee, peki bizim hiç mi şerefimiz yok? Gidip yezitlerin ayağına mı kapanalım. Yook, benim naturam böyle şey götürmez, mezhebim de kaldırmaz. (...)
>
> - Altıncı Adil, Celep Osman, soylu soplu hanedan kişiler. Onlara bir diyeceğim yok. Hele Altıncı'yı küstürmeye hiç gelmez. Ama ötekilerinin çek kuyruğunu gitsin. Azıcık alttan aldık mı tepemize binerler. Ali Efendimiz, mübarek Zülfikar'ın sapını bıraktıktan sonra başına gelenleri biliriz. Demem şu ki, başımız dertte, Kızılbaş, kızılbaşlığını elbet unutmayacak. Ama nasıl?" (s. 21)

Görüldüğü gibi Salman, tahrik edici bir tutum izlemektedir. Hasan Dede'yle aynı düşüncededir. Dede de beğenmiş olacak ki, son sözü yine Salman Ağa'ya verir. Salman Ağa, Hüseyin'in cezası neyse onu çekmesinden yanadır. Bu düşüncesini şöyle açıklar:

> "Tühüü eski köye yeni gelenek getirecekler. *Yezitlerle Kızılbaşları kardeş edecekler*. Ebeden dededen kalma Ali düşmanlığını unutturacaklar. (...) *yezitlerle dost olmaya gelmez.*, ama böylesi düşmanlığa da hiç gelmez. Bir kişinin yüzünden koca köyü tehlikeye atamayız. Eden çeksin. (...). Günlerdir doğru dürüst hak kapısı mağazamı açamıyorum. Kendinize gelin demek istiyorum. Bir silahımı beş ettim. Siz uyuyun bakalım." (s. 22)

Kıyafet de Sünnilerin yaptığı bir başka olayı duyurmakla sanki Salman'ı haklı çıkarmak ister gibi bir yol izlemiş ve Salman'ın konuşmasından sonra köylülerden Mehmet'in getirdiği bir haberle herkesi "*ölüm suskunluğu*"na iter.

"Çöllo'nun doru tayın kulaklarını, Elif bacının ineğinin kuyruğunu dipten budamışlar." (s. 22)

Tabi, Mehmet'in getirdiği bu uğursuz haber, Salman'la Dede'yi haklı çıkarır. Salman'ın dediği gibi, "*Buyrun buradan yakın. Bugün mala yarın cana. Cemi bassalar karşı koyacak*" (s. 23) silahları yok.

Buraya kadar anlatılanları irdelediğimizde görüyoruz ki, Kıyafet, karakter çözümlemelerini yerinde ve ustaca yapmış. Alevi ve Sünni kesimden insan tiplerini verirken simetrik bir olay örgüsü yaratmış; yani, aynı özelliği taşıyan karakterleri her iki kesimde de değişik biçimlerde karşımıza çıkarmış. Üstelik hemen hemen aynı rolleri vererek. Bunu belki bilerek yaptı, belki de rastlantısal. Her iki durumda da olsa karşımıza başat karakterler çıkıyor ki, bunların başında Sünni kesimden Altıncı Adil, Okkalı Emine, Ömer Hoca, Alevi kesimden ise Tüccar Salman, Gülana, Hasan Dede gelmektedir.

Altıncı Adil, Celep Osman'ın kızı Fato'nun kaçmasını kendi çıkarı için büyük bir koz olarak görmekte ve ileride düşündüğü politik yatırımları için her fırsatta malzeme olarak kullanmayı hedeflemektedir. Ayrıca Alevi-Sünni çatışması sonucu çıkacak bir olayda Sünni yandaşlarına silah satmayı da ayrı bir iş olarak düşünmektedir. Beri tarafta tüccar Salman Ağa ise, Altıncı Adil'in kasabadan esnaf arkadaşıdır. Farklı mezhepten olmalarına karşın araları iyidir, inançları aralarında sorun yaratmamaktadır. Salman da Altıncı Adil gibi Alevi yandaşlarına silah satmayı aklından geçirmektedir. "*Bir silahımı beş ettim*" derken gerçekte Alevi insanları silahlanmaya teşvik etmekte, ola ki, bir silah gerektiğinde bunu temin edecek olan da yine kendisidir. Ama Altıncı Adil'le birlikte gizlice yaparak çözümleyecektir bu işi. Görüldüğü gibi her ikisinin de gerçekte bir inanç sorunları yoktur, Alevi-Sünni çatışması bir yerde kendi çıkarlarınadır.

Din adamları açısından bakıldığında Sünni Hoca ile Alevi Dede, hemen hemen aynı benzerliği göstermektedir. Cami hocası Ömer Hoca, Alevi bir gencin (Hüseyin), Sünni bir kızı (Fato) kaçırması konusunda kendisine danışıldığında keskin bir fetva vermekten kaçınmıyor; hatta Sünni gençleri kışkırtmakta, "*Kızılbaş öldürmenin caiz olduğunu*" söyleyecek denli ileri gitmektedir. Beri yanda Hasan Dede de, Hüseyin'in Alevi töresine aykırı davrandığını, bu nedenle "*Ben anlamam, törelerimize karşı gelen gözümüz olsa cezasını çekmelidir*" (s. 19) diyerek kestirip atmaktadır. Görüldüğü gibi, her ikisi de din adamlığı görevini gerçek anlamda yerine getirmemektedirler. Bunlar, toplum üzerinde etkisi ve saygınlığı olan insanlardır. Din gibi hassas bir konuda ister camiye, ister cemevine gelen olsun belli otoriteleri olan, isterlerse bir tek sözleriyle Alevi-Sünni çatışmasını önleyecek önder kişilerdir. Ama yazarın anlattığı gibi her ikisi de çatışmayı önleyecekleri, uzlaştırmacı bir yol bulacakları yerde provoke edici bir tutum sergilemektedirler. Bunu belki yazar abartıyor diyebiliriz. Geçmişte, benzer olaylar incelendiğinde bu tür hatalara düşen hocalar ve dedelerin olduğu görülür. Sanırım Kıyafet de gerçeği bildiği için bu konuda okuyucuları uyarmaktadır.

Öne çıkan diğer karakterlere baktığımızda ise, burada Kıyafet'in doğru bir rol dağıtımına gittiğini ve bunu da fazla gerilim yaratmadan başardığını görüyoruz. Bu rolleri her iki kesimde de kadınlar üstlenmektedir. Yazar, kadınların "*ana*" olmasından, anaların insanlara daha bir sevgiyle ve merhametle yaklaştıkları, çocuklarına bir şey olduğunda babadan çok ananın yüreğinin yandığı bilinciyle Alevi-Sünni çatışmasının önlenmesinde en büyük görevi kadınlara, Okkalı Emine (Sünni) ile Gülana'ya (Alevi) vermiş. Yukarıda alıntıladığımız örneklerde görüldüğü gibi her ikisi de erkekler tarafından saygıyla karşılanılan ve hürmet edilen kimseler. En azından sözleri dinleniyor ve mantıklı bulunuyor. Okkalı Emine, diğer Sünni erkekler gibi kışkırtıcı olmuyor, tersine uzlaşmadan yana ve hatta böyle bir ayrımı yaratana lanet yağdırıyor. Aynı biçimde Gülana da, "kanı *kanla değil, kanı suyla yıkarlar. Araya büyükler girmelidir*" (s. 21) diyerek Okkalı Emine gibi Alevi-Sünni çatışmasının olmasını istememekte, uzlaşmacı bir tavır sergilemektedir.

Yazar, öte yandan yukarıdaki karakterleri arka planda bize tanıtırken, ön planda ise arka planın yansımasını görürüz ki, bunlar da Altıncı Adil'in kışkırtmasıyla Fato'nun peşine düşen ve kız kaçırma olayını kendi ailelerinin "*namus meselesi*" olarak gören Cihat, Nazım ve Bekir'dir. Her üçü de Sünni fanatizminin simgeleridir. İçlerinde Cihat ile Bekir uç noktadadırlar, sadist ruhlu ve olumsuz bir karakter özelliği göstermektedirler. Nazım ise Cihat ve Bekir'e göre biraz daha yumuşaktır, az da olsa insancıl yönü olan, öldürmekten yana olmayan bir roldedir. Kıyafet, bu karakterleri çizerken, Sünni fanatizmi yelpazesi içinde en uçta ve en kaba biçimde karşımıza çıkan Alevi düşmanlığını ve bu düşmanlığın geldiği noktaya dikkat çekmektedir. Nazım, diğerlerine göre insan yaşamına ve sessiz düşünse de birbirini seven iki gencin sevgisine saygılıdır da. Kıyafet, bu karakterleri yaratırken başarılı olmuş ama, özellikle Cihat ve Bekir'e aşırı derecede "*Alevilere hakaret etme, aşağılama*" görevini vermiş. Bu görevlerde biraz abartılı ve aşırı kaçmış gibidir. Örneğin, Cihat, Peribacaları arasında bir mağarada sıkıştırdığı ve yakaladığı Hüseyin'e karşı davranışında ve onunla olan konuşmalarında sürekli, Hüseyin'in Aleviliğini (=Kızılbaşlığını) diline dolayarak küfür etmekte, inancıyla dalga geçmektedir. Bekir'le birlikte Hüseyin'e psikolojik bir işkence uygulamaktadır ki, bu da fazla. Çünkü her iki lafın birinde "*pis kızılbaş*", "*kızılbaş piçi*" diyerek küfür etmektedir. Aşırıya kaçan bu küfürleşme olayını Nazım'ın tavrıyla dengelemeye çalışmış, ama bunda da fazla başarılı olduğu pek söylenemez.

Bunu örneklerle görelim: Üç arkadaş, Hüseyin'i yakalamışlar, eziyet etmişlerdir. Hüseyin, alnından yaralıdır, Fato da korkudan Hüseyin'in beline sarılmıştır. Nazım, Bekir'e seslenip Fato'yu sırtına almasını söyler ve Bekir de Fato'yu yarı baygın taşır. Yazar, bu sahnede üç arkadaşın "namus" (?) anlayışlarını şöyle sergiler:

> "(Cihat'ın) gözü Fato'nun her yerindeydi. Günahtan mı, çevresindekilerden mi korkuyordu? Fato'yu bir ömür sırtında taşısa yorulmazdı. Nazım da yahudinin tekiydi. Kızı ne kendi alıyor, ne ona veriyordu.

Allah'ın ahmağı Bekir'in avuçladığı diri kalçalara, sırtına değen göğüslere baktı. Bir hoş, içi titredi." (s. 24)

Görüldüğü gibi Fato'nun namusunu temizlemeye gidenler, bilinçaltlarına ya da bilinçlerine yerleşmiş cinsel dürtülerine gem vuramıyorlar. Sessiz düşünseler bile gerçekten onların olaya mezhep açısından bakıp maceraya atıldıkları söylenemez. Yazarın anlatımlarından bu çıkıyor.

Hüseyin, yürümekte güçlük çekince Cihat, yukarıda tanımladığımız gibi sadistce davranışını gösterir ve Hüseyin'e arkadan dipçikle vurur:

"Yürrü bakayım *kızılbaş tohumu.*" (s. 24)

Cihat'ın bir gözü Fato'da, Nazım'a bağırır:

"Adam, görürlerse görsünler. *Kızılbaş gavurunu* öyle de geberteceğiz, böyle de." (s. 24)

Cihat, mağara duvarı dibinde Hüseyin'e yaklaşır. Tabancasını burnuna dayayarak öfkesini kusar:

"Eee, *Kızılbaş komünist moskof tohumu*, şimdi elime düştün." (s. 26)

Cihat'ın sigarası biter, Hüseyin'e kızar:

"Cigaramız da bitti. Ekmeksiz dururum da onsuz duramam. Öf ülen öff, *Kızılbaş eniği öff*" (s. 29)

Nazım, Cihat'a göre biraz yumuşak davranıyor dedik ama, arada bir Cihat'tan da geri kalmaz. Fato'nun kaç gündür susuzluğuna aldırmaz, su diye yalvaran gözlerini görmemezlikten gelir:

"Su değil mi? Su ya, pis kaltak. Kızılbaşla kaçan, Kerbela'da ölenlerin çektiğini anlamalıdır." (s. 33)

Hüseyin'in cebini boşaltırlar. Cebinden Fato'nun fotoğrafı çıkar. Buna Cihat iyice dellenir:

"Vay ..mına koyduğumun Kızılbaş dölü vay!" (s. 33)

Bir turistin Müslüman olduğunu öğrenirler ve sevinirler. Bunu Hüseyin'in başına kakınç yaparlar:

"Bak ulan elin yedi düvel öte gavuru bile Müslüman oluyor. Duy da imana gel *imansız Kızılbaş*." (s. 36)

Cihat, tabancasını Hüseyin'in kafasına indirir:

"Ne o *Kızılbaş komünisti*, namusuna mı dokundu? Sizde namus olur mu lan?" (s. 36)

Cihat, dereden tepeden konuşuyor, diğerleri dinliyorlardı:

"Dedem, kör bıçakla deveyi kesermiş. Böyle *Kızılbaşların kırkını gebertsem kılım kıpırdamaz*." (s. 37)

Cihat, Hüseyin'e kıza bir şey yapıp yapmadığını sorar:

"*Ulan Kızılbaş dölü*, bu kıza bir şey yaptın mı? Doğru söyle karışmam haa!

- Ben insanım.

- Yok canım, demek insansın.? *Ulan kızılbaş komünistinden insan olur mu?* Sizler daha doğru dürüst besmele çekmesini bilmezsiniz." (s. 38)

Nazım'm diğer arkadaşlarına göre biraz insancıl olduğunu söylemiştik. Nazım, bu insanlığını gösterir. Nedeni de zamanın birinde Fato'nun babası, Nazım'ın babasına bir çuval arpa vermiş. Hüseyin ile Fato'nun Cihat'ın elinden kaçmalarına olanak sağlar. İkisi de Kayseri'ye Hüseyin'in enişteşi Kitapçı Naki'nin evine ulaşmak için yola düşerler, dağ tepe aşarlar. Yolda Fato, tüm bu olup bitenlerin, başına gelenlerin Alevi-Sünni ikiliğinden geldiğini anlar ve Hüseyin'e "*Kızılbaş ne demektir?Niye size kızılbaş diyorlar?*" (s. 49) diye sorar. Hüseyin, "*bu uzun hikaye*" diyerek açıklamak istemez, ama yine de Fato'nun sorusu yanıtsız kalmasın diye kısaca, tarih kitabından okuduğu bilgilerle açıklamaya çalışır.

"Sana nasıl açıklayayım şimdi. Hz. Ali ile Muaviye, Sıffin'de savaştılar. İki yan da İslam olduğu için askerlerin giysileri karışıyordu. Hz. Ali, bu karışıklığı önlemek için kendi askerlerine kırmızı başlık giydirdi. İşte o günden beri Ali'yi sevenlere Kızılbaş da denir. Yaa can, iki Arap savaştı, derdi bize kaldı." (s. 49)

Böylece Alevilere neden Kızılbaş denildiği de tarihsel bir gerçek olarak açıklanmış olur.

Hüseyin ile Fato'nun "*öldü*" yerine "*bulunamadılar*" haberi, Altıncı Adil'in canını iyice sıkar. Çünkü bu olaydan büyük bir başarı elde etmek istiyordu. Nazım'la Bekir'e çıkışır:

"Şunlara bak, şunlara! Yediğiniz gözünüze dizinize dursun emi. *Bir kötü kızılbaşm hakkından gelemediniz.*" (s. 56)

Yazar Alevi-Bektaşilere en çok yapılan saldırılardan biri olan "*içki*" konusunu ise şöyle irdeler. Herkesin gözünde Alevilerin ve Bektaşilerin cemlerde doyasıya içki içtikleri ve bunun sonucunda da sarhoş olup cinsel ayin yaptıklarıdır. Sünniler bunu her fırsatta ellerinde büyük bir koz olarak kullanırlar ve bu durum yüzyıllardır sürüp gider. Hüseyin, Fato'yu Kayseri'de enişteşi kitapçı Naki'nin evine getirmiştir. Enişteşi, Hüseyin'in şerefine akşama güzel bir sofra donatır. Sofrada içki de vardır. Naki, Fato'ya içkinin kutsallığını ve içki olayını anlatır:

"Gelin hanım, *içki biz Kızılbaşlara helaldir*. Ben akşamdan akşama boğma, yani yapma rakı içerim. *İçkinin siz Sünnilere haram olduğunu biliyorum*. Ama yine de bir sorayım. Azıcık alır mısın?" (s. 66)

"Ah kızım, ah gelinim, ne olursun benim konuşmalarıma darılma. *Şu içtiğimiz ne Sünni, ne de Alevi işidir. Düpedüz canlı işidir*. Nasıl mı? Bu zıkkımı yalnız insanlar içmez. Bildiğin karıncalar bile kafayı çeker. Yumurtalarını kuma gömer, üç gün bekletirler, sonra bir ucundan delip içmeye başlarlar. Bekleme süresinde yumurta mayalanır, içki kıvamına gelir. Kafayı çeken karıncalar arslan kesilirler. Aşılmadık yolları aşar,

taşınmadık yükleri taşırlar. Yaa yavrum işte böyle. Şimdi biz de bir karınca kadar oluyoruz.

- Enişte, karıncalar da mı içki içer?

- Ah gelinim, karınca ne ki, ayılar eşekler bile içki içer." (s. 67)

Naki, her ne kadar kız kaçırma olayına çağdaş bakan, ikilikten uzak kalan, anlayışlı bir emekçi tavrı gösterse de aslında bir yanıyla törelerini de yadsımaz, Aleviliği ağır basar. Bunu, işi bilgiçliğe vurarak usta bir söz manevrasıyla atlatır. Nasıl anlaşıp kaçtıklarını sorar gençlere. Fato, Hüseyin'in anlatmasını istemez. Naki, ısrar eder:

"Ah benim altın yürekli, tombul bilekli gelinim. Yol ver oğlan anlatsın. Ali gizi olsa açsın. İşin özünü bilmeliyim.(...) Kızılırmak boyu, Erciyes yöresinde görülmüş şey mi bu? Pancar söken ırgatların, pişpirik oynayan sünepelerin, soyacak adam arayan dükkancıların tüm ağzında siz olacaksınız. Bire bin katarak anlatacaklar. Sünni olanlar: '*Bir kızılbaş, bir sünni kızı kaçırmış.* Olur şey değil. Gavur lailaheillallah dese Müslüman olur. Bunlar gavur da değil. Azdı kafirler azdı.' diye ah vah edecekler.

Bektaşiler: 'Bunun sonu iyilik getirmez. İçimize yabancı girmesi inançlarımıza ters düşer. Bir düşüğün kırk köye zararı dokunur' diye korkulu düşler görecekler." (s. 72)

Yazar, kitapçı Naki'ye yeğeni Hüseyin'in Sünni kızı kaçırması olayına hoşgörülü yaklaşan bir karakteri yüklerken öte yandan geleneklerine bağlı bir kişi olduğunu da bize anımsatmaktan geri kalmaz. Böylece köyle kent kültürü arasında sıkışmış, iki kültürü taşımakta zorlanan bir karakteri, Naki'yi karşımıza çıkarmış. Şu konuşmalar bunu açıkça göstermektedir. Akşam, yatma saati gelmiştir. Naki'nin karısı Azize bacı, Hüseyin'le Fato'nun bir arada yatması konusunda ikircikliidir. Durumu sezen Naki, köylü, gelenekçi yanı ağır basarak karısına çıkışır:

"Resmi nikahları yapılana dek, Fato'nun babası Celep Osman benim. Elimden çekecekleri var." (s. 78)

Sabah olmuştur. Naki, bu kez de Fato'nun, kendisinden sonra geç kalkmasını ayıplar:

"Günaydın gelinim, günaydın. Siz Sünnilerde gelin kaynatadan sonra mı kalkar? Ee ne de olsa kent yerin gelini oldunuz. Bundan sonra sen de bize benzeyeceksin." (s. 79)

Burada Naki'yi, her ne kadar şaka yollu düşüncesini açıklasa da katı bir gelenekçi tip olarak görüyoruz. Bu da köy ve kent kültürünün çatışmasının Naki'de yansımasıdır.

Romanda, Alevi-Sünni ayrımcılığının işçiler arasında olmadığı gibi bir tez de ortaya atılmış durumdadır ki, Kıyafet, olaya fazla ütopik yaklaşmış gibidir. Ona göre işçiler, emekçiler arasında, temelde emek ve ekmek kavgası olduğundan, bu platformda Alevi işçiyle Sünni işçi aynı yazgıyı paylaştıklarından böyle bir sorunu yaşamadıkları gibi bir sav ileri sürmek-

tedir ki, bu da bence abartılı bir durumdur. Bir fabrikada, bir işyerinde emeğiyle çalışan işçiler, haklarını gasp eden patrona karşı kuşkusuz aynı ülküde buluşacaklardır, birlikte aynı grev gömleğini giyecekler, birlikte sömürüye karşı çıkacaklardır. İşçilerin böyle bir profil çizmeleri onların inanç boyutunda da çok şeyleri aştıklarını, Alevi-Sünni olayını kendi kafalarından attıkları sonucunu getirmez. Çünkü işçiler, patrona karşı inanç özgürlüğü yönünde bir mücadele vermedikleri için, bilinçaltlarında yatan şovenistlik, mezhepçilik anlayışları belli olmamaktadır. Ancak bu, romanda da görüldüğü gibi açığa çıkmamaktadır. Yazar, bu konudaki yaklaşımıyla düşlediği işçi sınıfını ve olması gereken tutumu yönündeki beklentisini ortaya koymaktadır.

Romanda Aleviliğin işçiler arasında nasıl göründüğü de şöyle anlatılıyor. Yine Nakiler'in evinde, içki sofrasındadırlar. İşçilerden Durbaba, mezhepçilik yüzünden grev işlerinin aksadığım ileri sürerek konuşur:

> "Anlamadığım, herkesin dini imanı fazlasıyla var. Olmayanımız ücretimizin, ekmeğimizin kısalığıdır. Eğer buna benzer sözlerimiz ötekilerin kulağına giderse grevi mirevi görürüz.
>
> Sefer dayı atılır:
>
> - Dur bakalım Durbaba. Sanki işçi çok mu dindar? Kaçı namaz kılar, kaçımız oruç tutar kurban keseriz?
>
> Durbaba, tek dizinin üstüne toparlanır:
>
> - Ben onu beşi bilmem dayı. İşçi kısmı hem namaz kılmaz, hem de namaza söz söyletmez. (...) Şimdilik Fabrika'da ekmek ve ücret sorunumuz var. Din sorunumuz yoktur. Ola gardaş, adamlar bize zaten solcu, dinsiz diyorlar. Niye düşmanın ekmeğine yağ sürelim? Vazgeçin bu din iman konuşuğundan." (s. 136)

Ve sonra "*sözün kısası*"nı açıklar:

> "Dadaşım sözün kısası: Bundan böyle Alevilik Sünnilik din min kavgası yok. O iş köyde kaldı. Köylerse, ipin ucunu kente çoktan kaptırdı. Altıncı mı, Salman Ağa mı ne zıkkımlar, onlar da bitti. Güçleri yetse Kızılgöz Kiremit Fabrikasında bir tek Kızılbaş işçi bırakmıyacaklardı. Fabrikayı az mı aşındırdı onların adamları. Fakat patron akıllı. Ölçtü biçti hesabına gelmedi. Baktı ki, *Kızılbaş işçi var sendikaya karşı, kendine kul. Sünni işçi var, sendikacı.* (...) Gerisi tıngırtı." (s. 137)

Görüldüğü gibi yazar, Alevilik-Sünnilik olayını işçiler arasında tartıştırırken, onların gözüyle olaya yaklaşırken doğru bir tavır sergilemiş. Patron gözünde, sömürü düzeninde Alevi işçi, Sünni işçi ayrımı olmadığını, yalnızca "*işçi*" kavramı olduğunu ve bu nedenle patronun, işçiyi ezmek isterken nüfus cüzdanındaki mezhebine göre değil, kendi çıkarlarına göre hareket ettiğini doğru ve uyarıcı bir biçimde açıklamaktadır. Durbaba'nın açıkladığı gibi işçiler arasında bir din, mezhep sorunu yoktur, onların tek sorunu "*ücretlerinin ve ekmeklerinin kısalığıdır*". (s. 136) Çünkü Alevi-Sünni çatışmasından Sünni Altıncı Adil ile Alevi Salman Ağa, "*kurdun dumanlı havayı sevmesi*" gibi böyle bir ortamdan çıkar umacaklar ve

bundan dolayı da vicdan yönünden hiç rahatsızlık duymayacaklardır. Yazar, bu diyalogları verirken, özellikle emekçi kesim arasında, her şeyin temelinde ekonomik sorunun yattığını, diğer sorunların tali (ikincil, üçüncül) olduğunu sosyalist bir gözle açıklamaktadır.

Kıyafet, sosyalist bakış açısıyla konuya yaklaşırken sanırım Fato'nun kardeşi Murat konusunda biraz tutucu ve şoven davranmış gibi. Bir yandan (Sünni) Murat'ı bacısının kaçırılma olayına babası gibi tepkili ve duygusal yaklaşmayıp mantıklı ve sağduyulu davrandığı için överken, öte yandan onu okur karşısında "*mahcup*" düşürmekten de kaçınmamış.

"Murat gizlemeyemediği gücüyle:

- Bacısını, kızkardeşini bir kızılbaşa veren ilk devrimciyim. bir de Hasan *Dede pezevenginin kızını*, kendime alabilsem. Sosyal barışı kurmuş olurduk." (s. 147)

Bu alıntıda görüldüğü gibi Kıyafet, bir taraftan Murat'ı "*mahcup*" düşürmeye çalışırken, onun ağzından Dedelere de hakaret etmekten geri kalmamış, kendi bilinçaltındaki Dedelere karşı olan önyargısını dışa vurmuş gibi. "*Hasan Dede pezevenginin*" (s. 147) tümcesini kullanması bunu apaçık ortaya koyuyor.

Kıyafet, Alevi inancında *Tanrı* kavramına da yer vermiş romanında. Tanrıyı, korkutucu, öcü gibi göstermekten kaçınmış, onu bir dost, yaren gibi göstermiş. Kaygusuz'dan esinlendiği belli. Hani Kaygusuz Abdal, bir şiirinde şöyle der:

Kıldan köprü yapmışsın
Kullarım geçsin deyu
Hele biz şöyle duralım
Yiğit isen geç a tanrı.

Sefer dayı, saatini cebinden çıkarıp bakan Naki'ye çıkışır. Naki de hiç aldırmaz.

"Ne bakıp duruyorsun, yoksa namazın vaktini mi kaçırdın?

- *Bizim tanrımız sizinki gibi asık yüzlü mü?* Biz ona ne versek kabul eder. Şarap buluruz şarap, rakı buluruz rakı sunarız. Daha olmadı gönülden bir türkü tuttururuz. Bağlama çalarız, tümüne evet der. İlle de namaz, oruç diye direnmeyiz.

- Tanrınızın insan oluşuna bir yiyip bin şükredin, rüşvet müşvet bir yolu bulunup kandırılır. Bizimkisi öyle mi?" (s. 174-175)

Romanın ilerleyen sayfalarında Sünnilerin gözünde Aleviliğe (=Kızılbaşlığa) hep değişik açıdan bakılmış ve çeşitli sıfatlar yakıştırılmıştır. Yazar, bunları verirken Sünni gözünde Aleviliğin yargılanmasını, öte yandan Alevi gözünde de Sünniliğin yargılanmasını yapmış, ama daha çok ağırlık Sünni bakış açısından yana. Bu da tarih boyunca Sünnilerin Alevilere bakış açısının hiç de değişmediğini göstermektedir ki, Kıyafet de aynı kanıdadır ve bunu da romanında açıkça, yer yer abartıya kaçsa da vermiş. Örneğin Sünnilerin gözünde Aleviler, "*sünnetli*" değildirler, yani böylece

Alevileri Hıristiyanlarla bir tutmaktadır. Çünkü Hıristiyanların geleneğinde "*sünnet olma*" olayı pek fazla yoktur. Son yıllarda sünnet olmaya başladıklarını çeşitli basın ve yayın organlarından öğreniyoruz. "*Sünnet*" olayı da Sünni inanışında bir erdem olarak kabul edilmektedir. Böylece Müslümanlığın gereklerinden biri yerine getirilmiş sayılmaktadır. Bu tür bir sataşma yapmakla Alevilerin Müslüman olmadıkları savı ileri sürülmektedir. Gerçekte bunun Sünni inanışla hiç bir ilgisi yoktur, Aleviler de inançları gereği "*sünnet*" olmakta, sünnet için gerekli törenleri ve şenlikleri yerine getirmektedirler.

Kıyafet bu olayı romanında anlatır. Pancar İstasyonu'nda sıra bekleyen köylüler kendi aralarında konuşurken, Fato'nun kaçırılma olayını da konuşurlar. Yalama Dudak diye çağrılan bir köylü, olayı ballandıra ballandıra ve Fato'ya övgüler yağdırarak anlattıktan sonra "*ince burnunun ucundan ışıyan sümüğe bakmadan*" şöyle der:

> "Kızılbaşlar kabuklu olurlarmış, değil mi dayı?
>
> Orta yaşlı, güneş yanığı derisi kırçıl sakalı örtmüş adam, kaşlarını eğdi:
>
> - Açıp bakmadım ya, nereden bileyim canım?" (s. 103)

Romanın bir başka yerinde konu, tekrar gündeme gelir.

> "Altıncı sertçe pencereyi açtı:
>
> - Şu değneğini sürüyen İhmal İbiş değil mi? Bak birine yine birşeyler soruyor. Varsam baksam yine, 'Fato'nun başına birşey geldi mi? *Kızılbaş dölleri de kabuklu olurmuş*. Vah kıza yazık oldu. Tüh, namusumuz elden gitti...' diyordur. Helal olsun İhmal'e, köyün namusunu yarım aklıylan bizden iyi düşünüyor." (s. 185)

Kıyafet, *Ali Ali* romanında, Alevi-Sünni çatışmasını yaratan, iki mezhepten olan insanların tarihsel miras kalmış gibi bunu sürdürme güdülerini, bilinçaltlarında gizli kalan dürtülerini ve hepsinden öte cahilliklerinin nerelere dek uzandığını, bu cahillikten perde arkasında kimi çıkar odaklarının nasıl pusuda yattıklarını bir roman üslubu içerisinde güzel vermiş. Alevi-Sünni çatışması ve bunu yaratan nedenleri konusunda, siyasal, kültürel ve inançsal tüm malzemeleri kullanarak değerlendirmiş. Bu da gösteriyor ki, Kıyafet iyi bir araştırma ve gözlem yapmış, elindeki tüm malzemeleri, yer yer aşırıya kaçsa da iyi kullanmış. Bunları kullanırken olayları bir film izletir gibi okurlarına izletmeyi oldukça iyi başarmış. Karakterleri de yerli yerinde kullanmış ve sonunda, aynı zamanda kendi tezi olarak, bütün bu olayların temelinde bilgisizliğin, geri kalmışlığın ve siyasetin yattığını apaçık ortaya koymuştur.

Yüzyıllardır işlene işlene insanları Alevi-Sünni diye karşı karşıya getiren anlayışın, kirli siyasetin, yine emekçi insanların, yoksul insanların güzel yüreklerinde nasıl kardeşliğe dönüştüğünü, sevinçte ve tasada nasıl bir araya gelip kendilerini ezmek, gecekondularını başlarına yıkmak isteyen devlete karşı nasıl bir dayanışma içinde olduklarını ve güzel yarınların ancak kardeşçe, sevgi ve hoşgörüyle çözülebileceğini söyleyerek şöyle bitirir romanını:

"Sarıbaş dozer, teneke çatılı bir gecekonduya daha yüklendi. Önce, kapı önündeki cılız iğde titredi. Fato, Yeni Mahalleli (Sünni) bir çocuğun, ağıda bulaşmış sümüğünü sildi. (Alevi) Şenevler'den yıkılan çiçekteki zerdaliye, Yeni Mahalle sınırındaki çatal söğüt omuz vermiş, sanki yaralı bir savaşçıyı ayakta tutmaya çabalıyordu!" (s. 202)

Üç Nesil (1987) - İlhan Önal

Araştırmamızın en ilginç ve önemli yapıtlarından biridir *Üç Nesil*. Bildiğim kadarıyla bu roman, kimsenin fazla dikkatini çekmemiş olacak ki, adından hiç söz edilmemiş, hakkında fazla bir şey yazılmamış. Sözlük bölümüyle 498 sayfayı bulan geniş oylumlu bu kitap, 1986'da Akademi Kitabevi'nin düzenlediği roman yarışmasında "Mansiyon" ödülü kazanmış olmasına ve aradan on yedi yıl gibi bir zaman geçmesine karşın ne acıdır ki, ne yazarı ünlenebilmiş, ne de romanı. Sanırım yayınevinin iyi bir tanıtım yapamamasından kaynaklanmış olsa gerek.

Kitabın arka kapağında romanın adı *Üç Nesil-Üç Devir* olarak belirtilmektedir. Kitap, taşıdığı özellikler açısından genelde sosyolojik bir romandır. "93 Harbi" (1878 Rus Savaşı) diye bilinen Osmanlı-Rus Savaşı (1877) ile 1909 yılları arasındaki bir zaman dilimi içinde yer alan olaylar, Romanya'nın Tulçe ilçesinden başlar ve Anadolu'nun Merzifon ilçesine kadar uzanır. Tulçe'den gelip Merzifon'a yerleşen ve ataları olan Tatarların aslında Rumeli'ne Anadolu'dan göç ettiklerini öğrenen roman kahramanı Tatar kökenli Hüseyin, geçmişini bulup kurtarmayı ve Tatarların üstünlüğünü kanıtlamayı kendine amaç edinmiştir. Bu amaç ve çaba üç nesil boyunca, Hüseyin, onun ölümünden sonra kızı, daha sonra da torunu tarafından sürdürülür.

Üç Nesil-Üç Devir, bir serüven romanı gibi sürükleyiciliği yanı sıra, Anadolu halkının pek çok öyküsü, söylencesi, türküsü, oyunları, yaşam koşullarının ve inançlarının araştırmacı bir yaklaşımla ele alındığı özgün bir yapıt özelliği taşımaktadır.

Romanın yazarı Önal ise, yapıtı hakkında Önsöz'de şunları söylemektedir:

"Çalışmalarımın ilk ürünü olan *Üç Nesil*, 1878 (93) Rus Harbi sonrasında Romanya'dan göç eden bir Türk ailesinin öyküsü. Olaylar... İnsanlar... Zaman... Doğuşları, yok oluşları ile insanların zaman sürecinde bıraktıkları izlerin takipçisiyiz. Sonsuz acı dilimleri içinden seçtiğim izler; Üseyin, Urkiye ve Hediye'nin öyküleri. Aynı zaman sürecini paylaştıkları İkinci Abdülhamit, Enver Paşa ve Atatürk'ün kanatları altında ilerleme, yaşama çabaları. Olayları üç ayrı kişinin, yazarın, Üseyin'in ve Urkiye'nin ağzından değerlendirerek inceleyeceğiz. Üseyin'in ölümünden sonra torunu Hediye sürdürecek yaşadığı zamanı anlatmaya. İkinci Abdülhamit'in ölümünden sonra da Atatürk yer alacak, yazarın ve roman kahramanlarının ağzında. Kendi yaşam çizgileriyle devlet büyüklerinin çizgilerinin birleşen bölümlerini dile getirecekler, dilleri döndüğünce. Anadolu'da 'ayak takımı' denen insanların geçmişlerini, neden çöktüklerini, ayakta ne şekilde durabildiklerini ve nasıl yükseldiklerini kendi ağızlarından anlatmaya çalışacağım." (s. 5)

Kitabın tanıtım ve yazarın önsöz açıklamalarından da anlaşılacağı gibi romanda bir Tatar ailesinin geçmişini Anadolu'da, Merzifon'da arayışının öyküsü anlatılmaktadır. Fakat kitabı okuduğumuzda, olayların salt bu olgu üzerine kurulmadığını görürüz. Özellikle Tatar ailesi, Merzifon'a yerleştikten sonra, oranın insanları, çevresi, kültürü ve inançlarıyla da karşılaşır. Bu bölgede Alevileri, Sünnileri, Kızılbaş-Yezit olgusunu, bunlar arasındaki yüzyıllık tarihsel çatışmanın nedenlerini öğrenir ve zaman içerisinde kendini böyle bir coğrafyanın içinde bulur. Artık kendini sorgulama dönemi başlamıştır: Kendisi Alevi midir, Bektaşi midir? Sünni kime denir, Müslüman kime denir? sorularının yanıtını bulmaya çalışır. Ama o kadar çileli bir yaşamı tatmasına karşın yine de gerçeği bir türlü öğrenemez. Öğrenilene dek de üç devir geçer.

Bu nedenle roman, kahramanlarının yaşam mücadelesini, kendilerini kuşatan kültür ve inanç çemberi içinde bocalayışlarını, kendi inançlarından dolayı oradan oraya sürülüşlerini, horlanışlarını çarpıcı bir biçimde anlattığı için ilginç ve önemli bir yapıttır.

Yazar, roman kurgusu açısından farklı bir yöntemi, kahramanların ağzından anlatı yöntemini seçerek romanını daha da çekici kılmaya çalışmış ve bunu da ustalıkla başarmış. Aynı zamanda yazar, kendisini de roman kahramanlarından biri yerine koyarak anlatıcı görevini üstlenmiş. Bu da yazarın, romandaki olayları, konuları açıklamada ve yorumlamada açık ve samimi olduğunu göstermektedir. Bu nedenle romanı irdelemek açısından bize büyük kolaylık sağlamıştır. Kuşkusuz "*yazar*" başlığıyla anlatılanlar, gerçekte romanın yazarı İlhan Önal'a ait olmayabilir, ama olmaması için de bir neden yok aslında.

Yazar, romanın ilk başlarında Tulçe'den kalkıp Merzifon'a gelen ailenin içinde bulunduğu yörenin sosyo-kültürel ve din yapısını, yaşam biçimini anlatır. Anlatımından Merzifon'un çok kültürlü bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkar.

> "*Yazar*: Ermeni'nin Protestan kilisesi, Katolik kilisesi ayrı ayrı. Rum'un kilisesi de ayrı. Protestan Katoliğe düşman, Ermeni Rum'a düşman. Durum Türklerde de aynı. *Kızılbaş, Yezit diye ayrılmışlar. Aleviler, Sünnilere Yezit der. Sünniler Alevilere Kızılbaş*. Boylar unutulmuş. Din, aralarında düşmanlık doğurmuş. Yeni mahalleler dinlere göre kurulmuş." (s. 60)

Yazar, "*yazar*" ağzıyla anlattığı bu panoramik durumdan sonra Merzifon'daki iş yaşamına da değinir ve din (mezhep) olgusunun nasıl bir ayrıma neden olduğunu da açıklar:

> "Bugün esnaf loncası ikiye bölünmüş durumda. Bazı esnaf sancaklarının başına Sünni, nakip olmuş. Bazısına da Alevi başkanlar geçmiş. Merzifon'daki Alevilerin yarısı Bektaşi. Bir diğer yarısı da Caferi. Bunların esnafa, sanatkâra tutumu daha katı." (s. 68)

Görüldüğü gibi esnaf loncaları arasında da mezhepsel bir ayrışma söz konusu. İster istemez bu durum, günlük yaşamda, alışverişlerde ticari yaşamı olumsuz yönde etkileyecektir. Bunu romanın ilerleyen sayfalarında daha rahat görürüz. Yalnız bu anlatımda göze çarpan bir olgu var ki, yazar,

Alevileri, Bektaşiler ve Caferiler diye iki gruba ayırmaktadır, Caferileri tanımlarken de onların "*esnafa karşı katı ve sert*" olduklarının altını çizmektedir. 93 Harbi sonrası Merzifon'un sosyo-dinsel yapısı incelendiğinde böyle bir ayrımın varolduğunu da yazarın anlatımından öğrenmiş oluyoruz. Yazarın Alevileri neden böyle iki gruba ayırdığını ilerleyen sayfalarda örnekleriyle göreceğiz.

Bu romanda da daha önceki romanlarda rastladığımız aile yapısına rastlıyoruz. Bu aile yapısında da farklı mezhepten bireylerin aynı çatı altında yaşadıklarına tanık oluyoruz. Bu da evlilik öncesi bu durumların göz ardı edildiği ya da mezheplerinin sonradan ortaya çıktığı olasılığını vermektedir.

Romanda adı geçen ve büyük bir aile olarak anılan Emir Nebilerin köylerinin halkı Alevidir. Nebilerin geçmişini bilenler böyle olduklarını söylüyor. Belki de Alevi olarak kalmak işlerine gelmiş olacak ki, böyle anılmaktan da şikayetçi olmamışlar. Fakat Emir Nebilerin küçük kardeşleri Abdullah Efendi ise Alevi olarak kalmayı pek istememiş. Dış görünüş olarak saçına sakalına ve tavırlarına bakıldığında bir Alevi'ye benziyor. Oysa;

> "Karısı Sünni kızı. Çocuklar ve karısı ateşli bir Alevi düşmanı. Bir mezhebin en şiddetli, en ödünsüz uygulayıcıları, o mezhebin en son kabullenenleridir. Veya mezheplerinden şüphe edilenlerdir. Emir Nebilerin durumu da böyle idi." (s. 69)

Buna benzer bir örneği *Elif'in Öyküsü*'nde de görmüştük. Orada da Elif'in annesi Sünni idi ve kızını Sünni geleneklerine göre yetiştirmek istiyordu. Demek ki, Emir Nebiler denilen büyük ailede de kendiliğinden bir mezhep biçimlenmesi olmuş. Bu da o dönemlerde Alevi gelenek ve töresinin sağlıklı yerine getirilmediğini göstermektedir. Belki de ailenin, Osmanlı yöneticilerine karşı birtakım çıkarlarını korumak için kendilerini saklama düşüncesinden ileri gelmiş olabilir. Zaten bunu yazar da açıklamaktadır:

> "Emirlik zamanından kalmış Alevilikleri. Bugün emirliklerinin izi bile kalmamış. Yeni beyler, zenginler türemiş. Bunların hepsi de Sünni. Emir Nebiler zenginliklerini korumak için Alevi olmak zorundalar. Saygınlıklarını korumak için ise Sünni görünmek çabasındalar. Abdullah Efendi iki mezhebi de çıkarı için kullanmaya kalkmış. Böylece *Bektaşilerce sevilmeyen, Sünnilerce de itilen bir kızılbaş* ortaya çıkmış." (s. 69)

Alevi bir aileye Sünni bir gelin gelmesi olayını bundan sonraki romanımız *Savaşlı Yıllar*'da da göreceğiz. Aleviler, Sünnilerden kız alabilir, fakat kız vermezler. Bu, Alevilerin kapalı toplum yaşamından kaynaklanmaktadır. Büyük olasılıkla Emir Nebiler ailesinde de böyle bir durum söz konusu olmuştur. Yukarıdaki alıntıda ise, iki yönlü bir mezhepçilik tasladıkları görülmektedir. Buna benzer tiplere günümüzde de rastlamak olası. Eşi Sünni olan biri, Ramazan ayında eşinden dolayı müslüman gözükürken, Muharrem ayında da kendisinden dolayı Alevi gözükmektedir. Doğaldır ki, bu da dürüst bir tavır değil.

Merzifon halkının Alevilere (kızılbaşlara) bakışı ise, daha önceki romanlarda da gördüğümüz gibidir. Yine bağnaz Sünni kesim, aynı karaçalma ve tavırlarını burada da gösterir. Bu durumu Üseyin'in ağzından dinleyelim.

> "Mesleğim, kağnıcılardan çok demircilere yaklaşmamı gerektiriyordu. Ama Kaşif Efendi de, loncadaki diğerleri de benim demircilere yaklaşmamı istemedi.
>
> - Onlar Alevi, demişlerdi.
>
> - Müslümanlığa yakışmaz tavırları, davranışları.
>
> - Peygamberimizin yasakladığı her şey var onlarda.
>
> - Bir Kızılbaşın Müslüman olabilmesi için, önce Hıristiyan olması gerekir. Allah'ın katında gavurlardan da aşağıdır onlar.
>
> - Kadınlarını başka erkeklerden sakınmazlar. Rahattırlar. İçki içerler, şarkı, türkü söylerler. Dinimizin yasak dediği her şeyi hak sayarlar." (s. 69)

Görüldüğü gibi asıl mesleği demirci olan Üseyin'i Alevi loncasına kaptırmamak için her türlü iftira ve yalanları rahatlıkla peş peşe sıralıyorlar. Hatta Kaşif Efendi, bu söylenenleri kanıtlamak için babasını örnek verir:

> "Daha çok kazanayım derken Alevilere yaklaştı. Kızılbaş oldu çıktı. Gece yarıları eve sarhoş gelir. Dul kadınların evine girer çıkar. Abdest, namaz, günah bilmez. Yüzümüzü yer eder. Mahallemizde bir de sen çıkma." (s. 69)

Bu da gösteriyor ki, bundan yüz yıl kadar önceki sosyal yaşamda din olgusu, katı ve caydırıcı bir nitelik taşımaktadır. Dahası mezhepsel anlamda bir iktidar, bir güç savaşımının verildiğini göstermektedir.

Tüm bunlara karşın Üseyin, Aleviler hakkında yargıya varmak için kendisinin tanınması gerektiğine karar verir.

> "*Üseyin*: O gece pek uyuyamadım. Bu Alevi denilen insanlar nasıl bu kadar korkunç olur, kavrayamadım. Mesleğim gereği yaklaşmak zorundaydım. Abdullah Efendi'nin yaşamı benim için çekiciydi. Ama doğacak oğullarım tarafından bile horlanmak da vardı. Rumeli'de Alevi-Sünni bilinmezdi. Ama kadınlarımız son derece kapalıydı. Erkeklerimizde de Alevilik -dedikleri gibiyse- vardı." (s. 70)

Üseyin bir arayış içerisindedir. Bunu da kuşkusuz yine kendisi bulacaktır, doğru ya da yanlış. Ertesi gün demirciler çarşısına gider ve kendisinin yaylı araba ustası olduğunu söyler. Demirciler, Üseyin'i kabul ederler. Demirciler loncasının nakibi Haydar adında birisidir. Demircilere Çırağan Olayı ile muhacirlerin başkaldırmasını anlatır. Anlattıklarının demirci esnafı tarafından onaylanması kendisini rahatlatır.

> "*Üseyin*: Sözlerimi, anlatımımı onlar da onayladılar. Belliydi padişahı tutmadıkları. Çırağan Vakası beni kendilerine yakın görmelerini sağladı. Ama yine de temkinlilerdi. Dürüst görünüşlü, temiz kişilerdi hepsi.

> Hiçbirisi Sünniler hakkında tek bir söz etmedi. Konuşup tartışacaklarına, gerekirse her türlü yardımı yapacaklarına söz verdiler." (s. 71)

Burada Üseyin'in gözüyle Alevilerin nasıl bir insan olduklarını görüyoruz. Özellikle Üseyin'in, "*Hiçbirisi, Sünniler hakkında tek bir söz etmedi*" diye söylemesi anlamlı. Bu da gösteriyor ki, Alevilerin, törelerine uyduklarının, Hacı Bektaş Veli'nin, "*Hiç bir milleti ayıplamayınız*" sözüne sadık kaldıklarının güzel bir örneğidir.

Alevi demirciler böyle yakınlık gösterirler, Üseyin'in dediği gibi Sünniler hakkında kötü söz söylemezler ama, gel gör ki, Üseyin, damarına basıldı mı, bağırmasını da bilir.

Abdullah Efendi (görünüşte Aleviye benzeyen, Alevi düşmanı azılı Sünni bir karısı olan), Üseyin'den, elinin altında bir sürü çingene kızı olduğunu ileri sürerek evlenmek için kız ister. Buna çok sinirlenen Üseyin, Abdullah Efendi'nin yakasına yapışır. Konuşmaları çok argo ve cinsellik içermektedir.

> "*Üseyin*: Ağzını topla, *Kızılbaş köpeği!* Çerçiler soydaşımdır benim." (s. 102)

Üseyin, burada Abdullah Efendi'ye karşı onurunu, haysiyetini korumuş gibi gözükse de iyilik gördüğü insanları aşağılarcasına karşısındaki kişiye, Alevilikle ilgisi olmadığı halde "*Kızılbaş köpeği*" diyerek inancına saldırıda bulunması, küfür etmesi çarpıcı ve düşündürücü. Yazar, Üseyin'i böyle konuştururken aslında kızılbaşlara çirkin ve aşağılayıcı bir göndermede bulunmaktadır. Bu göndermenin altında da "*Kızılbaşların kadın sattıkları, pezevenklik yaptıkları*" gibi bir mesajın bulunmasıdır. Zaten bunu da Üseyin Abdullah Efendi'nin gırtlağına yapışarak, "*Sen beni gavat mı sandın, yoksa pezevenk mi?*" (s. 102) biçiminde söylüyor.

Üseyin'in düştüğü yanlışlığa, bu kez yazarın kendisinin de düştüğünü görüyoruz. Çünkü "*yazar*" başlığıyla verilen bölümlerde yazarın kendisi, doğrudan anlatıma girmekte ve düşüncelerini açıklamaktadır.

Üseyin, yukarıdaki söz dalaşından sonra hırsını alamaz ve Abdullah Efendi'yi bıçaklayarak öldürür. Emir Nebilerden geriye Rumi, Kaşif ve Ali Beyler kalmıştır kardeş olarak. Bunlar da toprak işinden pek anlamazlardı. Çünkü, "*Toprak demek, onlar için Alevilerle kaynaşmak demekti. Bu da işlerine gelmezdi.*" (s. 107) Bu durumda toprak, Abdullah Efendi'nin ölümünden sonra yazarın dediği gibi zorunlu olarak kardeşler arasında paylaşılacaktı. Yazar, Ali Bey'den söz ederken şöyle der:

> "Ağaları ve kardeşleri arasında paylaşılacaktı. Amcalarıyla, amcazadeleriyle boğuşmanın yanında köylülerle, *o pis Alevilerle* haşır neşir olmak da vardı." (s. 110)

Görüldüğü gibi yazar, tarafsız kalamamış. Bir yazar, romanında kahramanlarına istediği rolü verebilir, onlara istediği sözü söyletebilir. Bu durumda da kahramanların söyledikleri yine yazarı bağlar. Ama bu romanda olduğu gibi yazar, doğrudan araya girip "*yazar*" başlığıyla sunduğu bölümler, birinci derecede kendisini sorumlu tutar. Yazar, burada

tarafsızlığını koruması gerekirken sanki bir roman kahramanı gibi kendi öz düşüncelerini aktarmakta bir sakınca görmemiştir.

Abdullah Efendi'nin ölümünden sonra karısı Bülbül Ana, eltileri tarafından evden kovulur ve soluğu Üseyin'in karısı Fadime'nin yanında alır, sızlanır. Rukiye anlatmaktadır:

> "Bülbül Ana kendine gelmişti biraz sonra. Olanları anlattı. Eltileri evden kovmuştu kendisini. '*Pis yezit*' demişlerdi. '*Sünni köpeği*' demişlerdi. 'Yıkımına kendin neden oldun' demişlerdi. 'Kaynımızı kopardın, kendin gibi dinsiz kıldın' demişlerdi." (s. 111)

Burada Bülbül Ana, kocasının yaptıklarının ve inancının cezasını çekmektedir. Çünkü Abdullah Efendi, görünüşte Alevi gibi olmasına karşın tam bir Müslüman (Sünni geleneğe göre) da değildir. İçki ve kadına düşkün birisidir. Din, iman hak getire. Dolayısıyla bu durum, Bülbül Ana'yı da diğer kayınları ve eltilerinin gözünde aynı kefeye konmasına neden olmuştur. Çünkü Bülbül Ana, kocasını uyarmadığı ve pis işlerden elini çekmesi için özveride bulunmadığından dolayı suçlu görülmüş ve bu nedenle eltileri tarafından "*pis yezit*","*Sünni köpeği*" gibi aşağılayıcı sözlere hedef olmuştur.

Hüseyin, (*nedendir bilinmez 113. sayfadan sonra Üseyin, Hüseyin diye anılmaktadır-İCE*) Merzifon'da hâlâ inanç ikilemi yaşamaktadır. Bulgaristan'da Bektaşi geleneklerine göre yaşamış ve yetişmiş bir kimse olmasına karşın, Merzifon'da ise Bektaşiliği tüm gelenek ve töreleriyle içinde yaşatan Alevilere ise ayak uyduramamış, hatta elden geldiğince hep uzak durmaya çalışmıştır. Yer yer eleştirmiş, iyiliklerini görünce övmüş, öte yandan aşağılamıştır. Bu nedenle Hüseyin, bir arayış içerisindedir ve ne olduğunu bir türlü kavrayamamaktadır. Sıkışınca Tatarlığı aklına gelmekte ve bununla övünmektedir. Bu ikilemi Hüseyin, şöyle anlatır:

> "İsteyeni çok kızımın. (...) Daciklere ben vermem. *Hepsi Alevi. Üstelik Alevinin koyusu. Kızılbaş denilen kesimden. Onlardaki, Bektaşiliğin tam anlaşılmamışı.* Tatar asıllı olanlar hep Bektaşi. Saygı duyduğum insanlar hepsi. Bektaşi geleneği, görgüsü, benim için ilk geldiğim günlerde çok çekiciydi. Ama Sünnilerin içinde oturup da Bektaşilerle kalkmam olacak iş değildi. Ya Sünniler? Onların mahallesi en rahatı, en temizi. Ama neden kızıma gelmiyor onlardan tek dünürcü? (...)
>
> Her neyse, düşünmesem bunları. Hem kızmaya, yakınmaya hakkım var mı? Ben Alevileri horluyorum, başkaları da beni. Bu böyle sürüp gelmiş asırlardan beri. Geçmişte Türkmen'le Tatar'ın alınyazısı aynı." (s. 144)

Görüldüğü gibi Hüseyin bir çıkmazdadır. Hem Sünnileri övmekte -Sünnileri överken de Alevilerin pis olduğunu da vurgulamış olmaktadır- hem kızına bir Sünni dünürcü gelmiyor diye kızmaktadır. Sanırım gerçeği henüz kavramış değil. Çünkü Sünnilerin gözünde, Bektaşilikle Aleviliğin eş tutulduğunu bilmemektedir. Hüseyin, Bulgaristan'daki Bektaşi inancıyla Merzifon'da Sünniler arasında itibar göreceğini sanmaktadır. Oysa bunda yanılmaktadır.

Roman kahramanlarından Hediye (Hüseyin'in torunu), Fatma Kadın tarafından evine yardımcı olarak alınır. Çünkü Hediye, yoksul bir aile kızıdır. Fatma Kadın, Hediye'yi hem bu yoksulluktan kurtarmak, hem de yaşlı kocasıyla kendisine yardımcı olması için yanına almıştır. Ama buna Hediye razı değildir, fakat ne yapacağını da bilmemektedir. Olayı yazarın kendisinden dinliyoruz:

> "Haydar da Fatma da Alevi. Alevi'nin Bektaşisi. Fakat son yıllarda Alevilerin Caferi kolu köylerde de etkili. Bektaşilik, Caferilik birbirine çok yakın ve birbirinin üzerinde etkili. Her milletin kendi kendine verdiği isim ve çevresinin kendisine verdiği isim farklı farklı. Bektaşiler, 'Biz Oğuz'uz', Sünni Müslümanlar 'Osmanlı' derler. Yanlarındaki kişiyi kendilerine yakın bulurlarsa 'Osmanlı'ların hepsi dönmedir. İçlerinde Oğuzu az' derler. 'Başa beşe, karga leşe' diye ekleyip hoşnutsuzluklarını belirtirler. Merzifon köylerinin pek çoğu yüz yıllar süren baskılar sonucu kendilerinin Sünni Müslüman olduklarını söyleseler de gelenek ve görenek olarak Bektaşiliği sürdürürler." (s. 349)

Yazar, burada bilerek ya da bilmeyerek bir tartışma yaratmaktadır okurların kafasında. Alevilerin Bektaşisi ve Caferi gibi kavramlar kullanmaktadır. Bundan da anlaşılıyor ki, yazar, bilgi eksikliğinden olsa gerek Alevileri iki alt gruba ayırmaktadır. Oysa Bektaşilik, Aleviliğin içinden çıkmış bir olgu değildir. Hacı Bektaş Veli, İslâmlığı Alevi düşüncesiyle yoğurarak farklı bir senkretizm yaratmış ve bilimle Batıni düşünceyi birleştirerek tasavvufi bir potada yoğurarak daha sonraları Bektaşilik diye anılacak olan öğretisini ortaya koymuştur. Bu anlamda Alevilikle Bektaşilik arasında organik bir bağ yoktur, ama düşünsel ve inançsal bağlamda tümüyle örtüşmektedir. Bu nedenle her Alevinin aynı zamanda bir Bektaşi, fakat her Bektaşi'nin bir Alevi olmadığı söylenmektedir. Doğrudur, bir Sünni isterse Bektaşiliği benimseyebilir, Bektaşi olabilir. Ama bir Alevi olamaz. Çünkü Alevilik, her şeyden önce bir yaşam biçimidir ve soydan gelir.

Yine öte yandan yazar, Aleviliğin Caferi kolundan söz etmektedir ki, bundan neyi anlatmak istediği net değil. Büyük bir olasılıkla İran Şiiliğiyle karıştırmış olsa gerek. Şimdiye dek incelediğimiz kitaplarda Anadolu'da Aleviliğin Caferi koluna mensup bir kesimden söz edilmemiştir. Anadolu Aleviliği içerisinde Bektaşiler,Tahtacılar, Çepniler, Zazalar, Bedrettiniler ve Babailerden söz edilmiştir. Yazar, Anadolu Aleviliği ile İran Şiiliğini karıştırmış durumda. Şöyle ki, Şiiler, mezhep olarak Caferidirler ve ibadetlerini Caferi mezhebine göre yaparlar. Bugünkü İran'a baktığımızda Anadolu Aleviliği içerisinde yer olan ortak motiflere sahip olmakla birlikte Anadolu Sünniliğinden daha katı ve şeriatçıdırlar. Anadolu Alevileri, mezhep olarak "*Caferiyiz*" deseler de tapınmalarını, cem ayinlerini İran Şiileri gibi Caferi mezhebine göre yapmazlar. Yapılan eylem, ancak İmam Caferi Buyruğu'na göredir ki, bu da farklı bir şeydir. Caferi mezhebine göre İslâm dininin gerektirdiği tüm farzlar yerine getirilirken, *Caferi Buyruğu*'na göre ancak cemde yapılması gereken hizmetler ve dualar yerine getirilir. Bu anlamda yazar, İslâm tarihi ve Alevilik bilgisi açısından büyük yanılgıya düşmektedir ya da bilmeden kendisi böyle yorumlamaktadır.

Yazar, aynı yanılgıyı Alevi ile Müslüman kavramını açıklarken ya da anlatırken yaşamaktadır. Biraz sonra vereceğimiz alıntıda görüleceği gibi, kahramanlarını konuştururken Alevinin has Müslüman, gerçek Müslüman, "*yezit*" diye aşağıladığı Sünninin ise Müslüman olmadığı, dahası Sünnilere özgü ibadetlerin öteden beri Aleviler tarafından uygulandığı gibi bir olayı gerçekmiş *gibi sunmaktadır*. Sanırım yazar, bu romanını kulaktan dolma bilgilere ya da zayıf, güvenilir olmayan kaynaklara dayanarak yazmış. Yoksa gerçek, yazarın dediği gibi de acaba biz mi yanılıyoruz?

Hediye'nin daha sonra gittiği evin oğlu Ali ile nikahı kıyılır. Nikah sonrası Yakup (Yaap) köyüne döner ve o gece ilk kez bir ceme katılır. Hediye'nin cem sırasında ve sonrasındaki gözlemlerini kendi ağzından dinlediğimizde yukarıdaki yanılgıların neler olduğunu daha iyi anlarız.

Örneğin, Hediye'nin anlatımıyla "*Semah*"ın Elazığ'ın Çayda Çıra oyununa benzetildiğini görürüz. Hediye şöyle anlatmaktadır:

> "Türkünün sonunda kocam elimden tutup beni kaldırdı. Gelinler de, ellerinde mumlar, çevremizi sardılar. Erkekler el çırparken Samah havasıyla gelinler oynadılar. Daha sonra saz sustu. Ben kocamın koluna girdim. Arkamızda genç çiftler, ellerinde mumlar, kolkola sıraya girdiler. Ayışığı altında evimize doğru yürüyorduk." (s. 370).

Görüldüğü gibi, semah, mumlarla oynanan Çayda Çıra'ya benzetilmiş. Belki de o dönemlerde Merzifon yöresinde böyle bir semah türü vardı da şimdi tarihe karıştı ya da halen sürüyor da bizim mi haberimiz yok? İlk kitabım "*Alevilerde Semah*"ı yazarken birçok semah oyunlarını izledim, araştırdım, fakat böyle bir semah türüne hiç rastlamadım.

Kaldığımız yerden, cem sonrası Hediye'nin evinde olup bitenlere, daha doğrusu Hediye'nin gerdeğe hazırlanış öyküsüne dönecek olursak, Aleviliğin değişik bir görünümüyle (versiyonuyla) karşı karşıya olduğumuzu göreceğiz. Hediye'ye kulak verelim:

> "Fadik anam, babam dışarı çıktılar. 'Sizi dışarda bekliyoruz. İşinizi çabuk bitirin' diye uyardılar. (...)
>
> - Kocan yanında olacak. Giderken köpekleri de dışarı salarız. Kimse rahatsız etmez sizi. Gel oturalım hele. Çok küçüksün daha, ama korkma. Bak hiç canı yanmıyor insanın, inan bana.
>
> - Niye canım yanacak ki?
>
> - Biraz sonra seni kocana teslim edeceğim. Ben, gelin ablanım senin. O senden daha iyi bilir böyle şeyleri. Ne söylerse yap. Karşı koyma. Sonra yatar uyursunuz. Ama sabah ezanından önce mutlaka kalkıp abdestlenin olur mu? Namaz kılmaya başladın değil mi? Biliyorsun kılmayı?
>
> - Biliyorum. Namazımı sürekli kılarım.
>
> - Tamam işte. Ezandan önce suyu ısıtıp, kocanı yıkamak, abdest aldırmak senin görevin. Daha sonra da sen abdestlenirsin. Bütün pis şeyleri yıkarsınız. İki rekat da namaz kılarsınız. Ancak ondan sonra oturup yemek yersiniz. Yıkanmadan, temizlenmeden ekmeğe yemeğe el sürmek günahtır. Üzerinize gün doğması da günahtır. Aman sakın uyuyup kalmayın." (s. 371)

Hediye'yi diğer odanın kapısı önüne getirirler. "*Gelin ana*" dediği Fadik anası (Fatma kadın), kapıyı iki kez çalar. Çok sonra kapı açılır ve Hediye'yi içeri iterler. Kapı kapandıktan sonra kocası Ali, aceleyle Hediye'ye sorular sormaya başlar. Çünkü cemde, Hediye'nin davranışından hiç hoşnut olmamıştır.

"Hediye, sen hangi köydensin?

- Ben köyden değilim. Merzifon'un içindenim.

- Ama olsun. Aslm nereli?

- Biz Tatarmışız. Rumeli'nden gelmişiz, Tulçe'den.

- Sen şimdi Tatarlar köyünden değil misin?

- Değilim.

- O zaman Alevi de değilsin.

- Değilim.

- Anlamıştım ben. *Sen yezitsin*. Bilmecelere yanıt veremeyince, nefes, şiir, türkü söyleyemeyince anlamıştım ben.

- Ben yezit de değilim.

- Nesin peki?

- Ben Müslümanım.

- Müslüman benim! Sen Alevi olmadığına göre Müslüman olamazsın.

- Ben Müslümanım. Namaz kılıyorum. Oruç tutuyorum. Asıl sen Müslüman değilsin.

- Bu akşam seninle yatmayacağım. Halifem, 'Eğer Alevi değilse yatma, gider ne yapacağını dedemize sorarız' dedi. Herkes senin Alevi olmadığını anladı. Bazıları yaşının küçüklüğüne verdi ama şimdi kesin olarak ne olduğun anlaşıldı." (s. 371-372)

Bu konuşmalarda da görülüyor ki, cem bitimi gerdeğe girme töreni yapılıyor ve dahası da Sünni gelenekte uygulanan gerdek gecesi yatmadan önce abdest alma, namaz kılma olayı sanki zorunlu bir yaptırımmış gibi ortaya sunuluyor. Bilindiği kadarıyla Alevilerde gerdek olayı, cem töreninin hemen arkasına bırakılmaz. Ayrıca nikah, diğer günde de olsa abdest alma, namaz kılma olayı Sünni gelenekteki gibi değildir. O gün gelin, köyün hamamına götürülür ve töreye göre yıkanır. Akşam ilişkiden önce ne damat, ne de gelin iki rekatlık da olsa namaz kılmazlar.

Burada asıl tartışılması gereken nokta, Ali'nin, karısı Hediye'nin kendi inancıyla ilgili töreleri bilmek zorunda olmadığını, karısının (gerçekte ibadetlerini yerine getirme açısından Hediye, Ali'ye göre daha Müslümandır) "*Ben yezit değilim, Müslüman'ım*" demesine karşı çıkarak kendisinin "*asıl Müslüman*" olduğunu iddia etmesi çok çarpıcı. Ayrıca yatma olayında işin hakemliğini, "*Halifem*" dediği kişiye, yani Dedeye

bırakması da apayrı bir bilgisizliğin ve içine düştüğü traji-komik durumun bir göstergesidir.

Hediye, kocasına "*Ben Müslümanım, Namaz kılıyorum, oruç tutuyorum. Asıl sen Müslüman değilsin*" (s. 372) derken haklıdır ve gerçekçidir. Çünkü Sünni geleneğe göre yetişmiştir ve bu anlamda İslâmın temel koşullarından çoğunu yerine getirmektedir. Buna karşın Ali'nin sabah kalktığında hâlâ "*asıl Müslümanın kendisi olduğunu*" kanıtlamak istercesine abdest alıp namaza durduğuna tanık oluruz. Olayı yine Hediye'nin ağzından dinleyelim:

> "Ali de sıcak suyla abdest aldı. Yatağı toplayıp kaldırdım. Yere seccadeleri serdim hazırladım. Ezanı beklemeye başladık. Ezanın bitmesiyle Ali seccadelerden birine geçti.
>
> - O benim seccadem, diye bağırdım.
>
> - Nereden senin oluyormuş? Diğerinden ne ayrılığı var ki?
>
> - İyi baksana! Diğer seccadeden iki karış daha arkada.
>
> - Vay be! Bu da neymiş böyle?
>
> (...)
>
> Ali başladı namaza. Ellerini göğsüne kavuşturmadı. Yanlarına uzattı. Ben namaza başlamadı sandım. Ama baktım ki, secdeye varıyor. Ben şaşırdım kaldım." (s. 373)

Ali ve Hediye sabah namazlarını kılarlar. Sofraya geçmek için odaya geçerler. Fadik kadın, ikisinin de gusullenmediğini öğrenir ve kızar. Oğluna çıkışır. Ali gözleri yerde, yanıt verir:

> "Hediye, yezit kızıymış.
>
> Ben de kızdım, bağırdım:
>
> - Bana yezit deyip durma! Ben Müslümanım. *Asıl sen Kızılbaşsın.*
>
> Ali hiddetlendi, üzerime yürüdü.
>
> - *Bana Kızılbaş diyemezsin!* Ağzını yırtarım sonra" (s. 374)

Anlaşılan Ali, ne Aleviliği, ne Kızılbaşlığı ne de Müslümanlığı tam bilmektedir. Alevi olduğunu söyleyen bir kimsenin Kızılbaşlığın ne olduğunu bilmemesi çok ilginç. Üstelik "*Kızılbaş*" sözcüğünü duyunca irkiliyor ve bunu sanki kendisine bir küfür olarak kullanılmış kabul ediyor. Sanırım yazar, burada Ali'nin Alevi olmasına karşın onun gözüyle Kızılbaş sözcüğünü kötü anlamda kullanmayı yeğlemiş, nedense bu sözcüğe başka ve asıl anlamını yüklemekten kaçınmış.

Yazar, burada romanın kurgusunu böyle yaparken Sünni ibadetleriyle Alevi ibadetlerini bilerek ya da bilmeyerek birbirine karıştırmaktadır. Eğer bilerek yapıyorsa bilinçaltında bir asimilasyoncu politikanın izlerini taşıyor olmaktadır.

Romanın ilerleyen bir sayfasında yazar, Kızılbaş sözcüğünün kökeni konusunda farklı ve bilinenin dışında bir açıklamada bulunmaktadır. Burada da yazarın bilgisizliği apaçık sırıtmaktadır.

> "Bektaşiler, adam öldürme, zina, cinsel sapıklık, hırsızlık, karısını boşama gibi suçları işleyenleri aralarında barındırmazlar. Bunlara Kızılbaş denir. *Köylerden kopup, şehirlere ve kasabalara yerleşen Kızılbaşlar da, Alevi ve Bektaşilerin adını kötüye çıkarmıştır.* Şehir ve kasabalardaki Aleviler de, göçen, yer değiştiren Alevileri aralarına almazlar. Kızılbaş denilen bu kişiler ya ayrı bir topluluk oluştururlar veya Sünnilerin arasına katılırlar." (s. 379)

Görüldüğü gibi yazarın bilgisizliği ortada. Büyük olasılıkla bu bilgileri kulaktan dolma ya da bilinçli olarak böyle tanıtmak amacını güdüyor. Bir sonraki paragrafta kızılbaş adının Hz. Ali ile Muaviye arasındaki Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali yandaşlarının başlarına kırmızı başlık bağlamalarından ileri geldiğini söylese de genel kanısı yukarıdaki gibidir.

Bu tezini desteklemek için de bir söylenceyi (yazar, yorum söylencesi diye söz etmiş-İCE) kaynak olarak göstermektedir.

> "Türklerin yurdunun çok ilerisinden, dağlardan (Tibetlerden) göçen ve Anadolu'ya kadar gelen bir topluluk vardır ki, başlarına kırmızı başlık giyerler. *Bu toplulukta kadınlar birden fazla erkekle evlenebilirler. Aile yaşamı yoktur ve kadın-erkek istediğiyle ilişkide bulunur. Bektaşiler bu insanları topluma uydurma görevini üstlenirler.* Öncelikle çocuklarının babasının belli olması ilkesini yerleştirmeye çalışırlar. Topluluğun insanları, düşünüp kafalarını yormak yerine buna kolay bir yol bulurlar. Bir yaşına gelen çocuklarının eline kırmızı bir elma vererek kucaktan kucağa dolaştırırlar. Çocuk elmayı kime vurursa babasının o olduğunu söylerler. Bektaşi büyükleri yedi göbek (nesil) sabırla beklerler. Fakat hiçbir iyileşme göremezler. Başkanları da Bektaşileri kandırıp babalık makamına oturduğu halde, toplum kurallarına aykırı davranmayı sürdürür. Üstelik meydanlarda, cemlerde ahlâksızlık sürer gider. Diğer toplulukların babaları toplanırlar. Çözüm yolu ararlar. Bektaşilikte cana kasıt olmadıktan sonra, can almak yoktur. Irk kıyımı yapmazlar. Sonunda bu topluluğun liderine kırmızı bir bayrak verip savaşa gönderirler. Kadınlarını da Bektaşi erkekleriyle evlendirip sağlıklı ırklar elde etmeye çalışırlar. Savaştan dönebilenler olmuştur. Kanı değişmeyenler olmuştur. Bu uğraş sırasında Bektaşiler arasında da ahlâk bozulmuştur. *Bugün de aralarından kanı bozuklar çıkmaktadır.* Onları aralarından atıp temizlemeye çalışırlar. *Bu topluluktan ürediklerine inandıkları için de, onlara Kızılbaş adını verirler.*" (s. 379-380)

Görüldüğü gibi yazarın kendi anlatımı olan bu alıntı, ürpertici ve aşağılayıcı, hakaret dolu bir düşünceyi sergilemektedir. Yukarıda da söylediğimiz gibi yazar, Alevilikle ilgili bilgileri romanında işlerken yanlış ve aşağılayıcı, kendi işine gelen kaynakları seçmiş ve bunları sanki gerçekmiş gibi romanında işlemekten de geri kalmamış. Kaynak olarak gösterdiği söylence de safsata ve hayal ürününden başka bir şey değil. Çünkü söylencenin kaynağı belirsiz. "*Kızılbaş*" sözcüğünün ortaya çıkması için böyle saçma sapan bir öykü uydurulamaz her halde. Sanırım yazarın

hayal gücü çok genişe benziyor. Niyet, kötü olduktan sonra çamur atmaya her türlü süsleme sanatı yüklenip güzel bir senaryo yazılabilir. Yorumu burada siz okurlara bırakıyorum.

Yazar, bu söylenceden yola çıkarak "*Elmalı Semahı*"nın kökenini de buraya bağlamaktadır.

> "'Elmalı samahı adını verdikleri bir oyunları vardır ki, bu kültürel gelişmeyi dile getirir. Genç kızlar, elma üzerine diktikleri mumlarla dans ederler." (s. 380)

Yazar, romanının ilerleyen sayfalarında kızılbaşlık kavramını en olumsuz biçimde anlatmaya çalışır, kahramanlarını bu yönde olayların içine sokup konuşturur. Kızılbaşlığı, cinsellik teması üzerine kurmuştur. Romanın ikincil kahramanları, ortaya çıkarlarken kendilerine yazar tarafından biçilmiş olan kızılbaşlığı karalama rollerini başarıyla yerine getirirler. Örneğin Anşa Bacı tiplemesinde olduğu gibi. Biz de Anşa Bacı aracılığıyla Alevilikte (Kızılbaşlıkta) gelinlerin gerdek öncesi Dedeye satıldıklarını öğreniyoruz.

Hediye, kaynanası Fadik'le tandırda ekmek yaparken yanlarına köyün yaşlısı Anşa Bacı gelir. Fadik Kadın, Anşa Bacı'ya taze pişmiş ekmek ikram eder. Sonra oğlu Ali'ye azık götürmek için yanlarından ayrılır. Fadik Kadın, yanlarından gider gitmez Anşa Bacı, Hediye'ye iyice sokulur ve sorar:

> "Buraya niye geldin kız? *Bunlar Kızılbaş*, bilmiyon mu?
>
> - Ben mi geldim ki? Kaçırdılar. Fadik anam sırtladığı gibi kaçırdı.
>
> - Kaç kız kaç... Cehennemde yanarsın sonra, kaçmazsan. Kızılbaşla evlenilir mi hiç akılsız! Başına daha neler gelecek gör bak. *Kızılbaşa kaçtığın için Allah seni cayır cayır yakacak!*
>
> - Biz Kızılbaş değiliz diyorlar. Asıl biz Müslümansız diyorlar. Allah'ın yolundan ayrılanlar Yezitlerdir diyorlar. Anşa Bacı, hırsla tükürdü yanına.
>
> - Seni kandırıyorlar. Zamanla göreceksin ne mal olduklarını. *Dedelerine satmadılar mı seni daha?*
>
> - Sattılar.
>
> - Nasıl? Nasıl sattılar anlatsana?
>
> - Hırka köyünde Ukkaşe Sultan diye bir yatır varmış. Beni oraya götürdüler. 'Bu kızla, oğlanı sana satıyoruz...' dediler. Sonra da babalarına götürüp nikahımızı kıydırdılar.
>
> - Tuh! Namussuzlar. Seni kandırmışlar. Kızılbaşlar yeni gelinlerini öyle satmazlar. Dede dedikleri sakallı, kötü suratlı, yaşlı bir kart adam vardır. Bu dedeleri öl dese ölürler. Seni götürüp o adama teslim ederler. 'Yola getir, adam et' derler. *O namussuz Dede de günde on kere üzerine çıkar. Anlayacağın seni s. .ker.* Ne zaman pes eder de 'Ben kızılbaş oldum yeter' dersen o zaman salar. Ama canı çektikçe, seni yine yanına ister. Kimse karşı koyamaz. Onların Allah'ları bu dedelerdir işte.

- Bunu ne zaman yaparlar?

- Şimdiye yapmış olmaları gerekirdi. Bir kızın kanını dedelerine akıtırlar.

- Kan mı akıtırlar? Ali bir kez akacak dedi ama?

- Hah! Gördün mü? Seni dedelerine hazırlamaya başlamışlar bile. Senin için geç olmadan kurtul ellerinden, kaç. Buralarda sakın durma. O kocan olacak Kızılbaşı da sakın bu arada yanına yaklaştırma. Canını yakar sonra. *Bunlar gavurdan da beterdir*, ulaşın ola.

(...)

- Allah bile, Hıristiyanlar Kızılbaşlardan üstündür demiş Kuran'da. Bir Kızılbaşın Müslüman olabilmesi için önce Hıristiyan olmasını şart koşmuş. Anlıyacağın Kızılbaşlar, Hıristiyanlardan da aşağıda Allah'ın katında. Gavurdan da aşağıda. Yüz verme bu gavurlara" (s. 382-383)

Anşa Bacı'yla Hediye'nin bu karşılıklı konuşmalarından Dedelik kurumuna da bir saldırı olduğunu görürüz. Bu saldırı sıradan, üstünkörü geçiştirilecek, üzerinde durulmayacak türden değil. Tersine Dedelik kurumu, ahlâksızlığın, namussuzluğun ve şehvetine düşkünlüğün yeri olarak tanıtılmakta, Dedeler de bu anlamda cinsel sapıklığı olan bir kişi olarak sunulmaktadır. Fakat Hediye, bu art niyetli politikanın arkasında yatanı, Anşa Bacı'nın tilki siyasetini, Dedeye satılma olayının söz konusu olmadığını geç de olsa anlar.

"Dedeleri köydeyken ne Fadik anam, ne kocam ve de tanıdıkları benimle konuşmadı. Herkes ben yokmuşum gibi davrandı. Beni evde bıraktılar yalnız başına. Ama çok şükür 'Seni dedemize götürelim' diyen olmadı. Kocamın ağzında bir türkü, beni taşladı:

Kurnaz keklik gibi eli kınalı
Nice evler yaktın, kahpe asıllı
Ocaklar söndürdün, deyyus babalı
Ben bilürüm seni filansın güzel...
(Gedayi)

Kavga çıkarmak istedim, ne demek istiyorsun, benim aslım kahpeydi de neden aldın? diye sordum. (...) Aldıran olmadı. Kocam yanıtlamak gereğini bile duymadı. Arkasını dönüp yattı. Bu arada dedeleri de köyden gitti. Ben de rahatladım, yumuşadım. Dedelerine satma dedikodularının yalan olduğunu anladım. Artık Anşa Bacı'ya kanmayacağım." (s. 402-403)

Yazar, satır aralarında Aleviliği ve Bektaşiliği anlatırken nasıl bir inanç yapısına sahip olduğunu, cemin nasıl yapıldığını, Dedenin taliplerine nasıl iyi insan olmanın ilkelerini ve kurallarını öğrettiğini açıklamasına karşın bir yerde sanki bu söyledikleri doğru değilmiş gibi kendi söylediğini yine kendi roman kahramanlarına söyleterek yalanlamaktadır. Bir yazar, Aleviliği, Bektaşiliği romanında konu etmeyi düşünmüşse, kuşkusuz Aleviliğin ve Bektaşiliğin temel ilkelerinden ve en önemlisi olan "*Eline, beline, diline sahip ol!*" ilkesini nasıl bilmezlikten gelebilir ki? Kaldı ki,

taliplerine böyle bir öğüt veren bir Dede, yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi böyle bir terbiyesizliği, ahlâksızlığı, sapıklığı nasıl yapabilir? "*Beline sahip ol*" ilkesini nasıl çiğneyebilir? Böyle bir Dedenin o toplumda, o köyde yeri ve saygınlığı olabilir mi? Yazar, başka bir tarikatta gördüklerini Aleviliğe, Bektaşiliğe mi mal ediyor acaba, demek gerekiyor içimden. Roman yakın dönemlerde yazılmış olsa, aklımıza Müslüm Gündüzler, Ali Kalkancılar, Adnan Hocalar gelecek ama, roman bu kişilerin olaylarından on yıl kadar önce yazılmış ki, bunların günahlarını almak gerekmez.

Yazar, tüm bu olup bitenlerden sonra şu teşhisi koyar:

> "Savaş aslında Hediye'yle Bektaşiler arasında değildir. Pat Fadik'le Anşa Bacı arasındadır. Küçük Hediye ellerinde aracıdır, oyuncaktır. Bir o anlatır, bir öbürü. Hediye'nin kafasını karıştırır.
>
> Pat Fadik 'Biz şekilci değiliz' der ama gelinini namazını kendilerinden az bir ayrıcalıkla kıldığı için, abdest alırken ayrı dualar kullandığı için yahut ezan okunurken 'iyi işlere kalkın, kötü işleri bırakın' demediği, 'Aziz Allah' dediği için dinin yolundan çıkmakla suçlar. (...)
>
> Anşa Bacı, kafasına Bektaşilerin kötü olduğunu çok iyi işlemiştir. (...)
>
> Bektaşi ile evlenmeden önce, kendisi farkında olmasa da Bektaşi geleneklerine uygun yaşamaktadır. Evlendikten sonra ise tam tersine Hediye Nakşi oluvermiştir. Artık aşırı dindardır ve din için yaşamaktadır." (s. 396)

Yazara göre Hediye'nin dinsel yaşamı Nakşi'cedir. Oysa Hediye, Merzifon'a gelmeden önce Rumeli'de Bektaşi gelenek ve göreneklerine göre yaşıyordu, Merzifon'da da aynı biçimde yaşamaktadır. O halde yazar, Bektaşilikle Nakşiliği[18] aynı kefeye koymakta ve de yanılmaktadır.

---

[18] Nakşilik (Nakşibendilik): Mehmed Bahaeddin'in (1318-1389) kurduğu bir tasavvuf öğretisi. Bahaeddin, tasavvuf insanı olmasına karşın Sünnilik ilkelerine bağlıdır. İnsanın olgunluk, yetkinlik aşamalarına ulaşabilmesi için önce duyulur eğilimlerden uzaklaşması, özellikle kadınlardan elden geldiğince ayrı kalması gereklidir. En kesin yasa Kur'an, uyulması gereken tek geçerli yöntem de şeriattır. Nakşilikte insan, çağına değil geleneğe, Şeyhin izine uymalıdır. Şeyh için bilim, tutarlı bilgi söz konusu değildir, ona bilinmeyen bir yerden, yüceliklerden gelen gizli bilgiler vardır, o Tanrı'ya yakındır. Nakşilik'in özünde, eski İran, özellikle Zerdüşt inançlarının, İslâm diniyle karışmış kalıntıları vardır. Ateşin çevresinde dönme, yüksek sesle ateşe saygı gösterme, ona değişik adlar altında şiirler, yakarılar okuyarak çevresinde dolaşma gibi eylemler, Zerdüşt inançlarının temel öğeleridir. Nakşiler de çoğunlukla geceleri mumlar altında toplanırlar, tekkede, Şeyhin yönetiminde törenler düzenlerler. Nakşilik'in kendi içinde uygulanan belli kuralları vardır, bunlar tarikata girmekle başlar. Nakşilik'te beş aşama vardır, buna Nefs-i natıka denir. (...) Nakşilik'in, kurucuların adlarıyla anılan on yedi kolu vardır. Bunların en başında Nurculuk ve Süleymancılık gelir. Bu iki akım, günümüzde siyasette etkindirler. Daha geniş bilgi için: İ. Zeki Eyuboğlu, Günün Işığında Tasavvuf, Tarikatlar, Mezhepler Tarihi, Geçit Kitabevi, 1987, İstanbul.

Yazar, Dedelik kurumuna olumsuz pencereden bakarken, hakullah konusuna ise diğer yazarlarımız gibi doğru pencereden bakmakta, haklı olarak eleştirmektedir.

> "Sonbahar geldi. Azık, ürün evlere girdi. Peşinden Bektaşi babaları sökün etti. Köyleri dolaşıp talan etmeye başladılar. Köylünün çoğu biliyor sömürüldüğünü. Ama sesini çıkarmıyor. Ezilmişliğe karşı tek tutanakları dinleri. Onu da yitirirlerse, ayakta durabilirler mi ki?" (s. 424)

Yazar. Dedelerin taliplerini sömürdüğünü, taliplerin ise ezilmişlikten seslerini çıkaramadığını söylerken, öte yandan Dedeler arasında da bir rekabetin olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin köyleri dolaşıp cem yaptıktan sonra eline yeterince *hakullah* geçmeyen bir Dede, İdris Dede, bunun nedeni olarak diğer Dedeleri suçlar.

> "Babaların içinde yoldan çıkanlar var. Ocaklı olmayanları koymayın köylerinize. Her babayım diyene inanmayın. Doğduğunda adı Said olan büyüyünce ben Seyid'im diyor, inanmayın. Babalar kimin elinde ne varsa toplamaz. Tersine verici olmalıdır babalar. Gençleri Caferi dedesinden yana çıkıyorlar artık. Çok yaşlılar ve Hacı Bektaş Veli'ye kadar ulaşanlar da döndüklerinde aynı şekilde konuşuyorlar. Her Baba'yım diyene kapılarını açmayacaklar, ama kimi baba düzmece, kimisi değil; yanılmaktan da korkuyorlar. (...)
>
> - Yaşlılarımız çok iyi niyetli. Bugüne kadar her ev iki koyunundan birini babalara vermiş. Kendileri ilerleyip mal mülk sahibi olamamış. Babalar da içkili eğlencelerde zevk ve eğlence evreninde yoldan çıkmışlar. Evlere babaları sokmak yok bundan böyle. Kiler açmak yok. Bir şeyler isteyen, ısmarlayan babanın cemine katılmak yok. Hep vere vere Eyüp'tük, ipe döndük. Yoksullaştık, yok olmakla karşı karşıyayız. Her ev gönlünden kopanı getirsin. Meydan evinde babaya versin. Ama babanın gönlüne bırakmasın. Bir şey verirken, 'El ele, el hakka' diye boşuna söylemeyiz. Verilenler Hak yolunda harcanmalı. Ama bir babanın yoksullara yardım yaptığı hiç görülmüş mü bugüne kadar? Ürün eve girdiğinde toplamaya gelenler bilin ki, yalancı baba. Yüz vermeyin onlara. Büyüklerimizi de uyarın bu yolda." (s. 424-425)

Burada Seyitlik kavramı ile Dedelerle Babalar arasındaki rekabetin hangi boyutlarda olduğunu görüyoruz. Günümüzde çoğu Dedeler, gittikleri yerlerde ve cemlerde kendi soylarının Oniki İmamlar'a çıktığını söyleyerek Seyid olduklarını iddia ederler. Bu iddialarına kanıt olarak da ellerinde bir soy şeceresinin olduğunu söylerler. Burada büyük bir yanılgı ve gerçeği saptırma vardır. Bir Dedenin soyunun Oniki İmamlar'a dek uzanması için 1400 yıllık bir zaman dilimi gerekmektedir. Oysa 1400 yıllık tarihi zaman içinde nice göçler, savaşlar, yıkımlar, yakmalar olmuştur. Bu durumda hiç bir Dedenin şecere kağıdının günümüze dek gelme olasılığı çok zayıftır ve hiç yoktur. Kaldı ki, günümüzdeki gibi bir teknoloji olmadığı için, o dönemlerde ne doğru dürüst bir nüfus kütüğü kaydı yapılmıştır, ne de aile soy ağacının bir şeması çıkarılmıştır. Bu düpedüz, bugün "*Ben Seyidim*" diyen Dedelerin uydurmasıdır ve aşağılık kompleksinden ileri gelmektedir. Çünkü kendilerini böyle tanıtmakla saygınlıklarının ve otoritelerinin daha

bir artacağına ve topluluk üzerinde daha çok sözü geçer birisi olacağına inanırlar.

Öte yandan Dedeler, Babaları sevmezler, onlar da berikini. Bu da Alevilik ve Bektaşiliğin farklı yorumlanmasından, ayrı ekoller olarak görülmesinden ileri gelmektedir. Aleviler, kendi önderlerine *Dede*, Bektaşiler ise *Baba* derler. Dolayısıyla Alevilikle Bektaşilik arasında "*sürek ve erkân*" açısından bazı farklılıklar olduğu için birbirilerinin hizmetlerinde kusur bulurlar, eleştirirler. Dedeye bağlı bir talip, bir Babanın cemine gitmez. Eğer görülmek isterse kendi Dedesi gelene dek bekler. Bu da Alevilik ve Bektaşiliğin çözümlenmesi gereken sorunlarından biridir ve günümüzde de devam etmektedir. Yazar, yine bir başka konuda da yanılmaktadır.

> "Muharrem'in onunda yapılan törenin baş özelliği bu deyişler ve sunulan içkilerdir. Gençlere de bugün içki verirler. Bir de hem meydanı açarken, hem kapatırken iki rekat namaz kılarlar." (s. 430)

Yazar böyle diyerek olmayana ergime mantığıyla konuyu çarpıtmaktadır. Aleviler olsun, Bektaşiler olsun hiç bir zaman Muharrem'in onuncu gününde cem töreni yapıp içki içmezler, hele gençler içsin diye de böyle bir tören yapılmaz. Muharrem'in onu, Alevi inancında İmam Hüseyin'in Kerbela'da şehit edildiği gündür. O gün tüm Alevi ve Şii (İran) camiasında yas tutulur. Böyle bir günde içki içmek, en azından Kerbela'da şehit olanlara büyük bir saygısızlık olarak kabul edilir.

Ayrıca meydan açılırken öncesinde ve sonrasında iki rekat namaz kılınır diye bir olay söz konusu değildir. Alevi-Bektaşi camiasında büyük saygın bir yeri ve konusunda otorite sahibi olan ve Dede-Babalık makamına dek ulaşmış postnişin sahibi Bedri Noyan Dedebaba'nın kitabına baktığımızda böyle bir uygulamadan söz edilmemektedir. Bu anlatımdan da anlaşılıyor ki, Şiilerin ya da Caferi dedikleri kesimin Muharrem'in onunda yaptıkları toplantıyı Cem ya da Meydan açma olarak kabul etmesinden kaynaklanmaktadır. Kaldı ki, onlar belki iki rekat namaz kılarlar, ama içki içmeleri çok uzak bir olasılık. Örneğin bugünün İran'ında böyle bir uygulamaya hangi Caferi-Şii Müslüman cesaret edebilir ki? Sanırım anında kellesi gider.

Bu romanda ilgimizi çeken konulardan birisi de İkinci Abdülhamit döneminde Alevilerin durumu. Yazar burada tarihsel bir olaya dikkatimizi çekmektedir. Olayların geçtiği 93 Harbi sonrasında Osmanlı yönetiminin, özellikle İkinci Abdülhamit yönetiminin, Alevilere çok iyi davrandığı anlatılmaktadır.

> "II. Abdülhamit'in uyguladığı yürütme Alevilerin güvenini kazanır. Bu güven, otuzu aşkın saltanat yıllarının ancak sonlarında pekişir. Bektaşilerin ağzı yanmıştır. Rumların yönetiminden bu zamana kadar hangi yöneticiyi destekleseler, yüceltseler kendilerine sırt dönmüşlerdir. Bütün yöneticiler halkın yanında görünseler de, sonunda Bizans dolapları ağır basmıştır. Bu yüzden II. Abdülhamit'e yaklaşımları da güvensizdir. Ancak yirmibeş yıllık saltanatın sonunda Aleviler 'Biz de Osmanlıyız' demeye başlamışlardır. (s. 363)

Alevilerin bu güvensizlikleri, Padişah'ın Nezir denilen vergiyi kaldırmasıyla ortadan kalkar.

> "Padişah II. Abdülhamit, İran'a gönderilen ve nezir denilen vergiyi göndermemelerini istedi Alevi büyüklerinden. Kendisi de Arabistan'a gönderdiği bağışı kesecekti. Bu vatanın geliri, bu vatan için harcanmalıydı. Kendi uyruğundan hiç bir Müslümanın mezhebinden dolayı koğuşturulmayacağını açıkladı. Müslümanlar arasında ayrım yapılmayacaktı." (s. 400)

Görülüyor ki, burada İkinci Abdülhamit, karşımıza insan haklarına, başta inançlarına saygılı bir Osmanlı padişahı olarak çıkmaktadır. Gerçekten İkinci Abdülhamit döneminde Aleviler için vergi yönünden bir iyileştirme söz konusu mu değil mi? Bu sorunun yanıtını araştırmak başta tarihçilere düşmektedir.

Fakat Padişah'm bu yaklaşımının Merzifon'da etkisini gösterdiğini yine romandan anlıyoruz. Caferi mezhebinin lideri, daha önceki sayfamızda Dedeler hakkında fetva veren İdris Dede, Merzifon'da Üçler Dede, Softa Baba ya da Saf Ali Baba diye anılan tekkede post sahibidir. İstanbul'da okuduğu için kültürlü birisidir ve Abdülhamit'e de güvenmektedir. Gittiği köylerde cemlerde, "*Biz de Osmanlı'yız. Abdülhamit bizim de padişahımız. İslamı parçalamıyalım! Mezhepleri ayrılıklı da olsa, İslamlar yakın olmalı birbirine, yardım etmeli kaynaşmalı!*" (s. 401) diye Padişah lehine konuşmalar yapmaktadır.

Burada İkinci Abdülhamit yönetiminin usta bir politikasının sonuçlarını görüyoruz. Padişah, toplanan vergilerin dışarıya gitmesini önlerken, aynı zamanda Alevilerin yönetimden soğumamalarını, merkezi yönetime daha yakın durmalarını amaçlamış gibi görünmektedir. Bu politikasını da İdris Baba gibi saray yanlısı, çıkarcı Babalar yardımıyla sürdürmektedir.

Yazar, Aleviler gözünde diğer padişahların, özellikle Kanuni Sultan Süleyman ile Yavuz Sultan Selim'in de yerini, bunlara bakış açılarını değerlendirmiş.

Alevilere göre Kanuni, ağır vergi, can çekişme inleme, sürgün demektir. Yavuz Selim ise "*Sarı Çiyan*"dır.

> "Bektaşilerin titizlikle sakladıkları tarihleri, Osmanlı'nın tarihine taban tabana zıttır. Osmanlı'nın göklere çıkardığı Kanuni'yi yere batırır. Osmanlı'nın yükselme Devri diye adlandırdığı devirleri Anadolu'nun inleme, can çekişme devri olarak alır. Köylünün elinde bir arpa denesi bile bırakılmadığı devir olarak yazar. Sarı Selim, Bektaşi'nin tarihine 'Sarı Çiyan' olarak geçer." (s. 364)

Evet, Aleviler, bu konuda haksız da değiller. Çünkü Anadolu köylüsüne,

> "Şalvarı şaltak Osmanlı,
> Eyeri kaltak Osmanlı
> Ekmede yok biçmede yok
> Yemede ortak Osmanlı."

Dedirten, yine bu Osmanlı padişahlarıydı.

Hediye, hâlâ bildiğimiz Hediye'dir. Kendisini, kocası "*Yezitsin*" demesine karşın Müslüman gören bir kadındır. Anşa Bacı'nın söyledikleri yine de kulağından gitmemiştir, sürekli Dedeye satılma korkusu yaşamaktadır. Öte yandan kocası Ali, kendine göre bir Müslümanlık yaratıp Hediye'yi sürekli, "*Sen ne zaman Müslüman olacaksın?*" diye sıkıştırmakta, sopa atmaktadır. Fadik kadın, dört gözle gelininin Alevi olmasını beklemektedir. Hediye, bunalımdadır, çıkmazdadır. Çünkü gelin geldiği evde, neyin kavgasının verildiğini bilememektedir. Müslümanlığın mı, Aleviliğin mi belli değil. Artık ne köy içine çıkabilmekte, ne de kocasıyla mutlu bir biçimde yatabilmektedir. Alevilik, Kızılbaşlık, yezit, Müslüman, Dedeye satılma gibi sözler onun için birer karabasan gibidir. Kendince bir çıkış yolu aramaktadır.

Fadik kadın, Hediye'yi ceme götürür. Hediye, cemevinin kapısı önünde kocası Ali'yi sorar:

> "Ali nerede? Onu neden götürmüyorsun ki?
>
> - Ali'yi almazlar. *Yezit kızı aldı diye benimsemediler*... Ama seni alırlar. Senin gelmene, bizim dinimize dönüyor diye sevinirler. Ancak sen Alevi olduktan sonra ikinizi birlikte ceme alırlar." (s. 439)

Hediye, kaynanasının dediğini yapar ve İdris Dede'nin karşısında niyaza durur. Dede, Hediye'nin sırtını sıvazlar ve

> "Varma yezit yanına; Kokusu siner tenine; Hayf olur gençliğine canına." (s. 439)

diye dualar.

Hediye, İdris Dede'nin törensel hareketlerinden huylanır, çekinir. Dede sinirlenir ve Fadik Kadın'a, Hediye'yi eve götürmesini söyler. Evde Ali çok kızar ve "*Müslüman olacak mısın ha, söyle! Müslüman olacak mısın?*" diyerek Hediye'ye sopa çeker. Çünkü Hediye, hâlâ Dede'ye satılma korkusu yaşamaktadır ve bunu da yüksek sesle Ali'ye söyler.

> "Dur vurma! Sen demedin mi, babalar ahlâksız oluyor diye? İyi niyetinizi kötüye kullanıyorlar diye? (...)
>
> - Cemde beni satacaktınız dedenize değil mi? Beni dedenizin koynuna salacaksınız!" (s. 441)

Hediye, yine soluğu Anşa Bacı'nın yanında alır:

> "Anşa Bacı! Yardım et bana. Bu gece dedelerine satacaklarmış beni ya. Dün akşam götürdüler ama, karşı çıktım. Dedelerine başımı okutmadım. Ali'den sopa yedim...
>
> Anşa Bacı:
>
> - Akşam bağırtılarını duydum. *Bu Kızılbaş köpeği*, kıza birşeyler yapıyor ama dedim. Gelemedim. Ah o köpekler yok mu o köpekler. Kapıya kimseyi yaklaştırmıyor ki, Allahsızlar. Ulan! Ulan, siz kendiniz köpeksiniz. Niye bir de köpek beslersiniz, Allahsız herifler!" (s. 443)

Görüldüğü gibi, yazar Anşa Bacı'yı bir kez daha sahneye çıkarmaktadır. Anşa Bacı, köyün yaşlısı rolünde olmasına karşın oldukça koyu bir Sünni karakterdedir ve aşırı Alevi düşmanıdır. Bu düşmanlığı da fanatik düzeydedir. Yazar bu tavrıyla Anşa Bacı'nın arkasına sığınmış gibi görünmektedir. Öte yandan yukarıdaki anlatımda da görüldüğü gibi Aleviler, "*köpek*" yerine konulmaktadır ki, bu da çok aşağılayıcı, küfredici bir tavırdır. Nedense sayın yazarımız da, küçüklüğünden beri Alevi-Sünni çatışmasının yarattığı düşmanlık masallarıyla yetişmiş olacak ki, bu tür aşağılayıcı, hakaret içeren küfürleri romanına malzeme yapmaktan kaçınmamış. Aynı tutumu, az düzeyde de olsa Bahadınlı'nın ve Kıyafet'in romanında da görürüz, fakat Önal'ın romanındakiler çok abartılı ve fanatik düzeydedir. Çünkü romanda olayların akışına göre kahramanlar arasında bir diyalog yaratılmamıştır. Bu tür konuşmalar, yerli yersiz ve zamansız olarak, salt kahramanı bolca konuşturmak, gevezelik rolünü başarıyla yerine getirtmek için konulmuş gibidir. Roman tekniği olarak baş kahramanların ve de yazarın ağzından olaylar anlatıldığı için konudan konuya geçişler yapılmış ve bu da başarısız, acemice izlenimi yaratmaktadır.

Anşa Bacılar gibi fanatik Sünnilerin yanı sıra sağduyu sahibi, olayları doğru algılayan iyi rolde kahramanlara da rastlamak olası, az da olsa. Örneğin Hediye'nin anası Rukiye Kadın, bu olumlu karakterlerden biridir. Kendisini Dedeye satacaklarını söyleyen kızına çıkışır:

> "Dedeleri geldi köye. Beni satacaklardı o koca herife. Karşı koydum, sopa yedim. bu duruma geldim. Ben de kaçtım geldim.
>
> - Şimdi inanacak mıyım sandın bu sözlere? Bunların hepsi de kavat mı böyle? Çoluk çocuk nereden oluyor öyleyse? (...)
>
> - Boşanıp da ne yapacan? *Hem Aleviler kolay kolay kadın boşamazlar.* O evden ancak ölünü çıkarırlar. peşini bırakmazlar." (s. 446)

Romanın sonlarına doğru Hediye'nin altın hırsızlığından dolayı yargıç karşısına çıktığını görürüz. Mahkemede sorgulandıktan sonra iki Kolcuyla (jandarma) birlikte Vezirköprü'ye yollanır. Kocası Ali de yanındadır. Ali, "*düşkün*" ilan edilmiş, köyden kovulmuştur. Yolda Kolcular, Hediye'ye sarkıntılık, Ali'ye de hem tecavüz; hem de hakaret ederler:

> "Ulan, dinsiz imansız pezevenk! *Kızılbaş köpeği!* Dört gün Deli köyün delikanlılarını eğleyen kadından karı mı olurmuş? Ne biçim mide var sende?" (s. 475)

Kolcular, kaçmakta olan Hediye'yi tekrar yakalarlar:

> "Kaçmakla iyi etmedin, biz seni değil, *kocan olacak kızılbaş köpeğini* halledecektik." (s. 477)

Bu arada Kolcular, Ali'ye zorla tecavüz ederler. İşlerini bitirdikten sonra da tehdit etmeyi sürdürürler:

> "Sakın aptallık edip de peşimize düşme. Adam gibi dön köyüne. Karının sevdasına sen de namusundan olma.
>
> - Aslında orospuyu karı diye koynuna alan da namus da olmaz ya...

- Ne karısı artık... Deli köyden sonra Hediye'de karılık mı kalır." (s. 477)

Burada devletin (Osmanlı) Alevilere (Kızılbaşlara) bakış açısını görmek olası. Osmanlı devleti, yüzyıllardır Alevi denilen topluluklara asimilasyoncu bir politika uygulayarak baskısını, zulmünü, kıyımını esirgememiştir. Onların gözünde, Kızılbaş diye aşağıladıkları Aleviler, hep "*katli vacip*" sayılan, köpek yerine konulan, yeri gelince erkek de olsa tecavüz edilmesi gereken "*mezhebi, midesi geniş*" yaratıklar olarak görülmekte ve insan muamelesinden uzak tutulmaktadır. Bu tuzağa ne yazık ki, bu romanda da gördüğümüz gibi kimi yazarlarımız da düşmektedirler. Roman kahramanlarının ağzından verilen konuşmalar, ilk bakışta o kahramanları bağlar gibi bir izlenim yaratsa da sonuçta o kahramanları yaratan ve onları öyle konuşturan yazarın kendisidir. Şu halde romandaki her satır, her düşünce yazarın kendisini sorumlu kılar. Bu açıdan baktığımızda bu romanın yazarı Önal, hem tarihsel olayları çarpıtmakta, hem de olaylara art niyetli yaklaştığını saklamaya çalışsa da açıkça ortaya koymaktadır. Bu da aydınlarımızın (*yazarımız bir öğretmendir-İCE*) Kürt konusunda olduğu gibi Alevilik konusuna da öcü gibi yaklaştıklarını göstermektedir. Her iki konu da onlar için maşayla tutulması gereken bir ateş gibidir. Ne zaman ki, o ateşi elimizle tutmayı başarabiliriz, yarınların daha bir kardeşçe ortamda güzel olacağına inanıyorum. Ama hep birlikte tutmak koşuluyla.

Savaşlı Yıllar: Son Görgü Cemi-1 (1991) - İsmail Kaygusuz

Alevilikte özellikle *Dedelik* kurumunun yargılandığı ve cem töreninin gerçek işlevinin sergilendiği bir yapıtla karşı karşıyayız. Kaygusuz, daha önce adı fazla duyulmamış, araştırmacı, arkeolog olan bir yazardır. Yurt dışında yaşayan yazarın, Alevilik ve Bektaşilik konusunda her biri tartışma yaratacak önemli yapıtları vardır.

Kitap, 1916 savaşlı yıllarda son görgü cemini anlatmaktadır. Son görgü cemi anlatılırken arka planda Alevilerle Ermenilerin ilişkileri ve dostluklarını, Türk-Ermeni çatışmasını vermektedir. Romanın örgüsü ise daha çok cemde *Boyverme* töreninde suçlarını ortaya dökmeyen Mikail'in çektiği sıkıntılar, yaptıklarını bir bir anlatan, toplum huzurunda kendini aklatan insanların kavuştuğu ruh huzuru üzerine kurulmuştur.

Kitabın arka kapağında, romanla ilgili şunları yazılıdır:

> "*Savaşlı Yıllar*, savaşlı yıllarda Alevi toplumunu anlatır. Romanın bir cem çevresinde örerek verdiği gelişmelerin hemen hepsi canlı, yaşanmış olaylardır ve İsmail Kaygusuz'un cıvıl cıvıl akıcı üslubuyla daha da canlılık kazanmıştır."

Kaygusuz, kendisiyle yapılan bir söyleşide romanıyla ilgili düşüncelerini ise şöyle aktarmaktadır:

> "Savaşlı Yıllar, inançlarını ortak yaşama geçirmiş, yönetimi ve adaletin suçlama, yargılama, cezalandırma süreçlerini bu inançların uygulama-

sına bağlamış, kısacası tapınçlarından yeme-içmelerine ve çalışmalarına dek ortaklaşalık, eşitlik ve özeleştiri ilkeleriyle yaşayan bir toplumun savaşlar içinde geçen yıllarını işliyor. (...)

1916'yı 17'ye bağlayan kış. Büyük Ocak Tekkesi'nde yapılmakta olan Görgü Cem'inde bacılar, büyük ve küçük sofular bir can bir vücut olmuş esriyip coşmaktadırlar. Ne yazık ki, bu Ali dostlarının son büyük Görgü Cemi olacaktır.

Mineyikli Hüseyin Dede, Kamber Mılla İsmail, Rehber Çavdar Veli ve diğer oniki hizmet sahiplerinin yönetim düzeninde Cem tutulmuştur. Gönül yıkmış bir talip Görgü'ye katılamayacağından, zarar veren zararını ödemiş ve küsülü olanlar barışıp kucaklaşmışlardır. Toplum huzurunda canlar toplantısında bunu teyit etmek için Görgü Cem'inde müsahip çiftlerin Hallac-ı Mansur Dâr'ında Pir huzurunda sorgulanması, yalınayak, başıaçık, bellerinde kemerbestle 'boyverme' erkanından geçmeleri gerekmektedir.

Dâr meydanında hiç bir can, yapmış olduğu bir kötülüğü saklayamaz. 'Heybesinin gözlerini boşaltıp, döktüğünü doldurmak ve ağlattığını güldürmek zorunluluğu' vardır. Bu erkan boyunca diz gelmiş kıpırdamadan oturan ve dâr çekenlerin yorgunluklarına ortak canlardan sorulurlar. Sofular, bacılar razılık vermezlerse Dâr'dan inemezler.

İşte, romanın birinci bölümünde, 'boyverme' durumunda olan canların Dâr meydanında itiraf ettikleri, yani heybelerinden boşalttıkları ya da Pir huzurundayken kendilerini savunmak için anlattıkları olaylar ayrıntılanır. Makedonya, İstanbul, Adana, Sivas ve Erzincan'dan savaş olayları! Ve 1915 yazında, Ermeni sürgünü sırasındaki kırımlar, yağmalar sergilenir."[19]

Yazar, romanın çerçevesini böyle çizerken, ön planda olayların içinde yer alan kahramanların profillerini de çizmektedir:

"Bezirganlaşan Taşkal Rasim, 'koruma' adı altında emek sömürenler, bir-iki çuval un bulgur karşılığında bağ bahçe kapatanlar! Yetkililerle yakın ilişkiler kurup cami hatipliklerine atananlar, katiplik gibi küçük memurluklar bularak savaşa gitmeyen ve boş alanlarda at oynatarak zenginleşenler! Hepsi savaşlı yıllardan değişik öykülemelerin kişileridir."[20]

Kaygusuz, gerçekten romanı yazarken, kendisi bir Dede çocuğu olmanın kazanımlarını kullanarak gerçekçi ve akıcı bir biçimde yazmış, ayrıntıları atlamamış. Belki de bu ayrıntılara fazla takıldığı için biraz sıkıcı gelebilir, ama Alevi kültürünü yakından bilen okurlarımız için ilgiyle okunacak bir kitap diyebiliriz.

Roman, konusu açısından diğerlerinden farklı bir sosyo-kültürel coğrafyada, özellikle Doğu Anadolu'da, Malatya-Arapkir bölgesinde Ermenilerin yoğun olduğu bölgede geçmektedir. Benzer konunun Yeşilova'nın *Karasu* adlı romanında da işlendiğini görürüz; fakat bu romanda ise, Alevilerin

---

[19] Suna Bilecik'in Kaygusuz'la söyleşisi, *Kavga* Dergisi, sayı: 6, Ağustos 1991.

[20] Adı geçen söyleşi.

Ermenilerle olan dostluğunu, birbirlerine zorla düşman edilişlerini, töreye aykırı davranıp Ermeni birisini öldüren Alevi gencin cemde sorgulanışı ve cezalandırılışını daha çarpıcı ve gerçekçi bir biçimde anlatıldığını görürüz.

Yazar, romanının *Giriş Gibi* başlığını koyduğu ilk bölümünde, yıllar sonra gittiği köyünde teyzesinin ağzından, savaşlı yıllarda Ermenilerle ilgili anılarını dinlerken, tarihsel gerçeği de ortaya koymaktadır.

Kaygusuz'un teyzesi şöyle anlatmaktadır:

> "Ermeni sürgününde, adamları şu çeşmeden bir avuç su içmeye bırakmıyordu jandarmalar. Allahın bir damla suyunu çok görüyorlardı. Develere, eşeklere, katırlara yüklü eşyalarının peşinde güçlükle yürüyen, ağlayıp sızlayan çoluk çocuğa, kadına, erkeğe, jandarmalar yoldan dışarı bir adım attırmıyorlardı. Bir yanda suyun başında bulunan Ermeni barkanasını seyre gelmiş kadın, çocuk ve yaşlı köylüler, öbür yanda yalvaran, sızlayan, aç, hasta, kadın, çocuk, genç, yaşlı Ermeniler! Emir verilmiş diyorlardı, karşılıksız ne bir tas su, ne bir parça ekmek verilmeyecekmiş. Milla İsmail dedem, 'allahın bir tas suyunu bu insanlardan esirgemeye hiç kimsenin hakkı yoktur' diye jandarmalarla ağız dalaşı yaptı. Hiç unutmam, jandarmalardan biri şöyle karşılık verdiydi: 'Bu gavur oğlu gavurlara acımak yok ihtiyar! Yarın öğleye doğru Fırat Baba'dan bol bol su içerler. Üç gün daha gecikseydik başımıza kör mıh çakarlardı, bir saat önce öyle bağırıyorlardı. Birkaçını süngüleyip bir çukura doldurunca sustular.'" (s. 14)

Kaygusuz, romanını yazmaktaki amacını ve romanının temel örgüsünü, *Görgü Cem*'i üzerine kurmasının asıl nedenini ise aynı söyleşide şöyle açıklamaktadır:

> "Romanımda Görgü Cemi, çok önemli bir araçtır. Alevi köyünde, savaşlı yıllarda geçen olayları, dünyanın dört bucağıyla ilişkiler kurarak ve geçmişte ve şimdilerde dolaşarak vermekteyim. Bu olaylara büyük Ocak Tekkesi'ndeki Görgü Cemi'nde tevhit çekerek, semah dönerek, düşkün dârında ateşi çiğneyerek, Erkan çubuğunun altında sitem çekerek baktım. Böylece, 'işte karaçalmak için söyleyip durduğunuz (Alevi Mum Söndüsü!) Mum mu sönüyor, yoksa bir ışık seli mi yükseliyor, ya da bir sevgi kaynağı mıdır gürül gürül fışkıran?' demiş oluyorum."[21]

Şimdi Görgü Cemi'nde neler oluyor, buna bakalım.

Kaygusuz, Dede çocuğu olduğu ve daha on iki yaşındayken musahip tutup erkan çubuğundan geçtiği için Görgü Cemi'nin tüm töresel (ritüellerini) yönlerini çok iyi bildiğinden cemin yapıldığı cemevini anlatırken bize ayrıntılı, hiçbir şeyin unutulmadığı, ceme katılanların net olarak göründüğü bir fotoğraf sunmaktadır.

Bilindiği gibi cemevinde, insanlar belli bir hiyerarşik düzene göre otururlar. Dedenin oturduğu yerden itibaren en yaşlısından başlayarak kapıya doğru yaşça en küçükler yer alır. Bu durum, Kaygusuz'un romanında olduğu gibi biraz da protokol biçimindedir, yani herkes öteden beri nerede oturacağını bilmektedir. Çünkü "*gedik*" denilen yerler, ailelerin isimlerine

[21] Adı geçen söyleşi.

göre ayrılmıştır. Sanki önceden rezerve edilmiş masalar örneğinde olduğu gibi...

> "Canlar doluşmuştu tekkeye, kadın, erkek, genç, yaşlı, evlerinden getirdikleri minderleri, yastıklarıyla, kendilerin ayrılmış 'gedik'lere oturmuşlardı. Çünkü tekkede 'Keller gediği', 'Karamemetler gediği', 'İlikgiller gediği' gibi aile-kabile adlarıyla yerler ayrılmış, mensupları bu gediklere oturuyorlardı. Yani yakından uzağa tüm akrabalar birarada bulunuyorlardı. Sakallı Hüseyin dede, karadireğin önüne serilmiş üç kat döşek üzerindeki postunda oturuyordu. Diz kurmuş, iki yanındaki halıdan koltuk yastıklarına dirseklerini dayamıştı. Çevresinde rehber, dede vekili-duacı kamber, sazcı zakirler ve diğer hizmet sahipleri yer almışlardı." (s. 19-20)

Görüldüğü gibi cemevinde oturma düzeni ayrıntılı bir biçimde verilmiş. Bu da Alevi yaşamında kendi iç sosyal düzeninin kendiliğinden kurallara bağlı olduğunu ve hukuk kuralı yerine inançsal bir normun daha güçlü ve geçerli olduğunu göstermektedir.

Roman, okundukça bize Alevi-Bektaşi töresinin en ince ayrıntısına dek verildiğini göstermektedir. Okur, aynı zamanda roman okuma zevkini tadarken, öte yandan Alevi-Bektaşi kültürüyle ilgili bilgileri ve uygulamaları da öğrenmiş olmaktadır.

Alevi-Bektaşi kültüründe ceme girmenin de belli kuralları bulunmaktadır. Her önüne gelen, istediği an cem toplantısına katılamaz. Katılmak için cemin kurallarını bilmek, ona göre kendini hazırlamak zorundadır. İşte bu durumu Kaygusuz, kitabında çok güzel bir biçimde açıklamıştır.

> "Birbirleriyle barışmayan, toplum içinde yüz kızartıcı bir eylemde bulunmuş biri, görgü cemine asla alınmazdı. Ceme girenler kötülükten arınmış, 'özü pak, sözü pak' olmalıdır. Boy verme töreninde dâra çekildiği zaman yine sorgulaması yapılacaktır. Orada asla yalan söylenmez. Bunun içindir ki, barışmak istemeyen, konu komşusuna verdiği zararı ödememiş ya da onu razı edememiş yol kardeşleri, (müsahipler) bu törene çağrılmaz. Bu törenden geçip aklanıp paklanmamış olanlar, görgü ceminin öteki törenlerine girip hak lokması yiyemezler." (s. 22)

Alevilikte kutsal sayılan kurumlardan, makamlardan biri de Dedelik makamıdır. Daha önceki sayfalarda da söylediğimiz gibi Dede, Alevilikte en üst makamlardan biridir. Şamanlıkta Şaman ne ise, Alevilikte de Dede aynıdır. Dede, toplumun önderi, din bilgini, hukuk adamı, psikologu, büyücüsü, keramet sahibidir. Soyları mutlaka Oniki İmam'lara ya da ululardan birine, özellikle Hacı Bektaş Veli'ye, Pir Sultan Abdal'a ya da Baba Mansur'a çıkar, bu nedenle Seyit'tirler. (!?) Dede, bilgisi ve erkân yürütmesi yanı sıra keramet yönünü de gösterirse daha bir "*muteber*" sayılır, saygınlığı ve gücü daha da artar. O, artık toplum üzerinde manevi gücü olan bir doğaüstü insandır. Kimse, Dedenin bedduasını almak istemez. İşte böyle bir Dedeyi, keramet sahibi Hüseyin Dede'yi bu romanda görürüz.

> "Bu son çığrışla kükredi sakallı Hüseyin Dede. Fırladı postundan, ayağa kalktı, elleri havada. Celallendi Dede. Herkes ayağa kalkmıştı, tıs yoktu.

> Ama bacılar arasında ağlamalar, burun çekmeler başlamıştı. Görebilenlerin şaşkın bakışları arasında Dede, 'ya Ali, yetiş ya Ali' kükreyişiyle bileklerine kadar ellerini soktu korun içine, karıştırdı, savurdu ve çekti. Zakirler sazlarını bırakmışlar ve ellerine sarılarak onu sakinleştirmişlerdi." (s. 25)

Görüldüğü gibi Dede, şaman gibi büyücü bir kimliğe sahiptir.

Kaygusuz, köyden kente göç olgusuyla birlikte Aleviliğin geçirdiği erozyonu da iyi gözlemlemiş olacak ki, bunu romanında ustalıkla verirken aynı zamanda sanki bir özeleştiri yapar gibidir. Çünkü kendisi Mikail'i iyi tanımaktadır. Mikail'in kişiliğinde bu erozyonun nasıl bir kimlik bunalımı yarattığını apaçık ortaya koymaktadır. Öyle ki, köyde Dedeye niyaz etmezse kendini suçlu hisseden Mikail, kentte bir yozlaşmaya, kişilik kaybına uğramıştır. Bu durumu yazar şöyle anlatır:

> "Oysa şimdi öylesine yabancılaşmıştı ki, çıktığı, yetiştiği çevreye, köyüne ve eski inançlarına. Şunlara bak, kadın erkek, delikanlı, genç kız hepsi karmakarışık oturuyorlardı kucak kucağa sanki. Sünniler kuşkulanmakta haklılar diye içinden geçirebiliyordu. Oysa düşünmüyordu ki, o kucak kucağa yakın gördükleri, gediklerinde oturmakta olan en yakın kan akrabalardı. Tut ki, inançlarının insancıl ilkeleri, kan bağından da öte olan yol kardeşliği tüm diğer düşüncelerden uzaklaştırmıştır onları. Bozulmuşluk ve o kötü bakış ve düşüncelerle kendisi sarmaş dolaştı. 'Acaba gerçekten mum söndürecekler mi?' diye için için sorabiliyordu. 'Aslında hiç de fena olmaz, şu iki sıra gerideki, başörtüsü omuzuna kaymış gelin, ne kadar da güzel, nasıl bana yiyecekmiş gibi bakıyor' diye düşünüyordu." (s. 27)

Görüldüğü gibi Mikail'in kişiliğinde Alevi bir insanın da çürümeye açık olabileceği, kent koşullarının getirdiği kapitalistleşme sonucu kendi inançlarından vazgeçip "*aslını inkar edebileceği*" vurgulanmaktadır. Alıntıdan da anlaşılacağı gibi Mikail, bacı gözüyle bakacağı insanlara kötü gözle bakmakta, nerdeyse "*mum sönmesini*" (?) dört gözle beklemektedir. Bu durum, Aleviler açısından kuşkusuz bağışlanacak bir durum değildir. Kaygusuz, bu örneği vermekle belki kentleşmenin Alevilik üzerinde yarattığı değişimi eleştiriyor gibi gözükse de gerçekte bir özeleştiri yapmaktadır. Hani derler ya, "*Her ağacın kurdu kendinden olur.*" İşte Mikail de böyle bir ağaç kurdu olsa gerek...

Mikail, Aksaray Etmeydanı'nda hamam işletmektedir. "*İstanbul'dan Çanakkale'ye giden yol, Mikail'in Alipaşa'daki hamamından geçiyordu.*" (s. 35) Mikail, kendi iç dünyasında çok büyük sarmaş dolaş iken, Onarlılar ise hâlâ onu "*eline beline diline sahip*" kişi olarak biliyorlar. Burada Mikail'in ikiyüzlü bir davranış içinde olduğunu, çıkar ilişkilerine göre davrandığını görüyoruz ki, bu da çarpık kent yaşamının getirdiği bir yozlaşmanın ürünüdür. Mikail'in hamamına gelen Onarlılar, Mikail'i kendileri gibi gördükleri için eşyalarını ona emanet etmekte sakınca görmezler.

> "Bu insanların birbirlerine öylesine güven ve saygıları vardı ki, hiçbirinin aklına Mikail'den kuşkulanmak gelmiyordu. Teslim işi bittiğinde

yaşına göre her biri elini öpüyor ya da kucaklayıp el sıkarak, "eşyalarım sana emanet, sen de Onar Dede'ye' diyerek ayrılıyordu. 'Eline, beline, diline sadık ol' ilkesini benimsemiş bir inanç toplumu bireyleriydiler." (s. 39)

Oysa gerçekte Mikail böyle değildir. Kendini tam bir İstanbullu gibi görmektedir. Bu nedenle de günlük yaşamında bocalamalar geçirir. Hamamına saraydan bile müşteriler gelirdi. Bu nedenle kendisini eski sadrazamlardan Yusuf Kamil Paşa'nın akrabası olarak tanıtmıştı hiç çekinmeden.

"Adam işini uydurmak için her kalıba girerdi. Biraz Grekçe bildiğinden gayrimüslimlerin yanında Hıristiyan, camiye gider Sünni ve şeyhler-dedeler yanında Alevi-Bektaşi olurdu." (s. 43)

Demek ki, Mikail'in Aleviliği köyde, cemevinde kalmıştı. Kentte artık onun için Alevilik, niyaz, dua, lokma, semah olayı bitmişti. Varsa yoksa kapitalist düzende işini uydurmak. Bunun için her yol "*mubahtır*". Öyleyse Dedenin burada söylediği, "*Eline, diline, beline sahip ol!*" öğüdünün hiç bir anlamı ve hükmü yoktur.

Alevilik, kendi sosyal yaşamında hukuk sistemini de yaratmıştır. Daha önceki sayfalarda da örnekleriyle açıkladığımız gibi bu sistem, Dedenin ve canların huzurunda dâr'a durup yargılanmak, suçu varsa cezasını çekmek ya da aklanmaktır. Böylece gönül rahatlığıyla evine dönmek. İşte en büyük ödül de budur.

Yazar, bu olguyu Hıristiyanlıkta bir Hıristiyanın papaza gidip günahlarını itiraf edip huzur bulmasına benzetmekte; fakat Alevilikte ise bunun bir kişinin (Dedenin) karşısında değil, cemaatin karşısında olduğu için daha demokratik bulmakta ve olayı bu yönüyle ele alıp değerlendirmektedir.

"Açıkçası dâr meydanındaki sofu, günah, kusur sayılacak davranışlarını, içini rahatsız eden kötü düşüncelerini dışa vurup rahatlar ve iç huzuruna kavuşur. Bu, Hıristiyanlıktaki, kiliselerde bir rahip veya papaza, bir hücrede, kafes ardında, en gizli biçimde günahlarını itiraf edip tanrıyla arasına rahibi koyarak bağışlanmayı dilemek gibi birşey değildir. Pir huzurunda, doğrudan oradaki canlara, sofulara, bacılara, kısacası topluma açık itiraftır. Dedenin başkanlığında bir açık toplum mahkemesidir. Ceza önerileri, sofulardan, canlardan gelir, taraflar dinlendikten sonra, sesli, oybirliğiyle karara varılır. Zarar görmüş can veya canların zararları ödenir, ya da zarar gören bağışlar, cemaati razı etmesini diler. Bu demektir ki, zararın tutarı karşılığında toplumun yararına bir katkıda bulunur. Er meydanında kesinlikle kimse küsülü dargın olamaz. İşlenmiş günahlar ve bunlardan yargılamalar 'öbür dünyadaki mahkeme-i kübra' (!) ya bırakılmaz. Sorumlu olduğu topluma öder ve ondan bağış diler. Boyverme, bir arınma-durulma törenidir, iç huzuruna kavuşma törenidir. Meydanda, özü dârda olanlar bilirler ki, cemdeki canlar kendini bağışlarsa tanrı da bağışlar." (s. 53)

Görüldüğü gibi yazar, cemde yargılanma sistemini, yani halk mahkemesinin nasıl olduğunu apaçık bir biçimde anlatıyor. Bu durum, yalnızca yazarın küçüklüğünden beri tanık olduğu bir olay değil. Alevilerin olduğu tüm yerleşim yerlerinde, cemlerde bu tür yargılama, yani dâr'a

çekme olur. Böylece toplum kendini bir tür otokontroldan (özdenetim) geçirmiş olur. Bu nedenledir ki, Aleviler, hukuksal olayları kendi içlerinde çözümledikleri için devletin mahkemelerine gitmemiştir. Osmanlı dönemiyle ilgili arşiv belgelerine bakıldığında bu durum rahatlıkla görülebilir. Ancak köyden kente göç olayının başlamasıyla bu sistem de bozulmaya başlamıştır.

Romanda Alevilerin, özellikle Onarlıların Ermenilerle olan sıcak insani ilişkilerine de tanık oluyoruz. Mayıs ayı sonlarında Ermeni sürgünü başlamıştır. Sürgün bütün korkunçluğuyla devam etmektedir. Sivas, Zara ve Kangal Ermenileri, Divriği üzerinden; Erzurum, Erzincan, Kemah Ermenileri, Kemaliye üzerinden (Malatya) Arapkir'de birleşip Harput'a ve oradan güneye, sağ kalanlar Suriye'ye ineceklerdir. Bu korkunç yolculuk için Arapkir'de Alman doktor ve hemşirelerin çalıştığı gezici bir hastane kurulmuştur. Ermeniler, sürgüne gönderildiklerini, bir daha geri dönemeyeceklerini bildikleri için yükte hafif, pahada ağır eşyalarını yanlarına alırlar. Yük hayvanlarıyla, yayan yapıldak yollarda yolculuklarını sürdürürler. Fakat bu yolculuğun arkasında, Ermenilerin yaşadığı yerlerde, komşuluk yaptıkları insanlar tarafından, geri kalan eşyaları yağma edilir, kimileri yakaladıkları Ermenilere hakaret ederler, saldırırlar. Fakat bu durumlar Onarlıları rahatsız eder. Bunun için hemen toplanırlar, olayların önlenmesi için karar alırlar.

> "Onarlılar, barkananın görülmesinden dört-beş gün sonra başladılar eylemlerine. Çevrede barkanaya saldırıp kadın, çocuk kaçırmalar, öldürme olayları duyulmaya başlamıştı. Hemen köyün büyükleri toplanıp karar aldılar. Bu tür olayların Onar topraklarında olmaması için tellal çağırtıp, her evden bir kişi toplantıya katıldı ve ailesinden sorumlu tutuldular. Kesinlikle saldırı ve hırsızlık olmayacak, sadece iki yerde ve küçük çocuklar su, ekmek, ayran satacaklardı. Ancak herşeye rağmen yakın köylerin bazılarının yaptıklarına özenip 'gavur avına' çıkan, hatta kadın çocuk demeden öldüren birkaç soysuz çıkmıştı. Bunların cezalandırılması, düşkün edilip toplumdan atılarak dışlanması için görgü cemini beklemek gerekiyordu." (s. 72)

Görüldüğü gibi Onarlı Alevilerin Ermenilere yaklaşımı insani boyutta. Toplantıda alınan en büyük karar, "*kesinlikle kimsenin öldürülmemesi*"dir (s. 78). Alıntının sonunda da anlaşıldığı gibi "kadın çocuk demeden öldüren birkaç soysuzun da cezalandırılması" için karar alınmaktadır ki, bu da Alevi düşüncesinde dil, din, ırk, etnik ayrımı yapılmadığının en güzel kanıtlarından biri. Bu davranışta da Hacı Bektaş Veli'nin, "Hiç bir milleti ayıplamayınız" sözündeki gizemli mesaj yatmaktadır.

Fakat yazarın, Alevilerin bu insani davranışlarını anlatırken ne derece nesnel davrandığı belli değil. Romanıyla ilgili açıklamalarında olayların ve kişilerin canlı ve gerçek olduğunu söylediği göz önüne alınırsa bu davranışında hata aramak biraz zor. Çünkü roman, tarihsel yönü olan belgesel bir yapıt özelliği taşımaktadır.

Yine yazarın anlatımına göre, Karayezitler dediği fanatik Sünniler ise aynı davranışı göstermezler.

Keşif Ağa'nın anlattığına göre, Arapkir'in içinde ve köylerinde oturan Ermenilerin üç gün içinde evlerini, ocaklarını terk etmeleri emri gelmiştir. Bunun üzerine Ermeniler, evlerinde ne kadar götürebilecekleri eşya varsa hepsini çıkarmışlar, mahalleye yığmışlardır. Fakat öte yandan da Ermenilere karşı saldırılar artmış, "*üstelik kan gövdeyi götürüyormuş!*" (s. 78)

> "*Karayezitler*, (aşırı fanatik sünniler) baltalarla, nacaklarla evleri basıp çoluk çocuk demeden doğruyorlarmış! İki mahalle boşaltılmış; saldırganlardan korumak için gönderilen askerler de yağmalıyorlarmış! Bazı kimseler komşularını, değerli eşyalarıyla birlikte sizi saklayacağız diye evlerine alıyorlarmış. Eşyaları kendi malları arasına katıp, sahiplerini sakladıkları boş ağıl veya ahırları ateşe verip cayır cayır yakanlar bile olmuş!" (s. 78)

Keşif Ağa'nın anlatımına göre, Ermenilere karşı büyük bir vahşet yaşatılmış. Bu anlatım ister istemez bize, bu Ermeni olayından altmış yıl sonraki Kahraman Maraş katliamını ve seksen yıl sonraki Sivas-Madımak Oteli yangınını çağrıştırmaktadır. Bilindiği gibi 1980 öncesinde, Kahraman Maraş'ta Alevi ve solcuların oturdukları evler işaretlenmiş ve bu evlere büyük bir saldırı düzenlenmiş, katliam yapılmıştı. Gözü dönmüş caniler, ellerinde balta, nacak, bıçaklarla kadın, yaşlı, çoluk çocuk demeden yüzden fazla insanı öldürmüşlerdi.

Kaygusuz, 1978 Aralık ayında Kahraman Maraş'taki bu katliamı ve diğer olaylara da şöyle değinir:

> "Maraş'taki camilerde, 'Kızılbaşlara ölüm, ölüm Kızılbaş gavuruna, üç Kızılbaş öldüren cennete gider, onların kanı helaldir' diyen hocaların, vaizlerin ve ırkçı faşistlerin kışkırtmalarıyla, baltasını, paslı kılıcını, tabancasını, tüfeğini kaparak Alevi komşularına saldıranlar aynı bağnaz düşünceli Sünni Müslümanlardı. Yetmişini aşmış sakallı bir dini bütün Müslüman, cennete gitmek için üç yaşındaki bir alevi kız çocuğunun karnını deşiyordu paslı kılıcıyla. Bir başkası ise bir hamile kadını karnındaki çocukla birlikte canavarca öldürüyordu sevap kazansın diye! Üç gün boyunca yerel güvenlik güçlerini de yanlarına alarak iki yüze yakın Aleviyi katlettiler. Arkasından Malatya ve Çorum'da Alevilere ait işyerlerini dağıtan ve düzinelerce suçsuz insanı öldürmekten çekinmeyenler aynı yezit soylulardı. Aynı günlerde devletin, cumhuriyet hükümeti yönetiminin gözleri önünde kırımlar sürdürülürken, Arapkir çevresindeki -Ambargeliler başta olmak üzere- birçok Sünni köy, Milliyetçi Parti merkezinde Onarlı Alevilere saldırıp, katliama girişme toplantıları yapmışlardı." (s. 246)

Yine 1993'te Sivas'ta Madımak Oteli'ni ateşe veren kafa yapısıyla Ermenileri ağıllara, ahırlara sokup ateşe veren kafa yapısı aynı. Böyle bir ideolojinin, kafa yapısının içinde kıyıcılık, öldürmecilik oldukça, karşısındaki insanın kapı komşusu, tarla komşusu olması fark etmiyor, Ermeni diye, Alevi diye, solcu, komünist diye saldırabiliyor ve bunu da "*şehvetle*" yapabiliyorlar. Tarih, yıllar sonra da olsa tekerrür ediyor.

Ermenilerin Arapkir'de yaşadıkları zaman içerisinde Müslüman olarak Alevileri ve Karayezit dedikleri Sünnileri tanıyıp onlar üzerinde bir yargıya vardıklarını da görürüz. Yukarıda iki örneğini verdiğimiz davranış karşısın-

da bir Ermeni'nin karşı görüşü ise gerçeğin altını kalın çizgilerle çizmektedir.

Sefer Pehlivan, yardım ettiği Ermeni Dikran'a, "*üç gün içinde Arapkir Ermenilerinin Eğin üzerinden gelen barkanaya (gruba) katılacaklarını, yani hepsinin sürüleceklerini*" (s. 87) ve bunun için çabuk olmasını söyler. Dikran, olayı bildiğini, fakat buradan ayrılmanın da gerçekten zor olduğunu söyler.

> "Bizi yerimizden yurdumuzdan, sizin gibi dostlarımızdan koparıp alacaklar. Evdeki herşeyi, gerekiyorsa evi de, bir okka taşını bırakmadan söküp götürün köyünüze. *Karayezitlere zırnık bile bırakmayın. Sizin kendinize özgü kurallarınız var, biliyorum.* Aranızda kardeş payı yapabilirsiniz, üleşirsiniz onları, helal olsun." (s. 87)

Ermeni Dikran'a bu sözleri söyleten kuşkusuz, yukarıda alıntı olarak verdiğimiz ve Onarlıların, cemde Alevi gençleri uyaran ve kesinlikle Ermenilere karşı katliam yapmasını yasaklayan buyrukta görüyoruz. Çünkü Dikran'ın dediği gibi, Onarlıların, yani Alevilerin, "*kendilerine özgü kuralları*" (s. 87) vardır. Bu kuralların başında da insana saygı ve cana kıymamak gelmektedir.

Fakat tüm bu baskı ve zulümler karşısında Ermenilerin eli kolu bağlı kaldıkları söylenemez. Romanın ilerleyen sayfalarında Ermeni çetelerin Sünni köylere inip kendilerine yapılanların öcünü aldıklarını da görürüz.

Ermeniler, Sünni hoca olan, hem Alevi, hem Sünni Türkler tarafından sevilen Alim Osman'ın oğlunu öldürürler, suda haşlarlar. Bu olayı Feyzo Ağa, Dedeye anlatır. Dede üzülür.

> "Vay kafir oğlu kafirler. *Tıpkı Hazreti Hüseyin'in başını kesip Yezit'in önüne koyan melun Şimr gibi yapmışlar!* Ne acımasızlık! Görmedim, işitmedim böylesine kafir kini!" (s. 124)

Bu romanda da dumanlı havadan yararlanan sinsi kurtları görürüz. Aynı *Ali Ali* romanındaki Altıncı Adil ile *Kardeşlerin Kini*'ndeki Gani Efendi gibi bu romanda da Rasim Taşkal'la karşılaşırız. Rasim Taşkal, Ermeni sürgününden yararlanarak Ermenilere ait arazileri eline geçirmiş, büyük bir servet sahibi olmuştur. Ermenilerden geçme Rutik arazisi de Onarlıların köy arazisinin içindedir. Onarlıların bu araziyi mutlaka satın alacağını bildiği için pazar kızıştırmaya başlar. Bunun için de mezhepçilik duygusunu koz olarak kullanır. Üçkağıtçılığı ve yalancılığı da cabası. Araziyi almak için gelen Onarlıları tüm konuksever ağa tavrıyla, ama daha çok tilki kurnazlığıyla karşılar.

> "Ben de sizi bekliyordum Onarlı dayılar, oturun hele şöyle! (...) Ambargeliler 300 bin verdi. Selamlı'dan İpek Ağa'nın torunu, belindeki deri kemeri söküp attı önüme; 400 bin değerinde sarı lira (altın) vardı içinde. 'Verme kızılbaşlara' dedi. Ben de dedim ki, kızılbaş, karabaş, ben onlardan bir kötülük görmedim. Bir haber gelmeden size satamam, topla şunları, dedim." (s. 91)

Görüldüğü gibi Rasim Taşkal, acımasız bir kapitalisttir, köy ağasıdır, dini imanı paradır. Bunun için de mezhep ayrımcılığını koz olarak kullan-

maktadır. Öte yandan görülüyor ki, Ermenilere karşı milliyetçi duygularını ön plana çıkarmasının ardında yatan asıl neden ise, onların arazilerine bedava konmak istemesidir.

Daha sonra Rasim Taşkal'm, araziyi Onarlılara, İpek Ağa beş yüz bin altın verdiği halde 275 bin altına satmasının ardındaki hinoğlu hinlik de ortaya çıkar. 275 bin altına olsa da kazıklamıştır Onarlıları. Satış işlemi bitmiş, senetleri kasaya kilitlemiştir. Yetmişbeş yaşında Onarlılara bu son darbeyi vurmaktan zevk alan Taşkal, bir dostuna şöyle der:

> "Deve dişi gibi müslüman dostlarımı onların yüzünden küstürdüm. İşte şimdi sıçtım babalarının canlarına Onarlı Kızılbaşların. Bu borcu 5 yılda bile ödeyemezler. Milyonun üstünde kazancım olacak. Bakalım Onarlı Dedeleri onları kurtaracak mı?" (s. 93)

Onarlı Dedeleri belki kurtaramaz ama, Onarlılar, beş yıldan kısa bir zamanda borçlarını onur meselesi yaparak öderler. Doğaldır ki, bu da Rasim Taşkal'ın işine gelmez.

Aleviler, Bektaşiler bilindiği gibi cemlerini kış mevsiminde yaparlar. Kaygusuz'un da belirttiği gibi bunun iki nedeni vardır:

> "Birincisi, Alevi ayinleri egemen Osmanlı yönetimince yasaktı. Devletin resmi mezhebi Sünnilik olduğundan, Alevilik, dindışı-rafızi olarak görülüyordu. Padişah fermanlarında İslamiyet dışı olarak ilân edilmişti. Haklarında binbir yalan ve iftiralarla birlikte toplantı yaptıklarını ihbar edenler ödüllendiriliyordu. Kar kapıyı kesince kendilerini güvencede hissediyorlardı. İkincisi, kendi deyimleriyle güz sonu tüm işlerini güçlerini başlarının altına almış, yani bitirmiş olduklarından boş zamanın geniş kapsamlı değerlendirilmesiydi görgü cemi. İbadet, bilgilenme, konuşup tartışma, eğlenme ve yeyip içmeydi." (s. 117)

Cemde yalnızca taliplerin sorgulaması yapılmaz. Alevi görgü ceminde Dede de dâr'a durur, taliplerinden rızalık aldıktan sonra cemde yer alır ve böylece aklandığı için saygınlığı ve talipler üzerindeki gücü daha da artmış olur.

Romanda da böyle bir sorgulama olayına tanık oluruz. Dedelik makamını üzerinde taşıyanlardan Veli Baba da cem dedesi kamber Mılla İsmail'in önünde boyun keser ve sorgulanmasını ister.

> "Vallaha Kamber baba sultan! (...) Duyan işiten, zarar gören canlar. sofular, bacılar varsa söylesinler, izin verin dillensinler! Ben bu meydanda dâr çekiyorum, ar çekmiyorum! Canımla tenimle, varımla yoğumla er meydanındayım! Bilip de bildirmeyenin, görüp de göstermeyenin, duyup da duyurmayanın boynuna olsun tüm vebalim!" (s. 126)

Meydandaki canların hiç birinden ses çıkmaz. Fakat en sonunda Veli Baba'nın karısı, talipler arasında "*Anabacı*" diye çağrılan Vezzik Ana, meydana çıkar ve kocasından şikayetçi olur. Görülüyor ki, bu durum, Alevi görgü cemi geleneğinde bir kadının dahi "*Anabacı*" makamında olsa bile kocasından rahatlıkla hesap sorabileceğini göstermektedir.

Vezzik Ana, Veli Baba'nın Balkan Savaşları ve daha sonra Anadolu'yu işgale kalkışan emperyalist güçlere karşı savaşırken bir Fransız elbisesi

giyinmiş bir Ermeni genci öldürmediği ve böylece kendi ulusuna karşı ihanet içinde bulunduğunu ileri sürerek yargılanmasını ve cezalandırılmasını ister. Veli Baba, savaş sırasında karşılaştığı olayları ve durumu anlatır. Sonunda cemdekiler Veli Baba'nın suçsuzluğuna karar verirler.

> "İşte Dede'm, erenler! Olay bu! Nasıl ve ne diye öldüreydim o genci? Niçin? O yaşadığımız koşullarda ancak dost ve arkadaş olunurdu. Eğer o Fransız askerini öldürseydim, kendimi affetmiyeceğim bir günah işlemiş olurdum. Sofular, bacılar! Vezzik ananın anlatmamı istediği, büyük bir günah olarak kabul ettiği olayı dinlediniz! Suçluysam boynum kıldan incedir huzurunuzda; cezalandırın!"
>
> Bütün insanlar hep bir ağızdan bağırırlar:
>
> "Suçsuzdur. Biz Veli sofudan razıyız; hak da razı olsun!" (s. 138)

Böylece Veli Baba, aklanmış ve iç huzura kavuşmuş olur. Görüldüğü gibi, Dedelik postunda oturan birinin dahi sorgulamaya açık olması, Alevi hukuk sisteminin demokratik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu da sanırım camia üzerinde olumlu bir etki yapmaktadır. Eğer bir Dede, cemde yargılanabiliyorsa, talipler de rahatlıkla yargılanabilir. Bu onlar için büyük bir moral ve güç kaynağı oluşturmaktadır. Buna benzer bir sorgulama olayını Ahmet Ümit'in *Bir Sis Böler Geceyi* adlı yapıtında da göreceğiz. Her iki romanda da yazarların gözlemleri canlı ve gerçekçidir. Bu tavır da romanlarına belgesellik özelliği yanı sıra sağlam bir inandırıcılık da kazandırmaktadır.

Romanın ilerleyen sayfalarında görüyoruz ki, cem devam etmektedir. Sorgulanma sırası Vahap'a gelmiştir. Vahap, Ermeni kıyımına girişmiş, bir çok suçsuz Ermeni öldürmüştür. Kendince böyle davranmak zorunda kalmıştır. Ama yine de vicdan açısından arınmak istemektedir. Vahap kendini savunduktan sonra Kamber Baba, "*Vahap sofu, tanrının seni bağışlaması için eline bir fırsat geçmiş ama kullanamamışsın. Yüzbaşı Şükrü bunu haketmişti. Zaten sonunda tanrı onun cezasını Keban'da verdi.*" (s. 169) diyerek çıkışır. Hüseyin Dede, öfkelenir, sesini yükselterek bağırır:

> "Cezadan korktun, sopadan, işkenceden, ölümden korktun! Ona alet oldun, günahlarına ortak oldun. Onu öldürmeye niyetlendin, korktun yapamadın. Peki ne yüzle çıktın hakkın huzuruna, bizim huzurumuza? Bir kişiye yardım etmek, onu kurtarmakla bağışlanacağını mı sandın?" (s. 175)

Vahap, bu sorgulanmadan suçlu çıkacağını sezinlemiştir. Bu nedenle daha da yüreklenir ve içtenlikle sonuç ne olursa olsun razı olacağını vurgular. Bunun üzerine Pir, Kamber ve Rehber başbaşa verip bir yargıya varmak için kendi aralarında tartışırlar. Vahap'ın düşkün olduğuna karar verirler ve sonuç Kamber tarafından açıklanır:

> "Sofular, bacılar, canlar! Vahap sofu suçlu bulunmuştur. Ancak dârdan 'düşkün' olarak inmektense, verilecek cezayı çekmeyi yeğliyor. Düşkün cezasının ne denli ağır olduğunu biliyorsunuz canlar. (...) Yeniden soruyorum, Vahap sofu, dârdan inip yedi yıl düşkün olarak beklemeyi mi, yoksa cezanı çekmeyi mi yeğlersin?"

Vahap, demir gibi katılaşmış iradesiyle yanıt verir:

"Hazırım cezamı çekmeye. Ben Muhammed-Ali ve Oniki İmam'a teslim olmuşum. Kılıçla boynumu kesseniz bir damla kanım akmaz. Hallac-ı Mansur gibi dâr-ı didardan cansız cesedim iner ancak!"

Kamber sürdürür:

"Cezanın ne olduğunu biliyor musun Vahap sofu?

- Biliyorum dedem; iki el değirmeni taşı boynumda, al korun üstünden geçeceğim. Yineliyorum dedelerim, ben günahlarımın kefaretini ödedim, tanrı biliyor. Eğer bu hatalı bir ödemeyse ve bu da günahsa o ateşte yanmaktan çekinmem. Bağışlandıysam o ateş yakmaz beni! Tanrım sana sığındım, Ali'm utandırma beni!" (s. 175)

Alevilikte Musahiplik denilen bir kurum vardır, Dedelik kurumu kadar etkin ve sağlam inançsal dokuya sahip. Musahipler, birbirlerinin iyi ve kötü gününde her şeylerini paylaşmak zorundadırlar. Bu erkân gereğidir, yol gereğidir. İşte burada da Vahap'ın yol kardeşi Çoban Veli'nin de bu cezayı çekmeye ortak olduğunu görürüz. Bu da gösteriyor ki, paylaşımcılığm cezada da geçerli olduğudur.

Alevilik ve Bektaşilikte hiç bir şeyin rastlantıya ve kendi haline bırakılmadığı, bu örneklerde de görüldüğü gibi apaçık ortadadır. Kendi iç hukuk düzenini kuran Aleviler ve Bektaşiler, işte böyle katı bir sorgulamadan dolayı kendi yaşamlarında özdenetim mekanizması kurarak ve bunu da acımasızca uygulayarak sosyal ve kültürel kurumlaşmalarını sağlamışlar, inançlarına bağlılıklarını göstermişlerdir. Bu tavırlarından dolayıdır ki, merkezi otoriteyle hep başı belaya girmiş, bedelini de ağır ödemiştir.

Şimdi bu cezanın uygulanış biçimini görelim.

İki yuvarlak el değirmeni (bulgur öğütmek için kullanılır-İCE) taşı ortaya getirilir. İki taşın ortasından kalın urgan ip geçirilip birbirine bağlanır. Sakallı Hüseyin Dede başta olmak üzere tüm cemaat ayağa kalkar. Vahap yalınayak, paçalarını ve kollarını çemirlemiş olarak aralarından yürüyüp kapıya gider. Musahibi Çoban Veli de boynuna asılmış değirmen taşlarıyla dârda kıpırdamadan beklemektedir. Vahap, toprak zemin üzerinde yedi kez sürünerek gidip gelir kapıdan meydana kadar. Cemevinin içi, görgü süresince söndürülmeyen meydan ateşinin sıcaklığıyla iyice ısınmıştı. Ortada, toprak zeminin üzerinde etrafı isten iyice kapkara olmuş taşlarla çevrili genişçe bir alanın ortasında kor halinde yanıyordu. Vahap, büyük bir inanmışlık içerisinde yedinci ve son seferinde, "*Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali!*" diyerek çelikleşmiş bir gerilim içinde çıplak ayaklarıyla ateşin içine dalar. Seksen kiloluk vücuduna eklenen kırk kiloluk el değirmeni taşının verdiği ağırlıkla ateşi buz parçalarcasına ayaklarıyla ezer. Vahap, trans haline girmiştir, ateşin yakıcılığını hissetmez. Neden sonra, Dede, bir dua okur, kolundan tutup ateşin içinden çıkarır. Artık, o kendini Hallac-ı Mansur gibi dâr'a durmuş ve aklanmış olarak görür. Yüreği kuş kadar hafiftir. Yola gönül vermişliğini, boyun kesmişliğini kanıtlamıştır.

Alevi cemlerinde, özellikle görgü cemlerinde bu tür sorgulamalara ve cezalandırma olaylarına rastlanır. Her eylemin, olayın ceza olarak bir karşılığı vardır. En ağır ceza daha çok zina ve adam öldürmeye verilir. Buna benzer cezalarla ilgili açıklamaları Kaygusuz'un romanında da buluruz. Kaygusuz, Vahap'ın cezalandırılmasını anlatırken ayrıca Alevilikteki hukuk sisteminin alt başlığı olarak "*ceza sistemi*"nden de söz etmektedir.

> "İki taşın ortasından kalın bir halat geçirilerek birbirine bağlandı. Vahap sofu yol düşkünü cezasına çarptırılacaktı. Bu ceza, katil olup hapiste yatarak cezasını çekmiş olanlara cemaatın razılığıyla sembolik olarak uygulanırdı. Ayrıca nedensiz karısını boşamış, üstüne kuma getirmiş, birinin hakkına, malına, tarlasına tecavüz etmekten, zina vb. gibi yüzkızartıcı suçlardan yedi yıl Muhammed-Ali yoluna, görgü cemine girmesi yasaklanmış olanlara da aynı şekilde biçimsel olarak, yani boyverme sürecince taşlar boynunda asılı bulundurularak uygulanırdı. Yedi yıllık yol düşkünlüğü cezasını kabul etmeyenler ateşi çiğnemek zorundaydılar. Bu çok nadir uygulanırdı, daha doğrusu hiç bir talip kendine güvenip buna cesaret edemezdi." (s. 176)

Din olayında, günlük yaşamda en çok sözü edilen ve konuşulan sözcükler vardır ki, bunların başında haram-helal ve sevap-günah gelmektedir. Bu kavramlar, İslâm dininde çeşitli mezheplere göre farklı yorumlanmış ve değerlendirilmiştir. Kimi mezhep, içki olayına hoşgörüyle bakarken, kimisi "*haram*" kılmaktadır. Kimi kurban kesmekle büyük "*sevap*" kazanılacağını söylerken, kimi de yoksul birisine yardım etmekle en büyük sevap kazanılacağını ileri sürer. İşte Kaygusuz, bu çerçevede Alevilerdeki "*günah*" kavramını şöyle açıklar:

> "Günah kavramı da değişiktir. Çünkü Alevilerin kafasında, birbirlerine karşı işlenen kötü davranışlar, fenalıklar günahtır. Bunlara maruz kalmış kişinin, toplumun tanıklığında bağışlanması gerekmektedir. Bunun için soyut bir tanrıya başvurulmaz ve öbür dünyaya hiç bırakılmaz." (s. 186)

Aleviler için yüzyıllardır söylenen ve ileri sürülen savlar, karaçalmalar, hakaretler bu romanda da yer alır. Bilindiği gibi en çok ayinler sırasında ne yapıldığıyla ilgili senaryolar üretilmiş ve gerçekmiş gibi yüzyıllardır söylenegelmiştir. Çünkü, "*Sünniler hep merak ederler Aleviler toplanınca ne yapıyorlar diye.*" (s. 185) Peki neden böyle düşünürler? Kaygusuz, bunu şöyle açıklar:

> "Bu 'ser verilip de sır verilmeyen' Alevi ayinleri, törenleri için söylenmeyen mi kalmıştır? 'Kadın erkek birarada otururlar. Ortaya bir horoz korlar, ayakları bağlı. Dede zamanı gelince ayaklarını çözer, kanatlarını çırparak havalandığı zaman bütün mumları söndürürmüş. Karanlıkta herkes tuttuğu kadını-kızı oracıkta düzermiş. Göz gözü görmediği için anasını kızını bile düzenler olurmuş. Kızılbaşların hiç birisinin anası babası belli değildir bu yüzden. Hatta mum söndüğünde, işlerini çabuk görsünler diye kadınların donlarının tablası yokmuş, ortası hep açık dururmuş.' Ve daha neler neler!" (s. 186)

Romanda bunu ilk kez okuyan birisi, sanırım şok geçirir, dudağı uçuklar. Bir cemaat için bundan daha kötü ve aşağılayıcı bir hakaret ve karaçalma olamaz. Bunları söylemek bir yana, düşünmek bile insandışılıktır bence. Çünkü bilinen bir gerçek var ki, cemlerde Dedeler, taliplerine sürekli olarak, "*Elinize, dilinize, belinize sahip olun!*" diye öğütte bulunur. Böyle bir öğütle, terbiyeyle yetişen bir talibin, böyle ahlâksız bir eyleme girişmesi sözcüğün tam anlamıyla namussuzluktan, hayasızlıktan başka bir şey değildir. Ayrıca kadınları, "*donlarının tablası yokmuş*" diyerek aşağılamak ise, en onursuz bir düşünce olsa gerek.

Bağnaz, yobaz gerici çevreler böyle düşünürken, o dönemin Osmanlı yöneticileri sanki çok mu mantıklı ve sağlıklı düşünmektedir? Hayır! İşte devlet katında Kızılbaşların durumunu belgeleyen bir ferman. 1571 tarihli "*Kızılbaşların tecziyesine (cezalandırılmalarına) dair*" başlığını taşıyan bir padişah fermanından bir iki tümce:

> "İçün Kızılbaştır; kendi emsali kızılbaşlar ile cem olup gice ile bir tenha eve girüp saz ve çalku ve sair âlâtı lehvile, mühtelitler olup, bedehu şem'i söndürüp biri birinin avratın tasarruf iderler... itmegin buyurdum ki, vardukda bu babda gereği gibi mukayyed olub... getürüb habs idüb."[22]

Evet, padişah fermanı böyle dedikten sonra, halk haydi haydi söyler. Devlet onlardan daha iyi bilir, daha doğruyu bilir, öyle ya!

İşin en ilginç ve üzücü yanı, aynı düşünceleri taşıyan insanların, hatta okumuş, diploma sahibi olmuş kişilerin dahi, günümüzde de olması ve diplomalarının arkasına gizli bilinçaltı tortularını yapıştırmış olmalarıdır. Yazar, böyle bir olayla karşılaşmış olacak ki, yukarıda anlatılanlara gerçekten inanan ve bunu yazara rahatlıkla sorabilen bir öğretmenle (!) karşı karşıyayız.

Bir subay karısı olan Suşehrili Hatice öğretmen, Kaygusuz'a (1972 yıllarında Silahtarağa İlkokulu'nda öğretmendir), 12 Mart dönemi sonrası yaşanan olaylardan yola çıkarak "*birşey*" sorar:

> "Size birşey sormak istiyorum. Alevisiniz değil mi, mutlaka bilirsiniz.
>
> - Aleviyim, yadsıyacak değilim ya.
>
> - Sizde, Alevilerde dedelerin yetki ve otoritesi öylesine sınırsızmış ki, ondan habersiz hiçbir şey yapılmaz diyorlar. Hatta bir genç kız, evlenme sözü kesildikten sonra dedeye gönderilirmiş; ayıp burada söylemesi, dedenin koynuna konulduktan üç gün sonra evlendirilirmiş. Bu, bir çeşit törenmiş! Doğru mu, Allah aşkına?" (s. 189)

Böyle bir soruyla karşılaşacağını beklemeyen yazar, önce şaşırır ve sonra kendini toplayarak bayan öğretmene yanıt verir:

> "Ben bir Alevi dedesinin oğlu olarak bu tür bir tören yaşamadım. Beni mecbur ettin, ilgili kişilerden özür dileyerek konuşuyorum; birçok Sünni bayan arkadaşla yatağımı paylaştım, çok mutlu anlarımız oldu. Şimdi

[22] Aktaran: Kaygusuz, *Agy*, s. 186.

> çoğu bir yuva sahibi oldu ve çoluk çocuğa karıştılar. Sana gelince, evlenmeden önce mahalle imamının koynundan geçmiş olmalısın ki, bana böyle bir soruyu bir öğretmen, bir eğitimci olarak sorabiliyorsun! Ama açık söyleyeyim, ben o imamın yerinde olsaydım seni koynuma almak değil, nikahını kıyarken on metre uzakta dururdum." (s. 189)

Sanırım, subay karısı, Suşehrili öğretmen Hatice hanım, o "*birşey*"i tam öğrenmiştir.

Kaygusuz'un romanının en büyük özelliklerinden biri, roman olmasının dışında Alevi ayinlerine ayrıntılı bir biçimde yer vermesidir. Eğer romanda anlatılan olayları, özellikle Ermenilerle ilgili bölümleri bir yana çıkarırsak, geriye sanki İmam Cafer Buyruğu'nun uygulamalı değişik bir versiyonuyla karşı karşıya olduğumuzu görürüz. Yazar, cem sırasında görülen tüm hizmetleri ve ritüelleri en ince ayrıntılarına kadar açıklamış. Bu da romana ayrı bir zenginlik katarken, okuru tarihle kültür arasında bir yolculuğa, ama yormadan sıkmadan çıkarmaktadır.

İsterseniz bu anlamda, daha önceki ve sonraki yapıtlarda da karşımıza çıkacak olan "*içki*" olayına bir kez de Kaygusuz'un gözüyle bakalım:

> "İçki içmeye 'demlenmek veya dolu almak' deniyordu. Ama hiçbir zaman sarhoş olacak ve kendini yitirip çevreye sataşacak denli çok içilmezdi. Ayrıca akşam yemeğinden sonra tekkede başlayıp sabaha dek süren görgü ceminde asla içki kullanılmazdı. Gündüz muhabbet sofralarında üçler aşkına üç dolu almak şarttı. Ama beşi geçti mi sofranın yöneticisi saki, engel olurdu daha fazla almasına. Saki, tam yetkiliydi. Dede olsun, kamber ya da rehber olsun beşi geçtiler mi saki onları uyarır ve artık dolu vermezdi. Dolu almak-demlenmek, saz çalıp nefes okumak, mistik ve ahlâki öyküler anlatmak, ehlibeyt demeleri çığırmak içindi, sarhoş olmak için değil. Onlar için coşku buydu! (...) Sünni inançların aksine Aleviler, Muhammed'in şarabı-içkiyi yasak ettiğine değil, kendisinin Kırklar meclisinde dolu aldığına inanırlar. Kararında içenler için haram mı olurmuş? Dolu, sevginin, içtenliğin, bağlılığın, dostluğun simgesiydi. Dolu Pir elinden, dost elinden içilir." (s. 217)

Alevi ve Bektaşilerin içkiyle ilgili düşüncelerini, olaya tasavvufi açıdan nasıl yaklaştıklarını daha ilerde, *Nur Baba* ve *Mermer Köşkün Sahibi*'nde ayrıntılı olarak göreceğiz. Alevi-Bektaşi tekke ozanlarından Hûzi'nin dediği gibi;

> "Sofular haram demişler şol aşkın şarabına
> Ben doldurur ben içerim, günah benim, kime ne?"*

Alevilerde *kız alıp verme* olayına ise Kaygusuz şöyle değiniyor. Bilindiği gibi genelde Aleviler, Sünnilerden kız alırlar, fakat kız vermezler. Bunun temelinde, kapalı bir toplum yaşamı sürdürdüklerinden "*ser verip sır vermeme*" kuralı yatmaktadır.

Roman kahramanlarımızdan Rutikli Mehmet de komşu Sünni köyü Ambarge'den bir kıza, Gülayşe'ye aşık olur. Ambargelilerin, Alevi olduğu için Gülayşe'yi kendisine vermeyeceklerini bilmektedir. Onların gözüne

---

* Aktaran: Ulunay, s. 79.

girmek için Ambarge'ye gider, Cuma namazlarına katılır, vaazlar dinler. Sonunda Gülayşe ile evlenir.

> "Alevi geleneklerinde Sünniler'den kız almak vardı, ama Alevileştirmek kaydıyla. Kız vermeye pek yanaşmamakla birlikte, eğer kız varacağım diye ısrar ederse 'canın cehenneme, var git' deyip razı gelirlerdi. Oysa Sünniler de, aynı koşulları ileri sürerler, Sünnileşmesini isterlerdi. Ama Aleviler denli hoşgörülü olmadıklarından kız kaçarsa, ölülerine gelmesine bile razı olmaz ve onu hiç bağışlamazlardı o çevrede." (s. 248)

Rutikli Mehmet, jandarmadan kaçarak bir mağaraya sığınan beş Ermeni'yi, tarlasında ırgat olarak çalıştırdıktan sonra Ambarge köyünden arkadaşı Topal Hüsnü'yle birlikte bir olup bu beş kişilik Ermeni ailesini uçurumdan aşağı atarak ölmelerine neden olur. Bu olay, Onarlı köyünde duyulur ve Dedelerin büyük tepkisini alır. Onarlılar toplanarak Rutikli Mehmet'i "*düşkün*" ilan ederler. Bunun üzerine Rutikli Mehmet, Onar köyüyle olan tüm ilişkisini kesmek zorunda kalır. Gülayşe'yle evlendikten sonra camiden hiç çıkmaz olur. Ancak kısa bir süre sonra karısı Gülayşe ölür. Mehmet'in anası Periza kadın, oğluna kız aramaya başlar. Onar'da çok sevilmesine karşın bütün kapılar yüzüne kapanır. Gider Gebük köyünden yoksul bir çobanın kızıyla evlendirmek zorunda kalır.

Bu olay, düşkünlük cezasının geçerliliğini ve katılığını gösterirken, bu bölümün başlarında da açıkladığımız gibi Alevilerin Ermeni de olsa adam öldürmelerine karşı çıktıklarını, bu yönde kesin bir karar çıkardıklarını örneklerle görmüştük. Ama görülüyor ki, bazen kurallar ihlâl edilebiliyor.

Zaman, savaşlı yıllardır. Atatürk, Anadolu'nun emperyalist güçler tarafından işgal edilmesi üzerine 1919'da Samsun'a çıkarak Kurtuluş Savaşı'nı başlatmıştır. Dolayısıyla Kurtuluş Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin de varlığı sona erecek demektir. Bu da Aleviler açısından yıllardır Osmanlı zulmü altında ezilmenin, sürülmenin, fetvalarla katledilmenin sonu demektir. Bu nedenle Mustafa Kemal'e yakınlık duyarlar. Günümüzde bile Atatürk olgusu, Aleviler için büyük bir öneme sahiptir. İşte aynı yaklaşımı bu romanda da, Onarlı dedelerin gözüyle görürüz. Onarlı Alevilerin, Dedelerin gözünde Mustafa Kemal, "*don*" değiştirmiştir.

> "O Ali o, O Muhammed o, Onar Dede o! Don değiştirmiş Kemal Paşa olmuşlar! Candan inanıyorum ki, düşmanı silip süpürecek ülkemizden!" (s. 271)

Bu nedenle, Onarlılar, Kurtuluş Savaşı'nın başladığını, Mustafa Kemal'e yardım etmek gerektiğini tartışırlar kendi aralarında. Bu durumu Mılla İsmail Dede açıklar:

> "Komşular artık seferberlik ilân edildi.! Bugün yarın köyün erkeklerinin künyesi çıkar! Biz Onar Dede'nin evlatlarıyız. Nasıl ki, o zamanın padişahına yardım etmiş ve kırk kulaç kemendini denize atmış, çekmiş kurtarmış padişahın donanma reisinin gemisini! Biz de Mustafa Kemal'in yardımına koşup, vatan gemisini kurtaracağız! Şu anda Anadolu'nun kurtuluşu Mustafa Kemal Paşa'ya ve Ankara meclisine bağlı!" (s. 277)

Burada Onar Dede, bir Hızır gibi görülmektedir. Tuncelililerin gözünde Düzgün Baba ne ise, Arapkirli Alevilerin gözünde de Onar Dede aynıdır. Her iki erenin konumları, Hz. Ali, Hacı Bektaş Veli kadar saygınlığa ve kutsallığa sahiptir.

Onarlılar, Kurtuluş Savaşı'nı ve Atatürk'ü destekleme kararı alırken, öte yandan Mikail'in hamamının karşısında bulunan evlerden iki kadın, Onarlıların güle oynaya savaşa gidişlerini konuşmaktadır. Bu konuşmalardan savaşın, kadınları nasıl etkilediği (!) anlaşılır.

"Biri öbürüne kim olduklarını açıklıyordu:

- Onarlılar,Onarlı! Künyeleri çıkmış, askere gidiyorlar! (...) Görülmüş şey değil anam!

Öbürü acımasızca söyleniyordu:

- Gidişleri olsun da gelişleri olmasın *kafir Kızılbaşların*! Hep onların yüzünden bu harpler-darpler! Ermeniler gibi onları da hükümet bir sürse ellerime kına yakıp şakır şakır oynayacağım! Bu Kızılbaşlar, *Ermenilerden de gavur*, onlar hiç değilse kiliseye gidip dua ederler! Bunların ne camileri var ne kiliseleri! Ne namaz kılar ne oruç tutarlar! *Sığır sıpa gibi bir arada yaşar, geceleri mum söndürürler. Namus, namus hak getire! Kim kimi tutsa düzermiş! Gusül abdesti tanımaz, götlerini bile yıkamazlarmış cenabetler. Kim bilir nasıl da kokuyorlardır!*" (s. 285)

Öbür kadın diye adlandırılan (büyük olasılıkla Alevilere kin besleyen bir kadın) kadına bu kadar söz söyletilmesi doğru bir şey değil. Yazar, bir çırpıda birçok mesaj vermek istemiş, ama burada gereksiz bir anlatım hatasına düşmüş. Savaş nedeni olarak Kızılbaşları gerekçe gösterirken, birden daldan dala atlar gibi diğer konuları bir kez daha gündeme getirmesi romana fazla bir şey katmamaktadır. Yazar, işi biraz edebiyata dökmüş. Acaba kadına tüm bunları söylettirirken, gerilimi biraz daha artırmak mı istemiş, gibi bir soru geliyor akla, ama yine de iyi niyetli olmak gerekir diyorum.

Aslında yazar, romanın sonunda savaşla ilgili eleştiri içeren düşüncelerini romanın baş kahramanlarından Mikail'in ağzından veriyor. Öyle ki, Mikail, İstanbul'da köşeyi dönmüş, cemi, niyazı, ele-bele-dile sahip olmayı unutmuş, kendine göre bir dünya kurmuştur. İşte bu Mikail, pencereden Kızılbaşlara hakaret eden kadının sesini duyduğunda kapıya çıkar ve caddeden gelip geçenleri, künyesi çıkmış Onarlıları seyreder. Duygulanır, gözünden yaş gelir. Onları seyrederken de kendi kendine söylenir. Fakat bu söylenişte bir eleştiri, bir kızgınlık, belki de bir gerçeklik yatmaktadır. Belki de kendisinin neden asker kaçağı olması gerektiğinin gerekçesi.

"Tıpkı, tıpkı Çanakkale'ye gittikleri gibi! Onun iki katı! Ölmeye gidiyorlar! Belki birkaçı dönecek, ya da hiç dönen olmayacak! Aptallar! Aptallar! *Aptal kızılbaşlar!* Kimin için öleceksiniz? Size kafir diyen, adam yerine, Müslüman yerine koymayan *yezit oğlu yezit* için mi? Hepiniz öleceksiniz! Çocuklarınız karılarınız düşman kazanırsa onların, paşalar kazanırsa savaşa gitmeyenlerin kölesi olacak. Çünkü onların parası vardı, onlar yüksek sınıftandı; kimi çekip gitti dış ülkelere,

kimileri ise çeşitli bahanelerle, örneğin hacılık-hocalık yaparak, savaş gerisi hizmetlisi ya da katip-matip olarak kendilerini kurtarıyorlar. (...)

Aptallar! Künyesi çıkanların listesi muhtarlığa bildirilir bildirilmez bana getirselerdi en az yarısını kurtarırdım. Çoğunu nüfustan bile sildirtirdim ölmüş diye!" (s. 286)

Mikail, bunları kendi kendine söylenirken demin Kızılbaşlara söz söyleyen kadını anımsar.

"Hah tamam! Şimdi anımsadım demin Onarlılara dil uzatan, küfreden kadın sesini! İşte bu karıydı kaymakamın bana sunduğu! Demek ki, benim mahallede oturan, kapalı, namuslu (!) bu aile kadınıymış benim altıma yatan, kaymakamın getirdiği orospu!" (s. 286)

Yazar, burada belli ki, bir gerçeğin altını çizmek istemiş. Kadın, Mikail'in dediği gibi kendi orospuluğunu görmeyip Kızılbaşlara "*mum söndürüyor, birbirlerini düzüyor*" (s. 285) diye pencereden bangır bangır bağırırken gerçekte insanların ikiyüzlü, onursuz olduklarını vermek istemiş. Öte yandan Mikail kimliğinde de bunun gibilerin, günlük yaşadıklarını, her şeye para açısından baktıkları için yaşamın hep böyle süreceğini, savaşın ise yoksulların işi olduğunu, nimetini yemenin yönetenlere ve zenginlere düştüğünü vurgulamak istemiş. Bu mesajını, romanın sonuç bölümünde bu kez Sefer Pehlivan'm ağzından vererek pekiştirmiş. Onarlı Dedeler, Sefer'in niçin toplantılara katılmadığını sorarlar. Sefer Pehlivan da savaşa karşı olduğunu söyleyerek gerekçesini şöyle açıklar:

"Sizlerin ve yolumuzun-erkanımızın vereceği her cezaya razıyım. Hiçbir şeye karışmak istemedim. Konuşsaydım karşı çıkacaktım ve bozgunculukla suçlanacaktım. Daha doğrusu kimseyi etkilemek için bu bozgunculuğu yapmadım. Çünkü künyeler okunurken ben kararımı vermiştim. Ben öbür gün gidip şubeye teslim olmayacağım! Askerlikse, vatan hizmetiyse iki kez gittim. Balkan'da ve Arap çöllerinde çarpıştım. Bir yandan İngilizler, bir yandan da Arap çeteleriyle savaştım Arabistan'da. Hiç bir zaman anlayamadım oralarda ne aradığımı, böğrümde eğri Arap hançerinin yara izini hâlâ taşıyorum." (s. 296)

Mılla İsmail kızgın konuşur.

"Senin kanın herkesten kırmızı mı? Sen Onarlı değil misin? Sen nasıl ödleklik yapar, kaçarsın askere gitmekten?

Sefer Pehlivan dikelir:

"Hangi devlet keleş emmi? Bugüne dek seni beni düşünen devlet-hükümet mi gördük? Sultan padişah sefere çıkmak ister Anadolu'ya buyruk gönderir; Balkanlar'da Yemen'de Arabistan'da Mısır'da, Trablus'ta bilmem nerelerde karışıklık çıkar, Anadolu insanı silah altında! Şimdi de işgalci düşmanlarla birlik olmuş tahtını yakınlarını kurtarmak için! Barış zamanı -gerçi hiç barış yüzü görmedik ya- bizi asla düşünmezler. Götleri sıkıştığı zaman köy delikanlıları, köylü dayılar kıymetli olur! (...) Savaşlar kazanılsın, düşman yurttan atılsın, yani develeri düze çıksın hele, Mustafa Kemal ve meclisinin de yapacağı o! Ben savaşmaktan korkmuyorum, ama yeter!" (s. 296-297)

Burada Kaygusuz'un savaşa karşı olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır. Oysa yazar bir yerde haklıdır. Çünkü kendini zengin, uyanık ve söze gelince milliyetçi, vatansever görenler savaşa gitmemek için her türlü fırıldağı çevirirler. Bu gerçeği bilen Sefer Pehlivan, bu anlamda savaşa gitmeyi reddeder. Kaldı ki, Sefer, iki kez savaşa katılıp bedelini ödemiştir.

Romanın tümünü değerlendirdiğimizde, Kaygusuz'un, ta küçüklüğünden beri Dede çocuğu olması nedeniyle tanık olduğu ve birebir yaşadığı, çevresinden derlediği bilgileri, gözlemleri ustaca aktarmış. Roman, 1915'li yıllarda Ermeni sürgününü, kırımını anlatırken ön planda, savaşlı yıllarda Alevilerin bu atmosfer içinde dahi kendi öz kültürlerini ve geleneklerini yaşatmak için nasıl çaba gösterdiklerini, önlerindeki tuzaklara karşı nasıl direndiklerini, ayrıca kendi inancına ihanet eden Mikail gibi, Taşkal gibi bezirganların çevirdikleri dolapları anlatmaktadır. Tarihsel ve kültürel bir coğrafya üzerinde kurulan dostlukların, komşulukların bir savaş nedeniyle nasıl bozulduğunu, yerini düşmanlığa nasıl bıraktığını anlatan ve bizleri tarihi, özellikle resmi tarihi sorgulamakla baş başa bırakan bir roman. Bir yanıyla tarihsel olayları yaşarken, bir yanıyla da Alevi inancının, törelerinin ayrıntılı bir biçimde Görgü cemi örgüsü içerisinde uygulanışını görürüz. Böylece yazar, okurlarını iki yönden bilgilendirmiş olmaktadır: *Tarih* ve *inanç*.

Yazarın eleştirilecek yanı, roman tekniği açısından devrik tümcelere yönelmesi ve dilbilgisi açısından yazım kurallarını hiçe saymasıdır. Eğer yazım kurallarına biraz daha dikkat etseydi, sanırım kitabı daha bir akıcılık ve zenginlik kazanmış olurdu.

Bir Ses Böler Geceyi (1993) - Ahmet Ümit

Son dönem Türk edebiyatında daha çok polisiye romanlarıyla adından söz ettiren Ahmet Ümit, çizgisinin dışına çıkmış ve bu kez değişik bir konuyu, Aleviliği işlemiş. Yazar, bu kitabında insanla inanç arasındaki ilişkiyi, Alevi felsefesini abartmadan kendi gerçekliği içinde ele alarak anlatıyor.

Kitabın konusuna kısaca değinecek olursak, kitabın kapak yazısı söyle demektedir:

> "Bir rastlantı sonucu Alevilerin Görgü töreni'ne tanık olan araştırma görevlisi Süha, intihar etmiş bir Alevi gencin yaşamında kendini görür. İnançlarına adanmış iki yaşam, toplumca reddedilen iki insan. *Bir Ses Böler Geceyi* adlı bu küçük roman, bu iki insanın gerilim dolu öyküsüdür."

Süha, Tokat yakınlarında bir kasabaya araştırma için cipiyle giderken yolu şaşırır ve cip, yağmurda yoldan çıkar, arızalanır. Süha, bundan sonrasını yürür ve kendini bir Alevi köyünde bulur. Roman da Süha'nın bu köye gelmesiyle karşılaştığı olayları anlatmaktadır.

Süha'nın Alevi köyünde, cemevinde gördükleri kendisini hayrete düşürür. Çünkü ilk kez bir cem görmektedir. Cemin büyüsüne kendini kaptırır ve cem törenini izledikçe kendi dünya görüşünü de bu arada sorgulama olanağı bulur. Cemevine yaklaşırken yedi salkım söğütü fark

eder. Söğütlerin sayısı, Süha'da hemen Pisagor'un yedi rakamıyla ilgili düşüncesini çağrıştırır.

> "Pythagoras Felsefesi'nde yedi sayısı, doğanın sürekli değişimini, varlıkların birliğe kavuşmasını simgelerdi. Alevilikte de yedi sayısı benzer bir anlama geliyor olmalıydı." (s. 24)

Alevilikte kutsal sayılar vardır. Bu sayılar, Alevilik ve Bektaşiliğe Hurufilik yoluyla geçmiştir. Bunlardan biri, yedi sayısıdır. İslâm inancına göre gök ve yer, yedi kattır. Şamanlıkta ise bazen dokuz olarak kabul edilir. Tanrının yedinci katta oturduğu varsayılır. Alevilikte bu sayının anlamı büyüktür. İnanışa göre, Hz. Muhammed, Hz. Ali'ye, "*Ya Ali! Sende bulunan yedi sıfat, başkasında bulunmaz. Kimse sana ahirette, 'Bizde de bu sıfat vardı' diyemez*"[23] demiştir. Tarikatta yedi erkan vardır. Fatma Ana kuşağı yedi renklidir. Fatiha Suresi yedi ayettir. Eski Batı Türklerinde her bireyin yedinci göbeğe kadar atasının bilinmesi gerekir.

Süha, Alevilikle ilgili ilk bilgileri dedesinden öğrenmiştir. Dedesinin ölümünden sonra evde Alevilikle ilgili konuşmalar azalır. Babası, mezheplerinin bilinmesinden çekinmektedir.

> "Hem Alevi olduklarını söyleyeceklerdi de ne olacaktı. 'Ya sütü bozuğun biri başımıza bir iş açarsa!... Üstelik biz Alevi değil Bektaşi'yiz...' Süha önceleri bu sinik tutumu yadırgamış, daha sonra Kahramanmaraş'ta, Çorum'da mezhepleri ayrı diye Alevilerin çoluk çocuk demeden öldürüldüğünü görünce, babasının çekingenliğinin boş bir kuruntu olmadığını anlamıştı." (s. 25)

Yazar, Süha'nın gözüyle, daha doğrusu tanıklığıyla köydeki cem törenini ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Bu ayrıntılarda Süha'ya göre ilginç gelecek yönler de vardır. Örneğin bilinenin tersine bu kez cemde Dedenin, diğer Dedeler tarafından kendisinin sorgulanmasını ve ancak aklandıktan sonra posta oturmak istemesini görürüz.

Dede, cemdekilere şöyle der:

> "Tarikatımızın usulü gereğince görgü bende başlayacaktır. Yüzüm yerde, özüm darda, erenler huzurunda, Hak-Muhammed-Ali divanında canım kurban, tenim tercüman, benden gücenmiş canlar varsa gelip söylesin, hakkı olan hakkın istesin. Zira bu meydan, Muhammed Ali meydanıdır. 'Hü dost!' diyerek ayağa kalktı." (s. 28)

Ve yaşlılardan birisi, Dedeyi yargılar, cemdeki taliplere "*Dede'den şikayeti olan var mı?*" diye sorar. Sonuçta Dede cemdekiler tarafından sorgulanır. Bu ritüel sorgulama olayı Süha'da bir tür özeleştiri toplantısı imajı yaratır. Hatta daha da ileri giderek bunu, komünistlerin açık üye toplantılarına, yani halk mahkemelerine benzetir.

> "'Bu bir özeleştiri toplantısı,' diye düşündü Süha. Komünist partilerin bir zamanlar yaptıkları açık üye toplantıları gibi bir şey. Demek önce

---

[23] Bkz: Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Ant Yayınları, 1993, İstanbul.

dede eleştirilecek. Eleştirilecek mi, yok canım. Şimdi kim çıkıp da dedeye dil uzatacak? Bu törende bizim parti toplantıları gibi bir formaliteden ibaret... Ama dur... Bu da ne?" (s. 31)

Süha yanılır ve ortaya dört genç tarafından bir tabut getirilir. Bu, Alevi törelerine göre cenazesi kaldırılmadan gömülen İsmail'in tabutudur. Dede şaşırır. Ölü İsmail'in babası, Dededen şikayetçi olur ve cemdeki canların huzurunda sorgulanmasını ister. Öyle ya burası mademki Kırklar meydanı, Dede de sorgulanmasını istiyor. İşte fırsat... Dede, yaptığının hesabını versin...

Görüldüğü gibi cemin yöneticisi, dini önderi olan Dededen bile sıradan bir talip hesap sorabiliyor. İşte bu da Alevi hukuk düzeninin kurumsallaştığını ve ayrım gözetmeden uygulandığını göstermektedir.

Ali Rıza, (İsmail'in babası), "alelacele toprağa gömülen İsmayil'in duasının tamamlanmasını, törenin yapılmasını, ona duayı çok gören dedenin, sofulara bunun hesabını vermelerini" (s. 34) istemektedir. Dede, bunun hesabını vermeye çalışır ve kendini savunur:

> "Tarikat erkanı bellidir. Şeriatın bulaştığı işe tarikat karışmaz. Sünnilerin yıkadığı, dualadığı bir ölüye bizim dua okumamız caiz değildir. İsmayil bu yüzden dualanmamıştır" (s. 40)

Dedenin savunmasından, cem kurallarının katı bir biçimde uygulandığını öğreniyoruz. Dede, bu tavrıyla kendi Alevi kültürüne sahip çıkmaktadır. Sünni şeriata göre yıkanıp cenazesi kaldırılan bir ölüyü, Alevi töresine göre yeniden dualamayı caiz görmemektedir ki, sanırım bu da doğru bir tavırdır. Bu olayı yazar iyi yakalamış ve romanında anlatmıştır.

Yukarıda, önceki sayfalarda diğer romanlarda Dedelik kurumundan söz ederken, Dedelerin erkâna uymayanlardan şikayetçi olduklarını görmüştük. Aynı şeyi Ahmet Ümit de görmüş olacak ki, romanında işlemiş. Dedenin yardımcılarından Bektaş Sofu, cemde gürültü yapan gençlere çıkışır:

> "Edep erkan bilmeyen kişiler bir daha bu kapının eşiğinden içeri adım atmasınlar. (...)
>
> - Anlaşılan odur ki, çocukken gerekli terbiyeyi almayanlar var aramızda. Terbiyeyi, erkanı ailelerin vermesi gerekir." (s. 76-77)

Dedeler, cemin kurallarına herkesin uyması yönünde gerekli uyarı ve eleştirilerde bulunurken belki haklıdırlar. Bu yolun yürümesi ve gelecek kuşaklara aktarılması için ceme katılan insanlara büyük görev düşmektedir. Cemde nasıl oturulacağını, on iki hizmetin nasıl uygulanacağını, cemevi disiplinini bilmek zorundadır. Alevi inancına göre ceme ehil olan kimseler girer. Bektaş Sofu'nun dediği gibi cem terbiyesi almayanlar giremez. Bu eleştiri yapılırken aileler suçlanmaktadır. Çünkü çocuklarını küçük yaştan ceme hazırlamak zorundadırlar.

Dedeler kendi cephelerinden iktidar mücadelesi verirlerken, "*talip*" dedikleri insanlar da Dedelerin bilgisizliğinden ve yetersizliğinden şikayetçidirler. Yazar, geri dönüşle İsmail'in ağzından Dedelik kurumunu eleştirir:

> "Nasıl İsmayil, dedeyle konuşabildin mi?

- Evet baba konuştum. Keşke konuşmasaydım. Dede yolumuzu, davamızı bilmiyor. Bana uzun uzun Hz. Ali'nin ve Ehlibeyt'in nasıl öldürüldüğünü anlattı. Muaviye soyunun Ümeyye'ye dayandığını, bu Ümeyye'nin de ölürken kendi karısını oğluna bağışladığını, onun için bu soyun bozuk olduğunu anlattı. Fakat 'Dört Kapı'yı, 'Kırk Makamı'nı öğrenmek istediğimde, bir şey söyleyemedi. Dört Kapı, Kırk Makam bilinmeden Dedelik olur mu?" (s. 105)

Yazar burada gerçek bir soruna değinmiş. Gerçekten de kimi Dedeler, kulaktan dolma bilgilerle, daha çok geleneksel bir yöntemle söylencelere, hurafelere ve cenk öykülerine dayalı konular anlatırlar. İşin tasavvuf yönüne fazla giremezler. Çünkü tasavvuftan söz etmek için felsefe, mantık, dinler tarihi ve sosyolojisini bilmek, evren olgusunu kavramak gerekir. Bunları bilmek için de çok okumak, araştırmak gerekir ki, bu da her Dedenin altından kalkabileceği bir iş değil. Dedeler daha çok sözlü edebiyatın sürdürümcüleri olduklarından kulaktan duyduklarını yine aynı biçimde kulaklara anlatarak Alevi-Bektaşi kültürünün yaşatılmasını ve bugüne dek gelmesini sağlamışlardır, eksiğiyle fazlasıyla... Zaten tartışma da buradan çıkmaktadır.

1980 öncesi dönemlerde okuyan Alevi gençlerle Dedeler hep karşı karşıya gelmişler ve tartışmışlardır. Bilimle dinin, gerçekle efsanenin kıyasıya mücadelesi yapılmıştır. Sonuçta kendini yenilemeyen, bilgilendiremeyen Dedeler, bu işi bırakmak zorunda kalmışlardır. Öte yandan Dedeleri eleştirmekten çekinmeyen gençlerin de Alevi-Bektaşi kültürü ve felsefesi hakkında bir şey bilmedikleri de apaçıktır ki, bunu da yazar çok iyi yakalamış. Sanki bir yerde özeleştiri yapmaktadır. Evet, geçmişte Dedeleri kıyasıya eleştiren üniversiteli gençler, olaylara materyalist açıdan bakarlarken, günümüzde ise yanıldıklarını anlamışlar ve günah çıkarmışlardır.

Romanda Süha'nın kişiliğinde (Süha, araştırmacı kimliğiyle üniversiteli aydın bir genci temsil etmektedir) bir özeleştiri yapmaktadır.

Süha, *Dört Kapı-Kırk Makam* sözlerini duyunca yıllar önce Yunanistan'dan gelen bir Bektaşi'yle, Arif Dede'yle olan tartışmasını anımsar. Dede, Süha'nın okuduğu kitapları görür ve okumanın iyi bir şey olduğunu söyler ve tartışmaya girer:

"Söyle bakalım sen neden okuyorsun?

- Dünyayı tanımak için.

- Dünyayı tanımak için... Sen Hakikatin peşindeyim desene şuna.

- Öyle de denebilir.

- Büyük hedef seçmişsin kendine. Aferin sana kızanım... Ama neden *Şeriat*, *Tarikat* ve *Marifet* Kapıları'ndan önce *Hakikat*'e yöneldin?

- ...

- Yoksa sen Dört Kapı'yı bilmiyor musun?

- Ne kapısı?

- Deden Dört Kapı, Kırk Makamı öğretmedi mi sana?

- Yoo öğretmedi. Hem niye öğretsin ki?

- Dört Kapı'yı bilmeden nasıl bulacaksın Hakikat'i?

- Hakikatle Dört Kapı'nın ne ilgisi var?

- İlgisi olmaz mı? İmam Cafer-i Sadık efendimiz demiş ki: 'Pir odur ki, Şeriat gemisine binip, Tarikat denizinde yüzsün, Marifet dalgıcı olsun da Hakikat incisi çıkarsın.' Hakikat, Hak'kın insana göründüğü kapıdır. Kamil İnsan olmak için bu Dört Kapı'dan geçmek gerekir." (s. 108)

Bektaşi'nin bu düşüncesine Süha şiddetle karşı çıkar ve devrimci aydın tavrıyla kendi düşüncesini ortaya koyar. Bu düşüncede Hakikat, Devrim demektir, yani Bektaşi Arif Dede'nin dediği Hakikat'i bulmanın karşılığı Süha'nın kitabında Devrim'i yakalamaktır, bunun yolu da mücadele etmekten geçer.

"Benim hakikatim, sizin hakikatinize pek benzemiyor. Herşeyden önce benim hakikatimde dine yer yok. Ayrıca daha önce geçmem gereken Şeriat, Tarikat ve Marifet Kapıları da yok benim önümde. Ben, insanların daha eşit, daha adil ve özgür bir dünyada yaşamaları gerektiğine inanıyorum. Bunun için de ne şeriata, ne tarikata, ne de marifete gerek var. İnsanların birleşmeleri, kendi çıkarlarının bilincine varmaları, kendi örgütlerini kurmaları ve mücadele etmeleri yeterli. İşte benim hakikatime giden yol budur." (s. 109)

Yazar, kent koşullarında Aleviliğin geldiği aşamayı da romanında güzel değerlendirmiş. İsmail ile babası Ali Rıza'nın sohbetinden İstanbul'da, Aleviliğin nasıl bir yozlaşmayla karşı karşıya bulunduğunu öğrenirken,daha önceki diğer roman örneklerinde de gördüğümüz gibi burada köyden kente göç olgusunun kültürel ve inançsal boyutta nasıl bir değişiklik yarattığına, kentin kültür emperyalizmi karşısında nasıl parçalanmaya yüz tuttuğuna tanık oluyoruz.

"İstanbul'da insanlar itişerek yaşar. Zengini de fakiri de para peşindedir. (...) Bektaşi'nin 'bir lokma bir hırka' sözü burada geçersiz kalır. Paran varsa herkes sana saygı gösterir, yoksa kıymet kadir bilinmez. Bizim köylümüz olan ustabaşılar, taşaronlar bile çok çalıştırıp az para vermenin yollarını arar. Onlara bakar bakar tanıyamazsın. Köyde evini ocağını bana açan, Cemlerde yan yana oturduğumuz, birlikte semah döndüğümüz adam bu mu?' diye şaşırır kalırsın. Orada kimse dedeyi, piri takmaz. Kendilerine örnek seçtikleri kişi ya inşaat sahibidir, ya da müteahhit." (s. 114)

Yazar, kent koşullarında Aleviliğin gittikçe erozyona uğradığını söylerken aynı zamanda dinin de erozyona uğradığını açıklamaktadır. Ona göre, her şeyden önce emek öndedir. Ezilen, sömürülen kişinin dini imanı olmaz, olsa da yoksulluktan kurtulmasına yarar getirmez. İşte bu durumu yine bir örnekleme yaparak İsmail'in "*iki yıl sonra öğretmen çıkacak olan arkadaşı Bekir*"in "*esmer, zayıf arkadaşı*"nın ağzıyla verir.

Bekir, köye geldiğinde gençleri toplamış, onlara "*solculuk*" aşılamaya çalışmıştır:

"'Dinin iyisi olmaz. Bütün dinlerin amacı işçi sınıfının haklı taleplerini öteki dünyaya erteleyerek, onları uyutmaktır' diyordu Bekir'in yanındaki esmer, zayıf oğlan. Dinler ve peygamberler hakkında epey atıp tuttu. Dayanamadım. 'Hz. Ali için ne diyorsun?' diye sordum. 'Ali adaletten yana ve iyi insan olabilir. Ama bu hiç birşeyi değiştirmez. Sorunların çözümünü öteki dünyaya erteleyerek emekçi halkın karnını doyuramayız. Herşey bu dünyada başlayıp bu dünyada bitiyor. Gözlerimizi içinde yaşadığımız toplumdaki gerçeklere çevirmeliyiz' dedi." (s. 116)

Görüldüğü gibi Bekir'in arkadaşı, kurtuluşu işçi sınıfı ideolojisinde buluyor. Dinin ezilen halkın, işçinin, köylünün ekonomik sorununu çözmeye yetmeyeceğini, emekçi halkın karnını doyurmayacağını söylerken, yazar, Bekir'in arkadaşına, okumuş aydın rolünü biçerek bir yerde kendi nesnel görüşünü ortaya koyuyor ki, bu da doğru bir yaklaşım. Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü gibi Ahmet Ümit, Alevilik olgusunun kent koşullarında nasıl bir değişime uğradığını ve temelde dinin ekonomik sorunları çözemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Konuları roman tekniği içinde kurgularken fazla abartıya ve süslemeye kaçmadığı da görülür. Bu da yazarı ve romanını önemsettiren unsurlardır.

II.B. ALEVİLİĞİ YAN KONU OLARAK ALAN ROMANLAR

Alevilik konusuna, asıl konunun dışında arka planda ele alınıp olayın geçtiği yerin kültürel ve inançsal özelliğine göre zorunluluktan dolayı değinildiğini görürüz. Bu romanlarda asıl konular anlatılırken, roman kahramanları Alevi tiplerden seçilmek ya da olayların Alevilerin yoğun olduğu yerlerde, bölgelerde geçmesi nedeniyle Alevilerden, Alevi kültürü ve inançlarından söz edilmek zorunda kalınmıştır. Fakat bu anlatımların da yerinde, sağlam gözlemlere ve bilgilere dayanılarak yapıldığını görüyoruz ki, bu da romana ayrı bir zenginlik kazandırmıştır.

Örneğin bu yazarların başında gelen Baykurt, *Kaplumbağalar*'da, olay, bir Alevi köyü olan Tozak köyünde geçtiği için Alevi kültüründen söz ederken, Güney ise, Çinçin Bağları'nda oturanların çoğu, Aleviler olduğu için onların gelenek ve törelerinden söz etmiştir. Yaşar Kemal ise folklorik unsurları usta bir biçimde kullandığı *Binboğalar Efsanesi*'nde doğrudan Türkmen gelenek ve törelerine yer vermiş, Anadolu Aleviliğinin kökenine doğru bir yolculuk yapmıştır.

Bu romanların başında "Çıkrıklar Durunca", "Rahmet Yolları Kesti", "Kaplumbağalar", "Binboğalar Efsanesi", "Soba, Pencere Camı ve İki Ekmek İstiyoruz", "Berci Kristin Masalları" ile "Köprü" gelir.

Çıkrıklar Durunca (1931) - Sadri Ertem

Cumhuriyet döneminde köylünün sorunlarını konu edinirken beraberinde Aleviliği de işleyen ve bana çok ilginç gelen romanların başında Sadri Ertem (Etem)'in *Çıkrıklar Durunca* adlı romanı gelmektedir.

Cumhuriyete bağlılıkla birlikte sosyalist görüşe de yer verilen romanın ana konusu, Gerede'ye (Bolu) bağlı bir Alevi köyü olan Adaköy'de geçmekte ve yaşamlarını dokumacılık yaparak sürdüren köylülerin yerli-yabancı dokuma konusundaki mücadeleleri anlatılmaktadır.

Romanda, köydeki dokuma tezgahlarının durdurulmasının köylünün ekonomik yaşamında yol açtığı sorunlar gösterilmeye çalışılır. Olaylar, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, yani Osmanlı İmparatorluğu döneminde geçmektedir.

Köylüler ekonomik yönden çok geridirler. Öyle ki, mısır koçanı, meşe palamudu ve palamut kabuklarını karıştırarak ekmek niyetine yemektedirler. Yıkık duvar diplerinde kaplumbağa yumurtaları aramakta, dağlardan çeşitli otları toplayıp yemek yapmaktadırlar. Çok yoksul bir köy yaşamı egemendir Adaköy'de.

Geçimlerini çok zor koşullarda sürdüren bu insanların gelirleri tiftik yünündendir. Tiftik yünlerini ise ilçenin en zenginlerinden olan Sıddıkzade satın almaktadır. Bu nedenle Sıddıkzade'yle hep iyi geçinmek zorundadırlar. Fakat Sıddıkzade'ye gelen bir mektup, Adaköylülerin tüm yaşamını allak bullak eder. Çünkü mektupta, artık Anadolu'dan yün alınmayacaktır. Bunun üzerine Sıddıkzade, Adaköylülerin tiftiklerini satın almak istemez. Köylüler, İstanbul'a gidip dokumacılar loncasıyla görüşürler, fakat bir sonuç alamazlar. Artık Avrupa'dan ucuz fabrika kumaşları gelmekte ve herkes bu kumaşlardan satın almaktadır. Sıddıkzade de bu kumaşlardan satmaya başlar. Ancak yerli yün ve dokuma kumaşlar, bu satışın önünde engeldir. Sıddıkzade, bu durumu önlemek için köylülerin elinde olan tüm tiftik yünlerini borçlarına karşılık haciz yaptırarak toplatır. Köylüler çaresizlik içinde kıvranırlar. Çareyi manevi kurtarıcıda aramaya başlarlar ve "*ermiş*" bir kadın olduğuna inandıkları ve bağlandıkları Dudu kadına giderler. Dudu kadın, "*ermiş*"liğinin yanı sıra "*halkçı*" bir misyon da yüklenerek "*yerli dokuma tezgahlarının işletilmesini*", çünkü bunun "*Ali'nin emri*" olduğunu söyler. (s. 139) Adaköylüler ve çevre köyler de buna uyarlar. İthal kumaşlara karşı bir tepki oluşur ve bu kumaşlardan giymemeye karar verirler. Ellerinde ithal kumaşı olanlar, bunları köy meydanında yakarlar. Bu durum valiliği iyice hareketlendirir ve valiliğin emriyle tezgahların çalışması durdurulur.

Dokuma tezgahlarının durdurulması, köylülerin ekmeğinin elinden alınması demektir. Köylüler, ünlü eşkıyalardan Pazvantoğlu'nun da katılmasıyla isyan ederler. İsyan, bir noktadan sonra Alevi-Sünni mezhep çatışması gibi bir görünüm alır. Devrek ve Mengen'i basarlar. İsyan üzerine Hükümet, Bolu'ya asker gönderir, karşılıklı çatışırlar. Çatışmada Dudu kadın ve yardımcısı Esma kadın da yer alır. Eşkıya Pazvantoğlu'nun, kendi isteğiyle teslim olması sonucu isyancıların gücü kırılır. İsyan, Adaköy'de de süren çatışmalardan sonra tümüyle bastırılır. Köy, yakılıp yıkılır ve isyancıların hepsi öldürülür.[24]

Romanda dokuma tezgahlarının kaldırılmasıyla başlayan ekonomik sorunların sonucu ortaya çıkan isyan olayı işlenirken bunun temelinde yatan bağnaz inançlar ve bilgisizlik de gözden kaçmamaktadır. Devlete isyan etmeye kadar varan olayların temelinde büyük oranda bilgisizlik ve katı inançlılık yatmaktadır. Bu bilgisizliğin altyapısını da halkın yoksulluğu ve çaresizliği oluşturmaktadır. Ekonomik yönden ne yapacağını bilemeyen köylü, kendisine yol gösteren Dudu ve Esma kadınlar gibi "*ermiş*" kabul edilen kimselerin, kendi gerçek durumlarını bile bile bunlara bir "mehdi" gibi sarılmalarıdır.

---

[24] Geniş bilgi için bkz: Doç. Dr. Ramazan Kaplan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, s.: 78,79, Akçağ yayınları, 3. basım, 1997, Ankara.

Köy halkının derin bir uykuda olduğu saatlerde, Esma kadın, komşusu Koca Ömer'in karısı Dudu'nun sesini işitir.

> "Bu bir kadın sesi idi. Bu ses karanlıkta bir sel gibi boşanıyordu. Bu seste dehşetlenen bir adam hali vardı. Bu ses, ancak gözleri evinden oynamış bir insanın ağzından çıkabilirdi; ses perde perde yükseldi:
>
> - Ali bize mihman geldi...
>
> - Burası *Ali'nin mezarıdır.*" (s. 5)

Ali adının geçmesi, "*Alevi*" karı-kocayı yerlerinden kaldırmaya ve coşturmaya yeterli gelir. İkisi de yataklarından kalkıp bitişik evin duvarına kulaklarını yapıştırırlar. Bir tahta budağı deliğinden içerisini meraklı gözlerle seyretmeye başlarlar. Dudu kadın, Mushaf yapraklarını çiğneyen bir zahit gibi korka korka yanma gelen kocasına, "*Fatiha oku, Fatiha... Burası Alinin mezarıdır. Bu ev yıkılacak. Üstüne gökten altın bir kubbe gelecek. Anladın mı?*" (s. 7) diyerek evinin Hz. Ali'nin mezarı üzerinde olduğunu söylemekte ve evin hemen yıkılıp türbe yapılmasını istemektedir. Dudu kadının, "*Geliniz, etrafımda cem olunuz.*" (s. 8) çağrısını alan köy halkı da yavaş yavaş Dudu'nun evinde toplanır. "*Ali'nin mezarı*" diye nitelendirilen Dudu'nun evinin yanına bir ocak, bir misafir odası, bir aşhane yapılır. (s. 24)

Kadından çok, güçlü bir erkeğe benzeyen Esma, köylülerin bilgisizliğini çok iyi bildiği için hemen bu fırsatı değerlendirir. Bütün Adaköylülerin düşünüp de söyleyemediği şeyi, Dudu'nun bir "*ermiş*" olduğunu söyler. Tüm köy halkı, Dudu'nun "*ermiş*"liğine inanç getirir. Ev hemen yıkılır ve kısa zamanda türbeye dönüştürülür. Dudu'nun evinin türbe olması, Adaköy'ün şöhretini çevreye yayar. Türbe ev, çevre köylerden gelen insanların akınına uğrar. Gün geçtikçe "*Ali'nin mezarı*" diye kutsanan Dudu'nun evi ve Dudu'nun ermişliği, çevre köylerde ve Bolu çevresinde yayılmaya başlar. (s. 25)

Dudu'nun köylü üzerinde öteden beri büyük bir etkisi vardır. Birkaç olayda söyledikleri doğru çıkmış, bu da köylünün gözünde Dudu'ya olağanüstü bir insan gözüyle bakılmasını sağlamıştır. Yemen'e asker götürülen çocuklarının bir daha dönmeyeceklerini konuşan ve üzülen köylülere Dudu, onların Yemen'e gitmeyeceklerini söylemiş ve gerçekten de üç gün sonra zaptiyenin elinden kaçan çocuklar Yemen'e gitmekten kurtulmuşlardır. Kıtlık olacağın ve değirmenin batacağını söyleyen de Dudu'dur. Olayları önceden bildiğinden dolayı "*onun bir dediğini iki etmek olmaz*" (s. 7) diye düşünmüşlerdir.[25]

Görüldüğü gibi yazar, köylülerin yoksulluklarıyla birlikte kör inanç içerisinde nasıl boğulduklarını, cahil bir kadının ermişliğine inanıp ondan nasıl "*medet*" umduklarını çok yalın bir biçimde ortaya koymaktadır. Çünkü köylüler, "*kendilerine biraz ümit verecek herkese derhal uyacak bir halde*"dirler. (s. 15) Romanın ilerleyen sayfalarında da görüleceği gibi köylü, "*Ali emretti... Hiç bir tezgah boş kalmayacak, kimse fabrika kumaşı giymeyecek, tekkeye mavi don beyaz gömlek ile geli-*

[25] Kaplan, *Agy*, s. 123.

necek" (s. 139) diyen Dudu'da kendilerini kurtaracak bir "*mehdi*" özelliği bulur.

Dudu, bu işte yalnız değildir, yanına Esma'yı da alır ve birlikte köyü yönetirler. Zamanla Esma, Dudu'nun adından yararlanarak olaylara yön vermeye başlar, hatta yer yer otoriteyi ele aldığı da olur.

Dudu'nun evi artık "*Ali'nin mezarı*" olarak kabul edilmektedir. Ayrıca köylünün gözünde, "*Ali'nin mezarının fanilerin altından kurtarılması Alevi köyü için çok manalı idi.*" (s. 20)

Köylüler, köylerinde o güne dek olup bitenleri, hep Ali'nin mezarının, Dudu'nun evinin altında olmasına bağlarlar. Tüm uğursuzlukların ve kötülüklerin bu yüzden başlarına geldiğine inanırlar. Örneğin, kıtlığın, Dudu'nun evinin beş altı kez yanması, zelzele olması, insanlara cüzam gibi hastalığın bulaşması, çıkrıkların durması (s. 20, 21) gibi olaylar, buna bağlanır. Köylüler, "*Ali'nin mezarı*"nın bulunmasıyla, kötü giden yazgılarının tümüyle değişeceğine inanırlar ve köy yeniden canlanmaya başlar. Öyle ki, çevredeki Alevi köyleri, "*Adaköy'ü bir Kabe gibi heyecanla, hürmetle, korku ve mukaddes bir şekilde yad*" etmeye başlarlar. (s. 24) Gittikçe "Ali'nin türbesi" kabul edilen Dudu'nun evinde, "nezirler, hediyeler toplanmaya, aşhanede kazanlar kaynamaya başlar." (s. 24)

Tüm bu olaylarda, köylünün inancının Hz. Ali çevresinde oluştuğunu görüyoruz. Bu da köylülerin Hz. Ali'ye olan derin sevgi ve bağlılığını açıklamaktadır. Fakat bu bağlılığın bilinçsizce ve körü körüne olduğu da apaçıktır. Öyle ki, yargıç, yakalanan Satı adında Adaköylüye sorar:

"Hey bana bak. Hazreti Ali'yi bilir misin?

- Bilirim, Dudu bacımın evindedir. Gökten oraya indi."

Vali, araya girip açıklama yapar.

"Beyefendi hazretleri! Bunlar nübüvveti haşa sümme haşa hazreti Aliye tahsis ederler." (s. 193)

Görüldüğü gibi köylü, kör inanç sahibidir. İnandığı, "*celalinden*" korktuğu Hz. Ali'nin kim olduğunu bilmemekte, ancak Dudu'nun evinde olduğunu söyleyerek kendisi gibi tüm köylülerin de bilgisizliğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında yazar, köylülerin inanç dünyasını çok yalın bir biçimde vermektedir.

Hz. Ali'nin manevi gücü, köylünün üzerinde yoğundur. Hz. Ali'ye olan inançları ise güçlüdür. "*Ali'nin imdatlarına geleceğini gayet tabii buluyorlar*" (s. 22); bunun yanı sıra "*Ali'nin yalnız cemaline hayran değil, onun celalinden de korkuyorlardı.*" (s. 138)

Romanda erkeklerden çok kadınların daha ön planda ve erkekler üzerinde otoriter olduklarını görürüz. Bu kadınların başında da kuşkusuz Dudu ile Esma gelmektedir. Dudu, "*ermişliği*"nden, Esma ise Dudu'nun gölgesinde "*amazon*" kadınları andıran tavrından dolayı başat durumdadırlar.

Dudu ve Esma'mn Adaköylü erkeklere önderlikleri kahvelerde büyük bir heyecanla konuşulmaktadır. Eşkıya tavırlı kadınlar, bir amazon gibi görülmektedir ve Adaköylü Alevilerin ayaklanma önderleridirler.

"Yaman kadınlarmış! Üçler yediler, kırklar *Zülfikar ordusu* olmuşlar, tozu dumana katıp geliyorlarmış!

- Beyaz gömleği, mavi donu olmayanı at yularile çınarlara asıveriyorlarmış.

- Vergiyi de kaldırıyorlarmış. Askerlik te yokmuş!.

- Dağdan gelen söyledi, ovada da iğne atacak yer kalmamış!. Silah çatılarından toprak gözükmüyormuş!.

- Fakir fukaraya ziyanları yokmuş!

- Onların zıtlarına giden Avrupa kumaşı!

- *Hazreti Ali kuvveti var* onlarda." (s. 142-143)

"Vergiler kalkıyormuş! Öşür alınmıyacakmış, askerlik te olmıyacakmış." (s. 163, 210)

Görüldüğü gibi, erkek köylülerin gözünde her iki kadın da olağanüstü bir güce ve saygınlığa sahiptirler. Ayrıca yine köylülerin konuşmalarından anlaşıldığı gibi komünal bir toplum kuracakları anlaşılmaktadır.

Yazarın kadınlara yüklediği bu rollerden, bir zamanlar tarihte Anadolu'nun kuzeyinde Trabzon bölgesinde egemenlik kurmuş ve hatta Truva'ya kadar gelip savaşlara katılmış savaşçı olarak bilinen "*Amazon kadınlar*"ı çağrıştırdığı görülmektedir. Bu benzetmesi de doğaldır. Çünkü yazarın anlatımlarından kadınların birer "*Amazon*" oldukları anlaşılmaktadır. Belki de yazarın gönlünde komünist bir rejim özlemi bulunmaktadır ki, aynı saptamayı Ramazan Kaplan da "*Cumhuriyet'e bağlı kalmakla birlikte sosyalist görüşü roman ve hikayede yerleştirmeye çalışanlar*"[26] arasında Sadri Ertem (Etem)'i de saymaktadır.

Romanın ilerleyen sayfalarında Esma'nın Dudu'nun önüne geçtiğine, Dudu'yu eve hapsedip bir süre olaylara yön verdiğine, bu arada "*dişiliğini*" de yaşadığına tanık oluruz.

Esma, şehvetli ve erkek düşkünü bir kadın olarak bilinmektedir. Buna karşın köylü, Esma'yı da, Dudu gibi kabul etmekte hiç bir sakınca görmez.

Çevredeki kaçakçılar Adaköy'e gelirler. İçlerinden yağız, omzunda sancaklar olan Şakir adında bir delikanlı Esma'nın dikkatini çeker. Esma, çevik, sert bedenli bu Ilgaz çocuğunun gözlerine dik dik bakar. Bir eliyle sancağın birini tutarken diğeriyle omzunu sıvazlar ve "*Sen, Ali'nin evlat edindiği Selman'sın. Senin adın bundan sonra Selman'dır.*" (s. 155) diyerek Şakir'e büyük bir ilgi gösterir. Bu ilginin temelinde, "*peygamberlerin ruhundaki alev ve büyük ihtirasların sarsıntısıyla birlikte bir dişinin sönmeyen, sönmek bilmeyen ateşi, gerilen dişi asabının şimşekleri parıldıyordu.*" (s. 155) Şakir'e olan ilgisi gittikçe artar ve kendine sancaktar tayin eder.

"Esma'nın önünde bir rahle vardı. Rahlenin üstünde sekiz meşin ciltli kitap ve mavi bir kın içinde bir zülfikar.

---

[26] Kaplan, *Agy*, sf:75.

Kadın:

- Hakkın emri bendedir, diye söze başladı.

- Sekiz kitap bana geldi. Vergileri affettim, yezide lanet, Zülfikarın sesi her yerde duyulacak... Sen benim sancaktarım olacaksın, *Zülfikar ordusunun sancaktarı*." (s. 156)

Fakat daha sonra Esma, arzu duyduğu Şakir'i, bir sevişme sonrası kardeşi Hüseyin'e yakalandığı için öldürtmekten de geri kalmaz. (s. 227)

Romanda yer yer Aleviler hakkında aşağılama ve karalamaların da yer aldığını görürüz. Öyle ki, bu aşağılamaları yapanların başında müftü gelmektedir.

Adaköylü Alevilerin isyan haberi üzerine Sıddıkzade'nin evi "*ulema*" sayılan kişilerle dolar. Kendilerince fetva verirler. Camilerde imamlar, rahlelere vura vura Aleviler hakkında vaaz ederler.

"*Alevi tayfası gibi zındıkların katli vaciptir. Burnumuzun dibinde bir sürü katle layık zındık var.* Ey ahali ne durursunuz... Allah'ını seven palasını bilesin!" (s. 141)

Bir önceki sayfada anlattığım olayda, Vali, Alevi köylü adama adını sorduğunda "*Satı*" yanıtını alır ve Vali iyice şaşırır. Araya Hoca Seyit efendi girer:

"Paşa efendimiz. Hakkı asafileri dergahtır. Ancak bu domuzları iyi bilmezsiniz. Bunlardan on para almak mümkün değildir. Para almak canlarını almak gibi bir şeydir, yoksa talebe-i ulum gibi kullarınız dini diyaneti çoktan öğretirlerdi. Hepsi dini bütün Müslüman olurlardı. Fakat zındıklar pek hasis şeyler." (s. 191)

Vali, Satı'ya soru üstüne soru sorar. Fakat beklediği yanıtları alamaz. Satı'nın verdiği yanıtlardan gerçekten bilgisiz, cahil ve körü körüne inanmış biri olduğu anlaşılmaktadır. Vali, Satı'nın cezalandırılması için müftü Sadık Efendiye döner ve yardım ister. Fetva vermekte usta olan Sadık Efendi, hemen ezbere bildiği Ebussuud Efendi'nin fetvalarından birini hazırlayıp Valiye okur:

"Zeyit Allahı inkar etse, peygamberi tanımasa, buna mukabil üluhiyet ve nübüvveti hazreti Ali'nin şahsında cem eyleyip halis bir rafazı ve müşrik olsa, zeyidin katli vacip olur mu? Elcevap katli caiz olur." (s. 195)

Bu alıntılardan da anlaşılacağı gibi, Aleviler hakkında ölüm fermanı hazırlayanlar hep devletin maaşlı memurları olmuştur. Bu da devletin hocalar, müftüler ve imamlar aracılığıyla Aleviler üzerinde din psikolojisi uygulatarak baskı yaptığını, asimile etmeye çalıştığını göstermektedir. Ayrıca Sünni ideoloji, Alevilerin karşısına halk düzeyinde değil, halka göre din konusunda "*ulema*" görülen din adamları aracılığıyla çıkmaktadır ki, bu da sonu çatışmaya giden sonuçlar doğurmaktadır.

Romanda Ali sözcüğü yanı sıra *Zülfikar* sözcüğünün de sıkça kullanıldığını görürüz. Alevi-Bektaşi inancında Ali ile Zülfikar sözcüğü anlam olarak bir bütün olup birbirini tamamlayan iki sözcüktür. Bu nedenle Ali

deyince Zülfikar, Zülfikar deyince Ali hemen akla gelir. Yazar da Ali ile Zülfikar arasındaki ilintiyi çok iyi bildiği için Adaköylü Alevilerden oluşan, Dudu ve Esma'nın yönettiği isyancıları "*Zülfikar ordusu*"na (!) benzetir.

Esma, adını Selman olarak değiştirdiği sancaktarı Şakir'i Gerede'ye, kasabanın en iyi terzisini bulup getirmesi için gönderir. Şakir, Gerede'nin en usta terzisi Kambur Ahmet'i alıp getirir. Esma, önündeki rahlenin üzerinde duran bayrağı terziye uzatır ve ne yapacağını açıklar:

> "Sen bu bayrağı mavi bezle dokuma geçireceksin. Üstüne de beyaz bir zülfükar yapacaksın. Bunlar derhal olmalı...
>
> Selman'a (Şakir) dönüp:
>
> - *Zülfükar kulu* bu bayrakları taşıyacak. Bunlara sen kumanda edeceksin... Bizler başka bayrak altında birikemeyiz!" (s. 160)

Kaymakam Şaban Efendi ile bir katil, Bolu hapishanesinin demir parmaklıkları arkasından gökte ayın tutulmasını hem seyredip hem konuşmaktadırlar. Kaymakam, ayın tutulmasını astronomik bir olay olarak değerlendirirken katil adam ise olaya inançsal açıdan yaklaşmaktadır.

> "Açılıyor. Ortasında bir zülfikar var, görüyor musun?
>
> - Görüyorum. Kurtulacağız. *Zülfikar* bizi kurtaracak.
>
> - Dikkat et bu alamet nerede belirse sonu halâstır.
>
> - Acaba?
>
> - Vali beni buraya hapsetti. Zülfikar muzaffer olacak dedim diye. Fakat zülfikar gökte de göründü." (s. 165)
>
> "Bolu halkı arasında da gökte görülen Zülfikar, Adaköy'ün zaferini ilan eden bir beyanname tesiri yaptı." (s. 167)

Bembeyaz örtüler içinde bir adam hapishaneye girer ve zindancıyı tutsak alır. Zindancı kekeleyerek sorar:

> "Ne istiyorsun?
>
> - Demin gökteki Zülfükarı gördün mü?
>
> - Gördüm. Ali Efendimizin Zülfükarı.
>
> - Ali şehrin kapısında zahir oldu." (s. 174)
>
> "*Zülfikar ordusu* hücum etti." (s. 176)

Zülfikar'ın Alevi inancında büyük bir yeri vardır. Zülfikar, Allah'ın arslanı Hz. Ali'nin çatallı kılıcının adıdır. Kaynaklara göre Zülfikar'ın Hz. Muhammed'e ait olup Bedir Savaşı'nda gökten indirildiğine ait bir inanç vardır. Kılıç, Hz. Muhammed tarafından Hz. Ali'ye armağan edilmiştir. Yine Alevi inancına göre, Zülfikar, Alevi-Bektaşi şiirinde gücü, tarikat törenlerinde terbiye aracı olarak alacadeğnek yerine geçer.[27]

---

[27] Korkmaz, *Adı Geçen Sözlük*, s. 387.

Bir cuma günü Devrek, başlarında Esma kadın ve eşkıya Pazvantoğlu olmak üzere işgal edilir. Hükümet konağına mavi, zülfikarlı bayrak çekilir. Kaymakam, Pazvantoğlu'nun müşaviri olur. Pazvantoğlu, kaymakamı halkı ikna etmesi için görevlendirir. "*Bir günde herkes Zülfikar ordusuna*" ısınır. (s. 211) Daha birkaç gün önce Zülfikar ordusuna, "*sihirbaz ve çingenelerin teşkil ettikleri çapulcu alayı*" (s. 211) diyorlardı.

Hükümet askerleri, sonunda işgalcileri yener, şehri Zülfikar ordusunun elinden kurtarır. "Zülfikar muhipleri bir gece içinde tevkif edilerek zindana atılırlar. Ertesi gün zincire vurularak yaya, vilayet merkezine gönderilirler." (s. 273)

Yazar, romanında Zülfikar sözcüğünü, gücü simgeleyen anlamında kullanmıştır. Bunun için Dudu ve Esma'nın oluşturduğu halk savaşçılarının adı "*Zülfikar Ordusu*", "*Zülfikar kulları*" diye anılmaktadır. Bu tanımlamayı kullanmakla aynı zamanda Adaköylülerin "*Kızılbaş*" oldukları ve kendilerini Ali'nin askerlerine benzettikleri düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Adaköylü Alevilerin, Aleviliğin ne olduğunu bilmeden Alevi oluşlarını düşünürsek, gerçekte bu insanların Dudu'nun ve Esma'nın buyruğuyla hareket edecek denli güçsüz, bilinçsiz ve koyun sürüsü gibi her yere gidebilecek denli saf olmaları, "*Zülfikar ordusu*"nun bir neferine hiç de yakışmamaktadır. Sanırım yazar, isyan eden köylülerin Alevi olduklarını vurgulamak anlamında bir simge olarak "*Zülfikar ordusu*" tanımlamasını yapmıştır.

Romanı genel anlamda değerlendirdiğimizde teknik açıdan zayıflığı yanı sıra olayların anlatımında yer yer abartıya, gerçekliğin dışına çıktığını, yer yer de zayıf kaldığını görürüz. Temel konu olarak ele aldığı yerli dokumacılık sorununu tam olarak veremediği, "*ermiş*" olarak ilan edilen Dudu ile onun gölgesinde geçinen amazon yapılı, şehvetli ve erkek düşkünü Esma'nın kişilikleri ön plana çıkmaktadır. Ekonomik sorunun yerini batıl inanç almıştır. Bu da asıl konunun roman sayfaları arasında yok olmasına neden olmuştur.

Kaplan'ın da yazdığı gibi Ertem, yerli dokumacılığın Avrupa dokumacılığı karşısındaki güçsüzlüğünü vermeye çalıştığı bu romanında,iki nedenden dolayı bu amacını gerçekleştirememiştir. Sağlam bir roman tekniğine sahip olamaması ve ideolojik tutumu.

Romanda dile getirilen işsizlik, evlilik dışı ilişkiler, cahillik gibi yan konularla asıl konu arasında bir gelgitin yaşanması ve bu nedenle bir dengenin kurulamaması, inandırıcılıktan uzak kalması, yani ikinci, üçüncü derecedeki konuların asıl konunun geri planda kalmasına yol açmıştır. Ayrıca yazarın ideolojik yapısı da, konuyu gitgide yerli-yabancı dokuma mücadelesi olmaktan çıkarıp gereksiz bir Alevi halk-Sünni devlet çatışmasına dönüştürür.[28]

Teknolojik gelişmeler karşısında insanoğlunun duyarsız ve ilgisiz kalması düşünülemez. Kendi yararına olabilecek bir şeyi hemen reddetmesi ise büyük bir saçmalık sayılır. Fakat *Çıkrıklar Durunca*'daki biçimiyle, yabancı dokuma kumaşlarına karşı oluşan tepki, gitgide isyana dönüşür ki, bu da yazarın ideolojik tutumundaki tutarsızlığından, sağlam bir dünya

[28] Kaplan, *Agy*, s. 79, 80.

görüşünün olmamasından kaynaklanmaktadır. Bir yerde roman, amatörce yazılmış izlenimi yaratmaktadır. Öte yandan küçük çaplı bir halk hareketinin devlet gücü karşısında başarılı olamayacağı düşüncesinin romanda öne çıkan bir görüş olduğu da rahatlıkla söylenebilir.

Rahmet Yolları Kesti (1957) - Kemal Tahir

Konumuz açısından ilgimizi çeken romanlardan biri de Kemal Tahir'in *Rahmet Yolları Kesti* adlı romanıdır. Romanın ana konusu eşkıyalıktır.

Romanda eşkıyalık, eski eşkıyalardan Uzun İskender, Katır Adil ve Kuru Zeynel'le, eşkıyalığa heveslenen Maraz Ali'nin Kasım Dede'yi soymaları, sonunda da yakalanıp tutuklanmaları olarak ifade edilir.[29]

Eleştirmen Mehmet Ergün'ün (1972) kitabın arka kapağından yer alan yazısıda değindiği gibi:

> "André Maurois'nm bir sözünden yola çıkarak, Anadolu'da yaygın olan 'halktan yana eşkıya miti'ni yıkmak için yazmış olduğu bu yapıtında yazar, düşüncesini doğrulamak için bir araç olarak kullandığı Uzun İskender'in kişiliğinde eşkıyaları mahkum etmeye çalışırken eşkıyanın ruhsal zavallılığını sergiler. Uzun İskender'in bir dolap çevireyim derken, halka karşı kişilerin düzenlediği dolaplara nasıl düştüğünü uzun boylu anlatır."

Kemal Tahir, bu romanında, "1915-23 arasında, İmparatorluğun tamamen yıkılması ile Cumhuriyet'e hazırlık yıllarında siyasi ve askeri bozguncuların beslediği eşkıyalığın yeniden canlandırılmaya çalışılan dönemi" anlatmaktadır.[30]

Olayın geçtiği yer, Çorum'a bağlı Sungurlu ilçesinin Kulveren köyü ve çevresidir. Köy, Alevi köyüdür.

Romandaki olaylar, eşkıyalık olgusu çevresinde gelişmesine karşın, eski ünlü eşkıyalardan sayılan Uzun İskender, eşkıyalığını Sarıca köyünün muhtarı Arif Ağa'nın kızı Gülbeniz'i kaçırmaya yeltenmekle göstermektedir. Fakat, bu kez eşkıyalığı eline yüzüne bulaştırır. Arkadaşları Katır Adil, Kuru Zeynel ve eşkıyalığa hevesli Maraz Ali'yi "*kız kaçırma*" bahanesiyle Dedenin evine götürür. Çünkü Dede'nin manevi desteğini almak istemektedir. Ona göre, "*Dede'nin razı geldiği bir işe Alevi milleti nasıl laf karıştırabilirmiş.*" (s. 218) Fakat evde ise planı değiştirip Kasım Dede'yi soymaya başlar, kese kese altınlarını, paralarını ve sandık dolusu ipekli kumaşlarını zorla, "*eşkıyaca*" bir tutumla gasp eder ve evden ayrılır.

Konumuz açısından bizi ilgilendiren üç kafadar eski eşkıya bozuntusunun Alevilerin saygı duyduğu Dedelik kurumuna olan saldırısıdır. Uzun İskender ve Kuru Zeynel, Alevi olmalarına karşın işin içine soygun ya da kız kaçırma girince "*Alevi töresi*"ni çiğnemekten geri kalmazlar. Dolayısıy-

---

[29] Kaplan, *Agy*, s. 188.

[30] Doç. Dr. Olcay Önertoy, *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*, s. 96, T. İş Bankası Kültür yayınları, Cumhuriyet'in 60. Yılına Armağan, 1984, Ankara.

la Kasım Dede'nin çevre köyler üzerindeki otoritesi ve saygınlığı, yer yer bu üç kafadar eşkıyayı da etkiler, hatta korkutur bile.

Örneğin Uzun İskender, Dede'den çaldığı paraları sayarken bir yandan "*Dede parasına hayınlık edenin sonu ölüm.*" (s. 300) diyerek korkusunu dışa vurur.

Kemal Tahir, başka bir yorumla eşkıyalık olayını anlatırken, romanın kahramanlarından birinin bir Alevi dedesi ve olayın geçtiği yerin de Alevi köyü olması nedeniyle Alevilik ve Alevilerle ilgili anlatımlara da bolca yer verir.

Kemal Tahir, Çorum Cezaevi'nde kaldığı süre içerisinde Çorum yöresi Alevileriyle ilgili malzemeleri yerinde değerlendirmiş ve bunu da romanına ustalıkla yansıtmıştır.

Örneğin, daha romanın başlarında kasabadan köyüne dönmekte olan Bektaş Emmi'nin, lakabı gibi marazlık çıkaran Maraz Ali tarafından yolunun kesilmesi üzerine aralarında geçen konuşmalarından Aleviliğe ve Dedelik kurumuna bir eleştiri yapıldığını görürüz.

Maraz Ali, elindeki eski bir tabancayı Bektaş Emmi'de denemek ister. Bektaş Emmi, can telaşındadır ve "*köye dede geldiği zaman bir uygun sırada 'hali-keyfiyeti' söylemeyi*" (s. 25) tasarlar. Fakat bu düşüncesinden cayar. Çünkü, yine Bektaş Emmi'ye göre;

> "Alevilik de artık maskaralık olmuş, Dede'yi sayan kalmamıştı. Çerçi Süleyman, elin ırz ehli karısını resmen baştan çıkarıp kaçırınca herkes: '*Tamam! Kasım Dede bunu derneğe komaz, bitti,*' dedi de n'oldu? Dede: '*Şu sebeple ve de şu kitabın kavlince...*' diyerek derneği o yıl da her zamanki gibi, Çerçi'nin evinde toplamadı mı?" (s. 26)

Görüldüğü gibi Kemal Tahir, burada haklı bir eleştiride bulunarak aynı zamanda Dedelik kurumunu da sorgulamaktadır. Kasım Dede, kız kaçıran Çerçi Süleyman'ı cemevinde herkesin gözü önünde dar'a çekip sorguladıktan sonra "*düşkün*" ilan etmesi gerekirken yol'a ihanet edip Çerçi Süleyman'ın evinde "*dernek*" (*cem yerine kullanılmıştır-İCE*) düzenlemiştir.

Yazar, bu saptamasında haklıdır. Çünkü daha sonra Dede, Alevileri aydınlatma, onlara cem düzenleme görevini arka plana atıp tüccarlık yapmaya kalkıştığını görürüz.

Uzun İskender, Çerçi Süleyman'a bunu şöyle açıklar:

> "Evet bilmişsin. Dede'nin çerçi dükkanı açmasını Arif papazının gözü götürmemekte, Arif'in muhtarlığı bırakmaması *Dede rezilinin* canını sıkmakta." (s. 121)

Kasım Dede, Dedelik zırhına bürünüp arka planda birtakım entrikaların içinde yer almaktadır. Dede, Sarıca köyünün muhtarı Arif Ağa'nın muhtarlıktan ayrılmasını istemektedir. Çünkü Arif Ağa, çok zengin olan Dede'nin zenginliğini çekememektedir. Ayrıca Çerçi Süleyman'la her ikisi, Dede'nin çerçi dükkanı açmasını istememektedir. Dede, İskender Ağa'ya kızı kaçırtmakla, dolaylı olarak köyün ikinci zengini Arif Ağa'nın malına mirasçı olmayı düşünmektedir. Öte yandan Arif Ağa ile Çerçi Süleyman ise Dede'yi soydurmayı, çerçi dükkanı açmasını önlemeyi tasarlamaktadır.

Aslında Arif Ağa, bunlar gerçekleşirse kızını Uzun İskender'e verecektir. Bu işe de Uzun İskender gönüllü olarak girer.[31]

Dede'nin çerçiliğe başlaması, Sungurlu kahvelerinde konuşulur, eleştirilir:

> "Çerçiliğe dökmesi güçsüzlüğünden değil, cümle Alevi köylerini yeni baştan dağarcığına dolduracak.
>
> - Hükümet bu dedelik işini sıkı tutmakta. Fazladan köylü de yüz çevirmiş. İlerisini karanlık gördüğünden çerçiliğe girişecek. *Aleviliğin düzeni bozuldu Ağa, çivisi çıktı*" (s. 210)

Yazar, Dedelik kurumunu haklı olarak eleştirmektedir. Romanında önemli karakterlerden biri olarak yer alan Dede, hakullah zenginidir. Fakat gözü doymamaktadır. Çerçi dükkanı açmak istemesinin bir nedeni de budur.

Romanda, zengin, gözü doymaz, "*Alevi milletini*" sömüren bir dede profili çizilmiştir. Dedenin evinden çalınan ipekli kumaşları götürmekte zorlanan Katır Adil'e, Uzun İskender, "*Dede'nin avanak Alevi milletinden topladığı armağanlar ki, pahasına Mustafa Kemal Paşa'nın gücü yeterse yeter*" (s. 248) deyişinde bu profil daha da netlik kazanmaktadır. Kemal Tahir, Mustafa Kemal'le kıyaslayarak bir Dede'nin ekonomik gücünü ortaya koymaktadır. Fakat öte yandan da Dede'yi bu konuma getiren Alevi milletinden söz ederken "avanak" sıfatını kullanmaktadır. Yazarın "*avanak Alevi milleti*" (s. 248) olarak tanımladığı Alevilerin, Dedelere nasıl hakullah verdiğini, vermek için nasıl yarış ettiğini Kaftancıoğlu ve Bahadınlı'nın yapıtlarında örnekleriyle gördük. Bu da Kemal Tahir'in Hakullah ve Dedelik konusundaki eleştirisini haklı çıkarmaktadır.

Kemal Tahir, Kasım Dede'yi çerçi dükkanı açmak isteğinden dolayı bize tüccar bir dede olarak sunarken, öte yandan "*Alevi usulüyle kesilmiş bıyıkları*" (s. 229) olan aynı dedeyi, köylüsü Kuru Zeynel'in ağzından "*Dede Kasım'ı bana öğretme! Onda rezillik tükenmez.*" (s. 285) diyerek aşağılamaktadır.

Kemal Tahir, Alevi kültüründe Ana-Bacı ünvanına sahip dede karısı için de olumlu bir yaklaşımda bulunmaz. Öyle ki, Uzun İskender ve arkadaşları, Kasım Dede'nin evine gece yarısı girdiklerinde kapıyı kendilerine açan Melek Hanım'a, (Sünni) Katır Adil, alıcı gözle bakar. Otuzunda var yok, saçları gibi kaşı gözü de kara, süt gibi beyaz eti olan Melek Hanım'a bakarken, "*Bunun şimdilerde bir tadına bakan vardır ya, asıl büyük ziyafet Dede göçtükten sonra... Dede göçüp malı mülkü kahpeye kalınca şunun iman tahtasına çöken yaşadı arkadaş*" (s. 229) diye geçirir. Dikkat edilirse Kemal Tahir, bu iç konuşmayı Sünni inançlı Katır Adil'e yaptırarak, ki, bunda da bilinçli davranmış, Sünni gözünde Alevi kadınının, Dede karısı da olsa nasıl göründüğünü göstermeye çalışmıştır.

Hz. Ali de Kemal Tahir'in romanında sık sık sözünü ettiği ulu kişilerin başında gelir. Hz. Ali'yi İslâm tarihindeki kimliği ve Alevi düşüncesindeki

---

[31] Kaplan, *Agy*, s. 190.

yeriyle değerlendirirken öte yandan daha çok nara atışıyla karşımıza çıkarır.

Bektaş Emmi, yolunu çeviren Maraz Ali'nin elinden kurtulmak için, "*Aman ya Hz. Ali, Ya Hazreti Haydar!*" (s. 30) diyerek Hz. Ali'den medet umar ve yine "*Aliyülmurtaza hakkıyçın*" (s. 32) diyerek yalvarır Maraz Ali'ye.

Uzun İskender, Maraz Ali'nin ağasının evinde hem içmekte, hem eşkıyalık günlerini ballandıra ballandıra anlatmaktadır. Anlatırken kendini "*Hz. Ali*" ye benzetir."*Ben dev gibi meydana uğradım. Bir nara vurdum Hazreti Ali misali.*" (s. 91)

Uzun İskender'in eşkıyalık öykülerinden oldukça etkilenen Maraz Ali, kendini kanıtlamak için fırsat kollamaktadır. Bu fırsat bir gün eline geçer. Uzun İskender, Sungurlu'da kahvede kızını kaçırmak istediği Arif Ağa'yla kavga eder. Kahvenin içi karışır. Bu sırada Maraz Ali'nin narası duyulur. Çerçi Süleyman, Maraz Ali'nin bu nara atışını, "Şuncacık Maraz Ali neresinden çıkardığı bilinmez bir gök gürültüsüyle: 'Açılın heyyy!.. Yakarım şart olsun!' diyerek naralanıyor ki, Hazreti Ali de olsa işte bu kadar olur." (s. 111) diyerek Hz. Ali'yle kıyaslama yapar.

Kemal Tahir, Hz. Ali'nin nara atışına çok hayran olmuş olacak ki, kahramanlarına nara attırmayı sürdürür.

Uzun İskender ve arkadaşları, Kasım Dede'yi soyduktan sonra kaçarlar. Fakat Dede'nin köylüleri tarafından etrafları sarılır. Kapana sıkışmışlardır. Köylülerin çemberinden kurtulmak için çare aramaktadırlar. Uzun İskender, kurtuluşu Hz. Ali gibi nara atmakta görür, kendi kendine konuşur:

> "Deli gönül demekte ki... Şunları... Hazreti Ali gibi bir nara vur, önüne kat, Sarıca'ya kadar kovala!" (s. 322)

Kemal Tahir, Hz. Ali'yi bu yönüyle anlatırken Hz. Ali'yle özdeş olan kavramlara, örneğin kılıcı Zülfikar'a ve atı Düldül'e de yer verir.

Uzun İskender, Maraz Ali'ye eski eşkıyalardan Kavlak Ali'nin yiğitliğini anlatır, silahını över:

> "Kavlak Ali'nin mavzeri de Hazreti Ali efendimizin Zülfikar kılıcı gibi namlı bir silah." (s. 40)

Maraz Ali, Kasım Dede'nin evinde, duvardaki silahları ve kılıçları dikkatlice incelemektedir.

> "Şu kılıçlar Hazreti Ali devrinden kalma besbelli!
>
> Ortadaki Hazreti Ali'nin Zülfükarı olmasın? Tamam Zülfükar." (s. 232)

Kemal Tahir, Zülfikar'a yüklediği manevi gücü, aynı biçimde Hz. Ali'nin atı Düldül'e de yükler.

Uzun İskender, Dede'nin evinden çıktıktan sonra plan gereği, Çerçi Süleyman'ın, atları karşı tepede hazır edeceğine inanmaktadır. Fakat köylüler tarafından etrafları çevrilmiştir. Bunu gören Kuru Zeynel, eli silahlı köylülerini tanıyınca, Uzun İskender'e dönerek alaylı alaylı güler ve şöyle der:

"İşte Çerçi Süleyman namerdinin hazırladığı atlar... Bin de nereye istersen dizgin et... Hem de beri benzer hayvan değil bunlar oğlum, her biri Köroğlu'nun kıratı, Ayvaz'ın Aşkar dorusu, *Hazreti Ali'nin Düldül'ü*... Buyur!" (s. 334)

Uzun İskender, yine bir eşkıyalık öyküsü anlatırken Katil İlyas'ın atından "*Dedim ya, atı gayet fena, atı Hazreti Ali efendimizin Düldülü*" (s. 166) diye över.

Görüldüğü gibi Kemal Tahir, usta bir benzetme sanatı kullanarak Kuru Zeynel'in eli silahlı köylülerinin yiğitliğini, iyi bir nişancı olduklarını belirtmek için efsanevi adlara benzetmektedir.

Kemal Tahir, Alevi-Bektaşi kültüründe yer alan kişi ve sembollere yer verirken yer yer kahramanlarını konuşturarak Alevilik ve Aleviler hakkındaki görüşlerini de ortaya koymaktadır.

Uzun İskender, Arif Ağa'nın kızını almak için sinsi planlar yapmaktadır. İstidacı Bilal Efendi'yle konuşur. Fakat kendini törelere bağlı, dürüst, namuslu göstermekten de geri kalmaz.

"Bre Bilal Efendi, karısı razılık vermese olur mu? Bizim yolumuzu bilirsin, Alevilik maskaralık değil!" (s. 53)

Öte yandan, yine Uzun İskender'le Kuru Zeynel'in, Arif Ağa'nın kızını kaçırmak konusunda konuşurlarken söz arasında söyledikleri söz dikkatimizi çeker. Bu da, kız babası Arif Ağa'nın, Uzun İskender için kız istemeye giden Çerçi Süleyman'a töreyi çiğnedikleri için söylediği sözdür. Sözde Arif Ağa şöyle demiş:

"Bu kız istemek işi şeriatça bir iş. Bini ister, biri alır. *Bizim Aleviliğimizde Çerkez kaması gibi iki yüzlü laf olur mu?*" (s. 220)

Görüldüğü gibi bu alıntılarda Aleviliğe bakış açısında Kemal Tahir'in Çorum Cezaevi'nde kaldığı süre içinde yöre Aleviliğini iyi araştırdığını ve doğru bir biçimde de değerlendirdiğini görüyoruz. Alevilikten söz ederken elden geldiğince dikkatli olmaya özen göstermiş.

Yukarıdaki alıntıda Alevilikle Çerkez kaması arasında bir ilişki kurarak benzetme yapmış. Sanırım bu benzetmeyle Aleviliğin bir üstteki alıntıda olduğu gibi "*maskaralık*", yani ikiyüzlülük gösteren bir felsefeye sahip olmadığını anlatmak istemiş.

Kemal Tahir, Aleviliği böyle değerlendirirken Alevi-Sünni ilişkilerine de değinmiştir. Bunu yaparken Alevi ile Sünni'yi tümüyle karşı karşıya getirmemiş, dolaylı yoldan birbirlerine saldırtmıştır. Fakat bunu yaparken de birbirlerine hakaret eden, söven, aşağılayan değil, birbirlerine biraz daha hoşgörülü ve temkinli davranan karakterler olarak vermiştir.

Örneğin Uzun İskender, Katır Adil'den söz ederken, "Gelelim ikinci dostum, Katır Adil denilen rezile... Ben Alevi'yim, o Sünni... Lâkin Adil oğlanı yüz tane Alevi'ye değişmem." (s. 83) diyerek Katır Adil'i hem "rezil" etmekte, hem de "yüz Alevi"ye değişmemektedir. Burada yazarın bir Sünninin yüz Aleviye eşit olduğunu anlatmak istediğini değil, Uzun İskender'in ikiyüzlülüğünü, çıkarı için nasıl kaypak davrandığını, Katır Adil'den nasıl yararlanmak istediğini göstermek için bu tür anlatımlara

başvurduğunu görüyoruz. Uzun İskender'in bu ikiyüzlülüğü romanın orta sayfalarında da karşımıza çıkmaktadır.

Uzun İskender, Kuru Zeynel'le Kasım Dede'yi soyma planı yaparken Katır Adil'i göstererek, "Bre Zeynel sende yol-erkân gayreti kalmadı mı? Bu herif nelere dil uzatmakta?.. Siz bir köy Alevi olup bu yezidi bir gece kaybedivermemek ne hakimiyetsizlik?" (s. 209) diyerek Zeynel'i kışkırtmak ister.

Bu örnekte de görüyoruz ki, eşkıyalık yapmış bir Alevi kişiden, Uzun İskender'den, törelere uygun Alevice davranmasını beklemek yanlış olur. Çünkü Kuru Zeynel'in dediği gibi, "*Soyguncunun Alevi'si, Sünni'si olmaz.*" (s. 327) İşin içine çarpma çırpma, yol kesme, adam öldürme girince inanç arka planda kalır.

Kaplumbağalar (1967) - Fakir Baykurt

Kaplumbağalar, Türk köylüsünün doğayla mücadelesini anlatan, doğayı alt etmek isteyen köylünün yaratıcı gücüne inancının romanıdır. Eleştirmen Fethi Naci'nin dediği gibi;

> "Hiç sürülmemiş, üzerinde ot çöp kalmamış, pur taşlarıyla dolu topraklarda bağ yetiştirenlerin, 'urya gibi, düş gibi bir bostan' yetiştirenlerin, bozkırın rengini değiştirenlerin romanıdır."[32]

Olay, Ankara'nın Kalecik ilçesine bağlı Tozak köyünde geçer. Köy, Alevi köyüdür. Köyde ne cami, ne imam, ne de ağa vardır. Egemen güçlerin koruyucusu, temsilcisi bir muhtar da yoktur. Var olan muhtar Battal ise, köylülerin çıkarları için çalışan sıradan bir köylü gibidir. Baykurt'un böyle bir köyü, özellikle Alevi köyünü seçmesi rastlantı değildir. Yine Fethi Naci'nin dediği gibi;

> "Fakir Baykurt, köylülerin yaratıcı gücünü gösterebilmek için, kavganın tabiatla insan arasında olmasına özellikle önem vermiş; köylülerin 'kara toprağın rengini değiştirmek' için giriştikleri mücadelede bir sınırlayıcı güçle karşılaşmamalarını istemiş."[33]

Romanın baş kahramanı Kır Abbas'tır. Kır Abbas, ileri yaşına rağmen, doğayla mücadelede bir panter gibidir, köylüyü bu mücadeleye ortak edecek denli söz sahibi ve ileriyi görecek denli de bilge kişidir. Nice acılar ve yokluklar görmüştür. Kendi yaşamını kuru toprakla özdeşleştirmiştir. Ne zaman toprak yeşil renge bürünür, Kır Abbas da yedi kat canlı olur ve anadan yeni doğmuş çocuk gibi neşelenir, yaşam bulur. Törelerine bağlıdır ve her fırsatta bu törelere sığınır ve Alevi yanı ağır basar, yapılacak bir dua varsa Alevice dua eder, yani "*Bismişah, Bismişah, Allah Allah*" der. Kendi yalnızlığını, kendine özgü yaşamını biraz da kaplumbağaların o ağır, rutin yaşamlarıyla özdeş görür. Nasıl kaplumbağalar yaşam mücadelesinde ağır

---

[32] Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, s. 304, Soru: 61, Gerçek yayınevi, 1981, İstanbul.

[33] *Agy*, s. 305, Soru: 61.

ağır ilerler, Kır Abbas da ihtiyar yaşında aynıdır, ama ruhu tez canlıdır. Bir an önce bağa kavuşmak, yoldan gelen geçene üzüm dağıtmak, üzümünden şarap yapıp içmek ister. Fethi Naci'nin şu görüşüne katılmamak elde değil:

> Bu romanı okurken, insan kendini başka bir düzende sanıyor. Şu Şeyh Bedrettin'lerin, Baba İshak'ların, Hacı Bektaş Veli'lerin kurmak istedikleri bir dünyada. Sanki insanın yaratıcılığını önleyen üretim ilişkileri değiştirilmiş, insanın insanı sömürmesi sona ermiş, sosyalist bir toplumu kurma çabaları başlamış ve sınırlamalardan kurtulan emek gücü, en güzel eserlerini vermenin şevki içindedir.[34]

İşte bu özlemi Kır Abbas, köylüleri çağırırken şöyle dile getirmektedir:

> "İster kendi payınıza gidin, ister benim paya gidin, Rıza'nın, Battal'ın paya gidin, serbes! Kardeş malıdır, istediğinizden koparın. Hepsi kendi emeklerinizdir, yeyin helal olsun!" (s. 168)

Bu kutsal eylem, Tozak köyüne devletin cipinin gelmesiyle karabasana dönüşür. Artık bağlardaki üzümün, evlerdeki şarap kokusunun yerini cipin egzoz ve toz kokusu kaplar. Doğal mücadeleyi kazanan Tozak köylüleri, ne yazık ki, sosyal mücadeleyi kazanamazlar, bürokrasiyi alt edemezler. Yeşeren bozkır, hayvanlara yem olur. Muhtar Battal'ın düşleri suya düşer:

> "Yoğurtla bekmezi karıştırıp, yani ki, 'karga beyni' yapıp, ne güzel olur emme biliyor musunuz? Teze üzümü varıp asmasından koparmak, koparıp yimek dünyaya değmez mi emme komşular? Üzümlere alaca düştüğü vakit salkımları okşayıp yimek... kendi öz bağlarınızdan kandığınız kadar şarap yapıp içebilmeniz için... canü gönülden." (s. 72)

Baykurt, bu romanında bürokrasinin de acımasız bir eleştirisini yapıyor. Tarım ülkesi sayılan Türkiye'de, bozkırı yeşertmek isteyen köylülere tarım memurunun verdiği yanıt, ülkenin tarım politikasının bir iflasta olduğunun açık bir belgesidir. Tarım memuru şöyle der köylülere:

> "Siz benden yazılı bir kağıt, bir afiş, bir broşür, ne bileyim bir, yani mesela bir bilgi isteyin, vereyim. Ama çubuk? Çubuk yok arkadaş!" (s. 114)

Bu anlamda *Kaplumbağalar*,bence okunması gereken başyapıtlardan birisi.

Şimdi gelelim konumuzla ilgili saptadığımız örneklere.

Alevilerin şaraba düşkün oldukları bilinir ve de doğrudur. Doğru olmasa, on Bektaşi fıkrasından dokuzu içki üzerine olmazdı. Olayın geçtiği köyün Alevi olması ve de burada üzüm yetiştirilmesi için köylülerin girişimde bulunması, ister istemez Alevilerde içki olayını akla getirmektedir ki, Baykurt da bunu bilinçli olarak yapmıştır.

Tozak köyünden Pat Ali, Tekke köyüne üzüm almaya gider. Satıcıyla (Sünni) pazarlık yapar ve anlaşır. Fakat ağzından kaçırdığı, "*Vay bubacım vaay! Ne hoş olur bunların şarabı*" deyivermesiyle pazarlık bozulur.

---

[34] *Agy*, s. 305.

Adam, "*Sen bunları şarap mı yapacaksın?*" diye üzümünü satmaktan cayar. Bu sahneyi romandan izleyelim:

> "Düştük küfelerin darasını. Dolduruyoruz üzümleri. Dolduruyoruz Abbas Ağa, evet! Ne olduysa işte o sırada oldu. Öyle salkımlar ki, deli oluyorum baktıkça: Vay bubacım vaay! Ne hoş olur bunların şarabı deyivermişim ansızın! Hay demez olaydım! Dilimi eşek arısı sokaydı! Ne? Sen bu üzümü şarap mı yapacaksın? demez mi adam! Elbet şarap yapacağım dedim; artık saklamanın oluru yok! Ellerini kartal kanadı gibi açıp göğsümden itti beni: Haydi çek arabanı çeek! Şarap yapacak adama üzüm vermem ben! Okkasına yüz kuruş versen vermem! Ben essah Müslümanım, boyumca günaha giremem! Haydi çek arabanı!(...)
>
> Yalvarma yakarma kâr etmedi. *Bir kızılbaş şarap yapsın diye kendi bağımdan, kendi elimle üzüm verip dört ton günaha giremem!* Söyledim sana, ben essah bir Müslümanım! Boş yere uğraşma dedi. (...) Bu kez Evciler'in yolunu tuttum. Tam köye giriyorum, bizim Avşarlı Mutsafa'yı görmeyeyim mi? Anlattım başıma geleni. Dedim git o dürzünün üzümünü alıver bana. Mustafa pekey dedi. *Sakın Alevi olduğunu, şarap yapacağını söyleme!* Gözelce pazarlık et, dört küfe alıver!" (s. 39)

Mustafa gider ve aynı adamdan, satıp kâr edeceğini söyleyerek beş kuruş eksiğine dört küfe üzüm satın alıp gelir.

Görüldüğü gibi, kendini "*essah bir Müslüman*" gören bir Sünni'nin gözünde şarap için üzüm satmak "*dört ton günaha girmek*" demektir. Baykurt, bu olayla bize, dolaylı yoldan günaha girme korkusu taşıyan bir Sünni köylü profili çizmektedir. Bu da gösteriyor ki, bağnazlık ve günah korkusu, ticarete bile yansımakta, iman duygusu paradan daha önem kazanmaktadır. Olay çok basit gibi görünse de temelde bilinçaltında yatan düşüncenin nasıl bir sonuç yarattığıdır. Üzümden pekmezin yanı sıra şarap ve rakı yapılır, bunları da en çok kim içer? Aleviler. Aleviler kimdir? Namaz kılmaz, oruç tutmaz, hep günahlı, eli haramlı gezerler... gibi birbirini izleyen önermeler ortaya çıkar ki, insanın şaşırmaması elde değil. Yine bu bağnazlığa ve tutuculuğa Kır Abbas, Baba erenler gibi yanıt verir: "*Dürzünün aklı olsa şarap içerdi!*" (s. 40) Kır Abbas, bu sözüyle de içkiyi kutsamış oluyor.

Burada, yani Kır Abbas'ın söylediği sözle, Baykurt'un Alevi-Bektaşi halk edebiyatından, en başta Bektaşi fıkralarından yararlandığını görüyoruz. Kır Abbas'a çelebice, erence bir sözü söyleterek onun bilgeliğini de ortaya koymuş oluyor. Zaten bu sözü de roman kahramanları içinden ancak Kır Abbas söyleyebilir. Yine Fethi Naci'nin dediği gibi Baykurt;

> "Kişilerine psikolojik bir yoğunluk, bir inandırıcılık kazandırmak için bütün ustalığını ortaya koyuyor. Böylece Kır Abbas, eğitmen Rıza, müfettiş Hamdi Bey, sadece belirli görüşleri dile getiren birer tip olmaktan çıkıp yaşayan kişiler oluyor."[35]

Yine şarap içilmektedir. Bu kez sofrada Muhtar Battal, eğitmen Rıza, müfettiş Hamdi Bey ve Kır Abbas vardır. Köylüler bağ açmak için Hamdi

[35] *Agy*, s. 309

Bey'in yardımını beklemektedirler. Hamdi Bey, ağırlığını koyup İlçe Tarım Müdürlüğü'nden köye asma çubuğu sağlayacaktır. Bu konular tartışılırken eğitmen Rıza, kafasından aşıyı ve budamayı geçirmektedir: "*Evet, tam beş yıl sonra! Beşinci yılda şarabı göl ederiz! O zaman Alevi'si de içsin, Sünni'si de!*" (s. 92) der.

Muhtar Battal ise bağ işine iyice aklı yatmıştır ve bunun hayaliyle coşmakta, müfettiş Hamdi Bey'e takılmaktadır:

> "Sen bu köyde şarabı göreceksin Hamdi Beyim! Beş yıl sonra cünüp olup gelsen, şarapla yuruz seni!" (s. 92)

Baykurt, romanında *Dedelik* kurumuna da değinmiş. Bu konuyu romanına malzeme yaparken, Alevi hukuk sitemini ve cem görgü olayını da görmemezlikten ve bilmemezlikten gelmemiş. Cumhuriyete kadar Aleviler, mahkemesel sorunları için hiç bir zaman şehre gidip devletin, yani Osmanlı'nın kadısına çıkıp yargılanmamışlardır. Yılda bir iki kez köylerine gelen Dede, "*nizahlı olanları*" (sorgulanması gerekenleri) cemde, halk mahkemesi önünde dâr'a durdurur ve sorgular, yargılar. Böylece herkes Dede'nin kararına saygı duyar. Bu tutum, Alevilerin kendilerine özgü bir iç hukuk sistemlerinin olduğunu göstermektedir ki, temelinde otokontrol olayı yatmaktadır. Alevi-Bektaşi töresince cemde "*ceza*" almak ya da "*düşkün*" ilan edilmek, Kadı'nın verdiği cezadan çok daha ağırdır. Çünkü Kadı'nın verdiği cezayı belli bir süre hapislikte geçirip tamamlarsın ve tekrar suç işleme olasılığı vardır. Ama Alevi töresinde ise, köylü tarafından dışlanmak, hakaret görmek vardır ki, bunu da hiç bir talip kabullenmek istemez. İşte bu, Alevi hukuk sistemi diyebileceğimiz töresel eylemi, Baykurt, kısaca satır arasında şöyle anlatır:

> "Abbaaas Kartaaal! (...) Karısı Cennet Kartaal!
>
> Daha yüksek sesle gülüştüler. 'Mahkemedeki mübaşir gibi!' diye düşündü birkaçı. Mahkemeye çok seyrek inerlerdi. İşleri düşmezdi. 'Nadir, çok nadir!' *Yılda bir dedeleri gelir, yemin verir, değnekten atlatır, hak sorardı. Anlaşmazlıkları bir gecenin içinde çözer, küsleri barıştırır, yatıştırır giderdi.*" (s. 73)

Görüldüğü gibi Baykurt, burada iyi bir gözlemci olduğunu ve bu gözlemlerini romana ustalıkla aktardığını göstermektedir. Dedenin gelmesi; yemin verdirmesi; değnekten geçirmesi; hak sorması; küsleri barıştırması gibi töresel eylemlerin romanda verilmesi iyi bir gözlemin yapıldığının göstergesidir.

Hz. Ali'nin Alevi-Bektaşi inancında çok özel ve kutsal bir yeri vardır. İşte bu nedenle, kimi Alevi insanlar da, kendilerine özgü iyi ve güzel huylarını, davranışlarını Ali'yle özdeşleştirirler, aynı Kır Abbas'ta olduğu gibi. Evdekilerle olan bir tartışmasında kendini şöyle tanımlar Kır Abbas:

> "Şükür beni yaradana ki, huylarım iyi! Kar parçası gibi insanım. Bütün tabiyatımı (*huyumu-İCE*) adı gözel Hazreti Ali bubamdan almışım. Tıpkı onun gibi sabırlıyım. Dayanıklıyım! Kırk gün bir tilki derisinin altında yatarım. Daha ne istiyorsunuz benden?" (s. 127)

Alevilerde "*su*" da kutsaldır. Su kültü çerçevesinde açıklayacak olursak, Hacı Bektaş Veli'nin dediği gibi, "*Su hem arıdır, hem de arıtıcı*"dır. Öte yandan dünyanın ve insanın oluşumu da dört nesneye bağlanır ki, bunlardan biri de "*su*"dur. Suyun bir başka anlamı ise, Aleviler için Kerbela Olayı'nı anımsatmaktadır ki, bu anış, her cemde dile getirilir. Bilindiği gibi Hz. Hüseyin ve yanındakiler Kerbela denilen yerde Yezit ordusuyla karşılaşır. Hz. Hüseyin'in kendisine biat etmemesi üzerine Yezit, savaş açar ve Kerbela'da Hz. Hüseyin ve ailesinin, yani Ehlibeyt sülalesinin önünü keser. Kadınlara ve çocuklara Fırat nehrinden su getirmek isteyen Hz. Hüseyin'i engeller ve hatta okla yaralar. Hz. Hüseyin şehit olana dek kimseye su verdirmez ve Hz. Muhammed'in torunu, Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'i Kerbela'da şehit eder. İşte bu olay, kadınlara ve çocuklara dahi su vermemesi üzerine Yezit, tüm İslâm dünyasınca lanetlenir. Muharrem ayının onuncu günü olan ve İslâm tarihine bir soykırım, bir vahşet olarak geçen Kerbela olayı, Alevi-Bektaşi inancında acıyla ve nefretle anılacak bir olay olur. Cemlerde "*Su hizmeti*" yerine getirilirken "*Yezide lanet!*" nidaları yükselir. Dedenin gülbank çekerek kutsadığı su, tüm canlara dağıtılır, Meydan'a, taliplerin üzerine serpilir. Suyun bu anlamı, günlük yaşamda da hep Kerbela'da susuz bırakılan Hz. Hüseyin'i çağrıştırdığı için, su içilirken O'nun adına dua edilir ve böylece su ile Hz. Hüseyin özdeşleştirilmiş olur. Aynı olayı Baykurt da kitabında değerlendirmiş:

> "'Bir su bul bana Irıza!' dedi Kır Abbas. Suyu içerken besmele çekti: 'Hüseyne selam, Hüseyne ırahmet!' dedi. Kır Abbas bitiriş duasını da yaptı. Herkes havaya el açtı, 'Allaah, Şaah!' dedi." (s. 198)

Bu olay Alevi ve Bektaşi camiasında nefretle, lanetle anılırken Sünni camiasında da anılır, fakat Aleviler gibi değil. Ancak söz açılınca olayı kınadıklarını söylerler. İşte onların bu tavrı, Alevileri fazla ikna etmemiştir. Sünniler her ne kadar namaz kılmakla, oruç tutmakla Alevilere göre hep "*essah Müslüman*" olduklarını söyleseler de yeterli gelmemiştir. Çünkü Alevilere göre Sünniler, Muaviye'ye ve Yezit'e üstü kapalı sahip çıkmışlardır. Olay lanetleme değil, kınama düzeyinde geçiştirilmiştir. Onların bu tavrı, Mal Müdürlüğü kapısı önünde "*hazine malı gözüken bağ yerinin köylüye verilip verilmeyeceği*"yle ilgili kararı ve kararı yazacak olan Mal Müdürlüğü memurlarının camiden dönüşlerini bekleyen Muhtar Battal'la Kel Bektaş'ı çileden çıkarır, sabırsızlanırlar, söylenirler. Bunların konuşmalarından Sünni ideolojinin de bir eleştirisinin yapıldığını görürüz:

> "Seninkiler yatıp kalkıyor hâlâ! İmam efendinin de sesine! Kardaşım, insanın içi temiz olsun! Hasan-Hüseyin'i Kerbela'da susuz öldürdükten sonra gece gündüz camiden çıkmasa kıymeti yok! Bizimki de o hesaba varıyor mu dedin? Bir yezit oyunu gibi haa? Yeşermiş bağı elimizden aldıktan sonra, değil mi?" (s. 303)

Görüldüğü gibi Baykurt, Alevi yaşamında suyun önemini ve kutsallığını da iyi araştırmış ve romanında kullanmış.

Bağ yeri, "*hazine malı*" sayılmıştır. Devlete teslim edilmesi gerekir. Köylüler bu kötü haber üzerine bağı bozarlar. Aslında bozulan bağ değil-

dir, Kır Abbas'ın emeklerinin "*heba*" olması, umutlarının boşa gitmesidir. Karısı Hörü Ebe, Kır Abbas'ın çöküşünü fark etmiş olacak ki, torunu Yeşer'i teselli etmektedir. Bu umudunu da "*Hz. Ali'nin bağlarında*" görmektedir.

> "Sus deme bana Kel (Bektaş) yavrum! Ben buraya sizin gönlünüzü yükseltmek için geldim! Sus deme! Yarın size *Hazreti Ali bubamızın bağlarından* öyle gözel üzümler ayıracağım ki, içinde her cinsten birer salkım bulunacak! Göreceksiniz, asmalarda yaz kış, testi gibi, tilki gibi salkımlar sallanacak!" (s. 340)

Kır Abbas'ın köyün bilge, dürüst ve inatçı kişisi olduğunu söylemiştik. Kır Abbas, roman boyunca sergilediği karakterinde doğruluktan şaşmamış, sözünü esirgememiş, fazla çıkarcı olmamıştır. Devlete karşı hep boynu bükük olmuştur. Onca yıl emek verdiği, tırnağıyla kazıyıp adam ettiği bağ yerinin "*hazine malı*" çıkması üzerine yine yılgınlığa kapılmamış, gelecek sonucu tevekkülle karşılamıştır. Ama kendi düşüncesini ve inancını devletin memurlarının yüzüne söylemesini de bilmiştir. Bağ yerinin kadastrosunun çıkarılması için görevli gelen Tapu memuru Emin Bey'in sorularına sakin, ama yüreğinde bunun sonunda bir "*hayırlı haber*" çıkacağını, yani piyango (!) vuracağını düşünerek sakince bekler.

> "Onu sormuyorum; bu toprağın öncesini soruyorum!
>
> - Öncesi böyle beyim! dedi Kır Abbas. 'Burası eskiden purluktu. Ot mot bitmezdi. Kimsenin değildi.'
>
> Emin Sağlamer, Battal'a döndü:
>
> - Öyle mi Muhtar? Bu beyanları kabul ediyor musun? Bilirkişiler doğru söylüyor mu?
>
> - Doğru söylüyorlar efendim, kabul ediyorum!
>
> Kır Abbas: '*Alevilerde yalan deye bir söz yoktur Emin Beyim!*' dedi, elini göğsünün üstüne koydu." (s. 234-235)

Burada Kır Abbas'ın kişiliğinde, Alevilerin yalan söylemeyeceklerini görüyoruz. Bunun onayı olarak da Kır Abbas'ın elini göğsüne, kalbinin üzerine doğru götürmesidir ki, burada ritüel bir eylem söz konusudur. Bu hareket, Alevilerde, söylediği sözün doğruluğunun onaylanması anlamına gelmektedir.

Binboğalar Efsanesi (1971) - Yaşar Kemal

Yaşar Kemal, Türk edebiyatının, ünü yurt dışına yayılmış önemli yazarlarımızdan biridir. Her romanı, edebiyatımızın başyapıtları arasındadır. Destansı, buram buram Anadolu folkloru ve toprağı kokan romanlarında mistik bir Anadolu destanını yakalarız. İşte Binboğalar Efsanesi de bunlardan biridir. Yaşar Kemal'in, "*Belki de en gerçekçi romanım*" dediği bir romandır. Binboğalar Efsanesi, yine yazarın deyimiyle;

> "Bu, bir yörük obasının gerçekçi romanıdır. Obanın yok oluşunun hikayesi, belki de ağıtıdır. Bu tükenen yörük obası, koca Osmanlıyı, Selçukluyu, daha nice devletleri kurmuştu."[36]

Romanı okuduğumuzda, her sayfasında karşımıza gerçekten Horasan'dan kalkıp Anadolu'ya göç eyleyen Türkmen boylarının yaşam biçimlerini, geleneklerini, törelerini, umutlarını, sevdalarını ve acılarını buluruz. Akıcı ve şiirsel bir dil, damağımıza yapışır kalır. Türkmen boyları, buram buram Orta Asya geleneklerini, Alevi törelerini, müziğini ve dansını yaşatmakta ve yaşamaktadır Horasan'dan göçüp gelen Türkmenlerin mirasçıları bugünkü Alevilerde işte bu Türkmenlerin gelenek ve göreneklerinin tıpatıp yaşadığını görürüz. Bu nedenle kitapta geçen *Türkmen* sözcüğü hemen hemen *Alevi* sözcüğüyle özdeştir, hatta tam da kendisidir. Bu nedenle Türkmen deyince Aleviyi anlamakta güçlük çekmeyeceğiz. Aynı Kaftancıoğlu'nun öykü ve romanlarında olduğu gibi...

Zaten Alevilerin destanından söz edilince, göç türküleri söylenince hep, "*Kalktık Horasan'dan sökün eyledik*" denir ki, bu sözün ustası da Yaşar Kemal'dir, Türkmendir, Alevidir, Anadolu'nun kendisidir.

Horasan'dan Anadolu'ya göç olayını şöyle betimler romanında Yaşar Kemal:

> "Horasan'dan geldik, yol boyunca, Acem sarayları, Şah İsmail, daha öncesi savaşlar, kırık temrenler. Horasan'da bir ucumuz, bir ucumuz Türkmenistan'da... Biri kırmızı, bakırdan sakallı, uzun uzun, uzun kılıçlı Haydar Usta... Dün geceden bu yana, başparmağının üstünde semah dönüyor. Daha da dönecek. Durmuyor. Semah dönüyor, ocakta patlayan, saçılan, pervazlanan kıvılcımlara niyazda bulunuyor. Horasan'dan geldik, sırtımızda uzun şelfeler. Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali, ya Ali... Önünde niyaza durulan, can alan can veren uzun kılıçlar. Seksen bin Anadolu erleri, doksan bin Horasan pirleri, Ahmed Yesevi Tekkesi, bir altın posta oturan küçücük, sakalı uzun, ışık yüzlü yaşlı bir koca. Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali." (s. 64-65)

Bu alıntıda da görüldüğü gibi, Alevi-Bektaşi kültürünün kaynağının, özellikle inanç ve düşünce sisteminin ta Ahmed Yesevi'ye kadar uzandığını, Yesevi ocağından yetişen doksan bin Horasan erlerinin bu inanç ve kültür sistemini Anadolu'ya getirip yaydığın görürüz ki, bunların başında Hacı Bektaş Veli ve diğer erenler gelmektedir. Bunlar da Alevi-Bektaşi inanç ve kültürün temel taşlarıdır. Hacı Bektaş Veli'den söz ederken kuşkusuz Ahmed Yesevi'den de söz edilir. Çünkü Hacı Bektaş'ın hocası Lokman Perende, Ahmet Yesevi'nin öğrencilerinden, müridlerindendir. Hatta kimi söylencelere göre, Hacı Bektaş Veli, Ahmet Yesevi Ocağı'ndan yetişmiş ve hocası Lokman Perende tarafından Anadolu'yu Türkleştirmek, Türk aşiretlerinin birliğini sağlamak ve "*irşad*" eylemek için gönderilmiştir. Osmanlı Beyliği'nin kuruluş dönemlerini anımsayacak olursak, gerçekte başta Hacı Bektaş Veli olmak üzere diğer halifelerin, erenlerin, dervişlerin, düşünce temelinde büyük katkılarının olduğunu görürüz.

---

[36] Kapak tanıtım yazısı, Cem yayınevi, 3. basım, İstanbul.

Bu nedenle, Yaşar Kemal, Anadolu Aleviliğinin kaynağını, Orta Asya kültürünü ve özellikle Horasan bölgesinin haritasını iyi incelemiş ve bunu da romanında şiirsel bir dil kullanarak başarıyla dile getirmiştir.

> "Horasan'dan geldik omzumuzda uzun şelfeler, elimizde uzun Mısri kılıçlar, temreni çelik kargılar." (s. 69)

Bu alıntıda Türkler'in, özellikle Türkmen boylarının Anadolu'ya gelişlerinin özgün, otantik bir fotoğrafı karşımızdadır. Gözümüzde canlandırdığımızda sanki bir folklorik gösteriyle karşı karşıya olduğumuzu sanırız.

> "Horasan'dan geldik, Horasan erenleri. Ellerimizde teber kılıç. Yiğit türküler, yılkı atlar, mısri kılıçlar, altın eyerler. Horasandan geldik sırtımızda tay derilerinden, kaplan postlarından sırma abalar. Horasan'dan geldik." (s. 72)

Görüldüğü gibi Yaşar Kemal, Orta Asya'dan kalkıp göç eden, Horasan kapısından, doksan bin Horasan pirlerinin yurdu olan Horasan'dan Anadolu'ya göç eden Türkmen boylarının folklorik giysileri içinde akın akın gelişlerini, semah dönüşlerini, at ve çadırın kendi öz kültüründe başat olduğu bir aşiretsel yaşamın destansı öyküsünü anlatır. Kullandığı sözcükler, terimler ve adını saydığı araçlar, nesneler Alevi-Bektaşi kültürü ve günlük yaşamı içinde öteden beri yer almış, kullanılmış ve bugün de çoğu bölgelerde kullanılan araçlardır, simgelerdir. Yukarıdaki alıntılarda sanki Horasan'dan doksan bin erenin, dervişin, pirin geldiğini görür gibi oluruz, omuzlarında şelfeler, boyunlarında teslim taşları, bellerinde teber ve kılıçlar... Başparmağı üstünde semaha durmalar. Tüm bunlar Alevi-Bektaşi literatüründe yer alan motiflerdir. Bu anlamda Yaşar Kemal, *Binboğalar Efsanesi*'ni yazarken, sanırım uzun yıllar süren bir araştırma, inceleme ve gözlemlerinden sonra, özellikle sözlü halk edebiyatından, söylencelerden, Türkmen tarihinden ve Anadolu coğrafyasından yararlanmış ve bunu da romanında ustalıkla işlemiştir.

Horasan'dan göç eden Türkmenlerin arasında yer alan Koyun Dede, göç eden kalabalığın önünde bir kayalığın başına çıkar ve bir gülbenk okur:

> "Allah, Allah, Allah... Sairi Selman, mülke Süleyman, körolsun Mervan, yardımcımız oniki imam. Hızmatın kabul, yüzün ak olsun."

Kalabalık hep bir ağızdan karşılık verir:

> "Oniki imamın, Selmanı Pakin himmeti hazır ve nazır ola.
>
> Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali.
>
> Ya Ali.
>
> On iki imam nur oldu. (...)
>
> Sultan Hatem sırroldu. (...)
>
> Destimiz deman, küfrümüz iman, yardımcımız oniki imam, on iki imamın katarından, didarından ayırmasın, gerçeğe hüüü... Gerçeğe hüüüü, gerçeğe hüüüü." (s. 15)

Sandal köyünde, suyun kıyısında Cennetoğlu'nun bahçesinde toplanır köylüler. Karaçullu obasına atıp tutuyorlardır. Çünkü Karaçullular, onlara yayladan yer vermemişler. Bu nedenle hayvanları otlamak için çaresizdirler. Karaçullulara atıp tutarken tek malzemeleri her zaman olduğu gibi Kızılbaş olmaları. İçlerinden yaşlı bir köylü Cennetoğlu'na çıkışır:

> "Çıkın çıkın, torba torba altınları var, onu da herkese dağıtsınlar, bize de zırnık koklatmasınlar. Olamaz, olamaz arkadaşlar! Üstelik de bunlar Kızılbaş! Bunlar böyle Kürt Kızılbaş değil, arkadaşlar. *Bunlar bizim gibi, hem de Kızılbaş arkadaşlar.* Olmaz, olmaz arkadaşlar."

İhtiyar sesini iyice yükseltir:

> "Delice boğayı, bizim kutlu kışlağımızı, hem de dedemizin yattığı *yurdumuzu bu Kızılbaşlar kirletemezler.* Üstelik bunlar Kürt kızılbaşı da değiller." (s. 122)

Devam eder ihtiyar:

> "Doğru söylüyorum, hem de dosdoğru, hem de dedelerimizin okları gibi doğru. Öyle, cihad arkadaşlar! *Kafir üstüne, kızılbaş üstüne, hakkımızı almak için cihaad!"* (s. 123)

Görüldüğü gibi, Kızılbaş sözcüğü burada da aşağılama amacıyla kullanılmış. Bu kez bir başkasıyla kıyaslama yapılmış ki, bu da Kürt Kızılbaşlardır. Bunların diğer (Türk) Kızılbaşlardan farklı olduğu gibi bir durum ortaya çıkmaktadır ki, sanırım Yaşar Kemal, özellikle Dersim yöresi Alevilerini kastetmiş olsa gerek. Bugün Anadolu Aleviliği tartışılırken kimileri Kürt Alevisi, Türk Alevisi diye bir ayrıma gitmektedirler ki, bu yanlıştır. Çünkü bu anlamda iki ayrı Alevilik söz konusu değildir. Alevi olan Kürtlerle Alevi olan Türkleri ayırmak için kullanılıyor, ama sözcüklerin yer değiştirmesi, yani dilbilgisi açısından isim ve sıfat görevindeki sözcüğün nerede kullanılacağının, kullanılırsa nasıl bir anlam çıkacağının fazla bilincinde olunmamasındandır. Eğer etnik anlamda bir şeyi ifade etmek gerekiyorsa o sözcüğe vurgu yapılır. Bu sözcük, sıfat olarak başka bir sözcüğün önüne takı olarak gelir. Örneğin Kürtlerden söz edilecekse ve de bunların hangi inançtan oldukları da söylenmek gerekiyorsa Alevi Kürtler, Sünni Kürtler deriz. Yok, eğer inanç açısından bir topluluktan söz edildiğinde, örneğin Aleviler denildiğinde bunların etnik kökenlerini ifade eden sözcük sıfat olarak sözcüğün önüne gelir. O zaman Kürt Aleviler, Türk Aleviler deriz. Birinde etnik yönünü anlatan sözcük "*isim*" görevinde (Kürtler sözcüğünde olduğu gibi), diğerinde inanç yönünü anlatan sözcük isim görevindedir, (Aleviler sözcüğünde olduğu gibi). Bu nedenle hep yanlışlık yapılır, bazen Alevi Kürtler, bazen de Kürt Aleviler deyip işin içinden çıkmaya çalışırız.

Durmuş, Fettullah'a çıkışır:

> "Sen beni böyle görme Fettullah. *Sen kendini Hazreti Ali sanma.*" (s. 147)

Burada bir yüceltme ve benzetme söz konusu. Durmuş, Fettullah'ın gücünü, yapısını küçümsemektedir aslında. Alay etmektedir. Burada Yaşar Kemal, ustaca bir söz oyunu yapmış.

> "Toydan sonra Dedeler gülbenk çektiler. Aladağın koyağı gür avazlarla yankılandı. Sazlar, demeler başladı. Sonunda da semah başladı. Kadınlar erkekler, yaşlılar gençler semaha kalktılar. Akar bir su yumuşaklığında, eski toprağın, taşın üstünde, semah dönenlerin ayakları aktı. Bedenleri dost, sevgi sıcak inceden dalgalandı, uçar gibi kollar havalandı usuldan, indi." (s. 340)

Alevi-Bektaşi folklorunun özgün ritüellerinden biri olan semahtan söz ederken yine ustaca bir söylemde bulunarak semahı kutsamakta, hareketlerini anlatırken sanki mistik bir yolculuğa çıkmış gibi bir "*Devr-i Alem*" töreninden söz etmektedir. Aynı zamanda Alevi (Türkmen) yaşamından da kesitler sunmaktadır bize.

Bu alıntılardan yola çıktığımızda *Binboğalar Efsanesi*, Alevi Türkmen aşiretinin göçebe yörük yaşamından soyutlandığında nasıl bir tükenişle karşı karşıya bulunduğunu, devletin yasaları ve töreleri karşısında nasıl çaresizliğe düştüğünün acı bir destanıdır. Konar-göçer bir yaşamdan yerleşik düzene geçişte nelerin kaybolduğunu gösteren mistik ve otantik bir türkünün acı sesidir diyebiliriz *Binboğalar Efsanesi* için...

Soba, Pencere Camı ve İki Ekmek İstiyoruz (1977) - Yılmaz Güney

Türk sinemasının kilometre taşlarından biri olan oyuncu, yönetmen, sanatçı ve yazdığı senaryolarda olduğu gibi iyi bir yazar da olan Yılmaz Güney ise, Alevilik konusuna doğrudan değil, yan plan olarak değinmiştir. *Soba, Pencere Camı ve İki Ekmek İstiyoruz* adlı romanında konu olarak Ankara'nın Altındağ bölgesinde Çinçin Bağları semtindeki insanların yaşamlarından kesitler sunar. Yoksul, ezilmiş, horlanmış, itilmiş, ama kavgada gözü hiçbir şey görmez bu insanları anlatırken kitabının daha ilk sayfalarında bunların "*Alevi*" olduklarını ve "*Aşık türküleri söylendiğini*", özellikle de "*Alevi türkülerinin çok sevildiğini*" söyleyerek giriş yapar. Yılmaz Güney, romanında Alevileri şöyle tanımlıyor:

> "Pikap ve radyo evlerinin en güzel eşyalarıdır. Aşık türküleri söylenir. Özellikle de *Alevi türküleri çok sevilir. Alevi Sünni ayrımı zaman zaman kavgalara neden olur...* tartışmalar büyür. Kürt ne bilir bayramı hor hor içer ayranı... *bunlar namaz kılmazlar, camiye gitmezler... bunların kestiği yenmez, mundar olur... pis kallı Aleviler... ana bacı tanımaz bunlar... mum söndü mü... Ali'ye Allah derler, Ali'ye taparlar...* baskılar, küçümsemeler, kırgınlıklar sürer." (s. 25)

Bu alıntıda da görüldüğü gibi, Güney de Alevilere yapılan iftiralara, kara çalmalara değinmekte, onların psikolojik bir saldırıyla kuşatma altında olduklarını bilmekte; öte yandan inançlarına, özellikle Ali'ye olan sevgilerine çok önem verdiklerini, tüm bunların yanı sıra İslâmın koşullarından

bazılarını yerine getirmedikleri için baskıların, küçümsemelerin ve kırgınlıkların yüzyıllardır sürdüğünü ve hatta zaman zaman "*Alevi-Sünni kavgaları*"nın olduğunu yazmaktadır, Güney'in bu konuya, satır aralarında da olsa duyarlı olduğu görülüyor.

Romanının baş kahramanlarından Mustafa'nın ailesini tanıtırken ablasını da tanıtır ve "*Sünni bir arpacı*"ya kaçmasına da gönlü el vermez.

> "Saçları iyice dökülmüş *Sünni bir arpacıya* kaçan şaşı ablası Gülizar da." (s. 47)

Mustafa, romanın ilerleyen sayfalarında babasıyla dayısının bir tartışmasına tanık olur. Babası, işçi hareketine karşıdır. Bu nedenle greve katılanları, yürüyüş yapanları, eylemcileri tehlikeli görmekte, hatta onların "*asılması gerektiğini*" savunmaktadır. Çünkü baba, devletçidir, devletin en doğru iş yapacağına inancı tamdır. Onun gözünde devlet yanlış iş yapmaz. Devlete, hükümete karşı gelmek suçtur. Karşı gelenler, aynı zamanda "*komünisttirler, vatan hainidirler.*" (s. 187)

> "'İyi olmuş... devlete hükümete karşı geleni asmalı' diyordu babası. 'Onlar komünist... onlar vatan haini... *onlar ne ana tanır ne bacı... iktidara gelseler kapımıza şapka astırırlar.*' diyordu. Dayısı çok kızmıştı bu 'şapka' işine. 'Ulan kör deve' demişti. '*Bize de Aleviler ana bacı bilmez, mum söndü mü... önüne kim geçerse, bacı macı ayırmadan her işi yaparlar demezler mi*? Aleviler şöyledir böyledir, demezler mi? Akılsız köpek, sen mum söndürüp kızınla mı yatıyon, ben bacımla mı yatıyom?'
>
> - Onlara ne bakıyon sen... Onlar kuru iftira!" (s,187)

Görüldüğü gibi burada Mustafa'nın babasının, Alevi olmasına karşın kör cahil olduğu, kendi inancıyla ilgili dedikodulara, iftiralara inandığı, hatta sözün ucunun nereye varacağını bilmeyecek denli desteksiz konuştuğu görülmektedir. Babası, Ali Rıza'nın bu çıkışı karşısında geri çekilir. Bu kez ok kendisine saplandığı için böyle bir iftirayı kabullenemez ve "*Onlara ne bakıyon sen... onlar kuru iftira*" diyerek karşı saldırıya geçer. Tartışmanın sonunda dayısı Ali Rıza, böyle bir şeyin olmadığını söyler ve tartışma kapanır.

Güney, Mustafa'nın babasını, yine Mustafa'nın dayısı Ali Rıza'yı konuşturarak (Güney. böylece kendi yaklaşımını da ortaya koymuş oluyor) savunma yaptırır.

> "Peki onlar iftira da, bunların söylediği aslı astarı olmayan sözlere neden inanıyon hemen? Benim kardeşim de devrimci... o da şapka mı astıracak kapısına?" (s. 187)

Güney, burada Alevilere kör bakan, cahil, bağnaz, yobaz insan karakterini iyi vermiş... Doğrunun ne olduğunu, gerçeği ise Ali Rıza'ya, devrimci bilinç süzgecinden geçmiş bir proletere yüklemiş... Zaten bir devrimcinin yapması gereken, hem Güney açısından, hem de Ali Rıza açısından doğru tavır da budur.

Bu alıntılarda, kör, cahil, geri kafalı bir gecekondulu insanı tanıyıp kızarken, aslında kendi gerçekliği içinde normal karşılanabilir. Çünkü sosyo-kültürel açıdan alt tabakadan birisi-aydın diye geçinen kesimin saçmalıklarını, okumuş cahilliklerini görmezden gelemeyiz. Bu gerçeği Güney de yakalamış ve okumuş bir aydının, Alevilere yaklaşımını Doktor T. tiplemesiyle vermiş.

Mustafa'nın babasıyla dayısı Ali Rıza'nın yaptığı tartışmanın ardından gelen günlerin birinde Mustafa, "*Aleviler ana bacı bilmezler*", "*Mum söndü mü?*" gibi kavramları öğrenmek ister. Fakat bir türlü yanıtını bulamaz. Bir gün Doktor T.ye sorar. O da "*komünistlerde aile mefhumu yok*" diye yanıtlar. *Mefhum* ne demektir, bilmiyordu. Kalfa'ya sorar. O da, "*kavram demektir*" der. Kavramı da çıkartamaz. Mustafa. Ali Rıza dayısına sorar. O da "*kavram*"ı bilmiyordur. (s. 187-188)

Güney, burada Doktor T. üzerinde aydınları da suçluyor. Toplumun aynası rolüne soyunan aydınları, onlar için önemsiz bir konu gibi olsa da arkasında yatan sosyolojik ve inançsal boyutlarıyla düşünüldüğünde gerçekten topluma karşı sorumlu olduklarını, aydın olma görevini yerine getirmediklerini söyleyerek onları basit bir bilgi testi sınavıyla ustaca bir biçimde sorguluyor. Evet, Doktor T.ye, "*Komünistlerde aile mefhumu yoktur*" dedirtmesiyle onların toplumsal olaylara at gözlüğüyle baktıklarını, toplumun çok gerisinde kaldıklarını, ideolojik yapılanmadan yeterince geçmediklerini söylüyor. Nasıl olur da doktor birisi komünistler için böyle saçma bir şey düşünebilir? Aynı şeyi, nasıl Aleviler (Kızılbaşlar) için de düşünüyorlar? Demek ki, Aleviler eşittir Komünistler denklemi çıkıyor ki, her ikisi de sakıncalı bir durum yaratıyor. Bu iki durumu taşıyan kişi için katmerli bir baskı demektir.

Türkiye'de geri kalmışlığın ve eğitimsizliğin sonucu bazı kavramlar, başka kavramlarla iç içe geçmiş, hatta birbirinin yerini almıştır. Örneğin komünistlik, aynı zamanda Kızılbaşlık olarak nitelendirilmiştir. Farklı alanlarda kullanılan sözcükler, birbirleriyle eşdeğer sayılmıştır. Bu da ister istemez komünist olan kişinin aynı zamanda kızılbaş olduğu, ya da tersi durumun söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır. Sağcılar, solcuları hep komünistlikle suçlarken aynı zamanda onları ahlâk yönünden de yargılamaktadır. Öyle ki, onların gözünde komünist olmak, her şeyi ortaklaşa kullanmak esprisi içinde kadınların da ortaklaşa kullanılacağı demektir., yani komünist birisinin karısını bir başka yoldaş da kullanabilir. Bu siyasi/ideolojik bağnazlık, aynı biçimde din konusunda da kendisini göstermiştir. Sünni ideoloji içinde yer alan bir kısım gerici, bağnaz düşünce sahipleri, Alevileri "*Kızılbaş*" olarak nitelerken (ilk anda doğru bir yaklaşım, doğru bir bilgilenme) yine ahlâksal açıdan yanlış bir değerlendirme içine düşerler. Komünist birisine bakış açısıyla, Alevi (=Kızılbaş) birisine bakış açısı aynıdır. Aleviyi de aynı biçimde ana bacı tanımaz, mum söndürürler, namus kavramı yoktur, kimin eli kimin nesinde...gibi ilkel bir anlayış içinde değerlendirirler. Bu durum, Güney'in romanında da yer almıştır. Mustafa'nın babası, devrimcileri "*komünist*" olarak görüp kendince aşağılarken, bilinçaltı olarak aynı zamanda kızılbaş olan bir kimseye

yüklenen iftiraları da, kendisinin de kızılbaş olduğunu unutarak, sıralamaktan geri kalmaz.

> "*Onlar komünist... onlar vatan haini... onlar ne ana tanır... ne bacı. İktidara gelseler kapımıza şapka astırırlar.*" (s. 187)

1980 öncesinde de, anti-komünistler, kendi yandaşlarını çekebilmek için onları "*şapka*" hikayesiyle korkuturlardı. Komünizm gelince, kulanılan her şey ortak olacağı için kadınlar da ortak kullanılacaktır. Eğer birisi kapının üstünde bir şapka görürse, içerde bir yabancı var, karısıyla ya da kızıyla seks yapıyor demektir. "*Şapka*" böyle durumlarda bir işaret demektir. Gerçekten bu tür safsatalara, çirkin yakıştırmalara kara cahil insanlar inandılar. Bu tür propagandayı iyi kullananlar kendilerince başarılı oldular...

Güney, öte yandan başka bir roman kahramanını tanıtırken de başka bir okumuş aydın profili çiziyor. Örneğin cezaevine düşmüş olan Avni Bektaş'ı tanıtırken şöyle diyor:

> "CHP görüşlerini savunan bir niteliğe sahipti Avni Bektaş. İnşaat mühendisi idi. *Aleviydi*. Yeni düşüncelere karşı hoşgörülü, dinleyen, araştıran bir yumuşaklığı vardı." (s. 315)

Güney, iki değişik aydın tiplemesi çizmiş oluyor. Biri anti-komünist bir doktor, diğeri sol düşünceli, yeniliklere açık bir mühendis. Burada Avni Bektaş'ı tanımlarken özellikle onun "*Alevi*" olduğunu vurguluyor. Sanırım burada Güney, Alevilere sempati duyuyor ya da onları gerçekten okuyan, çağdaş, yeniliklere açık toplum olarak görüyor. Hani Güney, Alevi kökenli olsa, denir ki, çok şovenist davranmış, oysa Adanalı bir Sünni aileden gelme. Tabi bunu yazarken kafasının içinden geçen fotoğrafı tam olarak yakalamak olanaksız.

Alevilere ta Osmanlı'dan beri çeşitli iftiralar atılmıştır. Bunların başında mum söndürürler, ana bacı tanımazlar, pis kokarlar, kestikleri yenmez, namaz kılmazlar, camiye gitmezler türü iftiralar, çamur atmalar... Yine yukarıda verdiğimiz alıntılarda da görüldüğü gibi Aleviler için söylenen şeylerin benzeri, komünistler için de söylenmiştir, yani Alevilikle Komünizm eşit tutulmuştur. Bir çeşit Kızılbaş=Komünist denklemi kurulmuştur.

Bugünde kimi aydın geçinenler, entelektüeller, Kürt ve Alevi olayına dar çerçeveden bakmaktadırlar. Bu tür konuları, "*ülkeyi kamplara bölen, ikilik yaratan, devleti ortadan kaldırmayı amaçlayan*" tutumlar olarak görmekteler, hatta ilgilenenleri ise şovenlikle, mezhepçilikle suçlamaktadırlar. Oysa öte yandan içki sofralarında devrim yapıp iktidara gelmekteler; ahlâksızlıklarını, post-modernizmciliğe sığınarak çağdaş normlar diye insanlara yutturmaya kalkışmaktadırlar.

Berci Kristin Çöp Masalları (1984) - Latife Tekin

Türk edebiyatının kadın yazarlarının önde gelen isimlerinden biri olan Latife Tekin'in *Berci Kristin Çöp Masalları* adlı kısa romanında İstanbul'un Gültepe ve komşu Çiçektepe varoşlarında yaşayan insanların çilekeş

yaşamlarını, sonu umutsuzluğa dönüşecek umutlu düşlerinin yok oluşu, kendi içlerinden yarattığı bir ermiş kişiye olan inançsal bağlılıkları ve batıl inançlarının insanlarda nasıl bir çözülme yarattığı anlatılmaktadır.

Roman ilk çıktığı yıllarda büyük gürültüler koparmış ve edebiyat eleştirmenlerinin dikkatini ve ilgisini çekmiştir. Romanı okuduğumuzda Tekin'in usta bir kalem sahibi olduğunu görürüz. Yazar, romanında karşılıklı diyaloglardan kaçınarak anlatı, yani masal tekniğini kullanmış. Bu anlatım tekniğinden dolayı da kitabını çağdaş bir masal çerçevesinde kurgulamış ve adını da "*Çöp Masalları*" koymuş.

Kitabı okuduğumuzda Çiçektepe'nin Alevi bir mahalle olduğunu, mahallenin günlük yaşamında da ister istemez Alevi öğelerinin de yer aldığını görüyoruz.

On bir ayın sultanı kabul edilen oruç ayı Ramazan, Çiçektepe'ye de gelir. Davulcu, tokmağını sallayarak mahallede dolaşır. Fakat, davulcunun gürültüsünden rahatsız olan bir Çiçektepeli, davulcuya küfür eder. Davulcu, sabah yanına birkaç kişi alıp kendisine küfür edilen mıntıkaya gelir. "*Davulcuya sövenin bir 'Kızılbaş!' olduğuna dair bir laf konduları*" dolaşır (s. 97) ve gittikçe büyüyen bir kızılbaş hikayesiyle Çiçektepe ayaklanır:

> "Oğlan anayla kız babayla dönermiş. Semahlardan sonra mumlar sönermiş" (s. 97)

Bu örnekte de görüldüğü gibi, Ramazan ayında oruç tutmayan ve kapılarına kadar gelip davul çalan birisinin hemen "*Kızılbaş*" olduğuna karar verilip bilinen iftira, kara çalma bir ezgi biçiminde söylenir. Tekin, İstanbul'un varoşlarında bile hüküm süren Alevi-Sünni ayrımcılığının boyutlarını iyi gözlemlemiş ve romanının bir bölümünü Çiçektepe'deki Alevi insanların yaşamlarına ayırmış. Bu da Tekin'in bu kültürü çok iyi bildiğini göstermektedir.

Tekin, Çiçektepe'ye sanki bir öcü gelmiş gibi korku veren "*Kızılbaş*" sözcüğüne mizahi bir anlam yükleyip Çiçektepeli Alevilerin yaşamlarının nasıl bir kara mizaha dönüştüğünü anlatırken bizi de derin derin düşündürmekten geri bırakmıyor.

> "Ertesi gün öğle üstü Kızılbaşların cem'i, dedesi, divanesi, kutsal ağaçları ve dedelere verdikleri armağanlar öteki konducular için sır olmaktan çıktı. Çiçektepe'deki kızılbaşların on beş ayrı ocağa bağlı oldukları öğrenildi. Dede adlarıyla anılan on beş kızılbaş ocağın adları ve bu ocaklara bağlı Kızılbaşların memleketleri ezberlendi. Dede müridlerinin konduları saptandı. *Kızılbaşların nasıl yatıp kalktıklarının tetkik ve tartışmasına geçildi.* Cem ayinlerinde mum söndü yaptıklarına dair laflar dolanırken güneş ışığını kıstı." (s. 98)

Bu kara mizahtan Dedeler de nasibini alır. Tekin, usta bir anlatımla Dedelik kurumunu da eleştirir. Eleştirirken iğneyi batırmaktan da hiç çekinmez.

> "Çiçektepe kurulup yerine yerleştikten ancak bir yıl sonra Dede'lerin ziyaretine hazır duruma gelmişti. Şehirde kondu kuran kızılbaşların Dede'lerine parlak törenler düzenlediklerini duyan Dede'ler çok önce-

sinden başlayarak şehirdeki kondu mahallelerinin yerine ulaşmışlardı. Para ve armağan umarak konduları dolanan bu Dede'lerin kovulduğundan habersiz olan bir dede ile oğlu, yine aynı düşlerle uzak bir şehirden yola çıkıp, bir kan bağına tutunarak, Çiçektepe'ye gelmiş, yanlarında da *Kızılbaşlığın gereklerini yerine getirmeyenleri dövmek amacıyla, haşmetli bir 'Dedelik sopası' getirmişlerdi.* Doğduğu günden beri peynir ve tereyağından başka bir şey yemediği için ocağına bağlı insanlar tarafından Allah katında oturduğuna iman getirilen bu Dede'nin sopası Çiçektepe'de böğründe kaldı. (...) Bir zaman Çiçektepe'de onun bunun kapısında armağan umarak dolandılar. Dede sopasını yadigar bırakıp bir daha dönmemek üzere Allah katındaki odasına çekilince oğul ticarete atıldı. Dedelik sopasını bir kenara kaldırarak sahte 'blucin' satmaya başladı." (s. 98-99)

Yazar, kent koşullarında Dedelik kurumunun nasıl yozlaştığını ve nasıl ticari bir amaca yöneldiğini çok açık ve ironik bir biçimde ortaya koymuş.

Binboğalı Kökçüler (1993) - Süleyman Çiltaş

Binboğalar'dan genişçe ve zengin betimlemelerle söz eden bir başka roman da *Binboğalı Kökçüler* ile devamı olan *Binboğalı Son Kökçüler*'dir.

Binboğalar, Çukurova'dan Orta Anadolu'ya doğru uzanan Toros dağlarının Maraş-Kayseri (Göksun-Afşin-Sarız üçgeni) arasında yer alan bölgenin adıdır. Kökçüler ise, bahar geldiğinde Çukurova'ya inip fundalık ve ağaçlık yerlerdeki sert otları, dikenleri kökleriyle söküp temizleyip tarım arazisine dönüştüren köylü emekçilerdir. Çiltaş, kendine özgü anlatımıyla Kayseri-Sarız'dan Çukurova'ya kök yolmaya giden kendi köylülerinin dramını anlatmaktadır.

Roman, bilinen roman tekniğinin dışında bir anlatımla kaleme alınmıştır. Yedi yüz sayfayı aşkın romanı okuduğumuzda bu anlatımı rahatlıkla görüyoruz, yalnız kitabı sıkıcılıktan da kurtaramamış. Çiltaş bilinçli olarak, başka bir roman tekniği deneme sevdasıyla kendini çok zorlamış ve bu da romanın kurgusunu ve akıcılığını olumsuz yönde etkilemiştir. Yazar, "*mozaik roman*" dediği romanını şöyle tanıtır:

> "İnsanın insana yaptıkları, yaşantılar, duygular, kültürler ve halklardan oluşturulmuş bir mozaik. Hiç bir olay ve karakter, klasik roman anlayışıyla ele alınmamıştır. Mozaiği oluşturan unsurlar, ne denli önemliyse, bu romandaki insanlar, inançlar, duygular,düşünceler ve doğa aynı önemle işleniyor. Binboğalı Kökçüler, yaşanmış olmakla kalmıyor. Bugün de yaşayan bir romandır. Roman kahramanlarından ve sözü edilenlerden birçoğu halen yaşamaktadır. Bunun için ona toplumcu, natüralist, belgesel, tez bir roman diyenler de olacaktır."*

Yazarın kimi görüşlerine katılmak olası. Romanda geniş bir biçimde doğa betimlemelerine, özellikle Binboğalar'm anlatıldığı bölümlerde sıkça rastlanır. Bu da bize yazarın Yaşar Kemal'in romanlarında uyguladığı natüralist anlatımından etkilendiği izlenimi vermektedir.

* Kapak yazısı.

Romanda genel anlamda bir konu bütünlüğü yoktur. Konular, parçalar halinde romana serpiştirilmiş durumdadır. Bu da romanı okurken olayların nerede başladığını, nasıl bir seyir izleyip sonuca ulaştığını zorlaştırmaktadır. Romanın baş kahramanı bellisizdir. Yazar, büyük olasılıkla kendi köyünü ve köylülerini anlattığı için hemen hemen yaşamış ya da yaşayan hepsine romanında yer ve rol vermiştir. Yer alanlar ise, bir bakıyorsunuz başrollerde, bir bakıyorsunuz figüran... Olaydan olaya geçişler hızlı ve aniden olduğu için geriye dönüş yapıp olayın nerede başladığını çözümlemek gerçekten güçleşiyor. Olaylar arasında zayıf bir kurgu var. Sanırım bu da klasik roman tekniğinin dışına çıkıp farklı bir teknikte roman yazma anlayışının ağır basmasından kaynaklanıyor ki, bence Çiltaş, kendini çok zorlamış ve zaman harcamıştır.

Romanda, kendisi de Alevi kökenli olan yazarın penceresinden, köylülerin inanç ve kültürel yapılarından dolayı Alevilik olayına ve felsefesine bakışını ve değerlendirmelerini buluruz. Yedi yüz sayfayı bulan kitapta Alevilikle ilgili bilgiler, Alevi-Bektaşi halk ozanlarından verdiği nefesler dışında fazla yer tutmamaktadır.

Romanda ağırlıklı olarak Dedelik kurumu ve Hakullah olayının yanı sıra Bektaşilik de ele alınmıştır. Çiltaş da, Alevi yaşamında büyük eleştirilere neden olan Dedeleri ve dolayısıyla hakullah toplamalarını diğer romancılarımız (Bahadınlı ve Kaftancıoğlu) gibi katı değil, nazikçe eleştirmektedir.

Yazar, Dersim'de Baba Mansur ocağına bağlı Araboğulları'ndan iki kardeşin Dedelik düzenine karşı çıkmalarını ele alarak Dedelik kurumunu sorgular.

Dersim'de Kârderesi diye bilinen uçurum gibi iki derenin birleştiği bir yer vardır. Burası sanki dedeler deresidir. Buradan daha sonra Araboğlu diye anılacak Veyis'le Şıh diye bilinecek Süleyman adlı iki kardeş çıkar. Veyis, okuma yazma bilmeyen divane birisi, kardeşi Süleyman ise okur yazardır. İkisi de belli bir aşamaya geldikten sonra mürşitlerinden emaneti (Dedelik görevini) teslim alırlar. Fakat ikisi de gerçek anlamda Dedelik yapmazlar. Her ikisinin de inançlara bakış açısı farklıdır. Bu durum salt kendi ailesinde değil, çevrelerinde de sorun olmaya başlar.

> "İkisi de dedelik düzenine karşı çıktılar. Çıralık, hakullah, başlık parası, gösterişli hareketler, zevk sefaya düşkünlük, aşırı masraf, ölçüyü aşan takılar, süslenme; dedelerin, dedegan aileler dışında kız almamalarına, vermemelerine karşı çıktılar. İkisi insanı ön plana alıyor. İnsan dışındaki unsurlar, hiç bir zaman insanın önüne getirilmiyor." (s. 313)

Araboğulları'nın bu görüşleri ve uygulamaları, Suluca Karahüyük'ten (şimdiki Hacıbektaş ilçesi) gelen Dedenin canını sıkar. Bir iki ay Araboğulları'na bağlı insanların köylerinde misafir kalır. Her cem toplantısında Araboğulları'nın yaptıklarının "*Alevi erkânı*"na ters düştüğünü söyler. Fakat bu yönde ne umduğunu, ne de beklediği hakullahı bulabilir.(s. 328) Sonunda konuyu Hacıbektaş'ta postnişine kadar götürmeyi kararlaştırır

İlk bakışta iki kardeşin tavırları doğru gibi gelebilir. Ama öte yandan Alevi ve Bektaşi felsefesinin özünde "*insan*" olduğunu düşündüğümüzde

tavırlarının gereksiz olduğu görülür. Buna birtakım tabuları yıkma adına serüvenci popülizm diyebiliriz. Fakat yine de Araboğulları'nın bu davranışı, Hacı Bektaş dergahı tarafından desteklenir.

Araboğulları'nın "*töre*"ye aykırı davranışları, Hacı Bektaş postnişinine şikayet edilir ve bunun üzerine postnişin, köye gelip konuyu yerinde öğrenmek ister. Postnişin, şikayette bulunan Dede'den gördüklerini, duyduklarını bir bir anlatmasını ister. Sözü Araboğulları'na getirip onlar hakkında bildiklerini de söylemesini ister. Dede, olup biteni dili döndüğünce anlatır. Postnişin, Dede'yi dinledikten sonra tane tane konuşarak Araboğulları'yla Hünkar'ın yolunun aynı olduğunu söyler.

> "Senin sözünü ettiğin Araboğulları, bu yolun gerçek yolcularıdır. Bu ocağın gerçek sahipleri, Araboğulları gibi insanlardır. Bu yol, böyle insanlarla sürdürülecek. Araboğullarının yaptıklarının hiçbiri, bu ocağa ters düşmüyor. Asıl yolumuz, böylesi insanların sürdürdüğü yoldur. Sana söyledikleri de doğru. Onların bize değil, bizim onlara ödeme yapmamız gerekir." (s. 331)

Yazarın, burada, Araboğulları'nın dergahtan bir postnişinin manevi gücünü ve takdirini alarak dolayısıyla özünde kendi görüşünün üst makamdan da onay gördüğünü anlatmaya çalıştığı görülmektedir. Bilindiği kadarıyla Suluca Karahüyük'te postta oturan Dedeler, dergahın gelirinin kesilmesine fazla razı gelmezler. Öte yandan Dergah'taki kara kazanın kaynaması için Anadolu'da ceme çıkan Dedeler, topladıkları hakullahm belli bir miktarını Hacı Bektaş Dergahına göndermekle yükümlüdürler. Yazarın anlattığı gibi bir postnişinin, Araboğulları gibi iki kardeş Dedeye böyle arka çıkması biraz inandırıcı ve gerçekçi görülmüyor.

Yazar, bu temelde kendi savlarını ileri sürerken öte yandan Dedeler arasındaki rekabete de dikkatimizi çekmektedir. (s. 335) Bilindiği gibi Dedelik kurumu çalıştığı sürece, ister istemez Dedeler arasında birbirlerini çekemezlik, beğenmezlik gibi davranışlar olmuştur. Kuşkusuz bunun temelinde de ekonomik neden yatmaktadır ki, bu da Hakullah olayıdır.

Hakullah konusunda ise yazar, doğrudan kendi görüşüne yer verir ki, o da şöyledir:

> "İnsanları, insanlığa, insanca yaşamağa, gerçeklere, gerçeklerin yoluna davet etmek, bu yolda onlara rehberlik etmek güzel bir şey. Bunu yaparken, duyguların düşüncelerin bir bedeliymiş gibi 'Hakullah' toplamak, bu yola ters düşer. İnsanın insanca yaşaması, gerçeğe ulaşması, ne kadar güzel bir şeyse, bunu sömürü alanı yapmak da o kadar çirkin bir şeydir. Yıllarca, asırlarca birçok dedelerin, hakullah peşinde, kendini bu yola adamış biri gibi gösterdikleri de bir gerçekti. Koyununu, keçisini, danasını, öküzünü, hatta elindeki üç beş kuruşu, inançları uğruna böyle dedelere hakullah diye sunanlar çoktu. Kendini 'dede, şıh, pir, mürşit' diye ortaya koyup bir kene gibi insanların kanını emen kişiler az değildi. Her zaman da olabilir." (s. 329)

Burada yazarın "*Hakullah toplamak yola ters düşer*" görüşüne katılmıyorum. Bilindiği gibi Alevi-Bektaşi kültürünün günümüze dek gelmesinde ve yaşatılmasında en büyük görev yapanların başında kuşkusuz Dedeler

gelmektedir. Dedeler, bu kültürü yaymak için kış günleri köy köy dolaşarak dili döndüğünce sözlü halk edebiyatı geleneğinden yararlanarak anlatmışlar, yol ve erkânla ilgili uygulamaları, on iki hizmetleri öğretmişlerdir. Dedeler, belli bir makamdan maaş almadıkları için, bu hizmetlerinin karşılığı olarak kimi yörelerde "*çıralık*" denilen hakullah almışlardır. Topladıkları hakullahla geçimlerini sağlamışlardır. Fakat öte yandan bu işi salt ticari bir meslek haline getirip Dedeliğe soyunan ve sömürenler çıkmıştır. Yazarın, Dedelerin hakullahı sömürü aracı olarak kullandıkları yönündeki görüşüne yürekten katılıyorum.

Romanda Bektaşiliğin temelini oluşturan *Dört Kapı-Kırk Makam* konusuna da yer verilmiştir. Yazar, Binboğalar'daki bitkilerden, ağaçlardan söz ederken bunları Dört Kapı-Kırk Makam'a benzetir.

> "Binboğalar'daki tüm ağaçlar, bitkiler, çalılar, hayvanlar, böcekler, dağlar, taşlar, kayalar da böylesine. Dört kapı kırk makam gibidirler. Her kapı bir başka dünyaya açılır. Her makam bir başka dünya yaşatır; insana, hayvana, böceğe, ağaca." (s. 138)

Aynı benzetmenin bu kez Araboğulları'nın yaşamı için yapıldığını görürüz. Yazar, Araboğulları için söylenen "*Prodlar, mum söndürenler*" (s. 314) türündeki eleştirilere ve olumsuz davranışlara karşın, "*bağlı oldukları dört kapı kırk makamı, bir yaşam biçimi olarak sürdürmeye çalıştılar.*"(s. 314) diyerek onların yaşamlarını saygınlaştırır ve Hacı Bektaş Veli'nin yaşamıyla özdeşleştirerek Araboğulları'nın yaşamına ayrı bir kutsallık kazandırır.

Rahmet Yolları Kesti'de Kasım Dede'nin otuz yaşlarındaki genç karısına (Sünni) Katır Adil'in art niyetli bakışıyla getirilen yaklaşımı *Binboğalı Kökçüler*'de de görürüz.

Bir toplantıda Fahriye gelin, beş altı yaşlarındayken köye bir kızın geldiğini, kızın çok güzel ve boylu boslu olduğunu, nerdeyse boyundan insanın asılacağını Dedeye anlatır. Köylüler bu kızı Dede kızı sandığı için hakullah toplarlar. Fakat kız kabul etmez. Kızın bu tavrı yıllarca köyde konuşulur olur. Aynı biçimde Fahriye'nin konuşmasını Sultan Garı da destekler:

> "O güzel gız, heralde dede gızıydı. Hakullah mı ne toplamaya gelmiş dediler ya; bırak koyun kuzu vermeyi, o gız isteseydi buradakiler canlarını bile verirlerdi." (s. 81)

Burada Alevi geleneğinde genç bir kız da olsa kadına verilen değeri görüyoruz. Yazar, kızın "*dişiliği*"nden çok, "*kişiliği*"nden dolayı yarattığı etkiye dikkatimizi çekmektedir ki, bu kişilik de bir Dede kızı olarak bilinmesidir. Bu tutum, kızın kişiliğinde Dedelik makamına olan saygının vardığı noktayı açıklamaktadır.

Bu kız, köyün Alevi gençlerini bir "*acayip*" (s. 81) yapsa da bir başka zaman bir cemde "*görülme*" sırasında Gerçoli'nin, bir kadını şapırtılı öpmesi ise kendisini "*düşkün*" yapar.

> "Yıllar önce Mescit'te cem kurulmuş, muhabbet oluyordu. Bir ara canlar, yüz yüze görüşürken Gerçoli, görüştüğü kadını öperken şapırtılı

> bir ses çıktı. 'Hoşt' diye karşılık aldı. Herkes, sesin geldiği Araboğulları'ndan tarafa bakındı. Ölü bir sessizlik oldu. Gerçoli neye uğradığını anlayamadı. Kendini dışarı attı. Gecenin karanlığında saatlerce dolaştı. Utanmıştı, köyden uzaklara yöneldi. (...) Hangi köye, hangi eve gittiyse, tembihlenmiş gibi alınmadı" (s. 324)

Gerçoli, bunun üzerine alıp başını Dersim tarafına doğru gider, izini kaybettirir.

Yazar, burada Alevilerin kadına çok değer verdiğini, cemde ise töreye aykırı hareket edilemeyeceğini, cemde herkesin "*bacı-kardeş*" sayıldığını, Alevi töresine aykırı davrananın, hele bu kadın konusunda ise, cezasının "*düşkünlük*" olacağını açıkça vurgulamaktadır.

Yazarın değindiği diğer bir konu da Musahipliktir. Musahiplik, aynı inanç sahibi iki kişinin yol kardeşi olması ilkesine dayansa da *Binboğalı Kökçüler*'de ise, iki ayrı etnik gruptan iki kişinin, Ermeni ile Alevi bir köylünün musahip oluşunu görürüz. Bu olayı Çiltaş, şöyle anlatır romanında:

> "Araboğlu ocağına bağlı iki can, yıllar sonra müsayip oldu. Canlardan birinin eşi Ermeni bir gelindi. Ailenin bağlı olduğu ocağa ve Araboğullarının yaşayış hallerine âşık olmuştu. Ermeni bacı, hareketleriyle çevresinde sevildi, saygı gördü." (s. 333)

Yazar, belli ki, bu anlatımıyla iki ayrı etnik ve inançtan iki kişinin de istenirse yol kardeşi olabileceğini ve böylece halkların kardeşliğinin sağlanabileceği tezini ileri sürmektedir. Fakat bu tezi gerçekleşmez.

Alevi aile, yıllar sonra ekonomik yönden sıkıntıya düşer. Derdini ne bir kimseye, ne de musahiplerine açar. Durumu Ermeni gelin sezer. Bir akşam musahibinin evine gider ve kardeşliğinin avucuna elindeki altın lirayı sıkıştırır. Günler sonra durumu öğrenen kocası, "*Neden altını verdin?*" diye karısına çıkışır. Musahiplik töresine yürekten bağlı Ermeni gelin, kocasının bu davranışına üzülür ve içini boşaltır: "*Bağlı olduğumuz ocak Araboğulları olsaydı böyle yapmazlar mıydı? Ya beni boşarsın ya da kimseye bir şey söylemeyeceksin.*" (s. 334) diyerek kesin kararlı konuşur. Adam, Ermeni gelinin evi terk edeceğini çok iyi bildiği için olaydan kimseye söz etmez.

Görüldüğü gibi töreye bağlılığı, Alevi kocadan değil, Ermeni gelinde görüyoruz. Bu da musahiplik kurumunun sıradan bir olay olmadığını, kendine özgü ciddi yaptırımları olduğunu göstermektedir. Bu anlamda yazarın, musahiplik kurumunun sağlam temeller üzerine kurulduğunu göstermesi açısından verdiği örnek yerindedir.

Yazar, romanında Alevilerin *doğa sevgisini* ve dağ kültünü zengin betimlemelerle verirken *hayvan sevgisine* de değinmektedir. Bilindiği gibi Alevi kültüründe ve geleneğinde dağ kültü kadar hayvan kültü de önemli yer tutar. Atın, turnanın, güvercinin, leyleğin, geyiğin daha çok sevilmesinin nedeni de budur. Örneğin Hacı Bektaş Veli, güvercin donunda Suluca Karahüyük'e geldiği (s. 372) için sevilirken, Hz. Ali'nin sesi de turna kuşuna benzetildiği için turna kutsal bir hayvan olarak kabul edilir. *Binboğalı Kökçüler*'de ise bir başka hayvan sevgisinden söz edilir ki, bu da köpeğe eziyet edenin cezalandırılması olayıdır.

Çok eski zamanlarda İnceköy'de bir cem yapılır. Ceme yaşlı bir Dede gelir. O yıllarda köyde bir iki de Ermeni ev vardır. Cemal, hayvanlara yem vereyim derken ceme geç kalır. Aceleyle evden çıkarken büyük eve yakın duvarın dibinde Ermeni Ahmet'in köpeği ayağına dolanır. Cemal, hırsla köpeğe bir tekme vurur ve hayvan çenileyerek uzaklaşır. Cemal, biraz morali bozuk olarak ceme katılır. Toplantı sürerken aşıklardan birine saz uzatılır. Fakat bir türlü saz düzen tutmaz. Bu durum, cemde yanlış yapan birisinin bulunduğuna yorumlanır. Sonunda suçlu arayan bakışlar altında Cemal, ortaya çıkar ve olayı anlatır. Yaşlı Dede, Cemal'i dinledikten sonra sakin, etkileyici bir ses tonuyla, "*Git, yaptığın yanlışlığı düzelt de gel, köpeğin gönlünü al*" der. Cemal, utangaç, kafası önde cemden çıkar. Ermeni Ahmet'in evine gider. Yediği tekmeden hâlâ inleyen köpeği bulur. Karanlıkta, köpekle bir adam gibi konuşup yaptığı davranıştan dolayı bağışlanmasını diler.

> "Köpeğin inleyen sesi değişir gibi oldu. Cemal'in anlattıkları ve sesindeki ezikliği anlamış gibiydi. Onu affetmiş, unutmuş bir durumu vardı. Cemal, geri dönmeden önce çömelip köpeğin kafasını, sırtını sıvazladı. Köpek de Cemal'in ayaklarına, sırtına, yüzüne sürtündü. Cemal'i affetmişçesine burnunu, onun suratına dayayıp yalandı. Cemal'in gözlerinden birkaç damla yaş boşandı. İçinden gelen bir hareketle köpeğin yüzünü öptü." (s. 375)

Yazar, bize burada, insanla hayvan arasındaki sıcak ilişkiyi veriyor. Bu ilişkinin kurulmasını sağlayan baş etken de kuşkusuz günlük yaşamda evin korunması gibi bir gereksinimi karşılayan köpeğin de değer görmesidir. Bu anlatımda biraz Jack London kokusu olsa da yazar, ister Alevi kültüründeki hayvan sevgisini bu olaydaki gibi abartsın, ister gerçekte böyle bir olayın olduğuna bizi inandırmaya çalışsın, şu bir gerçek ki, Alevilerde hayvan sevgisi büyüktür.

Romanı genel bütünlüğü içinde değerlendirdiğimizde, roman Binboğalar'ın eteğindeki köylerde yaşayan ve Çukurova'ya kök sökmeye giden köylü emekçilerin yaşamlarını anlatsa da, yer yer Alevi kültüründen ve geleneğinden, törelerinden de motifler taşımaktadır. Bu yönüyle Çiltaş, arka planda yaşayan bir kültürün varlığını da okurlarına hissettirmeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur.

Başta söylediğim gibi Çiltaş, romanı klasik roman tekniğiyle yazsaydı sanırım daha bir akıcılık kazandırmış olurdu. Bir de yerel ağzı çok zorlamış ve hatta abartıya bile kaçmış. "*Gang iline goduum!*" (s. 88), "*Yarın sırı siz götürün.*" (s. 197), "*Tootur iine yazmadan,*" (s. 429) örneklerinde olduğu gibi. Şimdi sayın yazara sormak gerek, bunu okuyucunun kaçı doğru anlar ya da ses tonlamasıyla uzatıp arada kaybolan harflerin farkına varabilir? İlk tümcenin "*Kalk, iliğine koduğum*" olduğunu kaç kişi anlamıştır? Aynı zorlamayı kişi ve yer adlarında da yapmış. Veli Kahya yerine "*Velika*"(s. 91, 195), Apo İbrahim yerine "Apı İrbehem" (s. 98) ve Çukurova yerine "*Çukurua*" (s. 467) demiştir. Yazar, bu tür tümceleri kurmak için gerçekten kendini çok zorlamış. Genelde konuşurken uzatılan ve iki sesli arasında kalan (ğ) harfini yutmak istemiş, fakat bunu da bazen becereme-

diği de olmuştur. Örneğin "*Savol ünüversiteli. Eline diline sağlık.*" (s. 455) tümcesinde "*sağol*" yerine "*savol*" derken 'ğ' yerine 'v' harfini kullanmış, tümcenin devamında yer alan "*sağlık*" sözcüğüne hiç dokunmamış. Oysa yazar bunu da "*sağlık*" ya da "*saalık*" olarak değiştirmesi gerekirdi. Kitapta buna benzer örnekler bolca yer almaktadır. Kahramanlar, kendi aralarında konuşurlarken doğal olarak, bulundukları yörenin şivesine göre, yazar isterse, konuşabilirler. Ama yazar, ara anlatımlarda aynı tavrı gösteremez. Türkçe yazdığına göre Türkçe yazım kurallarına uymak zorundadır. Değişik bir roman tekniği uygulama adına dili katletmenin hiç anlamı olmasa gerek.

Güven-II (1999) - Vedat Türkali

Bir döneme ışık tutan romanları ve sinema yazılarıyla tanınan Vedat Türkali'nin *Güven* adlı iki ciltlik romanı da yayınlandığı yıl (Kasım 1999'da üç baskı yapmış) edebiyat dünyasının büyük ilgisini çekmiş ve tartışmalara yol açmıştı. Çünkü her biri altı yüz sayfayı bulan iki ciltlik romanı, yine bir dönemi sorgulamakta, Türkiye Komünist Partisi'ni (TKP) ve mücadelesini, belgelere ve gerçek tanıklara dayanarak anlatmaktadır.

Kitabın arka kapağında şöyle yazmaktadır:

> "Zaman; İkinci Dünya Savaşı'nın var gücüyle devam ettiği 1940'ların başı. İstanbul Üniversitesi'nde okuyan bir avuç anti faşist devrimci genç, dönemin tek muhalefet partisi olan illegal Türkiye Komünist Partisi'ni aramaktadır. Bir avuç insan, 1940'ların Türkiye'sindeki tüm boyutlarıyla sergilenen karanlığı bir ucundan yırtmak için mücadele vermektedir.
>
> Türkali, İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki Türkiye'yi anlatan 'Güven'de Türkiye Komünist Partisi'nin tarihini sürece tanıklık etmiş bir yazar olarak tüm içsel dinamikleri ve sorunsallarıyla gözler önüne sererken, yalnızca o dönemdeki sol hareketin değil, demokratından faşistine, iş adamından polisine bir toplumun tüm farklı kesimlerinin aynalığını yapar."

Kitabın ikinci cildi, konumuz açısından önem kazanmaktadır Romanda Alevilikle ilgili motiflere çok az rastlanılmıştır. Türkali, belki de biraz renk katsın diye koymuş olabilir. Hatta o sözcükleri ya da tümceyi çıkarsak bile o bölümün, değerinden hiç bir şey kaybetmediği de açıkça görülür.

Türkali, romanında Hıristiyan dünyasındaki Protestan-Katolik çatışmasını, bizdeki Alevi-Sünni çatışmasına benzetir.

Roman kahramanlarından Adnan (Adıvar?) Bey, çeviri işleri için Necla'yı aratır. Necla, doktora işini bahane etmesine karşın, Halide Hanım'ın da ısrarıyla kabullenmek zorunda kalır. İngiliz Edebiyatıyla ilgili bir çalışma yapmasını istiyorlardı kendisinden. Necla, İngiliz tiyatrosunu araştırmaya karar verir ve yazar olarak da O'Casey'ni seçer. Kendini kütüphaneye atar. Necla:

> "O'Casey'nin oyunlarını sevmiş, yakın bulmuştu. Protestan, Katolik kavgası, bizdeki Sünni Alevi çatışması. Bizimki geçmişte kalmış artık, orda sürüp gidiyor demek; birbirlerini yiyorlar." (s. 137)

Türkali'nin bu saptaması yerinde. Alevi-Sünni çatışması yüzyıllardır devam etmiş ve hâlâ da etmektedir. Aynı çatışma, bugün de Hıristiyan dünyasında yaşanmaktadır. Hıristiyanlığın en koyu savunucuları olan Katoliklerle (bizdeki Sünniler) Protestanların (bizdeki Alevilerin) kavgasının günümüzde de sürmesi olayına din sosyolojisi açısından bakmak gerekir. Dinsel bir olguya Hıristiyan dünyasında farklı, İslâm dünyasında farklıdır gibi bir mantıkla yaklaşmak bence doğru değil. Çünkü hangi etnik ya da ulustan olursa olsun, sonuçta insanın inanç yapısıyla ve tanrı kavramına nasıl baktığıyla ilgilidir. Adının Sünni ya da Katolik olması bir şeyi değiştirmez, bazı farklılıkların dışında.

Turgut (gazeteci), bir gün tabelacı Mahmut Usta'nın yanına uğrar ve boya badana işleriyle uğraşan Halim Akkanat'ı sorar. Biraz sonra Halim içeri girer ve Mahmut Usta, bir konuğu olduğunu söyler. Halim Akkanat, Turgut'la hemen ilgilenir, dükkanın bir köşesine çeker. Turgut, Ankara'dan gelip Hacıbektaş'a gitmekte olduğunu (s. 158) söyler. Turgut'un "*Hacıbektaş'a gitmeyi düşünmesi Aleviliğe duyduğu ilgidendi. Arkadaşının ağbisi vardı orda, ona gidiyordu.*" (s. 160)

Burada Türkali'nin özellikle büyük tasavvufçu Hacı Bektaş Veli'nin türbesinin olduğu Hacıbektaş ilçesinden söz etmesi, 1940'lar Türkiye'sinde Aleviliğin ve Bektaşiliğin ta o dönemlerde devrimci gençlerin, komünistlerin ilgilendiği konuların başında geldiğini göstermektedir.

Bir dönem, Cumhuriyet'in ilk yıllarında İttihat ve Terakkiciler de Bektaşiliğe çok yakın ilgi duymuşlardı. Bu da belki kendilerini daha iyi saklamak ya da propaganda yapabilmek için en uygun kurum olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Aynı biçimde 1940'lardaki TKP'lilerin de Bektaşiliğe ilgi duymaları fazla şaşırtıcı değil.

Turgut yakalanmıştır, içerdedir. Bir gün Sait'in makamına bir kadın girer. Elinde, "*Ankara'nın baş papazı*" (s. 471) diye tanınan Mukbil Bey'den getirdiği bir mektup vardır. Turgut'la görüşmek istemektedir. Sait Bey, izin vermez ve kadın, elindeki mektubu bırakıp odadan çıkar. Sait Bey, yanında duran Galip'e, kadının kim olduğunu sorar. Galip de, "*Zübeyde Yurdabakan*" olduğunu söyler ve ekler:

> "Yurdabakan. Fikri Yurdabakan vardı Sayış tay'da. Emekli oldu sanırım. Eski masonlardan. Yüksek derecede. Malatya'lı bir Alevi ailedir bunlar. Onun karısı." (s. 358)

Görüldüğü gibi yazar, Sayıştay üyesi Fikri Yurdabakan'ın üst derecede "*mason*" olduğunu söylerken öte yandan "*Malatyalı bir Alevi*" olduğunu söylemekten de kaçınmıyor. Böylece Alevilikle Masonluk arasında bir ilişki kurmaya çalışmaktadır. Niçin böyle bir ilişki kurmaya çalıştığı bilinmez ama, şu gerçek ki, Alevilikle Masonluk arasında düşünsel ve inançsal yönden bir benzerlik yoktur. Yukarda belirttiğim gibi Bektaşilikle benzerlik kurmuşlardır. Bektaşilikte tarikata giriş töreniyle Masonlukta locaya giriş

töreni arasında büyük benzerlikler vardır. Belki yaşam biçimlerinde de olabilir. Ama bu düşünsel anlamda bir yakınlık olduğu anlamına gelmemelidir.

Alevilikle Masonluk arasındaki ilişkinin pekiştirildiğini Refik'le Turgut'un konuşmalarında da görüyoruz.

Turgut, içerden yeni çıkmıştır. Arkadaşı Refik, Turgut'un çıktığını Zübeyde Hanım'dan öğrenmiştir. Bunu kutlamak için Turgut'u bir lokantaya götürür. Hem içer, hem konuşurlar. Turgut, merakla Zübeyde Hanım'ı sorar. Hatta hemen Ankara'ya, Zübeyde'nin yanına gitmek ister. Oysa, Zübeyde Hanım, "*sevgilisiyim*" (s. 356) dediği Turgut'u hiç görmemek için Malatya'ya gitmiştir. Ayrıca Refik Zübeyde Hanım'ın kocası hakkında da ayrıntılı bilgi verir:

> "Öyle sıradan biri değil bu kadın. Kocası da, ben tanıdım. Fikri Bey, öyle benzeri çok görülen kişilerden değil, o da Alevi. Mason derler. Ana dili gibi Fransızca bilirmiş. Hep okur." (s. 471)

Türkali, özellikle ve inatla Alevilikle Masonluk arasında bir bağlantı kurmaya çalışmış, ama hangi açıdan kurduğunu bir türlü açıklayamamış. Yalnız bu kez ek olarak Masonların hepsinin Fransızca bilmesinden yola çıkarak Fikri Bey'i de Fransızca biliyor olmasından dolayı onurlandırmış.

Öte yandan Türkali, İslâmlığı da tartışmaya açarak bu çerçevede Aleviliğe de değinmiştir. Konuya ise Fransız Devrimi ve sonuçlarından söz ederek girmekte ve sözü Anadolu'daki Alevi ayaklanmalarına getirmektedir. Türkali, Tornacı Rahmi Usta'nın ağzından şöyle konuşur:

> "Fransız Devrimi, burjuvayı da, işçiyi, köylüyü de yanına almış. Kilise'ye, dine de karşı devrim. Varına, yoğuna el koymuşlar kilisenin. (...) Bizim burjuvazinin ideolojisi yamalı bohça; yıllar yılı Nazilerden akıl aldılar. Aslında da ite kaka, gönülsüz başlamış işe, Kemalistlerin zoruyla! Kemalistler de şaşkın bugün. (...) Ayrı bir yanımız da var. İslâmlık yalnız egemen sınıfların dini olmamış; ezilen sınıfların, köylülüğün muhalefetine de ideoloji üretmiş, destek vermiş! Babai başkaldırmaları, Baba İlyas, Baba İshak, Bedrettin. Pir Sultan, ne bileyim, bir sürüsü." (s. 461)

Türkali'nin buradaki değerlendirmesi doğrudur. İslâmlık, egemen sınıfların, yani resmi otoritenin dini olurken öte yandan ezilen sınıfların, köylülüğün muhalefetinin ideolojisi olarak da karşımıza Alevilik çıkar ki, bunu da Babalılar Ayaklanması, Bedrettin ve Pir Sultan Abdal olaylarında rahatlıkla görmek olası. Çünkü bu olayların temel kaynağını Alevilik ideolojisi oluşturmuştur. Günümüzde bile Alevilik, bu muhalefetçi ve merkezi otoriteye uzak kalma tavrını sürdürmektedir. Bu açıdan Türkali, konuya gerçekçi ve doğru yaklaşmıştır.

Köprü (2001) - Ayşe Kulin

Köprü, Erzincan dolaylarında yaklaşık elli yıl önce Fırat nehri üzerinde inşa edilen bir köprünün, bu köprüyü yaptırabilmek için çırpınan bir bürokratın (valinin) ve yöre insanının yaşamını, duygularını, inançlarını anlatan bir roman. Kulin, bu köprünün yapılış öyküsünü yakın tarihe uyarlarken

aynı zamanda romanında köylüler ile PKK, jandarma ve yöneticiler arasındaki ilişkilere de yer vermektedir.

Romanda, köprünün öyküsüyle birlikte Doğu illerinde yaşanan Türk-Kürt, Alevi-Sünni çatışmasının kökenleri ve Cumhuriyet tarihi içindeki nedenleri irdelenirken, Kulin'in usta anlatımıyla gerçek olaylar, yarattığı karakterler ve ara öykülerle zenginleşiyor. Acımasız doğa koşullarına, Alevi-Sünni ayrımının ve kültürel farklılığın yol açtığı anlamsız düşmanlıklara ve tarihten bu yana sürüp gelen çatışmalara karşı koyarak insanca, barış içinde huzurlu bir yaşam sürdürmeye kararlı yöre halkının öyküsü, akıcı ve gerçekçi bir biçimde anlatılmaktadır.

Fırat'ın iki yanındaki yöre insanı için bir köprü gerekmektedir. Köylüler için "*köprü*" umut ve özgürlük demektir. Ancak, Ankara hükümeti bir türlü bu gerçeği anlayıp verdiği sözü yerine getirmez ve köprüyü yapmaz. İş, *Buzlar Çözülmeden* adlı tiyatro oyunundaki deli kaymakama benzetilen ve adı da "*buzlar çözülmeden*"e çıkan devletin valisiyle yöre halkına düşer.

Kulin, olayın geçtiği bölgenin inanç yapısı gereği Alevilik ve Sünnilik konusuna da değinmiş. Bunun için Alevi kızı Elmas'ın Sünni Mevlüt'e kaçması olayını ele alarak irdelemeye ve sorgulamaya çalışır. Sorgulamasını yaparken her iki inanç arasındaki dengeye özellikle dikkat etmiş. Kıyafet'in *Ali Ali* romanında olduğu gibi işi büyük çatışmalara ve sövüşmelere götürmemiş, susması gereken yerde susmasını bilerek gereksiz anlatımlardan ve sözcük oyunlarından kaçınmış ki, en doğrusunu yapmış.

Roman yoksul Bayram'ın, hamile karısının köprü olmadığı için doktora yetişemeyip ölmesi ve Bayram'ın yeni doğan çocukla ortada kalmasıyla başlar.

Bayram, Valinin yardımıyla "*Öksüz*" diye çağırdığı çocuğunu bakıcı aileye, Mevlüt'e götürür. Bayram, çocuğu verirken, "*Buralerde pek yaramazlıh olmiye. Bi kaç Alevi koyü vaa civarda emme onlardan heç bi götülüh gelmez. Çelebi insanlardır.*" (s. 28) diyerek çevredeki Alevilerin güvenilir ve "*çelebi*"[37] insanlar olduğunu söyleyerek bir yerde Mevlüt'e korkmamasını söyler. Bayram'ın bu davranışının kökeninde kendisinin ilk başta açıklayamadığı Alevi oluşunu saklaması ve ayrıca çocuğunun bakıcı aile tarafından kabul edilmesi için bunu bir güvence olarak görmesi yatmaktadır.

Çocuğa Mevlüt'ün karısı Elmas bakacaktır. Elmas, Alevi bir ailenin kızıdır. Kendi köylerinden Sünni bir genci, Mevlüt'ü sevmiştir. Fakat Alevi geleneğine göre Sünni bir aileye kız verilmeyeceği için bu durum ailede büyük bir sorun yaratır. Elmas'ın ailesi, özellikle babası Hurşit Efendi, "*Ben, bizden olmayana kız vermem.*" (s. 30) diyerek karşı çıkar. Aynı biçimde anası Hacer kadın da, Elmas'ın Mevlüt'le evlenmek istemesine razı değildir. Bunun için kızını karşısına alıp neden bu işin olmayacağını uzun uzun anlatır, tartışır. Hacer kadın, "*yabancı*" olarak anılan Sünnilere Alevilerin niçin kız vermek istemediklerini şöyle açıklar:

---

[37] "Çelebi"nin sözlük anlamı: 1. Görgülü ve nazik; 2. Eskiden "bay" yerine kullanılan bir san; 3. Eskiden Bektaşi ve Mevlevi pirlerinin en büyüklerine verilen san. *Resimli Türkçe Sözlük*, TDK Yayını, 1977

"Bilmez gibi konuşma! Onların âdetleri, töreleri başkadır. Konuşuruz görüşürüz amma, kız alıp vermek yoktur aramızda. Mevlut'un babası da sana meraklı değildir. İstemez oğluna Alevi gelin." (s. 31)

Kızının inatlaşması karşısında şöyle der:

"Kız inatlaşıp durma boşuna. Biz gözümüzü kapadık mıydı babanla, bir müsahibin bile olmayacak. Can yoldaşsız kalınır mı bu dünyada, el kapılarında yapayalnız... Dönüşün de olmayacak ne yazık. Etrafın genç adamla dolu, değer mi düşkün olmaya, a kızım." (...)

"Sevda dediğin şeyin harı bir yılda söner a kızım. Gençsin, cahilsin. Dinle ananı. Semahsız kalma, cansız kalma, süründen ayrılma kınalı kuzum." (s. 31)

Elmas, her ne kadar anasının söyledikleri karşısında kendisini, "Bizden değillerse kimlerden onlar? Hepimiz aynı dili konuşuruz. Aynı mahallede otururuz. Gâvur değiller ki, onlar da Müslüman işte." ve "Ben sizin gibi düşünmüyorum ana. İnsan kimi severse onunla gitmeli." (s. 31) gibi sözlerle kendisini savunmaya çalışsa da anasını ikna edemez. Anası, "düşkün" olma korkusuyla kızına çıkışmaya devam eder:

"Düşkünlüğü göze alan kız var mı, senden başka, söyle? Özünden, süründen olmayan birine gönül düşüren sen değil misin? Evimizin betini bereketini kaçıran?" (s. 33)

Bilindiği gibi Alevi töresine göre bir kızı ya da erkeği bir Sünni'yle evlendirmek "*düşkünlük*" nedenidir. Bu olay, ister karşılıklı isteme üzerine olsun, ister sevme ve kaçma üzerine olsun fark etmez. Eğer kızı kaçarsa ya da oğlu kaçırırsa bu durumdan ailesi sorumludur. Dolayısıyla baba ve anne "*düşkün*" sayılır ve ceme girme haklarını kaybederler. Aynı biçimde Hacer kadın da Alevi geleneğini ve hukukunu çok iyi bildiği için kızı Elmas'ın Mevlüt'le evlenmek istemesine kocası gibi şiddetle karşı çıkmaktadır.

Elmas'a tek destek veren, kardeşi Erdal olur. Erdal, kardeşine "*Biz Aleviyiz. Aleviler dışarı kız vermez, almaz da.*" (s. 37) der. Buna karşın yine de babasını ikna etmeye çalışır. Askerde bir Sünni'nin kendisine çarpışmada yardım edişini anlatır:

"Benim yerime ölen Ömer de, beni üç saat sırtında taşıyan çavuş da onlardandı, baba. Hayatımı onlara borçlu olduğumu düşün, gel vazgeç bu inattan" (s. 36)

Elmas'ın aile cephesinde bunlar olurken aynı biçimde Mevlüt'ün ailesinde de aynısı olur. Mevlüt'ün babası Salih, kızını kendilerine Sünni oldukları için vermek istemeyen Hurşit'e öfkelenir.

"Hurşit benim oğluma kızını vermiyor ama, *ben Kızılbaş gelin hepten kabul etmiyorum*, haberi ola." (s. 35)

Elmas, Mevlüt'e kaçar. Hurşit Efendi iyice delirir. Salih'in kapısına dayanır. Salih, Hurşit'e kızın evde olmadığını ve "*Alevi geline ben pek mi meraklıyım sanırsın.*" (s. 43) diyerek tepkisini gösterir. Çünkü Salih,

kendini dinine bağlı biri olarak gördüğü için Alevi kızının evine gelin gelmesine karşıdır. O, "*dini bütün bir gelin*" (s. 44) istemektedir.

Görüldüğü gibi iki ayrı mezhepten iki gencin birbirlerini sevmesi ve hatta kaçması, iki taraf aile için büyük bir sorun olur. Bu sorunun temelinde, yüzyıllardır sürüp gelen düşmanlık ve birbirini hor görme, aşağılama yatmaktadır. Bunun en iyi örneğini Kıyafet'in *Ali Ali* ve Bahadınlı'nın *Güllüceli Kazım*'ında açıkça görürüz. *Ali Ali*'de kız kaçırma olayı, sosyal ve siyasal açıdan bütün yönleriyle irdelenirken *Köprü*'de ise daha çok töresel açıdan konuya yaklaşılmıştır. Sonuçta her iki romanda da konuya doğru açılardan yaklaşılmıştır.

Köprü'de Elmas'ın Mevlüt'e kaçmasıyla birlikte olayın gelişimi gereği Alevi ve Sünnileri karşı karşıya getiren sosyo-dinsel nedenleri de görürüz. Örneğin, Hurşit Efendi, Salih'in yukarıda söylediği sözün karşısında öfkesini yenemez ve dilinin altındaki yüzyıllardır ıslanmış ve tortulaşmış olan baklayı çıkarır:

> "Salih, kocakafa Salih, *beğenmediğin biz, sizin gibi camide namaza durmuşkene, komşunun emanetteki pabuçlarını çalanların taifesinden değilik*... Secdeye varırken bile günahlarınızın çokluğundan, yüz yüze bakamayıp gıçınızı dönüyonuz birbirinize." (s. 44)

Elmas'la Mevlüt'ün kaçmaları iyi sonuçlanmaz. Olay, kız kaçırma olayı olmaktan çıkmış, mezhepsel bir olaya dönüşmüştür. Sonunda ikisinin "*sevdalarının arasına biri ölü, diğeri hapiste iki baba, bir de kayıp kardeş girer. Yürekleri kin, nefret ve intikam dolu analar*" (s. 118) girer.

Kulin, her ne kadar iki mezhepten iki gencin evlenmesini çok istese de bölgenin sosyo-dinsel yapısını, gelenek ve törelerini çok iyi araştırmış olacak ki, olayı böyle sonuçlandırmak zorunda kalmış. Bu tutumuyla gerçekçi davranmıştır. Eğer, iki aileyi mezhep anlayışlarından dolayı çatışmanın içine sokmasaydı, kız kaçırma olayının yörüngesinde oluşan olaylar, inandırıcılığını ve gerçekçiliğini yitirmiş olurdu. Ayrıca vermek istediği mesaj da amacına ulaşmaz, yavan kalırdı. Burada Kulin, olayı ustaca bir anlatımla fazla abartıya kaçmadan yerinde bırakmasını bilmiş.

Kulin, köprünün yapılış öyküsünün yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Doğu'da sorun olan Kürt sorununa da konuyu ta Musul meselesinden alarak değinir. Böylece günümüzde Doğu'da devam eden PKK olayının temelinde yatan tarihsel nedenlere de neşter vurur. Bu anlamda roman, aynı zamanda tarihsel bir belge niteliği taşır.

1924'ün Ağustos'unda *Hangediği Olayı* diye anılan bir olay olur. Hakkari Valisi Rıfat Bey, yanında heyetiyle birlikte Çal'a doğru hareket eder. Çünkü İngilizlerin, eli silahlı Nasturileri Irak sınırından aşırıp Hakkari bölgesine topladıkları haberini almıştır.

Lozan Konferansı sırasında Musul meselesi çözümlenmemiş, ileri bir tarihe bırakılmıştı. Bunun üzerine İngilizler, Türkiye'nin doğusunda bir ayaklanma başlatarak Türk hükümetini iyice zayıflatmak istiyordu. Öte yandan Rusya da Türk Hükümeti'ni destekliyordu. Bu durum, ister istemez Türkiye toprakları üzerinde gözü olan İngiliz hükümetinin hiç de işine gelmiyordu.

Vali Halil Rıfat Bey ve yanındakiler, Hangediği denilen dere yatağından geçerken eli silahlı Nasturiler tarafından saldırıya uğrar, iki sivil ve üç jandarma şehit olur, beş jandarma eri ve vali yaralanır. (s. 146) Vali ve diğer yaralılar, silahlı Nasturilerin gözetiminde Irak sınırındaki Umadiye'ye götürülürken, Kiman köyü yakınlarında yine bir Nasturi ileri geleni olan Hoşabe Ağa tarafından kurtarılır ve Hakkari'ye gönderilir. Durumu öğrenen Ankara hükümeti, hemen harekete geçer ve bir ordu hazırlayarak Nasturileri dağıtmak üzere gönderir. Hoşabe ve adamları dışında Nasturilerden kimse kalmaz. Çoğu ölmüş, çoğu da Irak sınırından Umadiye'ye kaçmıştır. Kaçmadan önce İngilizler, Bido köyünü bombalayarak yakar. Nasturiler'in terk ettikleri dağ mağaralarından, yangından kaçıp kurtulan birkaç kadın, iki yaralı erkek ve beş çocuk bulunur. Hoşabe, erkek çocukları himayesine alır. Hoşabe'nin Zilan adında bir kahyası vardır. On yılda üç karı değiştirmesine karşılık hiç çocuğu olmamıştır. Üç çocuktan ikisini, bunlar ikizdir, Zilan'a verir. Verirken, "*Bu oğlancıkları evlat edinmek istersen sana vereceğim. Kanımdan değillerdir istememe dersen, ben alırım evime. Ne var ki, çocuklar da Alevidir, dilerim isteyesin onları.*" (s. 148) der. Zilan, severek kabul eder. Birine Halit, diğerine Hurşit adını koyar.

İkizler, Zilan'ın yanında çabuk gelişirler ve büyürler. Elazığ bölgesinde Şeyh Sait olayı patlak vermiştir. Şeyh Sait, bir Kürt devleti kurmanın peşindedir. Halit de bu olaya katılmak ister. Çünkü Halit, kendisinin Kürt olduğunu öğrenmiştir. Halit'in kaçmak istediğini öğrenen Zilan, onu karşısına alıp konuşur:

> "Sait, Nakşi'dir oğlum. Allah adına yürüdüğünü söylüyor ama, yüreğinde Allah sevgisi değil, Allah korkusu taşır. (...) Kendilerinden olmayanlar, o da Allahın bir kuludur demezler. Bugün kullanır seni, yarın işi bitince Alevisin diye dışlar. Birşey daha var Halit oğlum... bugün Şeyh'in arkasında duran İngiliz'in gâvuru, yarın işini bitirince, Müslümandır diye, o da Şeyh'e sırt çevirir. (...) Etme, eyleme, karışma bu kavgaya. Otur oturduğun yerde." (s. 154)

Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi Kulin, bir yerde Şeyh Sait olayının arkasında İngilizler'in parmağı olduğunu açıkça ortaya koyarken, bir yandan da Zilan'ın, karşısındaki evlatlık da olsa bir baba sorumluluğuyla, bir baba yüreğiyle Halit'e nasıl yaklaştığını, onu koruma güdüsüyle nasıl hareket ettiğini de güzel bir biçimde ortaya koymaktadır. Kulin, Zilan'la Halit arasındaki konuşmanın yarattığı psikolojik atmosferi usta bir biçimde vermiştir.

Şeyh Sait olayı, Hoşabe'yi de tedirgin etmiştir. Şeyh Sait'in Muş, Varto, Elazığ ve Çemişgezek'i kuşatıp Mardin'e de yüklenmesi Hoşabe'yi göç etmeye zorlar. Hoşabe, tüm malı mülkü Zilan'a bırakmak ister. Toprakları bırakıp gitmek istemesinin nedenini kısaca şöyle açıklar Hoşabe: "*Yanlış ata oynadık Zilan Efendi. sen Kürt'sün, hâlâ kurtuluşun vardır taraf değiştirirsen. İyi düşün!*" Bunun üzerine Zilan, "*Ben Alevi'yim beyim, şeriat bayrağının peşinden gidemem.*" (s. 157) diyerek Şeyh Sait hareketini desteklemediğini söyler. Hoşabe, belki dediği gibi yanlış ata oynamıştır, ama Zilan, Şeyh Sait'in, Nakşi olduğunu ve isyanı başarılı olursa şeriata

dayalı bir Kürt devleti kuracağını, arkasından Alevileri de ezmek isteyeceğini (s. 154) bilir. Kendisinin Kürt Alevi olması nedeniyle böyle bir hareketi desteklemesi gerekmediğini düşünür ve yanlış ata oynamak istemez. Bu düşüncesini zaten Halit'le olan konuşmasında açıkça ortaya koymuştu.

Halit, evden ayrıldıktan sonra isyana katılmış, evlenmiş ve bir oğlu olmuştur. Daha sonra Dersim olayında bir çatışmada yaşamını yitirmiştir.

Bir gün Zilan'ın evine bir kadınla yanında küçük bir çocuk gelir. Bu Halit'in karısı ve oğlu Hurşit'tir. Kadın, kocasını yitirdikten sonra araya sora Zilanları bulur. Zilan, oğlu Halit'in armağanı olan ve biri gelini, diğeri torunu sayılan bu iki insanı evine alır.

Bir gün küçük Hurşit, amcası Hurşit'le konuşur. Küçük Hurşit, küçüklüğünden beri duyduklarını, gördüklerini amcasına anlatır. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

> "Amca, anamdan çok dinledim dağa çıkanın kaderini. Ama Bido köyümüzü yakanları, babamı vuranları, arkadaşlarını asanları da bağışlamıyor yüreğim. Bizden olmayana yakınlık göstermek gelmiyor içimden. Onlar başka, biz başkayız.
>
> - Onlar kim?
>
> - *Alevi olmayanlar.*
>
> - Oğlum, benim canımı kurtaran, mülküne kabul eden Hoşabe baba, Alevi miydi? Mara Ana? Şu köyümüzdeki Türklerin, komşularımızın ne kötülüğünü gördük?
>
> - Onlar başka.
>
> - Kimse başka değil, herkes Allahın kulu. (...) Hepimizi aynı Allah yaratıyor. Sen cinsinin iyisi ol, törelerimizden şaşma, dedesiz, cemsiz, sazsız kalma, *Alevi olmayan karı alma ki, davul dengi dengine vursun, soyumuz üresin.* Ama kimsenin kılına bile zarar verme Hurşit, ne gönül kır, ne can al oğlum. Hiçbir dava buna değmez." (s. 171)

Görüldüğü gibi Kulin, Musul, Şeyh Sait ve Dersim Olayı gibi tarihteki olaylara dikkatimizi çekerken, romanın ilk başlarında Elmas'la Mevlüt'ün evlenmesini isteyen tavrını, romanın sonlarına doğru bu kez doğru bir saptamada bulunarak bir Alevinin, Alevi birisiyle evlenmesini istemektedir. Kulin'i böyle bir sonuca götüren neden, büyük bir olasılıkla iki ayrı mezhepten iki kişinin evlenmesinin yarattığı çatışma ve bu çatışmanın yüzyıllardır sürmesine karşın halen günümüzde de devam edişini görmesi ve gerçeği kabul etmesidir. Çünkü roman boyunca köprü olayı çevresinde oluşan olaylar ve bu olayların tarihteki kökenleri (Dersim, Koçgiri, Şeyh Sait olayları) bir bir irdelendiğinde mezhep çatışmasının hiç bitmediği, yönetenlerin siyasi çıkarları için bu iki kesimi bilerek birbirine düşürdüğü, halen günümüzde de aynı tezgahların (Sivas ve Başbağlar olayı gibi) oynanmaya çalışıldığı bir gerçektir. Yazar da bu gerçeği çok rahatlıkla görmüştür. Bunun için olayları ve yarattığı kahramanları kurgularken belgelere de başvurmayı ihmal etmemiş,romanına belgesellik kazandıran olayları anlatırken de fazla ayrıntıya girerek romanını "öldürmemiş", yalın,

gerçekçi ve dengeli bir anlatım biçimini seçerek olayları, okuyucuyu sıkmayacak bir biçimde anlatmıştır. Bu da Kulin'in roman üzerinde çok titiz çalıştığını gösteriyor.

II.C. DERSİM OLAYLARI NEDENİYLE ALEVİLİĞİ İŞLEYEN ROMANLAR

Alevilik olayının romana yansıma biçimini, ana konunun yanı sıra ikincil konu olarak Dersim yöresini ve yörede geçen olayları konu alan romanlarda da görürüz. Bu romanlar, asıl konu olarak Dersim olayının öncesini, gelişimini ve bu gelişim içinde yöre insanlarının hem ağalarla hem devletle olan mücadeleleri anlatılırken içinde bulundukları inanç dünyası olan Alevilik ise arka planda bir dekor olarak yer almıştır. Bazen bu dekor olan konunun ve aktörlerinin öne çıktığını da görürüz. Buna karşın yine de Alevilik kültürü ve Aleviler hakkında zengin motiflere rahatlıkla ulaşabiliyoruz.

Bu başlık altında yer alan romanların başında Kemal Bilbaşar'ın *Cemo*, *Memo* (iki cilt), Mustafa Yeşilova'nın *Kopo*, Ali Aslan'ın *Serçe*'si ile Haydar Işık'ın *Dersimli Memik Ağa*'sı gelmektedir. Ayrıca Munzur Çem'in üç ciltlik *Gülümse Ey Dersim* ile Barbaros Baykara'nın iki ciltlik *Dersim 1937/1938* adlı romanlarını da sayabiliriz.

Çem'in ve Baykara'nın romanlarını doğrudan Dersim olayını anlattığı ve tarihsel/belgesel bir yapıt özelliği taşıdığı için değerlendirmeye almadım.

Cemo (1963) - Kemal Bilbaşar

Cemo'da, konusu Doğu Anadolu'da (Tunceli bölgesinde) geçen, romana adını veren Alevi Kürt kızı Cemo'nun yaşamöyküsü çevresinde şıhlık-ağalık düzeninin kölesi, yaşamını toprağa bağlamış insanların dünyası sergilenir. Roman iki bölümdür: Cemo'nun doğuşu, büyüyüşü ve evlenişine kadar olan günlerini babası değirmenci Cano, öykünün bundan sonrasını, asıl gelişimini ise kocası Memo anlatır. *Cemo* adlı romanda arka planda Cumhuriyet sonrası gelişen devlet-halk ilişkisini ve Dersim Olayları'nın öncesini görürüz.

Cemo, daha sonra Atıf Yılmaz tarafından filme alınmıştır.(*) Yalnız film, Cemo ile çancı ustası Memo arasındaki sevdayı ön plana çıkaran bir film olmuştur. Dersim olayını hazırlayan nedenler ve bölgenin sosyo-kültürel yapısı arka planda kalmıştır. daha çok folklorik yönü beyaz perdeye yansımıştır.

Romanda Alevi-Bektaşi literatürüyle ilgili kavramlara pek az rastlanır. Yalnız anlatılanlardan yola çıktığımızda kahramanların davranışları, karşılıklı söylemleri ve yaşam biçimlerinden ve de konunun Dersim yöresinde geçmesi nedeniyle bir Alevi Kürt kültürünün varlığını görürüz. Konuşmalarda daha çok Türkmen geleneği egemendir. Bir yerde Yaşar Kemal'in *Binboğalar Efsanesi*'ni anımsatır. Romanda geçen seyit, şıh, mihman, Haydar, Hızır, niyaz gibi sözcükler, Alevi-Bektaşi inanç kültüründe yer alan kavramlar ve deyimler olduğu için *Cemo* romanını değerlendirmeye aldık. Dolayısıyla romanın devamı olan iki ciltlik *Memo* da bu çerçevede değerlendirildi.

Cemo, çancı ustası Memo'yla evlenir ve gerdeğe girer. Töreye göre, gelin olan kızın sabah, erkekler kalkmadan önce çeşmeye gidip büyük yalakta yıkanması gerekmektedir. Memo, Cemo'yu uyandırır ve çeşmeye gönderir. Biraz sonra çeşme tarafından bağırtılar, gürültüler duyulur.

Memo anlatıyor:

> "Derken Cemo koşarak geldi, üstü başı yırtılmıştı. Kömür gözleri ateş gibi yanardı:
>
> - Üçünü de yalağa tıktım kancıkların, dedi soluyarak, 'kızılbaşın *yunduğu yalak pis olur. Ha domuz, ha kızılbaş*' diye karşıma dikildiler. Yunmaya bırakmadılar. Kanım oynadı: 'N'ola, siz yunun öyleyse!' diye kancıkları kaldırdığım gibi, çeşmenin yalağına attım... (...)
>
> Böyle ilk sabahtan başladı Cemo'nun köy avratlarıyla dalaşması, bir daha da düzelmedi araları. Kızılbaşlık kınaması bahaneydi." (s. 83-84)

Burada Cemo'nun kendi kültürüne ve inancına sahip çıktığını görüyoruz. Bu da bize roman kahramanlarının Alevi olduklarını ve olayların Alevi coğrafyasında geçtiğini, dolayısıyla romanın ileriki sayfalarında tanık olacağımız olayların nedeninin de, özellikle devletin Tunceli halkını "*iyileştirme*" (!?) politikasının altında Alevi olgusunun yattığını gösterir. Ön planda devletin, yöre halkına "*iyi niyetli*" yaklaşımının göstergesi olarak yol yapmak, okutmak, eğitmek, daha doğrusu devlete sadık insanlar yaratmak için bir politika uygulaması görülürken; arka planda Aleviler üzerinde, ağalarla, şıhlarla, devletin bölgedeki temsilcileriyle, özellikle jandarma gücüyle bir asimilasyoncu yaklaşımı da apaçık bir biçimde sergilenir. Örneğin romanın ileriki sayfasında yörenin ağalarından Sorikoğlu'yla işbirliği yapan kaymakam vekilinin, bir baskın sonucu yakalanıp götürülürken Cemşido'ya söylediği şu söz, devletin nasıl bir politikadan yana olduğunun ve bunu uygulamaya geçirdiğinin en belirgin göstergesidir.

(*)Atıf Yılmaz'ın filme aldığı Cemo'da baş rolleri Türkan Şoray ile Fikret Hakan paylaşmışlardır-İCE.

"Şıhmızdan, ağanızdan sonra hükümata da mı karşı gelirsiz? Bana bu ettiğinizi, yanınıza korlar mı sanırsız?" (s. 178)

Devletin, yöre halkını, yani Dersim Alevilerini "*ıslah etme*" düşüncesinin temelinde asimilasyoncu bir politikanın yattığını, Cemo'nun obasının ileri gelen ihtiyarları, yılların verdiği ve gün görmüşlüğün deneyimiyle daha iyi kavramaktadırlar. Bunu da hâlâ devlete olan güvenini sürdüren Memo'nun yüzüne apaçık söylerler:

"Sultan Selim'den beri kökümüzü kazımaya çalışırlar. Lakin silah gücü ile Dersim'in Tujik ve Koç şikeftanlarına giremeyeceklerini anlamışlardır. Ve de hud'aya sapmışlardır. Şimdi yol döşemek bahanesiyle dağı, tepeyi düz ederler. Dersim'e muallim namı altında casuslar gönderip, bebelerimize dillerini, cedlerini unutturmaya çalışırlar. Onlara Osmanlı'lık talim ederler." (s. 163)

Burada, "*Tunceli Kanunu*" diye bilinen yasanın, ta Osmanlı'dan beri varlığına dikkatimizi çeken Bilbaşar, bu yasanın Cumhuriyet döneminde de sürdüğünü söylemektedir. Burada Bilbaşar, devletin asimilasyoncu politikasına karşı bir tavır göstermektedir ki, bugün gelinen noktada haklı çıkmıştır. Öte yandan romanın baş kahramanlarından, aslında başat durumunda olan Memo'yu ise teslimiyetçi göstermektedir. Büyük bir olasılıkla Bilbaşar, burada bir kuşak çatışmasını da irdelemektedir. Yaşlılar, Osmanlı'nın Aleviler üzerinde nasıl bir baskıcı politika uyguladıklarına tanık oldukları için Cumhuriyet yönetiminin politikasına ise daha temkinli yaklaşmaktadırlar. Memo ise, Cumhuriyet döneminin bireyidir, henüz bu anlamda bir politikaya tanık olmamıştır ve fazla da ayrımında değildir. Daha doğrusu bu konuda bilinçsizdir.

Memo, Cemo'nun babası değirmenci Cano'nun yanına töre gereği el öpmeye gitmiştir. Ayrılacakları sırada, yörenin ileri gelen ağalarından Sorikoğlu, arkasında beş-on atlıyla değirmenin önünde durur, atından iner. Cano'yla selamlaşır. Memo'nun gitmekte olduğunu öğrenince Memo'ya döner:

"Burada niye oturmazsız? Aşağıda hanefiler içinde rahat yüzü görmezsiz ki. *Onlar kızılbaşı kafir bilirler.*" (s. 97)

Görüldüğü gibi 1938'lerde Dersim yöresinde mezhep ayrımcılığının varlığını görüyoruz. Aleviler doğrudan Kızılbaş olarak adlandırılırken, Sünniler ise Hanefi olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Günümüzde bile Sünniler, başat mezhep olan Hanefi koluna bağlıdırlar ve tüm ibadetlerini bu mezhebe göre yaparlar. Türkiye'de Sünnilerin yüzde doksanı Hanefidirler. Geri kalan kısmı ise Şafi mezhebine mensupturlar. Romanda da anlaşıldığı gibi Aleviler, Sünnilerin gözünde hep "*kafirdirler.*" Bu gelenek günümüzde de sürmektedir.

Memo, obanın beyi seçilir ve kendisi için şölen düzenlenir. Şölen bitiminde Memo, Cemo'nun yanına dönmek ister. Fakat obanın ileri gelenleri, seyitler karşı çıkarlar. Nedenini içlerinden en yaşlısı açıklar:

"*Biz Horasanlıyık, aleviyik, onlar Urum diyarındandırlar, hanefidirler. Bizi düşman bilirler. Sultan Selim'den beri kökümüzü kazımaya çalı-*

> *şırlar.* (...) Sureti haktan görünüp kızlarımızı devşirmeye çalışırlar. Bunları kendi memleketlerine götürecekler, güya ki, medeniyet öğretecekler. Aslında onları Osmanlılaştırıp, buraya yollayacaklar ki, aslımızı, neslimizi bozalar." (s. 163)

Dersim yöresinin zalim ağalarından Sorikoğlu, yanında kaymakam vekiliyle birlikte Memo'nun obasını basmış, zulüm eylemiştir. Daha da ileri giderek Cemo'yu obanın ortasında oynatmak ister. Bu sırada Memo, yanında Cemşido ile birlikte Sorikoğlu'nu eğlenirken basar. Memo, Sorikoğlu'nu silahıyla itekleyerek götürürken Cemşido da kaymakam vekilini obanın dışına doğru sürüklemeye çalışır. Kaymakam vekili, devletin memuru olduğunu, yapılanın "*devlet*"e karşı gelmek sayılacağını ileri sürerek Cemşido'ya çıkışır. Bunun üzerine Cemşido, kaymakam vekiline bağırır:

> "Ule namert, sen efendiliğini bilmedin ki, sana saygı gösterek. Bir alçak Şıh Sayıtlı'nın piçine hizmetkarlık edip Gazi Paşa'lının hükümatına leke sürdür. (...) *Bu senin yaptığını Yezit etmemiştir Ali kullarına.* Gayri efendilik sıfatın kalmamıştır." (s. 178)

Oba halkının günlük yaşamında, konuşmalarında hep Alevi gelenek ve görenekleri, söylem biçimleri göze çarpar. Bilbaşar, bunları romanında doğru ve gerçekçi ve otantik bir biçimde başarmış. Bu tavır, romanı daha bir akıcı ve şiirsel kılmış. Romanı okuduğunuzda kendinizi bir aşiret yaşamı içinde görürsünüz. Her şey töresel bir biçimde, ama kuralları yerli yerinde konulmuş olarak.

Yine romanda, başta da söylediğim gibi daha çok Alevi-Bektaşi literatürünün sözcüklerine rastlarız. Yazar, bunları kullanırken abartıya kaçmamış, yerinde ve konuşmanın akışına göre zamanında kullanmıştır. Örneğin en çok kullanılan sözcükler ve deyimler şunlardır:

> "Konağımızda *mihman* olanın." (s. 11)
>
> "*Muhammed'in, Ali'nin* diyarından geldim." (s. 38)
>
> "*Ali İmam'ın başına* and olsun ki." (s. 155)
>
> "*İmam Ali'nin gücü, oniki imamın şefaati.*" (s. 155)
>
> "Hızır aleyhisselama bin şükür ki." (s. 160)
>
> "Seyitler niyaz okuyup." (s. 161)
>
> "*Oniki imam* hatırına." (s. 162)

Romanda Dersim yöresinin en iyi bilinen ve inanç getirilen söylencelerden birinin kaynağı olan Munzur'un adı da bolca geçmektedir. Munzur gözeleri, Dersim yöresi halkı (hepsi Alevidir) için çok kutsaldır. Andlarını başta Munzur Baba olmak üzere Düzgün Baba adına yaparlar. Munzur gözelerinde yapılan seyitler toplantısında, Munzur çayının yatağındaki her taş kutsal kabul edilip on iki taş niyazlandıktan sonra suya atılır ve böylece and içmiş olurlar. Bu and, onlar için en büyük bağlayıcı bir söz vermedir.

Yine romanda, Alevilikte kutsal sayılan sayıların varlığını, Hurufilikle ilgili motifleri görürüz. Kuşkusuz Bilbaşar, bunu yaparken Hurufiliği ince-

leyip kutsal sayıları romanında anlatmamıştır. Hurufilikten, Alevilik ve Bektaşilikte yer aldığı ve inançlarında önemli bir yer tuttuğu için zorunlu olarak söz etmek zorunda kalmıştır. Aynı zamanda Şaman kalıntılarının da izlerine rastlıyoruz. Bilbaşar, romanının bir yerinde Memo'yu şöyle konuşturuyor:

> "İki beyaz attan birine Senem'i, birine beni bindirdiler. Monzur'un Gözesi'ndeki ziyaretgaha götürdüler. (...) Beni attan indirip bir keçenin üzerine kodular. Belime pala bağladılar. Sonra, oba erlerinin ihtiyarı genci keçenin bir ucundan tutup beni dokuz kez başları üzerine kaldırdılar, biat ettiler... Ben de karşılık verdim:
>
> - Obanız obam, töreniz töremdir. Oniki imam hatırına and olsun ki." (s. 161)

Burada dokuz ve on iki sayısının özellikle kullanıldığını görüyoruz. Türk Şaman inancında gökyüzünün dokuz kat olduğu inancı vardır. Bugün bile Hacı Bektaş Veli türbesinde meydan evinin tavanının dokuz kat olduğu görülür. Yine Anadolu'da bazı Alevi köylerinde özellikle dam evlerinin salon denilen büyük bölümün tavanı da birbirine çapraz bağlantılı dokuz kat üzerine yapılmıştır. Özellikle cemevi olarak kullanılan evlerde tavanın kat sayısı yedi ya da dokuzdur. On iti sayısına gelince, herkesin bildiği gibi Alevi-Bektaşi inancında büyük bir yeri olan On İki İmamları, ayrıca göktanrı inancında on iki yıldızı ve burçları da simgeler.

Tüm bu alıntılardan yola çıktığımızda *Cemo* romanına, kahramanlarının söylemleri ve olayların örgüsü, günlük yaşamı, özellikle Tunceli yöresi insanların yaşamlarından izler taşıması göz önüne alındığında bir Alevi romanıdır diyebiliriz.

Rauf Mutluay, *Cemo*'nun devamı olan *Memo* adlı romanına yazdığı önsözde *Cemo* romanı için şunları söyler:

> "Cemo, tam bir roman mıydı? Şiirsel anlatımının, destansı havasının, kahramanlarının kendi dilleriyle konuşmalarının güzelliği nerden geliyor? Doğu sorunu tıpkı böyle midir? Daha geniş kuşkulara kapılmanın gereği yok. Her sanat eseri kendi ölçüsünü, kendi erdemini, kendi kuralını kendi yaratır. (...)
>
> Bir kadın güzelliğine düzülen hayranlık destanından, toplumsal sorunlar içinde Doğu coğrafyasının bütün insan özelliklerine yönelen Kemal Bilbaşar, Cemo'da komutan ve Fahri Yarbay umudunda iyimser kişiler çizer, sivil memurlar dünyasının bencil çürüyüşünü verir."[38]

Memo-I, II (1966, 1968) - Kemal Bilbaşar

Memo, yukarıda alıntılarla anlatmaya çalıştığımız, Türk Dil Kurumu 1967 Roman Ödülü'nü kazanan *Cemo*'nun devamıdır. Bilbaşar, *Memo*'yu iki ciltte tamamlamıştır.

---

[38] Bkz: Mutluay'ın önsözü, Kemal Bilbaşar, *Memo*, 1. cilt, , s. 11.

Bilbaşar, bu romanında da Doğu'nun, yani aşiret yaşamı sürdüren Dersim yöresi insanların ağalık düzenleri içinde ezilişlerini, sömürülüşlerini, aşağılanmalarını şiirli, yalın anlatışı içinde canlandırmakta, ayrıca Memo'nun aşıklığını, yiğitliğini, Senem'in içten sevgisini anlatmaktadır.

Roman hakkında görüşleri için yine Rauf Mutluay'ın yazdığı önsöze bakalım:

> "Elbet bu romanın bir devamı olmalıydı. Sabahattin Ali, 'Kuyucaklı Yusuf'unu, kitabın sonunda öldürmez, dağlara doğru koşturur. (...) Yaşar Kemal'in İnce Memed'i öyle. Bu, Köroğlu'nun sır oluşu gibi gizli ve güçlü bir umuttur. Cemo'nun sonunda Memo'nun Dersim dağlarına doğru yöneldiğini görmüştük. Sorikoğlu'ndan alınan öçten sonra ne olacak?Cemo ile Senem'in ortasında Ağa Memo, hangi dramlara girecek? Bilmiyorum. Bu gizli hazinenin kapıları sanırım bu kitapla açılmak üzeredir." (s. 11)

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi *Memo* adlı roman, aynı zamanda bir eşkıyalık romanıdır. Memo, Sorikoğlu'ndan öcünü aldıktan sonra kendini Dersim dağlarına atmıştır, aynı Çamlıbel'de Köroğlu gibi. Fakat *Cemo*'da gördüğümüz gibi güvendiği Osmanlı, Memo'nun peşindedir. Oysa Memo, devleti eleştirenlere fazla söz söyletmiyordu.

Memo'da bu kez, oba halkının devlete, Gazi Paşa'nın Cumhuriyetine bakışı daha da netlik kazanmaktadır. Yeni Cumhuriyet yönetiminin Dersim'e yönelik politikası iyice kendini göstermekte ve insanların gözlerini daha da açmaktadır.

Roman, bu kez Şıh kızı Senem tarafından anlatılmaktadır. Obanın ileri gelenleri, seyitleri, Kemal Paşa'ya karşı ayaklanmaya karar veren ve bunun için kendilerinden yardım istemeye gelen Şıh Sait'in isyanını tartışmaktadırlar. Şıh Sait, "*Kürdistan padişahlığı davasına*" (s. 33) düşmüştür. Azbet ağası Huso anlatmaktadır:

> "Şıh Said'in Halife yüzünden Kemal Paşa'lıya sancak açmak istemesi ters gelir bana... Üzerinde durulacak bir taleptir bu ve de Dersim için gerekli bir dava değildir. Gazi Paşa ne etmiştir ki, sancak açıp karşısına dikilmek isterik? Yavuz'dan beri Halifelik kaftanı giyen, Kürdistan'da alevi kanı döken Osmanlı padişahına başkaldırdığı, tahtını devirdiği için mi üzerine yürümek isterik? Hasmımıza hasımlık eden yiğit bize düşman ola? Ayıp değil, zihnime sığdıramazım bunu... Şıh Said buyurur ki, Kemal Paşa urum diyarından gelmiş, islamı ayaklar altına almıştır. Oysa, ben duymuşum ki, Gazi Paşa, devlet kapısına ana bir zagon astırmıştır. 'Devletimizin dini, islam dinidir' deyi yazdırmıştır zagonuna... Daha da ileri varmıştır: 'Her kul, kendi Tanrısına kulluk ede, heç kimseye, ibadetinden ötürü zulüm edilmeye!' buyurmuştur. Yani ki, hıristiyanı, müslümanı, sünni'yi, alevi'yi dininde serbest bırakmıştır. Böyle olanda, biz Kemal Paşa'lıya ne sebebe sancak açarık? Aleviliğe yasak komadığı için mi Sünni Halifenin davacılığına kalkarık, nahak yere kan dökülmesini isterik?Ben derim ki, *bize düşen Kemal Paşa'lıya sancak açmak değil, aleviliğe yasağı kaldırdığı için şükranlık armağanı yollamaktadır.*" (s. 33)

Azbet ağası Huso'nun bu görüşü Koçgiri'nin ünlü halk ozanı Şir'den destek bulur. Şir, bu konuda şöyle der:

> "Azbet ağası Huso'nun dediği doğrudur. Paşa, devlet kapısına ana bir zagon asmıştır. Sünni davacılığını terketmiştir. Her kulu dininde serbest bırakmıştır. 'Hıristiyanı, müslümanı, alevisi, sünnisi, dininde, ibadetinde serbest olacaktır' deyi buyurmuştur." (s. 35)

> "Yok şıhlarım, yok seyitlerim yok. Kemal Paşa'lıya sancak açmakla biz onun hökümat kapısına astığı, alevilerle sünnileri bir tutan ana zagonuna karşı çıkmış oluruk. Bu haksız davaya kalkmakla bölünürük, birbirimize düşerik." (s. 36)

Bilbaşar, burada Şeyh Sait isyanı öncesinden sözederek tarihsel bilgilerimizi bir kez daha gözden geçirmemize yardımcı oluyor. Görüldüğü gibi o dönemlerde (1925) Cumhuriyet devrimlerine karşı direnen, Şeyhlik düzenini sürdürmek isteyen Şeyh Sait'in "*Kürt İslam devleti*" kurmak için Dersim Alevilerini de yanına çekmek istemekte, fakat "*Kemal Paşa'lı*"dan yana tavır koyan Dersimliler bunu reddetmektedirler. Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi seyitler, Şeyh Sait'in teklifini kendi aralarında uzun uzun tartışmışlar ve gereken yanıtı vermişlerdir.

Bilbaşar, tarihçi kimliğini de romana yansıtan romanının arka planında Şeyh Sait olayına da değinmiştir. Böylece, Cumhuriyet sonrası 1925'ler Tunceli'sini, daha doğrusu Doğu Anadolu'sunu bize yansıtmaktadır.

Cumhuriyet tarihinin birkaç önemli "*işaret noktaları*" vardır ki, bunlardan biri de Şeyh Sait İsyanı'dır. İsyanın, olay açısından önemli bir kimliği yoktur. Şeyh Sait, ileri görüşlü ve isyanı yönlendirecek lider bilgisine sahip olamadığı için kurşunu erken patlatır ve olay, "*Piran Olayı*"na dönüşür. Şeyh Sait'in, çevresindeki şeriatçıların ve irticacıların telkinlerine göre hareket etmesi, yeni Cumhuriyet askeri karşısında yenilmesine ve kıskıvrak yakalanmasına neden olur.[39]

1925'ler, Cumhuriyet devrimleri olarak bilinen atılımların, reformların başladığı, fakat öte yandan ilkel bir siyasi demokrasinin de uygulandığı yıllardır. Bu açıdan bakıldığında Dersim Alevilerinin tercihlerinin de Cumhuriyet devrimleri ve özellikle demokrasinin yerleşmesinden yana olduklarını, Şeyh Sait'in "*Kürdistan padişahlığı*"nı ellerinin tersiyle ittiklerini görüyoruz.

Bilbaşar, Alevilerin Atatürk'e karşı yaklaşımı ve ilişkisini de değinmiş. Bilindiği gibi Kurtuluş Savaşı öncesi, Mustafa Kemal, Samsun'da başlayan yolculuğunu Erzurum ve Sivas kongreleriyle sürdürdükten sonra Savaş'ın ve Cumhuriyet'in ilk adımlarının atılacağı Ankara'ya gelmeden önce, Alevi ve Bektaşilerin dergahı, Kabe'si olan Hacıbektaş ilçesine uğrar ve burada Cemalettin Çelebi Efendi ve postnişin Salih Niyazi Baba'yla görüşür. Bu görüşmeden sonra Mustafa Kemal, Anadolu Alevilerinin tam desteğini alır, Cemalettin Çelebi Efendi'den de ayrıca parasal destek görür. Bu görüşme de gösteriyor ki, Aleviler, yüzyıllardır Osmanlı yönetiminin uyguladığı baskı ve zulümden kurtulmak, inançlarını özgürce yaşamak için

---

[39] Metin Toker, *Şeyh Sait ve İsyanı*, Cumhuriyet Gazetesi armağanı, s. 9.

Mustafa Kemal'i "*mehdi*" olarak, hatta Hacı Bektaş Veli'nin "*Mustafa Kemal*" donunda yeniden ortaya çıktığına inanç getirip O'nun savaş sonrası yapacağı devrimlerin başında gelen Cumhuriyet düşüncesini can-ı gönülden desteklemişlerdir. Savaş sonrası da görüldüğü gibi Cumhuriyet ilan edilmiş ve Alevilerin özlediği diğer devrimler ve reformlar da peş peşe yapılmıştır.

Bilbaşar, Seyit Raşo'nun ağzından bu olup bitenleri, Şeyh Sait'in başkaldırısının niçin desteklenmeyeceğini ve Mustafa Kemal'e Dersimlilerin aynı zamanda bakışını ve Kürt olayını şöyle anlatır:

> "Biz, sünni Halifenin davacısı olup Kemal Paşalı'ya karşı çıkmayacağımız gibi, Kürt padişahlığı davasına da katılamazık. Kemal Paşa ile Sivas'ta, bir arada yaşamağa söz kesmişiz, ant vermişiz. Milliyeti gavura satmış bir sünni Halife uğruna Kemal Paşa'ya karşı çıkamazık, çıkarsak küfranlık etmiş oluruk. O yiğit Paşa, elimizden tutmasa, topunu, mitralyözünü esirgeseydi, heç şüphe yok, kökümüz kazınır, Dersim adı, Ermenistan yazılırdı. Ben, Kemal Paşa'yı tanımışım, yüzyüze görüşüp niyetini, kastını öğrenmişim. Kürdü, Arnavudu, Lazı Türkten aşağı tutmaz, sünniyi aleviyi kışkırtmaz bir adaletli begdir. Bu sebebe bir arada yaşama andına parmak basmış, kardaşlığa söz kesmişim. Kemal Paşa şimdiye sözünden hulf etmemiş, andını bozmamıştır. Zagon çıkarıp her kulu dininde, diyanetinde serbest bırakmıştır. Böyle bir paşaya karşı çıkamazık. Sözümüzden hulf edip dostu düşman edemezik, adımızı namerde çıkaramazık." (s. 37)

Bu alıntıdan da anlaşıldığı gibi Kurtuluş Savaşı'nda ve sonrasında Dersim Alevilerinin Mustafa Kemal'e olan güvenlerini ve O'nun yaptığı reformları desteklediğini görüyoruz. Mustafa Kemal, Dersimlilerin güvenini pekiştirmek için Cumhuriyet'in ilanından sonra açılan ilk TBMM'ne Dersimli Diyap Ağa'yı "*mebus*" olarak seçtirir. Daha sonraki yıllarda ise Cumhuriyet yönetiminin Doğu Anadolu politikası, başta Şeyh Sait ve Koçgiri ayaklanması olmak üzere çeşitli ayaklanmalar nedeniyle değişir ve 1938 Dersim olayıyla gerçek yüzünü gösterir. Dersim Alevileri, düş kırıklığına uğrar.

Diğer romanlarda rastladığımız yabancıya kız verilmesi ve mum söndürme gibi karalama olaylarını *Memo*'da da görürüz. Bilbaşar, bunu romanında şöyle anlatmaktadır:

Çancı ustası Memo, Senem'in evinde seyis Halo'ya, "*Hanefi ağanın alevi şıh kızına talip çıkması obanızda davulla söylenmiş olmalı... Nasıl bilmezsin kurban?*" (s. 68) diye çıkışır. Halo, olayın böyle olmadığını söyleyerek savunmaya geçer:

> "Bir Hanefi ağanın görücü gönderdiği söylenmemiştir. Lakin sanının Osman mı, Yezit mi olduğunu bilmezim, hatırlamazım." (s. 68)

Bu alıntılarda da görüldüğü gibi bir Hanefinin (Sünni), ağa da olsa bir Alevi kızına görücü gelmesi hoş karşılanmıyor. Alevi töresine aykırı bulunuyor. Bu töre, Alevilerin bulunduğu her coğrafyada geçerli. Olayın devamını izleyelim:

Halo, çancı ustası Memo'nun Hanefi ağayla olan çatışmasını Senem'e anlatır:

> "Ününe zenginliğine güvenen ağa, Dersimli alevi şıh kızının -yani ki, senin- hüsnünü duyanda yanmış, tutuşmuş. *Alevilerin hanefiye kız vermediklerini bile bile görücüsünü göndermiş.*" (s. 69)

Hanefi ağa, birgün Memo'yu çağırır ve Şıh Persin'den öcünün alınmasını ister. Öç olarak, Memo, Şıh Persin'in (Alevi şıh) kızının koynuna bir dalavere çevirerek girecek ve Hanefi ağa, böylece Şıh Persin'i "*namus*" ayağına küçük düşürecek ve Dersim bölgesine rezil edecektir. Memo, buna şiddetle karşı çıkar. Hanefi ağa, Memo'ya kızar:

> "*Bre namert kızılbaş! Mum söndürüp bacının koynuna girmeği günah saymazsın da, alevi şıh kızının koynuna girmek günah olur, he mi?...* Yıkıl git karşımdan!.. Gözüm görmeye, pis kanına elim bulanmaya!" (s. 73)

Hanefi Ağa'nın, zenginliğine ve ağalığına güvenerek Memo'yu kendi pis emeline alet etmek isteyip olumsuz yanıt alınca hemen yüzyıllardır söylene gelen klasik çamur atma yöntemine başvurduğunu görürüz ki, bu da "*mum söndürmek*", "*bacısıyla yatmak*"tır. Öte yandan ağanın söyleminde gözden kaçan bir söze de tanık oluyoruz: "*pis kanına elim bulanmaya!*" Diğer romanlardan verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi Aleviler, yukarıdaki kara çalmalar yanı sıra satır aralarında kaybolup giden hakaretlere de uğramaktadır. Bilbaşar, bu yöndeki gözlemini de iyi yapmış ve romanında fazla abartıya kaçmadan kullanmış.

Bilbaşar, Alevi-Bektaşi kültüründe yer alan bazı kavramlara ve motiflere de yer vermiş. Örneğin Dersimlilerin inancında büyük yer tutan ve günümüzde de geleneksel olarak süren eren, evliya kültü olayını çok yerinde saptamış ve bölgenin folklorik bir zenginliği olarak romanında da anlatmıştır. Bu kavram ve nesnelerin başında biat keçesi, seyit çomağı, seyit ocağı, bağlama, Kerbela ağıtı gibi deyimlerle halen günümüzde de Dersimlilerin eren kültüründe kutsal yerleri olan Munzur Baba, Düzgün Baba, Ağuiçen Baba Mansur, Kureyşan Baba gelmektedir.

Bilbaşar'ın romanıyla biat keçesi'nin Dersimlilerin töresinde kutsal ve önemli bir yere sahip olduğunu görüyoruz. Oba halkı, obanın reisliğine getirilen kişiye bağlılıklarını göstermek için o kişinin oturduğu keçeye niyazda bulunarak güven duygularını bildirirler. Biat keçesi, oba reisinin erkini simgeler, onun makamının ve gücünün ölçüsünü gösterir. Bir tür eskiden padişahın tahtına niyaz etmek gibi bir olay. Buradaki biat keçesi, işlevsel olarak kutsallık kazanmaktadır ki, Dedenin cemde oturduğu makam yerine, yani Taht-ı Çerağı yerine geçmektedir.

Senem, Ke... uşağının Şıhlığına getirilir. Bunun için bir tören düzenlenir. Bu töreni Senem'in kendi ağzından dinleyelim:

> "Biat keçesini, kurbanı alıp Düzgün dağına yollandık. İlkin Kanare kayalığında kurban kesildi, eti seyitlere dağıtıldı. Oradan İmam Ali'nin sevgili kulu Düzgün Baba ziyaretine çıkıldı. Namuskarlığın, doğruluğun, andına sadakatin örneği sayılan Düzgün Babanın yatırı önünde

biat keçesini yere yazdılar, beni üzerine çıkardılar. Azbet ağası Huso, Halo'nun yeşil bir örtüyle kucağında taşıdığı babomun Şıhlık palasını belime sardı. Sonra genci ihtiyarı keçenin birer ucundan tutup beni başları üzerine kaldırdılar. Huso söyledi, onlar tekrar ettiler:

- Ünün ünümüz, canın canımız... Başımız gözümüz yoluna kurban! dediler. Ben de:

- Oniki İmam hatırına ant olsun ki, ak günde, kara günde başınızdan ayrılmazam, diye ant verdim.

Bunun üzerine keçeyi yere indirdiler. Huso'dan başlayarak cümlesi ard ardına gelip omzum öptüler, ömrüme duacı oldular." (s. 232)

Romanın ilerleyen sayfalarında, Senem gibi Memo da aşiretin (Ke... uşağı) başına Ağa seçilir. Ağalığa getirilişi için yukarıdakine benzer bir ritüel uygulanır. Kendisine Seyitlik mertebesi vermek için tören düzenlenir. Raşo Dayı, kollarını kaldırıp seslenir aşirete:

"Acep kendisine el verip, onu ağu içenler mertebesinde seyit etsem uygun olmaz mı? Sazının dilinin hüneri ile Seyit Memo olmağa bihakkın layıktır damadımız." (s. 355)

"Eline yağlı bir çörek verdiler. Sağ ayağının başparmağını, sol ayağının başparmağı üzerine koydular. Raşo dayım nefes söyledi:

- Allah, Allah! Niyazı nur ola, şah zuhur ola! Gönüller bir ola! Ya Hak, ya Muhammed! Alinin katarından ayrılmaya! İmam Hüseyin defterine yazmış ola!" (s. 356)

Memo'nun ikinci cildinde Bilbaşar, romanını biraz daha olgunlaştırmış, bazı konuları biraz daha açmıştır. Özellikle Alevilerin Atatürk'e karşı olan saygılarının gittikçe azaldığını, hatta Dersimlilere yapılan jandarma baskısıyla güvenlerinin de gittikçe yok olmaya başladığını açıkca ortaya koyar. *Memo*'nun ilk cildinde Dersimli seyitler "*Kemal Paşa'lıya*" çok güvenmişler, "*Paşa... Sünni davacılığın terk etmiştir. Hıristiyanı, müslümanı, Sünnisi, alevisi dininde ibadetinde serbest olacaktır*" (s. 35) ve "*Kemal Paşa'lıya sancak açmakla biz onun hükümet kapısına astığı, alevilerle sünnileri bir tutan ana zagonuna karşı çıkmış oluruk. Alevilik, sünnilik düşmanlığını sürdürmüş oluruk*" (s. 36) dediği Atatürk'ün kurduğu yeni Cumhuriyet devletiyle bu kez bozuşmaya başladığına, aralarının açıldığına tanık oluruz.

Hükümetin adamları, Şıh Senem'in obasına gelirler ve beş yıldır ödemedikleri yol vergisini isterler. Vergi veremeyecek erkeklerin, bunun karşılığı olarak on iki gün yol yapımında çalışacaklarını söylerler. Seyitlerden Navruz Ağa, tepkisini ortaya koyar.

"*Bu ne Yezidin taşıdır, ne şeytanın işidir*. N'ettirmişse Paşa ettirmiştir. Kaşıkla verdiğin' sapiyle kusturmuştur. Öyle olmasa cenderme, salt bağış toprağı dağıtılmış marabamızı toplamazdı." (s. 127)

Yol vergisi istemekle başlayan psikolojik baskının yerini fiziksel baskı ve uygulama alır. Karakol onbaşılarından Tursun Onbaşı, yanına bir birkaç jandarma alıp obaya gelir. Obada silah oldukları yönünde bir ihbar aldık-

larını, bunun için evleri, komları, her yeri arayacaklarını söyler. Aramaya Şıh Senem'in seyislerinden Zaro'nun komundan başlar. Jandarma, Zaro'nun kapısını çaldığında karısı Gülzer, çamaşır yıkıyormuş ve başka giyeceği olmadığı için çıplakmış. Jandarma geldi diye sedirin altına saklanır. Jandarmalar her tarafı arar, tek bir silah bulamazlar. Tursun Onbaşı, sedirin altına da bakmak ister, fakat Zaro, buna şiddetle karşı çıkar. Çünkü karısı Gülzer'in çıplak vaziyette görülmesini istemez.

> "Tursun Onbaşı, aradığını bulmuş gibi horozlanıp Zaro'nun tepesine bindi:
>
> - Açıl önümüzden ule kuyruklu Kürt![40] diyerek Zaro'yu kolundan tutup savurmak istedi." (s. 179)

Tursun Onbaşı, inadının esiri olur ve Zaro'nun tüm karşı koymalarına karşı sedirin altına bakar ve Gülzer'in çıplak olduğuna aldırmadan koynunda mavzer olup olmadığını sorar.

> "Ne yumulup yatarsın, koynunda silah mı gizlersin? Hele durma, davran kancık sıpa! diyerek kızı, yattığı yerden kaldırdı." (s. 180)

Bu iki alıntıda da görüyoruz ki, Bilbaşar, *Memo*'nun ilk cildinde sergilediği Kemal Paşa'nın devrimlerinin ve reformlarının, Dersimliler için de hayırlı ve güzel olduğu ve bunun için Dersim Alevilerinin de büyük katkıda bulunması gerektiği yönündeki Cumhuriyetçi düşüncesini gittikçe değiştirir. Bu kez ikinci cildin sonlarına doğru, Kemal Paşa'nın Cumhuriyet yönetimini eleştiren, jandarma baskısının gittikçe arttığını ve bu yönüyle Cumhuriyet sonrası Atatürkçü yönetimin Kurtuluş Savaşı'nda büyük yardımlarını ve desteğini gördüğü Alevilere karşı iyi davranılmadığını söyler. Bu eleştirel tavrıyla Bilbaşar, gerçekte Kemal Paşa'lmın Alevilere iyi yapmadığını, hatta "*ihanet*" ettiğini açıkça söylemese bile bunu belirttiği bellidir. Birinci cildinde aşırı bir Türkçü, Cumhuriyetçi olarak bir izlenim yaratan Bilbaşar, ikinci cildinde eleştirici bir profil çizmektedir ki, bunu da olay örgüsü içinde roman tekniğiyle usta bir biçimde vermektedir.

Bilbaşar'm romanında Dersim Alevileriyle ilgili bir başka kültürel olaya tanık oluyoruz ki, temelinde inanç yatmaktadır. Bilbaşar'm anlatımına göre Kerbela'da İmam Hüseyin, şehit edilip başı kesildikten sonra bir hela çukuruna gömülmüştür. Bu nedenle Dersim yöresi Alevileri hiç baş kesmezlermiş. Bunun için yine romana dönelim ve Şıh Senem'i dinleyelim:

> "Jandarmalar, saçı sakalı birbirine karışmış bir kürdü getirdiler. Kim olduğunu, ne istediğini sorduk:

---

[40] Tunceli'de öğretmenlik yaparken buna benzer öyküleri çok duydum. Örneğin, görev yaptığım bir okulda müzik öğretmeni bayan arkadaş, bir sohbet sırasında, tayini buraya çıktığında çok korkmuş. Tunceli'ye adım attığında kuşkulu gözlerle çevreyi gözetlemiş, insanların gerçekten "*kuyruklu*" olup olmadığını (!) araştırmış. Artık gerisini siz düşünün, yorumunu siz okurlara bırakıyorum-İCE.

- Ben seyit Raşo'nun yeğeni Rehber'im. Paşa, Memo Ağanın başını istemiştir. Karısıyle birlik tepelemişim oni. Lakin başını kesmeğe dinimiz izin vermez. Başlarını almağa birini yanıma katın ki, gidip getirek! dedi. *Dersimlilerin çoğu Cağferi'dir. İmamlarının başı kesilip hela çukuruna atıldığından, baş kesmezler. Evlerinde hela bulunmaması da bundandır.*" (s. 238)

Görüldüğü gibi Bilbaşar, Kemal Paşa'lınm, işi "*Memo'nun başının getirilmesi*"ne kadar götürdüğünü, Dersim ağalarının, seyitlerinin "*tepelenmesi*" için jandarmanın gücünü göstermesi gerektiğini ve hatta aşiret içinden devlete çalışacak, kendi mezhebinden bir oba halkının yok edilmesine çalışacak denli hainlerin (Rehber gibi) de olduğunu apaçık ortaya koymaktadır. Bu arada bir başka profil ortaya çıkmaktadır ki, Rehber adındaki kişinin iç çatışmasını görürüz. Burada Rehber, adam öldürürken vicdanı sızlamaz, ama iş baş kesmeye gelince inancına yenilir ve töreye uyar. Buradaki çelişkiyi verirken bir insanın acz içinde kalışını da veriyor ki, bu yönüyle de roman psikolojik öğeler taşımaktadır.

Kopo (1976) - Mustafa Yeşilova

Kopo adlı roman, Bilbaşar'ın Memo romanlarındaki gibi konusu Dersim (Tunceli) yöresinde geçen, Kopo adlı bir eşkıyanın kimliğinde Dersim olaylarının bir analizi ve o yöre insanlarının devletle olan ilişkileri ve çatışması, inançlarının bedelinin ağır ödenen faturası anlatılmaktadır. Romana adını veren Kopo da Memo gibi bir yiğittir, efsaneleşmiş bir kahramandır, eşkıyadır. İki romanı karşılaştırdığımızda benzer motifler bulmak olası. Bazen şu soruyu sormak da akla geliyor: "*Acaba Yeşilova, Bilbaşar'a mı özendi, Memo'nun bir başka versiyonunu mu yazdı?*" Bana öyle geldi. Nedenini örneklemeler yapınca daha iyi anlayacağız.

1978 Milliyet Roman Yarışması'nda Birincilik Ödülü kazanan *Kopo*'nun yazılış nedenini ise Yeşilova, kendisiyle yapılan bir söyleşide şöyle açıklamaktadır:

> "Bazı yazarlarımız, ülkemizin Doğu'sunu yanlış anlattılar bence. Zaman zaman 'şovenist' bir tutum içine girdiler. Cumhuriyet tarihi, genç kuşağa yanlış aktarılıyordu. Olayların içinden gelmiş bir insan olarak, Kopo'nun öyküsüyle bir dönemin üstüne eğilmek istedim. Emniyet örgütündeyken, Doğu görevimi Tunceli'de yaptığım sıralarda Kopo'nun öyküsünü incelemiştim. Sonradan bu öyküyü roman olarak yazdım."[41]

Yeşilova, romanına Dersimli Seyit Rıza'nın Kopo'ya söylediği uzun bir konuşmasıyla giriş yapar. Bilindiği gibi Seyit Rıza, Dersim Olayı'nın önde gelen lideridir. Seyit Rıza, Osmanlı'nın Alevilere yüzyıllardır uyguladığı baskıyı, Hamidiye Alayları'ndan çektiklerini ve en son Dersim Olayı sırasında Türkiye Cumhuriyetinin jandarmasıyla karşı karşıya gelişlerini anlatmaktadır.

---

[41] *Milliyet Sanat Dergisi*, 29 Mayıs 1978, sayı: 279, s. 3.

> "Bir zamanlar Hamidiye alaylarının alaylıları vardı. Okuma yazma bilmeyen paşaları... Onlardan çektiğini hâlâ çekmiyor mu Doğu Anadolu'nun bu mert insanları? Yavuz'un dehşetinden buraya sığınmadı mı türkmen çocukları!" (s. 8)

Seyit Rıza, Kemal Bilbaşar'ın *Memo*'da dile getirdiği Şıh Sait'in "*Kürdistan padişahlığı*" için Dersim Alevilerinden umduğu desteği alamayınca nasıl bir tavır geliştirdiğini, kaypak davrandığını da şöyle anlatıyor satır arasında.

> "Dersim'in bütün çevresi kan ağlamıyor mu? Derdimizi kimlere anlatalım? Kaymakama, valiye ulaşmak kimin haddine? Şeyh Sait'in adamları bile Dersim'in kanma ekmek doğramıyor mu? Kime güvensin Dersim? Hükümete doğruyu söyleyen kim?" (s. 7)

Seyit Rıza, konuşma arasında Dersim Olayı öncesinde jandarmalarla yapılan çatışmalardan dolayı sanki bir özeleştiri yapar gibidir. Sanırım burada yazar, Dersim Alevileri adına kendisi özür dileme rolünü üstlenmiş ya da bu romanıyla böyle bir "*özür dilemek*" gerektiğini savlamış durumdadır.

Seyit Rıza'yı dinleyelim:

> "Bizim bu sefil dünyamızda halimiz, yolumuz, dilimiz mi var? Öldürülmesine öldürüldü jandarmalar. Amma Dersim'in göbeğinde ilk karakolun işe nasıl başladığını görmeyen yok. Odun toplayan kadınlarımızı sürüklediler karakola... ırzlarına geçtiler... Namuslarını koruyan kadınlarımızın kanlı yaralarını şu gözler gördü." (s. 7-8)

Yeşilova da, Bilbaşar gibi Dersimlilerin Atatürk'e bakış açısını ve O'na olan güvenlerini ise roman kahramanlarından Molla'yı konuşturarak anlatır:

> "Biliyorsunuz, *yobazların tümü Mustafa Kemal düşmanıdır. Atatürk'e düşman bir tek Alevi'ye raslayabilir misiniz?* Mustafa Kemal'in savaşı bizim öz malımızdır. Bu böyle olduğu halde yobaz hâlâ istediği gibi at oynatmaktadır... Alevi-Sünni güvencesizliği vardır. Tıpkı Yavuz zamanında olduğu gibi." (s. 19)

Yazar, hızını alamamış olacak ki, Atatürk'ü, Dersimlilerin gözünde bir kurtarıcı, bir "*mehdi*" olarak gösterir. Çünkü, "*Abdullah Alpdoğan Paşa'nın çok zalim olduğu haberi ondan önce Dersim'e gelmişti. Hızır'ı değil Atatürk'ü bekliyorlardı.*" (s. 78) Devletin, yöredeki feodal işbirlikçilerle bir olarak Dersim halkına nasıl ulusal bir baskı uyguladığını da görmemezlikten gelmektedir. Aynı hatayı Bilbaşar da kendi romanı *Memo*'da yapmıştır.

Yeşilova, romanın 74. sayfasında başlayıp 78. sayfada biten uzun, şiirsel kıvamdaki anlatımında bizzat kendi görüşünü açıklarken Türk ulusalcılığını da ortaya koyar:

> "Cumhuriyet ve Atatürk, Alevinin özlemiydi. Yobazın semirdiği Osmanlı tarlasında Alevi nefret ediyordu. Orada acıdan başka bir şey tatmamıştı. Laiklik onun için bir yaşam koşuluydu. Alevi, Bektaşi yaşamında bir gün doğuşuydu. İran, Arap kültürüne karşı durmuşlardı.

> Omuzlarında üç telli sazlarıyla ozanları, Türk kültürünün bekçiliğini ve savunuculuğunu yapmışlardı. Tarikatları Türklere özgüydü. Şiirdeki ölçü, yazın, duygu türkçeydi, türktü... Gerçekte bir Dersim başkaldırısı yoktu. Hukuk dayanağı ne olursa olsun, bu bir gerçekti." (s. 76)

Görüldüğü gibi yazarın Türk ulusalcılığı apaçık sırıtıyor. Orta Asya'dan, Horasan'dan gelen Türkmen Oğuz boylarının arı bir Türk olduklarını, dağarcıklarında hep Türk havası taşıyan nesneler olduğunu söylüyor. Oysa tarih, Türkler Anadolu'ya gelmeden önce burada başka uygarlıkların ve kültürlerin de olduğunu yazar. Dolayısıyla Türkler, Anadolu'ya gelip katıksız, arı bir halde kalmadılar. Anadolu'daki diğer halklarla karıştı, kaynaştı,"*musahip*" oldu, bağdaştı (senkretize) ve sonuçta bugünkü Anadolu Aleviliği dediğimiz mozaik yapıyı oluşturdular. İşte bu mozaik yapı içinde Dersim yöresi kültürü de yer almaktadır. Bu anlamda Yeşilova'nın, "*Türk kültürünün bekçiliğini ve savunuculuğunu yapmışlardı*" (s. 76) görüşü doğru değildir.

Yeşilova, romanında hakullah sorununu ise şöyle işler. Dersim yöresinde hakullaha, çıralık denilmektedir. Bu nedenle, daha önceki sayfalarda değindiğimiz, Dedelerin yaptıkları hizmetlerinin karşılığı olarak aldıkları hakullah olgusu, özellikle Kaftancıoğlu'nun eleştirdiği noktada dile getirilmiştir.

Roman kahramanlarından Molla Ağa, Kopo'yla yaylada gezerken Halil Ağa tarafından yemeğe davet edilir ve ikisi yemeğe katılırlar. Yemeğin sonunda Molla'dan yemek duası yapmasını isterler. Molla, seyit olduğu için ve Alevi inancına göre de duayı bir seyidin yapması daha uygun olduğundan istemeyerek de olsa sofra gülbankını okur. Bitiminde de çıralık (hakullah) konusundaki sıkıntısını da dile getirmekten geri kalmaz.

> "Ömrüm boyunca seyyitlik yapmadım. Ne seyyitlikle ilgim var, ne dedelikle. Eskiden on iki ocak halinde Hacı Bektaş'a bağlı olanlar, çıraklık diye topladıkları gelirleri bu dergaha verirlerdi. Gerekli yerlerde kullanılsın diye. Bugün çıraklık haraç keser gibi toplanmakta... Toplananı herkes cebine indiriyor. Sözüm ona dini hizmet karşılığında... Yüzde doksan dokuzu cahil seyyitler nasıl dini hizmet görebilirler, aklım ermedi, ermiyor. Bunlara çıraklık vermemenizi öğütlerim. Hizmetlerinin ne olduğunu o zaman daha iyi ölçecek biçeceksiniz... Dar günümüzde, ceddimiz sizi kurtarır, size şefaat eder diyorlar. Onların atası Yezidin elinden Kerbela'da parçalanan masum torunlarını kurtarmış mı ki, Dersim'in Türkmenini kurtarsın?" (s. 18-19)

Alıntıdan da anlaşıldığı gibi hakullah (çıralık) konusu Dersim Alevileri arasında da büyük bir sömürü aracı olmuş, Molla'nın dediği gibi kimi seyitler, bu işi salt ticari bir kapı olarak görmüşler ve "*toplananı cebine indirmişler.*" Kuşkusuz bu durum, Dedelik kurumunun en zayıf noktalarından biri olmuş ve bugüne dek hep eleştirilen konuların başında gelmiştir.

> "Alevi kitlesi oniki ocağa bölünmüş, bu ocaklardaki seyitlerce, çıraklık adı altında bir çeşit vergiye bağlanmıştı. 'Anadolu Türk birliği bakımından, çıraklık geliri önceleri Hacı Bektaş'a gönderilir, oralarca kullanılırdı...' Şimdiyse toplanan çıraklığı seyyitler cebe indiriyordu." (s. 52)

Yazar, çıralık konusuna (*yanlış bir kullanım sonucu olarak bu sözcük, roman boyunca hep çıraklık olarak geçmektedir-İCE*) ileriki sayfalarda başka bir amaç yüklemiştir. Bu da Anadolu Türk birliğini sağlamak ve pekiştirmek amacıyla çıralık alındığı görüşüdür ki, yanlıştır. Sanırım yazar, alıntının son tümcesinde de yinelediği gibi günümüzde de toplanan çıralığın Türklük için harcanmasını istiyor!.. Anadolu'da Aleviler, merkezi Hacıbektaş ilçesinde olan Dergaha bağlılık anlamında on iki ocağa bölünmüş olabilirler. Bu da Hacı Bektaş Veli Dergahı'nın, özünde Hacı Bektaş Veli'nin nasıl bir örgütçü olduğunu gösterir. Hacı Bektaş Veli, kuşkusuz çıralık (hakullah) olayını hiç bir zaman Türk birliğini sağlamak, onların ekonomik alt yapılarını desteklemek amacıyla alınmasını istememiştir. Eğer öyle bir düşünceyle hareket edilmiş olsaydı, o zaman Hacı Bektaş Veli, "*yetmiş iki millete aynı nazarla bakınız*" demezdi, diyemezdi. Herhalde, yalnızca "*Türklere aynı nazarla bakın*" derdi. Yetmiş iki milletin içinde Türk'ün yanı sıra Kürt, Ermeni, Tatar, Laz, Çerkez de vardı. Dergahta o ünlü "*kara kazan*"da pişen aştan yalnızca Türk olanlar değil, her ocaktan, oymaktan, kabileden, ulustan, inançtan insanlar yerlerdi, Hünkar'a dua ederek, niyazda bulunarak ayrılırlardı. Bu nedenledir ki, Hacı Bektaş Veli, hiç ayrım yapmadan bütün gönülleri fethetmesini bilmiştir.

Toplumun, Sünni kesimin Alevilere bakış açısı ise diğer romanlarda olduğu gibi burada da aynı biçimde işlenmiş ve aynı değer yargıları içerisinde anlatılmıştır. Alevilere bilinen çamur atmalar, *Kopo* romanı için de geçerlidir. Örneğin handa bir gencin Kopo'ya söyledikleri diğer romanlardaki gerçeğin dışında başka bir gerçek olmadığını göstermektedir.

> "Duvar dibinde oturanlar tartışmaya girmişlerdi. Birşeyler söylüyor, arada bir elini masaya vurarak dönüp Kopo'ya bakıyordu bir genç. Bir ara Kopo'yla göz göze geldi. Genç, soygun olayını dinlemiş, etkisinde kalmıştı. Hırçın ve sert davranışla:
>
> - *Bunların kökü bozuk, sülalesi hırsız bu Allahsızların!*" (s. 57)

Buradaki gerçek, gence göre "*Alevilerin kökünün bozuk, sülalelerinin de hep hırsız olması*" ve ayrıca "*Allahsız*" olmalarıdır. Görüldüğü gibi Aleviler, kökü bozuk ve hırsızlığa meyilli, dinsiz imansız insanlar. Yüzyıllardır bu böyle bilinmiş ve günümüze dek böyle söylene gelmiş. Bu durum, çoğu yazarlarımız için büyük bir roman malzemesi olmuştur.

Bu tür karalama ve ağır hakaret olayına romanın sonlarında, Dersimlilerin iskan edildiği Kayseri yöresinde tanık oluyoruz.

Muhtar, tarlada çalışan Kopo'ya gelip sataşır. Harcadığı masrafın ödenmesini ister ve ağır sözler söyler. Bunun üzerine Kopo, muhtarı döver, ağzını burnunu kan içinde bırakır. Öfkeli, ağzı yüzü kan içinde Muhtar, tarlada işçilere yemek getiren Fatma Ana'yla karşılaşınca ağzını bozar ve ağır sözler söyler.

> "Senin gibi orospudan böyle bir piç doğar, devlete başkaldırırsa durumumuz bu olur. Komam bunu yanınıza, yakarım çıranızı... *Haydutlar, kızılbaşlar, Allahsızlar.*" (s. 205)

Yeşilova'nın romanına dönecek olursak, devletin ve Sünni halkın gözünde Dersim (Dersim sözcüğü altında Aleviler) kötü tanıtılmıştır. Yazar da bu konuya yerinde parmak basmış, fakat suçu da Osmanlı'nın üzerine yıkmıştır.

> "Görevliler Dersim'de de rüşvet almakta kusur etmemişlerdi. Hem almış, hem de Dersim'i kötü tanıtmışlardı. *Namussuz olan hep Dersim'di. Ana bacı tanımayan, Alevi, Bektaşi, Kızılbaş, Dersim... İstese de namuslu olamazdı.* Kızılbaşın namuslu olmasını akıl almazdı. Osmanlı yobazlarıyla, Osmanlı ağalarının Anadolu'da bir oğul gibi gezdirdikleri bir anlayış şekliydi bu." (s. 76-77)

Roman, yiğit, ozan ve eşkıya Kopo kimliğinde Dersim olayının öncesini, Dersim halkıyla (özellikle Alevilerle) devlet arasındaki soğuk ilişkileri ve devletin uyguladığı ulusal baskıyı anlatırken arka planda Dersim yöresi Alevilerin (Zaza'ların) inançlarını, kültürlerini görüyoruz. Tüm bunlar anlatılırken yazarın olaya Türkçü bir açıdan baktığı da gözden kaçmıyor. Yazar, ara anlatımlarla kendi görüşünü de sıralarken hep devletçi bir tavır sergilemekte, Aleviler üzerine oynanan tezgahları ve baskıları görmemezlikten gelmektedir. Roman, Dersim olayının altında yatan temel nedeni göz ardı ediyor. Örneğin bu konuda usta öykücü Osman Şahin, bir yazısında *Kopo* romanını şöyle eleştirir:

> "*Dört bin yıllık Kürt halkı, Türkmen asıllı gösteriliyor.*
>
> Roman, Kürtler'den Türkmen olarak sözediyor. Tek bir Kürt sözü geçmeyen romanda yazar, Kürt halkı diye bir millet tanımıyor. Dersim halkını Yavuz Sultan Selim'in İran hükümdarı Şah İsmail Safevi'ye karşı yaptığı harekette güneye kaçan türkmenler olarak gösteriyor. (...)
>
> *Dersim halkını katleden Abdullah Alpdoğan, olumlu bir tip olarak gösteriliyor.*
>
> Cumhuriyet yönetiminin Dersim isyanını bastırmakla görevlendirdiği Korgeneral Abdullah Alpdoğan'ı yazar, yurtsever, sözünde durur, babacan biri olarak gösteriyor. Kırk binden fazla insanı katleden bir kişiyi yazar, romanında tarafsızlaştırarak sevimli kılmaya çalışıyor. Romanda kendi isteğiyle gelip teslim olan Kopo'yu karargahta Alpdoğan Paşa ile subaylarının dostça karşıladığını görüyoruz. (...)
>
> *Roman, Dersim isyanının altında yatan temel gerçeği söylemiyor.*
>
> Yazar, isyanın neden çıktığını, altında yatan asıl gerçeği açıkça söylemiyor. İsyanı körükleyen ana nedenlerden birini Cumhuriyet yönetimiyle Dersim feodalleri arasında bir çatışma olarak görüyor. Böylece Kemal Bilbaşar'ın *Cemo* ve *Memo* romanlarında yaptığı yanlışlığa düşüyor. (...)
>
> *Kopo'nun mücadelesi küçümseniyor.*
>
> Romanın önde gelen tipleri gerçek hayattan alınma kişiler. Bu, romana bir belgesellik kazandırıyor.(...) Kopo, isyanın askeri komutanlarından biriydi. İsyana niçin ve ne yaptığını bilerek katılanlardandı. Fakat romanda Kopo'yu tek başına dağlara çıkmış savaşırken görüyoruz.

Yazar, Kopo gibi Dersim halkının belleğinde yer etmiş çok önemli bir kişiyi deli dolu, sevgilisi Elif'le sazından başka bir şey düşünmeyen, safça bir delikanlı gibi göstererek çarpıtıyor. (...)

İsyanda yabancı parmağı varmış gibi gösteriliyor.

Yazar, romanında Molla Ali'yi konuşturarak, Dersim isyanında yabancı parmağı varmış gibi bulanık görüşleri ileri sürüyor. Bu görüşler temelde emperyalizme hizmet eden Koçgiri ve Şeyh Sait isyanları için doğrudur. Çünkü Dersim isyanı, halkın uğradığı ağır milli baskı ve zulme karşı direnişin destanıdır."[42]

Karasu (1981) - Mustafa Yeşilova

Karasu, yazarın *Kopo*'dan sonra yazdığı, konusu yine Dersim ve çevre bölgede geçen bir romandır. Öz olarak Ermeni olayını işlemektedir. Yine yazarın kendisiyle yapılan bir söyleşide anlattığı gibi, roman üç bölümden oluşmaktadır. Talat Paşa öncesi, Talat Paşa dönemi ve Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında Türk-Ermeni ve Alevi-Ermeni ilişkilerini anlatmaktadır.[43] Ayrıca arka planda da Diyap Ağa ile Erzincan Beyi arasındaki çekişmeyi de irdeleyerek bize tarihsel bir belge sunmaktadır.

Yazar, romanı, Tunceli emniyet görevlisi iken derlediği, yöre halkından duyduğu bilgilere dayanarak yazmıştır. Olayın canlı tanıklarıyla görüşmüş ve belgesel bir roman ortaya çıkarmıştır.

Alevilik ve Alevilerle ilgili anlatımlara, olaylara *Karasu*'da da rastlarız. *Kopo*'da izlediği çizgiyi bu romanında da sürdürmüştür.

Romanda ağırlıklı olarak Seyitlik kavramı üzerinde durulduğunu görüyoruz. Yazar seyit sözcüğünü kullanarak (Dersim yöresinde Alevi dedelerine Seyit denilmektedir) Alevilikte Dedelik kurumuna ve hatta öte yanda buna koşut olarak Sünni kesimde de sömürü kurumu olan Hocalık ve Şeyhliğe de eleştiri getirmektedir. Örneğin romanın bir yerinde, Karasu bataklığının (romana bu bataklıktan dolayı adını vermiş ve bu sözcüğü simge olarak kullanmıştır) yanında bulunan Nörkah köyünü anlatırken köyü ve sıtmaya tutulmuş, çaresizlik içinde kıvranan ve çareyi batıl inançlarda arayan insanları şöyle betimlemektedir:

> "Sıtmalı insanların boyunlarında muskalar sallanır. Kollarına yedi düğümlü iplikler bağlanmıştır. Hastalığın yedi yerden kesilmiştir yolu. Tüm ova köyleri sıtmaya tutsak düşmüşlerdir. Bir hoca, bir seyyit nefesinden umulan çaresizlik, şeyhlere olan teslimiyet ipliklerde, muskalarda simgelenir." (s. 15)

Diyap Ağa, yoksullara büyük eziyetler eden zorba Erzincan Beyi'nin kendisine armağanlar göndermesine çok öfkelenmiştir. Öfkesi, uzun ak sakallarını çekiştirmesinden bellidir.

---

[42] Osman Şahin, *Aydınlık* Dergisi, Eylül 1978.

[43] *Milliyet Sanat* Dergisi, 29 Mayıs 1978, sayı:279, s. 3.

Burada yazar, yukarıdaki eleştirisini bir yana bırakarak Diyap Ağa'nın da bir Seyit olduğunu ve Seyit olmanın zorluğunu, daha doğrusu Dersim yöresinin önde gelen bir Ağa'sı ve bir Seyidi olarak yüklendiği misyonun zorluklarını ve sorumluluklarını anlatırken sanki çelişkiye düşmektedir. Bir yandan Seyitlik kurumunu eleştirmekte, öte yandan bir Seyitten büyük bir davranış beklemektedir.

> "Bir yerde kendisinin (Diyap Ağa-İCE) de bir başka koşulla derebeyi olduğunu hiç düşünmüyordu. O Seyitti. Seyyit, Muhammed soyundan gelirdi. Tanrının has kullarındandı. Halkın içinde de Muhammed'in eli, kolu, diliydi. Üstelik Muhammed soyundan zorba da olmazdı. Ağa böyle düşünüyordu." (s. 24)

Yazar, Osmanlı dönemi boyunca Alevi kültürünün yok ve Alevilerin de asimile edilmeye çalışıldığını eleştirir. Eleştirisini Seyit Nesimi Baba'yı kullanarak yapmaktadır:

> "Seyit Nesimi Baba ise başka şeyler söylüyordu. Osmanlı yönetimi gerçek değerde bir Türk yönetimi değildir. Bu yönetim sazımızın, sözümüzün, ozanımızın susturulduğu bir yönetimdir. Acemin ve Arabın kültürüyle yolumuzu kesen hayın bir yönetimdir. Kaşgarlı Mahmud'a, Yunus'a ve ötekilere giden, gerçeğe uzanan, yollarımıza barikatlar kuran bir yönetimdir." (s. 74)

Yazarın romanında anlattığı ve canlı tanıklarından biri olan Erzincanlı Alevi dedelerinden Seyit Nesimi Baba'nın dediği gibi Osmanlı yönetimi boyunca Alevi-Bektaşi kültürü yok edilmeye çalışılmış, semahı ve müziği, şeyhülislamların, kadıların uydurma fetvalarıyla yasaklanmıştır. Yasağa uymayanların nice kelleleri gitmiştir. Aynı kültür emperyalizmi ve yozlaştırma politikası bugün de devam etmektedir.

Yazar Alevilerle Ermeniler arasındaki ilişkiyi anlatmaktadır. Ermeni kökenli olan Serdar (Serkis), kuyumculuktan sonra iş olarak silah tamirciliğine başlamıştır. Fakat kilisenin babası ve komiteciler kendisini rahat bırakmazlar, tehdit ederler. Bir gün Serdar, komşusu, çok sevdiği Alevi dedesi Seydali Dede'yi yanına çağırtır ve ona içini döker:

> "Korkuyorum Dede... Ben tükendim. Komitecilere silah dağıtıyorum... Bunu yapmazsam, karımı, çocuklarımı öldürecekler. Benden sonra bu işleri karıma yaptıracaklar. Onları komitecilerin elinden kurtarmam gerek. Bana ancak siz yardım edebilirsiniz. Güvendiğim tek insansınız. Ürek köyün deki evimizde saklı altınımız var. Karıma da sana da yeter. Ben ölünce onları buradan kaçır." (s. 62)

Ertesi gün Serdar ağırlaşır ve ölür. Dede sözünü tutar, Serdar'ın karısı ve çocuklarını alıp kendi ailesiyle birlikte Dersim'e götürür. Seydali Dede, Serdar'ın karısına artık korkmamasını söyler:

> "Korkma bacı... Komitelerin, komitecilerin acımasızlığı varsa, Dersim derelerinin de yırtıcı kurtları vardır. Orada bize kimse dokunamaz." (s. 63)

Görüldüğü gibi bir Ermeni ailesi, Ermeni komitecilerin baskısından ve zulmünden kurtulmak için kendini bir Alevi dedesine emanet ediyor. Bu da gösteriyor ki, Dersim olayları öncesinde, kimi tarihçilerin çarpıtmalarına karşın Alevilerle Ermeniler arasında sıcak bir dostluk kurulmuştur. Bu dostlukta da etnik ve inançsal yapı arka planda kalmış, "*insanî*" unsur ön plana çıkmıştır. Alevilerle Ermeniler arasındaki dostluğun ileri boyutlarını ve sıkılığını önceki sayfalarda, Kaygusuz'un *Savaşlı Yıllar: Son Görgü Cemi* adlı romanında daha açık olarak gördük.

Gerçekten de onlara kimse dokunmadı. Yaşamlarını güvence içinde sürdürmüşlerdir. Yazarın bu ara notundan da anlaşıldığı gibi Ermenilerle Aleviler ve Türkler arasındaki ilişkinin tarihsel süreç içinde devam ettiğini görüyoruz. Yeşilova, bu durumu şöyle anlatıyor:

> "Kemah'a bağlı Apuşta ve Kamarik köylerinde Ermeniler oturuyordu. Kemah, tarihi süreci içinde Ermeniler'e merkezlik yapmıştı. (...) Türkler ve Ermeniler daha karışık bir duruma gelmişti. Kamarik ve Apuşta'da ise dört hanelik bir Alevi ailesi Ermenilerle birlikte yaşıyordu. *Aleviler mazlum insanlardı.* Dinsel anlayışlarında, Muhammed'e varmak için Ali'nin köprüsünden geçmek gerektiğine inanmışlardı. Dinsel törenlerinde bağlama, müzik vazgeçilmez bir coşku unsuruydu. İslam sosyalizmi faşizme dönüştürülünce, Muhammed'in soyuna karşı amansız bir baskı uygulanmış, bu soyu sevenler de kendilerini bu baskıdan kurtaramamışlardı. Osmanlı yönetimi faşizme sahip çıkınca, bunun sonucu olarak geniş bir görüşe açık olan Alevi kitlesi boy hedefi seçilmiş, yobazın körüğünde, Yavuz Sultan Selim'in yüzbinleri yok eden dehşetini yaşamıştı. Bu nedenle Osmanlı'yı sevmiyorlardı. *Onlara göre Osmanlı'nın gerçek adı 'Yezit'ti.* Onlar tarih süreci içinde geçmişi unutsa da yobaz unutturmuyordu. Hiçbir Osmanlı düşmanının söyleyemeyeceği şeyler söyleniyor, üstelik bu, yobaza onur ve çıkar sağlıyordu. Osmanlı kendi öz kaynağı olan Alevi'yi sömürürken, bindiği türkmen dalını kesmekten çekinmiyor, ona sırtını dönüyordu. Bu nedenle Yavuz kırgınında çoğu Dersim'e sığınmıştı. Dersim'e gelirken de yalnız kendilerini değil, acılarını da alıp getirmişlerdi." (s. 63-64)

Görüldüğü gibi Alevilerle Ermeniler arasında savaşa, büyük düşmanlıklara yol açacak bir olay söz konusu değil. Aleviler, ne çektiyse Osmanlı yönetiminden çekmiştir. Yazarın dediği gibi, "*bindiği Türkmen dalını kesmekten çekinmiyor*" (s. 64), ha bire Yavuz döneminde olduğu gibi katliamlar yapıyor. Bu tarihsel bir paradokstur. Çünkü Osmanlı'nın ilk kuruluş yıllarına doğru yolculuk yapacak olursak, bir Türkmen aşiret geleneğini görürüz. Osman Beyliğinin kuruluşunda Türkmen örf ve gelenekleri, kendine özgü yasaları yer almaktadır. Osman Bey'in kayınpederi Şeyh Edibali'nin bir Alevi Türkmen babası olduğunu anımsayacak olursak, Osman Bey'in bilmem kaçıncı kuşaktan torunu ve ardılı olan Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran'a, Şah İsmail üzerine giderken kendi devletinin özbeöz kurucuları olan Alevilerin kellesini uçurtmasının yanıtını bulmak zor olsa gerek...

Serçe (1988) - Ali Aslan

Bu roman, halen yurtdışında, Almanya'da yaşayan, Türk edebiyat dünyasının fazla tanımadığı öğretmen kökenli bir yazarın, Ali Arslan'ın romanıdır. Yazar, bu romanında etnik ayrımcılığına karşı çıkarken 1938 yılında dört yaşında iken sürgüne gönderilen Dersimli bir kızın, Serçe'nin yaşam öyküsünü anlatmaktadır. Serçe'nin başından geçenler anlatılırken arka fonda, İkinci Dünya Savaşı koşullarının Türkiye'si ve o koşullarda yaşamaya çalışan Serçe'nin soluk kesici serüveni verilmektedir.

1938'de, tarihe Dersim Olayı diye geçen bir olay olur. Bu olay sırasında Dersimliler, devletin baskısıyla karşılaşırlar. Olay sonrası bölge halkı çeşitli illere iskan edilir. İşte romanımızın kahramanı Serçe de çocukluğunun geçtiği ve jandarma dipçiğinden şans eseri kurtulduğu toprağından koparılıp Kütahya'ya sevk edilir. Olaydan kurtulanlar önce Elazığ'a ve oradan da jandarma eşliğinde bir trene bindirilip doğru Kütahya'ya, bilmediği yeni bir şehre, kültürleri, yaşamları ve inançları farklı bir memlekete götürülür. Dersim'de jandarma zulmünden kurtulduğunu sanırken bu kez bağnaz, geri kalmış, yobaz insanların arasına düşer ve burada inancından, Kızılbaşlığından dolayı çeşitli saldırılara uğrar. Kütahya'ya vardıktan sonra şehirde hemen dedikodular yayılır. Bunların "*hükümete karşı ayaklanan Kürt Kızılbaşlar*" (s. 24) olduğu söylenir.

Bir gün cami önünde aksakallı bir adam, Dersim'den getirilen bu insanlarla ilgili gerçeği şöyle açıklar:

> "Başımıza ya taş yağacak, ya da kurbağa. *Bunlar tanrının en lanetli kullarıdır*. Sultan Selim Efendimizin müftüsü Hamza efendi hazretleri verdikleri fetvada buyurdular ki: 'Ey müslümanlar! Onlar kitaba, tanrıya ve peygambere sövdüler. Onlar dinsizler ve kafirler topluluğudur. Onların kestiği veya avladığı hayvanlar murdardır. Onların yaptığı evlenmeler geçerli değildir. Bunlara miras bırakılamaz. Nerede onlardan olduğu bilinen biri varsa hemen öldürülmelidir!'" (s. 25)

Görüldüğü gibi bu romanda da yazar, yüzyıllardır Kızılbaşlar için söylenen iftiraları, kara çalmaları dile getirmiştir. Bunu yaparken Yavuz Selim'in müftülerinden Hamza Efendi'nin fetvasını belge olarak kullanmıştır. Gerçekten de Alevi-Bektaşi tarihi incelendiğinde ta Osmanlı döneminden, özellikle Yavuz Selim zamanından beri Aleviler hakkında yüzlerce fetva verilmiş, onların katledilmelerinin "*vacip*" olduğu dile getirilmiştir. Bu fetvanın geçerliliği, Cumhuriyet kurulduktan sonra da sürmüştür. Askeri alanda elde edilen zaferin yanında sosyo-kültürel alanda ise bir zafer elde edilememiştir. Çünkü kültürel alanda yapılan devrimlerin ilk tohumlarını almak, on yıl içinde Osmanlı kafasını değiştirmek olanaksızdır. Bu nedenle her ne kadar altı ay gibi kısa bir zamanda Türkiye'nin her tarafında okumayazma seferberliği başlatılarak dağdaki çobana da alfabe öğretilmişse de ne yazık ki, bilinçaltında kalan gerici tortular, bağnaz düşünceler, Osmanlı kalıntısı inançlar sökülüp atılamamıştır. Bırakın atılmayı, gittikçe kök salmış ve günümüze dek gelmiştir. Bu anlamda düşünüldüğünde yazarın, böyle bir fetvayı belge olarak sunması yerinde bir davranıştır. Fetvayı

örnek olarak sunmakla aslında devletin Alevilere bakış açısını da ortaya koymuş oluyor.

Serçe, şehirde fotoğrafçılık yapan Fotoğrafçı Kemal'in karısı Fatma'ya yardımcı olması için evine götürülür ve oraya hizmetçi verilir. Kadın, Serçe'ye kötü davranır, döver, baskı yapar.

Serçe, Fatma kadının evinde kaldığının ertesi sabahı yatağa çiş yaptığı için geç kalkar. Fatma kadın, odasına girer ve sidik kokusunu alır. Bunun üzerine Serçe'yi hırpalar, yerden yere çalar, kolundan tutup savurur. Hırsını alamaz ve küçük bedenli Serçe'yi çeşmeye su doldurup getirmesi için gönderir. Çeşmede su doldururken bir kadın kolundan tutar ve Fatma'nın kapısına kadar sürükleyerek getirir ve Fatma'ya bağırır:

"Bu uğursuzu çeşmeye gönderme!

- Ne demektir uğursuz?

- *Kızılbaş bu, Kürt topraklarından buraya getirilen Kızılbaşlardan. Bunlar allahın lanetlediği insanlardır. Murdardırlar. Kestikleri yenilmez. Sundukları kap kullanılmaz.* Bunu nasıl evinde barındırıyorsun hay Fatma! Allah affetmez insanı. Şimdi her şeyini yedi kere yıkaman gerek. Ben sana iyilik olsun diye söylüyorum. Çeşmeyi ben yedi kere yıkarım. Bunu bir daha oraya gönderme, gel kovanı kendin al." (s. 99)

Serçe, Fotoğrafçı Kemal'in yanından ayrılmış, Bahtiyar adında bir adamın evine hizmetçi olmuştur. Bahtiyar, Serçe'ye iyi davranmaktadır. Bir akşam, Bahtiyar'lara arkadaşı Salih gelir ve Serçe'yi tanır.

"Cevat beyin evindeki kız değil mi o?

- Sokağa bırakıp gitmişler.

- Sokağa bırakmadılar onu. Kendisi evden kaçtı.... Doktor onu sokağa atmadı. Çevreden, kızılbaş çocuğunu evinde barındırıyor diye dedikodu ediyorlardı, ama doktor hiç aldırmıyordu. *Kızılbaşlar da insandır* Salih dedi bir gün bana. Doktor iyi adamdı ama onu da korkuttular." (s. 133)

O sıralar nasıl olmuşsa olmuş, Serçe'nin Kızılbaş ve Kürt olduğu mahallede duyulmuştur. Kürt oluşunun üzerinde fazla durmazlar, ama Kızılbaşlığını her yerde dedikodu yaparlar. İnsanlara göre Kızılbaşlık kötü bir şeydi, bunun bir uğursuzluk olduğuna inanıyorlardı. Kızılbaş demek, uğursuz demekti mahalle insanının gözünde. Yukarıda da değindiğimiz gibi herkesin dilinde, Sultan Selim'in müftüsü Hamza Efendi'nin fetvasıdır ve en büyük saldırı araçları da budur.

Somuncular ailesinden Gümüş Nine, torunu Dursun'un Serçe'yle arkadaşlık yapmasını yasaklar, oğlanı yedi kere yıkayarak eve hapseder ve bir gün Serçe'nin kaldığı evin kapısına dayanır. Gümüş Nine, Serçe'nin alnının ortasına sopayı indirir:

"*Seni kahrolası Kızılbaş seni!* Senin ne bok olduğunu anlamalıydım! Ne işin var bu mahallede *pis murdar!* Derhal tasını tarağını topla git buradan, yoksa gebertirim seni!" (s. 139)

Serçe, Bahtiyar'ın evinde mutludur. Çünkü Bahtiyar, kendisine iyi davranmaktadır, sahip çıkmaktadır. Bahtiyar bir gün eve sarhoş gelir. Mahallenin ileri gelenleri, Ahmet Hoca'yı da yanlarına alıp Bahtiyar'ın evine gelirler. Bahtiyar'a Serçe'nin ne olduğunu ve Hamza Efendi'nin fetvasını anımsatarak Bahtiyar'a, ne büyük günaha girdiğini anlatmaya çalışırlar. Bahtiyar, hepsini kovar. (s. 144) Onlar gittikten sonra Bahtiyar, karısı Ayşe'nin yanında Serçe'yle konuşur:

> "Korkmayacaksın. Onların dediklerinin hepsi yalan. Onların hamuru yalanla yoğrulmuş. Onlar, alçaklıktan başka bir şey bilmezler. (...) Eli bıçaklı çember sakallılar! Sadece sana değil, hâlâ Mustafa Kemal'e de düşman onlar... Korkmayacaksın... Sakın evden kaçayım deme! Alçaklara karşı dikkatli ol, ama korkma." (s. 144)

Romanın ilerleyen sayfalarında Serçe'nin manifaturacı Musa'nın oğlu Sami'yle evlendiğini görürüz. İlk zamanlarda evlilikleri iyi gider. Serçe ve Sami mutludurlar. Serçe'nin bir kız çocuğu olur. Bir gün kayınpederi Musa, hem çocuğu nüfusa kayıt ettirmek, hem de Serçe'nin kaydını kendi kütüklerine geçirmek için Serçe'den nüfus cüzdanını ister. Serçe, korkarak, başına gelecekleri bilerek verir. Musa ve karısı Melek, Serçe'nin Dersimli, dolayısıyla Kızılbaş olduğunu öğrenirler. Birden tavırları ve düşünceleri değişir. Melek, Serçe'ye çıkışır:

> "Oğlumuzu yaktın. Niye söylemedin evlenirken Kızılbaş olduğunu?" (s. 239)

Olaya Musa el koyar, karısını yatıştırır:

> "Tamam, tamam. Değiştireceğiz. Onun esas yaşı onsekizinden küçük. Onsekizinden küçük olunca birşey olmaz. Her şey baştan aşağı yedi kere yıkanacak. Kap kacak, yorgan yatak, hepsi. Oğlanla bu da yıkanacak yedi kere. Sonra aşağıya getirin. Kırk kere kelime-i şahadet, kırk kere elham okuyacak, sonra da kırk rekat namaz kılacak. Böylece temizlenmiş oluyor, hiç bir günahı kalmıyor." (s. 239)

Burada Kızılbaşlıktan kurtulma ayininden söz edildiğini görüyoruz. Bu da gösteriyor ki, asimilasyonun baskıcı ve zorla yaptırımcı biçimi. Ama bu oyuna Serçe gelmez ve onlar kendisini aşağıda beklerken birkaç eşyasını alıp pencereden kaçar...

Serçe, kocası Sami'yi ve çocuğu Seçil'i bırakıp kaçtıktan sonra Beyoğlu'nda yetişmiş kibar bir beyefendi olan Saffet'le evlenir, mutluluğu Saffet'te yakalar. Beyoğlu'nu sevdiğini söyler Saffet'e. Çünkü burada kimse kimseyi dininden, mezhebinden dolayı suçlamıyordu. Bunun üzerine Saffet sözü alır:

> "Ne demek suçlamak! İnsan insandır. Hangi milliyetten, hangi inanıştan olursa olsun, hangi dili konuşursa konuşsun, önemli olan insan olmasıdır. Örneğin, kızılbaş diye seni suçlayanlar, kapılarını yedi kere yıkamaya kalkanlar kara cahildirler. Kandırılmışlardır. Sultan Selim'in müftüsü Hamza efendi onları kandırdı. *Oysa Kızılbaşlar çok iyi insanlardır.* Sünni yurttaşlarımızdan daha demokrat gelenekleri vardır. Kadını küçümsemezler örneğin. İbadetlerini kadınla birlikte yaparlar.

Onlara kızılbaş denmesinin nedeni, savaşa giderken kızıl keçeden başlık giyerlermiş o yüzden... Burada çekinmene, korku duymana gerek yok. Yeter ki, dışarıdan çomak sokmasınlar." (s. 254)

Dersimli Memik Ağa (1990) - Haydar Işık

İncelememize aldığımız romanlardan biri de *Dersimli Memik Ağa*'dır. 122 sayfalık bu küçük romanda, arka planda Dersim Olayı anlatılırken ön planda bu olayların ortasında Hormek (*Xormek*) aşiretinin varolma ve kimlik mücadelesini görürüz. Roman, bir yanıyla Bilbaşar'ın *Cemo* ve *Memo* ile Yeşilova'nın *Kopo* ve *Karasu* adlı romanlarını çağrıştırmaktadır.

Dersimli Memik Ağa'da da Alevi-Bektaşi kültürüyle ilgili bilgilere ve açıklamalara rastlarız. Özellikle dağ kültü önem kazanmaktadır ve böyle yerler Dersim Alevilerinde ziyaret yerleri olup kutsaldırlar. Bir örneğini daha önce Kaftancıoğlu'nun *Yelatan* romanında gördük. Bu anlamda Dersim yöresinde de birçok kutsal dağlar vardır, Munzur Baba Dağı, Düzgün Baba Dağı, Tujik Baba Dağı gibi. Haydar Işık, romanının daha ilk sayfalarında bize dağ kültünün Dersim Alevilerindeki önemini ve yerini anlatarak dikkatimizi çekmektedir.

"Sarı kırmızı dazlak tepelerin arkasında koyu kurşuni renkte bir dağ yükselir. Heybetli, vakur bir duruşu vardır bu dağın. Meydan okur gibi, gök kubbeye doğru uzanmış. Dağlar dağı, ziyaretler ziyareti Duzgın'dır bu dağ. Taşları her evin en temiz köşesinde saklanır. Teberiktir bunlar. Eve iyilik, güzellik, sağlık, mutluluk getirmek içindir. (...)

Dersim'in Alevi Kürtleri, her yıl kayalarına yüz sürmek, suyunu içmek, dualar yapmak için gelirler bu dağa. Yüzlerce, binlerce insan. Günlerce kalırlar orada. Çocuğu olmayan kadın, ağır şifasız hastalar, başı ağrıyandan derdi olan herkese kadar, ya da murad dileyenler. Kurbanlar kesilir. Dualar yapılır. Cem tutulur. Sevgi, gözyaşı, inanç karışır birbirine. "*Serve Duzgın wo ke!*" (Düzgün'e yemin ederim ki!) diye yemin ettin mi akan sular durur. Kimse cesaret edip bu ulu dağın adını yalan yere kullanmaz." (s. 9)

Görüldüğü gibi bu anlatımda Düzgün Dağının coğrafyasal ve inançsal fotoğrafı verilmektedir. Bu fotoğrafta Düzgün Baba'nın Dersim Alevileri için hastaların şifa bulmaya geldikleri, adak adadıkları kutsal ziyaretgah oluşu net biçimde görülmektedir.

Burada dikkatinizi, Düzgün Baba adına yemin edişe çekmek istiyorum. 1985-89 yılları arasında Tunceli'de öğretmenlik yaptığım sıralarda Düzgün Baba'nın Tunceli halkının gönlünde ve gözünde önemli ve kutsal bir yere sahip olduğuna tanık oldum. Gerçekten bir durumla karşılaştıkları zaman, eğer yemin etmeleri gerekiyorsa mutlaka Düzgün Baba adını kullanarak, "*Düzgün Baba çarpsın ki!*", "*Düzgün Baba'ya aha niyazım*" gibi yemin ettiklerini işittim. Ayrıca halkın çoğunun adı ya da soyadı Düzgün'dür. Bu da gösteriyor ki, Düzgün Baba ve adıyla anılan dağın, Dersim Alevileri için apayrı inançsal bir değeri vardır.

Romanda Şeyh Sait isyanına da göndermeler yapılarak yer verilmiştir. Önceki sayfalarda da açıkladığımız gibi Şeyh Sait, Kürt isyanı yaratarak Dersim'in Alevi aşiretlerini de yanına çekmek istemiş, fakat beklenilen desteği bulamamıştı.

> "Şeyh Sait hareketi bastırılıp onbinlerce Kürt insanı öldürüldükten sonra, Xormek ağaları devlet tarafından ödüllendirilmişlerdi.
>
> Xormek ağaları aşiret içinde propaganda yaparak Türk olduklarını söylüyorlardı. Bunu kanıtlamak için akla gelmez yalanlar uyduruyorlardı. 'Biz Kürt değiliz, Alevi Türküz' deyip daha fazla ödül almak istiyorlardı.
>
> Bertal bir yandan ağzı beyaz köpükler içinde kalmış atını sürerken, öbür yandan düşünüyordu. Şeyh Sait, Kürt diye ortadan kaldırıldı. Şimdi ise Alevileri yokediyorlar. Bu işte bir hinlik vardı. Ama ona ne? O ağaydı. Öyle gelmiş, öyle gidecekti." (s. 19)

Yazar, Şeyh Sait isyanı sırasında Xormek aşiretinin, kendi Kürt kimliğini inkar ederek nasıl bir ihanet içinde bulunduğunu, devletle işbirliği yaptığını apaçık ortaya koyuyor.

İbadet konusunda Dersim Alevileri, fazla tutucu değillerdir. Çünkü bu yöndeki savunmalarını Hz. Ali'ye yükleyerek yapmaktadırlar. Sözde namaz kılmamalarının nedeni Hz. Ali'dir.

> "Müezzin paşa, ikindi için avazı çıktığı kadar bağırıyordu. Rüzgar sesini dalga dalga Xıdan'a ulaştırıyordu. Xıdan'dan kimse ne caminin içini, ne de içerde ne yapıldığını biliyorlardı. Onların namazını Hezreti Eli (Hazreti Ali) kılmış. Onlar, ondan daha iyisini yapamayacaklarına göre gereksizdi." (s. 22)

Burada ince bir zekanın kıvraklığını görüyoruz. Aleviler, Bektaşi babasının kurnazlığına sığınarak namazdan kaçmak için güya Hz. Ali gibi namaz kılamayacaklarına göre "*gereksizdir*" mantığıyla işin içinden çıkıyorlar ki, tam bir şark kurnazlığını yakalamış gibiler.

Alevilerde bu inancın yanı sıra namaz kılmamalarının nedenlerinden biri olarak da, Hz. Ali'nin camide namaz kılarken şehit edilmesi, dolayısıyla camiye kan akması savıdır.

Romanda, başta da söylediğim gibi Şeyh Sait isyanına büyük yer verilmiş durumda. Romanda adı geçen aksakallı Demenanlı, devletin kimi aşiret ağalarını hediyelere boğup yanına çekme planı karşısında bozguna uğrayan diğer aşiret ağalarıyla konuşmakta, savaşın muhasebesini yapmaktadır. Bunu yaparken de doğru saptamalarda bulunmaktadır.

> "Şıh Said ayaklanınca, bunlar Şafiidir. Devlet kurarlarsa önce Alevilerin kökünü kazırlar diye propaganda yaptılar. Dersim Alevileri, Xormek, Lolan aşiretleri Şıhı arkadan vurdular. Şimdi *de Dersimliler için; bunlar dinsizdir, zındıktır, katli helaldir deniyor*. Öbür Kürtlerden adam toplanıyor. Bu sinsi planı görmek için, okuyup alim olmak gerekmez." (s. 34)

Görüldüğü gibi bu anlatımda, Dersim aşiretlerinin kendi iç hesaplaşmalarına ve çözülmelerine tanık oluyoruz. Eğer romanın yazarı Haydar Işık,

tarihi belgelere dayanıp objektif olarak davranmışsa belgesel bir roman olarak değerlendirebiliriz. Roman tekniği çerçevesinde verdiği ve ileri sürdüğü bazı iddiaları da araştırmak görevi başta Türkiye'nin, özellikle Doğu Anadolu'nun tarihini yazacak olan tarih bilimcilere, sosyologlara ve de "*Dersim tarihini en iyi ben bilirim*" diyenlere düşmektedir. Çünkü yazar, 1938 Dersim Olayına ve öte yandan Şeyh Sait isyanının arka planına dikkatimizi çekmekte ve okuruyla tartışmaktadır.

Aşiret ağaları asker karşısında yılgınlığa düşmüş, ne yapacaklarını bilememektedirler. Çünkü bazı Kürt aşiretleri ihanetle sözleşmişlerdir. Olay bir sofrada geçer ve Hemedi konuşur:

> "Ağalar halkı korkutuyor. Tek başımıza bir devletle nasıl başa çıkabiliriz? diyorlar. Bu zulma karşı durmak isteyenleri de her türlü aracı kullanarak vazgeçirmeye çalışıyorlar. Falan general Alevi, filan vali Alevi, diyorlar. Mısto, dergaha uğramış, Ulusoylar'ın elini öpmüş, hayır duasını almış.
>
> Demenanlı sözünü keserek:
>
> - Alevi Kürtlerin kökünü kazımak için mi?
>
> Hemedi devamla:
>
> - Apo gel sen bunu bizim işbirlikçi, namussuz olduğu kadar da şerefsiz onursuz ağalarımızdan sor. Ömründe Ehlibeyt'in adını ağzına almayan, bir anda Alevi yapılır. Biz Kürtler de bir gecede Türk oluveririz. Dersim halkı da öz be öz Türktür, diye etrafta yalanlar uyduruluyor." (s. 36)

Yazar, burada yıllardır sürdürülmekte olan devletin yanlış politikalarını, Kürtler ve Aleviler üzerinde uygulamak istediği asimilasyoncu tutumunu eleştirmektedir. Kuşkusuz devletin bu işleri kolayca yapabilmesi için işbirlikçiler bulması kaçınılmaz. İşte aynı durumu, Dersim Kürt Alevileri için de geçerli. Komutanların, valilerin Alevi oldukları propagandasını yayarak Alevi Kürtleri kendi içinde çözmeye ve birbirine düşürmeye çalışmaktadır. Başarılı da olur. Aynı tavır, Kürtlerin bir gecede Türk olarak ilan edilmesinde de görülür.

Ben 1985-89 yılları arası Tunceli'de görev yaparken, Prof. Dr. Fahri Kirzioğlu Tunceli'ye gelmiş ve Halk Eğitim Merkezi'nde bir konferans vermişti. Yazı tahtasına yazdığı birtakım abecesel harfleri kullanarak ve işin en ilginci, "*Kışın karda yürürken ayakları kart kurt sesi çıkardığı için kendilerine Kürt denilmiştir. Gerçekte özbeöz Türk'türler*" diyerek Kürtler hakkında safsata, bilimden uzak bir açıklama yapmıştı. 1938'lerde uygulanan yöntem bugün için de geçerli. Bilim adamları ne diyorsa öyledir. Ama resmi makamların isteğine göre... Kirzioğlu, şimdi de aynı tezi savunuyor mu bilemiyorum. Aradan on beş yıl kadar bir zaman geçti. Umarım daha gerçekçi ve bilimden ödün vermeyen bir kişiliğe bürünmüştür.

Romanda Atatürk'ün Aleviliği (?) de tartışılır. Yazar, bunu Memik Ağa'ya söyleterek yapar. Bu da gösteriyor ki, Atatürk'ün Dersim Alevileri üzerinde de önemli bir yeri var.

"'Kemal Paşa Alevidir' demişti Memik Ağa. Kurtuluş Savaşına başlamadan Hacıbektaş'a, dergaha gidip Çelebi'den hayır dua almış. Bu suretle Dersim köylüsünü, Şıh Said hareketini bastırmakta kullandılar.. Şimdi ise Fırat'tan ötesi yok edilsin diye emir çıkmış." (s. 69)

Mustafa Kemal, her ne kadar Kurtuluş Savaşı'nda Hacıbektaş ilçesine gidip Cemalettin Çelebi Efendi ile görüşüp Kurtuluş Savaşı için gerekli desteği almışsa da savaş sonrası bu desteğin tam karşılığını verememiştir. Örneğin Dersim Ağası Diyap Ağa'yı TBMM'ne "*mebus*" yapmıştır. Fakat yaşamının sonlarına doğru, Türk devletinin uçağı, Dersim'i bombalamıştır. Bu olay, ister istemez Dersim Alevileri üzerinde ikili bir durum yaratmaktadır. Bir taraftan, Atatürk, Türkiye'yi Osmanlının ve emperyalist güçlerin elinden kurtarırken, öte yandan kendisine maddi ve manevi her türlü desteği veren Alevileri (özellikle Kürt Alevileri) Şeyh Sait İsyanı'na destek verdikleri bahanesiyle ezmeye kalkışmıştır. İşte Aleviler, bu ikili siyaseti kabul edemiyorlar.

Dersim Alevileri böyle bir politikanın kurbanı oldukları için bugün bile Atatürk konusunda hep ikirciklidirler. Bu durum yazılı kaynaklara da yansımaktadır. Aynı tavrı, bu romanda da görürüz. Örneğin Aleviler, devletin gözünde, Kurtuluş Savaşı sırasındaki itibarını bulamaz. Yazar bu durumu şöyle vermektedir romanında.

Teğmen, Dersimliler'i toplamış, götürmek istemektedir. Memik Ağa da tutsak olanlar arasındadır.

"Teğmenin eli cebindeki altınların üzerindeydi. Kendisine emri veren tabur komutanını anımsadı.

- Kadın, kız, çocuk, ihtiyar acımak yok. Hepsi getirilecek. Eğer birileri kurtulursa, it gibi ürerler bu pisler." (s. 98)

Görüldüğü gibi devletin gözünde Aleviler, "*it gibi üreyen pis*" yaratıklardır. Yazar, burada köpeklerin üreme olayını kullanarak devletin gözünde Alevilerin nasıl göründüğünü ortaya koyuyor. Daha önce, diğer roman örneklerini verirken aynı olguların kullanıldığını görmüştük. Aleviler, Sünnilerin ve devletin gözünde hep piç, pis yaratıklar olmuştur. Bu nedenle bağnaz, gerici din adamlarına göre "*katli vacip*" insanlar sayılmıştır.

Romanda özellikle Xıdanlılar, büyük öfke ve kin beslemektedirler. Roman anlatımına göre askerler, Dersimliler üzerinde büyük bir katliam uygular, bebeklere dek öldürürler. Bunun için Xıdanlılar, hınç ve kin duyarlar askerlere.

"*Yezit bunlar. Kerbela'da İmam Usen'i bütün ailesiyle katleden yezitler.* Şimdi de Dersim'i katlediyorlar." (s. 112)

Bu sözlerle yazar, gerçekte kendisinin devlete olan bakışını yansıtmış olmaktadır. Büyük olasılıkla Dersim olayını yaşayan yazar, bu çerçevede devleti böyle sorgulaması doğal kaçmaktadır.

Dersim'in Kürt Alevileri, sonunda topluca Batı illerine iskan edilmek üzere götürülür. Bu yolculuk, özellikle Memik Ağa gurubunun trene bindirilip Batı'ya doğru iskan için götürülmelerine, daha önce sözünü ettiğimiz Mustafa Yeşilova'nın *Kopo* romanının sonunda da rastlarız. Bu da bize

yazarın, Yeşilova'nın kitabından büyük bir olasılıkla etkilendiğini, ya da ikisinin de aynı gerçeği birbirlerinden habersiz yakalayıp yazdıklarını göstermektedir. Zaten kitabın arka kapağında yazarın özgeçmişi anlatılırken, "*top, tüfek, mitralyöz gürültüleri içinde dünyaya gözlerini açtı. Bu korku tüm çocukluğuna egemen oldu*" denilmektedir. Demek ki, yazar Işık, ta küçüklüğünden beri Dersim olayıyla ilgilenmiş ve tarihi açıdan belgesel bir küçük roman ortaya koymuş. Öyleyse gerçek tektir. Çünkü tanıkları çok.

Yolculuk zor ve çetin geçer. Aynı durum, Xıdan aşiretinin yerleştiği kasabada da sürer. Bir yandan Kürtlükleri, bir yandan Alevilikleri hep yüzlerine bir şamar gibi iner.

Tren yolculuğu sırasında hiç kimse Dersimlilere ne su, ne de ekmek verir. Yolculuk zor geçer.

> "Pis Kürtler! Kızılbaşlar! Devletimize karşı gelenler beslenir mi?" (s. 119)

Aynı yaklaşımı yıllar sonra, 1980 Askeri darbenin lideri Evren Paşa'da görürüz. O da, henüz on sekiz yaşından genç olan Erdal Eren'in idam edilmesinin eleştirilmesi karşısında, "*Devlete karşı gelenleri asmayalım da besleyelim mi?*" demişti.

Yolculuğun sonu bir kasabada biter ve kasabalılar hakaret etmekte gecikmezler, bunlara kötü nazarla bakarlar.

> "'*Pis Kürtler! Kızılbaşlar!*' sıkça duyduklarıydı. Özellikle çocukların, '*Gavurlar! Kızılbaşlar! Pis Kürtler!*' diyerek onları aşağılamaları, taşlamaları fevkalede üzüyordu." (s. 120)

Tarihsel gerçek her yerde aynı. Yüzyılların biriktirdiği tortu, beyinlerden bir türlü gitmiyor. Yeter ki, ortamını bulmasın. Aynı tortunun izlerini bugünün dünyasında, Türkiye'sinde de yaşıyoruz. Ne yazık ki, bu da bizim toplum olarak henüz uygarlaşma ve demokrasi yolunda çok yol almamız gerektiğini göstermektedir.

II.D. BEKTAŞİLİĞİ EKSEN ALAN ROMANLAR

Alevilik konusu yanı sıra Bektaşiliğin de romanlara konu olduğunu görürüz. Özellikle Bektaşi yaşamı ön plana alınmış, bu yaşam çerçevesinde Bektaşilikle ilgili kavram ve öğretilere yer verilmiştir. Bektaşilik ve Bektaşilere en geniş yer veren yapıtların başında kuşkusuz Yakup Kadri'nin *Nur Baba*'sı, Refi Cevad Ulunay'ın *Mermer Köşkün Sahibi* ile Musahipzade Celal'in oyunu olan *Mum Söndü* gelir. Ayrıca Ahmet Ümit ve Süleyman Çiltaş'ın yapıtlarında da Bektaşilik öğretilerine yer verildiğini görürüz.

Nur Baba (1922) - Yakup Kadri Karaosmanoğlu

Nur Baba, Yakup Kadri'nin önde gelen romanlarından biridir. Roman, Bektaşilik ve Bektaşi dergahları hakkında geniş bilgiler içerdiği için önem kazanmaktadır.

Nur Baba, bir Bektaşi şeyhiyle genç bir muhibbesi (Nigar) arasındaki aşkın romanıdır. Roman, Halide Edip Adıvar'ın dediği gibi, bu aşkın sahnesini uzak pastel renkleriyle çizen bir dekor içinde başlıyor.[44]

Yakup Kadri, romana adını veren, dergaha gelenler tarafından nur gibi bir adam görüldüğü için Nur Baba diye anılan bir dervişin kimliğinde Bektaşilik kurumuna büyük eleştirilerde bulunmakta ve romanın akışı içerisinde kullandığı karşılıklı diyaloglar ve olaylar çerçevesinde Bektaşi dergahlarını yerden yere vurmakta, buraların dergahtan çok bir içki meclisi, bir sevişme yeri olduğunu üstüne basa basa anlatmaya çalışmaktadır.

Roman, yayınlandığı yıllarda (1922) bile büyük tepkiler almış ve eleştirilmiştir. Hatta kimi yazarların söylediğine göre, Yakup Kadri'yi böyle bir roman yazmaya iten neden, kendisinin bir Bektaşi babasının kızına aşık olması ve Bektaşi babasının da kendisine kızını vermemesi üzerine intikam alma duygusudur. Gerçekte romanın yazılış nedeni bu mudur değil midir bilmiyoruz, ama romanı okuyunca Yakup Kadri'nin Bektaşilik örgütüne ve Bektaşilere iyi gözle bakmadığı apaçık belli oluyor. Bunu da roman kahramanlarını ustalıkla konuşturarak söz sanatıyla yapıyor. Kendi görüşlerini Nur Baba'ya ya da çevresindekilere söyleterek, onları konuşturarak ustaca beceriyor.

---

[44] Halide Edip Adıvar, *İkdam* Gazetesi, s. 9096, 1922.

Nur Baba, yazıldıktan sonra Akşam gazetesinde dizi olarak yayınlanır. Büyük tepkiyle karşılaşır. Bunun üzerine romanın ilk baskısı ancak bir yıl sonra yapılır. Yazar, daha önceki eleştirileri de göz önünde bulundurarak kitabına açıklamalarda bulunur ve romanı niçin yazdığını açıklayarak kendini savunur.

Romana adını veren Nur Baba, gerçekte Bektaşi törelerine ve dergah kurallarına göre yetişmiş ve post sahibi olmuş bir kişi değildir. Başta da belirttiğim gibi çevresine topladığı muhib ve muhibbelerle içki sofraları kurup eğlenmeyi bilen, kadınların zaaflarından yararlanıp dervişlik ayağına onlara sulanan, arka planda Bektaşilikle ilgili söylem ve kavramları dekor olarak kullanan ayyaş, zampara bir derviştir. Sanırım Yakup Kadri de böyle bir karakter çizmekle Bektaşi babalarını eleştirmek istemiştir. Ama romanı okuyunca bu eleştirisinde çok abartıya kaçtığı, deyim yerindeyse işi şirazesinden çıkardığı görülmektedir.

Yakup Kadri, Mustafa Baydar'a yazdığı bir mektupta Nur Baba'nın kimliği hakkında şu bilgileri verir:

> "Atatürk, Nur Baba romanının kahramanını görmek merakında idi. Çünkü bunun gerçekte mevcut bir bektaşi şeyhi olduğunu kendisine söylemişlerdi. (...) Belirttiğim gibi bu, Kısıklı dergahının şeyhi Ali Baba'ydı. Bahis konusu romanımın etrafında yapılan polemiklerde hep bu adamın adı geçmiştir. Sebebi şu: Çünkü ben yarı tasavvufa düşkünlüğüm, yarı bektaşi sırrı denilen şeye karşı merakım nedeniyle tarikata girmek kararımı bu dergahta gerçekleştirebilmiştim. Yani Ali Baba'dan 'Nasib' almıştım. Fakat ilk günden itibaren, Ali Baba başta olmak üzere orada herkes ve her şey, beni hayal kırıklığıyla etkilendirmekten öteye geçememişti. Ali Baba, tasavvufla hiç alakası olmayan, hatta okuyup yazması kıt bir adamdı. Kalıbının, çehresinin bazı niteliklerinden başka benim Nur Baba'ya benzer tarafı yoktur. (Kadınlara düşkünlüğünden ve kadınların ona kapılmalarından başka)."[45]

Görüldüğü gibi Yakup Kadri, roman kahramanı Nur Baba karakteri için Kısıklı dergahı şeyhi Ali Baba'yı örnek seçmiş. Bu anlatımıyla bize, günümüzdeki, geçtiğimiz yıllarda basından ve medyadan izlediğimiz kimi şeyhleri çağrıştırmaktadır. O şeyhler de kendilerine özgü tarikat kurmuşlar ve nice genç kadınları "*tarikat eğitiminden*" (?) geçirmişlerdir. Neyse, bu şeyhler şimdi yargının kollarında cezalarını çekmektedirler.

Halide Edip, bir gazete yazısında Nur Baba karakterinin çözümlemesini yaparken çocukluk dönemine dek uzanmakta ve sanki bu tür davranışlarının altında, bilinçaltına gizlenmiş bir Ödipüs Karmaşasının olduğunu, bunun da masum sayılabileceğini söyler gibidir. Bakınız ne diyor:

> "Nur Baba'nın çocukluğu, maddi bir aşk etrafında hayat ve meslek kuran bütün adamlarınki gibi hastalıklı ve çirkindir ve bu çocukluk, ne hülya, ne de fantezi ile çizilmiştir. Bir Felemenk ressamının fırçasıyla işlenmiş gibi berrak bir surette bektaşi dekorunun içinde iğrenç çocuğu görürüz. Sofralar altında muhiblerinin ellerini ısıran, çimdikleyen,

---

[45] Atilla Özkırımlı'nın kitap için yazdığı yazı: "*Nur Baba Üzerine*". Bkz: Y.K. Karaosmanoğlu, *Nur Baba*, s. 16.

> dehlizlerde bir teke vahşetiyle kadınlara saldıran tüysüz ve sıska genç, çok hakiki bir portreye benziyor. Celile bacı ile evlendiği zaman, 'Gür siyah bir sakalla çerçevelenen çehresi, taşkın bir erkek cinsinin ifadesini taşıyan, süzgün ve halden anlayan gözleriyle bu vahşi genç, birdenbire olgun bir erkek görüntüsü alır."[46]

Nur Baba'nm gerçek adı Nuri'dir ve ancak muhibler arasında sadece "*Nuri*" diye çağrılmaktadır. Selefi Afif Baba, Nuri'yi sekiz, dokuz yaşlarındayken Anadolu'dan getirtip yanına almış, eğitmiş ve meydanda, muhabbetlerde hep postunun yanına oturtmuştur. Afif Baba da dört kez evlenmiş zavallı bir mürşittir. (s. 47)

Nur Baba (ya da Ali Baba) kimi yazarlarımızın anlattıkları, betimledikleri bir tip olarak kadınların da gözünde önemli bir yer almaktadır. Örneğin roman kahramanlarından ve Nur Baba'nın en büyük aşklarından Nigar Hanım'ın gözünde, "*şalvarlı, sarıklı bir derviş değil, modern giyimli birisi ve Saint Jean'a benzemektedir.*" (s. 70) Nur Baba, Nigar Hanım'ın gözünde modern giyimli, batılı bir erkek olurken, diğer kadınların gözünde ise mistik bir yapıya sahiptir. Nasib adlı kadınla Nigar, Nur Baba'nın kim ve nasıl biri olduğunu tartışırlarken Nasib, Nigar'a, "*Bu herif deyip de geçiverme! O bütün aşk, bütün ateştir.*" (s. 79) der.

Nur Baba'yı roman boyunca hep içki sofrasında "*dem*" alırken görürüz. İçki, dergahta toplanmanın en büyük araçlarından ve nedenlerinden biri demektir. İçkisiz bir muhabbet düşünülmez. İçki içmenin bile tasavvufi bir anlamı vardır.

Dergahta, yine bir Bezm-i cem vardır. Nur Baba'nın sonradan sevgilisi olacak olan Nigar Hanım da Bezm-i cemin konuklarındandır ve o günece ağzına hiç içki (rakı) almamıştır. Bunu sezen Nur Baba hemen açıklama yapar:

> "Hanımefendi! Bizce, hele şu dakikada, kelamın neşenin ve muhabbetin masdarı (kaynağını) buzlar içinde gördüğünüz şu şişedeki mayidir. Biz hikmeti kelamı (sözün hikmetini) bundan istihraç eyleriz (çıkarırız), şevki ruhumuzu bundan iktibas ederi (alırız), birbirimizi bunun başında tanır, anlar, görür ve severiz." (s. 71)

İçkinin kutsallığı ve güzelliği üzerine güzel nutuklar atan Nur Baba, ne yazık ki, içkinin nasıl içilmesi konusunda bir ilke, bir kural getirememiş. Yine Nigar Hanım'ın, diğer kadınların ve Nur Baba'nın en yakın dostlarının, muhiblerinin katıldığı bir içkili muhabbette, "*dem*"in nasıl alındığını görürüz. Dergahın sürekli konuklarından Macid anlatıyor:

> "Daha sonra hiç bir dakika ortada dolaşmaktan hali kalmayan rehberin 'Ve sakahüm..' (Ve içirin...) duasıyla, mürşitten itibaren elden ele uzatmağa başladığı bir büyük sürahinin içindeki kırmızı mayiden içildi. Bu mayiin tadı hakkında hiç bir malumatım yok; çünkü sürahi bana gelinceye kadar tamam elli beş ağza değdi ve bu ağızlardan bir tanesi de Al Hotoz Afife Hanım'm siyah dişli, yamru yumru ağzı idi." (s. 115)

---

[46] Adıvar, *İkdam* Gazetesi, s. 90-96, 1922, alıntı: *Nur Baba*, s. 22.

Görüldüğü gibi bu anlatımda, içki içmenin bir düzeni, bir ahenginin olmadığı açık. Macid'in ağzından verilen manzara, bir Bektaşi cemine yakışır bir görüntüde değil. Yakup Kadri, öyle bir betimleme de bulunmuş ki, sanki yıkık kale duvarları dibinde bir araya gelen ayyaşlar, berduşlar bardak olmadığı için tek tasla yetinip içmek zorunda kalmışlar. "*Elli beş ağız*" değdikten sonra o tasa dudak değdirmek, Macid'in dediği gibi doğru değil. Bu yöntem, içki içmenin "*adabını*" bilmekten öte, içkinin canına kıymak demektir. Burada kötü bir içkili Ayin-i Cem tablosu çizilmiş. Dahası, sanki her cemde, her muhabbette tas tas içki içiliyormuş gibi bir izlenim yaratılmış. Buradan da Bektaşilerin hep böyle olduğu gibi bir sonuç çıkmaktadır ki, bu da tehlikeli bir durumdur. Sanırım, roman yayınlandığı dönemlerde büyük tepki görmesinin başlıca nedenlerinden biri de Bektaşilerin içkisiz yapamayacakları gibi bir görüntünün ortaya çıkmış olmasıdır.

Romanda, böyle bir içki törenine katılmak ve "*elli beş ağzın*" değdiği tastan içmek, Bektaşi olmanın kurallarından biri gibi gösterilmiş. Örneğin, Nigar Hanım, böyle bir "*merasimi iğrenç ve adi*" bulur. "*Hele mürşidin kendi kadehine eliyle doldurduğu bir kadehe bu kadar büyük bir kıymet vermeğe gayret edişindeki kabalık ona nihayet*" görünür ve "*muhiblerin en yenisi olduğu için, dudaktan dudağa dolaşmış kadehi en son boşaltmak felaketine maruz kalan Nasib Hanım'a doğru eğilir ve gülerek: 'Gerçekten Bektaşi olmak pek güç bir şeymiş'*" (s. 73) der.

Görüldüğü gibi, Bektaşi dergahına girip "nasib" almaya aday Nigar Hanım bile böyle bir merasimi "*iğrenç ve adi*" bularak tepki göstermektedir. Fakat bu tepki, etkisini göstermez ve gerçekten "*nasib almak*" istediği için "*böyle*" (!) merasimlere alışık olmak ve uygulamak zorundadır. Çünkü bunu, daha sonra sırılsıklam aşık olacağı Nur Baba istemektedir:

> "O kadar güç değil efendim; ancak kibir ve gururdan, hükmü masivadan (*dünya hükümleri*) biraz ayrılmak lazım." (s. 73)

Biz yine Macid'in gözüyle bu Bektaşi ayinini izleyelim:

> "Bektaşi ayini bu kadarla kalmıyor, daha doğrusu asıl bundan sonra başlıyor. Çok geçmiyor, aynı meydan garip bir meyhane haline giriyor, biraz evvel son derece huşu ile postların üstünde tek tek diz çökenler yine aynı meydanda kahkahalar, şakalar ve şarkılarla birtakım yuvarlak yer sofralarının etrafında gelişi güzel yığılıveriyorlar. Bu sofralar bir sarhoşluk ve coşkunluk gecesinin beşikleri gibi duruyorlar." (s. 115-116)

Roman boyunca Macid'in konuşmalarında büyük bir haklılık payı görürüz. Çünkü Macid, gerçekten kafasındaki gibi bir Bektaşi ayini izleyememektedir ve ayinin gittikçe bir meyhane havasına dönüşmesini açıkça eleştirmektedir. Burada Yakup Kadri'nin, gençliğinde "*nasib almak*" için gittiği Kısıklı dergahı şeyhi Ali Baba'nın dergahında gördüklerini ve kendisinde nasıl bir hayal kırıklığı yarattığını görmekteyiz. Bu açıdan Macid karakterini yerinde ve ustaca kullanmıştır.

Macid, gözlemlerinde haklıdır. Muhabbetin sonunun nereye varacağını az buçuk kestirmiş olmalı ki, içki aleminin sonunda haklılığı ortaya çıkar.

Bu arada Nigar'ın da nasıl bir "*nasib aldığını*" görüyoruz. O geceyi şöyle anlatıyor Macid:

> "O, bu gece, bu yarım sefahat sofrasında hayatının pek mühim bir köşesini dönüyor. Yanındaki siyah sakallı adam (Nur Baba), gittikçe kabaran siyah bir ihtiras dalgası halinde onu her an biraz daha kendine doğru çekiyor, yavaşça kaplıyor, sessiz sessiz sarıyor. (...)
>
> Nur Baba, mütemadiyen söylüyor, mütemadiyen gülüyor. (...) Bu beyaz entarili laübali derviş, Nigar'a neler anlatabilir? Nigar onu saatlerce nasıl dinleyebilir? Bu iki zıddı yekdiğerine birleştiren şey nedir? Kadının gerdanını, nasıl bir neşedir ki, bu şuh kahkahalarla dolduruyor? Bir saat geldi ki, ağır başlı beyaz muhibbemi (Nigar) artık hiç tanıyamaz oldum.. Bu, bütün tavırlarıyla sarhoş, şuh ve aşifte bir kadın... Acaba her kadının benliğinde böyle doğmak için fırsat bekliyen rüşeym (embriyon, oğulcuk) halinde bir fahişe mi saklıdır?" (s. 123)

Görüldüğü gibi Macid'in anlatımlarından ve gözlemlerinden bir Bektaşi ayini, "*ayin*" olmaktan çıkıp ayyaşlığın son noktaya vardığı ve kadın erkek ilişkilerinin "*tarikat kardeşliği*" sınırlarını aşıp ahlâksızlığın, serkeşliğin ve cinselliğin kendini daha iyi gösterdiği bir seremoniye dönüşmüştür. Doğrusu buradan nasıl bir sonuç çıkarmalı, bilmiyoruz. Eğer Yakup Kadri'nin ve roman hakkında olumlu yazılar yazanların penceresinden bakıldığında, romanın, "*bir Bektaşi tekkesinin kötü amaçlar için nasıl kullanıldığını göstermek açısından güzel bir kitap*"[47] gibi yaklaşımı savunmak gerekir. Oysa, bu tür yaklaşımları bilmeyen ve bu romanı ilk kez okuyanlar açısından bakıldığında ise, Bektaşiliğin ayyaşların, sarhoşların, fahişe ruhlu kadınların savunduğu, davranışlarının hoş görüldüğü bir öğreti; dergahların da içki içilen ve sevişilen bir meyhane olduğu sonucu çıkmaktadır. En kötü tehlike de bu son görüşte yatmaktadır ki, sanırım Yakup Kadri, böyle bir tehlikenin ölçüsünü hesaplayamamış ve roman yayınlandıktan sonra gösterilen tepkiler de haklılık kazanmıştır.

Tüm bu içkili muhabbetlerde, kara sakallı çirkin suratlı bir tekke devrişinin, Nur Baba'nın, Bektaşi babası kisvesi altında kendine yarattığı cennette, "*nasib almak*" için dergahın kapısına gelen ve içeri giren Nigar Hanım'la olan "*aşk-ı muhabbet*"lerine de bir göz atmak gerekir. Çünkü adını Hünkar Hacı Bektaş Veli'den alan Bektaşilik öğretisinin hoşgörü, sevgi, kardeşlik içeren ilkelerinin nasıl çiğnendiğini, çirkinlik ve ahlâksızlığa kadar nasıl uzandığını görürüz. Nur Baba, dergahta sürekli içki sofraları kurmakta, etrafına güzel ve şuh kadınları toplamakta, onlara "*nasib*" (!) vermektedir. Bu çarpık ilişkiler de Bektaşiliği olumsuz etkilemekte ve Yakup Kadri'nin iyi niyetle yazdığını ileri sürdüğü romanında vermek istediği mesajını da çürütmektedir.[48]

---

[47] *Nur Baba* romanı hakkında çeşitli yazarların görüşleri için kitabın arkasında yer alan "*Türk Edebiyatında Nur Baba*" adlı bölüme bakınız, s. 221-247.

[48] H. Cahit Yalçm'ın eleştiri yazısı, *Fikir Hareketleri*, sayı: 42-43, 1934, alıntı: *Nur Baba*, s. 231.

Gece yarısına doğru, meydanı şeyda (aşktan aklını yitirmiş) bir coşkunluk istila eder. Mürşit sema'a, kadınlar raksa kalkarlar. (s. 123) Fakat gecenin ilerleyen saatinde Nur Baba'yla birlikte Nigar'ın da iyice sarhoş olup dağıttığı görülür. Manzarayı yine Macid'den dinleyelim:

> "Bu hal ne kadar devam etti bilmiyorum. Birden Nur Baba'nın bize yaklaştığını ve sonra *Nigar'ı belinden tutup yavaşça kendine doğru çektiğini ve ikisinin birden fısıldaşarak karanlığın içinde kaybolduklarını gördüm.*" (s. 126)

Macid'in anlatımına göre Nur Baba, bir Bektaşi babası olmaktan öte, "*Babalık*" makamını kendi nefsi ve cinsel arzuları için kullanan bir züppe, bir zampara rolündedir. Böyle bir Bektaşi babasını dergahta ne kadar tutarlar bilinmez. Tutmayı bırakalım, linç bile ederler. Çünkü yaptıkları ne sosyal ahlâka, ne de Bektaşilik felsefesine uygundur. Bu durum ister istemez günümüzde tarikat şeyhleri Müslüm Gündüzleri, Ali Kalkancıları, Adnan Hocaları çağrıştırmaktadır. Bilindiği gibi bunlarla ilgili tarikat işi "*icraatlar*"ı basından, medyadan yakından izledik. İnsanların dini duyguları sömürülerek arka planda kadınların, özellikle genç kızların böyle bir sömürü olayına nasıl kurban edildiklerini yine basından izledik. Sonunda maskeleri düşüp gerçek yüzleri ortaya çıkınca halk ve tarikat mensupları gerçeği gördüler. Ama nereye kadar?.. Halen de devam etmektedir. Günümüz Nur Babalarının yanında gerçek Nur Baba'nın yaptığı küçük kalır. Umarız, tarikat yandaşları, kendilerini bir an önce cehaletin kıskacından kurtarırlar da gerçekle yüz yüze gelirler.

Nur Baba'yla Nigar'ın maceraları bununla bitmez:

> "Nitekim Nur Baba ile Nigar Hanım da bütün bir yaz seviştiler. Çamlıca tepeleri, Boğaziçi koruları, Marmara sahilleri, bütün bir yaz bu sevdalı çiftin sözlerile, kahkahalarile, âhuvahlarile doldu. Onlar ilk âşıklar gibi hep bu yerlerde badeyle, şarkı ile, açık sineler ve açık başlarla elele vererek, yanyana otururak başı boş dolaştılar." (s. 156)

Nur Baba'nın yaz serüveni kışın da sürer ve "*Üsküdar'daki kışlığı bir aşk mahpesi (hapishane) gibi*" (s. 158) olur.

Nur Baba'nın tarikattaki dervişliği artık bir yol, erkân dervişliği olmaktan çıkmış, doğrudan kadınları ayartan, onlara sarkıntılık eden, içkinin tesirinden ve gecenin karanlığından yararlanarak tarikat üyesi muhibbelerin bellerine sarılan, serseri bir bedevi dervişi gibi yaşayan bir dervişlik olmuştur. Ve tüm bu icraatlardan sonra Nur Baba, Nigar Hanım'ı bırakır ve tarikata yeni girmiş, ter-ü taze bir güzelle, Süheyla ile evlenmeye karar verir.

> "Nur Baba, Süheyla'nın vücuduna sokuluşundan istifade ederek bir yandan okuyor, *bir yandan elini nişanlısının belinde dolaştırıyor.* (...)
>
> Nur Baba, Süheyla'nın uzattığı kadehi almaz ve birden bileğinden kavrar. Rufai dervişinin ateşi ağzına alması gibi *Süheyla'nın parmaklarını ve kadehi ağzına alır.*" (s. 189)

Nur Baba, Süheyla ile nişanlı olduğunu unutmuş olacak ki, yine bir içki aleminden sonra iyice sarhoş olur ve Süheyla'nın yanında ona aldırma-

yarak, "*Filvaki, biraz sonra Nigar Hanım hemen hemen Nur Baba'nın kucağında denilebilecek bir vaziyette ikisi birbirlerine dolanmış olarak çıkıp*" (s. 190) giderler.

Görüldüğü gibi Nur Baba, ne Nigar'dan geçiyor, ne de Süheyla'dan.. Sanırım bu da Nur Babavari dervişliğin raconu olsa gerek...

Romanda Bektaşilikle ilgili kavramlara ve uygulamalara da rastlıyoruz. Bu da Yakup Kadri'nin, Kısıklı dergahına gidip gelirken orada Bektaşi ayin ve törenlerini çok iyi gözlemlediğinden kaynaklanmaktadır.

Yakup Kadri, Bektaşilikte "*nasip alma*" olgusu üzerinde durmuş, ama bu nasip alma gerçekten Bektaşilik yoluna girmek için değil, daha çok içki alemlerinde dem almak için yapılan nasip alma töreni olarak değerlendirmiş. Örneğin romanımızın kahramanlarından ve Nur Baba'nın gözde muhiblerinden Nigar Hanım'ın "*nasip almak*" isteğinde olduğu gibi...

Nigar Hanım'ın, Nur Baba'nın tekkesindeki içki ve ney alemlerini merak edip böyle bir toplantıda bulunmak için can atması, çevrede "Nigar Hanım, nasip almak istiyormuş" olarak algılanır ve dedikodusu yayılır. Bir gün halası Ziba Hanım gelir ve Nigar Hanım'a sorar.

> "Kuzum Nigar, sen Bektaşi mi olmak istiyormuşsun?
>
> - ...
>
> - Susma, susma! Bir cevap ver! Mesele çok mühim... Dün gece sabaha kadar senin için kıyametler koptu, tekke alt üst oldu; başıma gemliyenler kalmadı. Sen kaç zamandır nasip almak istiyormuşsun da ben mâni oluyormuşum, öyle mi?" (s. 60)

Nigar Hanım, halasının bu sorusu karşısında şaşırır ve sorar:

> "Hala, nasip almak ne demek? Vallahi bir şeyden haberim yok." (s. 60)

Nigar Hanım'ın, önceki sayfalarda da anlatıldığı gibi nasıl bir "*nasip alma*" peşinde olduğunu hep birlikte gördük. Ve Nigar Hanım, "*nasip alma*" töreniyle bu muradına kavuşur. Bu tören hazırlıklarını, Nur Baba ile Nigar'ın heyecanlarını Yakup Kadri şöyle betimliyor:

> "Bu akşam dergahta emsali görülmemiş bir Ayini Cem vardı; bu akşam Şerif Paşa'nın haremi ve Ziba Hanımefendi'nin biraderzadesi Nigar Hanım, nasip alacaktı. (Nur Baba) o, bu akşam kendi dergahında yalnız güzellikte ve zenginlikte yekta bir kadının şerefine bir şehri-ayin hazırlamakla kalmıyor, aynı zamanda kendi kudretinin bu nadir ve güzide muzafferiyeti namına da şenlikler yapıyordu." (s. 95)

Nigar Hanım ise böyle bir törene bir yıldır hazırlanmaktaydı. Bunun için gerekli kuralları az da olsa öğrenmiş haldedir.

> "Nigar Hanım, esasen bir seneden beri farkında olmaksızın böyle bir gün için hazırlanmış bulunuyordu. Çoktan rakının kokusunu almış ve piyanosunda nefesler çalmağa başlamıştı. Nur Baba'dan kendisine selam geldikçe bilmukabele 'Erenlere aşk ve niyaz eylerim,' tabirini kullanmakta, yeni bir lisan öğrenmişlere mahsus bir zevk buluyordu. Yavaş yavaş tarikat erkânının icap ettiği vaziyetleri ve tavırları taklit de onun için ayrı bir eğlence oldu; teşekkür makamında sağ elini kalbi

üzerine koyup öne doğru eğilişleri, bir kapıdan girerken eşiğe basmadan geçişleri; rakı kadehlerini alış verişlerdeki hususiyetleri öğrendikçe, içinden adeta çocukça bir sevinç duyuyordu." (s. 96)

Bundan sonrasını Nigar Hanım'ın musahibi olacak Macid'in kendi ağzından, son bölümü aktararak dinleyelim:

"Çobanım beni yavaş yavaş boynumdan çekerek şeyhin önüne götürdü; diz çöktüm; başımı uzattım. (Bektaşiler buna baş teslim etmek diyorlar.) Sağ elimle tenbihleri üzerine cübbesinin eteğinden tuttum ve sol elimle baş parmaklarımız yekdiğerine muttasıl (birbirine bitişik) olmak üzere eline bıraktım. Siyah sakallı adam, mühim bir sır söyliyeceklere mahsus endişeli bir samimiyet ile ağzını kulağıma yaklaştırdı. İçimden kendi kendime: 'İşte Bektaşi sırrına şimdi vakıf olacağım!' diyordum ve tekkeye girdiğim saatten beri ilk defa olarak çocukça bir merakla titriyordum. (...) mürşidin önünden kalktığım zaman başımda fazladan olarak yalnız kalın bir keçe külah vardı. Oramda bundan başka hiç birşeyin ağırlığını duymuyor, kulaklarımda, şeyhin ilk ve son sözlerini teşkil eden bir iki müphem cümleden başka hiç bir hikmetin izi taşımıyordum: 'Eline, beline, diline sağlam olacak mısın?' 'Gelme, gelme! Dönme, dönme! Gelenin malı, dönenin canı.' İşte bence, belki bütün esrar bundan ibaret! Bunu müteakip, yine rehberin refakatinde, sahipleri görünmiyen birçok boş postları öpmek sırası geliyor: evvela o beyaz taş, Balım Sultan taşı öpülüyor, sonra Hacı Bektaş Veli postu, sonra Horasan postu, daha sonra Ahçı Baba postu ve nihayet... Ve nihayet zannederim, artık, yeni Bektaşi yorgun, sersem bir halde kendine tahsis edilen postu üzerine yığılıyor. Bütün postlar, bu üzerine kapanılan, bu öpülen, mukaddes postlar ne kadar fena kokuyor! Adeta hepsi de bir tekenin sırtından yeni sıyrılmış gibi." (s. 113-114)

Macid, Nigar Hanım için düzenlenen bu "*nasip alma*" törenini böyle, kendi gözlemlerine dayanarak anlatırken asıl törenin, "*erkân*" işi bittikten sonra başladığını açıklıyor ki, bu da Nur Baba dergahında nasıl nasip alındığını göstermesi açısından çok çarpıcı. Zira Nur Baba dergahı, romanın başından sonuna dek bir "*Bektaşi dergahı*" olarak anlatılmaktadır.

Yine Macid'in anlatımına göre, Bektaşi ayini bu kadarla kalmıyor:

"Bu sofralar bir sarhoşluk ve coşkunluk gecesinin beşikleri gibi duruyorlar. İnsan bunların etrafına oturanların biraz sonra yerlerinden ne halde kalkabileceklerini evvelden ve ilk bakışta tam bir açıklıkla tahmin edebiliyor. Buza konulmuş iri karınlı rakı sürahileri bertaraf (bir yana), yalnız mezeleri görmek burasının er geç nasıl bir mide bozukluğuna meydan açacağını anlamağa kafi gelir. Allah saklasın, bu sofraların üstünde neler yok! Şüphesiz ki, bir Çin prensesinin yemek sofrası bundan daha zengin ve bundan daha karışık değildir." (s. 115-116)

Peş peşe sıraladığımız bu alıntılarda görüldüğü gibi, gerçek anlamda bir "*nasip alma*" töreniyle karşı karşıya değiliz. Daha çok Bektaşi "*nasip alma*" ritüeline benzetilmiş bir gösteri izliyoruz. Dahası birinci bölümü, eksiğiyle fazlasıyla biraz Bektaşi nasip alma törenini çağrıştırıyor desek bile törenin ardından gelen ve meyhaneye dönüştürülen sahne hiç de iç açıcı bir görüntü vermemektedir. Yazar, sanki böyle bir törenin ardından

hemen içki sofraları kuruluyor, kadın erkek birlikte zilzurna sarhoş olana dek içiyor ve sonunda başta Nur Baba olmak üzere herkes koluna bir tane muhibbi takıp gecenin karanlığında kayboluyor. Sanırım Yakup Kadri, bu şablon senaryoyu doğrusu hiç değiştirmek istememiş, dahası "*Önce cem artı sonra dem eşittir alem*" gibi bir kurala bağlamış...

Yakup Kadri, romanında nasip alma olayını düpedüz çarpıtmış, başka bir anlam yüklemiş. Oysa araştırmacı yazar Esat Korkmaz, bu kavramı şöyle açıklamaktadır:

> "*Nasip* Ar. (nasib, birinin elde edebildiği şey) a. Nasip alma: İkrar vererek tarikata girme, bir mürşit'e bağlanma; ikrar verme, el alma."[49]

Oysa Bektaşilikte nasip alma töreni böyle değildir. Alevi-Bektaşilerde *İkrar verme*, yani nasip almaya *Miraç* denir. Bu, yeni bir yaşama gelişin, doğuşun başlangıcıdır, yani bir yolculuğun ilk adımıdır. Bu yeni doğuş, anasız-babasız dünyaya ikinci kez geliş demektir. Mürşit, Baba, rehber, Ana yerindedir. İkrar ve Nasip alma, "*Hak, Muhammed, Ali'ye ikrar, iman ve bütün günahlara tövbe edip, eline, diline, beline sahip olmak*" demektir.

Nasip alma, bir çeşit ant içme törenidir. Bu törenin birçok sahneleri vardır. Bektaşiliğe bağlı olmak isteyen bu törenden geçirilir. Törenin gerekli aşamaları ve yapılması gereken hizmetler yerine getirildikten sonra İkrar verme/Nasip alma töreni, Mürşidin bir gülbangı ile son bulur. Meydan kapısı açılır. Ceme biraz ara verilir. Verilen aradan sonra herkes, Meydan ortasına gelip baş eğerler ve yerlerine oturup önceki ağırbaşlılıklarını takınırlar. Ardından erkânın başka bir bölümüne geçilir, Muhabbet bölümü başlar. Sakiler dem dağıtırlar. Sıra zakirlere (sazcılar) gelir. Onlar da üç nefes okurlar.[50]

Şimdi de, bu dergaha gelenlerin gözüyle Bektaşilik nedir? Bektaşiliği çağrıştıran sözcükleri nasıl ve hangi anlamda kullanıyorlar, buna bir bakalım.

Bektaşi tarikatına girmenin zor bir yol olduğu doğru ve gerçekçi bir biçimde anlatılmaktadır. Roman kahramanlarından ve Nigar Hanım'ın halası Ziba Hanım, Nigar'ın "*nasip almak*" isteği karşısında onu uyarma gereği duyar ve şunları söyler:

> "Eğer hakikaten öyle bir niyetin varsa, bana söyle yavrum! (...) Sen evli, çoluk çocuklu bir kadınsın, gençsin, tecrübesizsin. Bizim yolumuz kolay yol değil... Düşün ki, çok da fedakar olmak lazım... Mal, can, rahat bunların hepsini, hepsini." (s. 65)

"*Kızılbaş*" sözcüğü ise, Yakup Kadri'nin romanında da olumsuz anlamda kullanılmaktadır. Kızılbaş sözcüğünden en çok Nigar Hanım ürkmektedir. Zira küçüklüğünde en çok duyduğu sözlerden biri de "*Kızılbaşlar*" olmuştur.

---

[49] Korkmaz, *Adı Geçen Sözlük*, "Nasip" maddesi, s. 263.

[50] İ. C. Erseven, Alevilerde Semah, Ant Yayını, 3. baskı, 1996, İstanbul s. 206. Bkz: Tevfik Oytan, *Bektaşiliğin İçyüzü*, Maarif Kitabevi, 1956; Doç. Dr. Bedri Noyan Dedebaba, *Bektaşilik, Alevilik Nedir?* Ant/Can Yayınevi, 1995, İstanbul

> "Bilhassa onlardan (Bektaşiler) bahsolunurken kullandığı hususi bir tabir vardı ki, Nigar Hanım'ı daha küçük yaşında adeta nefret ve haşyetle (korkuyla) titretirdi: '*Kızılbaşlar!*'Bu iki kelime onun için 'cadı', 'hortlak' ve saire gibi kelimelerin ifade ettikleri cehennemi manalarla doluydu. Nigar Hanım artık otuzuna yaklaşmış, oldukça zeki, münevver, iki çocuklu bir kadındı. *Fakat, bu 'Kızılbaş' tabirinin ona çocukluğunda verdiği korku hâlâ devam eder, hâlâ Bektaşi denince hatırına Kızılbaş gelir ve bütün vücudu nefretle karışık bir korku ile ürperir.*" (s. 68)

Görüldüğü gibi kızılbaş kavramının, insanların küçüklüğünde nasıl bir psikolojik travma yarattığı ve bunun aile ve çevrenin yanlış yönlendirmesi sonucu ileriki yıllarda da devam ettiği görülmektedir. Gerici, softa çevreler, çocuklarını korkutmak için birtakım korkutucu yaratıkların adını kullanma yerine "*Kızılbaş*" sözcüğünü kullanmaktadır ki, burada bir aşağılama söz konusudur. Yüzyıllardır devam eden bu gerçeği Yakup Kadri de gözlemlemiş ve doğru bir biçimde romanında vermiştir. Aynı Yakup Kadri, Bektaşiliği bu kez roman kahramanlarından Macid'in ağzıyla yorumlamaktadır.

> "Mesela tasavvuf onun (Macid) için bir nevi 'mistisizm' idi ve Bektaşilik iptidai, kaba taslak bir 'panteizm'den ibaretti; bu mezhebe giren dervişlere gelince; Macid, bunları kendilerine göre rind, lakayt ve biraz da reybi ve kelbi (kuşkucu ve edepsiz) olarak tanıyordu. Filvaki, onca Bektaşi dervişleri umumiyetle İslamiyetten geçmiş ve safiyetini kaybetmiş birer 'Diyojen'den başka bir şey değildiler." (s. 88)

Görüldüğü gibi Bektaşilik, yazarın gözüyle (romanda Macid'in), ilkel, kaba bir panteizm, yani kamutanrıcılık, vahdet-i vücutçuluk demektir.

Vahdet-i vücut'un anlamını açıklamak gerekirse, "*Varlığın birliğini, yaratanla yaratılanın bir olduğunu savunan*" tasavvuf görüşüdür. Vahdet-i vücud inancına göre, yaratanla yaratılan özdeştir, bir'dir: yaratma, yoktan var etme değil, gizlilikten görüş alanına çıkmadır. Bilinmeyen Tanrı bilinmek istedi, görünüş alanına çıktı, evrene dönüştü. Görünüş alanına çıkan tanrı, varlıkların en olgunu, en yücesi olan insanda, daha belirgin bir nitelikte kendini gösterir; bu nedenle, varlıklar arasında Tanrı'ya en yakın, öz bakımından onunla eşit olan insandır.[51]

Yazar aynı biçimde Bektaşi dervişlerini, genellikle İslâmiyet'ten uzaklaşmış ve saflığını yitirmiş birer Diyojen'e benzetmektedir. Yakup Kadri, burada biçimsel olarak yerinde bir benzetme yapmış ve dervişleri, fıçısı içinde yaşayan ve dünya nimetlerinden uzak, yalnızca "*gölge edilmemesini*" isteyen Diyojen gibi "*bir lokma, bir hırka*" felsefesiyle yaşayan Kalenderilere benzetmektedir. Bunun en çarpıcı örneği de romanın baş kahramanı Nur Baba'dır. O Nur Baba ki, Diyojen'den daha beterdir. Diyojen'in tek bir amacı vardır, "**gerçeği**" bulmak. Oysa Nur Baba'nm amacı ise, dem almak ve kadınlara sarkıntılık etmek, Bektaşi dervişi ayağına zevk-ü sefa içinde gününü geçirmek.

---

[51] Korkmaz, *Adı Geçen Sözlük*, "Vahdet- i vücud" maddesi, s. 368.

Nur Baba'nın tekkesi de bilinen tekkeler gibi özenle döşenmiş, eşyalar yerli yerine konulmuş değil. Tam kendi yaşam tarzına göre tekkesi de nasibini almış. Yine Macid'in hatıra defterinden tekkeyi, özellikle duvarlarını görelim.

> "Odanın içinde asıl tuhafıma giden şeyler, duvarlardaki levhalar ve resimlerdi. (...) diğer bir kısmı da muhakkak *Hazreti Ali'nin muharebelerini* gösteren bu resimler o kadar iptidai ve acemi bir elden çıkmışa benziyorlar. Bu resimlerin arasında birçok da hatları karışık, manaları basit levhalar, ezcümle bir sürü irili ufaklı '*Ya Ali*'ler var. (...)
>
> Ben, bilhassa kendisinden o acayip mahlukat sürüsü ortasında kalmış mütekifin kastetdiği işareti sordum; bu sadece 'Kaygusuz Sultan'ın resmi imiş. Şeyh, bana ayrıca *Hazreti Ali'nin 'Düldül'ü ile 'Zülfikar'ının resimlerini* de gösterdi; o bütün bu oyuncaklara az çok ehemmiyet verir gibi görünüyor." (s. 105)

Yazar burada önemli bir gözlemde bulunmuş ve bir gerçeğe de parmak basmış. Şöyle ki, günümüzde bile kimi dernek binalarında ve cemevlerinde, Alevi-Bektaşi kültürü içinde yer alan ulu kişilerin, evliyaların özensiz ve çalakalem bir çalışmanın ürünü olan resimlerini görürüz. Kuşkusuz bunlar iyi niyetle çizilmiş ve duvara asılmış çalışmalardır. Fakat ne yazık ki, kimi yöneticiler, bunun farkında değiller ve sanırım, kendisinin sanatsal ve estetik açıdan bir kaygısı olmadığı için bu tür örnekleri görmemezlikten gelebilmektedir. Bugün Hz. Ali'nin gerçek resmi yoktur ve var olan da temsili olarak çizilmiştir. Fakat aslın yerini tutan temsili resmin benzeri yapıldığında gözlerinin oransız olduğu, ne yana baktığı belirsiz bir portresiyle karşılaşırız.

Aynı biçimde Hacı Bektaş Veli'nin de gerçek anlamda bir resmi yoktur. Kimisinde bir ceylanla bir aslan vardır, kimisinde tırnakları upuzun, yarım eldiven giymiş, daha çok bir Moğol'a benzemektedir. Aynı biçimde eski yazıyla yazılan hat türü yazılarda da büyük oranda hat sanatı açısından bozukluk vardır. Bu tür yanlışlıkların önüne geçilmesi gerekir. Öyle her önüne gelenin çizdiği resim, iyi niyet taşısa bile duvara asılmamalıdır. Ama şunu da söylemek gerekir ki, duvara asılan resimler iyi ya da kötü çizim olsun, hiç bir zaman "*oyuncak*" değildir, olamaz da.

Yazar, Macid'in ağzından Bektaşi abdestini de ayrıntılarıyla anlatmaktadır.

> "Bu Bektaşi abdesti büsbütün başka birşey. Su, vücudun malum olan kısmına beş vakit alınan abdestlerden daha az temas ettiği halde, yine hükmü hayatın sonuna kadar devam ediyormuş. Bu ne dereceye kadar doğrudur bilemiyorum. Rehber bir taraftan söylenecek duaları öğretiyordu. Bu dua gayet basit ve türkçe olarak söyleniyor; mesela kulaklar ıslanırken: 'Bu kulakları badema (bundan sonra) kötü söze, dedikoduya karşı kapalı kalacak', gözler ıslanırken: 'Bu gözler, gördüğünü görmemiş gibi olacak' ve sıra ayaklara gelince: 'Bu ayaklar hak yolundan şaşmıyacak' vs., mealinde cümleler tekrar ediliyor." (s. 109-110)

Aleviler ve Bektaşiler genelde tüm dualarını Türkçe okurlar. Bu dualara gülbank adı verilir. Gülbanklar, yapılan hizmetin, eylemin içeriğine denk

düşecek olumlu dilekler, hoş sözlerdir. Yakup Kadri, gözlemlerine dayanarak yaptığı bu sahnenin anlatımında abartıya kaçmamış ve doğru bir biçimde konuya yaklaşmıştır. Bu da yazarın yeri gelince nesnel davrandığını göstermesi açısından güzel bir örnek.

Alevi-Bektaşiliğin sosyal kurumlarının başında Musahiplik, yani yol kardeşliği gelir. Alevi inancında bir Alevi'nin mutlaka bir musahibi olması zorunluluğu vardır. Musahibi olmayanlar ceme giremezler. Musahip olmak için iki can (erkek) birbiriyle sözleşirler ve karar verdikten sonra Musahiplik töreni yapılır. Böylece iki canın musahipliği kutsanmış olur. Musahip olan canların eşleri de bu törenle birbirlerine kendiliğinden musahip olmuş olurlar. Musahip olmak için erkekle bir erkeğin anlaşması gerekmektedir, bir erkekle bir kadının önce anlaşmasıyla olmaz. Fakat Yakup Kadri, romanında bir erkekle bir kadının musahipliğinden söz ediyor ki, bu da Bektaşi töresine aykırı.

> "Gerçi en çok Ziba Hanımefendi idi ki, Macid'in her ne olursa olsun Nigar Hanım'a musahip olması imkanını hazırladı." (s. 99)

Görüldüğü gibi Ziba kadın, Macid'le Nigar'ın musahip olması için gerekli koşulları hazırlıyor ve bu durumu da Nur Baba'ya bildiriyor. Nur Baba da zorunlu olarak kabul ediyor. Yukarıda da açıkladığım gibi bir erkekle bir kadının musahipliğinden söz ediliyor. Fakat kitapta musahip sözcüğünün yanına dipnot numarası konulmuş. Dipnotta da açıklama olarak karşılığı arkadaş olarak verilmiş. Oysa musahiplik, arkadaşlıktan öte bir kardeşliktir. Hatta kendi öz kardeşinden de ileri bir bağlılıktır. Sanırım yazar, bu sözcüğü tarikat arkadaşlığı, kardeşliği anlamında kullanmıştır. Tarikata girenlerin birbirlerini dost, can, arkadaş görmesi olayını belirtmek için kullanmışa benziyor. Eğer gerçek anlamda kullanmış olsaydı, musahiplik (!) töreninin sonu yine her zamanki gibi ayyaşlıkla, kadınla sarmaş dolaşlıkla bitmezdi.

Tüm bu olumsuz örneklerin yanı sıra Yakup Kadri, romanı yazmasının temelinde yatan nedenler olarak gördüğü Bektaşiliğin yozlaşmasını ve buna eleştirilerini doğru bir biçimde ortaya koymuştur. Kitabın ilk yayınlandığı 1922 yıllarını göz önünde bulundurursak Yakup Kadri'ye hak vermek gerekiyor. Görüşlerini Ziba Hanım kanalıyla şöyle açıklıyor:

> "Zaten bu çılgın kadın (Nasib Hanım) Bektaşiliği bir çocuk eğlencesine çevirdi; yalnız çocuk eğlencesi olsa iyi... *O, dergahları adeta birer randevu mahalli sanıyor.* (...) İlk geceden şarkı söylemeğe, köçekler gibi oyun oynamağa başladılar. İki kadeh fazla içince akılları başlarından gidiyor. Hele mürşit bir kere yüzlerine baktı mı, artık zaptedebilirsen et! Halbuki bizim bildiğimiz mürşidin nazarı irşat eder (doğru yolu gösterir), ifsat etmez (yoldan çıkarmaz). Dem alınır, fakat göbek atmak, kalkıp şakır şakır oynamak için değil... Dem, dergahların mihenk taşıdır. (...) Yalnız bu hal başlı başına tarikatın esasına, ruhuna aykırıdır; niçin Bektaşi sırrı demişler? Çünkü muhiblerden zakirlere hiç birşey olmayacak; erkan esrar içinde kalacak... Zaten tarikatın bütün manası bunda saklı değil mi? Bektaşiliği kolay zannediyorlar; hem ki, yirmi senedir mürşitler önünde diz çöküyorum, boyun eğiyorum; şimdi, bana sorsan ki, Bektaşilik nedir, vallahi cevap vermekten aciz kalırım.

Bu, ruhu tasfiye eden, bu insandaki cevheri eleyen, süzen bir şey... O kadar ulvi o kadar derin... (...)

- Şimdiki hanımlar, dergahları sadece birer muaşaka (sevişme) yeri zannediyorlar; muaşaka... Bari bunun ne demek olduğunu bilseler. Yalnız *Rauf Bey'le Nasib Hanım'ı sevişirken görmek insana muhabbetten, aşktan tiksinti veriyor; Allah vermesin, tıpkı hayvanlar gibi.*" (s. 62-63)

Bu anlatımdan 1920'ler Türkiye'sinde Bektaşi tarikatlarının nasıl yozlaştığını, sanki randevu mahalli olarak kullanıldığını, sürekli konuklarının ise daha çok kadınlar olduğunu görüyoruz. Gerçekten de o dönemlerde Kurtuluş Savaşı sırasında birçok savaş kaçkınlarının Bektaşi tekkelerine, dergahlarına sığındıkları, orayı tekke olmaktan öte içki alemlerinin kurulduğu, içkili kadınlı muhabbetlerin (!) yapıldığı bir yer olduğu anlatılmaktadır ki, Yakup Kadri de bu konudaki gözlemini yerinde yapmış ve bunu da romanında değerlendirmiş.[52]

Nur Baba adlı roman, o dönemlerde, Cumhuriyet'in ilânından sonra sahnelenmek istenmiş, fakat oluşan aşırı tepkiler sonuncunda gösterilememiştir.[53]

---

[52] Bu durum, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması kararını da hızlandırmıştır. 2 Eylül 1925'te alınan karar, 30 Kasım1925'te yasalaşarak yürürlüğe girmiştir. Atatürk, Tekke ve Zaviyelerin kapatılma gerekçelerini Nutuk'ta şöyle açıklar:
"Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve alınyazılarını ve canlarını, falcıların, büyücülerin, üfürükçülerin, muskacıların ellerine bırakan insanlardan meydana gelmiş bir topluluğa, uygar bir ulus gözüyle bakılabilir mi? Ulusumuzun gerçek niteliğini, yanlış bir yolda götserebilen ve yüzyıllarca göstermiş olan bu gibi adamların ve kurumların, Yeni Türkiye Devletinde,Türk Cumhuriyeti'nde daha da çalışmalarına göz yumulmalı mıydı? Buna önem vermemek, ilerleme ve yenileşme adına en büyük ve düzeltilemez bir yanılgı olmaz mıydı? İşte biz, Takriri Sükun Yasası'nın yürürlükte oluşundan yararlandıksa, bu tarihsel yanılgıyı işlememek için; ulusumuzun alnını olduğu gibi açık ve temiz göstermek için; ulusumuzun bağnaz ve Ortaçağ anlayışlı olmadığını kanıtlamak için yararlandık." Bkz. *Söylev* (sadeleştirilmiş), 3. baskı, Dil Derneği Yayını, 1998, Ankara, s. 304.

[53] Gökhan Akçura, "*Aile Boyu Sinema*" yazı dizisinde Nur Baba filmi hakkında şunları yazar:
"1921 yılında Akşam Gazetesi'nde tefrika edilirken bazı çevrelerde tepki uyandırdığı için yayınlanmasından vazgeçilen, ardından da kitap olarak piyasa çıkan Yakup Kadri'nin Nur Baba adlı romanı seçilir. Film, çekim sırasında da büyük baskılarla karşılaşır. Çünkü tabu olan bir konuyu, Bektaşi çevrelerini ele alıp eleştirmektedir. Çıkan olayları filmin yönetmeni Muhsin Ertuğrul şöyle anlatıyor: '*Filmin iç sahnelerini Defterdar Dikim Salonu'nda çevirdik. Dış sahneleri çekmek çok tehlikeli olaylara yol açtı. Eyüp Camii'nin avlusunda film çekerken korkunç bir saldırıya uğradık. Film çekme makinasını parçalamak amacıyla belki yüzlerce kişi kameranın üstüne saldırdı. O aralık derviş kıyafetiyle rol yapan ünlü aktör Vahran Papazyan, ancak kaçmak suretiyle yakasını ve canını kurtardı. Biz de film çekemeden oradan uzaklaştık. Vahram'ın kaçmasıyla boşalan derviş Figani rolünü ben yüklenmek zorunda kalmıştım*'. 1922 yılında tamamlanan filmin gösterimine sansür

Genel olarak *Nur Baba*'da arada bir olumlu yaklaşımlar yanı sıra Bektaşilik tarikatının olumsuz yönleri abartılı ve aşırıya kaçan birtakım olaylarla süslenerek anlatılmıştır. Kuşkusuz bunu okuyanın Bektaşiliği ve felsefesini yanlış algılama olasılığı çok fazla. Bu da insanları yanıltmaktan öteye gitmeyecektir. Bu nedenle bu romanı okumadan önce Bektaşilikle ilgili gerçek yapıtları okuyup *Nur Baba*'yı öyle değerlendirmekte yarar var.

Mermer Köşkün Sahibi (1959) - Refi' Cevad Ulunay

Alevi-Bektaşi yayın dünyasında adı hiç duyulmamış ya da çok az kütüphaneye girmiş kitaplardan biri de, yaşamının bir kısmı siyasal nedenlerden dolayı sürgünde geçmiş olan ve Kurtuluş Savaşı döneminde Ankara aleyhine yazdığı yazılardan dolayı "*Yüzellilikler Listesi*"ne giren gazeteci Refi' Cevad Ulunay'ın *Mermer Köşkün Sahibi* adını taşıyan romanıdır. Roman, 1959'da ilk baskısını yapmıştır.

Roman, ilk bakışta Nur Baba romanına benzemektedir. Fakat bu romandaki babalar, daha çok "*Dem babaları*"dır, yani mermer köşk dedikleri Bektaşi dervişler mezarlığında her akşam içki içen, esrar çeken baba erenlerdir.

Yazar, bu romanıyla Bektaşi fıkralarının baş aktörleri olan ve öte dünyayı fazla iplemeyen insanların yaşamını anlatmakta ve böylece Bektaşi tarikatının, dolayısıyla felsefesinin nasıl bir yozlaşmayla karşı karşıya bulunduğunu eleştirmektedir. Aslında romana Bektaşi babalarının dem sofrası demek yerinde olur. Çünkü bu sofrada, kendini tarikat mensubu gören, esrar çeken, beş parasız kalan, yatacak yer bulamayan, "*bir lokma bir hırka*"yı kendine ilke edinmiş tarik-i nazeninler bulunmaktadır. Yanı başlarında da on iki dilimli çeşitli boyutlarda ve biçimlerde baş mezar taşları eşlik etmektedir.

Ulunay, bu romanıyla bize Bektaşi literatüründe sıkça rasladığımız kavramları roman tekniğiyle açıklamaktadır. Roman, Ulunay'ın usta kalemiyle daha da akıcı ve hoş bir kitap olmuştur.

Yazar, karakter tiplemelerini çok ustaca vermiş. Sanırım bu da bir gazeteci olarak gözlemlerini iyi yapmasından kaynaklanıyor. Karakterler ise hep canlı ve gündelik yaşamda karşılaştığımız tiplerdendir. Farklı yanları, dem ve duman çekmelerinin yanı sıra hepsinin feylesofca konuşmaları,dünya ve ahiret yaşamına kalenderce yorumlar getirmeleri ve bu bohem yaşamlarıyla kimseleri rahatsız etmemeleridir. Kıyaslama yapacak olursak, *Nur Baba*'dan daha gerçekçi ve daha bir Bektaşicedir.

Romanda olup bitenlere dönecek olursak, romanın başkahramanlarından kiracı Raşit Bey, ev sahibine karşı kaybettiği mahkeme sonrası sokakta yürür ve yolu mezarlıktan geçerken bir ihtiyarla karşılaşır. Bu karşılaş-

---

izin vermez. Film, ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra, 13 Aralık 1923 tarihinde gösterilir. Yine de dinci çevrelerin tepkilerinden kurtulmak amacıyla ad değiştirilmiş ve Boğaziçi Esrarı olarak vizyona sokulmuştur. Büyük bir ilgi ve gişe başarısı sağlanır." Bkz: *Hürriyet* Gazetesi, 21 Ekim 1991.

mayla birlikte Bektaşice konuşmaların ilk işaretleri de ortaya çıkmış olur. Raşit Bey'le ihtiyarın konuşmalarına kulak verelim.

"Raşit Bey bu garip adamı dinlerken onu tetkik ediyordu.

- Sizin burada bir vazifeniz mi var?

İhtiyar:

- Ona benzer bir şey, dedi, fakat resmi değil.

- Hususi mi?

- Kendimin icad ettiği bir vazife... Ben bu mezarlıkta bu ölüler diyarında yaşarım. Bütün kabirleri bilirim. Sizin gibi beyler ziyarete gelirler, onlara rehberlik ederim, yol gösteririm. Üç çeşit ziyaretçi vardır. (...)

- Bu üç sınıf da sizi tanır mı?

- Beni herkes tanır, bana Avni Baba derler. *Tarik-i Nazenindenim.*" (s. 46)

Avni Baba, kendini Tarik-i nazenin sınıfından sayarak Bektaşi olduğunu vurgulamaktadır. Tarik-i Nazenin bir Bektaşi terimidir.[54] Tarik, tutulan yol, izlenen yöntem demektir. Tarik-i nazenin ise, Pir'in manevi yönetimindeki inanç birliği anlamında Hacı Bektaş Veli yolu: Bektaşiliktir.

Romanda daha çok içkiyle ilgili konuşmalara ve terimlere raslarız. Yine Avni Baba, mezarlıktaki yaşantıdan söz ederek Raşit Bey'i iyice şaşkına çevirir.

"Burada pek de yalnız sayılmayız, bazı eş dostlar gelir. Arada demleniriz de... Malum a, *Beng ü bâde, hayatı insana bir an için cennet yapar.*" (s. 48)

Bu konuşmada da içkinin kutsandığım, değer verildiğini görüyoruz. Beng sıfatı kullanılarak içkinin ölümsüzlük, sonsuzluk yaratan bir kutsal içecek olduğuna tasavvufi bir açıklama getirilmiştir.

Raşit Bey'le Avni Baba'nın mezarlık içinden geçişleri sırasında Bektaşi mezar taşlarının özellikleri ve mimari yapısı hakkında da az çok bilgi sahibi oluruz.

"Kalktılar. Bektaşi, kendi malikanesine gider gibi emniyetle yürüyordu. Sarımtırak yosunla kaplı taşlara basarak ilerliyorlardı. Eğilen Mücevveze, Kafesi, hatta Kallavi kavuklu taşların kimisi eğilmiş, kimisi yere uzanmıştı." (s. 48)

Konuşmada geçen Mücevveze, Kafesi ve Kallavi stildeki mezar taşları, Bektaşi dervişlerin, babaların kimliklerini, statülerini açıklayan mimari mezar başlarıdır. Bu sözcükler, mezar başı taşlarının kavuk biçiminde dilimli olduklarını göstermektedir. Bektaşilikte Elifi, Kamberi, Hüseyni

[54] Korkmaz, *Agy*, "Tarik-i nazenin" maddesi, s. 344.

diye anılan çeşitli mezar başı taşlar vardır. Bunlara Karaca Ahmet Mezarlığı'nda ve Merdivenköy Şahkulu Türbesi bahçesinde rastlamak olası.[55]

Ulunay, Bektaşi babaların bohem yaşamlarını iyi bir gözlem sonucu ustaca ve karamizah biçiminde betimlemektedir. Mezarlıklar arası yaşamı mermer köşkteki yaşama benzetmesi bile ayrı bir mizah yaratma sanatını göstermektedir ki, bu da Ulunay'ın aynı zamanda mizahi yönünü de ortaya koymaktadır.

Avni Baba, Raşit Bey'i mermer köşklerine götürür. "*Köşk*"ün durumu Raşit Bey'i şaşırtır. Avni Bey, evsiz barksız kalan Raşit Bey'e isterse burada kalabileceğini söyler.

> "Şayet, bu akşam gidecek yerin yoksa bizim kâşâneyi teşrif edersin. Benim postum üstünde sana da bir yer bulunur. *Bu dünya ham ervahlara dar, rindlere bol gelir.*
>
> - Eksik olma Baba Erenler! Sen çok derya dil bir adamsın, ruhumun pasını aldın.
>
> - Öyleyimdir... zaten bence tekamül de budur. (...) Ben Bektaşiyim ama, Bektaşiliği sade rakı içmekte bulanlar gibi değilim. Biraz düşünürüm, şu vücudumuza bak: Üç katlı bir konaktan farkı var mı? Evin kumandanı, efendisi olan dimağ en üst katta oturuyor. İkinci katta çeşit çeşit emeller, ihtiraslar, şehvet, gazab... Ne istersen var. Onları da kaburga kemiklerinden bir kafese sokmuş. Aşağı kat süfli, pis şeylere ait." (s. 61)

Avni Baba'nın bu konuşmasında Bektaşi felsefesinin bir çok yönlerini görürüz. Sözcüklerdeki gizemliliği, Bektaşi olmanın zorluğunu, biraz irdeleme yapıldığında bu öğretinin geniş bir hoşgörü, sabır ve alçak gönüllülüğe sahip olduğu ortaya çıkar. Örneğin rind sözcüğü bu anlamı yüklenmiş durumdadır. *Rind*, görünüşe önem vermeyen ve insanın özünde, konuşan bir tanrı niteliğinde olduğuna inanan gönül adamı, derviş demektir. Böylece insanlara dünyanın geniş geleceğini, dolayısıyla gönül köşkünde herkese yer olduğu söylenmek isteniyor. *Ervah* ise "ruhlar" demektir. Yazar, "*ham ervah*" sözcüğünü kullanarak bu dünyanın, her işin başında imanlarını öne sürenlere, öte dünyayı sürekli düşünenlere dar geleceğini vurgulamak istiyor. Bu kişiler, her şeyde sevap günah, helal haram ölçüsünü gözetirler. Dolayısıyla böyle kişilerin fazla alçak gönüllülüğü söz konusu olamaz.

Yazar, ayrıca Avni Baba nezdinde Bektaşiliğin salt içki içme felsefesi üzerine kurulmadığını da çok güzel ortaya koyar. Bunu da çok güzel bir felsefeyle, insan vücudunu üç katlı bir binaya benzeterek yapıyor.

Baba erenlerin sofrasında hep içki olacak değil ya. Müzik ve şiir de vardır. Yazar, Bektaşi müziğini de yakından tanıyan birisi olacak ki, buna da yer vermiş. Hem de Hûzi'nin ünlü şiirini kullanarak. Avni Baba'nın gür sesiyle dinleyelim:

---

[55] Merdivenköy'deki derviş mezarları hakkında bkz: *Anatolia Moderna-II, Derviches et Cimetieres Ottomans, Bibliothéque de L'Institut Français d'Etudes Anatoliennes d'İstanbul*, 1991, Paris; Thierry Zarcone, "Merdivenköy Tekkesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Bektaşi Coğrafyası", çev: İC. Erseven, *Nefes Dergisi*, sayı: 23, 1995

"Ben melamet hırkasını deldim, giydim eğnime
Ar ü namus şişesini yere çaldım, kime ne?
Haydar, Haydar
Sofular haram demişler şol aşkın şarabına
Ben doldurur ben içerim, günah benim, kime ne?
Haydar, Haydar." (s. 79)

Görüldüğü gibi bu şiirle, Bektaşi sofrası kutsanmış ve daha bir anlam kazanmış oluyor.

III – ÇAĞDAŞ TÜRK ÖYKÜSÜNDE "ALEVİLER"

Türk romanında Alevilik ve Bektaşilik olayının konu olarak yer almasındaki çekingenlik öykülerde de görülmüştür. 1918'lerde Ömer Seyfettin'in yazdığı, Kızılbaşlığın kötü anlamda işlendiği *Harem* öyküsünün dışında Aleviler ve Bektaşilerden ancak 1940'larda ve sonrası yıllarda söz edildiğini görürüz. Bu da romancılığa öykü yazmakla başlayan ve çoğunu roman bölümünde anlattığımız yazarlar sayesinde olmuştur. Bu yazarlarımız da bu konulara ilk önce ucundan kıyısından başlayarak el atmışlar ve daha sonra romana başlayınca genişçe yer vermişlerdir. Bunların başında Yusuf Ziya Bahadınlı, Ümit Kaftancıoğlu gelmektedir. Özellikle Kaftancıoğlu,bu konuyu öykülerinde en çok işleyenlerin başında gelir. *Dönemeç*, *Çarpana* ve *İstanbul Allak Bullak* adlı öykü kitaplarında Alevilerden söz eden öykülerine rastlamak olası.

Daha sonraki yıllarda ise Haldun Taner'in (1970) ve günümüz öykücülerinden Ali Balkız'ın (1999) öykü kitaplarında Alevilikle ilgili gelenek ve törelerden söz eden öyküler görürüz. Haldun Taner, Alevilik olayına Kızılbaşlık açısından yaklaşarak her zamanki gibi bilinen olumsuz yönünü ele alarak yaklaşmıştır. Balkız ise Alevi inançlarından yola çıkarak farklı bir pencereden eleştiri getirmiştir. Kimi öykücülerimiz daha çok Doğu ve Güney-Doğu Anadolu yöresinde din baskısı ve sömürüsüyle ilgili öyküler yazmışlardır. Özellikle batıl inançlar ve şeyhlikle ilgili. Bu öykücülerin başında da Osman Şahin ve Bekir Yıldız gelmektedir. Osman Şahin'in *Son Yörük* adlı tek kitaplık uzun öyküsü, Alevi/Türkmen temalarına yakın motifler taşıdığı için dikkat çekmektedir.

Alevilerden ya da Bektaşilerden söz eden öyküler yönünden Türk öykücülüğü, romana göre daha cılız ve geri kalmıştır. Eğer yazılmış öyküler varsa da bunlar bir kitaba girmemiş, bir derginin sayfalarında kalmıştır. Bu kitabın yazıldığı ana dek henüz böyle bir öyküye rastlamadım.

Günümüzde, özellikle edebiyatta post-modernizm akımı egemen olduğu için bu tür öykülere rastlamak biraz zor. Sanırım bu konular, öykücülerimizi fazla rahatsız etmekte ya da yazılmaya değer görülmemektedir. Öykü

yazmak, romana göre biraz daha zor ve ince kurgu gerektiren bir yazım işi olduğu için konuyu, öykünün kısa sınırları içinde sınırlamak biraz ustalık gerektirmektedir. Belki de çoğu öykücülerimiz bu nedenle kaçınmaktadırlar.

Değerlendirmeye aldığımız öykü kitaplarına, daha doğrusu kitapların içindeki konumuzla ilgili öykülere dönecek olursak, şunları söyleyebiliriz:

Harem (1918) - Ömer Seyfettin

Harem adlı öykü, aynı adı taşıyan kitabın son öyküsüdür. Konumuz açısından bu öykü dikkatimizi çekmiştir. Ömer Seyfettin'in 1918'de yazıp *Türk Kadını* mecmuasında ilk olarak yayınlanan bu öyküsünde, boşanma noktasına gelmiş karı kocanın, birbirlerinden habersiz olarak tuttukları günlükleri okuyarak yine birbirlerini sorgulamaları, evliliklerini yeniden gözden geçirmeleri anlatılmaktadır. Yalnız bu sorgulama sırasında birbirlerini suçlarken, yaptıkları ahlâksızlıkları, aldatmaları Kızılbaş sözcüğüyle yapmaktadırlar ve bu tavırlarıyla da kızılbaş sözcüğünü, *ensest* ilişkinin açıklaması için araç olarak kullanmaktadırlar.

Karısı Nazan'a günlüğünü okuyan öykü kahramanımız Sermet'in, günlüğüne yazdığı bir bölüm, çok çarpıcı ve düşündürücüdür. Yalnız, Sermet günlüğünü okumadan önce kağıtlara isim yazıp çekme oyunundan söz eder. Bu kağıtlarda kadın, erkek hakkında ne düşünüyor; Erkek, kadın hakkında ne düşünüyor, gibi sorular vardır. Çıkan yanıtlara göre ortalık şenleniyor.

> "Dikkat ettim; isimleri bir kağıda tesadüf etmiş kadınlarla erkekler, oyundan sonra gayri ihtiyari bir cazibeye kapılmışlar gibi, hemen yan yana gelip konuşmağa başlıyorlar. Yani... Ne diyeyim? Adeta bu melun oyun, bir '*promiscuité* kumandası." (s. 147)

Görüldüğü gibi Sermet'in, nasıl da art niyetli düşündüğü ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kullandığı Fransızca bir sözcük olan *promiscuité*, bu niyeti daha da pekiştirmektedir. Çünkü sayfanın altında verilen dipnotta bu sözcüğün anlamı olarak, "*karmakarışık cinsel ilişki*" açıklaması yer almaktadır.

> "*Promiscuité* ne?
>
> - Evvel zamanda insanlar, daha hayvanlara pek yakın iken ferdi izdivaç yokmuş. Sürü halinde yaşarlarmış. Kabilenin bütün erkekleri, bütün kadınların müsavi surette kocası imiş.
>
> Nazan şaştı:
>
> - Olur iş değil...
>
> - Niye? Basit bir teşkilatın basit neticesi! Doğan çocukların anası babası da kabilenin bütün halkı imiş. Bu hal, ayin gibi hâlâ bazı cemaatlerde devam eder. *Mesela 'Kızılbaşlar' gibi*... Ne ise... Okuyorum: Kağıtların açılması, mumun sönmesi... Her kadın yabancı bir erkekle ruhen birleşiyor. Yalnız eskiden vücutlar birleşirmiş; şimdi ruhlar... Bu vahşet, bu iptidailik değil de nedir?" (s. 147)

Görüldüğü gibi Ömer Seyfettin, bu öyküsünde Kızılbaşlığı olumsuz anlamda ele alarak işlemiş, bir kabile öyküsüne göndermede bulunarak bugün kızılbaş diye adlandırılan Alevilerin, ortak kabile yaşamını sürdüren, doğan çocukların babası belirsiz birer "*piç*" olduklarını ileri sürmektedir. Aynı biçimde *Üç Nesil*'de de aynı öykü, bir söylenceye dayanılarak işlenmiştir. (s. 379)

Bu anlatımda da görülüyor ki, Cumhuriyet'in ilk dönem öykücülerinden sayılan ve öykü kitapları Milli Eğitim Bakanlığınca sürekli okullara önerilen öykücü yazar Ömer Seyfettin, aydın kimliğine (!) yakışmayan bir tavır sergilemiştir. İşin bir başka boyutu ise, yukarıda adını andığım öykücülerden Balkız, Alevi-Bektaşi camiası içerisinde bilinen, tanınan biri olması yanı sıra Ömer Seyfettin adına düzenlenen öykü yarışmasında (1991) ödül kazanmış bir arkadaşımızdır. Yazıları ve konuşmalarıyla, dernek içi aktif göreviyle Alevilik ve Bektaşilik hareketi içerisinde mücadele veren öykücü bir dostumuzun, Aleviliği böyle aşağılayan, karalayan bir öykücünün adına düzenlenen bir yarışmaya katılıp ödül kazanması ayrı bir çelişki olsa gerek...

Hasan Boğuldu (1943) - Sabahattin Ali

Sabahattin Ali'nin *Yeni Dünya* adlı öykü kitabında yer alan *Hasan Boğuldu*[56] adlı öyküsünün konusu, Balıkesir-Edremit yöresinde Tahtacılar diye anılan Aleviler arasında geçmektedir. Bir Tahtacı geleneğinin anlatıldığı bu öykü, daha sonra filme alınmış ve sinemalarda gösterilmiştir.[57]

Öykü, temel konusunu Balıkesir, Edremit'in dibinde yükselen Kaz Dağı'ndaki bir çağlayandan almaktadır. Bugün de bu yer, *Hasan Boğuldu* diye anılmaktadır. Bu çağlayana adını veren Hasan'ın burada boğulması, daha doğrusu sevdiği Tahtacı kız için kendisini öldürmesi olayı ise yıllardır Edremit halkının ağızdan ağıza aktardığı bir halk öyküsüdür. Sabahattin Ali, Edremit yöresi halkından dinlediği bu sıcak ve yalın sevda öyküsünü ustalıkla işleyerek ölümsüzleştirmiştir.

Hasan Boğuldu, Edremit yöresinde Kaz Dağı eteklerinde yer alan, Tahtacı diye anılan Alevi insanların otantik yaşamlarından ve kültürlerinden, inançlarından motifler taşıdığı için çarpıcı ve sade bir öykü özelliği göstermektedir. Konuşmalar daha çok Türkmen geleneğine özgü deyim ve kavramlarla yüklüdür. Örneğin Tahtacı yaşamını çağrıştıran Yörük sözcüğü en çok kullanılan bir sözcüktür öyküde.

Edremit'e yeni atanan kaymakam, Edremit pazarına çıra ve bal satmaya geldiğinde ahbap olduğu bir Tahtacı'dan, "*ak sakallı bir yörük*" (s. 134) diye söz etmektedir. Rakının adı ise, öyküde "*acı su*" dur.

"Aksakallı yörük, kaymakamı yaylaya davet eder.

---

[56] Öykü, ilk olarak *Yurt ve Dünya* dergisinde yayınlanmıştır. Sayı: 21, Aralık 1942.

[57] Bu öykü, daha sonra filme alınmış, Hülya Avşar ve Yalçın Dümer baş rollerde oynamıştır-İCE.

- Çadırda yatmayı gözün tutarsa buyur! Taze bal yersin, kana kana acı su içersin! demişti." (s. 134)

Kaymakam, aksakallı yörüğün davetini kabul eder ve obasının bulunduğu Yüksekoba'ya gitmek ister. Edremit'te Zeytinli köyünün kahvesinde birilerine yolu sorar. Kahvedekilerden biri, Yüksekoba'dan, o gün Edremit'e pazar alışverişi için gelen Yüksekobalı Hacer'le gidebileceğini söyler.

Kaymakam, Hacer'le birlikte Yüksekoba'ya gitmek için yola düşer. Yarı yolda, Hasan Boğuldu denilen çağlayanın yanında soluklanırlar. Hacer, kaymakama buraya niçin "*Hasan Boğuldu*" denmesinin öyküsünü anlatır.

Hasan adındaki bir genç, Tahtacı yörüklerinden bir kıza, Emine'ye aşık olur. Fakat Emine, yiğit, gözü pek, kendine özgüveni olan ve kendi geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir genç kızdır. Sevdaları tutku halini alır. Bir gün Hasan, Emine'ye "*artık bu işi bitirelim*" der. Fakat Emine, geleneklerine göre yetiştiği için obanın töreleri karşısında Hasan'ın ezileceğini ve kendisiyle evlenebilmek için kendi obasının töresine uymak zorunda ve bunun da zor olduğunu bildiği için olumsuz yanıt verir.

"Bunu duyunca Hasan'ın aklı başından çıvmış; Emine'nin eline sarılmış:

- Aman yörük kızı, aman biricik Emine'm! Senin tatlı dilini duyan, güler yüzünü gören bir daha seni nasıl unutur? Böyle deme, burda kal. Sen bahçeye bakarsın, ben zeytine giderim, kimseye muhtaç olmayız...

Emine acı acı gülmüş de demiş ki:

- İnsan nereye giderse rızkı da beraber gidermiş; bunu düşündüğüm yok. Ama ben dağlıyım, bu çukur ovalarda kalamam. Köyünüzün eli kınalı kızlarına katışamam, senin içine dert olur... *Kızılbaş kızı geldi de Hasan'ı elimizden aldı derler*, benim içime dert olur. Yörük kızı dağdan köye, çadırdan eve inmemeli... Ben seni görmemeliydim... Hadi benim Sarı Hasan'ım, tut ki, birbirimizi düşte görmüş de uyanmışız.. Bırak beni de gideyim!" (s. 144)

Aşkına karşılık alamayan, Emine'nin açık ve gerçekçi konuşmasının karşısında dünyası yıkılan Hasan, daha sonra kendini göle atar ve boğulur. İşte bu nedenle boğulduğu yere Hasan Boğuldu adı verilir.

Burada Emine'nin daha akılcı ve gerçekçi bir tip çizdiğini görürüz. Çünkü duygularına egemen olmasını bilmekte, bir dağlının ovada yaşayamayacağını, yaşamaya kalkarsa diğer kızlar tarafından istenmeyeceğini, "*Kızılbaş kızı*"[58] diye horlanacağını apaçık görmektedir. Burada mantık ön plandadır. Bu da yazarın öyküyü ustaca kurgulamasından kaynaklanmaktadır.

Sabahattin Ali, romanlarıyla ve öyküleriyle Türk edebiyatında önemli ve saygın yeri olan ünlü bir yazarımızdır.

Pertev N. Boratav'ın bir yazısında belirttiği gibi *Hasan Boğuldu*'daki anlatım, içeriğine yakışan bir olgunluktadır:

---

[58] Filmde "Kızılbaş" sözcüğü kullanılmamıştır-İCE.

> "Sabahattin Ali, halk dilinin esrarlı güzelliğini bulmuş, artık konuşan, modern bir hikayeci değil, onun bütün anlatma ustalığını almış bir yürük kızıdır... Bu hikaye, bize milli masal, hikaye, efsane ve menkıbe mevzularımızın sanat sezişine sahip bir yazıcının elinde ne güzel işlenebileceğinin de gösteriyor."[59]

Boratav'ın, yine bir başka yazısında[60] belirttiğine göre, *Hasan Boğuldu* öyküsünün başka anlatımı da bulunmaktadır. Bu anlatımlardan birine göre Kopuk Hasan adında birisi, o bendin başında düzenlenen bir içki aleminde bendin derin sularına düşüp boğulmuş ve bu nedenle buraya *Hasan Boğuldu* denilmiş.

Sabahattin Ali, diğer roman ve öykülerinde kullandığı biçemin dışında başka bir yol dener. Folklor verilerinden, halk şiiri ve öykülerinden yararlanır. Fakat bu tavrını nedense başka öykülerinde göstermemiştir. Bu nedenle bu öyküsü, diğer öyküleri arasında gözden yitmekte, folklorik özelliği fark edilememektedir. Oysa bu öyküsüyle Sabahattin Ali, folkloru öykülerinde ya da romanlarında ustaca ne kadar değerlendirebileceğini de ortaya koymuştur.

Gül Yüzlü Efendim (1964) - Yusuf Ziya Bahadınlı

Öykünün yer aldığı *İtin Olayım Ağam* adlı öykü kitabı, on iki kısa öyküden oluşan bir yapıttır. Bahadınlı'nın ilk edebiyat ürünlerinden biridir. Belki de kendini yazarlığa hazırlamak için kanat alıştırma türü öyküler dersek yerinde olur. Öyküler, güzel ve içimizden insanların yaşamlarından kesitler sunmasına karşın anlatım açısından çok zayıf kalmaktadır.

Gül Yüzlü Efendim adlı öyküsü ise, yine Alevi kültüründe Hacı Bektaş Veli'nin torunlarından sayılan, ayakları öpülecek denli tapılan ve Aleviler arasında "*Efendim*" diye çağrılan bir Dedenin, köylüler tarafından nasıl karşılandığını ve bu *Efendim*'in nasıl inanç sömürüsü yaptığı anlatılmaktadır. Burada anlatılan Dedelik olayı, daha sonra *Güllüceli Kazım*'da genişçe işlenmiştir.

Öykü, "*Efendim*" denilen, Hacı Bektaş Veli soyundan bir Dedenin, bir talibinin kızına göz koyarak ve çirkin bir biçimde kirleterek "*Alevi yol ve erkânı*"na ihanet edişi ve bu tavrıyla Dedelik kurumuna nasıl zarar verdiği sergilenmektedir.

Dede (*gül yüzlü efendim*), köyde Musa'nın evine konuk olur. Musa, Dede'ye niyazda bulunur, bağlılığını gösterir. Musa'nın yeni nişanlanmış Leyla adında bir kızı vardır. Musa, kızını, "*Aha şu kapının önünde dikilen maktum kölendir, adı Leyla, yeni nişanladık. Öl de ölsün, hizmetine baksın gidinceye dek!*" (s. 19) diye tanıtır. Dede, gözlerini Leyla'dan ayıramaz. Leyla bir köylü kızıydı. Fakat bilinen bir köylü kızı değildi. O, kışın bir kaya kovuğunda açan, tüm insanların göremediği bir çiçeğe benziyordu.

---

[59] *Yurt ve Dünya*, Mayıs 1943, Alıntı: Sabahattin Ali, *Yeni Dünya*, Kitap hakkında yazılar, s. 154, Cem Yayınevi, 1982.

[60] Alıntı: Filiz Ali Laslo- A. Özkırımlı, *Sabahattin Ali*, s. 286, 1979.

Gözleri iri ve yeşildi. Burnu kemerli, dudakları kalın, boynu uzun, beli ince güzel bir kızdı. Dede, Leyla'ya vurulmuştu. Musa'ya kiminle nişanlandığını sorar. Musa, damadının askerde olduğunu, iki yıldır izine gelmediğini, bunun için yardımcı olmasını söyler. Dede, konuyla ilgileneceğini söyler. Bunu duyan Leyla çok sevinir, sevincinden yerinden uçacak gibidir.

Ertesi sabah, Dede, Musa'yı çağırır ve çare bulduğunu söyler. Leyla'nın kendisiyle birlikte şehire kadar mutlaka gelip Askerlik Şubesi'ne gitmesi ve kendi ağzından bir dilekçe vermesi gerektiğini söyler. Musa, içinden kızını tek başına göndermeye razı gelmese de Dede'nin ısrarları karşısında birşey diyemez ve boynu bükük kabul eder. Dede, köyde cem yapmadan bir an önce Leyla'yı, askerdeki nişanlısına izin çıkarmak bahanesiyle (!) jipine bindirip şehire götürür. Gül yüzlü efendim, Dede, Leyla'nın nişanlısına izin çıkaramaz, ama bir otel odasında Leyla'nın elbiselerini çıkarır.

Öykünün sonu şöyle biter:

> "İki gün sonra Musa, Leyla'yı şehirde bir otel odasında buldu. Leyla, o Leyla değildi artık. Yataktan kalkamıyordu. Gözlerinin önü kömür karasıydı. Dudakları çatlak, dudakları şiş, dudakları mor mordu. Leyla babasının yüzüne bakamıyordu. Ağlıyordu, durmadan. ağlıyordu.
>
> Musa, ne yapacağını, ne düşüneceğini, ne söyleyeceğini bilemiyordu. Alıklaşmıştı, aptallaşmıştı. Elinden birşey geldi yalnız: ağladı! hıçkıra hıçkıra, sarsıla sarsıla ağladı, ağlaştılar...
>
> Leyla'nın da, Musa'nın da kutsal bildikleri dünyaları yıkılmıştı." (s. 23)

Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu (1970) - Haldun Taner

Türk tiyatrosu ve öykcülüğünün önde gelen isimlerinden biri de kuşkusuz Haldun Taner'dir. Türk tiyatrosu için yazdığı oyunlarıyla büyük bir üne kavuşmuştur. Özellikle *Keşanlı Ali Destanı*, *Sersem Kocanın Kurnaz Karısı*, *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım* oyunları en önemli yapıtlarıdır.

Haldun Taner, tiyatroda gösterdiği başarısını, yazarlıktaki ustalığını öykücülükte de göstermiştir.

Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu adını taşıyan öykü kitabında yer alan iki öyküsü, konumuz açısından önemlidir ki, bu öyküler "*Kantar Katibi Ali Rıza Efendi*" ile "*Ablam*" dır.

Kantar Katibi Ali Rıza Efendi

Kantar katibi Ali Rıza Efendi, kahvededir. Emekliler, emekliliği yakın olanlar arada bir buraya uğrayıp sohbet ederler, birbirlerine yarenlik yaparlar. Ali Rıza Efendi, bir yandan gazete okumakta, bir yandan da diğerlerine söz yetiştirmektedir. Oruçludur (!) ve iftarı kaçırmamak için iki de bir saatine bakmaktadır. "*İftarı kaçırmayayım*" diyerek kahveden ayrılır.

> "O gidince istasyon müdürü, kahveciye:
>
> - Ne istedin adamdan, dedi. Keyfini kaçırdın oruçlu oruçlu.

- Bırak allasen müdür bey. Bazan kanıma dokanıyor vallaha. Sen onun oruçlu olduğuna inanıyor musun? O ne hinoğlu hindir o, *o ne kahpe dinli kızılbaştır o!* Müslüman olsa acımak bilir. Görmedin mi, gazetede ölüm haberlerini okurken, nasıl parlıyor gözü. Cami avlularında gezişi neden? Cenaze görmek için. Sanki ölenlerin ömrü bununkine eklenecek. Kötü yürekli vesselam. Ölse acımam, emin ol.

Tellal Kasım:

- Doğru, dedi. Gavur gibi adam.

Gözlüklü postacı:

- Esnaf bile denemiş, dedi. Bir dükkana girse, akşama kadar işler kesat gidiyormuş." (s. 38)

Taner, bu öyküde Ömer Seyfettin gibi aynı yanlışlığa düşmüş ve Kızılbaş sözcüğünü olumsuz anlamda kullanmıştır. Bu tavrıyla Kızılbaşların (Alevilerin) "*kahpe dinli*" olduğunu, "*Müslüman*" olmadığı için Ali Rıza Efendi'de "*acıma duygusu*"nun da gelişmediğini vurgulamaktadır. Buradan da Alevilerin, H. Taner'in deyimiyle Kızılbaşların "*Müslüman olmadıkları*", ayrıca acıma duygusu yalnızca Müslümanlarda olur gibi bir düşüncesini de ortaya koyuyor ki, bu da yanlış bir yaklaşım.

Ablam

Ablam adlı öyküde ise, üniversitede tanıştığı yabancı bir kızla olan ilişkisini anlatmaktadır. Öykülemede yazar, birinci tekil kişi olarak kendini kullanmış. Bu durumda olaylar, "*Ablam*" dediği yabancı kızla yazar arasında geçmektedir.

Ablam, yazarımızla olan dostluğunu ilerletir. Sözde ilişkileri bacı kardeş çerçevesindedir. Abla, Berlin'e dönmeden bir gün önce kahramanımız, sinema dönüşü yanına uğrar. Ablası (!), üzerinde tiril tiril bir kimono ile kapıda karşılar. Seksi bir havası vardır. İçeri geçerler. Abla, tavırlarıyla kahramanımızı sevişmeye davet etmektedir; fakat kahramanımız ise Türk konukseverliğinden ve kıza kötü gözle (!) bakmak istemediğinden sözde yaklaşmak istememektedir. Kahramanımız düşünür.

"Öpsem mi dersin? Öpmek lazım galiba... Kardeşlik, vatandaşlık, insanlık, an, durum, dekor, her şey bunu icap ettiriyor. Tam ben böyle düşünürken üzgün gözlerini kaldırıp ıslak ıslak bana baktı. Ve işte o anda, tövbeler olsun, *abla-kardeş, kızılbaşlar gibi sarmaş dolaş oluverdik.*" (s. 54)

Taner, önceki öyküsünde olduğu gibi burada da Kızılbaşları kötüleyici bir diyalog kurmuş. Kızılbaşları, ensest ilişki içerisinde bulunan bir topluluk olarak tanıtmış. Taner'e göre Kızılbaşlar, abla-kardeş gibi sarmaş dolaş olup sevişiyorlar. Görülüyor ki, burada da yüzyıllardır, okumamış cahil, gerici, bağnaz kesimin yaptığı karaçalmalar, aşağılayıcı sözler, kentli aydınlarımızın yapıtlarına yine aynı olumsuz anlamda malzeme olmuş ve kullanılmıştır. Örneğin Taner, her iki öyküsünde de Kızılbaş sözcüğüne

yüklenen olumsuz anlamı çürütecek bir diyalogu, sözcüğün geçtiği konuşma bölümlerinden sonra kahramanlarından birine ya da kendisi araya girip çürütmemiş, gerçek anlamda bir aydın tavrı gösterememiştir. Ömer Seyfettin'de de bu olmuştur. Ömer Seyfettin, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yazdığı için o günkü gerici, yobaz çevrenin etkisinde kalmış olabilir. Fakat Haldun Taner ise, Cumhuriyet sonrası kuşaktan ve Cumhuriyet devrimlerine tanık olmuş çağdaş, ilerici bir aydın kimliğine sahip kişidir. Aradan seksen yıllık bir Cumhuriyet yılı geçmiş bulunmaktadır. Artık bu olumsuz düşüncelerin, romanlarda, öykülerde ve diğer edebiyat yapıtlarında ortadan kalkmış olması gerekirdi.

Hakullah (1972) - Ümit Kaftancıoğlu

Kaftancıoğlu, 1970'de "*Dedelik*" olgusunu işlediği ve haklı olarak eleştirdiği, röportaj/öykü türü çalışması olan *Hakullah* adlı çalışmasıyla Ali Naci Karacan ödülünü kazanmıştır. Dedelerin, Alevi talipleri nasıl sömürdüğünü, cahilliklerini ve Kars yöresi Alevilerin Dedeye olan katı bağlılıklarını, inançları uğruna kendilerini soyan, zorla hakullah denilen hizmet parası toplayan Dedelere karşı tavrını, gerçek bir Dedenin nasıl olması gerektiğini yalın bir dille anlatmaktadır. Gözlemleri yerinde ve gerçekçidir. Okuduğumuzda ister istemez, Aleviliğin bir çıkar ve geçim yolu olduğunu,olayların örgüsü içinde halimize gülünecek ve ağlanacak durumların da varolduğunu görürüz. Daha doğrusu Kaftancıoğlu, bu çalışmasıyla Alevilik konusunda fazla bir şey vermeyen bir cahil Dedenin elinde, varını yoğunu veren saf, körü körüne inanmış Alevilerin gözlerini açmaları için rehber olmaktadır. Küçücük bir kitapçık olarak yayınlanan *Hakullah* adlı bu çalışmanın yeniden yayınlanması ve hatta Alevi-Bektaşi örgütlerine ücretsiz dağıtılması gerekir görüşündeyim.

Kaftancıoğlu, hakullah kavramına şöyle yaklaşmaktadır:

> "Hakullah, eskiden beri bildiğimiz, verdiğimiz şey. Allah hakkı demek... Hakullah, dedelere, efendimlere verilir.
>
> Dergaha gider. kimin kimsenin hakkı değildir. Kimse yiyemez onu." (s. 7)

Yazar, gittiği köyde (Damal), köylülerin ağzını yoklamak için hakullah konusunda tuzak sorular sorar. Köylülerden biri, Murat Çavuş, belli ki, Dedelerden çok çekmiş olacak ki, kızgınca yanıt verir.

> "Niye gezer bunca yeri? Yol parası, gezme, yeme, yatma işini neyle yürütüyor Dede'miz?
>
> - Neyle gezecek, niye gezmesin? Gittiği her yerde istediğini alıyor. Açıkçası, o ki, saklımız gizlimiz yok, söyleyim. *Hakullah* topluyor. Hakullahı bilir misiniz?
>
> - Azdan az bilirim, bilirim ya, gene de açıklasanız iyi olur.

- Hak yoluna verilen şey. Allah hakkı demek. Öyle bir hak ki, ne istense vereceksin. Verdikçe gelirin artar, tanrı bol eder nasibini. Öyle inandırılmışız." (s. 20)

Kaftancıoğlu, Murat Çavuş'un verdiği yanıtla yetinmez. Daha sonra köye gelen Dedeyi cem sırasında fırsat kolluyarak önce Teslim Abdal'dan bir dörtlük okur, arkasından hakullah konusunda köşeye sıkıştırır.

"*Teslim Abdal* bunda alim oluptur
Nefsine uymayıp, hakkı bilüptür
Yalanla talibin malın alüptür
Her kim yerse o Peygamber etidir."

Kaftancıoğlu, Alevi-Bektaşi halk şiirini de çok iyi bilen yazarlarımızdandır. Bu yönünü tüm kitaplarında ustaca kullanmasını bilmiştir. İşte aynı ustalığı ve ince zeka kıvraklığını ve de sözlü halk kültürünü aktarmadaki yeteneğini Dedenin de karşısında gösteriyor ve sanki bir aslan gibi avını köşeye sıkıştırıveriyor. Böylece Dedeyi de çaktırmadan sınavdan geçirmektedir.

"Beni kararıp pusarak dinledi. Elindeki kaşığın titrediğini söyleyebilirim. Ben üstüne gittim iyice:

- Teslim Abdal burada kimlere vuruyor, size mi? Bakın diyor ki, 'Talibin malını yiyenler Peygamberin etini yiyor.' Bu ağır bir söz.

Güçlükle yutkuna yutkuna:

- Doğru demiş, ben de öyle derim, yalanla dolanla talibin malını yiyenler, Hak yoluna yetirmeyenler var.

- Siz nereye yetiriyorsunuz?

- Hakullah, Hak yoluna yetirilir, verilir.

- Sizin nereye ulaştırdığınızı nasıl bileceğiz?

- Talibin içine ikilik girerse, verdiği hak yoluna gitse bile hak bunu kabul etmez. Bunları dile getirmeyin." (s. 34)

Görüldüğü gibi, yazar, burada özde yıllardır Dedeler tarafından hakullah adı altında sömürülen Alevilerin, sessiz çoğunluğun dışa vuran sesidir, gürlemesidir. Kaftancıoğlu, Alevi-Bektaşi kültürünü Dededen çok iyi bilmektedir. Amacı, saf, inanmış, kendisinden bir keramet beklemiş böyle cahil, fazla bilgisi olmayan taliplerinin gözü önünde, işi salt hakullah toplamaktan öteye gitmeyen Dedesini mahcup (!) ederek uyanmalarını, ayıkmalarını sağlamaktır.

Acaba talipler Kaftancıoğlu'nun bu tavrını gerçekte destekliyorlar mı, tüm bu söylenenlere karşın Dedelerine hakullah vermekten kaçmıyorlar mı? Buna bakalım. Kaftancıoğlu, ne kadar Dedeleri eleştirse de Dedenin yine de hakullah peşinde olduğunu sezer.

"Ara sıra dışarı çıkıp hakullahların toplandığı yere bakar. Kırgızların ağılda toplanmaktadır Hakullahlık koyunlar." (s. 36)

Kırgızların ağılma gider, hakullahlıklara bakar. Solağın Aşır'a sorar:

"Aşır Amca, kaç koyun oldu? Değdi mi gelmesine Dedemizin? dedim.

- Oldu oldu, epey oldu. Dur bakam iki yüze yaklaştı. Üç koyun daha gelse iki yüzü bulacak, düz olsun ki." (s. 38)

Bu anlatımdan anlaşılıyor ki, Dede, epey hasılat toplamış durumda. Eğer bugünün hesabıyla değerlendirecek olursak, bir koyun ortalama 70 milyondan 200 koyun 14 milyar etmektedir. Oysa bugün asgari ücretin 100 milyon TL olduğu ya da ortalama bir memurun yıllık gelirinin 2,5 milyar TL olduğu bir ülkede Dede'nin bir köydeki cemden topladığı hakullah, üst düzey gelir sahibi sınıfına sokar ki, bu da Kaftancıoğlu'nun basa basa üzerinde durduğu gibi açık bir sömürüdür.

Bu sömürü iki yüz koyunla kalmamaktadır. Örneğin, köyden Tucu Hala'nın, özellikle Kaftancıoğlu'nun sayarak elde ettiği rakama göre, "*On yedi teneke peynir, üç teneke daha kapatılacak. On teneke de yağ tamamlanacaktır.*" (s. 40) Bu durumda elinden Dedelik gelebilen bir Dede, neden köy köy dolaşıp talipleriyle cem (!) etmesin ki!...

Gerçek bu kadar açık olmasına karşın, yine Alevi köylüler, yok yoksul kalmayı göze alıp hakullah vermekten kaçınmamaktadırlar. Çünkü, Tucu Hala'nın dediği gibi, "*Hakullah, hak yoluna verilir*" inancı egemendir.

Yazar, Tucu Hala'ya sorar:

"Kış katığınız, yavanlığınız var mı?

- Yok oğul yok. Olanı da satıp borcumuza vereceğiz.

- İyi ama hakullaha buluyorsun.

- Biz hak yoluna vereceğiz ki, hak da bize vere. Onu ağzıma almak olur mu oğul?" (s. 40)

Yazar, Dedenin yanına döndüğünde onu hâlâ saz çalarken, ama neşeli bulur. Çünkü toplanan hakullahı öğrenmiştir.

"Takdir ilahiden budur nasibim,
Az verilmiş çok istesem çare ne?
Buyumuş kazancım, buyumuş kısmim*
Bülbül gibi zar eylesem çare ne?" (s. 41)

Kaftancıoğlu, röportajında gözlemlerini yazıya aktarırken halk inancındaki söylencelerden de yararlanmış. Bilindiği gibi Alevi inancında kutsal yerlerin önemi büyüktür. Onlara göre, mutlaka oraya Hızır'ın eli değmiştir ya da Hz. Ali'nin atının ayak izi vardır. Bu inanış, Anadolu'nun hemen hemen her yerinde yaygındır. Aynı inanış, Kars yöresi Alevilerinde de vardır. Yazar, röportaj yapmak için yanında gideceği köyden Hamza Amca'yla yolda konuşurlar ve bir yayladan geçerler. Hamza Amca, bir yeri gösterir ve anlatır:

* Vezin gereği "kısmetim" yerine kullanılmıştır.- İCE.

"Efendi bak, (...) Burası, şu atlarla çiğneyip geçtiğimiz yer ulu bir yerdir. O köylerin hangisinden, kim buradan geçerse, attaysa, arabadaysa iner, yayanısa elindekileri bir yere kor, o kayanın üstünde bir iz vardır, onu öper., yüz sürer ona. Hızır, bir söylentiye göre Hazreti Ali, buradan geçmiş, atının ayağı bu taşa iz bırakmış. İşte onu öper, ondan bir yardım beklerler. İnsan çıkmazlarda olunca yerdeki taştan, uçan kuştan bir yardım bekler. kınamakta doğru olmuyor. Diyeceksin ki, taş ne yardım eder insana. Doğru, doğru ya, nerden ne beklesinler?" (s. 9)

Hamza Amca, bir gerçeğin altını çizmektedir. İnsanların, dediği gibi, "*yerdeki taştan, uçan kuştan*" medet ummaları yüzyılların getirdiği cahilliğin, batıl inancın bir sonucudur. Buna benzer yalın bir gerçeği Ali Balkız'ın *Delikli Taş* öyküsünde de görürüz. Bu inanış, bugün de aynı biçimde sürmektedir.

Hakullah'ta, hakullahın yanı sıra Dedelik kurumunun da kıyasıya eleştirildiği görülür. Yazar, burada da uyarıcı, gerçeğin ne olduğunu gösteren tavrını göstermektedir. Bunu yaparken yazılı kaynakları da belge olarak sunmaktadır. Yine Hamza Amca'yla söyleşirken Evliya Çelebi'yi kaynak göstererek şu bilgileri verir:

"Ben Evliya Çelebi adında bir gezginin kitabında şöyle bir şey okudum. O kitapta yazıyor ki, Hacı Bektaş'tan sonra bir takım dedeler, babalar, Hacı Bektaş'la ilgisi, ilişkisi olmayan bir takım uydurma çelebiler, alevi kesimi arasına yayılarak bir takım işler çevirdiler çevirmeye başladılar." (s. 10)

Kaftancıoğlu, burada da Dedelerle, Çelebilerle ilgili gerçekleri bildiği için doğru söylem içindedir. Aynı konuya, Bahadınlı da "*Gül Yüzlü Efendim*" adlı öyküsünde değinmiştir. Bu öyküde "*Efendim*" diye saygı gören Hacı Bektaş Veli soyundan geldiği varsayılan bir Çelebi'nin, talibinin kızına nasıl sulandığını ve daha sonra kandırıp nasıl kirlettiğini önceki sayfalarda anlatmıştık:

Şimdi seccadeye çıkmış kabalar
Üstüne yol sürsen, döner çabalar
Talibe hakkı bildirmeyen babalar
İnanma ki, cehennemin itidir.

Bilip Ehl-i beyti var olasınız
Tövb'edin ki, hakka yar olasınız
Pir deyip şunlardan ne umarsınız
Yok onun ötesi itten kötüdür.

Teslim Abdal bunda alim oluptur
Nefsine uymayıp hakkı bilüptür
Yalanla talibin malın alüptür
Her kim yerse o Peygamber etidir.

Kaftancıoğlu, Evliya Çelebi'nin böyle söylediğini Dedeye söyler. Dede de kendini bu tür Dedelerin dışındaymış gibi görür ve "*Yerden göğe kadar haklı adam*" (s. 20) diye yanıt verir.

Evliya Çelebi, ta yüzyıllar önceden gerçeği görüp böyle dese de ne yazık ki, bu röportajda olduğu gibi Dede, taliplerin gözünde yine de saygın ve kutsal bir makama sahiptir. Çünkü Dede, Solağın oğlu Aşır'ın dediği gibi, "*Kırk yılda bir doğan güneş*" gibidir. (s. 25); köye gelirken, "*sanki cumhurbaşkanı gelmiş gibi karşılanır*". Çünkü, Dede, köylülerin gözünde "*medet kapısı, dertlere derman bulan*"dır. (s. 23)

Dede, yukarıda tırnak içinde verdiğimiz tanımlara uygun birisi gibi görülür ve kadınlar, Dedenin el suyundan "*dertlerine derman*" bulmaya çalışırlar. Dede, getirilen leğende, Kaftancıoğlu'nun, "*bir ıslattı desem yeter de artar bile*" (s. 27) dediği gibi elini yıkar.

> "Hizmet başladı. Muhammed Ağa, el suyu getirdi. Dedemiz elini uzattı, ılıcak suyu durmadan oluk gibi döktü 'Süpürgeci Salman'ın torunu.' Bütün suyu elinden geçirdi dedenin, leğene döktü. Leğen geriye gidince 'el suyu, kutsal suyu', dedenin el kirini içecek olanlar çıktılar. (...) Leğen ve onu elinde geriye, dışarıya götüren Muhammed Ağa, ortalarda yok, öyle çokuşmuşlar, başlarını öyle sarmışlar ki... Koyunlar tuza böyle saldırmaz. Dede'nin elinin suyunu leğenden parmaklayan yüzüne sürüyor, parmağını yalıyor, daha daha eli yetenler bir yudum içiyor." (s. 28)

Görüldüğü gibi Dedenin el suyunun kiri bile kutsal. Bu suyun kutsallığına Güleser Bacı, toz kondurtmuyor.

> "Uyyy, kurban olam onun el suyuna da el kirine de. Bize ondan başka kanat geren mi var? Bunlardan, 'efendim'lerden, 'Dedeler'den biri buraya ayak basmasın, bolluk yağar başımızdan." (s. 28)

Peki, kadınlar neden Dedenin el kiri suyunu böyle yüzlerine, gözlerine sürüyorlar? Kuşkusuz, bunda yatan inanışın kökeni, Hacı Bektaş Veli'nin abdest almak için kullandığı suyu gizlice içen Kadıncık Ana'nın hamile kalması öyküsüne dayanmaktadır. İşte Çelebiler (bugünkü Ulusoylar) denilen Efendimler, bu yolla Hacı Bektaş Veli'nin torunu sayılmaktadırlar. Bundan dolayıdır ki, Çelebiler (Efendimler), Aleviler ve Bektaşiler gözünde yüce ve ulu kişidirler. Hz. Ali'ye, Hacı Bektaş Veli'ye gösterilen aynı saygı ve sevgiyi görürler. Aynı biçimde bu Çelebilerden icazet alan Dedeler de kendilerini "*büyük*" ve "*ulu*" kişi olarak görürler.

Alevi kadınları, Kadıncık Ana'nın yaptığı gibi yapsalar da bu durumdan Dede hoşnuttur. Çünkü, taliplerinin gözünde saygınlığı gittikçe artmaktadır. Rahatsız olan yazar ise, "*el suyunu*" içmek için kadınların koşuşturmasının doğru olup olmadığını sorar. Dede hiddetle yanıt verir:

> "Dedem, bakın şu topluluk, şu talip dediğiniz müritleriniz, 'el suyunuzu içmek' için koşuştular... Bu doğru mu?
>
> - Doğrusu moğrusu yok. Getir doktorunu, sağlık işlerini yerine koy, önünü al. Sen bunları yapmazsan bunlar daha çok el suyu da içer abdest suyu da. Doğum yapacak bir kadın. Bu dağın başında, kimseden bir yardım yok. Ölümle başbaşa. Bir biz varız, ona da karışmayınız. O ki, inanıyorlar, size ne? Dedim ya inanmak, bağlanmak? Onlar el suyunu bile şifa biliyorlar." (s. 35)

Görüldüğü gibi, her ne kadar Kaftancıoğlu Dedenin cahilliğini, sömürgenliğini ortaya koysa da bir yerde Dede, gerçeğin altını çizmektedir. Gerçek yalın bir biçimde, Güleser Bacı'nın, "*Uyyy, kurban olam onun el suyuna da el kirine de. Bize ondan başka kol kanat geren var mı?*" (s. 28) ve Dedenin, "*Getir doktorunu, sağlık işlerini yoluna koy, önünü al*" (s. 35) sözlerinde yatmaktadır. Burada da en büyük görev, kuşkusuz devlete, devletin yöneticilerine düşmektedir. Eğer geri kalmışlıktan kurtulmak isteniyorsa... Yoksa bu halk, usta şair Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın dediği gibi, "*Uyandırmazsan uyanacak gibi değil.*"

Çarpana (1975) - Ümit Kaftancıoğlu

Almanya Dönüşü

Kaftancıoğlu, *Çarpana*'da "*Almanya Dönüşü*" adlı öyküsünde Alevi-Sünni ayrımını, Alevilerin Almanya'ya gitmesi ve dönmesi sonucu ekonomik yönden biraz kendilerine çeki düzen vermelerini ve az da olsa rezillikten kurtuluşlarını anlatır. Alevileri böyle gören Sünnilerin, Almanya'ya gidebilmek için Almanya'dan izine gelen Alevi işçilere nasıl yağcılık yaptıklarını, çıkarları için kin ve öfkelerini unuttuklarını ortaya koyması açısından çarpıcı bir öykü sunmaktadır. Alevilere "*gavur*" diye bakan Sünnilerin gözünde Almanın gavur parası, artık en kıymetli para olmuştur, dinden imandan da önde...

1960'larda Almanya'ya büyük işçi göçü başlamıştı. Diş muayenesinden sağlam çıkanlar, Almanya yollarını tutar ve ellerini de iyi tutup ceplerini marklarla doldururlar. Türkiye'ye izine gelişleri, ayrı bir festival olmuş. Bir elinde son sesine kadar açılmış teyp ve başında telekli fötrüyle köyün alt başından üst başına dek volta atmalar,artık türkülerimizde, destanımızda yer almaya başlamıştı.

"Ay doğar bedir bedir
Yel eser ılgıt ılgıt
Sırıtır sıram sıram
El kapıları el kapıları da
Kölelik kapıları"
Hasan Hüseyin Korkmazgi

"Bir adımız alamanya beyleri
Bir yanımız anadoluya çıkar
Döner dişlilere çark olur
Daha bırakmadan karasabanı"
Gülten Akın

Buna benzer tabloyu Kaftancıoğlu'nun bu öyküsünde tüm çıplaklığıyla ve acımtırak bir lezzette buluruz. Camili köyünün Sünnileri, "*Kızılbaşların çoğunun Almanya'ya kağıdı çıktığı*" için kızgındırlar. Kars'tan köye dönüşlerinde olayı kendi aralarında tartışırlar.

"Bak hele, *kızılbaşlardan çoğunun Almanya'ya çağrısı çıkmış*. Bizim köylerden daha ses soluk çıkmadı. Çıldır bir yandan, Ardahan bir yandan, Şavşat batıdan, Posof kuzeyden gelip *kızılbaşları yok etmedik ya iyi oldu*. Şimdi onlar gitsin, yesin içsin, para kazansın, *biz tanrının Müslüman kulları* sürünelim." (s. 81)

Görüldüğü gibi Almanya'ya gitmek, yalnızca "*Tanrının Müslüman kulları*"na, yani Sünnilere haktır, onlar gitmelidir. Alevilerin gitmesi onlara göre caiz değildir. Çevre köylerden ne kadar kızılbaş köyü varsa hepsinden birkaç kişi işlerini bitirip Almanya'ya giderler. Almanya'ya kağıdı çıkanların, gitme günü Hanak'm içinde arabaya binmeleri, el sallamaları Sünni köylerini ezer, yıkar. Bir tek kişi gelip de "*yolunuz açık olsun, güle güle gidin*" demez. Her bir Sünni, bir duvar dibinden, kahvehanenin penceresinden gidenlere hınç dolu gözlerle bakarlar. Hatta kızılbaşları arabasıyla Kars'a götüren Ömer'e, "*Bundan sonra onun arabasına biz binmeyelim.*" (s. 81) diyerek tavır alırlar.

Bu kin ve öfke dolu tavırlarının sonucunda hiç kimse, gerçekten Ömer'in arabasına binmez. Sünni köye hiç yolcu taşıyamaz olur Ömer. Ömer'in arabasına binmek hem zaman açısından, hem kolaylık açısından daha avantajlı iken ta Ardahan'dan, Şavşat'tan, uzak yerlerden araba çağırırlar. Artık Ömer'i bir yana itmişlerdi. Çünkü Ömer, Sünni olmasına karşın Sünnilere ihanet etmişti onların gözünde. Açık açık sataşırlar Ömer'e.

"*Sen Kızılbaşları taşı* Kars'a, az olursa taa Almanya'ya götür.

- *Senin arabaya Kızılbaşlık bulaştı*. Müslüman olan o arabaya binmez." (s. 81)

Sünni köylerin Ömer'i dışlamaları karşısında Ömer, eskisi gibi kazanamaz, hatta darboğaza girer ve bunun üzerine Hopa-Rize-Trabzon arası çalışmaya başlar. Sünni köyleri sevinirler, "*İşte böyle, biz sürgün ederiz adamı*" (s. 82) diyerek övünürler.

Kızılbaşların Almanya'ya gidişinden beş altı ay sonra Sünni köylerinden, "*Tanrının Müslüman kulları*"ndan da gidenler olur. Bunlar da görkemli bir törenle Almanya'ya yolcu edilirler. Gidenler gurbete, çalışmaya değil, "*cennete hurilerin arasına*" gidiyor gibiydiler. Ay geçmeden Almanya'dan mektuplar gelmeye başlar. Bir Sünninin mektubunda bir "*Kızılbaş köylüsü*"nün de selamı vardır ya da tersi. Mektup dağıtma işini de Ömer yapar. Böylece Sünnilerle Aleviler arasında gittikçe bir yakınlaşma başlar. Köye ilk gelenler Kızılbaşlar olur. Karşılamaya Alevi ve Sünni köyleri hep birlikte giderler. (s. 82)

Kaftancıoğlu, Almanya'dan izine gelişi gerçekçi ve yalın biçimde gözlem gücünü de kullanarak şöyle anlatır öyküsünde:

"Almanyalılar, hemen ayrılmazlar Hanak'tan. Kaymakamın, savcının, yargıçların, nüfusçunun, polislerin, başçavuşun, yazmanların.. Hanak'ı elinde tutanların masalarına birer ikişer gösterişli sigaralar koydular. Lokantayı özel olarak kapattılar. 'Şu andan sonra her gelen yesin, kim olursa olsun, para almayacaksın, parası bizden' dediler. Köylü, kentli, Kızılbaş, yerli, Sünni... dolan dolana oldu. Almanyalı Kızılbaşlar

> Hanak'ı ilk kez çiğnediler. İki kuruşluk çay şeker alırken belleri iki katı. Şimdi tekelciye garson yolladılar. Bira getirttiler. 'Almanya'da hep bira içeriz. Orda su içmek ayıptır' dediler. 'Alıştık' dediler." (s. 83)

Almancı kızılbaşların gelmesiyle Hanak esnafının yüzü gülmeye başlar. Almanya'ya gitmeden önce iki metre bez almaktan yoksun olanlar, şimdi top top alıyorlardı. "*Bir çift kumlu lastik papuç almaktan yoksun Kızılbaşlar, şimdi onar çift yirmişer çift kundura alıyorlardı.*" (s. 83)

Almanya olayıyla birlikte Alevi ve Sünni köylerinde büyük değişimler olur. Almanya, her iki kesimi ortak bir noktada birleştirmiştir. Bu da yeşil marklar, Alman malı giysiler... Konuşmaları tam değişmese de görüntüleri değişmiştir. Alevi ve Sünni iki Almancı yan yana gelince ne berikinin aklına "*Aleviliği*", ne de ötekinin aklına "*Müslümanlığı*" (Sünniliği) gelir. Gelirse sarışın Alman karıları Margirit, Maria ya da mark gelir..

Yazar, Alevi, Sünni Almancıların kadına bakış açılarında nasıl bir değişme olduğunu da çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. Haydar'ın ağzından dinleyelim:

> "Canım, dedi, ayıp mayıp yok., Avrupa'da. Almanya'da yok. Orda nasıl biliyor musun? Yolda bir kadın hoşuna gitti mi, gidip söylüyorsun, 'Ben seninle yatmak istiyorum' diyosun olup bitiyor. Hemen kadın seni arabasına alıyor, evine götürüyor. Ovvh, Alman karıları nasıl biliyor musunuz? Bal gibi bal, tereyağıyla bal. Birinde bir kez bir sarışına gittik... Yanımda Camili'den Osman'ın oğlu vardı. Margirit kızın adı da, Osman'ın oğlu kızın adını Meryem koydu. Sünni inancına göre günahmış da adını değiştirdi." (s. 86)

Belli ki, Haydar abartıyordu. Ekmeğini yediği Alman toplumun kadınlarını aşağılamış, onları fahişe yerine koymuştu. Üstelik bunları anlatırken kendisinin ne kadar değiştiğinin, yozlaştığının farkında bile değildir. Onun için her şey yeşil Alman markı. Bir Alevinin kadına bakış açısının kapitalist sistemle nasıl değiştiğinin açık bir örneği. Daha önceleri erkek görünce kaçan kadınlar, Haydar'ı, Almanya'ya gidecek olanlar için bir köprü olarak gördüklerinden artık çekinmiyorlar, kaçmıyorlardı. Üstelik Haydar'ın bu anlattıklarını "*yırtıla yırtıla gülüşerek*" karşılarlar.

> "Eee Haydar dediler, orda nasılsınız, *Kızılbaş Sünni çatışması, kaynaşması var demek ki. Bir kadını bölüştüğünüze göre.*" (s. 87)

Yazar, can alıcı noktayı iyi yakalamış. Yüzyıllardır devam eden Alevi-Sünni çatışmasında, bir türlü kurulamayan dostluk, inançlara saygı ve aynı toprakta yaşama kavramı, kapitalist sistemin yozlaştırıcı mekanizması ve Alevi kültüründe en büyük suç kabul edilen bir davranışı, salt Alman parasının hatırına hoş görme ve bunların sonucu olarak Alevi bir Almancının geldiği sosyo-kültürel çürümeyle sonuçlanan durum.. Bu çarpıcı örnek, köyden kente (burada daha gelişmiş bir uygar kente) göç olayının Alevi yaşam biçiminde yarattığı değişim açısından çarpıcı bir örnek. Demek ki, Aleviliğin kentte değişime uğraması kaçınılmaz oluyor. Sanırım bu örnek, kentte yaşayan Aleviler için bundan sonra, "*kent koşullarında Alevilik nasıl yaşatılmalıdır, nasıl olmalıdır?*" gibi sorulara yanıt arattıracaktır.

Haydar'ın gelişi olay olmuştur. Alevi-Sünni köyleri arasında koca dağ büyüklüğünde oluşan buzlar, çabucak erimeye başlamış, yüzyılların kini, öfkesi, öç alma duygusu üzerine sanki toprak çekilmiş de yüzyıllık bir dostluk varmış gibi artık ayrı-gayri güdülmüyordu. kızılbaşları taşıyor diye Ömer'e kızan Sünniler, bu kez o kızılbaşlardan birisini, Haydar'ı kendi köylerine (Sünni köye) davet etmekte bir sakınca görmüyorlar, davet etmek için yarışa giriyorlardı.

Almancılık, Haydar'ın gözünü köreltmiştir. İnançları ve yaşam felsefesi değişmiş, kendi töresine ve kültürüne aykırı sözler etmeye başlamıştır. Cahilliğini parayla örtme sevdasındadır.

Kaftancıoğlu, bu duruma değinir öyküsünde: Kadınlar Alman parası görmek isterler. Haydar, cebinden bir tomar mark çıkarıp içinden pembe bir tanesini uzatır. Para kadınların elinde elden ele dolaşır. Sünni Osman Amca'nın, "*Yeter artık, verin Haydar efendinin parasını*" demesi üzerine Haydar, karşı çıkar:

> "Yoo, o parayı onlara verdim. Kadınlara içki tutsak, almazlar, sigara içmezler. Bizim kadınlar olsa her şey yaparlar. Sizinkiler böyle bir şey almayınca, ben de markları onlara bıraktım." (s. 89)

Görüldüğü gibi Haydar, bilmeden "*bizim kadınlar*" dediği Alevi kadınları "*her şey yapmakla*" suçlamakta, aşağılamakta, onların içki ve sigara içebildiklerini böbürlenerek anlatmaktadır.

Öykünün ilerleyen satırlarında Sünnilerin Alevi kadınlara bakış açılarının da değiştiğini görüyoruz. Namus yönünden "*hafif*" gördükleri kızılbaş kadınlarını şimdi artık "*bacı*" olarak görmekteler ve hatta karşılıklı "*kız alıp vermek*"ten söz etmektedirler. Başka bir Sünni köyden Hacı Ağa ile Haydar'ın köylüsü Hamza konuşurlar.

> "Bundan sonra aramızda kız alıp verelim mi, ne dersiniz? Kendi payıma ben Sünniye kız verebilirim. Siz? Siz de verir misiniz bize? dedi Hamza.
>
> - Haydar Efendi evli olmasaydı, köyün bütün kızlarını dizerdim sıraya, seçer, beğenir alırdı dedi Hacı da." (s. 91)

Artık tüm köylerin en büyük hayali Almanya'ya gitmektir. Sünni köyün gençleri, bir umut kapısı olarak Alevi Haydar'ı görmekte, gidebilmenin yollarını ondan öğrenmek istemektedirler. Daha önceleri, kapılarını açmayan Sünniler, artık karılarını kızlarını kıskanmaz olmuşlardır. Günde beş vakit namazı unuturlar, köyün imamını da yoldan çıkarırlar.

Kaftancıoğlu, bu öyküsünde olaylara doğru yaklaşımlarda bulunmuş, gerçeği olduğu gibi yalın bir biçimde anlatmıştır.

Yüzyıllardır sürüp gelen tarihsel düşmanlık, işin içine çıkar ilişkisi girince hemen unutuluyor, her şeyin yerini kapitalizmin yarattığı hayali dünya alıyor. Öyle ki, köylüler, salt Almanya'ya, "*sahte cennet*"e gidebilmek için her şeylerini vermeye razılar. Dinlerini ve imanlarını bile...

Haydar'ı köylerine davet etmek için yarışan Sünni köyleri,

> "*Ya sen Sünni ol, ya Hacı amcanın oğlu Kızılbaş olsun.*"

"*Benim oğlan Almancı olsun da Kızılbaşın en kızılı olsun*, ben razıyım."

"Öyle bir yardımı olsa da Haydar efendinin, *hepimiz kızılbaş olsak*." (s. 93)

diyerek niyetlerini Müslümancı değil, kapitalistçe ortaya koyarlar.

Görüldüğü gibi gerçekler acı ve düşündürücü. Kitabımızda bol örneklerle vermeye çalıştığımız, öteden beri sürüp gelen kara çalmalar, iftiralar, kin ve öç duyguları Kaftancıoğlu'nun öykülerinde (biraz abartılı anlatılsa da olaylar gerçek) de görüldüğü gibi işin içine Almanya girince bir anda yok oluyor. Bu da gösteriyor ki, insanları birbirine düşman eden nedenin temelinde yatan en büyük sorun ekonomiktir.

Yüzyıllardır sürüp gelen Alevi-Sünni düşmanlığı, öykü boyunca Almancı olmakla nasıl ortadan kalktığını göstermesi açısından çarpıcı ve o kadar da düşündürücü bir olay. Kaftancıoğlu'nun gözlemleri ve saptaması doğru. Bu değişimin sonucunu yine kahramanları konuşturarak veriyor.

"'Meğer bizim elliliğinde, sizin Sünniliğin de, Müslümanlığın da peygamberi Almanya'ymış. Bak nasıl birleştik' dedi Hamza.

Bekirimamlı Hacı güldü:

- Hamza Ağa, sözün yerden göğe doğrudur. Almanlar bizim peygamber değil, tanrımız. Ali'si, Veli'si, Ömer'i, Bekir'i kaldı artık geride...

- Eh, dedi Hamza, Eh bundan sonra durulmaz. . Alman gibi Tanrı her zaman bulunmaz. Bin yılda bir Zühre yıldızı! Alman aramızı yaptı, düzeltti. *Ben bilirim, Kızılbaşlara ölüm diye Sünni köyleri çevre köylerden, ilçelerden de yardım almıştı, bizi kesmek için at binmişti. Şimdi at binip evlerine davet ediyorlar.* Ne diyelim, dünya durdukça Almanya var olsun" (s. 91)

Haydar, artık Almanya'ya gitmek için bir "*umut kapısı*"dır. Almancı olabilmek için onu kurtarıcı görürler. Sünni köylerden evine gelip davet edenlerin sayısı bilinmez. Yine bir davet için gelenlere Haydar'ın amcası çıkışır ve yukarıda örnek olarak verdiğimiz alıntıda yatan gerçeği, Haydar'ı kullanmak isteyen Sünnilerin yüzüne vurur. Burada yazar, tarihsel bir gerçeği tüm çıplaklığıyla ortaya koymuştur. Çünkü Haydar'ı davet etmenin altında onun Alevi oluşu değil, para babası bir Almancı oluşu yatmaktadır. Belli ki, yazar burada açıkça tavır koymaktadır. Hamza'yı (burada yazar Hamza'yla özleşmektedir) konuşturarak her iki tarafı da üstü kapalı eleştirmektedir.

"Üç davetli birdenbire tek vücud oldular:

- Yemeyiz, biz sizleri de Haydar Efendiyi de severiz, sayarız. Deey yüz yıllık dostuz, komşuyuz. Ayıp değil mi böyle demeniz?

Sözün gerçeğini Hamza söyledi gene:

- Ne komşusu, ne yüz yıllığı, biz aslında bin yıllık düşmanlarız. İlle ne var ki, var olsun Alman parası. Hepimizi kardeş etti birdenbire. Ne Muhammet, ne Ali, ne Rus, ne Atatürk bizi kardeş edebildi. Bir avuç para

hepsinden üstün. Hepsi bu, gerçek bu. Ne saklıyorsunuz? dedi." (s. 94-95)

Hamza Ağa'nın söylediği doğruydu. Almanya, ne Kızılbaşlık ne de Sünnilik bırakmıştı köylülerde. Hepsi unutulup gitmişti. Konuşulan Almancılardı, Alman parasıydı. Memurun, öğretmenin adı anılmaz olmuştu artık.

Yazar, *Almanya Dönüşü* adlı öyküsüyle yoksulluk çemberini kırmak için kişinin imandan da vazgeçebileceğini, paranın imandan üstün olduğunu, hatta "*Tanrı*" (s. 91) yerine geçtiğini, yüzyıllardır devam eden Alevi-Sünni düşmanlığının, Almanya'ya işçi göçü nedeniyle buzdağının erimesi gibi nasıl eridiğini, erirken etrafa nasıl taşkın ve kırıp dökücü olduğunu, buzun altında dinin imanın mı, yoksa Alman markının mı kaldığını çok çarpıcı anlatırken acı acı da insana soluk aldırmaktadır. İnsanın sorası geliyor: Gerçekten yüzyıllık düşmanlığı ortadan kaldırmak için önce para mı, yoksa hoşgörü ve sevgi mi gerekli? Paradan yana tavır alanların acıklı ve komik hallerini Kaftancıoğlu, alay edercesine traji-komik bir biçimde ortaya koyuyor.

Dönemeç (1976) - Ümit Kaftancıoğlu

Yat-Kalk

Yukarıda yazdıklarımızın birçoğu bu öykü kitabında da işlenmiştir. Örneğin *Dönemeç*'te yer alan *Yat-Kalk* adlı öyküde, köye cami yapılması için Muhtar, bekçiyi köye tellal çıkartır. Fakat bu cami yaptırma işine köylüler pek fazla yanaşmazlar. Kimileri karşı çıkarlar. Köy, Sünni ve Alevidir. Aralarında ikilik vardır. Çünkü "*Osmanlı*" dedikleri devletin memurları, "*Osmanlı'dan yana*" olanlar, Türkmenleri (Kars yöresinde Aleviler, Türkmen diye anılırlar) "*Kızılbaş*" olduklarından dolayı her gördüklerinde aşağılamışlar, hakaret etmişler, dalga geçmişler, hatta bir iyi de sopa çekmişlerdir. Devletin zorla cami yaptırması olayına başta Muhtar karşı çıkmaktadır; fakat aynı zamanda devletin seçilmiş bir yöneticisi, mülki amiri olduğu için de eli kolu bağlıdır. Çünkü köyde devleti temsil etmektedir. Dolayısıyla kendi kendine karşı çıkmak gibi bir durumla karşı karşıyadır. Muhtar, olayı şöyle anlatmaktadır:

> "Bakın, hepten de Osmanlıya atmayın. Bugünecek bizim için çıkmış binlerce söz var. *Yok, mum söndürmüşüz, yok ana bacı bilmemişik...* Geçenlerde Osmanlının gittim şeherine. Bir aşhana vardı. İki lokma birşey yiyem dedim. Daha girer girmez, ağzınacak dolu aşhanada yüzümden aldılar. '*Olan Türkman, olan Kızılbaş, olan mum söndürdünüz mü? Olan kim kimin karısını aldı.*' Bunlarlan doyurdum da karnımı çıktım." (s. 77)

Yine aynı köyden Tekeş ise, başından geçen bir dayak yeme olayını anlatır. Bu da Ardahan yöresinde Kızılbaş bilinen Türkmenlerin devletin

gözünde nasıl göründüğünü, nasıl takdir (!) edildiğini göstermesi açısından çarpıcıdır.

> "Tekeş, kesti Muhtar'ın sözünü:
>
> - Bizim başımıza geleni duymadın. O gün burada Yaşar'la dilazarlık ettik . Aha şu Yemlikli deresindeki iki evlek için... Bindik atları da gittik Osmannının kapısına. Hay gitmez olaydık. O zabıtlık mı, sabıtlık denen biri... Bize ne dese beğenirsiniz? '*Ulan Kızılbaşlar, siz mum söndürdünüz. Karıyı bölüşemediniz* . Söyleyin bakayım kimin karısıydı bölüşemediğiniz? Donduk kaldık. Ne diyeceğimizi şaşırdık. 'Biz geldik ki, derdimize derman olasın, efendi, sen bize böyle dersin, ayıp değil mi?' Böyle dedim ve ağzım kapandı. Bir dövdü beni, bir dövdü. '*Olan Kızılbaş, sen ayıbı nerden biliyorsun*, bana mı öğretiyorsun?' dedi de yapıştırdı. Gene o söz, bir demiyor, bin demiyor. '*Olan Kızılbaşlar tez söyleyin, mum söndürdünüz, peki o karının, bölüşemediğiniz o karının adı neydi, size helal da bize haram mı?*'" (s. 78)

Mahkemeye Tekeş'den şikayetçi olmak için giden Yaşar, zabitin dayağı karşısında davasından vazgeçer, ama yine de sopa yemekten kurtulamaz.

Bu alıntıyı yorumlayacak olursak, "*Osmanni*" denen devletin (ki bu Türkiye Cumhuriyeti devletidir), hem Alevi köyüne zorla cami yaptırmakta (*12 Eylül sonrasında Tunceli köylerine yapıldığı gibi-İCE*), hem de hakaret üstüne hakaret etmekte. Bu tavır devletin açıkça Alevileri zorla, baskıyla asimile etme politikasının şiddetçi yanını göstermektedir. Daha doğrusu Alevilerle "*alay etmektedir.*"

Köylüler, devletin baskısından, dayağından kurtulmak için cami işlevini görecek bir dört duvarı çevirirler. Çünkü Muhtar'm dediği gibi:

> "Eğer ki, Tanrı onları, yapacakları camiyle kul sayacaksa, eğer ki, Osmannı ikiliği böyle yok edecekse, öpüp başlarına koyarlar. Bakalım sonu ne olacaktır?" (s. 78)

Sonu, hiç de umdukları gibi olmaz, yine de sataşmalardan, hakaretlerden kurtulamazlar. Ne Tanrının has kulu olabilirler, ne de ikilik ortadan kalkar. Tersine mezhep ayrımcılığı gittikçe artar. Çünkü, dört duvar yapıldıktan sonra Ardahan'da Türkmenlerin cami yaptığı herkesin dilindedir. Ardahan'da, her tarafta, "*Türkmen adam olacak, cami yapmış, var olsun Osmanni.*" (s. 80) diye söylenip sevinmektedirler. Öyle ya, daha başlarda örnek olarak verdiğim diğer kitaplarda Alevilerin Müslüman olmadıkları, roman kahramanları tarafından vurgulanmıştı.

"*Osmanni*"nın Alevi köyüne cami yapmasına Ardahanlılar sevinirken, camiyi yapan ustalar (Sünnidirler) ise, tersine, karşı çıkmakta ve devlete kızmaktadırlar. Köylülerden Himmet'in oğlu, cami yapılmaması için söylenirken, ustalar kızar ve suçu "*Osmanni*"ya atarak şöyle derler:

> "Ha bu Osmannı gerçekten akılsızdır. *Ha bu Kızılbaşlar namaz mı kılar, daa.*
>
> Himmet'in oğlu: 'Niye kılmayalım? Nakışı, ediği mi var? Yat kalk! Daha ne? Duyan işiten mi var dediklerini?..'

> Ustalar işi bırakmak isterler. Himmet'in oğlu ustaları iyice kızdırır. 'Bırakmazsanız sizden alçağı yok... Ben gene de bunun içinde cem yapacağım. Ne sandın?'..
>
> Diğer usta keseri bırakır: '*Olan kızılbaş, kesenin de kesilenin de koyarım .mına.* Ne pok yersen ye...'
>
> Muhtar, Himmet'in oğluna kızar: 'Senin cemine de derim, sana da!. Himmet'in koca damları, koca evleri başına mı çöktü. Git orda yap cemini.'" (s. 80)

Camidir, cemevidir derken tartışmalar, birbirine söz atmalar uzayıp gider ve sonunda Himmet'in oğlu noktayı koyar

> "Biz Allah, Muhammed, Ali demişiz. Ötesi size kalsın" (s. 81)

Cami yapıldıktan sonra Sünnilerden birkaç kişi gelir, bir kaç kez namaz kılar. "*Kızılbaşlar namaz kılmazlar*" diye Alevileri suçlayan Sünniler de bir daha camiye hiç uğramazlar ve cami yapıldığıyla kalır öylece. Kış gelince köyde cemler de başlar. Bu kez cem, Kız Memmetler'in evinde yapılacaktır. Ama, cem yapılacak ev çok küçük olduğu için gelenler üst üste otururlar, sığmazlar. Bu durum karşısında Ağdede, canlara şöyle der:

> "Canlar, bakın ev küçük, sığışamıyoruz. Bundan sonra camide yapalım cemimizi derim." (s. 83)

Ağdede'nin sözü üzerine camide cem yaparlar. Daha sonra burada da cem yapmayı bırakırlar. Camide ne namaz kılan, ne cem yapan olduğu için zamanla her tarafını otlar bürür. Sonunda Seyfullah Dede, "*Burdaki cem, Ali divanında geçgel olmaz.*" (s. 83) der ve camide bir daha cem yapılması olayını tümüyle gündemden kaldırır.

İstanbul Allak Bullak (1983) - Ümit Kaftancıoğlu

Bu öykü kitabı, Kaftancıoğlu'nun 1980'de kurşunlanarak öldürülmesinden üç yıl sonra yayınlanmıştır. Sağlığında yazdığı, müsveddeler halinde sakladığı, bazılarını yayınladığı öykülerden oluşmaktadır. Yazko Yayınları arasında çıkan bu kitap, Adnan Özyalçıner tarafından yeniden gözden geçirilerek yayınlanma aşamasına getirilmiş ve yayınlanmıştır. Böylece Kaftancıoğlu'nun diğer öyküleri gibi yeni öykülerine kavuşmuş olduk.

İstanbul Allak Bullak'ta İstanbul'a gelen gençlerin öyküsü anlatılmaktadır. İçlerinde bir grup öğretmenin de yer aldığı gençler, kendilerince İstanbul'u allak bullak etmeye çalışıyorlar. Bu gençler, kendilerine kucak açan İstanbul gibi bir kentte vur patlasın çal oynasın eğlenecekler, onların gelişiyle kent allak bullak olacak. (!) Fakat zamanla, İstanbul'un o insanı yutan caddelerine, sokaklarına girdikçe kendilerinin nasıl allak bullak oldukları görülecektir. Çünkü kent, bir karabasan gibi üstlerine gittikçe çökmekte, boğmaktadır.

Öykülerin tümünde bu ana çelişki bulunmaktadır. Kırsal kesim öykülerinde olsun, kent öykülerinde olsun, köyden kente geçişin, geçiş isteğinin yaşanmış olması, yaşanması olası öyküler yer almaktadır.

Konumuz açısından ise, kent öyküleri dışında yer alan, özellikle çoğu karakterlerini Hakullah'tan tanıdığımız isimlerin yer aldığı iki öykü dikkatimizi çekmektedir ki, bunlar da *Ali Darı'nda* ile *Karakazan-Şeydullah* adlı iki öyküsüdür.

Ali Darı'nda

Bu öyküde, musahip olan çiftlerden Hazırgada'nın görgüsü yapılacaktır. Fakat iki musahibin de birbirlerine karşı güvenlerini yitirdiği görülmektedir. Kaftancıoğlu, bir yandan musahiplik kurumunun zamanla nasıl yozlaşmaya uğradığını, öte yandan da Alevi töresine aykırı olarak düşkün olan bir çiftin ceme katılıp semah dönmesi ve daha sonra cemden kovulunca gidip jandarmaya ihbarda bulunması anlatılmakta ve eleştirilmektedir.

Akşama görgü cemi yapılacaktır. Hazırgada, musahibiyle birlikte görülecektir. Kendisi bunun için adını Öğüralan koyduğu bir tosun kesecektir. Kardeşliği (musahibi) ise Gezyarma denilen besili bir tosun getirir. Hazırgada, musahibinin getirdiği tosunun kendisininkinden besili olmasına sevinmez. Bunu kendisine hakaret sayar ve söylenir:

> "Muhammed Ali'den ola sana. Benimkinden tavlı bu. Az daha çekerek olsaydı da, Ali darı'nda, benimki önde gelseydi, ne olurdu? İtinoğlunun malı çok, davarı çok. Seçti. Kardaşlığa sığar mı bu? Kardaşlık mı bu, kalleşlik mi?"(s. 148)

Görüldüğü gibi Hazırgada, kardeşliğinin (*öyküde adı, Belikırık olarak geçmekte-İCE*) bu tavrına karşı çıkarken töreye aykırı davranmaktadır. Çünkü musahip arasında azlık-çokluk, iyi-kötü kavramı yoktur. Azı çoğa, boşu doluya sayma vardır.

Kaftancıoğlu, Musahiplik kurumunu irdelerken aynı zamanda musahip olmanın psikolojik ağırlığını da ortaya koymaktadır. Daha öykünün başında, musahiplik ilişkisinin temelinin yanlış atıldığı ortaya çıkmaktadır. Musahip olanların artık yüreğinde birbirlerine karşı en küçük bir kuşku kalmamalıdır. Fakat Hazırgada, kalbinde kuşkuyu çöreklendirdiği için cemin her aşamasında "*kardaşlık*" dediği Belikırık'ın tüm hareketlerini göz ucuyla izlemekte ve içinden söylenmektedir. Biraz sonra Aldede'nin önüne gelip niyaz edeceklerdir. Dualanmak için Gözcü'nün "*hu*!" demesini beklemektedirler. Hazırgada, göz ucuyla kardaşlığını süzüyor, candan bulmuyordu onu. Kulağına eğilip, "*Eğil kardaşlık eğil, yüz sür toprağa. Bu toprağın babası Ali'dir. Yüz sür Ali'ye*" der. Bu söze Belikırık alınır ve "*Dur hele kardaşlık. sırası var. Hele Ali Darı'na çekilek, posta, Aldede'ye yüz sürek, sırası var*" diye karşılık verir. Fakat Hazırgada, görgü ceminin kötü gideceğinden korkmaktadır. İçinden musahibine, "*Hay seni, Ali divanına yüzü kara gidesin. Senin kimi yezitten kardaşlık olur mu? Bayburt kafirinden, Kerbela yezidinden ayrı yanın ne senin?*" (s. 152) diye beddua eder.

Bu güvensizlik tek taraflı değildir. Aynı biçimde Belikırık'ın da Hazırgada'ya karşı ilençte bulunduğunu görürüz. Görgü başlamıştır. Bu sırada yol düşkünü (Sülü) Kıllı'yla Atçavanı'nın (Sülü'nün kardaşlığının karısı. Başını değişik bir biçimde sardığı için bu adı takmışlar, asıl adı Pambık)

semah dönmesi cemdekilerin tepkisini aldığı gibi Belikırık'ın da tepkisine yol açar ve "*Senne Ali divanına değil, yezit duvarına durulmaz, kardaşlık olacak dürzü*" (s. 155) diyerek kardeşliği Hazırgada'yı suçlar.

Görüldüğü gibi ikisi de birbirlerini "*yezit*" diyerek beddua edecek denli suçlamaktadır.

Kaftancıoğlu, burada güzel bir iç konuşma yaratarak psikolojik çözümlemeye gitmektedir. Bu da gösteriyor ki, iki insanın tam anlaşabilmesi, geçinebilmesi, nefsini köreltebilmesi için töreye uyarak "*musahip*" olması yetmiyor. Musahip olmanın kurallarını, ilkelerini önceden peşin kabul etmek gerekir. Kabul ettikten sonra en küçük bir rahatsızlık, gönül kırıklığı yaratmamak gerekir. Bu anlamda Kaftancıoğlu, bu öyküsüyle diğer öykülerinde Dedelik kurumunu eleştirdiği gibi bu kez de Musahiplik kurumunu eleştirir ve böylece bir tartışma ortamı yaratır.

Öyküde, bir başka konunun da dile getirildiğini görüyoruz ki, bu da "*Düşkünlük*" olgusudur. Alevilikte ve Bektaşilikte yola ve erkâna aykırı hareket eden, baş ilke olan "*Ele, bele, dile sahip ol*" ilkesini çiğneyen kişi cezalandırılır, eğer suçu büyükse "*düşkünlük*" cezasına mahkum olur. Öyküde gördüğümüz gibi yol düşkünü iki kişinin ceme katılıp semah dönmesi açıkça töreyi çiğnemektir. Benzetme yaparsak, cezaevinden firar edip, kendini mahkum ettirenlerden hesap sormak demektir. Bu çiftlerin tavrı, cemdekiler tarafından hoş karşılanmaz ve Gözcü tarafından cemden çıkarılıp evlerine gönderilir. Biraz sonra jandarma tarafından cemevi basılır. İçeriye başçavuş girer ve "*Atatürk yasalarına*" karşı geldikleri için suçlar. Herkes korkar ve çekinir. Gözcü Muhammed, hiç bozuntuya vermez ve "*Hiç korkman. Bunu bize yapan yol azgını, yol düşkünü Kıllı dürzüsüdür. Muhammed-Ali darında nasıl paklandıksa, Osmanının kapısında da öyle aklanacağız. Hiç korkmayın. Başımız Ali yoluna kurbandır.*" (s. 157) der ve başçavuş da cemdekilerin korkusunu yener. Çünkü kendisi de bir Alevidir. Başçavuşun Alevi olması, cemdekileri rahatlatır ve cem kaldığı yerden devam eder. İki musahibin görgüleri yapılmıştır, fakat iki düşkünün ceme katılması, arkasından jandarmanın gelmesi Hazırgada ile Belikırık'ın cem neşesini bozmuştur. Olay, mahkemeye taşınır. Savcı, olayı kapatır ve böylece Kıllı diye çağrılan Sülü, iyice yalnız kalır.

Öyküde, iki olayın usta bir kurguyla işlendiğini görüyoruz. Kaftancıoğlu, diğer öykülerinde olduğu gibi Alevilik ve Bektaşilikte tabu sayılan olayların üzerine açık yüreklilikle gitmekte ve tavrını bu öyküsünde de göstermektedir. Bağnazlığa, körü körüne inanmaya karşı olduğu için hemen hemen tüm yapıtlarında bu mücadelesini sürdürmüştür. Yelatan'da bu tepkisini kahramanlarını konuşturarak yaparken, öykülerinde ise kendini hissettirecek denli açıkça tavrını koymakta ve bundan da ödün vermemektedir.

Karakazan-Şeydullah

Bu öyküde ise, Hakullah'ta rasladığımız ve alıntılarda anlatmaya çalıştığımız hakullah olayı (*Bu öyküde hakullah yerine şeydullah sözcüğünün kullanıldığını görüyoruz. Yöresel bir deyim olsa gerek-İCE*) bir kez daha

ele alınmaktadır. Olayın gelişimi, karakterleri ve kahramanları *Hakullah*'takilerle hemen hemen aynıdır. Sanırım yazar, Hakullah'ta kendisine anlatılanları daha sonra ayrı bir öykü olarak yazmayı düşünmüş olsa gerek.

Öykü, köye gelen Dedeyle yazarın tartışmasını anlatmaktadır. Bu kez Dede, Hacı Bektaş evlatlarından Cemal Efendim adında birisidir. Yazar, Dedeyle kıyasıya bir tartışmaya girer. Hatta öyküden yazarın tavrının daha keskin ve doğrudan Dedeye karşı savaş açmış biri olarak görürüz. Öyle ki, davranışları biraz saygı sınırlarını aşmış durumdadır. Ailesini cemde mahcup etmeyi göze alırcasına Dedenin karşısında bacak bacak üstüne atıp (özellikle yaparak) bu tavrını göstermektedir. Bu tavır, Alevi geleneğiyle yetişen bir genç için, okumuş olsa da, aydın kimliği taşısa da yanlıştır. Çünkü bir tabuyu yıkma adına kendi ailesinin ve köyünün geleneklerini tümüyle çiğneyemez. Çünkü aynı insanlarla bir arada yaşamak zorundadır. Kendi köyünün, içinden geldiği toplumun değer yargılarını görmezlikten gelemez. Bunları da göz önünde bulundurması gerekirdi. Yazarı böyle bir davranışa iten başlıca etken, kendisinin Köy Enstitüsünü bitirip öğretmen olmasıdır ki, bu da kendisinde büyük bir özgüven yaratmıştır.

Kaftancıoğlu'nun Dedeyle tartışması sırasında ortaya getirdiği konular, akrabalarının Dede için topladığı hakullahları yerinde görmesi ve bunun için kadınlarla tartışması, Dedenin elini yıkadığı suyun dışarıya çıkarılması, kadınlar tarafından içilmesi, ayrıca tuvalete çıkan Dede'nin kakasının bile kadınlar için kutsal sayılması gibi kör inançlar, olaylar, Hakullah'ta anlatılanların tıpatıp aynısıdır. Bu da Kaftancıoğlu'nun, kendilerine "*efendim*" diyen, Hacı Bektaş Veli soyundan geldiklerini iddia edip yoksul Alevi insanları sömüren Dedelere karşı savaşımını bir kaç öyküde dile getirerek hep gündemde tutmaya çalıştığının bir göstergesi olarak görüyoruz.

Öykünün sonu, Hakullah'taki gibidir. Dede'nin büyük ganimet olarak nitelenen hakullah toplaması, yazar tarafından jandarma karakoluna şikayet edilir. Fakat Dede, karakoldan kurtulmanın da yolunu bulmuştur. Kendisini hem koyun tüccarı celep olarak tanıtmakta, hem de cebinde, "*1954 seçimleri için görevlidir, engel olunamaz*" (s. 180) yazılı, bir tür vize gerektirmeyen pasaport yerine geçen bir belge taşımaktadır.

Görüldüğü gibi Kaftancıoğlu değişik bir Dede protipi çizmekte ve aydın kimliğiyle cahil, körü körüne inanan Alevi insanları uyandırmaya çalışmaktadır. Anlattıkları gerçek olaylara dayanmakta, yalın ve doğal bir anlatımla sunulmaktadır. Bu da öyküleri daha bir özgün ve gerçekçi kılmaktadır.

Kıran Resimleri (1983) - İnci Aral

Kıran Resimleri, İnci Aral'ın anlatı/öykü kurgusuyla yazdığı bir kitaptır. Konusu, 1978'de Kahraman Maraş katliamında öldürülen kadınların olay tanıklığıdır. Kitap, katliamın kadınlarda yarattığı psikolojik travmaları ve iç dünyalarını kendi ağızlarından anlatmaktadır. Kadın duyarlılığının ölüm karşısındaki konumunu, çaresizliğini ve öfkesini çarpıcı bir biçimde ustaca anlatmaktadır. Kitap bu yönüyle belgesel bir nitelik kazanmaktadır.

Kahraman Maraş olayı mağdurlarından Şerife, şehirde evleri yakılan ve hunharca öldürülen Alevileri yalın bir biçimde şöyle anlatmaktadır:

> "Herkes herkesi tanır. Çoğu akrabadır. Kaç göç yoktur. Rahat, neşeli, sevecen insanlardır. Topluca yaşarlar. Geceleri bir araya gelip dertleşirler, kadın erkek diz dize oturup şakalaşırlar. Çocuklarını okutmayı önemserler. (...) Sevdaları kutsaldır, gönülleri geniş. *İnançları ezilip sömürülenlerin mezhebidir. Acıları yüzyılların acısı.*" (s. 11)

Bu arada kadınların gözüyle, kendi cinslerinin nasıl olduklarını, dolayısıyla Alevi kadınlarını da tanımış oluyoruz.

> "Kadınlar güçlüdür, çok doğururlar. Yorgun, taş gibi uyurlar. İçten içe söyledikleri gizli bir türküdür erkeklerine sevgileri. *Sözleri önemsenir, akıl danışılır kadınlardır.*" (s. 11)

Burada da görüldüğü gibi Alevilikte kadınların saygın bir yeri vardır. Erkeklerine karşı sevdaları bir türkü gibidir ama öte yandan çok çalışırlar, erkeğiyle mecliste eşittirler.

Aral, KahramanmMaraş'tan toplu bir kırımdan resimler sunarken, aynı zamanda Kahraman Maraş olayını hazırlayan nedenleri ve Alevi-Sünni çatışmasının nasıl yaratıldığını ve bu olaydan kimi çevrelerin nasıl çıkar beklediklerini çok acı bir biçimde öykülemiştir. Örneğin Zeycan'ın gözüyle bir cami hocasının gözü dönmüşlüğü ve insanlara kin, nefret aşılaması...

> "Bir hoca kendini yitirmiş, coşkun ama uykuda gibi konuşup duruyordu camide. Sokak aralarında, dükkanların kuytu köşelerinde, kahvelerde hep aynı şey konuşuluyor. Tarlaları, dükkanları size dağıtılacak, iş ki, kurtulalım bunlardan, diyorlar. Okullardan hep onların çocukları çıkıyor, vali oluyor, yargıç olup başımıza dikiliyor, diyorlar. Gitgide bileniyor hırsı, din için, tanrı adına yok etmeli onları." (s. 78)

Aral, bir cami hocasının nasıl Alevi düşmanlığı yaptığını, insanları nasıl katliama teşvik ettiğini acı da olsa çok çarpıcı bir biçimde vermektedir. Aral'ın da anlatımlarında güçlü bir iç gözlem göze çarpmaktadır. Olayları bir gazete haberi gibi değil, öyküdeki ustalığını kullanarak, kişileri iç konuşmalarla konuşturarak ustaca bir biçimde kurgulayarak anlatmış. Bu durumda çizdiği resim daha gerçekçi ve inandırıcıdır.

Son Yörük (1992) - Osman Şahin

Yazdığı öyküleriyle, özellikle Güney-Doğu'dan seçtiği konularla Türk edebiyatında haklı bir üne kavuşan ve çoğu öyküleri sinemaya uyarlanan ve ödüller kazanan, kendisi de yörük olan Osman Şahin'in *Son Yörük* adlı yapıtında yörükler, kaleleri ile Toroslar'ın gizemli dünyası, doksan beş yaşına gelmiş, yaşamı sanki bir Şaman gibi doğaca, şamanca yaşamış bir yörük kadınının, son yörüğün öyküsü anlatılmaktadır. *Son Yörük*, bize yörük yaşamından kesitler sunarken, aynı zamanda Orta-Asya kökenli gelenek ve göreneklerinden de zengin motifler ve gizemli, hayranlık yaratan nakışlar da sunar. Bu nedenle, gerçek, yalın ve şiirsel bir dille anlatılan

yörüklerin dünyası, bize oldukça ilginç gelmektedir. Hele Osman Şahin gibi usta bir öykücünün kaleminden okumak ta ayrı bir tat vermektedir.

Son Yörük'te konumuz açısından ancak bir alıntıya yer verebiliyoruz. Bunun dışında irdeleyebileceğimiz bir bölüme rastlayamadık.

Şahin, kendi yaşamının geçtiği yörüklerin kültürünü çok iyi bildiği için, doğal olarak yörüklerin kültür ve inançlarını besleyen kaynakları, Şamanlık ve doğacılık (natürizm) olgusunu da çok iyi bilmektedir. Bilindiği gibi Şaman inancında dağ ve taş kültü ağır basmaktadır. Kimi dağlar ziyaret yeridir, kutsal sayılır; kimi taşlar ise bir evliyanın, bir erenin ayak izlerini taşımaktadır. Bu nedenle aynı kutsallığa sahiptir ve o izin olduğu yere mumlar yakılır.

Şahin de buna benzer bir yerden söz etmektedir kitabında.

> "'Ağlayan Dağı'nın tepesine ne zaman bir kör duman çökse, yörükler söylenmeye başlar: 'Ağlayan'ın başı dumanlı. bugün yola çıkılmaz.' diye. (...)
>
> Ağlayanın tepesi *Hazreti Ali'nin kılıcı gibi iki çataldır*. İki tepe bıçakla kesilmişçesine dikine ayrılır birbirinden. (...) Yörükler bu iki tepeden birine Karataş, öbürüne Aktaş tepesi adını vermişler." (s. 13)

Burada Alevilik-Bektaşilik açısından dikkati çeken, Ağlayan Dağı'nın Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikar'a benzetilmesidir. Şahin, böyle bir betimleme yaparak aynı zamanda Yörüklerle Alevilik arasında bir bağ kurmaya çalışmıştır.

Bütün Ülke Yeşil Vadi (1999)- Ali Balkız

Ceviz Ağacı

Öykücülüğümüzün yeni isimlerinden biri olan Balkız, 1990'lardan itibaren aktif olarak Alevi-Bektaşi hareketi içerisinde yer almış bir öykücü-yazar arkadaşımızdır. Son yıllarda aldığı öykü ödülleriyle adından çok söz ettirmiştir. Balkız, Alevi kökenli olduğu, Alevi-Bektaşi hareketinin içerisinde yer aldığı ve Alevilik ve Bektaşilikle ilgili konuları çok yakından bildiği için gözlemlerini öykülerine başarıyla yansıtmıştır.

Kitabındaki *Ceviz Ağacı* öyküsü, köy halkı tarafından kutsal sayılan ve ziyaret yeri olarak kabul edilen bir ceviz ağacının çevresinde geçmektedir. Ceviz ağacı, köylülerin gözünde o kadar ulu ve kutsaldır ki, "*güya üçleri, beşleri, yedileri, 12 İmamları, kırkları temsil ettiğine*" (s. 43) inanç getirilir.

Ceviz ağacının kutsallığı ileri boyuttadır. Ola ki, genç kızlardan, gelinlerden birisi kirlenen elini ceviz yaprağına silecek olsa, hemen diğeri eline, "*Mübareğin yaprağı mendil mi ki?*" (s. 45) diye vurur. Görüldüğü gibi yüzyıllık bir ceviz ağacı, kuşaktan kuşağa aktarılırken beraberinde yeni söylenceleri ve batıl inançları da taşımaktadır.

Bir gün ceviz ağacına yıldırım düşer. Köylüler, dört gözle kutsal saydıkları, adak adadıkları, kurban kestikleri ceviz ağacının keramet göstermesini beklerler. Fakat hiç bir keramet izine rastlamazlar. Dahası, ağacı keres-

teciler gelip keserler, tahta biçerler, alıp götürürler. Gel gör ki, kerestecilere de hiç bir şey olmaz.

Balkız, bu öyküsünde Alevilikteki ağaç kültü olayını ironi biçimde ve ustaca kurguyla vermiş. Bilindiği gibi Aleviler, Bektaşiler ziyaret yerlerindeki tüm ağaçları kutsal sayarlar, bez bağlayıp dilekte bulunurlar, tek bir parçasını, yaprağını bile evlerine götürmekten kaçınırlar. İşte bu öyküde, ağaç kültü çevresinde oluşan bir inancın yokoluş öyküsünü görürüz.

Dilbağı (1999) - Ali Balkız

Dilbağı

Bu öykü kitabında ise kitabın adı olan *Dilbağı* ile *Delikli Taş* öykülerinde Alevi-Bektaşi kültüründe yine bir inancın insanlarda yarattığı erozyonu, teslimciliği ve kör inancın altında nasıl sömürüldüğünü görürüz.

Tahir Ağa, yetmişine gelmiş bir Türkmen köylüsüdür. Köyden kente göç olayıyla birlikte Albuşar köyünde konuşacak, şakalaşacak fazla insan kalmamıştır. Bu yalnızlık duygusu salt Tahir Ağa'yı değil, köyün türbesinde yatan Hüseyin Abdal Sultan'ı bile sanki etkilemiştir.

> "Kala kala her köyde 5-10 ihtiyar kalmış. Bir de karılar, bir de tavuklarıyla inekler. Hüseyin Abdal Sultan bile şaşmış bu işe. Ne kendisine getirip kurban kesen var, ne çalısına çaput bağlayan, ne de taşma toprağına yüz süren. Öyle mahzun, öyle garip, yatıveriyor, köyün yanı başındaki damcığında." (s. 81)

Balkız, göç olgusunun geride bıraktığı izleri anlatırken, inançların yerinde bırakıldığını, kente götürülemediğini vurgulamış. Köyde insan olmayınca türbeye kim gidip de adakta bulunacak, türbesine yüz sürecek? Dolayısıyla türbedeki ritüel şenlik de kaybolmuş durumda. Balkız, gerçekçi bir yaklaşım tavrı gösterirken kara mizahtan yararlanmasını da bilmiş. Yatır olgusunun köyden kente göç olgusuyla bitebileceğini açıklarken bunu yumuşak geçişlerle ustaca yapmış.

Tahir Ağa'yı bir gün jandarmalar, dağdaki teröristlere yardım ettiği, onlara yiyecek verdiği suçlamasıyla alıp götürürler ve işkence ederler. Tahir Ağa'nın hiçbir şeyden haberi yoktur, ne için karakola getirildiğini bilmemektedir. Olup bitenleri yetmiş yaşının verdiği gün görmüşlükle anlamaya çalışmaktadır.

> "Sabah ne zaman olacak? Sabahın olduğunu anlayabilecek mi? Allah yardımcısı ola. Eğer bu iş terör işiyse, *ne Allah, ne Hazreti Ali, ne de Hüseyin Abdal Sultan ona yardım edebilir.*" (s. 90)

Görüldüğü gibi burada yardım için başta tanrı olmak üzere diğer iki ulu kişiden medet umulmaktadır. Hz. Ali ve köyün yerel evliyası Hüseyin Abdal Sultan.

Devletin bakışını ise jandarmanın Tahir Ağa'ya karşı davranışında, olumsuz biçimde görüyoruz. Jandarma, Tahir Ağa'yı konuşturmak için hem dövmekte, hem de küfür etmektedir.

> "*Goduğumun Kızılbaşı, Allahsız Komünist*... Konuş lan... Örgütün adamı olduğun nasıl da belli." (s. 95)

Balkız da genel kurala uymuş ve jandarmayı da bilinen biçimiyle küfrettirmiş. Sünnilerin gerici yobaz kesimi, başta Aleviler olmak üzere başkalarına küfür etmek için özellikle kızılbaş ve komünist sözcüklerini kullanarak yaparlar. Böylece Alevileri, kızılbaşlığı cinselliğe, Kominstliği de solculuğa indirgeyerek iki yönlü karalama, aşağılama atışına tutarlar. Bu gerçeği bilen Balkız da bu sözcükleri öyküsünde yerinde kullanmıştır.

Delikli Taş

Bu öyküde ise, Alevi ve Bektaşilerin en kutsal saydıkları ziyaret yerlerinden biri olan Delikli Taş'ın çevresindeki inanç olgusu anlatılır. Delikli Taş, Hacıbektaş'ta, Hırka Dağı dedikleri tepenin üzerinde, içi bir oda genişliğinde büyükçe bir mağaradır.

> "Burası, Hünkar'ın ve daha sonra da halifelerinin gelip sığındıkları, dünya işlerinden ellerini eteklerini çektikleri, kendilerini dinledikleri, kendi kendileriyle hesaplaştıkları, günahlarından arındıkları, bir şey yemeden içmeden kaldıkları, çile doldurdukları, sıradan insan olmaktan kamil insan olma mertebesine ulaştıkları, giderek tanrı ile buluştukları bir mekan"dır. (s. 74)

Hacıbektaş ilçesine gelen başta Aleviler, Bektaşiler olmak üzere diğer ziyaretçiler, Hacı Bektaş Veli'nin türbesini, diğer mekanları ziyaret edip niyazda bulunduktan sonra delikli taşın olduğu yere çıkarlar ve halk arasında "*günah ölçme deliği*" olarak adlandırılan delikli taştan geçmeye çalışırlar. Özellikle her yıl 16 Ağustos'ta yapılan Hacı Bektaş Veli'yi Anma Törenleri sırasında burası tıklım tıklım dolar. İnsanlar, buradan geçerlerse günahsız, geçemezlerse günahlı olduklarına inanırlar.

İşte Balkız da bu delikli taş etrafında inançlarını ölçmek için gelen insanların, taşa verdikleri kutsallığı ve taştan bekledikleri umutların, dileklerin öyküsü yanı sıra Cafer Dayı ile karısı Fadime Ana'nın Hacıbektaş'a gidiş ve orada neler yaptıklarını özgün ve yalın bir dille anlatmaktadır.

Cafer Dayı ile karısı Fadime Ana, her yaz olduğu gibi bu yaz da Hacıbektaş'a giderler. Çünkü onların gözünde Hacıbektaş'a gitmek, Hac'ca gitmek gibi bir olaydı.

> "Hünkarın sandukasına yüz sürecek, dua edecek, kurban kesecek, Delikli taştan geçecek, günahlarından arınacak, iç huzuru ile döneceklerdi." (s. 71)

Görüldüğü gibi Hacı Bektaş Veli türbesi inanç yönünden birçok işlevi üstlenmiş durumda. Bunlar Alevi ve Bektaşilerin yüzyıllardır yaptıkları ibadetlerin bir bütünü. Yazar, gözlemlerine dayanarak yazdığı için bu kutsal seremoniyi gerçekçi bir biçimde kısa, öz tümcelerle vermiş.

Cafer Dayı, delikli taştan geçmek için sıraya girer. Fadime Ana heyecanlıdır. Cafer Dayı bir türlü delikli taştan geçemez. Kendi kendine iç hesaplaşma yapar.

"Aslında bir günah da işlememişti. Ama o delikten niye geçememişti. Buna bir anlam veremedi." (s. 79)

Cafer Dayı'nın, delikli taştan geçişi sırasında orada bulunanların ve ailesinin karşısında mahcupluğunun ve "*günah*" olgusunun, benliğinde yarattığı psikolojik hasarı Balkız, öyküsünde şöyle anlatır:

"Yekindi durdu.

Sıkışıp kaldı.

Bulgur bulgur terledi.

O neredeyse yuvalarından kaybolan gözleri pörtledi dışarı çıktı...

Ya Hünkar mahcup etme beni, dedi yeniden.

Gelinleri oğulları telaşlanıyordu.

Karısı üzgün mü, sevinçli mi, kin ve nefret mi dolu, acıklı mı, pişman mı onu bile belli etmiyordu.

Yüzü gözü zaten kırmızıydı. İyice kızardı. Giderek morarıyordu. Nefes alamıyordu. Midesindeki herşey dışarıya fırlayacaktı sanki... Kan akışı durmuştu. Ha babam yekiniyordu. Yekinmeleri çırpınmaya dönüştü... Cafer Amca gidiyordu. Herkes dua okuyordu. (...) Ortanca oğlu yardım etti, gıdım gıdım geri aldılar onu. Mağaranın serinliğine yatırdılar. (...)

Herkes ona bakıyordu.

O mahcuptu. Aslında bir günah da işlememişti. Ama o delikten niye geçememişti. Buna bir anlam veremedi.

Karısı yanına geldi, boynuna sarıldı. Cafer dedi; Hak olsun ki, seneye kurbanımı senin için keseceğim. Hünkar seni bize bağışladı ya onun için. O duymadı bile." (s. 78-79)

Görüldüğü gibi Balkız, burada güçlü bir gözlemciliğini ortaya koymuş ve delikten geçiş sırasında kişinin iç hesaplaşmasının dışa yansımasını bir psikolog gözüyle ayrıntılı bir biçimde fazla abartıya kaçmadan anlatmış. Bu da öyküyü daha gerçekçi ve inandırıcı kılmaktadır.

Balkız, son öykülerinde Alevi-Bektaşi halk inancında yer alan ağaç ve taş kültü olaylarını sağlam kaynaklardan ve folklorik öğelerden de yararlanarak doğru bir biçimde vermiş. Bu da öykülerine ayrı bir özgünlük ve yalınlık kazandırmaktadır.

EK OLARAK

Mum Söndü Oyun (1930) - Musahipzade Celal

Araştırmamızın sınırlarını roman ve öyküyle çizmemize karşın, konumuz açısından herkesin de dikkatini çekeceğine ve üzerinde durulması gerektiğine inandığım, oyun türünde yazılmış bir tiyatro yapıtını da araştırmamıza kattık. Bu yapıt, 1930 yılında Musahipzade Celal'in yazdığı *Mum Söndü* adlı oyundur.

Mum Söndü oyunu, konusu ve kurgusu açısından hemen hemen Yakup Kadri'nin *Nur Baba* adlı romanına benzemektedir. Yazar, oyunu yazış nedenini şöyle açıklar:

> "Şeyhin kerametine bağlanıp dini, dünyayı, zikir namına höykürmelerle heba eden zavallılara hem acır, hem gülerdim. Masivadan el çekme mürâiliği altında işi kızılbaşlığa kadar götüren böyle mürşit taslaklarını tasvir etmek için de *Mum Söndü*'yü yazdım."[61]

Oyun, on yedinci yüzyıl Osmanlı toplumunu tasavvufi inançlar açısından ele alan ve eleştiren beş tabloluk geleneksel bir güldürüdür. Başkahramanlar Gani Ağa ve Nihani'dir. Gani Ağa, hiç evlenmemiştir. Servetinin bir gün Bektaş Ağa'ya ait bulunduğu anlaşılıp elinden gideceği korkusuyla kuşkulu ve kuruntulu bir yaşam sürdürür. Hastalık hastasıdır, vücuduna bir sürü böceklerin gireceği korkusu içindedir. Dul komşusu Pembe Hanım ise, kendisiyle evlenmeyi aklına koymuş ve bunun için elinden gelen cilve ve nazları yapmakta, entrikalar çevirmektedir. Mahallenin doktoru ve eczacısı Aktar Numan Efendi'nin budala oğlu Müştak da Pembe Hanım'ın

---

[61] Alıntı: Orhan Hançerlioğlu, *Musahipzade Celal / Bütün Oyunları*, Milliyet Yayınları, 1970, s. 107.

kızı Lebibe'ye aşıktır. Fakat Pembe Hanım, kızından ayrılmak, Numan Efendi de oğlunu içgüveysi verip dükkanını adamsız bırakmak istemediğinden Müştak'la Lebibe bir türlü evlenemezler.

Oyun, Türk temaşa sanatı olan Orta Oyunu'nun özelliklerini taşımaktadır. Oyunda eski İstanbul'un goygoycu denilen kör dilencileri, Ermeni sülükçüleri, kuklacıları gibi geleneksel yardımcı öğeler yer almaktadır.

Bektaşilikle hiç bir ilgisi bulunmayan "*mum söndü*" töreni gibi uydurma bir töreni, sahte Derviş Nihani, kendi gönlünü eğlendirmek için ortaya atar. Bununla birlikte, titiz bir incelemeci olan Musahipzade'nin bu töreni, gerçek sandığı ve Kızılbaşlıkla nitelendirdiği, yukarıdaki sözlerinden anlaşılmaktadır.[62]

Oyun, tümüyle Bektaşilikle ilgisi yok gibi gözükse de oyuncular arası konuşmalardan, yapılan törenlerden Bektaşi literatüründen yararlanıldığını göstermektedir. Bu da Bektaşilerde böyle bir geleneğin, mum söndürme olayının olduğu izlenimi bırakmaktadır. Oysa, Musahipzade, oyunu yazma gerekçesi olarak, "*Masivadan (dünya işlerinden) el çekme mürailiği (ikiyüzlülüğü) altında işi kızılbaşlığa kadar götüren mürşit taslaklarını sergilemek için yazdım*" (s. 107) demesine karşın kendisinin de Kızılbaş sözcüğünü, kasıtlı olarak olumsuz, kötü anlamda kullanarak inat ve ısrar eden gerici, yobaz takımının dil oyununa bilerek ya da bilmeyerek düşmektedir. Örneklerini vereceğimiz repliklerden anlaşılacağı gibi, mum söndüyü sanki Kızılbaşların (Alevilerin ve Bektaşilerin) atalarından kalan bir gelenekmiş gibi sürdürdükleri bir tören olarak algıladığı görülecektir.

Oyun, Gani Ağa'nın, evin altında bulunan ahıra bir türbe yaptırıp üzerine "*Suğuklu Guguk Gani Ağa*" yazdırmasıyla başlar. Oyunun gelişimi ise şöyledir: Derviş Nihani, Gani Ağa'nın evinde gömülü olduğunu muştuladığı ulu evliyanın mezarının, evin ahırında olabileceğini söyler. Burası hemen türbeye dönüştürülür. Benzer durumu, *Çıkrıklar Durunca*'da da görmüştük. Artık Gani Ağa'nın ünlü bir tekkesi vardır. Evin, tekkenin kapıları bütün ziyaretçilere açılır. Derviş Nihani, tekkede egemenliğini kurar, mum söndü törenlerine başlar. Nihani'nin geçmişini, nereden geldiğini çok iyi bilen Aktar Numan Efendi, eğer oğlu Müştak'ı tekkeye sokarsa her şeyi açıklayacağını söyleyerek Nihani'yi tehdit eder. Lebibe ise bir an önce Müştak'la evlenmek istemektedir. Bunun için kaçmaya karar verir. Nihani ise Lebibe'nin Müştak'a aşık olduğundan habersiz, hastalık hastası Gani Ağa'yı afyon ve esrar içirterek iyileştirir ve Pembe Hanım'la evlendirir. Kendisi ise Lebibe'yi elde etmek istemektedir. Bu olaylar sırasında konuşulan diyaloglar, aynı zamanda yobazların yapmak istedikleri her şeyi Tanrı ya da tarikat ulularının buyruklarına bağladıklarını ve bu kolay yöntemin, onları her işte başarılı kılacağını da belirtiyor. Her iş, Nihani'nin dediği biçimde yoluna gireceği sırada Gözcü Dede, kötü bir haber getirir. Eli sopalı yobazlar Pilavcı Dede tekkesini basıp yağma etmişlerdir. Bu olay, gerçekte, o tarihlerde tarikatçılarla şeriatçılar arasındaki tarihsel kavganın olduğunu göstermektedir.

---

[62] *Agy*, s. 109.

Musahipzade, bu oyunu kaleme aldığı sıralarda şeriatçılar, Bektaşi tekkelerini basıp Dede-Babaları sopadan geçiriyorlardı. Bunu duyan Nihani, Aktar Numan Efendi'nin tehdidiyle zaten diken üstünde durduğundan, Gani Ağa'nın altınlarını da torbalara doldurarak yardakçısıyla birlikte kaçar. Gani Ağa da, bu tarikat macerasının sonunda, gebe bıraktığı bir sürü kadınla baş başa kalır.[63]

Musahipzade Celal, bu oyunuyla, Alevilere, Bektaşilere çirkin bir saldırı olarak görülen bir konuyu, her ne kadar taraflı davranarak hicvetse de arka planda, o dönemde bazı tarihsel olaylara da göndermelerde bulunmaktadır.

Mum Söndü'de yazar, gene bir kaç tarihi gerçeğe dokunmuş. Bunlardan biri, daha önceki piyeslerinden birinde de bahsettiği Kösem Sultan'ın, Sultan IV. Mehmet'i zehirletme girişimidir. Yazar, oyunun kahramanı sahte Hurufi Dervişi Nihani'nin, vaktiyle sarayda padişaha yedirtmek üzere zehirli tatlıları hazırlayan Helvacı olduğunu ileri sürmektedir.[64]

Şimdi bu anlatılanların, oyuna nasıl yansıdığına, mum söndü olayını nasıl yorumladığına bakalım. Yazar, oyun kahramanlarını ve giysilerini dönemin atmosferine göre yaratmış ve bunda da başarılı olmuştur. Kahramanlarına Bektaşi Babalarının giysilerini giydirmiştir.

> "Suğuklu Guguk Gani Ağa: Kıyafeti: Elifi şalvar, derviş haydarisi, sarıksız arakiye,
>
> Nihani Dede: Kıyafeti: Derviş külahı, boynunda teslim taşı, elinde keşkül ve âsa." (s. 3)

Gani Ağa, hastalık hastasıdır. Hep kuruntuludur. Aktar Numan efendi, muayene için yanına gelir. Gani Ağa, şikayetini söyler:

> "Ah Numan Efendi! Bilsen tekkede bana ne cilveler ayan oluyor, alemi manadan neler görünüyor?" (s. 21)

Gani Ağa, gerçekte hasta değildir. Gerçek niyetini (dervişliğini kullanarak kadınlarla cilveleşmektir muradı) hasta numarası yaparak açığa vurmaktadır. Ama ne yazık ki, Numan Efendi, bu niyeti sezemez ve kendisine çeşitli aktarlar (ilaçlar) yazar. Gani Ağa'ya "*ayan olan cilveler*" daha sonra ortaya çıkacaktır.

Oyun kahramanlarından Nihani (tarihteki Üveys'i canlandırmaktadır), kendisini tanıtırken aynı zamanda Uzak-Doğu'nun çok inançlı dinlerinden, düşünce sistemlerinden de izler taşıdığını söyler. Böylece kendisinin çok kültürlü bir tasavvuf ehli olduğunu göstermek ister.

---

[63] *Agy*, s. 110.

[64] Dr. Sevda Şener, *Musahipzade Celal ve Tiyatrosu*, AÜ DTCF Yayınları: 146, Ankara, 1963. Şener, kitabında bu bölüm için bir dipnot vermektedir: "*Kösem Sultan, saltanat hırsı ile oğlu Sultan İbrahim'i boğdurttuktan sonra Sultan Mehmet rabi'i de ikbaline kurban etmek istedi. Saray helvacılarından Üveys namında bir şerire zehirli tatlılar yaptırdı.*" Alıntı: İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c: 1, s. 52.

"*Nihani*...: Fakirin ismi Nihani, dost erenler destur verdi. Şu müridimle selman ederek dünyayı dolaştım. Deşti kıpçağı, İranu Turan ve Efganı, Iraku Hicaz'ı, Beyti İbrahim'i, Diyarı Ken'an'ı, Bağdadı bihiştâbâdı, beldei Dımışkı şakşagı gezdim. Hindular diyarında mecusi ateşgedelerinde, Brahman savmalarında ârâm eyledim. Tibet hacılarile Dalaylama mabetlerinde yanan mukaddes mumları çerağ eyledim." (s. 26)

Nihani Dede, Alevi-Bektaşi kültürünü besleyen kaynakları kullanmakta ve kendini bu kültür mozaiği içinde daha güçlü hissetmektedir. Kullandığı sözcük ve deyimlere bakacak olursak, hemen hemen Alevi kültüründe yer alan kavramlar olduğu görülür. Örneğin gezginci anlamındaki selman sözcüğüyle dünyayı dolaşan Selman-i Farisi, Mecusi ateşgedeler ile Zerdüş dininde ateşe-taparlar anlatılmaktadır ki, Aleviliği besleyen kaynaklardan biri de Zerdüştiliktir. Ateş kültü, Zerdüştilikten geçmiştir. Ayrıca Alevilik ve Bektaşilikte Brahmanizm, Budizm ve Şamanlık izleri de görülmektedir.

Yine Nihani'nin Gani Ağa'yla konuşması da Bektaşi ağzı taşımaktadır.

"*Nihan*....*i*: Sen ehli tariksin ve lakin vâsıl olduğun mertebenin füyuzatından bihabersin.

Gani.....: (...)

Nihani:.... Bu tarikat sırrıdır Gani Ağa. Hu dost, destur ya Pir.

Gani.....: (...)

Nihani.....: Ya Gani Ağa (elini tutar) sirrima sirdaş, yoluma yoldaş, tarikatte kardaş olduk." (s. 27)

Bu diyalogda geçen deyimlerden *Tarikat sırrı*: Bektaşi sırrı; *Ehli tarik*: Yol'u bilen, tarikat adamı, ehli; *Hu Dost*: Tanrıyı çağırma, Tarikat kardeşliği, aynı tarikattan olma anlamlarını içermektedir ki, bunlar, Bektaşilikte bolca kullanılan deyimlerdir.

Buraya kadar anlatılanlardan da anlıyoruz ki, Nihani, Gani Ağa tekkesine Bektaşi tekkesi süsü vermeye çalışmakta ve böylece kendi çıkarları ve pis emelleri için Bektaşiliği kullanmaktadır.

Sonunda Nihani, pis emelini, amacının ne olduğunu gösterir ve Gani Ağa'nın halayığı olan ve elinde buhurdanlıkla içeri giren yirmi yaşlarındaki genç kız Nazıdil'e sulanır, ellerini tutup kendine doğru çeker.

"*Nihani*...: (Nazıdil'in başını, omuzunu,vücudunu meshederek sessizce homurdanır, üfler) Ver elini elime, (sallanır, üfler) avuçların ne kadar ateşli.. söyle.. gönlünde dileğin nedir?

Nazıdıl....: Benim gönlümde ne olabilir efendim?

Nihani.....: Fesubhanallah. Şu âlemde hiçbir şeye meyletmedin mi kuzucuğum? Söyle, benden utanma, sirrini söyle yavrum..

Nazıdı.....*l*: Hiçbir sırrım yok efendim.

Nihani.....: Şu dünyadan lezzet almak istemez misin kuzucuğum?

Nazıdıl....: Hür değilim ki, böyle şeyleri aklıma getireyim efendim.

Nihani .... : Ya.. vah kuzucuğum, vah.. erenler himmetile tez günde seni azat ettiririm, muradına erersin..

Nazıdıl:... Himmetinizle efendim.

Nihani: ... (Ellerini tutup çekerek) Yalnız bana raptı kalb et. Senin cismin benim cismim, benim cismim senin cismin.. Senin canın benim canım, benim canım senin canın.. Dudaklarını dudaklarıma getir.. sana cevher nefhedeyim. (Kızın dudaklarına yapışır). *Perde İner*" (s. 35)

Musahipzade, oyununda Hurufilikten de yararlanmıştır. Zaten Gani Ağa'nın evindeki yatırın Fazlı Hurufi'ye ait olduğu sanılmaktadır. Hurufiliğin kurucusu da Fazlullah Astarabad'dır.

Pembe Kadın, gördüğü rüyayı (!) yorumlatmak için Gani Ağa'nın yanına gelir. Asıl amacı, kendini Gani Ağa'ya sevdirmektir. Çünkü ona aşıktır. Fakat Gani Ağa, bunun farkında değildir. Pembe Kadın'ın söylediklerini saf saf dinler.

"*Nazıdıl*.. : Rüyayı ehline tabir ettirmeli komşu.

Pembe .... : Evet.. Tabir ettireceğim ama Dede Sultan bir feyiz anında tabir ederiz buyurdular.

Gani ..... : Ettir, ettir.. Ah ne mübarek zat, ne mübarek zat. Bana adâb ve usulü öğretiyor. Dört kapıya selam, sirri üstüvaya iman, Fazlı Hurufi'ye secde.

Pembe .... : Ah sultanım efendim.

Gani ..... : Bütün mevcudat *dört harfin* içinde imiş." (s. 38)

Alevilik ve Bektaşilikte sayıların da kutsal bir anlamı vardır. Örneğin bu diyalogda görüldüğü gibi dört sayısının çok çeşitli anlamları vardır ve kutsaldır.

Dört sayısının kutsal anlamlarından bazıları şunlardır:

- *Dört insan*: Hz. Muhammed'in ev halkından damadı Hz. Ali, kızı Fatma ve torunları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin.
- *Dört Kapı*: Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat kapıları.
- *Dört Kapı selamı*: İkrar verme töreninde, Talibin tığbendinden tutularak Mürşide teslime götürülmesi sırasında, her adımda ayaklar mühürlenip, Kapı'ları temsil eren/evliyaların adları anılarak verilen selam.
- *Dört Unsur*: Hava, toprak, su, ateş.

Müştak (Aktar Numan Efendi'nin oğlu), Pembe Hanım'ın yanına gelir ve Nihani'nin müridi olduğunu müjdeler. Fakat babasının, Nihani, yani Dede Sultan hakkında iyi düşünmediğini söyler. Çünkü Numan Efendi, ne Gani Ağa'ya, ne de Nihani Dede'ye inanmaktadır.

"*Pembe*... : Efendi baban darılıyor mu?

Müştak ... : O.. görsen teyze, öyle küplere biniyor ki...

Pembe .... : Ya.. neden?

Müştak ... : Efendi babam, Dede Sultana serseri kızılbaş diyor.

Pembe.....: Sus, kulaklarım işitmesin.. Babana olmuş olacak. Nihani Hazretlerinin kerametlerini gözümüzle gördük ayol." (s. 43)

Burada batıl inancın insanlar üzerinde baskın olduğunu, yani bilimle (Aktar Numan Efendi'nin verdiği ilaçlarla) dinin hurafeci yanının (üfleme, dua okuma, okunmuş su ile tedavi, vb..) çatışması görülmektedir. Aktar Numan Efendi, hem doktor, hem eczacı kimliğiyle tıp bilimini temsil etmektedir, fakat oyunda zayıf kalmaktadır. Bu durumda dinsel inançlar ön plana çıkmaktadır.

Pembe Kadın çıktıktan sonra Müştak'ın yanına Lebibe gelir. İkisi konuşurlar. Lebibe, aklı başında, evliya öykülerine pek inanmayan bir kızdır. Fakat annesi Pembe Kadın'ın etkisi altındadır. Gani Ağa tekkesinin, gerçekte tekke olmadığını söyleyerek gerçeğin altını çizer.

"*Lebibe*...: (Güler) Bu ahır vaktile kalaycı dükkanı imiş, toprağını elek elek elemişler, ne evliya varmış ne bişey.

Müştak....: Deme yahu?

Lebibe.....: Şaşkın, gözünü aç.. Ben annem gibi körü körüne inanmam, (güler) bu Dede Sultan yaman şey, (güler)

Müştak....: Aman.. anlat.

Lebibe.....: (Yavaş sesle) Dede Sultan, üç gecedir Nazıdil'in odasında.

Müştak....: Vay Dede Sultan, vay! Lebibe, bu herif adam değil, aygır.

Lebibe.....: Ah Müştakçığım, bunların elinde benim halim ne olacak? Bak içerde.. hepsi zilzurna." (s. 44)

Lebibe'nin bu açıklamalarından Gani Ağa tekkesinin nasıl bir amaç güttüğü belli. Dede Sultan dedikleri Nihani Dede'nin, "*burada yatır var, evliya yatıyor*" diye tekkeye dönüştürdüğü alt kısmı ahır olan Gani Ağa'nın evinde Nazıdil'le bir odaya kapanıp sevişmesi, tekkeye gelenlerle birlikte içip zilzurna sarhoş olması, gerçekte bir tekke sahibinin yapacağı iş değil. Kaldı ki, bölümün başında da belirttiğimiz gibi Bektaşi tekkesi havası verilen böylesi bir yerde, yapılan tüm eylemlerin, kadınlarla sevişmenin, zilzurna sarhoş olmanın ve batıl inançları gerçek bir inançmış gibi insanlara yutturmanın Bektaşi felsefesi ve öğretisiyle hiç bir ilgisi bulunmamaktadır.

Aynı yaklaşımı *Nur Baba* romanında da gördük. Hem roman, hem bu oyun, Bektaşiliğin dışında, fakat bununla ilintili olan konuları işlemiş gibi görünse de özde Bektaşiliğe bir saldırı ve haksız bir karalama bulunmaktadır. Yakup Kadri'nin ve Musahipzade'nin kendi açıklamalarında savundukları gibi, Bektaşi tekkelerinin nasıl amaçları dışında kullanıldığını ve "*birtakım Bektaşi babalarının, dervişlerinin Bektaşiliğe nasıl kötülük ettiklerini gözler önüne sermek ve eleştirmek için yazdık*" gibi masumane açıklamaları havada kalmaktadır. Bu iyi niyetli gibi görülen açıklamalar, gerçeği yansıtmamaktadır.

Dede Sultan Nihani Efendi, Gani Ağa'nın altınlarını elde etmek için kendine inanan müridi Pembe Kadın'ı kullanmak için ona yakınlık gösterir.

Pembe Kadın'ın, Gani Ağa'yla evlenmek için uydurma rüyasını yorumlamaya çalışır. Yorumlaması, Pembe Kadın'ın nabzına göre şerbet vermektir.

"*Nihani*... : Pembe Hatun, rüyan kutlu olsun.. pirüpiran huzurunda Gani ağaya nikah olmuşsun.

Pembe .... : Himmet, keramet sizden.

Nihani .... : Eyvallah.. bu gece Gani Ağa ile seni başgöz eder, bir çerağ ayinile gerdeğe koruz." (s. 47)

Nihani Efendi, kendine biçtiği evliyalığı, dede sultanlığı kendi cinsel arzularını tatmin etmek için kullanmanın yollarını aramaktadır. Hem çöpçatan, hem de zampara rolündedir. *Nur Baba* romanında Nur Baba'nın başka bir kılıktaki sureti. Nihani Efendi, Pembe Kadın'ı Gani Ağa'yla nikahlarken (!), kendisi de hemen arkasından Pembe Kadın'ın kızı Lebibe'ye sulanır ve dille sarkıntılık eder.

"*Nihani*... : (Kafesten süratle çıkar) Dost bağının biricik koncası, dur gitme...

Lebibe .... : (Korkarak) Ne istiyorsunuz?

Nihani .... : Hayatım, meleğim, niçin benden kaçarsın? Sen aşk mecazi ile mest olmuşsun.. gel seni aşkı hakikiye isal edeyim.

Lebibe .... : İstemem, istemem.

Nihani .... : (Ellerini tutmak ister) Ver şu güzel ellerini...

Lebibe .... : Bırak ellerimi! İstemem..(Süratle kaçar, çıktığı odaya kapanır).

Nihani .... : (Başını ihtirasla sallayarak) Hay yaramaz hay, bir gazali vahşi gibi kaçtı.. (Hınçla) Dur hele sen!" (s. 49)

Bu durumu Nazıdil görür ve Nihani Dede'ye çıkışır.

"*Nazıdil*.. : Beni aldatıyorsunuz.

Nihani .... : Bu ne acaip güftar?

Nazıdil.... : Gözümün önünde başkalarile..

Nihani .... : Üzülme Nazıdilim.. Üç gün içinde her sırra vâkıf olamazsın. Gani Ağa seni bana bahşetti.. Sen benim cariyemsin.. Eğer beni hoşnut edersen seni azat ederim.. Yalnız sirri sirreyle (kucaklar) senin cismin benim cismim, benim cismim senin cismin, senin canın benim canım.. ilâh (Kafesten çıkarlar)." (s. 49)

Şimdi sormak gerekir: Gerçekte Bektaşi tekkelerinde böyle yüz kızartıcı, Babaların, Dedelerin, Dervişlerin kendi cinsel arzularını tatmin etmek için böyle bir ortamın sağlandığı ve tekkelerin asıl amacını bırakıp bu tür amaçlar için kullanıldığı görülmüş müdür? Fakat nedense kimi aydın geçinen yazarlarımız, roman ve oyun tekniği içerisinde sözde Bektaşiliğin gerçekte ne olduğunu anlatmak gibi bir gerekçe ileri sürseler de yazdık-

larında satır aralarında usta bir kıvraklıkla, söz cambazlığıyla Bektaşiliği ve aynı zamanda Aleviliği (özellikle Kızılbaş sözcüğünü kullanmaktan daha çok zevk alarak) kötülemekten. karalamaktan, Sünni inanç karşısında küçük düşürmekten geri kalmıyorlar. Sanırım yaşadıkları dönemin edebiyat ortamı, kendilerine böyle bir misyon yüklemiş olsa gerek.

Nihani'nin gerçek yüzü ortaya çıkar. Nihani, tekke babası ayağına Gani Ağa'nın altınlarını gasp etmenin yollarını, öte taraftan tekkeye gelip giden kadınları elde etmenin, onlarla sevişmenin yollarını ararken Aktar Numan Efendi'nin, kendisiyle ilgili gerçek karşısında ne yapacağını bilemez.

Numan Efendi, oğlu Müştak'ı sormak için Nihani'nin yanına gelir. Oğlunun burada olduğunu bilmektedir. Konuşmaları birlikte dinleyelim:

"*Numan* ..: Oğlum Müştak'ı arıyorum. (...)

Nihani.....: Senin oğlunu kim ne edecek? Olsa burada olur.

Numan....: İçirip sarhoş mu ettiniz? Bir yerde sızıp mı kaldı?

Nihani.....: Ehil tariki taşlama.. Bizler masivadan el çekmiş Hak aşıklarıyız." (s. 52)

Evet, Nihani Dede'nin nasıl bir "*Hak Aşığı*" olduğunu yukarıdan beri izliyoruz. Bakalım Nihani Efendi gerçekte kimmiş? Numan Efendi, oğlunun yerini söylemek istemeyen Nihani'ye, tarihteki bir olayı anlatır. Kösem Sultan'ın saltanat için oğlu Sultan İbrahim'i boğdurduktan sonra torunu Sultan Mehmet'i de zehirletmek istediğini, bunun için saray helvacısı Üveys'i çağırdığını anlatır. Bunu anlatmaktaki amaç, Nihani'nin kıssadan hisse çıkarmasını istemesidir.

"*Numan* ..: (...) Sen bu mel'unu pek iyi tanırsın., değil mi?

Nihani.....: Hayır tanımıyorum.

Numan....: Canım, unutulacak kadar zaman geçmedi. Pek iyi hatırlayacaksın. Tebdili nam ve kıyafet ederek Acemistana *firar eden bu kızılbaşı* pek iyi tanırsın. Etme canım!

Nihani.....: Hayır, ne bilirim, ne de tanırım.

Numan....: Allah Allah.. Senin gibi saçını, sakalını uzatıp seyyah kıyafetinde diyar diyar dolaşan *bu serseri kızılbaşı* pek iyi bilirsin!

Nihani.....: (Hiddetle kafese doğru yürür) Of! Saçma dinlemeğe vaktim yok!

Numan....: Gitme Üveys ağa, gitme!

Nihani.....: (Heyecanla dönerek) Sus. .

Numan....: Korkma! Ben gammaz değilim.. Seni ele vermem, fakat oğlumun buraya bir daha geldiğini görürsem kurduğun şu fisku fücur dolabını başına yıkarım.. İşte bu kadar. (Hiddetle cepheden çıkar)" (s. 52)

Görüldüğü gibi Musahipzade Celal, bu kez Nihani kılığı altından Kösem Sultan'ın, torunu Sultan Mehmet'i zehirletmek için çağırdığı helvacı

Üveys'i çıkarmaktadır ki, bu da bir Kızılbaştır. Bu durumda Kızılbaş Nihani'nin, kendi töresine, kendi inancına ihanet ettiğini, kendini gizleyerek Bektaşiliği kötü amaçları için kullandığı ortaya çıkıyor ki, oyun boyunca bu niyetini de açıkça gördük. Tarihteki gerçek Üveys'in Kızılbaş olup olmadığını bilemeyiz ama, o Üveys'i bir oyunda canlandırmak için mutlaka Kızılbaşlığının ortaya konulması gerekmezdi. Dediğimiz gibi oyunumuzun yazarı, tarihe gönderme yaparken bile dürüst davranmamıştır.

Numan Efendi, Pembe Kadın'ın oturduğu tekkeye gider, oğlu Müştak'ı sorar. Pembe Kadın, yok diye inkar etse de sonunda Müştak ortaya çıkar.

"Numan.. : Allahtan korkmaz kadın.. Evladımı sevdalandırıp deli divane ettin! Dükkanda oturamıyor.. Aklı fikri, bu fisku fücur ocağında!

Pembe .... : Numan efendi, Numan Efendi dilini tut.. Hak erenlerin şakası yoktur.

Numan.... : Cahil kadın! *Bu mezhepsiz, imansız zındık kızılbaş herifin hokkabazlıklarına inanıyorsunuz!* Halbuki kendisi uydurma! Bu kurduğu tekke, türbesi de uydurma! Size telkin ettiği şeylerin hepsi yalan! Hepsi küfür.

Pembe .... : Numan Efendi! Tekkeye, türbeye dil uzatma! Hışmına uğrarsın!

Numan.... : Türbeniz de, tekkeniz de başınıza yıkılsın." (s. 64)

Diyalogda görüldüğü gibi Numan Efendi, sahte dinciliğe karşı savaş açmış durumda. Yalnız Kızılbaş olgusunu değerlendirirken (özde yazarın kendisi), Kızılbaşları *"mezhepsiz, imansız ve zındık"* insanlar gibi görmektedir. Numan'ı böyle konuşturmakla, yazar, o dönemde Kızılbaşlara bakış açısını da ortaya açık bir biçimde koymuş olmaktadır.

Burada asıl dikkati çekmek istediğim, Numan Efendi'nin dinin sahte derviş babaları tarafından kendi çıkarları için nasıl kullanıldığını, sonuçlarının nereye vardığını sözleriyle, tavırlarıyla ortaya koyması adına çizdiği portredir. Bu portrede Numan Efendi, gerçekçi ve doğruyu yansıtmaktadır. Tarihten bir olay anlatırken olayları gerçek kaynaklara dayamaktadır. Böylece çağdaş, aydın kafalı ve kültürlü bir tip görünümündedir. Bağnazlıkla, hurafecilikle, din sömürücülüğüyle, zayıf bir portre çizse de mücadele etmektedir. Bu yönden bakıldığında Musahipzade Celal'in, oyun kahramanlarının portrelerini çizmekte ve tiplerine uygun rollerini vermekte usta bir oyun yazarı olduğunu, oyun karakterlerini sağlam oluşturduğunu görüyoruz.

Oyunun adı olan mum söndü olayına ise, ancak oyunun beşinci tablosunda rastlıyoruz. Bu tabloda, Meclis 1, 2, 3 ve 4'te mum söndü ayininin yarattığı sansasyon anlatılmaktadır.

Yazar, beşinci tabloda sahne açılışını şöyle betimlemektedir:

"Vakit gece.. İçeride mum söndü ayini. El çırparak hu şahım hu... devam eder.. perde açılır. Meclis 1'de, Nazıdil, Lebibe'ye mum söndü ayininin başladığını söyler.

"*Nazıdil...*: (Cepheden gelir, Lebibe'nin kapısı önünde) İçerde mum söndü ayini var. Mumun önüne horozu bağladılar. Bak, el çırpıyorlar.. mum söndürecekler.

Lebibe.....: (Kapıdan başım uzatarak) Hazırlanıyorum. Ah, bir kaçabilsem.. (sahne kararır)

Nazıdil....: Hah, mum söndü. Haydi Lebibe, doğru Müştak'ın evine! Her şey hazır, seni bekliyorlar. Haydi kaç, savuş." (s. 66)

Yazar, kızılbaşlar için söylenen mum söndürme, horoz bağlama ve el çırpma olayını sahne açısından anlatılanlara göre doğru yansıtmaktadır.

Lebibe, kaçarken Nihani'ye yakalanır. Nihani de kendini mum söndürme olayının yarattığı cezbeye kaptırmış olarak Lebibe'ye sarkıntılık etmekte gecikmez.

"*Nihani...*: Dur güzelim, dur. Bak mum söndü, herkes nasibini aldı. (Kucaklamak ister) İşte, ben de nasibimi buldum." (s. 67)

diyerek böylesi bir ayinden (!?) yararlanmak ister. Elinden kurtulmak ve kaçmak isteyen Lebibe'nin önünü keser.

"*Nihani...*: (Önünü keser) Artık buraya kaçamazsın (oda kapısı önünde kollarını gerer). Bu gece elimden kurtulamazsın (hücum eder). Lebibe! Şarabı aşkınla mest oldum (öpmeğe uğraşır) Bütün havasımı istila ettin, yanıyorum Lebibe, yanıyorum..

Lebibe.....: (Şiddetle iter, kurtulur) Defol.. *mel'un.. kızılbaş..* (kaçar)" (s. 67)

Yüzyıllardır anlatılan ve Kızılbaş sözcüğü ile anlamı genişletilen mum söndü olgusunun romanlara ve özellikle Musahipzade Celal'in tiyatro oyununa nasıl yansıdığı çarpıcı bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Oyun kahramanlarından Lebibe, her ne kadar mum söndü ile kurulan tuzağı fark etse de Nihani'nin kollarından kurtulamaz. Fakat Lebibe de bu olayı bir Kızılbaşlık olarak değerlendirir ve Nihani'ye, "*Defol.. mel'un.. kızılbaş.*" diye bağırır. Kuşkusuz Lebibe'yi böyle söylettiren, Nihani'nin gerçekte kızılbaş olması değil, ona da yüzyıllardır Kızılbaşlar hakkında anlatılan o malum (!) öykülerdir.

Mum söndü bitmiştir. Öyle ya, gerici yobazların dediği gibi mum sönünce herkes tuttuğunu yakalar ve işini bitirir (!). Bakalım Musahipzade'nin mum söndü olayında kimler, bu törenden nasibini almışlar.

Nazıdil, öteden beri Nihani'nin "*nasibi*" olduğu için fazla şikayetçi değildir böyle bir törenden. Çünkü karnında Nihani'den bir döl taşımaktadır. Lebibe ise zor kurtulmuştur Dede Sultan Nihani'nin elinden. Ayine katılan Şetaret ise, sanki olaylar çok doğalmış gibi durumu Nazıdil ile Lebibe'ye umursamazcasına anlatır.

"*Şetaret...*: Ağlama canım ağlama, benim canım yok mu? Mum söner sönmez beni de paçacı Arnavut yakaladı." (s. 68)

"*Şetaret...*: Ağlama ayol... Benim yerimde olsan ne yaparsın, karnımda dört aylık çocuk gümbürdüyor." (s. 68)

"*Şetaret*.. : (Kahkaha) Ne alık kızsın ayol.. Beş ay sonra vıyak vıyak yumurcaklar meydana çıkacak, ne yapacağız?.. Herkese rezil olacağız..

Nazıdil.... : Bizim ne kabahatimiz var.. Alnımızın yazısı.. sırası gelince elbette yükümüzü yıkacak birini buluruz." (s. 68)

Şetaret, böyle bir olaydan hamile kaldığını itiraf ederken Nazıdil'in verdiği yanıt çok ilginç. Beş ay sonra çocuklar doğunca ne yapılacağı konusunda iyimserliğini koruyup, "*Sırası gelince elbette yükümüzü yıkacak birini buluruz.*" diyerek mum söndü olayında (özünde cemde) evli olsun olmasın tüm kadınların birkaç erkekle cinsel ilişkide bulunduğunu ima etmektedir. Bu da yine yıllardır söylenen "*piç Kızılbaşlar*" sözüne doğruluk kazandırmaktadır. Doğaldır ki, böyle bir olayı, hele toplu seks olayını hiç bir mantık kabul etmez. Ama Yakup Kadri, Musahipzade Celal, İlhan Önal gibi yazarların mantığı ise kabul etmektedir ki, bu da aydınlar adına utandırıcı bir olay olsa gerek.

Bundan sonraki konuşmalar ise traji-komiklik kazanmaktadır. Kadınlar çıkmazdadır.

"*Şetaret*.. : Gülme a kız, gülme.. Bizim halimiz ne olacak?.. Pembe Hanım gebe, sen gebe, ben gebe.. ne olacak ayol?

Nazıdi:.... : Pembe Hanım'ın kocası var.

Şetaret.... : Ee, biz ne yapacağız?

Nazıdil.... : Sen de yükünü elbette bir yere yıkarsın.

Şetaret.... : Anlamadım.

Nazıdil.... : Aman.. Kimden olduğunu bilmiyor musun?

Şetaret.... : Ah, bilemiyorum Nazıdil.. benimki karmakarışık.

Nazıdil.... : (Güler) A..a.. alık mısın?

Şetaret:... Ne bileyim ayol.. Hani mum önüne horozu bağlamıyorlar mı.. el çırpıyorlar.. horoz mumu söndürü yor.. Ne kadar mum söndüyse o kadar adam yakaladı.

Nazıdil.... : (Kahkaha) Kör olma emi...

Şetaret:... Ya.. çok! Hangisinden olduğunu bir türlü hesaplayamıyorum.. Bizim Ağa mı desem, babalar mı desem, dedeler mi desem, dervişler mi desem, ahçı dede mi desem, Gözcü Dede mi desem.. hangi ne bileyim...

Nazıdil.... : Ayol, her mum sönünce seni mi yakaladılar? (Kahkaha)

Şetaret.... : Ne bileyim a kız.. Dost bağından gül koklayalım diye sarılıyorlar. (Pestil yer)

Nazıdil.... : (Kahkaha) Dost bağından gül yerine marsık koklamışlar. (Kahkaha, pestil yer)

Şetaret.... : Haltetmişsin." (s. 69-70)

Şetaret'le Nazıdil'in konuşmalarından da anlaşılıyor ki, Şetaret, olup bitenleri abartarak anlatırken aslında kendi karakterini de ortaya koymaktadır ki, bu da cilveli, erkeklerin altına yatmaktan hoşlanan ve "*her mum sönünce bir erkek*" tarafından yakalanmayı büyük bir başarıymış gibi anlatacak kadar ileri giden ve bundan kendine pay çıkaran hafif, fahişe ruhlu bir kadın karakteridir. Fakat gerçeği yine Nazıdil, kestirme yoldan Şetaret'in yüzüne söyler: "*Dost bağından gül yerine marsık koklamışlar.*"

Oyunun son perdesinde, mum söndü numarasıyla tüm kadınların ırzına (!) geçenin Suguklu Guguk Gani tekkesinin sahibi Gani Ağa olduğu ortaya çıkar. Gel gör ki, Gani Ağa, bu olaydan hiç pişmanlık duymaz, tersine işi pişkinliğe vurur. Ne Lebibe'nin Müştak'a kaçması, ne Nihani Dede'nin kaçıp sır olması umurunda değildir. Çünkü Gani Ağa, mum söndü olayıyla amacına ulaşmış gibidir, mutludur, gönlü rahattır.

Biz de son perdeden bir bölüm aktararak yorumu siz okuyuculara bırakıp Mum Söndü oyunun perdesini kapatıyoruz.

"*Pembe*...: Bırak şimdi onu.. Şunlara ne diyeceksin bakalım. (Nazıdil'le Şetaret'i gösterir) İkisi de gebe.

Gani.....: A.. a.. a.. Ne diye gebe olmuşlar Hanımcığım?

Pembe.....: Ben de sana soruyorum. (Şetaret'le Nazıdil'e) Aşifteler söyleyin.. dilinizi mi yuttunuz? Söyleyin bakayım şimdi..

Gani.....: İkiniz birden nasıl gebe oldunuz?

Şetaret.....: Mum söndükçe yakaladın Ağa.

Pembe.....: (Gani'nin üstüne yürüyerek) İşitiyor musun? (Nazıdil'e) Kız söylesene.

Nazıdil....: Mum söndükçe Ağa ne yaptığın pekâlâ bilir.

Gani.....: (Hayretle) Hiç te farkında değilim.. Eh.. ne yapalım.

Pembe.....: Ya? Başıma iki de ortak ha.. E artık buna dayanamam. Çöz ayağımın bağını.. boşa.. boşa beni.

Gani.....: Aman hanımcığım öfkelenme.. Bu erenler ihsanıdır.. Hamdolsun bir evlat isterken Hak erenler bana üç tane ihsan ettiler.. destur (Boyun keser)

Şetaret.....: (Nazıdil'e yavaşça) Oh.. çok şükür.

Nazıdil....: (Şetaret'e yavaşça) Hamdolsun.

Pembe.....: (İçini çekerek) Ah! Ah!

Gani:..... (Büyük bir aptallık ve hayranlıkla) Destur efendim destur.. Bu gece âlemi manamda Dede Sultan zuhur etti... Mübarek ellerile bana üç defa sus ya Gani! Sus ya Gani! Sus ya Gani! buyurdular.

Pembe.....: (Gani'yi sarsarak) Uyan Ağa, uyan.. Atı alan Üsküdar'ı geçti... Bu gördüğün rüya değil, seni soydular.

Perde İner." (s. 82-83)

IV - KONULARINA GÖRE DEĞERLENDİRME

Tek tek incelediğimiz ve örnekleriyle sunmaya çalıştığımız roman ve öykülerde görüldüğü gibi Alevilik ve Bektaşilik olgusuna kimi yazarlarımız gerçek anlamıyla ve doğru bir biçimde yaklaşırken, kimileri de kendi düşüncelerini roman kahramanlarına söyleterek, tarihsel gerçekleri çarpıtarak cahil, gerici, kaba ve bazen de ahlâk sınırlarını aşan düzeyde yaklaşmışlardır.

Bahadınlı, Kıyafet, Kaleli, Kaygusuz ve Kaftancıoğlu gibi yazarlar, Aleviliği ve Bektaşiliği yorumlarken, böyle bir kültür ve inanç dünyasından geldikleri için gerçekçi ve sağlam gözlemlere dayanarak Aleviliğin ve Bektaşiliğin iç içe olduğunu, fakat aralarında görülen ince farklılıkları da görerek yapıtlarında değerlendirmişlerdir. Buradan da şu sonuç çıkmaktadır ki, bu yazarlar, Alevilik ve Bektaşiliğin ne demek olduğunun bilincindedirler.

Öte yandan kimi yazarlarımız ise, başta İlhan Önal, Yakup Kadri ve oyun yazarı Musahipzade Celal olmak üzere bunlar da Aleviliği salt Kızılbaşlık olgusu içinde görmüşler; hatta İlhan Önal gibi, Kızılbaşlıkla Bektaşiliği birbirine zıt kavramlar, Caferiliği ise İslâmlığın kendisi olarak ele almışlardır. Öyle ki, Önal, Bektaşiyle bir Aleviyi, Kızılbaşlık olgusundan dolayı birbirine düşman etmiştir.

Kuşkusuz bu yaklaşımda, yazarların içinden geldikleri çevrenin sosyokültürel yapısı ve dönemin koşulları etken olmuştur.

Osmanlı döneminde Alevilere "*mum söndü*" suçlaması rahatlıkla yapılırken ve de halk buna inanırken, günümüzde ise bu anlayış ve düşünüş azalmış durumdadır. Eskiden körü körüne inanç egemen iken, bugün ise mantık ön plandadır. Artık eski dönemlerde olduğu gibi kimse, Alevileri "*mum söndü*" diye suçlayamıyorlar. Çünkü Aleviliğin kente taşınmasıyla birlikte, "*Alevi sırrı*" denilen tüm tabular kırılmaya başlandı,cem gösterileri kapalılıktan çıkıp Alevi, Bektaşi olmayan herkesin gösterimine sunuldu. Artık bir Sünni, Alevi cemine rahatlıkla girebilir oldu. Böylece kendisine aile büyükleri tarafından anlatılan, özellikle *Kızılbaş* sözcüğüne vurgu

yapılarak ileri sürülen iddialar çürütülmüş oldu. Çürütülemeyen iddialar ise, anlatmaya çalıştığımız gibi, roman ve öykülerimizde eğrisiyle, doğrusuyla yer almaya devam etti.

Araştırmamızda, roman ve öykülerin incelenmesi sonucunda kırka yakın konu başlığı saptadık. Zaten bu konu başlıkları da Alevilik ve Bektaşiliğin içini dolduran konulardır. Bunlardan en önemlilerine ve günümüzde çok tartışılanlara yer verdik.

Alevilik-Kızılbaşlık-Bektaşilik ve Diğer İnançlar

Kitaplarda en çok işlenen konu ise Alevilik olgusudur. Alevilik nedir? Bektaşilikle ilişkisi var mıdır? Aleviler, Bektaşiler kimlerdir? Nasıl insanlardır? Sünnilerle ilişkileri hangi düzeydedir? Genelde bu soruların az da olsa yanıtlarını buluruz.

Özellikle Alevilerden söz edilirken Kızılbaş sözcüğüne, üstüne basa basa vurgu yapılmaktadır. Okuduğumuz tüm kitapların sonucunda vardığımız nokta şu olmuştur: Sünni ideoloji ve bu ideolojiye yakın olanlar, yüzyıllar boyunca, Alevilik = Kızılbaşlık = Komünistlik formülünü sürekli kullanmışlardır. Ayrıca bu formül içerisinde de Kızılbaşlık kavramını nedense hep ensest ilişkiyi (yakın akraba arası cinsel ilişki) çağrıştıracak bir anlamda kullanmaktan da geri kalmamışlardır.

Alevilik ve Bektaşilik kavramı, roman ve öykülerde çok az işlenmiştir. Bir öğretiden, bir inançtan, bir akımdan söz etmekten öte daha çok bu görüşün yandaşlarını yansıtan isim sözcükler, yani Aleviler, Kızılbaşlar, Bektaşiler gibi sözcükler kullanılmıştır. Alevilerin davranışları Alevilik, Bektaşilerin davranışları da Bektaşilik olarak yorumlanmıştır. Dolayısıyla bu durum ister istemez yanlış bilgilere ve algılamalara yol açmıştır. Özellikle yanlış bir eylem söz konusu olunca, eylem o öğretiye/düşünceye mal edilmiştir. Örneğin Bener'in romanı *Elif'in Öyküsü*'nde, "*namaz kılmamak Alevilik*" olarak değerlendirilirken, aynı zamanda "*ablam, kendisi de namaz kılmadığı halde, Alevilerin hayin olduğunu söylediğine göre, herhalde Alevi değildi*" derken Alevilerin aynı zamanda "*hayin*" davranışlar içinde bulunduğu gibi bir sonuç çıkmaktadır.

Rahmet Yolları Kesti'de Kemal Tahir'in Aleviliğin ne olduğu konusunda ikircikli davrandığını görürüz. Romanın ilk başlarında köyüne gitmekte olan Bektaş Emmi'ye, önünü kesen ve tehdit eden Maraz Ali'nin elinden kurtulmak için, "*Alevilik de artık maskaralık olmuş, Dedeyi sayan kalmamış*" dedirtirken öte yandan Bilal Efendi'ye kaçıracağı kız konusunda bilgi veren Uzun İskender'e ise, "*Bizim yolumuzu bilirsin. Alevilik maskaralık değil*" dedirtir.

Romandan söz ettiğim bölümde de görüleceği gibi oluşan olayları göz önüne getirdiğimizde asıl Uzun İskender'in kendisinin, Aleviliği "*maskara*" ettiği görülecektir. Romanda, İbrahim Efendi, bir araba soygununu ballandıra ballandıra anlatan Uzun İskender'in sözünü keserek ona, "*domuz Alevi*" diye çıkışıp Alevileri aşağılarken, öte yandan Dedeyi soyduktan sonra köylülerin kendisini öldürmesinden korkan (Sünni) Katır Adil ise, "*Bunlar şart olsun beni öldürür. Ben sünni olduğumdan.. Aman sakın*"

diye sürekli yalvarır. Görüldüğü gibi Kemal Tahir, Sünni karakterlerin gözünde Alevileri hem "*domuz*" olarak nitelendirmekte, hem de rahatlıkla adam öldüren -eğer karşısındaki Sünni birisiyse- katil durumuna koymaktadır. Aynı *Çıkrıklar Durunca*'da olduğu gibi Aleviler, "*katli vacip zındıklar*"dır.

Türkali ise, TKP'nin kuruluş sürecini ve o dönemin siyasi çalkantılarını anlattığı, bir döneme ışık tuttuğu romanı *Güven-II*'de ise, roman kişisi Fikri Yurdabakan'dan söz ederken nedense "Alevi" oluşu yanı sıra özellikle aynı zamanda "Mason" (s. 358 ve 471) olduğunu da üstüne basa basa söyler. Sanırım Türkali, buradan Alevilikle Masonluk arasında sıkı bir ilişki olduğu sonucu çıkarmaya çalışmış. Ne yazık ki, bu ilişkilendirmede Önal gibi kendisi de yanılgıya düşmektedir. Çünkü kimi araştırmalar, Bektaşi olan masonlardan ve Bektaşilikle Masonluk arasında bir ilişki olduğundan söz ederler.

İnci Aral ise, Kahraman Maraş olaylarının anlatıldığı kitabında Alevilerden, "*Kaç göç yoktur... sevdaları kutsaldır, gönülleri geniş*" diye söz ederken aynı paragrafta, "*İnançları, ezilip sürülenlerin mezhebidir*" diyerek Aleviliği mezhep olarak yorumlamaktadır. Öte yandan M. Celal ise, tiyatro oyununda Aleviliğin İslâm öncesi kültürüne göndermede bulunarak bir yerde Aleviliği, daha çok Bektaşiliği, Türklerin anayurdu olan Orta Asya kökenli Şaman inancıyla ilişkilendirir. Çünkü oyun kahramanı, Bektaşi dervişi Nihani, kendisini tanıtırken, Şaman kültüründen söz eder ve "*Orta-Asyalı bir sofu*" olduğunu söyler.

Yeşilova *Kopo* romanında ise, Aleviliğe başka bir pencereden, İran Şiiliği penceresinden bakıldığını görürüz. Konusu, Dersim yöresinde, 1938 Dersim Olayları sırasında geçen romanda Dersimlilerin inancı Anadolu Aleviliğinin dışında bir Alevilikle özdeşleştirilmiştir ki, bu da Şiilik çizgisidir. Yazar, kendi ağzından anlattığı bölümlerde Aleviliği ve beraberinde Seyitliği tanımlarken şöyle demektedir:

> "Bunların dışında bir de manevi ilaçları vardı. Ali sevgisi... Bu sevginin besleyip büyüttüğü Alevilik ve Seyyitlik... Seyyitliğin mucizesine olan inanç, onları canlı, dirençli tutuyordu. Bu inanca göre cennetin kapısını cömertliğin açacağı... Onun dostuna dost, düşmanına düşman olmayanın, Muhammed'den şefaat göremeyeceği... Aşına, eşine, işine, eline beline diline sadık olmayanın İslâm olamayacağı... Muhammed'in altın soyu On İki İmama, Kerbela'ya yanmayanın, şefaattan mahrum kalacağı... İslâm bir alfabedir. Beş koşulun, yani beş harfin bilinmesiyle İslâmın okunamayacağı... Namazın askerlik eğitimi gibi bir çök-kalk tekrarından başka bir şey olmadığı, tüm alfabeyi bilmenin gerekli olduğu düşüncesi onlarda yerleşmişti." (s. 104)

Görüldüğü gibi yazar burada Aleviliği yanlış anlatmaktadır. Öyle ki, Alevilikle İslâmlığı aynı görmektedir. Aleviliğin ve Bektaşiliğin temel ilkelerinden olan "*Eline, beline, diline sahip olmak*" ve "*Eşine, aşına, işine sahip olmak*" ilkesi, hiç bir zaman İslâmlığın temel ilkelerinden ve özellikle koşullarından biri olmamıştır. Oysa Yeşilova, bunlara sahip olmayanın İslâm olamayacağını söylerken yanılmaktadır. Bu ilkelere sahip olmayan kişi Alevi olamaz, Müslüman değil.

Yeşilova, bu yanlış düşüncenin yanı sıra doğru saptamalarda da bulunmuştur. Örneğin, Aleviler için namaz biçimsel bir olaydır. Yazarın dediği gibi, "*yat-kalk tekrarından başka bir şey*" değildir. Yine Alevilikte teberra ve tevella olayı vardır. Teberra, Ali ailesine ve Ehlibeyt'e düşman olanları, bu düşmanları sevenleri sevmemek, nefret etmek, uzaklaşmak ilkesidir. Tevella ise bunun tersidir, yani sevmek, yakınlaşmak ilkesi. Yazar, bu çerçevede, "*Onun (Ali'nin) dostuna dost, düşmanına düşman olmayanın*" inancı olarak değerlendirmesi doğru bir görüştür.

Hasan Kıyafet ise, kaçırılan Sünni kızı Fato'nun kardeşi devrimci Murat'ın ağzından Alevilikle Hıristiyanlığı karşılaştırarak konuya açıklık getirir. Yaptığı karşılaştırmada hemen hemen ortak yönler bulur. Buradan da Aleviliğin evrensel bir inanç olduğu sonucunu çıkarır. Kıyafet, Hıristiyanlıkta İsa'nın göğe çekilmesi ve tanrıyla bütünleşmesi karşısında Alevilikte de Hz. Ali'nin kendi cenazesini deveye yükleyip kendisinin götürmesiyle tanrıyla bütünleştiğini söyler. Böylece İsa ile Ali'nin ölümsüzleştiğini ve Tanrıyla bütünleştiğini vurgular. Murat (özde yazar), "*Hıristiyanlık bir ezilmişlik, yenilgi dinidir. Alevilik de öyledir*" derken, her iki inanç sisteminin de ibadetlerini gerçekleştirmek ve yaymak için sarp dağların kuytularına çekildikleri, Ali ve oğullarının öldürülmesiyle de niçin yenik düştüklerini söyleyerek her ikisinin de bir "*yenilgi*" dini olduğunu iddia etmektedir.

> "Hıristiyanlıkta papaz, Alevilik'te dede, günah bağışlar. Hıristiyanlıkta ruhban sınıfı evlenmez. Alevilik'te kulağını deldirtip 'mengüç' denen kutsal küpeyi takanlar da evlenmez. Hıristiyanlık'ta perhiz, Alevilik'te de vardır. İsa'nın oniki havarisi, Alevilik'te oniki imam olarak görünür. Hıristiyanlık'ta 'Baba-Oğul-Ruhül Kudüs' üçlüsü önemlidir. Alevilik'te 'Ali-Muhammed-Allah' üçlüsü önemlidir" (s. 179)

Bunları diyerek, Hıristiyanlıkla Alevilik arasında benzerlikler kurarak sanki Alevilik, Hıristiyanlıktan etkilenmiş gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu benzerliklerin olması demek, Aleviliğin Hıristiyanlıktan etkilendiği sonucu çıkarılmamalıdır. Kuşkusuz bu sözleri Murat'a söyletirken, olayın geçtiği yer olan Ürgüp bölgesinin (Kapadokya'nın) Hıristiyanlığın merkezlerinden biri olması ve hâlâ Kapadokya bölgesindeki peribacalı mağaralarda Hz. İsa'lı, Meryem Ana'lı freskler(n olması nedeniyle bir bağlantı kurarak her iki inanç sistemi arasında bir etkileşim olduğunu varsayması doğaldır.

Kaldı ki, Hacı Bektaş Veli'nin Babalılar Ayaklanması sonrası Kapadokya bölgesine gelip sığınmasının altında belki de Hıristiyanlığın hoşgörücü yanının olmasıdır. Bu anlamda Hacı Bektaş Veli, can korkusuyla kaçıp bilmeden sığınmış değildir. Büyük olasılıkla Kapadokya bölgesinin inanç yapısını çok iyi bildiği için yönünü bu bölgeye doğru çevirmiştir.

Öte yandan Önal ise, *Üç Nesil*'de, Alevilik kavramına (Aleviler sözcüğünü kullanarak) başka bir boyut getirmektedir. 93 Harbi döneminde Merzifon'daki meslek loncalarından söz ederken loncalar arasında da Alevi-Sünni ayrımı olduğunu belirtir. "*Merzifon'daki Alevilerin yarısı Bektaşi, bir diğer yarısı da Caferi. Bunların esnafa, sanatkâra tutumu daha*

katı" diyerek Aleviliğin iki ayrı alt grubu olduğunu ve bu alt gruplardan Caferi olanların ise "*esnafa, sanatkâra karşı tutumlarının çok katı*" olduğunu iddia etmektedir.

Bektaşiliğin meslek tarikatı olan Ahilikle ilişkisi olduğunu düşünürsek yazarın dediği gibi Bektaşilerin esnaf ve meslek loncaları tarafından tutulması doğaldır. Osmanlı'da askeri bir meslek olan Yeniçeri Ocağı, lonca olarak Hacı Bektaş Veli koluna bağlıdır ve Hacı Bektaş Veli'yi kendi "*Pir*"leri olarak kabul eder. Fakat Caferilerin tutumuna gelince, yazar bu deyimiyle büyük bir olasılıkla Şiiliği kastettiği için onların inançlarından söz etmektedir ki, bu durumda ne derece gerçekçi ve tarihsel verilere dayanmaktadır, bilinmiyor.

Yazar, bu tarihsel yanlışlığın yanı sıra daha büyük yanlışlıklara da yer vermiştir romanında. Bu kez Aleviliğin, Kızılbaşlığın ve Bektaşiliğin birbirlerinden farklı olduklarını ileri sürmektedir ki, bu da yazarın gerçekte konuları kulaktan dolma bilgilerle ele aldığını göstermektedir. Özellikle Bektaşilerle ilgili anlattıkları ise, bugün Anadolu Alevilerinin yaşamlarında yer alan töreler ve inançlardır. Roman boyunca Bektaşiliği, özellikle Balkan Bektaşiliğini ön planda tutarken, aynı kültür ve inanç coğrafyasında yer alan Aleviliği ise başka türlü yorumlamaktadır. Bilinçaltı bir güdü gereği olsa gerek, yazar gözünde Alevilik, olumsuz ve kötü bir inanç sistemidir. Kendi ağzından ve roman kahramanlarının konuşmalarında hep buna dikkat ettiği de gözden kaçmamaktadır. Örneğin, "*Bektaşiler, adam öldürme, zina, cinsel sapıklık, hırsızlık, karısını boşama gibi suçları işleyenleri aralarında barındırmazlar. Bunlara kızılbaş denir*"derken Kızılbaşlığa ise olumsuz bir bakış açısı getirmektedir. Alıntıdan da anlaşılacağı gibi, bu tür yüz kızartıcı eylemleri yapanların Kızılbaş olduğu söylenerek aşağılanmakta, kaba bir söylemde bulunmaktadır. Bu tavrıyla yazarın olaylara nesnel (tarafsız) değil, öznel (taraflı) yaklaştığı görülmektedir.

Yazar, "*Köylerden kopup şehirlere ve kasabalara yerleşen Kızılbaşlar da, Alevi ve Bektaşiler'in adını kötüye çıkarmıştır*" diyerek, Alevi ve Bektaşilerin adının kötüye çıkmasının nedeni olarak kızılbaşları görmektedir. Peki Kızılbaşlar kim? Bu sorunun yanıtını ne yazık ki, yazarın kafasında göremiyoruz. Böylece aynı felsefeyi, aynı süreği benimseyen, özde birbiriyle aynı inançsal görüşleri sanki çok ayrı inanç yapılarıymış gibi göstermektedir ki, yazar burada büyük bir tarihsel yanılgı içerisindedir. Kızılbaşlık, Aleviliğin direngen, muhalefetçi cephesi sayılır. Bektaşilik ise tasavvufi kanadını oluşturmaktadır.

Öte yandan, "*Bektaşiliğin yol göstericiliğinde Müslüman olmuşlardı.*" diyerek Alevilerin Müslümanlığını Bektaşiliğe bağlamaktadır. Oysa Aleviler, Bektaşilik kanalıyla Müslüman olmamışlardır. Hatta Bektaşilik kanalıyla devletle daha da uzlaşmacı bir çizgiye gelmişlerdir. Çünkü Bektaşiliğin yapısında devlet yönetimine karşı gelmek, muhalefet etmek düşüncesi yoktur. Alevilik, ezilen kesimlerin, köylülüğün inançsal ideolojisi olurken Bektaşilik ise kentliliğin ideolojisi olmuştur. Bu açıdan köy Aleviliğinin geldiği çizgi Kızılbaşlık olurken, kent Aleviliğinin çizgisi ise Bektaşilik olmuştur.

Yazar, Aleviliğe ise başka bir konuda da yorum getirmektedir. "*Alevilerde üstünü görmemiş kız dinsiz sayılmazdı. Dinin gereklerinden tam anlamıyla sorumlu tutulmazdı.*" derken, Alevilikte "*ay hali görmemiş*" bir kadının, özellikle yeni evlenmiş bir kadının "*dinsiz*" sayılamayacağı ve bundan dolayı "*dini gerekler*"den sorumlu tutulamayacağı gibi bir kuralın olduğunu ileri sürmektedir. Gerçekte kadınların "*ay hali*" olayının inançsal bir yönü yoktur. Bu olay, kadının bedensel yapısıyla ve cinsel yaşamıyla ilgili tıpsal bir olaydır. Yazarın konuya neden bu açıdan yaklaştığını ve bunu romanında işlediğini doğrusu anlamak güç.

Alevilik olgusuna en gerçekçi ve çağdaş yorumun Lütfi Kaleli tarafından yapıldığını görüyoruz. Kaleli, romanında Alevilik ve Sünnilik çatışmasının altında mezhepsel olgudan çok ekonomik nedenin yattığının altını çizerek doğru bir bakış açısı getirmektedir. Olaya emek ve sömürü açısından bakıldığında halkı, işçiyi ezen Sünni patron olabildiği gibi Alevi patronun da olabileceğini söyleyerek her şeyin temelinde ekonomik çelişkinin yattığını vurgulamaktadır ki, bu da nesnel bir yaklaşımdır. Yazarın kendisi Alevi kökenli olmasına ve konuya biraz şovence yaklaşmasına karşın romanına konu olan Malatya olaylarındaki Alevi-Sünni çatışmasının arka planında dönen dolapları, tezgahları ve her iki cephedeki işbirlikçileri iyi gözlemleyerek doğru teşhiste bulunmuştur. Kaleli, sorunun, Aleviler olarak birleşmek değil; tersine ezilen, sömürülen yoksul halkın birleşilmesi gerektiğini, çünkü bu saldırılardan rahatsız olan milyonlarca yoksul Sünni halkın da olduğu söylerken doğru bir tanı koymaktadır.

Burada yazarın, kendisinin de tanık olduğu olaylara serinkanlılıkla ve mantıklı olarak yaklaştığının izlerini görüyoruz ki, bu da aydın olmanın getirdiği bir sorumluluktur. Ne yazık ki, onun bu tavrı, yine kendi çevresinde, "*Aslını inkar eden haramzadedir, a iki gözüm.*" sözüyle eleştirilir.

Eğer ülkemizde, geçmiş yıllarda Kahraman Maraş'ta, Çorum'da, Sivas'ta ve başka yerlerde Alevi-Sünni çatışması olarak gelişen ve kötü sonuçlanan toplumsal olaylarda Alevi ve Sünni ileri gelenleri olaylara sağduyuyla, mantık süzgecinden geçirerek, çıkarcıların tuzağına düşmeden doğru teşhisler koyabilselerdi sanırız bundan halk, her alanda kazançlı çıkardı, onca anaların, babaların gözyaşı dökülmezdi. Bu nedenle yazar, Aleviliği ezilen sınıfın mezhebi olarak görürken aynı zamanda Sünniliğin de aynı safta yer almasını, alması gerektiğini vurgulamaktadır.

Romanın bir yerinde ise yazar (Latif Coşkun), bilerek ya da bilmeyerek Aleviliğini inkar ederek "*haramzade*" durumuna düşmektedir.

Matbaacı ve gazeteci Latif Coşkun, ertesi günün gazete sayfalarını dizerken matbaaya tanımadığı bir adam (sivil görevli) gelir ve gazetedeki bir komüniste (?) ait resmi gösterir ve gazete başlığı altında yazılı "*Amacımız hürriyet ve sosyal adalettir*" slogan yazısındaki "*sosyal*" sözcüğünün ne anlama geldiğini sorar. Sivil görevlinin soruları karşısında kendini köşeye sıkışmış hisseden Latif Coşkun, ne yapacağını bilmez ve "*bir komünistin resmini*" bilmeden gazeteye koyduğu için pişmanlık duyar. Belli ki, o dönemde Latif Coşkun, komünizm olgusuna öcü olarak bakmaktadır. Sivil görevlinin dediklerini onaylar ve verilen emri yerine getirir. Asıl gülünç olan yanı ise yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi kendisine söylenen,

"*Aslını inkar eden haramzadedir*" sözünü doğrularcasına Aleviliğini saklayıp "*iyi bir Müslüman aile*"ye sahip olduğunu söylemesidir.

> "Şey... Baban namaz kılıyor mu?
>
> Hiç beklemediği bu soru karşısında iyice afallamış, sonra toparlanmıştı.
>
> - Evet.
>
> Sesi titrek çıkmıştı. Yalan söylediğini anlar mı acaba? Babasının namaz kıldığını hiç görmemişti ki. Peki ama, yalan söylemeyi neden gerek görmüştü?
>
> - Annen de kılıyor mu?
>
> - Evet.
>
> - Ya sen?
>
> - Ben de.
>
> Bir kez yalanla başlamış, 'yok ben aleviyim' diyememişti. Sanki aşağılık birşeymiş gibi Alevi olmanın ezikliğini ta yüreğinde duymuş, özellikle bu yanını gizli tutmaya son derece özen göstermişti." (s. 59)

Burada yazar, aynı zamanda devletin Alevilere, daha doğrusu Aleviliğe bakış açısını da ortaya koymuş durumdadır. Yüzyıllardır Osmanlı'dan beri uygulanan sistemli baskı ve gözdağının yarattığı ezilmişlik psikolojisini burada da çarpıcı bir biçimde görüyoruz. Kaleli, bu durumu yukarıdaki diyalogda da görüldüğü gibi ustaca vermiş. Aynı zamanda Latif Coşkun kimliğinde aydın bir yazarın karşılaştığı çıkmazı da apaçık görüyoruz. Aleviliğini saklayan Latif'in gerçekte komünist mi, solcu mu olduğu da pek belli değil. Bu da o dönemlerde 1980'lerde devrimci/sosyalist ideolojinin teorik açıdan henüz net olarak ortaya konulamadığını göstermektedir.

Hz. Ali Kültü

Roman ve öykülerde adı en çok anılan, kendisinden medet umulan kişi, kuşkusuz Hz. Ali'dir. Hz. Ali'siz ne Alevilik, ne de Bektaşilik düşünülebilir. Hatta İran Şiiliği/Caferiliği bile düşünülemez. Çünkü Aleviliğin çıkış kaynağı olarak Hz. Ali gösterilir. Zaten Alevi sözcüğünün anlamı olarak da "*Ali evi*", "*Ali'nin evinden olanlar*", "*Ali yandaşları*", "*Ali'yi sevenler ve O'nun yolundan gidenler*" gibi açıklamalar yapılır. Kuşkusuz bu açıklamalarda doğruluk payı büyüktür.

Türk sinemasının ünlü ustası, roman yazarı Yılmaz Güney, Çinçin Bağları (Ankara) insanlarını anlattığı romanında, bu semtte oturan insanların Alevi olduklarını söylerken, aynı zamanda bunların gözünde Ali'nin yerini de açıklar. Romanının daha ilk başlarında, "*Ali'ye Allah derler, Ali'ye taparlar*" diyerek Alevilik inancında Ali'nin yerinin Allah'la eşdeğer olduğunu ve bu nedenle büyük bir bağlılıkla Ali'ye taptıklarını söyler.

Ali'nin Tanrı olarak görülmesini, yani "*Ali'nin tanrıya şirk koşulmasını*" *Elif'in Öyküsü*'nde de görürüz. Bener, Elif'in köyünde yapılacak bir muhtarlık seçiminden söz eder. Roman kahramanı Elif'in babası (Alevi)

ile dünürü Mahmut Ağa (Sünni) muhtarlık için aday olurlar. Mahmut Ağa, Elif'in babası karşısında muhtarlık seçimini kazanmak için karşı propagandaya geçer ve bunun için Sivas'tan bir cami hocası getirtir. Cami hocası, her akşam camide verdiği vaazda Mahmut Ağa'nın muhtar seçilmesi gerektiğini söyleyerek oy isterken, aynı zamanda Alevilere de hakaret etmekten geri kalmaz. Yaptığı vaazda, "*Aleviler gavurdan beterdir, komünistlerden kötüdür. Onlar Hz. Muhammed efendimizi saymazlar, Ali'yi Tanrıya şirk koşarlar*" diyerek Güney'in romanında olduğu gibi aynı inancı ortaya koymaktadır.

Görüldüğü gibi her iki romanda da Hz. Ali, manevi anlamda yüceltilmiş, "*Tanrıya şirk*" koşulmuştur. Gerçekte burada, Aleviler gözünde Ali sevgisinin vardığı en uç noktayı görürüz. Bugün İran'ın kuzeyinde, Azerbaycan'a yakın bölgede "*Alim-Allah*"cılar* denilen bir alt grup vardır. Bunların gözünde Ali, Allah olarak görülmektedir.

Kıyafet de romanında aynı temayı işlemiştir. Sünni kızı Fato'nun kaçırılması üzerine babası Celep Osman'ın evinde toplananlar ne yapacaklarını Ömer Hoca'ya sorarlar. Fato'nun ağabeyi Murat, Alevi-Sünni ayrımına karşıdır. Çünkü kendisi solcu, devrimci bir gençtir. Olaya serinkanlı ve doğru bir cepheden yaklaşmaktadır, yani bir pire için yorgan yakılmasını istememektedir. Kendisini Kır Battal destekler. Fakat Kır Battal da, Cihat'ın, "*Geçen gün Kozaklı pazarında Kızılbaş Haydar'la konuştuğunu gören var.*" (s. 95) demesi üzerine Ömer Hoca tespihini toplar ve kendine özgü fetvasını verir:

> "Kızılbaş, dinsiz tayfasıyla yağlı ballı olmak şöyle dursun, selam vermek caiz değildir. Besmelesiz değilen taş bile mekruhtur. Onlar doğuştan besmelesizdirler. Bastıkları toprak titrer. Alınları secde görmez. Ali demeden Allah, Hacı Bektaş demeden Muhammed demezler. Uy onları ne büyük azaplar bekliyor bilseniz." (s. 95)

Burada da Ali'nin adının Tanrıdan önce anıldığı vurgulanmıştır. Dikkat edecek olursak, Ali'yle Tanrıyı "*şirk*" tutma ya da Tanrıdan önce adını söyleyerek Ali'yi daha yüceltme olayını, hep Sünni kişilerin ya da Sünni din adamlarının ağzından söylendiğini görürüz.

Ali'nin neden Tanrıya "*şirk*" koşulduğunun yanıtını ise Önal'ın romanında bulmak olası. İlhan Önal, Hüseyin'in kendi ağzından anlatımında, Softa Ali Baba türbesine ziyarete gittiğini ve orada dua edenler arasında Sünnilerin çoğunlukta olduğunu da görür. Oysa bir ün öncesinde, kendisinin buraya gelip kızılbaşların neden tavşan yemediğini soracağını söylemesi üzerine demircilerden biri, Müslüman olan Müslümanın oraya gitmemesi gerektiğini ve oraya gidenlerin kızılbaş olduğunu söylemişti. Şimdi kendi gözüyle gördü ki, gelenler salt kızılbaşlar değildi. Bu durumu bir komşusu açıklar:

> "Büyüklerimiz derler ki, tüm dedeler ve yaturlar baştan iyi niyetliydi. Ama, sonradan gelenler Ali'yi Tanrı bildiler. Ona tapmaya başladılar." (s. 125)

---

* Bakınız dipnot 37.

Hüseyin'in komşusunun bu açıklamasına en büyük tepki yine yazarın kendisinden gelir. Önal, "*yazar*" bölümünde, doğrudan kendi düşüncesini açıkladığı bölümde ise, Kızılbaşlık olgusuna kötü bir biçimde aşağılarcasına yorum getirirken, Alevi Fadik Ana'ya da özeleştiri yaptırmaktan geri kalmaz. Yaap köyünde* erişkin çocuk sahibi olanlara meydan açılır. Erişkinler cemine Fadik kadın da kızı Naciye'yi alarak gider. Meydanda, Dedenin sorduğu sorulara açık yüreklilikle yanıt veren Fadik kadın, gelini Hediye'nin "*Müslüman*" (?) olmadığını bilmediğini söylerken, "*Müslüman olmadığını Ali'm Allah olsun ki, bilmiyordum.*" (s. 380) diye yemin ederek kendini savunur. Burada Fadik kadın çelişki içindedir. Gelini Hediye'yi hangi anlamda "*Müslüman*" edecektir, belli değil. Çünkü Hediye Bektaşidir. Fadik kadın ve ailesi ise Alevidir. Fakat Alevilikten anladıkları, kendilerinin de tam iyi bilemedikleri bir çeşit "*Müslümanlıktır*". Sanki büyük bir günaha girmiş gibi Fadik kadına günah çıkarttıran Önal ise, bir sonraki paragrafta dilinin altında yatan baklayı çıkarmakta gecikmez ve "*Bu en büyük yeminleriydi. Ali'yi Allah'ın yerine koymak, kanı bozukların işiydi. Bu da Sünnilerce Kızılbaş denilen kişilerdi ki; bir Bektaşi için de en büyük ceza topluluktan çıkarılmak ve atılmaktı. Kızılbaş olmaktı*" diyerek Alevilikten, Kızılbaşlıktan ve de Bektaşilikten hiçbir şey anlamadığını ortaya koyar. Burada yazar, bir eğitimci-aydın (!) olmasına karşın, bilinçsiz bir biçimde kızılbaşlık olgusunu, başka bir inanç grubu içinde değerlendirmektedir.

Yukarıda örnekler sunduğumuz yapıtlarda Ali'ye böyle bir sıfat uygun görülürken, Kaygusuz ise, "*Ne Onar Dede yetişti carımıza, ne de Hz. Ali düldülüne binip geldi imdada*" diyerek Hz. Ali'yi, Arapkir Alevilerin gözünde büyük bir makama sahip olan Onar Dedeyle bir tutmaktadır. Yardıma çağrılınca her ikisi birden çağrılmaktadır. Ama her ikisinin de imdada yetişemediği görülür.

Hz. Ali, Kaygusuz'un romanında Onar Dede'yle birlikte anılırken, aynı biçimde *Kopo* romanında da Dersim yöresinin kutsal sayılan erenleriyle birlikte anılır.

Yeşilova da *Kopo*'da, daha önce "*manevi ilaç*" olarak gösterdiği Ali'nin, artık bu yöre insanlarını kurtaramayacağını söyler.

Yazarın kendi düşüncesi olarak öne çıkan paragrafta, halk hekimliğinden söz ederken birtakım bitkisel kocakarı ilaçlarından da örnekler verir. Örneğin Mazgirtli Veli Ağa'nın bulduğu küflü peynirin ateş düşürdüğünü, böylece bu yöre insanların her türlü hastalığa karşı maddi ilaç olarak bitkisel ilaçları kullanmanın yanında ayrıca ruhlarını, inançlarını güçlendirecek, iyileştirecek bir ilaçlarının daha olduğunu söyler ki, bu da "*Ali sevgisi*"dir. Yazar, bunu şöyle anlatır:

> "Küflü peynirin ateş düşürdüğünü, Mazgirtli Veli ağa bulmuştu. Bunların dışında bir de manevi ilaçları vardı. Ali sevgisi... Bu sevginin besleyip büyüttüğü Alevilik ve Seyitlik." (s. 103)

---

* Yazar yöre diliyle Yakup köyüne Yaap Köyü demektedir-İCE.

1938 Dersim Olayları'nda Kutuderesi denilen yerdeki bir çatışmayı ve buranın kan gölüne dönüştüğünü anlatırken, "Artık bu insanları, ne seyyit nefesi, Hızır, Ali, ne de Muhammed'in kurtarabileceğini ... kurtuluşun bu dağlardan Sultanbaba'nın, Dujikbaba'nın, Munzurların doruklarından, ak bulutlarla birlikte çekip gittiğini" söyleyerek adı geçen evliyaların, Hızırların, Alilerin bir şey yapamayacağını vurgulayarak bu insanların inançlarından vazgeçmelerini, devlete bağlı ve asimile olmalarını önermektedir.

Dersim Alevileri ise, dualarında hep Hz. Ali'yi anarlar. Yeminlerini de Ali üzerine kurarlar.

Ali'nin "*Tanrıya şirk koşulması*", bir Alevi dedesi olan Onar Dedeyle bir tutulması ve Dersimli eren-babalarla birlikte anılmasının dışında, Ali'nin insani ve keramet (!) yönünden de ele alındığını görürüz. Örneğin, Elif, analığını üzdüğü için babasından iyi bir sopa, böğrüne iyi bir tekme yerken, "*Beni öldürüyorlar. Ali aşkına, kurtarın beni*" (Bener, s. 86) diye bağırır.

Aynı biçimde *Yelatan*'da Gülü, kızı Cennet'in sopa yemesinden sonra gece yarısı kocası Aşır'dan sopa yeyince kendisini hemen evin komuna atıp, "*Ali'yi, Muhammed'i seven kurtarsın. Bu adam beni öldürecek*" diye bağırır. Evin emektar öküzü Hançer'in hastalanıp kesilmesi karşısında, Aşır'la birlikte "*Ali'yi sevenler bizi kessin!*" diyerek yardımı doğrudan Ali'den değil, dolaylı yoldan, "*Ali'yi sevenlerden*" istenmektedir.

"Allah'ı Peygamber'i Ali!" üçlemesini *Çıkrıklar Durunca*'da da görürüz. Dudu'nun evi, "*Burası Alinin mezarıdır!*" diye yıkılır. Bu durum herkeste bayram heyecanı yaratır. Dudu, "*Ali'nin mezarı*"nın (!) başında tatlı yüzü, yanık sesiyle Ali'yi anlatır: "*Alim kâh Allah, kâh Muhammet, kâh Ali suretinde görünür, Hepsi birdir. O, bir aslandır. Onun pençesinde demirler çöptür.*" (s. 22); "*Alim, Alim, şah alim... Sen bizimsin Alim... türbe yapalım Alim. Hepimiz senin kulun, kölen Alim*" (s. 23) Aynı tür konuşmalara, romanın diğer sayfalarında da rastlanır.

Rahmet Yolları Kesti'de Bektaş Emmi ise Maraz Ali'nin elinden kurtulmak için, "*Aman ya Hz. Ali, Ya Hazreti Haydar!*" diye Hz. Ali'yi imdada çağırırken öte yandan bütün servetini elinden alan Uzun İskender'in tehdidi karşısında Kasım Dede ise, "*Yolumuz hakkına, Aliyülmurtaza efendimiz hakkına. Hasan Hüseyin efendilerimiz*" diyerek Ali üzerine yemin eder, şikayette bulunmayacağım söyler. Her iki durumda da Hz. Ali, zor durumda kalanların manevi bir sığınağı ve kurtarıcısı rolündedir. Ali'ye biçilen böyle bir rolü diğer yapıtlarda da rahatlıkla görürüz.

Ayrıca Kemal Tahir, kahramanlarına yemin ettirirken Hz. Ali'yi yalnız bırakmaz, özellikle yeminin içine Hz. Ali'nin oğulları Hasan ve Hüseyin ile On İki İmamları da katar.

Kemal Tahir, Hz. Ali'ye başka açılardan da yaklaşmaktadır. Hz. Ali'nin yiğitliğini ve Alevilerin gözündeki yerini saygıyla anarken tüm bunların yapılmasını abartılı bulmuş olacak ki, bu kez Ali'ye biçilen değeri azaltma yoluna gider. Örneğin, Uzun İskender araba soygununu anlatırken, "*Hey Ebubekir geliver!*" diye çağırırken İbrahim Efendi, "*Fukara Ebubekir'den ne istedin, Hazreti Ali el vermedi mi, domuz Alevi?*" (s. 94) diyerek sözü ağzına tıkar.

Çıkrıklar Durunca'da Adaköy'deki tüm olaylar Hz. Ali çevresinde gelişir. Kendini "*ermiş*" ilan eden Dudu kadın, evinin altında Ali'nin mezarı olduğunu ve tüm kötülüklerin bundan dolayı olduğunu ileri sürer. Bu durumda "*Ali'nin mezarının fanilerin altından kurtarılması, Alevi köyü için çok manalı idi.*" Ali'nin mezarı diye nitelendirilen yerin yanına bir ocak, misafir odası, aşhane yapılır ve çevre Alevi köyleri, "*Ali'nin mezarı*"nın olduğu varsayılan Adaköy'ü artık bir "*Kabe*" olarak heyecanla, hürmetle, korkuyla, mukaddes bir biçimde yad etmeye başlarlar. Dokuma tezgahlarının boş kalmaması emrinin Ali'den olduğu inancı egemen olur; hatta Hz. Ali'nin mübarek abasını dokuyan tezgahları boş bırakanın "*yezitten beter olması*" yönünde beddua edilir. Hz. Ali, Adaköylüler'in gözünde, "*yalnız cemaline hayran olunan değil, aynı zamanda celalinden de korkulan*"dır. Öte yandan "*Ali'nin imdatlarına geleceğini de gayet tabii buluyorlardı.*"

Cemo'da, Cemo'nun sevgilisi, aşiret yiğidi, çancı ustası Memo, yine yörenin aşiret reislerinden Sorikoğlu tarafından tuzağa düşürülüp hançerlenir. Öldü diye bırakıp gittiklerinde yine Memo'nun bir başka sevgilisi Senem'in adamları tarafından bulunur. Konağa getirilir. Yaraları sarılır. Memo gözlerini açanda, konakta bulunan seyitlerden biri Senem'e muştu verirken, "*Ağlama kurban, Ali İmam'ın başına and olsun ki, yiğit kefeni yırtmıştır*" diyerek yine Hz. Ali'yi kutsamaktadır. Daha sonra Kureyşanlı aşiretinin en ünlü seyidini getirip yaralarını sardırırlar. Seyit, yörenin ve aşiretin sağaltımcısı, halk hekimi olmasına karşın yine de manevi güç olarak Hz. Ali'den yardım ister. "*İmam Ali'nin gücü, oniki imamın şefaati bizimle olsun!*" (s. 155) diyerek Memo'nun yaralarını sarmaya, tedavi etmeye başlar.

Bilbaşar'ın diğer iki ciltlik romanı *Memo*'da da Hz. Ali, hep yardıma çağrılan, dualarında saygıyla anılan, keramet göstermesi istenen bir ulu kişi olarak yer almaktadır. Azbet ağası Huso, Cemo'nun anasına el öptürürken, "*Şıh Persin'in eline düşen Ke... uşağını da, seni de İmam Ali hıfzede!*" diye hayırlı duada bulunurken, ikinci ciltte ise, Memo'nun, obasını, aşiretini yüzüstü bırakıp Zozan'a, orda kalan diğer aşiretin adamlarını bir Yezidi haraminin, Şıh Persin'in elinden kurtarmaya gitmek istemesine karşı çıkan ağalara Memo, "*Bunu yapmazsam, Ali'nin şefaatini yitiririm*" diyerek Ali'den çekindiğini, öte dünyada karşısına başı dik çıkamayacağından korktuğunu söyler.

Bilbaşar'ın romanlarında Ali, yardıma çağrılan bir kişi olarak anlatılırken sıfat sözcük olarak da "*İmam*" sözcüğünü kullanmaktadır. Bilbaşar'ın bunu bilinçli yaptığı açık. Çünkü Dersim Alevilerinde Ali, On İki İmamların ilkidir ve şahıdır. Ayrıca bu yöre Alevilerinde çok rastlanan Seyitlik olgusunun kökeni de On İki İmamlara dek uzandığı için, "*On İki İmamların Şah'ı Ali*"yi de Hz. Ali değil, "*İmam Ali*" olarak kutsarlar. Fakat İmam Ali'nin dualarında, beddualarında, yeminlerinde yer almasına ve "*car*"a yetişmesini istemelerine karşın, bazen gelmediği de görülür.

> Gözleyi gözleyi gözüm dört oldu
> Ali'm ne yatarsın günlerin geldi
> Korular kalmadı kara yurt oldu
> Ali'm ne yatarsın günlerin geldi.

Pir Sultan Abdal-

Memo, Zozan dönüşü karısı Senem'in yanındadır. Senem'e olup biteni, korkulacak bir yarası olmadığını söyler. Öte yandan gittiği yerlerdeki halkın, ağalardan çektiği zulümden, baskıdan, yoksulluktan, Şıh-Seyit soygunundan söz ederken, insanların yoksulluğunu ve özellikle çaresizliğini anlatmak için yine Ali'nin şefaatinden söz eder. "*Tartaklanır, kurşunlanır, yozarlar; tevekkül gösterip her zulme katlanır, başı yerde gezerler. Hızır'dan, Ali'den başka şefaat kapısı bilmezler*" diyerek olaylara açıklık getirirken aynı zamanda 1938'lerde Doğu Anadolu'daki feodalizmin baskıcı ve sömürücü boyutlarını da gözler önüne serer.

Bilbaşar sanki bu yöre insanlarının ağalardan, feodalizmden kurtuluşunun Ali'ye bağlı olduğunu söyler gibidir. Kuşkusuz Bilbaşar, roman kahramanı Alevi çancı ustası, oba reisi Memo gibi manevi güçten yana değildir. Fakat, Pir Sultan Abdal'ın nefesinde söylediği gibi, "*Gözleyi gözleyi gözlerinin dört oldukları*" günün gelip kapıya dayandığını belirtmek için Ali'nin simgesel güç olarak "car"a yetişmesini istemektedir. Bilbaşar, burada usta bir anlatım tekniğiyle Memo'nun ozanlık yönünü de değerlendirerek ona Pir Sultan gibi bir misyon yüklemekte ve mücadeleci yönünü açıklamaktadır. Bilbaşar, Memo'ya, Pir Sultan Abdal'ın,

> Kızılırmak gibi bendinden boşan,
> Hama'dan , Mardin'den Sivas'a döşen,
> Düldül eğerlendi, zülfikar kuşan,
> Ali'm ne yatarsın günlerin geldi.

nefesini söyleterek halkın, özellikle Dersim yöresi Alevilerin, ağalara, aşiret reislerine karşı direnmek için halkın örgütlenmesi gerektiğini, asıl gücün kendilerinde olduğunu belirtmek için malzeme olarak kullanmıştır. Doğu'daki feodalizme karşı mücadele için Ali'nin simgesel bir motif olarak seçildiği görülür. Bu da Bilbaşar'ın Alevi inancında Ali'nin yerini bildiğini ve folklor malzemelerini iyi ve yerinde kullandığını gösterir.

Buna benzer bir imdada çağırma olayını ise, Balkız'ın *Dil Bağı* öyküsünde görürüz. Dağdaki teröristlere yardım ettiği için karakola götürülüp işkence gören Tahir Ağa, buraya niçin getirildiğini, jandarmadan niçin dayak yediğini düşünürken kurtulamayacağını anlar ve yaşamı boyunca dilinden hiç düşürmediği Hz. Ali'den yardım bekler. Çünkü o, "*nelerin olacağını çok iyi biliyordu.*" O halde, "*Bu Hazreti Ali daha ne güne duruyordu? Şimdi yetişmeyecekse imdadına, daha ne zaman yetişecekti?*" Ama Tahir Ağa'nın beklediği Ali, imdadına yetişemeyecek ve yine bir gece cemse onu köye, çayırın başına bırakıp dönecektir.

Balkız, bu öyküsünde insanoğlunun düştüğü çıkmazdan kurtulması için inançsal yönden manevi bir güce gereksinim duyulduğunu ve öte yandan içinde bulunduğu acı gerçeğin ayırdımında olmadan kendi inanç kültüründe ulu ve evliya olarak gördüğü kişilerden medet ummanın da yarar getirmeyeceğini söylemektedir.

Ali'nin, bu özellikleri dışında "*yiğitliğin*" simgesi olarak da anıldığını görürüz. Yaşar Kemal, *Binboğalar Efsanesi*'nde, toprak bastı parası olarak

tek bir koyun isteyen oba adamı Durmuş'a koyun vermemekte ısrar eden Fethullah'a karşı Durmuş'a meydan okuttururken, "*Sen beni böyle görme Fethullah. Sen kendini Hazreti Ali sanma*" dedirtir. Yaşar Kemal, burada Hz. Ali'nin yiğitliğini ön plana çıkarırken, aynı zamanda onun manevi ve maddi gücü karşısında Durmuş gibi yiğitlik (!) taslayan bir kimsenin de aciz kalabileceğini, boynunun kıldan ince olabileceğini göstermektedir.

Yelatan'da Ali ile Kürdoğlu'nun "*güç*" ve "*erk*" yönünden karşılaştırıldığını görürüz. Aşır'ın, Çakal Hasan'ın kızı, karısı Gülü'ye kötü davrandığını ve durmadan sopa attığını öğrenen Sığırpet'in ağası Kürdoğlu, Hüseyin'i ahırda kamçısıyla döver. Kamçının acısına dayanamayan Hüseyin, "*Ben ettim sen etme! Sen Ali ben kâfir! Ayaklarının altına kurban!*" diye Kürdoğlu'na yalvarır. Daha sonra Kürdoğlu, Aşır'ın köyünde o akşam konuk kalır. Akşam yemeğini Gülü'nün komşusu Güldeste verir. Güldeste, Gülü'ye işkence yapan Aşır'a iyi bir ceza verdiği için Kürdoğlu'nu över. Ona, "*Ye ayaklarına kurban senin, sen Hızır mısın, Ali misin, nesin? Sen ye ki, benim evimin beti-bereketi arta*" diye hayır duada bulunur.

Kaftancıoğlu, her iki konuşmada da Kürdoğlu'nu, "*Ali*" yerine koymuştur. Bu da insanoğlunun, kendisinden güçlü birisi karşısında aciz ve korumasız kalınca o kişiyi korkudan da olsa ululaştırdığı, yücelttiği görülür. İşte Kaftancıoğlu da böyle bir anlatım yolunu seçerek olayı gerçekçi bir biçimde irdelemiş ve Aşır'a, karşısındaki Kürdoğlu'na, "*Sen Ali ben kafir*" dedirterek bir yerde Ali'yi "*insanlaştırmıştır.*" Ayrıca burada Ali'nin savaşta kafirleri öldürmeden önce İslâmlığa davet ediş sahnesini de gözler önüne getirmiş olmaktadır.

Yaşar Kemal ve Kaftancıoğlu'nun romanlarında vurgulanan Ali'nin yiğitliği olgusu, Fakir Baykurt'un *Kaplumbağalar*'ında da görülür.

Tozak köyüne bağ kurmak isteyen Kır Abbas, taşlı, kıraç toprağı bağ yerine çevirmek için köylülerle birlikte bağ olacak yere gelir. Elinde kazma, köylülere dönerek, "*Bakın ben Bismillââh, bismişââh! Allah Allaaah! deyip ilk kazmayı vuruyorum. Haydi Allah Allah, bismişââh! Hazreti Ali kuvvetiyle, hınk*!" diyerek ilk kazmayı vurur. Doğaldır ki, kazmayı taşlaşmış toprağa vurup kazmak için büyük güç gerekmektedir. İşte Baykurt, Tozak köyü Alevilerine Kır Abbas kişiliğinde bu 'manevi gücü' vermektedir ki, bu güç de "Ali"dir. Burada da görüldüğü gibi "*Ali kuvvetiyle*" sözünde Hz. Ali'nin yiğitliği, "*pehlivanlığı*" ortaya çıkmaktadır.

Baykurt, Ali'nin "*kuvvetli*" oluşuna vurgu yaparken, aynı zamanda birçok "*meziyetlerini*" de ortaya koymaktadır. Yetmiş yıllık Kır Abbas, bağ konusunda oğluyla tartışır. Araya giren karısı Cennet'e çıkışır ve ağzına geleni söyler. Kır Abbas, sinirli konuşması arasında "B*ütün tabiyatımı adı gözel Hazreti Ali bubamdan almışım. Tıpkı onun gibi sabırlıyım, dayanıklıyım!*" diyerek meziyetlerinin Ali'ye benzediğini söyler.

Kır Abbas'ın bu konuşmasıyla Hz. Ali'nin Alevilerin gözünde nasıl bir konuma sahip olduğunu, nasıl örnek bir insan portresi çizdiğini görüyoruz. Görüldüğü gibi Ali, iyi huylu, kar parçası gibi ak, temiz ve sabırlı bir kişiliğe sahiptir. Bu da Alevilerin iyi, örnek, kamil insan olabilmek için kendilerine Hz. Ali'nin, Hacı Bektaş Veli'nin insani yönlerini örnek aldığını

gösterir. Bektaşilikte insan-ı kamil olmanın yollarından biri de Kırk Makam'a sahip olmaktır ki, bunların içinde sabırlı olmak, iyi huylu olmak, kalbi temiz olmak vardır.

Baykurt, romanın baş kahramanı Kır Abbas'a bunları söyletirken Alevi-Bektaşi kültürünü yakından incelediğini, iyi ve sağlam bir gözleme sahip olduğunu da göstermektedir.

Kır Abbas, hükümete yenik düşer. Onca emekle taşlı toprağı temizleyip üzüm verme aşamasına getirdiği bağ yerinin hükümet tarafından elinden alınması karşısında bütün dünyası yıkılır. Yetmiş yaşın verdiği olgunlukla ve sabırla bunu da tevekkülle karşılar. Tozak köylülerle birlikte tartışıp bağın yıkılmasına karar verirler. Amaç, hükümete üzümlü bağ teslim etmemektir. Gözyaşları içerisinde bağı bozarlarken, Kır Abbas'tan yaşça büyük Hürü Ebe, bu öfke ve çaresizlik içinde yine de umut vermekten geri durmaz ve bağırır az öteden:

> "Yarın size Hazreti Ali bubamızın bağlarından öyle güzel üzümler ayıracağım ki, içinde her cinsten birer salkım bulunacak! Göreceksiniz, asmalarda yaz kış, testi gibi, tilki gibi salkımlar sallanacak!" (s. 339)

Hürü Ebe de bağların bozulmasına dayanamaz. Fakat olayı soğukkanlı karşılar ve köylülere moral vermek ister. Kendisinin Ali'nin sevenlerinden olduğu için cennete gideceğini varsayarak ve de cennetteki en güzel bağların Hz. Ali'nin olduğunu söyleyerek herkesin gönlünü ferah tutmasını söyler. Bu anlatımdan da Ali'nin, tanrının en sevgili kullarından olduğu için cennete gideceklerin en başında geldiği inancının da pekiştirildiği görülmektedir.

Hürü Ebe, Kaplumbağalar'da cennetin sahibinin "Ali" olduğunu söylerken, öte yandan Kıyafet'in Ali Ali'sinde, "Şahı Merdan Hazreti Ali Efendimiz, belinden kılıcını çıkardığı için Yezitler tarafından" camide öldürülür.

Kıyafet'in romanında Hz. Ali'nin nasıl bir asker ruhuna sahip olduğuna da tanık oluruz.

Salman Ağa'nın Hasan Dede'yi Sünnilere karşı koz olarak kullanırken, Fato'nun babası Celep Osman da Ömer Hoca'yı kendi davası için koz olarak kullanmak ister ve ona danışır. Artık olay, kız kaçırmaktan öte Alevi-Sünni çatışmasına doğru gitmektedir. Her iki taraf da kendi din önderlerini öne çıkarmaktadırlar. Ömer Hoca'nın, namazda birşeyler duyduğunu söylemesi üzerine Celep Osman, "*Ağzınıza sağlık Hocam, ağzınıza sağlık. Biz asi kullara Hazreti Ali'nin topuzu bile az*" der ve buna karşılık hemen Ömer Hoca, Ali adının geçmesi üzerine, "*O mübarek, güneş battıktan sonra kılıcını kınına sokardı. Yer yerinden oynasa savaş etmezdi*" diyerek karşılık verir. Böylece Ali'nin aynı zamanda elinde "*topuz*"[65] taşıyan bir

---

[65] İslâm tarihinde, Hz. Ali'nin amcası Hz. Hamza, yiğitliği ve pehlivanlığı ile tanınmaktadır. Özellikle savaşlarda ustalıkla gürz kullanması ve böylece rakiplerine korku salması ününü daha da artırmış ve Alevi camiasında büyük bir yere sahip olmasını sağlamıştır- İCE.

cengaver ve güneş battıktan sonra "*kılıcını kınından çıkarmayacak*" denli soylu bir komutan olduğunu görülür.

Ömer Hoca her ne kadar Ali'nin, güneş battıktan sonra kılıcını kınından çıkarmadığını söylese de, yine de bazı roman kahramanlarımız Ali'nin kılıcından medet ummaktan geri kalmazlar.

Kardeşlerin Kini'nde, Memetali, Ellinci Yıl Kıraathanesi'ne gelirken kendini bir kuş gibi ve daha bir yiğit hisseder. İçinden Sünnilere bağırmak gelir. Bunu düşünürken, bir an Ali'nin kılıcının elinde olduğunu ve önüne kim gelirse ot gibi biçeceğini sanır. Mustafa Dayı sözünü keser: "*Ali yiğitliği öldü gayri, şimdiki siyaset Muaviye siyaseti yeğenim*" diyerek Memetali'yi gerçekçi olmaya çağırırken, Memetali yine de, tüm inanmışlığıyla, "*Benim demem o ki, bunlar Ali'nin kılıcına rasgeleler. Yoksa bize saldırmalarını başka nasıl önleyebiliriz ki, a iki gözüm?*" diyerek hem beddua etmekte, hem de kendi kurtuluşları için Ali'nin kılıcından yardım beklemektedirler. Kaleli, Ali'nin kılıcı deyimini kullanmakla, Memetali'nin ağzından tüm Alevilerin bir araya gelmesini, güçlü olmasını ve manevi yönden de Ali'den güç almasını anlatmaktadır.

Yelatan'da Ali'nin kılıcına "*ıras*" gitmekten (*rast gelmekten-İCE*) çekinilmez. Gülü, kocası Aşır'a eski karısını bu ev getirmemesi üzerine ona "*Ali'nin kılıcına ıras gidem ki*" diye yemin ettirir.

Kıyafet ise, Ali'ye yukarıdaki yaklaşımların yanı sıra bir de tarihsel açıdan bakmaktadır. Aydın bir yazar olarak Alevi-Sünni çatışmasının temelinde yatan nedenin, "*bir sömürü tuzağı olarak din ve onun doğal uzantısı mezhepler*" olduğunu ileri sürmektedir ki, doğru bir düşüncedir. Bu düşüncesini ise Pancar Alım İstasyonu'ndaki işçileri tartıştırarak vermeye çalışır. Fato'nun ağabeyi Murat, işçi Hıdır'a, "*Ali neden yoksullardan, ezilenlerden yanaydı?*" diye bir soru yöneltince Hıdır şöyle yanıt verir:

> "Ali ezilenlerden yana değildi ki. Ezilenler Ali'den yanaydı. Bence bu da önemli değil. Önemli olan Ali'nin ezilenden yana olup olmamasından çok ezilenin, Ali'den yana olmasıdır. O da çok basit: Ali, kendi iktidarının muhalefetidir. Ezilenler de, Ali'yi iktidara karşı geldiği için tutmuştur. Ali ile Ebubekir arasındaki kavganın temel nedenine gelince, tamamen koltuk kavgasıdır. Kabe'nin hazinesinin anahtarının kimin belinde olması sorunudur." (s. 112)

Bu tarihsel bilgiden de anlaşılıyor ki, Arap İslâm tarihindeki Ali ile Anadolu Alevisinin gönlündeki, kafasındaki Şah-ı Merdan Ali çelişmektedir.

Ali'nin bu özellikleri ve kendisine yakıştırılan sıfatları yanı sıra, normal günlük yaşamda herkesin sahip olduğu bir takım özellikleri de taşımaktadır ki, bunların başında değişik isimlere sahip olması gelir. Örneğin Hz. Ali, kendi adının dışında "*Şahı Merdan*", "*Aliyel-Murtaza*", "*Allah'ın Arslanı*", "*Haydar*" gibi isimlerle de anılmaktadır.

Örneğin *Karasu*'da Selman, kardeşinin oğlu Mırto'ya (Murtaza'nın kısaltılmışı) benzeyen ve "*Murtaza*" adı verilen üç yaşındaki oğlunu deli gibi sevmektedir.

Baykurt'un romanında da benzer bir tavrı görürüz. Kır Abbas, yanına gelen biraderi Pat Ali'ye, "*Aslan küçük bilader, adı gözel Ali! Gözel Alicik!*" diye bir şaplak vurur, yarenlik eder. Burada hemen daha bir samimi ve sıcak bir anlatım göze çarpmaktadır.

Ali adının başka bir biçimde, kaba ve aşağılayıcı anlamda kullanılışını da görürüz. *Rahmet Yolları Kesti*'de Uzun İskender ve arkadaşları, gece yarısı Kasım Dede'nin evine giderler. Uzun İskender, avlu duvarından içeri atlar. Bu sırada Dede'nin iti havlar. Katır Adil, uzaktan ite, "*Hele Yezit!*" diye seslenildiğini duyar ve kapıya doğru yönelirken, ite bu sesleniş üzerine, "*İtin adı Yezit şu halde. Dede itinin adı da Hazreti Ali olacak değil ya!*" diye düşünür.

Görüldüğü gibi Kemal Tahir, Katır Adil'e sözde espri çerçevesi içinde böyle söylettirerek Alevilerdeki Ali sevgisini ve ona olan inançlarını adeta zorlamış ve böylelikle kaş yapayım derken göz çıkarmış. Hatta aynı sözün arkasından yine Katır Adil'e, "*Bizim Karabaş'ın adını Kızılbaş'a çevireceğim.*" diyerek bakış açısını iyice pekiştirmiştir. Tümcenin irdelemesi yapıldığında doğrudan Hz. Ali'yi aşağılayıcı bir durum yok gibi gözükse de dolaylı yoldan amacına ulaşmış görünmektedir. Eğer Katır Adil, bu sözü sesli olarak Uzun İskender'e ve yanındaki Kuru Zeynel'e söylemiş olsa idi belki de iyi bir sopa yerdi ya da yanlarından kovulurdu. Kemal Tahir usta bir tümce kurgusuyla Katır Adil'e iç konuşma yaptırarak işin içinden sıyrılmış.

Kardeşlerin Kini'nde ise Sünnilere karşı nasıl silahlanmanın konuşulduğu bir içki sofrasında Cafer Dede, elindeki kadehi kaldırır ve "*Hadi, Şah-ı merdan, merd-i meydan Aliyel Murtaza yoldaşınız ola, hû diyelim, gerçeklerin demine!*" diyerek Ali'nin adının geçtiği bir dua okuyarak içkiyi kutsar. Burada Kaleli, gülbanktan yararlanarak Ali'nin sıfatlarını peş peşe sıralamıştır. Gülbankı irdelediğimizde Ali'nin "*yiğitlerin şahı*" ve "*er meydanının yiğidi*" olduğunu anlarız.

Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik

İncelediğimiz kitaplarda Hacı Bektaş Veli'nin, Alevilerin büyük saygı duyması ve *Pir* kabul etmesine karşın az işlendiğini görüyoruz. Oysa Aleviler, Hz. Ali'den sonra en büyük ulu kişi olarak Hacı Bektaş Veli'yi kabul ederler ve tüm tapınmalarında ve gülbanklarında O'nun adını anarlar. Evlerinin duvarlarını Hz. Ali'yle birlikte süslerler.

Hacı Bektaş Veli, bir düşün adamıdır, tasavvufçudur. Anadolu'ya geldikten sonra ortaya koyduğu görüşleri, düşünceleri, daha sonra Bektaşilik tarikatının felsefesi olarak kabul edilmiş ve bu felsefe, aynı zamanda Aleviliğin Batıni penceresini de oluşturmuştur.

Osmanlı ordusunun temelini oluşturan Yeniçeri Ocağı bile Hacı Bektaş Veli'yi kendisine Pir olarak kabul etmiş ve savaşa giderken hep O'nun adına gülbank çekmiştir.

Hacı Bektaş Veli'den ya da Bektaşilikten az söz edilmesinin nedeni olarak sanırım Bektaşiliğin bir yaşam biçimi olmaktan öte bir tarikat, bir

düşünce okulu olmasıdır. Günümüzde Aleviler, kendilerini aynı zamanda Bektaşi olarak kabul ederler.

Bugün Hacıbektaş ilçesindeki Hacı Bektaş Veli'nin türbesi, Aleviler için önemli bir ziyaret yeridir. Nasıl ki, "Sünni Müslümanlar arasında 'Konya'ya gidip Mevlana'yı görmeye gitmek yarı hacı olmak kadar sevaptır' inancı vardır, Bektaşi ve Alevilerde Mevlana'nın yerini Hacı Bektaş Veli Hazretleri alır." (Önal, s. 356) Önal'ın dediği gibi, burası Anadolu Alevileri ve Bektaşileri için Kabe sayılır. Her yıl 16 Ağustos'ta, devlet temsilcilerinin katıldığı Hacı Bektaş Veli'yi Anma törenleri yapılır. Balkız'ın Delikli Taş öyküsünde anlattığı gibi, "her yaz Hacıbektaş'a gidilir, Hünkar'ın sandukasına yüz sürülür, dua edilir, kurbanlar kesilir." (s. 71) Törenlere yurdun her tarafından binlerce insan gelir, üç gün boyunca ilçenin nüfusu yüz bini aşar.

Hacı Bektaş Veli'nin ve özellikle Bektaşiliğin işlendiği yapıtların başında Yakup Kadri'nin Nur Baba, Refi' Cevad Ulunay'ın *Mermer Köşkün Sahibi* romanları ile Musahipzade Celal'in *Mum Söndü* adlı oyunu gelir. İlhan Önal'ın *Üç Nesil*, Ahmet Ümit'in *Bir Ses Böler Geceyi* ve Süleyman Çiltaş'ın *Binboğalı Kökçüler*'inde de Bektaşilik anlatılır, *Üç Nesil*'de Bektaşilik, Aleviliğe zıt bir felsefe ve inanç olarak ele alınır. Hatta yer yer yazar, bu konuda tarihsel yanılgılara da düşer.

Hacı Bektaş Veli'yi ve öğretisi olan Bektaşiliği yazarlarımız yapıtlarında şöyle değerlendirmektedirler.

Bahadınlı, *Gülüceli Kazım*'da Hacı Bektaş Veli konusundaki görüşünü "Efendim"lerle ilişkilendirerek ortaya koyar.

Köyün okuyan gençlerinden Yılmaz, Hacı Bektaş Veli'yi överken öte yandan Hz. Peygamber'i de Arap oluşundan dolayı bir yerde torunları (Hasan ile Hüseyin) yoluyla gelen Alevilik olayını da eleştirmektedir. Bu eleştirisini yaparken üstü kapalı olarak Hacı Bektaş Veli soyundan geldiklerini söyleyen kimselerin (*Ulusoylar-İCE*), yüzyıllar sonra bile olsa kimsenin efendisi olamayacağını söyleyerek karşı çıkmaktadır. (s. 41)

Aynı biçimde Kaftancıoğlu da Bahadınlı gibi kendilerini "*Efendim*" kabul eden kimseleri eleştirir. Yazar, *Hakullah* röportajı için gittiği köyde, köye cem için gelen Dedeyle tartışır, Dedelikle, çelebilikle ilgisi olmayan birtakım kimseleri, Alevileri hakullah toplayarak sömürdükleri için sert bir biçimde eleştirir. (s. 20) Kaftancıoğlu, Ulusoylar'a karşı tavrını böyle netleştirirken, öte yandan Dede'nin ağzından Hacıbektaş'taki Cemalettin Çelebi'nin buyruğuyla Bektaşilerin Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'e nasıl yardım ettiklerini de ortaya koyar. (s. 27)

Bektaşilik deyince hemen karşımıza Bektaşi babası, Baba erenler karakteri de ortaya çıkar. Bunlar, Bektaşi fıkralarının baş kahramanı olmuşlardır. Yaptıkları, anlayışla karşılanır. Bektaşi Babasının söylediklerinde gizli ve derin bir felsefe vardır. Bektaşi babası, içkisiz duramaz. Zaten on Bektaşi fıkrasından dokuzu içki üzerinedir derler, doğrudur. Nur Baba'da, açıklanan içki (dem) almanın felsefesi de bunu doğrulamaktadır. Ziba Hanım, Bektaşi dergahında dem almayı şöyle açıklar:

> "Dem alınır, fakat göbek atmak, kalkıp şakır şakır oynamak için değil... Dem, dergahların mehenk taşıdır." (s. 62)

Mermer Köşkün Sahibi'ndeki babalar, bu tiptendir. Köşk dedikleri derviş mezarlığında sabah akşam hep "*dem*" alırlar, felsefe yaparlar.

Avni Baba, Raşit Bey'e, "Bir kere gönlünden hırs denilen canavarı söküp attın mı rahata erdin demektir. Ben Bektaşiyim, ama Bektaşiliği sade rakı içmekte bulanlar gibi değilim." (s. 61) derken, Bektaşiliğin rakı içmek üzerine kurulmadığını ve aynı zamanda Bektaşilikte "hırs" denilen canavara da yer olmadığını söyler ki, bu da Bektaşi olmanın ilkelerinden biridir.

Bu felsefenin *Nur Baba*'da daha genişçe anlatıldığını görürüz. Yakup Kadri, Bektaşi felsefesinin özünü oluşturan hoşgörünün "*Eyvallah*" sözcüğünde yattığını söylerken bunun gizemli anlamını şöyle açıklar:

> "Eyvallah!. Bektaşiliğin felsefesi bu değil mi? Hep bu kelimenin ifade ettiği manadan çıkmıyor mu? Eli kalbin üzerine koymak, başı öne eğmek; tevazuun, mahviyetin (alçak gönüllülüğün) ruhani zevkine nefsini terketmek,; hakarete, eza ve cefaya, küfre karşı: 'Eyvallah, eyvallah!' demek! tarikatın bütün sırrı, bu yüksek gayeye ermekten başka ne olabilir?" (s. 180)

Yine Mermer Köşkün Sahibi'nde Avni Baba, yine Raşit Bey'in, "Garip bir felsefeniz var" sözü üzerine, "Öyledir, ruh ebedidir. Ancak kalıp değiştirir. İnsanlar gafil oldukları için gelir cesedin başında döğünürler." (s. 60) diyerek Bektaşiliğin yaşamla ilgili felsefesini açıklarken bunu da "Fisagors'dan tahsil ettiğini" söyler ve böylece Bektaşilikle Pisagor öğretisi arasında bir ilişkinin olduğu ortaya çıkar.

Bektaşilikle Pisagor öğretisi arasında benzerlik olduğunu *Bir Ses Böler Geceyi*'de de görürüz. Roman kahramanı Süha, köye doğru ilerlerken yol üstünde gördüğü yedi salkım söğütün belli bir düzende, boylarına ve cüsselerine göre dizili olduğunu görür. Hatta dallarının sayısının bile eşit olduğunu düşünür. Bu da kafasında, "*Pythagoras Felsefesi'nde yedi sayısının doğanın sürekli değişimini, varlıkların birliğe kavuşmasını simgelediği*" düşüncesini çağrıştırır.

Binboğalı Kökçüler'de genelde Bektaşi felsefesi hakkında bilgi verilir. Çiltaş, Ahmet Ümit'in romanında olduğu gibi Dört Kapı-Kırk Makam'ı açıklamaya çalışır, doğadaki oluşumları, özellikle Binboğalar'daki tüm ağaçları, bitkileri, hayvanları, böcekleri, dağları, taşları bu öğreti çerçevesinde yorumlar. (s. 138) Çiltaş, bir söylenceye dayanarak Hacı Bektaş Veli'nin "*eren*" yönüne de değinir ki, bu da Horasan'dan Anadolu'ya "*güvercin donunda*" geliş öyküsüdür. (s. 372)

Günümüzde en büyük tartışmalardan biri de Alevilik ile Bektaşilik arasındaki farklılıktır. Kimi yazarlar aynı çerçevede değerlendirirlerken, kimileri de iki kavramın da birbirlerinden farklı olduklarını ileri sürerler.

Kıyafet, Alevilikle Bektaşiliği farklı değerlendirenlerdendir. Bir tartışmada Murat, "Biz Sünniler'de Alevilerin hoşgörüsü niye yok?" sorusuna Doğan Bey, "Alevilikle, Bektaşiliği birbirine karıştırmamak gerekir. Çünkü epeyce farklıdırlar." (s. 170) diyerek yorum getirir. Bu yorumunu, Aleviliği kendince açıkladıktan sonra şöyle pekiştirir:

> "Bektaşilik olunca hırlı birşey mi? O da birtakım dogmalardan, kopyelerden oluşmuş bir inanç işte. Bektaşiliği öveceğimi sanıyorsanız yanılıyorsunuz. En çok övündüğünüz, 'Eline, beline, diline sahip ol' üç temel kuralınızı bile Budizm'den aşırmışsınız. Dahası, biraz İran, Orta Asya karışımı ile Türk kültürünü yaratma çabası da denebilir son zamanlarda." (s. 176)

Buradan anlaşıldığı gibi yazar, Doğan kimliğiyle Bektaşiliğin diğer inançlardan etkilenmesini hoş karşılamıyor ve aynı zamanda Türklüğü yaymak amacı taşıdığını söylüyor. Kıyafet'in bence bu yaklaşımı doğru değil. Çünkü, İslamlığın kendinden önceki dinlerden etkilendiğini göz önünde bulunduracak olursak, Bektaşiliğin ve hatta Aleviliğin bile kendine benzeş inançlardan, felsefelerden etkilenmesi doğaldır. Zaten birçok bilim adamları hem Alevilik, hem Bektaşilik için bir senkretizmden söz ederler ki, bu da doğrudur. Hiç bir inanç akımının arı olduğu söylenemez. Bir başka akımdan izler taşıması doğaldır. Hatta yine Doğan Bey'in dediği gibi, "*Hıristiyanlık'tan, Yahudilik'ten*" (Kıyafet, s. 176) de etkilenmiştir.

Üç Nesil'de yazar, Bektaşiliği anlatırken verdiği bilgilere bakılırsa özünde Aleviliği anlatmaktadır, Fakat büyük bir bilgi yanlışlığı içinde Alevilik sözcüğü yerine Bektaşilik sözcüğünü kullanarak büyük bir hataya düşmüştür. Yazar, romanında şöyle demektedir:

> "Bektaşilik, köy yaşantısına en uygun şekildi. Bu nedenle Osmanlı topraklarının her yöresinde, köylerde yaygındı. İnsanlar, yönetimin baskısıyla on iki dilimli fes giymekten vazgeçseler de feslerine on iki nakış koyarlardı. Bektaşi değiliz deseler de karadan hoşlanmaz, başlarına ak tülbent bağlarlardı. Yüzyıllarca Bektaşilik kanlarına işlemişti. Bektaşiliğin yol göstericiliğinde Müslüman olmuşlardı." (s. 399)

Köy yaşantısına en uygun olan kuşkusuz Alevilikti. Çünkü Alevilik, töresiyle, geleneğiyle, felsefesiyle bir yaşam biçimiydi. Bektaşilik ise yaşam biçiminden öte bir tarikat, bir düşünce akımıydı. Eğer Bektaşiler, köyde yaşamışlarsa, kuşkusuz Alevi töresine göre hareket etmişlerdir. Bu nedenle yazarın Bektaşiliği, köy yaşantısına en uygun "*şekil*" olarak görmesi zayıf bir tezdir.

Bir sonraki paragrafta ise Bektaşiliğin Anadolu Türkçe'sine getirdiği katkıları anlatır ki, burada haklıdır. Yazarın dediği gibi:

> "Kadın-erkek tarlada yabanda omuz omuza çalışmak zorundaydı. Köylü Arapça'yı öğrenmeye zaman harcayamazdı. Doğayla kucak kucağa yaşıyordu ve doğal olmayanı almazdı. Bektaşilik, ona Allah'a Türkçe olarak da yalvarabileceğini öğretti. Allah'ı, Muhammed'i, Ali'yi, din büyüklerini Türkçe olarak da övebileceğini belirtti. Güneşin altında, tarlada sabah namazından akşam ezanına kadar çalışırken oruç tutmasa da, namazını aksatsa da dürüst düşündükten ve davrandıktan sonra Allah'ın bağışlayacağını bildirdi. Yalnızca farzları yerine getirmekle Müslüman olunabileceğini öğretti." (s. 399)

Her iki alıntıda göze çarpan bir söylem var ki, bu da Bektaşiliğin, İslâmlığın yayılmasında büyük rol oynadığıdır. Burası tartışılabilir, ama yazar, büyük bir inatla roman boyunca döne çevrile hep aynı tezi ileri sürmektedir

ki, burada Türk-İslâm sentezini savunma misyonerliği üstlendiği gibi bir izlenim ortaya çıkmaktadır.

Yazar, Aleviliği, "*Bektaşiliğin tam anlaşılamamışı*" olarak açıklar. Tatar göçmeni Hüseyin, Dacikler'e kızını vermek istemez. Gerekçe olarak da onların Alevi, üstelik de en koyusu sayılan kızılbaş, yani Bektaşiliğin tam anlaşılamadığı kesimden olduğunu ileri sürer. (s. 144)

Önal, Bektaşiliği böyle anlatırken, öte yandan çobanlığa, koyun ve köpek yetiştiriciliğine benzetmekten de geri kalmaz. Ona göre:

> "Bektaşilik de, çobanlık da, koyun ve köpek yetiştiriciliği de bir sanat şeklini almıştır. Bu öyle bir sanattır ki, yüzyıllar süren uğraşlarla saf köpek ve koyun ırkları elde edilmiştir sonunda." (s. 418)

Görüldüğü gibi yazar, "*yazar*" başlığıyla anlattığı bölümde çarpık ve yakışıksız bir benzetme yaparak -neyi amaçladığı belli değil- Bektaşilikle Çobanlık arasında bir ilişki kurmaktadır. Alıntıyı irdeleyecek olursak, çobanın saf koyun ve köpek ırkı elde etmek için uğraşması gibi Bektaşilik de saf, temiz insan yetiştirmek için uğraşmıştır gibi bir varsayımdan yola çıksak da Bektaşiliğin yarattığı, eğittiği, tarikattan geçirdiği insanları, yani dervişleri, müridleri koyuna ve köpeğe benzetmektedir. Sanırım yazar, bunu bilerek yaptı ya da bilmeden, kaş yapayım derken göz çıkardı. Her iki durumda da bu tavrı bağışlanacak gibi değil.

Benzer bir anlatımı *Nur Baba*'da da görmek olası. Yakup Kadri, Nur Baba adıyla bilinen Nuri'yi bize şöyle tanıtır:

> "Hakikaten Nuri bütün manas ile bir genç tekeye müsabihti (benzerdi). Hacı Bektaş ağılının ruh-aşina çobanlar elinde bütün tavır ve hareketleri bestelenmiş, bütün müşafeheleri (söyleşmeleri) tatlı bir nizama bağlanmış kuzuları arasında tahammül bir suriş unsuru (dayanılması olanaksız bir kargaşalık unsuru) olmakta idi; onun için, kuzular birer birer dağıldılar." (s. 48)

Görüldüğü gibi dergah, bir ağıla, içindeki müridler de kuzuya benzetilmektedir. İki yazar da Bektaşiliğe aynı pencereden bakmış gibiler.

Önal, aynı tavrını Bektaşi erkeğini tanımlarken de gösterir. Hediye, kocası Ali'den inancından dolayı sopa yemiş ve Anşa Bacı'nın yardımıyla kaçıp anasının evine sığınmıştır. Anası, perişan halde karşısında duran kızı Hediye'ye sorar:

> "Bir hayırsızlık mı yaptın yoksa? Aleviler kolay kolay kadın dövmez derler. Hele Bektaşilerin erkekleri karı kılıklıdır bilirim ben." (s. 445)

Yazarın böyle bir kanıya nasıl vardığını, neye dayanarak söylediğini bilemeyiz, ama gerçekten de Bektaşi erkeklerinin "*karı kılıklı*" olup olmadığını da araştırmak ve kendisine sormak gerekir.

Önal, Bektaşiliği ve Bektaşileri böyle karalarken, öte yandan hırsızlık nedeniyle tutuklanan kızı Hediye için yalvaran Rukiye'ye Hakim, "*O köy Bektaşidir*" derken, bu kez Bektaşilerin güvenilir insanlar oldukları ortaya çıkmaktadır. Rukiye, eğer Hediye, Ali'ye teslim edilirse kızı ölüme mahkum edilmiş sayılacaktır. Bunun üzerine Hakim, Rukiye'ye, "*Korkma! O köy*

Bektaşidir. Ben gözdağı veririm, bir şey yapamazlar. Aleviler kadar katı değil onlar. Ancak köylerinden atarlar." (s. 469) diyerek güvence verir.

Bektaşiliğin en geniş anlamıyla ele alındığı ve "*Bektaşiliğin yozlaşmasını eleştirmek*" amacıyla yazıldığı romanın başında kuşkusuz *Nur Baba* gelmektedir. Kendi bölümünde uzunca anlattığımız romanda, görüldüğü gibi Bektaşilik olumsuz yönden ele alınmış ve amacının dışında anlatılarak Bektaşilik ve Bektaşi tekkeleri karalanmıştır. Yakup Kadri'nin anlatımına göre, Bektaşi dergahları, gerçek anlamda Bektaşi töresine ve erkanına göre hizmet vermesi gerekirken ne yazık ki, içkili alemlerin düzenlendiği, şehvetli ve erkekleri baştan çıkarıcı kadınların boy gösterdiği bir "*muaşaka*" yeri olmuştur.

Nigar Hanım, "*nasip*" alarak Bektaşi olmak istemektedir. Bunu bilen Ziba Hanımefendi, konağın merdiveninde Nigar'a, "*Bizim yolumuz kolay yol değil. Düşün ki, çok da fedakar olmak lazım....*" diyerek dergaha girmenin, yani Bektaşi olmanın zor olduğunu söyler. Fakat Nigar Hanım, bir yandan da Bektaşi olmaktan korkmaktadır. Çünkü, babasının ölümüne dek Ziba Hanım'ın aracılığıyla Bektaşilik ve Bektaşiler aleyhine söylenen sözlerle yetişmiş, birçok dedikodular duymuştur. Bektaşi denince aklına Kızılbaş sözcüğü gelir ve kendi deyişine göre, "*bütün vücudu nefretle karışık bir korku ile*" ürperirdi.

Bir gün Nigar Hanım, tekkenin içini merak eder. "*Eşikten yeni geçmiş*" (*nasip almış-İCE*) olan Nasib Hanım, kendisine tekkeyi gezdirir ve Bektaşi dergahı hakkında kendince bilgiler verir. Nigar Hanım'a göre Nasib Hanım, "*Hacı Bektaş ocağını, sevgilisi Rauf Bey'le birleşmek için en musait bir yer olarak telakki*" ediyor ve burada yapılan Bektaşi ayinlerini, "*adeta bir Neron'un, bir Petrone'nin, bir Trimalkiyo'nun safahat alemlerine*" benzetiyordu. Nasib Hanım'ın teşhisi yerindedir. Zira Nur Baba'ya on yıl "*zevce*"lik yapan Ziba Hanım, "*samimi ve eski Bektaşilerce mürşidin bir kişiye inhisarını kullanmasını (bağlanmasını) fena bir bidat (tarikat ilkelerine aykırı)*" bulup bu dergahta ateşi dışa vuran aşkların kınama ve ayıplamayla karşı karşıya geldiğini söylerken, dergahı yozlaştıranlara da eleştiride bulunur. Öyle ki,

> "Nur Baba dergahı, ne bu ta'n ve düşman yüzünden bir ukubete duçar olmuş (cezaya uğramıştır), ne de gidenlerin eksikliği hissedilmiştir. Çünkü burası az zamanda içinde Ziba Hanım'ın büyük sofalarını şarkılar, çalgılar ve kahkahalarla çınlatan coşkun ve serazat (başıboş) bir cemaatle doluvermiştir." (s. 57)

Ziba Hanım, bu eleştirisini yaparken Nasib Hanım'ı sorumlu tutar. Dergahta görülen olumsuz şeyler, hep bu kadının başı altından çıkmaktadır. Çünkü bu kadın, Bektaşiliği bir çocuk eğlencesine çevirmiştir. Ziba Hanım'm anlatımına göre, "*yalnız çocuk eğlencesi*"ne çevirse iyi, Nasib Hanım, "*dergahları adeta birer randevu mahalli*" sanmaktadır. Ayrıca, bazı "*hanımlar, dergahları sadece birer muaşaka (sevişme) yeri*" olarak görmektedirler. (s. 62, 63)

Nur Baba'da artık Nigar Hanım'ın çoktan "*nasip*" aldığım, dergaha girdiğini, fakat Nur Baba'nın "*harem*"ine girmekten kurtulamadığını

görürüz. Nigar Hanım, artık gerçek bir "*nasip almış*" Bektaşiden öte, Nur Baba'nın sevgili (!) muhibbesidir. Dergahta boğulmaktadır. Kendini bu yozlaşmış, "*muaşaka*" yerine dönmüş yerden kurtarmak istemektedir. O, kendini "*Şetare t*" olarak görmekte ve sürekli olarak, "*Bir kılı kırk yarar kâmiliz ama / Pir Balım Sultanın budalasıyız*" (s. 181) nefesini söyler. Sonunda gerçeğin ne olduğunu keşfeder. Bu gerçek, *Sevmek*'tir. Nigar Hanım, "*budala*" bir halde, "*Sevmek, daima sevmek, hakaretlere, redlere, cevrü cefalara, taan ve düşmanlara (yerme ve sövüp saymalara, aşağılamalara), inkarlara ve istihzalara rağmen sevmek!*" (s. 182) diyerek Bektaşiliğin ana ilkesi olan Sevmek eylemini yakalar. Ama "*alem yine ol alem*" olur ve Nigar Hanım, Nur Baba'nın cinsel arzusunu yerine getiren bir "*nesne*" olmaktan kurtulamaz. (s. 190)

Bektaşilik, romanlarda böyle yerin dibine batırılırken öte yandan Bektaşi literatüründe yer alan bazı deyimlere ve kavramlara da rastlarız. Örneğin, bunlar da dergah, tarikat erkânı, ehli tarik, dört kapı, Bektaşi sırrı, Bektaşi tacı gibi sözcüklerdir. Bu sözcükleri ilgili bölümlerde açıkladığımız için yinelemekten kaçınıyoruz.

Görüldüğü gibi romanlarda Hacı Bektaş Veli'nin kim olduğu değil, daha çok O'nun öğretisi olarak kabul edilen Bektaşilik anlatılmıştır. Ne yazık ki, Bektaşilik, başta Yakup Kadri, Musahipzade Celal ve İlhan Önal olmak üzere hep pejoratif (yermeli ve aşağılamalı) biçimde ele alınmış ve böylece Aleviler ve Bektaşiler gözünde Bektaşiliğin iyi bir öğreti, tarikat olmadığı savı ileri sürülmüştür. Örneğin *Nur Baba*'da Yakup Kadri, Nihat Sami Banarlı'nın dediği gibi;

> "Milli ve tarihi bir Türk müessesesi olan Bektaşi tekkesi'nin, Türk medeniyeti tarihine yedi asır süresince yaptığı büyük hizmetleri asla dikkate almayarak; bu tekkenin yalnız son çağlardaki bazı bozuk taraflarını Bektaşiliğin kendisi zannedercesine bu teşekkülü şiddetle hırpalamıştır."[66]

Sünnilere Bakış

Romanlarda özellikle Sünni kesimin Alevilere bakış açısı sergilenirken kuşkusuz Alevilerin de onların saldırılarına, kara çalmalarına ve uydurma öykülerine sessiz kalmadıkları görülür. İster istemez kendi inançları ve yaşamlarıyla ilgili ağır suçlama ve hakarete varacak konuşmalar karşısında insani olarak tepkisini göstermekten, hatta yer yer Sünni kesimi de kızdıracak denli ağır sözler söylemekten kaçınmamıştır. Bu da etki-tepki sonucu oluşan bir psikolojik davranıştan öte birşey değildir.

Romanlarda göze çarpan en büyük özellik, Alevi-Sünni arasında yüzyıllardır süren çekişmenin, birbirleri hakkında asılsız sözler ileri sürmenin ötesinde bir sövüşme rekabetine girdikleri görülür. Fakat bu rekabette ağır basan taraf olarak Sünni kesim görülür.

---

[66] Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 294.

Romanlarda ve öykülerde olsun, Sünni kesimden daha çok "*Yezit*", "*Yobaz*" ve seyrek olarak da "*Yabancı*", "*Hanefi*" gibi sıfat sözcükler kullanılarak söz edilmiştir. Yer yer, özellikle Kaleli'nin romanında olduğu gibi, Sünni ideolojide ve İslâm tarihinde yer alan *Muaviye*, *Yezit*, *Mevran* gibi isimler kullanılarak "*dölü/dölleri*" gibi bir sövüşmenin yanı sıra "*Sünni*" sözcüğünün az ve rahatsız etmeyecek bir biçimde kullanıldığı da görülür. Örneğin Güney, Yenidoğanlı (Ankara) Mustafa'nın bacısından söz ederken, "*Saçları iyice dökülmüş sünni bir arpacıya kaçan şaşı ablası Gülizar*" (s. 47) diyerek Alevi bir aile kızının Sünni bir delikanlıya kaçmasını onaylamamaktadır. Çünkü Güney, törelere göre Alevi bir kızın Sünni bir gence kaçmasının doğru olmadığını bilmektedir. Öte yandan Mustafa'nın bir konudan dolayı annesiyle tartışmasını anlatırken anneye, Sünniler için söylenen aşağılayıcı sözü kullandırtarak "*Babana anlat sen derdini ... yezit, namussuz*" (s. 167) dedirtir. Böylece Mustafa'yı kendi inancına ters ve hatta günlük yaşamında başkası (Sünniler) için söylediği sözle hakaret ederek cezalandırma yoluna gitmiştir.

Güllüceli Kazım'da ise, öğretmen Kazım'ın çevresinde gelişen olaylardan dolayı, hem Kazım'ın içinden geldiği Alevi kesiminde Sünniler hakkındaki konuşmalardan "*Yezit*", hem de öğretmenliği nedeniyle tayin olduğu Sünni köylerde karşılaştığı olaylardan dolayı Aleviler için "*Kızılbaş*" sözcüğünün çok kullanıldığını ve bu iki sözcük için mezhep çatışmaları eşiğine gelindiğini görürüz.

Kazım, ilkokula giderken evlerinde öğretmeni Fikret Bey için, "*iyi adam, has adam, ama ah 'yezit' olmasa!*" (s. 25) gibi sözleri duyduğunda çok şaşırır. Çünkü çocuk kafası henüz "*Yezitoğlu yezit*", "*yezit gibi*", "*Mel'un yezit*" sözlerini anlamaya yetmemektedir. Bunun ayrımına varan Kazım, yine de öğrenme merakıyla babasına "*yezit*" in ne demek olduğunu sorar. Babası kuşaktan kuşağa aktarılan bilgilerin ışığında oğlunu yanıtlar. Babası, ısrarlı sorular karşısında ayrılığın tarihsel kökenine inip "*Ali'nin halifelik hakkının yendiğini*" (s. 27) anlatır, ama Kazım, binlerce yıl önce olan bir olayın insanları birbirine düşürmesini anlayamaz. Yalnızca kendisinin bildiği, öğretmenin "*yezit*" olduğudur. (s. 28).

Bahadınlı, romanının başlarında Alevi-Sünni çatışmasının ilk tohumlarının küçük yaşlarda çocuklara nasıl verildiğini ve çocukta nasıl ruhsal bir travma yarattığını küçük olaylarla anlatmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken de gerçekçidir. Günümüzde bile tutucu, muhafazakar dediğimiz aileler (her iki kesim için), ta küçüklükten çocuklarını karşı inanç grubuna karşı koşullandırmaya, onları önyargılı yetiştirmeye başlarlar. Dolayısıyla çocuk, kendi çocukluk gerçeğini tam yaşayamadan din kuşatması altında baskıcı bir terbiyeyle eğitilerek sevgiden, hoşgörüden uzak, karşı tarafın inançlarına saygısız bir birey olarak yetiştirilmiş olur.

Bu yetişme biçiminin getirdiği sonuçlar, romanda açıkça görülür. Güllüceli çocuklar, hayvanları otlatırken komşu Sünni köy olan Memişköy'ün ekinlerine bilerek zarar verirler Bunun üzerine iki köyün çocukları kavgaya tutuşurlar. İçlerinden Güllüceli Dillala, bilinçaltı bir Sünni düşmanlığıyla, "*Bu itleri ulu orta ürdürmemeliyiz. Ölelim de bir çekirdeğimizi itlere kaptırmayalım.*" (s. 31) diyerek arkadaşlarını tahrik eder.

Sünnilere, çok kaba bir hakaret yapılmaktadır. Yezit sözcüğü içinde "*it*" eki'nin bulunması nedeniyle, çağrışım olarak Memişköy'ün çocuklarından "*it*" diye söz edilmektedir. Bu da Alevi çocukların Sünnilere karşı şovenist ve kin duygularıyla beslendiğini göstermektedir. Bahadınlı, kuşkusuz gözlemlerine ve gerçek olaylara dayanmakta ve fanatizmin hangi boyutlara kadar gidebileceğini bize göstermektedir.

Güllüce köyünün dünyasında Sünnilere bakış açısı böyle gelişirken ve de çocuklar, Sünnilere "*Yezit*", "*İtleri ürdürmeyelim*" gibi küfür düzeyinde hakaret ederlerken kuşkusuz bunun altyapısında cemde kutsanan Sakka suyunun meydanda, taliplerin üzerine serpilmesiyle yükselen "*Yezide lanet!*", "*Lanet olsun yezide!*" haykırışları da yatmaktadır.

Cemde on iki hizmetten biri olarak Sakka suyu denilen su dağıtılır. Büyükçe bir tas içinde getirilen su, Dede tarafından dualandıktan sonra hizmet sahibi tarafından ceme katılan insanların yüzlerine doğru serpilir. Bu su, arınmanın bir simgesidir. İslâm dünyasında, özellikle Alevi dünyası tarafından nefretle anılan bir Kerbela Olayı yaşanmıştır. Hz. Ali'nin ikinci oğlu, Peygamberin torunu İmam Hüseyin, ailesiyle birlikte Kufe'ye giderken yolu Kerbela denilen yerde Yezit komutasındaki ordu tarafından kesilir ve Muharrem'in onuncu günü şehit edilir. Başı kesilerek sokaklarda dolaştırılır. Yezit'in bu davranışı İslâm dünyasında tepki görür, nefretle karşılanır. Aleviler, cemde dağıtılan bu suyu, Kerbela'da şehit edilenlerin anısına kutsal sayarlar. Su içilirken ve serpilirken,bu olaya, özellikle Muaviye oğlu Yezit'e gönderme yapmak anlamında "*Yezide lanet*" denilir. Bu nedenle cemde "*Yezide lanet*" denilmesi Sünnilere bir hakaret olarak kabul edilmez.

Yezit'in yaptığı bu vahşet örneğini Kaygusuz'un romanında Ermenilerin, Sünni hoca Alim Osman'ın oğlunu öldürme olayında görürüz. Öldürme olayı tüyler ürperticidir. Üç-dört Ermeni çetesi, Alim Osman'ın evine girip oğlunu öldürürler, karısını kızını domuz topu gibi bağlarlar. Sonra oğlunun kafasını kesip bir kazana koyarlar ve suda iyice haşlarlar. Mutfaktan tepsi dolu yemekleri alıp üst kata, Alim Osman'ın yanına gelirler ve birlikte yerler. Olup bitenlerden habersiz Alim Osman'ın ısrarları karşısında Ermeniler, kazana yaklaşıp kapağını açarlar. Oğlunun haşlanmış kesik başını gören Alim Osman, olduğu yere bayılıp düşer. Bu olayı Feyzo, Veli Dede'ye ağlayarak anlatır. Veli Dede öfkeyle yapılanın, "*Hz. Hüseyinin başını kesip Yezit'in önüne koyan melun Şimr'in*"[67] yaptığına benzeterek Ermenilere küfür yağdırır. Bunun yanı sıra Ermenilerle "*karayezitler*" arasında bir benzerlik kurulduğu da göze çarpmaktadır.

Kerbela olayına benzer bir olaya *Dersimli Memik Ağa*'da da rastlarız. Dersim'de su, Xıdanlı'nın (Hıdanlı-İCE) en büyük sorunudur. Yaz gelince bu sorun daha da artar. Kars deresi denilen yerden gelen su, Hıdan'a gelinceye kadar azalır. Çünkü su yolu, Memik Ağa'nın arazisi içinden geçmektedir. Ağa, suyu on iki gün kendine, on iki gün de Hıdanlı'ya akıtır. Fakat Xıdanlı'ya akan su, bağ bahçe sahibi Xıdanlılar'a yetmez. Bazen

---

[67] *Şimr*: Kerbela'da İmam Hüseyin şehit edildikten sonra kafası Şimr tarafından kesilir ve Yezit'e bir tepsi içinde sunulur. Daha sonra Muhdari Sakafi tarafından Hz. Ali ve torunlarının intikamı almak amacıyla öldürülür-İCE.

Ağa, suya gereksinimi olmasa bile Kalesan deresine boşa akıtır. Ancak Hıdanlı, Ağa'ya gidip el etek öperse, yalvarırsa, tarlasında çalışırsa su alabilir. "*Xıdanlı'ya kızdı mı ağa, çeşmeyi yasaklar. Kimseyi sokturmaz. Çünkü çeşme onun sınırları içindedir. Günlerce, haftalarca sürebilir. Bu yasakla Kerbela'da Hüseyin'e su vermeyen Yezit olup çıkar ağa.*" (s. 47)

Görüldüğü gibi, burada Ağa, Yezit rolünde, çeşme Fırat'ın suyu, bahçe de Kerbela denilen yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca on iki gün suyu kesmesi de, Yezit'in Kerbela'da Hüseyin'e on gün su vermemesini çağrıştırmaktadır.

Işık'ın, yukarıdaki tümcesinden de anlaşıldığı gibi bu benzetmeyi bilinçli olarak yaptığı görülmektedir. Ağa'nın zulmünü anlatmak için İslâm tarihinde zalimliğiyle anılan Yezit'e benzetmek istediği hemen anlaşılıyor.

Yazar, aynı benzetmeyi devlet için de yapmaktadır. Bu kez yezit diye nitelendirdiği kurum devletin kendisidir. Böylece devleti bir yerde kişileştirmiş olmaktadır. 1938 Dersim Olayları sırasında askerlerin Dersimlilere karşı yaptığı baskıcı, katliamcı tutumunu eleştirmek için asker nezdinde devleti "*yezitleştirmektedir.*" (s. 112)

Hıdanlılar, Hıdır'ın bebeğinin katledilmesi karşısında duydukları hıncı belirtmek için kendi aralarında konuşurlarken, "*Yezid bunlar. Kerbela'da İmam Uşen'i** *bütün ailesiyle katleden yezitler. Şimdi de Dersim'i katlediyorlar.*" (s. 112) diyerek hem devlete, hem de Kerbela'da İmam Hüseyin'i şehit eden Yezit'e karşı bir öfkeyi açığa vururlar. Bu da götseriyor ki, Alevilerin gözünde baskı yapan, zulmeden, öldüren kim olursa olsun, birer "*Yezit*" konumundadır. Çünkü Yezit'in, İmam Hüseyin'e yaptığı vahşeti, zulmü yüzyıllar boyunca unutamamışlardır.

Güllüceli Kazım'da sonlara doğru, Sünnilerden doğrudan "*Müslüman*" diye söz edilir. Artık Sünnilikle Müslümanlık eşdeğerdedir. Sünniler, kendi inançlarından olmayanlar için, geniş anlamda ve herkesin mutlaka Müslüman olması gerektiği düşüncesinden hareketle "*Müslüman*" sözcüğünü kullanırlar.

Aynı olguyu, Kaftancıoğlu'nun *Almanya Dönüşü* öyküsünde de görürüz. Camili köyünün Sünnileri, Kızılbaşlardan çoğunun Almanya'ya kağıdı çıktığı için kızgındırlar. Aralarında "*Şimdi onlar gitsin, yesin içsin, para kazansın, biz tanrının Müslüman kulları sürünelim.*" (s. 81) diye konuşurlarken, bir kıskançlık krizine yakalanırlar. "*Müslüman*" oldukları için Almanya'ya gitmesi gereken tek Tanrı kulu kendileridir, Alevilerin Almanya'ya gitmeye hakları yoktur. Her iki örnekte de Sünniler, kendilerini Müslüman görmektedirler.

Alevilik-Kızılbaşlık bölümünde örnekleriyle gördüğümüz gibi Aleviler, gerçekte Müslüman sayılmamışlar, "*kafir*" olarak görülmüşlerdir. Sünni Bekirler köyünde Kazım'ı, kendi köylülerin elinden kurtaran Osman'ın, karısı Nazlı'ya, "*Ben insanlıklarını gördüm, Allahın doğrusu*" (s. 116) dese de gerçek değişmeyecektir.

Bu örneklerin dışında, diğer yapıtlarda da Sünnilere genellikle "*Yezit*" diye hitap edildiğini görürüz. Kaftancıoğlu'nun *Bozitler* öyküsünde, baba-

* Yerel ağızla Hüseyin'e "Uşen" diyorlar-İCE.

sım kaybeden Güldalı, sağa sola, "*Oy kokmuşun oğlu, oy yezitin oğlu!.. Bana bu yezitliği edecek miydin?*" (s. 90) diye bağırırken, Güldalı'nın anası Gülbahar, Bozatlı Hızır olarak saygı duyduğu Ağır Hoca'nın bile kızına bir şey yapamadığını görünce, "*Oy bozitler, oyy yezitler oyy, oy Halil'im, kılıcın tabancan da gitti, oyy yezitler, oyy oy bozitler!*" (s. 97) diye kendi kendine dövünür.

Kaygusuz da "*karayezit*" sözcüğünü kullanmıştır. Böylece her iki yazarın da "*it*" sözcüğünü çağrıştırırcasına böyle sözcükler türetip kullanması, Alevilerin Sünnilere bakışını yansıtmaktadır. Her iki yazarımızın da eğitimci oluşlarını düşündüğümüzde, onların bu fanatiklik olarak yorumlanacak tavırlarını ilk başta yadırgayabiliriz. Fakat öte yandan kendileri Alevi kökenli olup yaşadıkları çevrenin kültürünü, günlük yaşamda Alevi-Sünni çatışmasının kökenlerini ve boyutlarını iyi bildikleri ve yer yer gözlemlerine dayanarak anlattıkları için insanların kendi aralarında söyledikleri bu sözleri doğal gibi karşılamak durumunda kalıyoruz. Sonuçta gerçekçilik adına böyle bir yaklaşımda bulunmak, bence sakıncalı bir durum. Aynı şey, Sünni kökenli yazarlarımız için de geçerlidir. Sünnilerin Alevilere bakış açısını sergilerken Sünni bilinçaltında yatan fanatizmi de kabalaştırırcasına edebîleştirmek sakıncalıdır.

Arapkir'de (Malatya) Ermeni evlerinin yağmalandığı haberi, Onar Dede'ye bağlı Keşif Ağa'ya duyurulmuştur. Keşif Ağa, hemen köyün ileri gelenlerini toplar. Keşif Ağa'nın anlatımına göre, Arapkir'de ve köylerinde oturan Ermenilerin üç gün içinde terk etmeleri emri geldiği için, Ermeni mahalleleri yağma edilmekte, evler yakılıp yıkılmaktadır.

> "Üstelik kan gövdeyi götürüyormuş! Karayezitler (aşırı Sünniler) baltalarla, nacaklarla evleri basıp çoluk çocuk demeden doğruyorlarmış!" (s. 78)

Kaygusuz, parantez içinde de belirttiği gibi aşırı Sünnilerden "*karayezitler*" olarak söz etmektedir. Aynı sözün Ermeniler tarafından da kullanıldığını görüyoruz. Beş kişilik bir Ermeni ailesi, Sefer'in yardımıyla saklandıkları yerden çıkarlarken, Minas, arkasındakilere dönerek, "*Elinizi çabuk tutun; bizi burada yalnız bulurlarsa hepimizi keserler. Onarlıların dediği gibi, bu karayezitlerde merhametin zerresi bile yoktur.*" (s. 82) diyerek aşırı Sünnilerden korktuğunu belirtir.

Kaygusuz'un romanında aşırı Sünniler için "*karayezit*" sözünün çok kullanıldığı gözden kaçmaz. Örneğin;

> "İki dünya bir araya gelse, kızımı yine vermezdim karayezit olsaydı." (s. 83)
>
> "Ah Nesimi, can Nesimi! Derisinden tulum çıkardılar, çarık yaptılar! Sonra emir verdi karayezitlerin başı." (s. 101)
>
> "Aşağıda odada köyün hocası Alim Osman efendi var. Onu tanırsın Dede. Karayezit değildir, Ehlibeyt dostudur, oniki imamların adını anmadığı gün olmaz." (s. 121)

Güllüceli Kazım'da olduğu gibi Sünnileri anlatmak için bazen "*Müslüman*" sözcüğünün kullanıldığına tanık oluruz. Ermeni Dikran'ın

altınlarını saklı olduğu yerden çıkaran Sefer'in, "*Ulan Taşkal! Yezitoğlu yezit!*" (s. 88) dediği Rasim Taşkal, Ermenilerden bedava kaptığı tarlayı Onarlı Kızılbaşlara kazıklayarak satar. Onarlılara bu son darbeyi vururken, "*Deve dişi gibi Müslüman dostlarımı onların yüzünden küstürdüm. İşte şimdi sıçtım babalarının canlarına Onarlı kızılbaşların.*" (s. 93) diye sevincini ve hıncını açığa vurur. Taşkal'ın "*deve dişi gibi müslüman dostlarım*" dediği kişiler ise, Sünni köy olan Ambarge ve Selamlı köyünden hatırını saydığı insanlardır.

Yezit sözcüğünün, aşırı Sünnileri, Memik Ağa'nın Hıdanlılara uyguladığı su cezasını, Ermenilerin yaptığı vahşeti anlatmak için kullanılmasının dışında devletin baskıcı tutumunu eleştirmek için de kullanıldığını görürüz. *Dersimli Memik Ağa*'da, teğmenin tavrı ve askerlerin yaptığı vahşet "*yezitlik*" olarak anlatılırken *Cemo*'da da devlet aynı eleştiriye uğrar.

Sorikoğlu, yanında kaymakam vekili ve adamlarıyla birlikte yaylak evinde şölen vermektedir. Cemo da ordadır ve yarı çıplak, ortada zorla oynatılmaktadır. Memo ve Cemşido, Sorikoğlu'nun yaylak evini basar. Kendisi Sorikoğlu'nu, Cemşido da kaymakam vekilini yakalar ve dışarı sürüklerler. Cemşido, kaymakam vekilinin Sorikoğlu'yla birlikte olmasını içine sindiremez. Çünkü Cemşido'nun gözünde kaymakam vekili, Gazi Paşa'lı hükümetin adamıdır, memurudur. Kaymakam vekiline dönerek, "*Bu senin yaptığını Yezit etmemiştir Ali kullarına. Gayri efendilik sıfatın kalmamıştır. Ver Osmanlı'nın mühürünü!*" (s. 178) der. Cemşido'nun bu konuşmasında, Cumhuriyet hükümetinin bir memuru olan ve devleti temsil eden bir kaymakam vekilinin, feodalizmin temsilcisi bir aşiret reisi Sorikoğlu'yla birlikte olmasını ve onun pis çıkarlarına alet olup Alevi töresine aykırı bir biçimde bir obanın şıh anasını dansöz gibi oynatılmasına göz yummasını hoş karşılamadığı görülüyor. Öyle ki, kaymakam vekili, bölgenin mal ve can güvenliğinden sorumlu bir kişidir. Bu nedenle kaymakam vekiline "*yezit*" diye hitap etmekle aynı zamanda devletin Alevilere yaklaşımını da sert bir biçimde eleştirmektedir.

Bilbaşar'ın *Memo*'sunda ise, çevre Sünnilerden, bir alt mezhep olan "*Hanefi*" diye söz edildiği görülür. Sünnilik, dört mezhepten oluşmaktadır ki, bunun en yaygın olanı ise Hanefiliktir. İslâm dinini, Hz. Muhammed'in yaymağa çalıştığı İslâmlığa en yakın olarak yorumlayan ve uygulayan bir mezhep olarak kabul edilir ve Sünnilerin (Türkiye'de) hemen hemen yüzde doksan dokuzu Hanefi'dir.[68]

Bu düşünceden hareketle Bilbaşar da romanında bir ağadan söz ederken "*Hanefi Ağa*" (s. 68) diye söz etmektedir. Halo, çancı ustası Memo'ya Şıh kızı Senem'den söz eder. Memo, Senem'e aşıktır, adını çok duymuştur. Fakat bir ağanın, Senem'e dünürcü gönderdiğini öğrenir. Bunun gerçek olup olmadığını Halo'dan iyice öğrenmek ister ve sorar: "*Hanefi Osman Nur ağa adında biri obanıza görücü gönderip şıh kızını satın almak dilemiş*

---

[68] Son yıllara kadar birkaç sayfadan oluşan eski tip nüfus cüzdanlarında, mezhebi hanesine "*Hanefi*" yazılıyordu. Hatta aynı işlem, Alevilerin nüfus cüzdanları için de geçerliydi. Nüfus cüzdanlarının kimlik biçimine dönüşmesiyle birlikte "*mezhebi*" hanesi kalktı ve böylece kişilerin mezhebi de kendi içlerinde saklı kaldı-İCE.

midir?" Bunun üzerine Halo, "*Bir Hanefi ağanın görücü gönderdiği söylenmiştir. Lakin sanının Osman mı, Yezit mi olduğunu bilmezim, hatırlamazım.*" (s. 68) diye yanıt verir.

Bilbaşar, Memo'yu böyle konuşturmakla Alevi geleneğinden motifler taşıdığını da kanıtlamış olmaktadır. Öyle ki, Aleviler, töreye göre yabancı dedikleri, ister Sünni olsun, ister başka bir inançtan olsun, kız vermezler. Bu geleneği iyi gözlemleyen ya da araştıran Bilbaşar, folklordan yararlanarak romanını zenginleştirmiştir. Zaten bir sonraki sayfada Halo Senem'e, "Hanefi Osman Nur ağa... Alevilerin Hanefiye kız vermediklerini bile bile görücüsünü göndermiş" (s. 69) diyerek gelenekçi anlayışın altını çizmektedir. Yazarın bilerek Sünni yerine Hanefi sözcüğünü kullandığı apaçıktır.

Karasu'da da devlet (Osmanlı), "*yezit*" olarak görülmüştür. Fakat Yeşilova, bunu söylerken Alevilerin gözüyle anlatarak yapmaktadır.

> "Osmanlı yönetimi faşizme sahip çıkınca ... Alevi kitlesi boy hedefi seçilmiş, yobazın körüğünde, Yavuz Sultan Selim'in yüzbinleri yok eden dehşetini yaşamıştı. Bu nedenle Osmanlı'yı sevmiyorlardı. Alevilere göre, Osmanlı'nın gerçek adı Yezit'ti." (s. 63)

Osmanlı'nın, Alevi gözünde "*yezit*" olarak görülmesinin nedenlerinden biri de Yavuz Selim'in Çaldıran'a giderken defter tutmaca bir gecede kırk bin (*tarihçilere göre bu rakamın doksan bin olduğu da söylenmektedir-İCE*) Alevi kellesi uçurmasıdır. Bu tarihsel gerçeği bilen Aleviler, bu nedenle Osmanlı'ya iyi gözle bakmamışlardır.

Kıran Resimleri'nde Sünni kişiden üstü kapalı olarak söz edilmektedir. Kahraman Maraş olaylarında Alevi soykırımını gözleriyle gören ve bunun şokunu yaşayan Zeycan, yolda soğan satan eski cami hocasını görür ve gözlerinin önünden, onun kendisini saçlarından tutup damda sürükleyişini ve yerden yere vuruşunu, yarasa kanatları gibi savrulup önüne geleni devirişini anımsar. Başı döner, gözleri kararır. "*Hani bir Alevi öldüren beş sefer hacca gitmiş gibi fark verirdi? (...) Sen benim saçımı yolan, kocamı damdan atan herif değil misin? (...) Senin ellerin alışkın. Nice masumu kana bularken çekinmedin de şimdi mi korkarsın?*" diyerek hışımla yakasına yapışır. Soğancı şaşırır. Havaya kalkmış bir terliğin altında kaçacak bir delik bulamamış bir böcek gibi şaşkın ve panik içinde durup beklerken, birisi, "*Bacı, bu adam dini bütün biridir, dürüsttür, böyle şey yapmaz.*" der.

Aral, psikolojik çözümlemeler yaparak, dünyaları kararmış kadınların iç dünyalarına girerek onların iç devinimlerini anlattığı bu özgün yapıtında, Kahraman Maraş olayının Alevilere yönelik bir toplumsal katliam olmasını bilmesine karşın yine de öldürenler için ne "*Sünni*", ne de "*yezit*" sözcüğünü kullanmıştır. Örnekte de görüldüğü gibi, o insanları kendilerini tanımladıkları biçimde, aynı söz silahını kullanarak yapmıştır. Kalabalıktan birisine, "*Bacı, bu adam dini bütün biridir, dürüsttür, böyle bir şey yapmaz.*" dedirtirken öteden beri kendilerini her zaman ve her yerde "*dini bütün*" ve "*iyi Müslüman*" olarak gören Sünnileri dolaylı yoldan eleştirmekte ve hani sizin doğruluğunuz, dürüstlüğünüz ve Müslümanlığınız demektedir.

Sünnilere karşı "*yezit*" diye sövüşmenin rahatlıkla görüldüğü bir roman da Ali Ali'dir. Kıyafet, romanında daha çok Sünni gözüyle Alevilere bakış açısını olayların örgüsü içerisinde anlatırken aynı zamanda karşı saldırı olarak Alevi gözüyle Sünnilere bakış açısını da roman kahramanlarının gözüyle ortaya koymaktadır.

Alevi genç Hüseyin'in Sünni kızı Fato'yu kaçırması üzerine gelişen olaylar sonucu Hüseyin'i yakalamak için düşen Fato'nun köylüsü üç genç, özellikle Hüseyin'in kişiliğinde Alevilere olmadık küfürleri, aşağılamaları ve hakaretleri yaparlar.

Hüseyin'in Fato'yu kaçırması olayı Gülözü köylülerinin namus sorunu olur. Bu olaydan dolayı Sünnilerin baskısıyla, saldırısıyla karşılaşacaklarını bilen Gülözülüler, olayı kendi aralarında tartışırlar ve Hüseyin'e sahip çıkılmasına karar verirler. Bu tartışmalar sırasında, gerçekte kendi çıkarını düşünüp kendi köylülerine silah satmayı planlayan Tüccar Salman, olaya "*onur meselesi*" olarak bakar. Yezit diye aşağıladığı Sünnilerin ayağına kapanmayı bir onursuzluk ve mezhebi genişlik görerek "*bir düşük*" (s. 21) için Sünnilerle kavga edilmesine karşı çıkar. Salman, bu tavrıyla uzlaşmacı gibi görünüp olası bir olayın sorumluluğundan kaçmak istemektedir. Oysa gönlü böyle bir kavgadan yanadır. Çünkü el altından Alevileri silahlandırmak istemektedir. Bu niyeti sonradan ortaya çıkar. Everek'ten aldığı habere bire beş katarak tehlikenin kapıda olduğunu, suçluyu (Hüseyin) teslim etmekten başka çare olmadığını söyleyerek (s. 62) Koca Veli'yi ve diğer köylüleri silahlanma konusunda ikna etmeye çalışır. Dedenin damadı Mehmet ikna olur ve "*Salman Ağa yerden göğe kadar haklı. Bir gece çoluk çocuk demez keserler.*" (s. 63) diyerek silah kaçakçısı Tüccar Salman'a arka çıkar. Damadının sözü üzerine Koca Veli de, "*Salman can doğru söyler. Yezitlerde acıma yoktur. Acısalar Kerbela'da yetimlere, Sivas'ta Pir Sultan'a acırlardı. Nesimi'ye acırlardı.*" (s. 63) sözüyle Salman Ağa'nın bilmeden ekmeğine yağ sürmüş olur. Bu gerçeği Koca Veli anlamakta gecikmez ve toplantı bitiminde odadan çıkarken, "*Salman Ağa kimden yana anlayamadım. Bu ne tabanca kama, bu ne Hüseyin'i yakalayıp teslim etmek?*" (s. 65) diyerek kafasındaki kuşkuyu ortaya koyar.

Bu konuşmalardan da anlaşılıyor ki, Ermenekli Sünniler, Alevi-Sünni çatışmasından çıkar uman, Sünni Altıncı Adil gibi, Tüccar Salman'ın başta Dede damadını ve diğer köylüleri ikna ederek kendilerine karşı bir öfke duyan, işi silahlanmaya dek götüren bir Alevi tavrıyla karşılaşırlar. Bu tavır, öznellikten çıkıp genele, Kerbela'ya, Pir Sultan'a, Nesimi'ye dek uzanır. Böylece bilinçaltlarındaki, onların da intikamının alınması gerektiği düşüncesi su yüzüne çıkmış olur.

Kıyafet, burada gerçekte Alevi düşüncesinde böyle bir intikam duygusunun olmadığını, fakat Sünni Altıncı Adil'in nasıl Sünnileri Alevilere karşı kışkırtarak kendince birtakım çıkarlarının hesabını yapıyorsa, Alevi Tüccar Salman'ın da aynı şeyi yaptığını, böylece her iki kesimin de "*küçük çıkar sahipleri*"nin nasıl oyununa geldiklerini anlatmak istiyor. Çünkü Salman, her fırsatta "*Dört yanımız Yezit köyleriyle çevrili. Bunca yezitin ortasında biz neyiz? (...) Köylüyü düşünüyorum. Yezitlerde iman yoktur.*

Yavuz gibi insanı kıtır kıtır keserler." (s. 99) diyerek ortalığı daha da kızıştırmaktadır.

Her iki kesimin başına böyle bir olay açan kız kaçırma olayına Dede, şiddetle karşıdır ve kızgındır. Her ne kadar Alevilikte "yabancı"dan (Sünni) kız almaya hoşgörüyle bakılsa da Dede, bu hoşgörüyü fazla göstermek istemez. Çünkü gelişen olaylar kendisini ciddi olarak korkutmuştur. Bu korkunun nedeni, "*Dinimize töremize ters yola girildi. Soyuna lanet, bize Yezit kızı almak düşer mi? Ceddimize haram kılınmış bir kez. Kızılbaş doğmayan bir can, içimize nasıl katılır? Günaha girdik, yasak iş yaptık.*" diyen Dede'nin töreyi çiğnemekten, "yanlış yola girmek"ten korkmasında yatmaktadır. Bu anlamda Dede haklıdır. Çünkü gerçek bir Alevi, "*Eline, beline, diline sahip*" olan kişidir. Oysa Hüseyin, Sünni kızı Fato'yu kaçırmakla bu ilkeyi çiğnemiş olmaktadır.

Rahmet Yolları Kesti'de "*yezit*" sözcüğüne çok az rastlanır. Daha çok Alevi, Sünni sözcüklerini kullanmayı yeğlemiştir. Kemal Tahir, "*yezit*" sözcüğünü de bir kıyaslama yapmak amacıyla kullanmıştır. Uzun İskender, parasını malını zorla gasp ettiği Kasım Dede'nin mallarının helal olup olmadığım öğrenmek için Sarı İmam'dan fetva gibi bir dayanak ister. Ona, bir adamın, Mervan- Yezit'in yanında melek sayılabileceği namussuz birisinin (*Kasım Dede-İCE*) malını inkardan gelse ne olur? (s. 301) gibisinden bir soru yöneltir.

Çıkrıklar Durunca'da da "*Yezide lanet*" okunur. Esma, sevistiği adamın, Salman'ın, Pazvantoğlu tarafından öldürülmesi üzerine hemen Dudu kadına koşar ve durumu anlatır. Dudu kadın da olup bitenlerden habersiz saf bir biçimde, "*yezidin biri Salman'la boğuşmuş*" diyerek olayı kendince yorumlar. Burada ermiş kadın sayılan Dudu, kendi adamlarından birini öldüreni hep "*yezit*" olarak görmektedir.

Yezit sözcüğünün kullanılmasının ne büyük sorun olduğunu *Üç Nesil*'de daha büyük boyutta görürüz. Önal, "*Yezit*" sözcüğü çevresindeki sövüşmeden ve çağrıştırdığı olaylardan dolayı yarattığı atmosferi vermeye çalışırken, olaya bir Alevi karşıtlığı çizgisinde yaklaşmaktadır. Kahramanları doğrudan Alevi-Sünni çatışması biçiminde değil de, yanlış bir aktarma ile Müslüman (burada Alevi yerine kullanılmaktadır)-Yezit çekişmesi biçiminde vermektedir. Bu da tarihsel ve kavram açısından yanlıştır.

Roman kahramanlarından Rukiye'nin anlatımına göre, Emir Nebioğulları ailesinden -Alevi kökenli, sonradan yozlaşmışlar- Bülbül Ana'nın, kocasını kaybettikten sonra iki oğlu da Merzifon'u terk ederler. Küçük üç çocuğuyla kalan Bülbül Ana'ya eltileri fazla yüz ve dirlik vermezler, "*Pis yezit*", "*Sünni köpeği*" (s. 111) diyerek evden kovarlar. Çünkü Bülbül Ana'nın kocası Abdullah Efendi, Aleviliği kabul etmemiş, Sünniler gibi yaşamaya karar vermişti. Bu nedenle eltileri ve kayınbiraderleri tarafından ne Bülbül Ana'nın, ne de kocasının saygınlığı vardı. Bu gerçeği bilen Bülbül Ana, komşusu Sündüs Ana'ya, "*Ne demediler ki? (...) 'Allahsız, kitapsız, pis yezit' dediler.*" (s. 113) diye dert yanar.

Burada Bülbül Ana'nın eltilerinin bu davranışında Abdullah Efendi'nin yukarıda belirttiğimiz gibi kendi ailesinin inancını reddetmesi, kendini içkiye, kadına ve eğlenceye vermesi yatmaktadır. Bu davranışları kendi

törelerine aykırı bulan eltiler -Alevidirler- töreye uygun bir yaşam sürdürmediği için Bülbül Ana'yı cezalandırmaktadırlar.

Romanda asıl mezhep kavgasını, Ali ile karısı Hediye arasındaki "*Sen yezitsin!*", "*Hayır ben Müslümanım!*" gibi söz düellosunda görürüz.

Cem bitiminde Ali ile Hediye'yi gerdeğe hazırlarlar. Ali, odaya Hediye'nin yanına girer. Ali'nin ilk işi, karısı olacak Hediye'ye köyünü, aslını, mezhebini sormak olur. Hediye'nin Tatar olduğunu, Rumeli'den göçmen olarak geldiğini söylemesi karşısında şaşıran Ali, "*O zaman sen Alevi de değilsin. (...) Sen yezitsin.*" (s. 371) diye sorusunu sürdürür. Buna karşılık Hediye, "*Ben Müslümanım*" (s. 371) diye yanıt verir. Bunu kabullenmeyen Ali, Müslümanın kendisi olduğunu, Hediye'nin Alevi olmadığına göre Müslüman olamayacağını (s. 372) söyler. Bunun üzerine Ali, Hediye'yle gerdeğe girmez. Çünkü onun gözünde Hediye, Müslüman değil, yezit'tir. Oysa Hediye, hem namaz kıldığını, hem oruç tuttuğunu, öyleyse gerçekte Müslümanın kendisi olduğunu söylemesine karşın bu tartışmalar ileriki günlerde de hep sürüp gider. Bu tartışmalardan birkaçını sıralayalım:

> "Tamam tamam. Seninle konuşulmaz aslında. Yezitsin sen.
>
> - Ben yezit değilim, anladın mı? Ben Müslümanım." (s. 373)

Ali, sabah erkenden kalkar, sıcak suyla abdestini alır ve ezanı beklemeye başlar. Seccadesini serer. Seccade kavgası başlar Hediye'yle arasında.

> "Olmadı. Erkekler, kadınlardan en az iki karış önde namaza başlar.
>
> - Gavur işi bu. Bizim töremizde (Alevilik'te) yoktur. Yezitler öyle mi kılar?
>
> - Ne sandın ya! Kadın erkek yanyana namaza duracak değiller ya?" (s. 374)

Ali ile Hediye, gerdeğe girmedikleri için gusül abdestini almazlar. Ali'nin anası Fadik kadın, sabah ilk iş, banyo olarak kullanılan yere bakar. Sular olduğu gibi durmaktadır. İkisine de kızar. Ali, "Hediye'nin yezit kızı" olduğunu söyleyerek, niçin gusül yapmadığını açıklar:

Bu örneklerde görüldüğü gibi yazar, sözcüklerin kavramları üzerinde büyük yanılgıya ve yanlışlığa düşmektedir. Aynı anlama gelen sözcükleri, sanki birbirine zıtmış gibi yorumlamakta, böylece farklı inanç grupları yaratmaktadır. Örneğin Ali, Alevi olmasına karşın, Hediye'nin kendisine, Kızılbaş demesine büyük tepki gösterir ve "*Bana kızılbaş diyemezsin.*" diyerek tehdit savurur. Alevi olan bir kimse (daha sonra babasının ve anasının konuşmalarından ailesinin Alevi olduğu bilinmektedir niçin Kızılbaşlığı reddediyor? Bunun yanıtını romanda bulamayız.

Yazara göre Alevilik, Müslümanlığın bir başka yorumudur. Oysa Kızılbaşlık ise, inançtan öte, yüzyıllardan beri mum söndü ayini yapıldığı, ana-bacı kavramının olmadığı, ensest ilişkinin yaygın olduğu, ahlâksızlığın savunulduğu bir sosyal yaşam biçimi olarak algılanmaktadır. Aynı biçimde, Hediye'ye, "*Ben yezit değilim, Müslümanım*" diye söyletirken de aynı hataya düşmektedir. Yezit olmadığını söylemekle Sünni olmadığını (yazar böyle algılıyor) ileri süren Hediye'nin ısrarla Müslüman olduğunu

söylemesi bir çelişki yaratmaktadır. Çünkü Sünnilik de Müslümanlığın bir başka yorumudur.

Alevi-Sünni çelişkisinin anlatılmaya çalışıldığı bu romanda, yazar Kızılbaş sözcüğünün karşısına Yezit'i, Alevi sözcüğünün karşısına da Müslüman'ı getirerek, bazen de eşdeğer anlamda kullanarak (s. 409) yanlış bir değerlendirmede bulunmuştur. Bu yanılgı ister istemez, romanın mesajını da olumsuz yönde etkilemektedir. Kaldı ki, yazar, "yazar" bölümünde verdiği anlatımlarda bu tavrını açıkça göstermektedir. Bu tavrın altında da hep olumsuz anlamda kullandığı Kızılbaş sözcüğü yatmaktadır. Çünkü, ona göre Ali'yi Allah yerine koymak, kanı bozukların işiydi ki, bu kanı bozuklar da Kızılbaşlardı. (s. 380)

Hediye'yi ve özellikle yazarı saran Kızılbaşlık korkusunun altında, köyün yaşlılarından Anşa Bacı'nın, Hediye'yi sürekli gerdeğe girmeden önce Dedeye satacaklarını söylemesi ve Hediye'yi Ali'den (özellikle Alevilerden) uzaklaştırmak istemesi yatmaktadır. Hediye, ne zaman bir ceme gidecek olsa hep Dedenin koynuna sokacakları korkusunu yaşar. Bu korkusunu, altın çalmaktan dolayı ifadesini alan yargıca da açıklar. Yargıç, Kızılbaş olarak suçladığı kocasının ne yaptığını sorduğunda Hediye, "*Varma yezit yanına, kokusu siner tenine, hayf olur gençliğine, canına diyorlar. Kızılbaş olmaya zorluyorlar.*" diyerek hâlâ bu korkuyu yaşadığını söyler.

Bir Ses Böler Geceyi'de ise, yezit olgusuna Dedelerin cemde yaptıkları ayinler sırasında gelenekselleşen bir davranışı örnek verilerek yaklaşılır. Cemde Dede, taliplere Hz. Ali'yi anlatırken, "*Hz. Ali efendimiz öldürülünce, oğulları Hasan ve Hüseyin, onun yolundan yürüdüler. Ama yezitler onları da rahat bırakmadılar.*" (s. 26) diye Ehlibeyt ailesinin gitgide yok edilmesine bir eleştiri getirirken, öte yandan Dedelerin cemde yaptıkları konuşmaların arkasında yatan Yezit'e, dolayısıyla Sünnilere yapılan bir lanetlemeye de karşı çıkmaktadır. "*Bu dedelerin hepsi aynı. Ağızlarını açtıklarında Yezit'e beddualar edip, Kerbela'yı anıyorlar. Başka da bildikleri yok.*" (s. 118) derken de Dedelerin bilgisizliğini vurgulamakta ve ceme katılanlara Yezit'e lanet ettirme yoluyla Sünnilere hakaret edilmesini eleştirmektedir.

Yüzyıllardır, son dönemlere dek, Dedeler cemlerde Kerbela olayını anlatırken ceme katılan Aleviler, bir yandan Hüseyin'in şehit edilmesine göz yaşı dökmüşler, beraberinde de bu vahşeti yaşatan Yezit'e lanet etmişlerdir. Bu anlamda böyle bir olayı kınamak ve o an ki, duyguyla lanet okumak doğal karşılanabilir. Fakat bunun ötesinde Dedeler, bu konulara sıkışıp fazla bir şey vermemişlerdir. Ümit de bu durumu haklı olarak eleştirmektedir.

Sünnilere farklı bir bakış açısını ise *Kardeşlerin Kini*'nde görürüz. Kaleli, Sünniler için kullanılan "*yezit*" sözcüğü yerine daha başka bir söylem geliştirerek bu kervana katılmaktadır. Yer yer "*yezit*" sözcüğünü kullanırken, bu sözcüğe başka sözcükler ekleyerek isim tamlaması oluşturan bir deyimle Sünnilere saldırmaktadır. Örneğin, "yezit" yerine "yezit soyu" ya da "yezit dölü" (s. 11) gibi deyimler türetmiştir.

Kaleli, bundan başka, Sünni ideolojide yer alan, açıktan sahiplenilmese de kendi aralarında sahiplendikleri *Muaviye*, *Yezit*, *Mevran* ve *Şimr* gibi İslâm tarihinde yaptıklarıyla anılan, kötü iz bırakan kişilerin adlarından yola çıkarak bir sövüşme içine girer. Örneğin Memetali, Malatya'da çarşıda Alevi esnaflara karşı yapılan saldırı sonrası, Mustafa Dayı'nın evinde olayı anlatırken, saldırganlardan, "*Vay yezitoğlu yezitler! Vay Muaviye dölleri vay! İnsanlar bu kadar mı canavarlaşırmış?*" (s. 12) diyerek kastettiği Sünnilere olan öfkesini dışa vurmaktadır. Memetali, kendisini saldırgan grubun arasında bulduğunda birisinin bıyıklarına asılıp çektiğini ve yere yıkıp tekme tokat giriştiğini anlatırken, sanki hırsını içtiği sigaradan alırmışçasına çekerek, "*Muaviye dölleri, zalimler!.. Canavarlar gibi saldırıyorlardı; hep bizimkilere saldırıyorlardı.*" (s. 13) derken, Sünnilerin "*zalim*" ve "*Muaviye dölleri*" olduklarını açıkca söylemektedir.

Kaleli, aynı söylemleri romanın ilerleyen sayfalarında da sürdürür. Ağabeyinin faşist saldırganlar tarafından öldürülmesine isyan eden Nihat Mert'in, hıçkırıklar arasında, "*Katiller! Yediler abimi, yediler!*" (s. 23) diyerek ağlaması karşısında Memetali de ağlayarak, "*Mervan dölü bunlar, Mervan dölü! Nasıl bir arada yaşanır bunlarla? Desiseci (düzenbaz) Muaviye'nin siyaseti, zalim Yezit'in acımasızlığı var bu namussuzlarda.*" der.

Gazeteci Latif Coşkun, matbaasında olayların tartışması yapılırken, kendisine gazetede bir sütun açarak Alevi-Sünni çatışmasının arkasında yatanları açık açık yazması istenildiğinde tüyleri diken diken olup böyle bir teklif karşısında Aleviliğinden utanır ve kendi içinden ancak "*Hazreti Hüseyin'e kasteden Şimir'e, Yezit'e ve onlara arka veren tüm Mervan*[69] *döllerine karşı kinlendiğini*" (s. 64) açıklamakla yetinir.

Kaleli, bu isimlere Sünni ideolojinin sahip çıkmasına karşı çıkmaktadır. Aynı zamanda bu isimlerin, yüzyıllardır süren ve kendisinin deyimiyle bir kardeşlerin kinine dönüşen Alevi-Sünni çatışmasının ilk yaratıcıları ve siyasetçileri olduğunu, dolayısıyla onların Ali soyuna olan kinlerinin ve sonunda yaptıkları zulmün, yüzyıllar geçse de ne yazık ki, halen günümüzde de sürüp gittiğini söylemektedir.

Muaviye, kendi iktidarı için İmam Hasan'ı karısına zehirlettikten sonra, oğlu Yezit de aynı biçimde babasının siyasetini güderek İmam Hüseyin'den kendi iktidarını, halifeliğini tanımasını istemiş, fakat bu istemi reddeden Hüseyin, Kerbela'da şehit edilip Şimir tarafından kafası Kufe sokaklarında gezdirilmiştir. Bu olaylar, ister istemez kökü derinlerde tortulaşmış bir kinin gittikçe büyümesine ve zaman zaman toplu kırımlara dek varan olaylara yol açmıştır. Kahraman Maraş'ta, Çorum'da, Sivas'ta ve kendi romanında anlattığı Malatya'da olduğu gibi. Bu tarihsel gerçekleri bilen Aleviler, doğal olarak bu isimleri lanetle anarlarken, özünde Sünnilere bir hakaret amacı gütmemektedirler. Fakat, yukarıda anılan olayların

---

[69] *Mevran*: Emevilerin Mervaniler kolunun kurucusu ve halifesi [615- 685]. Peygamber soyunun azılı düşmanları arasında yer alan Mervan'ın adından esinlenerek, aynı durumda görülen yoldan düşen bir kimseyi tanımlamak için kullanılır- İCE. Geniş bilgi için bkz: T. Oytan, *Bektaşiliğin İçyüzü*, s. 205.

yaratıcıları ve katillerinin mezheplerine bakıldığında ne üzücüdür ki, Muaviye, Yezit, Şimir ve Mevran gibi insanların siyasetini güden ve bu isimleri arattırmayacak biçimde eylem içinde olan Sünni kardeşlerimizi de görüyoruz. Kuşkusuz bu olaylardan Aleviler kadar Sünniler de mağdur olmuşlardır. Her iki kesimin de artık bu kardeşlerin kinine dönüşen Alevi-Sünni çatışmasına son vermek için, yine Kaleli'nin romanında belirtildiği gibi, "*ezilen, aşağılanan, emeği sömürülen Alevinin-Sünninin biraraya gelmesi*" gerekmektedir. İşte o zaman Alevinin de, Sünninin de rahat edeceği bir yaşam düzeni kurulmuş olur. Bu dileğin gerçekleşmesi için, en büyük görev, öncelikle aydın yazarlarımıza düşmektedir. Roman kahramanlarını kendi aralarında konuştururken ister istemez böyle konuşmalara yer vermek zorunlu da olsa, yine de bunu iyi dengelemek ve yumuşatmak gerekir. Yoksa, "*Muaviye dölü, hep bizimkilere saldırıyorlardı.*" (s. 93), "*Duydun mu? Bu yezitler işi azıttılar iyice. İşyerlerimizle evlerimizi işaretlemişler. Ermeni kırımı gibi tanrı yarattı demeyeceklermiş*" (s. 115), "*Muaviye siyaseti... İblisoğlu iblisler*" (s. 173), "*Yezitoğlu yezitler!.. Mervan dölleri!*" (s. 182) gibi küfürlerle Alevi ve Sünninin birlikte rahat edeceği bir yaşam düzeni kurulamaz.

Kaleli'nin söyleminin benzerini Kaftancıoğlu'nun *Yelatan*'ında da görmek olası. Yalnız Kaftancıoğlu'nun söyleminde "*yezit*" sözcüğü kullanılarak yapılan sövüşmeler, Kaleli'ninkine ve hatta Bahadınlı ile Kıyafet'inkine göre yalın ve törpülenmiş durumdadır. Aşırı sivri sözlere pek rastlanmaz. Örneğin Aşır, bacadan karısına, "*Nerde kaldı bu yezit kızı?*" diye seslenirken, özünde karısına olan sevgisini de belirtmiş olmaktadır. Aşır böyle söylemekle, Sünnileri karalamaktan öte, karısını iyi niyetli azarlamaktadır.

Aşır, karısı Gülü'ye böyle sataşırken, Gülü, birkaç ay sonra bir oğlan çocuk doğurduğunda Güldene, çocuğu *Mevran*'a benzeterek Gülü'yü kızdırır.

Bir anlatıma göre, Mevran'ı doğduğunda, adını koysun diye Hz. Muhammed'e götürürler. Hz. Muhammed, çocuğun (Mevran'ın) yüzüne bakar ve tükürür. "*Adı Mevran olsun*" diyerek kucağına almaktan kaçınır. "*Muhammed'in parpılamadığı*" sözünün anlamı bu olayda yatmaktadır. İşte bu öyküden hareketle Aleviler, Kaftancıoğlu'nun romanında olduğu gibi sevmediği insan ister küçük ister büyük olsun, ister Sünni, ister Alevi olsun, "*Mevran suratlı*", "*Mevran töremesi*" diyerek kargışlarlar.

Yelatan'da diğer yazarlardan farklı olarak, birisine yezit demek gerektiğinde ait olduğu yerin adı anılarak hakaret edilir. Örneğin romanın bir yerinde Gülü'nün sıkıntısı şöyle anlatılır: "*Gülü, can atıyordu. Ayrangöz'den yakasını kurtaracaktı. Kırkı çıkmadan yakasından tutabilirdi Kavut yezidi de*" (s. 115) Gülü, Ayrangöz'den yakasını kurtarmak isterken bu kez Lele Ağa, yakasına yapışır. Gülü. Lele'nin gitmesi üzerine Aşır için başka bir yer adı kullanarak, "Kurtulmak istiyorum bu alaşa yezidinin yanımdan."(s. 115) diye söylenir.

Kaftancıoğlu, Kars yöresi folklorunu çok iyi bildiği için romanında ve diğer yapıtlarında folklor malzemelerini kullanmaktan kaçınmamış ve bunu da ustalıkla yapmıştır. Roman ve öykülerinde özellikle yerel dili kullan-

makta usta olduğunu göstermiştir. Aynı ustalığını "*yezit*" sözcüğünü kullanırken de yapmış ve bu sözcükle yöresel bir deyimi iç içe kullanarak sözcüğünün anlamını zenginleştirmiştir.

Aile ve Kadına Bakış (Namus, Cinsellik, Evlilik)

Sosyolojik anlamda bir tanım yapıldığında ailenin, en küçük sosyal bir örgütlenme olduğu söylenir. Çekirdek bir aile, anne, baba ve çocuklardan oluşur. Geniş aile ise baba ve annenin kan bağıyla oluşan aile yapısıdır. Aile kan bağıyla birbirilerine bağlı iken, aynı zamanda kendi iç hukuku ve değer yargılarıyla da bir bütünlük gösterir ve her birey buna uymak ve katkıda bulunmak zorundadır. Eğer kural ya da iç hukuk ihlâl edildiğinde aile içi çatışma çıkar. Bu da kuşkusuz iyi sonuçlar vermez. Sonunda ailenin büyükleri sıkıntıya düşer. Aile, birbirlerini dışarıya karşı korumak ve kollamak zorundadır. Aynı biçimde geniş aile bireylerinin zincirleme kan bağıyla yarattığı akrabalıklar için de geçerlidir. Sevinçler ve acılar ortak paylaşılır. Bir ailedeki üzücü bir olay, diğer aile bireylerini de doğrudan ya da dolaylı olarak etkiler. Eğer ortada bir namus konusu varsa bu aile dışına taşar, akrabaları, hatta aşireti de içine katar. Daha büyük boyutta olursa, mahalleler arası, köyler arası bir savaşa da dönüşebilir.

Alevi-Sünni çatışmasının nedenlerinden biri de iki kesimin aile ve kadına bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Kimi tutucu, muhafazakar, erkeğin karşısında yüzünü kapatan, haremlik-selamlık biçiminde oturan ve ibadet eden bir aile yapısını savunurken; kimi de çağdaş, kendi haklarını savunan ve erkeğin karşısında özgürce, ama saygılıca hareket eden, ibadetini kendi özünde saklayan bir aile yapısından yanadır. İşte bu tür bakış açıları ister istemez, din olgusuna da yansımakta ve böylece mezheplerin aile ve kadına bakış açılarına getirdiği yorumlardan dolayı mezhepler arası bir çatışmaya da neden olmaktadır.

Romanlarda da görüldüğü gibi en çok tartışma noktasını kadına, dolayısıyla namus ve cinsellik konusuna yaklaşımdaki çizgi oluşturmuştur. Aleviler, Sünnileri kadınlarını çarşafa kapatmakla, böylece onların kadınlık haklarını elden almakla suçlarken, Sünniler de Alevileri, kadınlarını fazla özgür tutmakla, erkeğin yanında eşit hak sahibi yapmakla ve hatta iffetsizlikle, ahlâksızlıkla suçlar.

Alevilere kadın konusunda yapılan en kaba saldırı, mum söndü olayıdır. Bilindiği gibi yobaz kesime göre Aleviler, cem yaparken mum söndürürler ve bu sırada ceme katılan kadınlar, erkekler tarafından cinsel ilişkiye girerler ve hatta yeni evlenen bir genç kız, ilk gece Dedenin koynuna verilir. (Kaygusuz, s. 188; Önal, s. 70) Bundan dolayı Alevi kadınlarda namus kavramı olmadığı gibi mantık dışı bir düşüncenin oluştuğu görülür. Bu olaya en güzel örnekleri Musahipzade Celal'in, Yakup Kadri'nin ve İlhan Önal'ın adı geçen yapıtlarında nasıl işlendiğini gördük.

İncelediğimiz romanların hemen hepsinde, mum söndü olgusu bahane edilerek Alevi kadınlarının hep rencide edildiğini, aşağılandığını ve iffetsizlikle suçlandığını görürüz. Olayların akışına göre roman

kahramanları (hepsi de Sünni inançlı olarak karşımıza çıkmaktadır), bir Alevi, onların deyimiyle bir Kızılbaş gördükleri zaman, aşağılamak için mutlaka mum söndü olayını öne sürerek karalamaya çalışırlar.

Güllüceli Kazım'da Sünnilere göre, Alevi kadınları "*namustan uzaktırlar*", onların çocukları "*piç*" olarak dünyaya gelirler. Sünni inancın, Alevilerdeki kadın ve namus olgusuna bakışını Bahadınlı şu örnekle vermektedir.

Kazım, okul arkadaşı Semih'le kavga eder, başından yaralanır. Bu sırada bir adam Semih'e seslenirken, "*Bulaşmayın bu kızılbaş piçlerine. Bunlarda ne din vardır, ne iman! Ne ana tanırlar bunlar, ne baba!*" (s. 68) diyerek kavga etmemesini söyler. Burada adam Semih'e arka çıkarken, gerçekte kendisini de kavgaya ortak kılmıştır, ama sözle sataşarak. Çünkü bilinçaltında tortulaşmış kinini açığa çıkarmıştır. Adama göre Alevi çocukları "*piç*"tir. Aleviler "*ana*" bile tanımazlar, hatta cinsel ilişkiye girecek denli hayvani bir duyguya sahiptirler.

Kazım, en son atandığı Bekirler Köyü'nde de Sünni köylülerin tepkisiyle karşılaşır. Onu, köyden (Sünni) Osman kurtarır. Çünkü yıllar önce Kazım'ın babasının iyiliğini görmüş, bu nedenle Alevilere karşı bir sıcaklık, yakınlık duymuştur.

Osman, Kazım'a Alevi-Sünni çatışmasının iyi bir şey olmadığını, kendisinin Alevilere karşı nasıl düşmanca düşüncelerle yetiştirildiğini anlatırken, cami hocasının "*Kızılbaşlarda ana bacı kutsallığı yoktur*" (s. 117) diye vaaz verdiğini söyler.

Alevilerde ana bacı kutsallığının olmaması düşüncesi, Kazım'ı hep sıkıntıya sokar. Gittiği her köyde hep bu namus bakış açısıyla karşılaşır. Gittiği köyün Sünnileri kendisini cinsi sapık olarak görmektedirler ve bu nedenle kendi kadınlarını, kızlarını Kazım'dan sakınmaktadırlar. Örneğin Yelli ve Bekirler köyünde böylesi bir tavırla karşılaşır. Yelli köyünde köylüler, "*Git bu köyden kızılbaşoğlu, gelinimizin, kızımızın içinde seni gezdirir miyiz?*" (s. 108) diye Kazım'ı köye kabul etmezlerken, Bekirler köyü de, "*Bir kızılbaş çocuğu, gelinimize, kızımıza baka baka burada kalacak ha*" (s. 113) diyerek karşı çıkarlar.

Görüldüğü gibi Kazım'ın Alevi, yani Kızılbaş olması, Sünnileri kendi "*namusları*"nı korumak gibi bir güdüsel eyleme itmektedir. İşte bu eylem sonucunda Kazım'la birlikte Osman'ın karısı Nazlı da kendi köylülerin saldırısından ve hakaretinden kurtulamaz. Kazım'ı, "*Seni gidi kafir kızılbaş seni, bir de Müslümanın karısına göz koyarsın ha!*" (s. 126) diyerek sopalarla, küreklerle iyice döverler. Nazlı'yı da, "*Seni orospu seni. Bir kızılbaş piçine yüz verdin ha*" (s. 126) diyerek yerde sürüklerler, ağzını burnunu kan içinde bırakırlar.

Bahadınlı, burada Sünnilerin, Alevilerin kadın olayına bakışını verirken aynı zamanda Sünni kadınına (Nazlı'ya) bakışlarını da sergilemektedir. Sünni erkeğin gözünde, kendi namusunun dışında herkesin, ister Alevi (Kazım), ister Sünni (Osman-Nazlı) olsun, namusu kuşkuludur.

Rahmet Yolları Kesti'de Alevilerin "*namus*" konusunda çok katı ve törelerine bağlı olduğu vurgulanır. Kemal Tahir, aynı zamanda Aleviler gözünde kadının yerini ve namus konusundaki duyarlılıklarını gerçekçi bir

biçimde verir. Örneğin Uzun İskender, eşkıyalığa heveslenen Sünni delikanlı Maraz Ali'yi kadın konusunda uyarır ve ona, "*Sen bizim Alevi milletini bilmez değilsin. Bunlar bir gürültü duydular mı seğirtmemiş yapamazlar*" (s. 170) der. Böylece Alevilerin en küçük bir olayda bile ayaklanabileceklerini özellikle belirtmektedir. Fakat öte yandan Kemal Tahir, bu saptamayı yaptıktan sonra Kasım Dedeyi soymaya gidenlerden biri olan Katır Adil'in gözüyle Sünnilerin Alevi kadınlarına, bu Dede karısı olsa bile, bakışını da açıkça ortaya koymaktadır. Katır Adil, gece yarısı zorla girdikleri Dedenin evinde kapıyı açan Dedenin karısını gece elbisesi içinde biraz çıplak görünce içinden, "*Bunun şimdilerde tadına bir bakan vardır ya, asıl büyük ziyafet Dede göçtükten sonra*" diye geçirir. Bu anlatımda Dedenin çok yaşlı olması nedeniyle otuz yaşındaki karısının cinsel gereksinimini tam karşılayamayacağı düşüncesiyle Dede karısının, mutlaka birileriyle yatıp kalkacağı ve bunu da en iyi biçimde Dedenin ölümünden sonra mutlaka yapacağı gibi bir sonuç çıkmaktadır. Uzun İskender'in Maraz Ali'ye verdiği yukarıdaki öğüdü göz önüne aldığımızda Katır Adil'in düşünün gerçekleşmesi çok olanaksız. Çünkü Uzun İskender'in dediği gibi, Aleviler, en küçük gürültüye "*seğirtirler.*" Fakat Katır Adil'in bu belden aşağı düşüncesinin, ikide bir sözün arasında kendisinin Alevi olduğunu söyleyen ve yeri gelince Alevilik konusunda konferanslar veren Uzun İskender tarafından onaylandığını görürüz. Uzun İskender, Dede'yi soyduktan sonra mahkemede Dede aleyhine nasıl ifade vereceğini şöyle açıklar:

> "Ben bir Dede'nin avradını samanlıkta yeğeniyle tuttum hakim bey. (...) Görmemle can başıma sıçradı. (...) Ben bu Dede'yi sakalından yapışıp samanlığa sürüdüm. (...) Tahtanın aralığından biz bir zaman gözledik hâkim bey. Karıda oyun varmış ki, olursa o kadar olsun. (...) Karı, oğlanı kurdun kuzuyu boğduğu gibi boğmakta." (s. 291)

İş çıkara dayandığı ya da hapise düşmek korkusu sardığında, ister Alevi birisinin olsun, ister Dedenin karısı olsun hakkında iftira atmak için Kemal Tahir'in anlattığı gibi Alevi ya da Sünni olmak gerekmiyor. Bu örneklerle yazar, olaya mezhep açısından değil, cinsellik açısından yaklaşarak iki inanç kesiminin düşüncesini dengelemeye çalışmış.

Elif'in Öyküsü'nde Alevilerden söz edilirken satır arasında ensest ilişkiye değinilir. Bener, nedense kahramanlarını, Alevilikle ensest arasında bir ilişki varmış gibi konuşturmaktadır. Bu Bener'e yakışan bir tavır değil.

Elif'in köyünde yapılacak muhtarlık seçiminde aday olan Mahmut Ağa, kendisine oy toplaması için Sivas'tan bir hoca getirtir. Hoca, yaptığı seçim propagandasında, "*Aleviler gavurdan beterdir (...) aralarında toplanıp mum söndürürler, birbirlerinin karılarıyla kızlarıyla yatarlar. Sakın Alevi muhtar seçmeyin.*" Denmesini ister.

Bener, Alevilerde kadın olgusuna Sivaslı hocanın ağzıyla yaklaşırken, öte yandan Elif'in köyündeki (Alevi) kadınların cinsel ilişkilerine ise lezbiyenlik açısından bakmaktadır. Elif, yazdığı günlükte, kendi köyünde olup bitenleri anlatırken, aynı zamanda kadınların, özellikle dulların çarpık cinsel yaşamlarından söz etmektedir.

Fakat ne yazık ki, bu kez Bener, Elif'i bir tatil köyünde yeni tanıştığı Orhan'la ters ilişkiye zorlar. Bir gün Elif, Orhan'ı kaldığı otelin banyosuna sokar. Öpüşürler. Orhan, Elif'e mayosunu çıkarmasını söyler. İkisi de mayolarını çıkarırlar, çırılçıplak kalırlar. Bundan sonrasını Elif şöyle anlatır:

> "Kendimi iyice okşattım. Beni yere yatırmak istedi ama, razı olmadım. Arkamı döndürttü. Ne yapacağını önce anlamamıştım. Sonra canımı acıttı. Ne yapmak istediğini anlayınca, kızdım." (s. 199)

Her üç örnekte de Bener'in, Alevi kadınlarına, kızlarına yaklaşımında gerçekçi davranmadığı, romanına fantezi kazandırmak güdüsüyle onları hep çarpık ilişkiler içinde göstermeye çalıştığı görülür. Oysa bu da Bener'e yakışan bir tavır değil.

Alevi ve Sünnilerin kadına bakış açısının en iyi verildiği yapıtlardan biri de Kaftancıoğlu'nun *Çarpana* adlı öykü kitabındaki *Almanya Dönüşü* öyküsüdür. Kaftancıoğlu, bu öyküsünde Almanya'ya işçi olarak giden Haydar'ın kadın konusunda yozlaşmaya dek varan tavrını sergilerken, öte yanda Sünnilerin de Almanya'ya gitmek uğruna Haydar'ı evlerine konuk ederek bir tabuyu yıkarcasına kendi karılarını kızlarını Haydar'ın karşısına çıkarmalarıyla nasıl bir çıkarcı anlayışa sahip olduklarını çarpıcı bir biçimde anlatmaktadır.

Haydar, köylülerine Alman kadınlarından söz ederken, aynı zamanda Sünni inancın, Alman kadını karşısındaki zayıflığının da ipuçlarını verir

Almanya rüyasının, hem Alevi Haydar'da, hem Sünni Osman'ın oğlunda kendi inançlarına ters gelecek biçimde büyük bir değişim yarattığı apaçık görülüyor. Bu, her iki kesim için büyük bir inanç aşınması oluştururken, öte yandan yüzyıllardır en çok kadın konusunda birbirlerine büyük hakaretler yağdıran ve büyük kavgalara giren, düşman olan Alevi ile Sünninin, bastırılmış cinselliklerini özgürce yaşadıklarını övünerek söylemeleri, "*bir kadını bölüştüklerine göre*" (s. 87), "*Alaman karısı*" için de aynı düşünceyi paylaşmaları mizahi anlamda da olsa aralarındaki buzun eridiğini göstermektedir.

Çarpana'da (Almanya Dönüşü) Alevi ile Sünni kadınların da bir karşılaştırılmasının yapıldığını görürüz. Kaftancıoğlu, bu kez her iki kesimin kadınlarını, Alman markının cazibesine kaptırarak kıyaslarken gerçekçidir, abartısızdır.

Haydar, Osman'ın evinde konuktur. Alman parası görmek isteyen kadınlara cebinden çıkarıp bir Alman kağıt parası verir. Para elden ele dolaşır. Osman, kadınlara parayı geri vermesini söyleyerek kızar. Haydar, "Yooo, o parayı onlara verdim... Kadınlara içki tutsak, almazlar, sigara içmezler. Bizim kadınlar olsa her şey yaparlar. Sizinkiler böyle birşey almayınca, ben de markları onlara bıraktım." (s. 89) der.

Burada da Kaftancıoğlu, Sünni kadınların para canlısı, Alevi kadınların ise paradan çok diğer hediyelere, yani Alman viskisine, sigarasına düşkün oldukların, her şey yapabileceklerini söylerken Alevi kadınların hakkını biraz yemişe benzemektedir.

Kaftancıoğlu, öykünün sonuna doğru asıl mesajını vermektedir ki, bu da Alevi-Sünni kardeşliğinin kurulması yönünde atılacak bir adım olan kız alıp verme konusudur. Bu konuda, diğer yapıtlarını da göz önüne alırsak Kaftancıoğlu'nun samimi olduğu görülür.

Böylece Alevi-Sünni arasında Alman parası nedeniyle de olsa dost olmanın yolu açılmış demektir. Oysa *Ali Ali*'de, *Köprü*'de ve *Serçe*'de bunun zor olacağını gördük.

Gerici, yobaz kesim Alevileri "*Kızılbaş*" olarak suçlarken daha çok namus ve cinsellik konularını içeren bir kavram olarak algılamaktadırlar. Bu algılama da ister istemez, nerede bir cinsel sapıklık ya da kadını cinsel meta gibi kullanma eylemi varsa hemen adına Kızılbaşlık denilmekte ve böylece Aleviler, ahlâksız, namus kavramını yitirmiş, uçkuruna düşkün bir toplum olarak sunulmaktadır. Bu da rahatsızlık yaratıcı bir durumdur. Aynı rahatsızlığı yaşayan Kaygusuz da kitabında bu konuyu, belge niteliğinde somut örnekler vererek açıklamaktadır. Kitabımızın başında da sözünü ettiğimiz ve kitap başlığının dışında özel bir incelemeye tutulan *Mum Söndü* adlı tiyatro oyununu haklı olarak eleştirir. "*Ne var ki, aradan dört yüzyıldan daha fazla bir zaman geçtiği halde, bugün de aynı şeyler yineleniyor. Bir yazar çıkıyor, 'Mum Söndü' isimli bir piyes yazıyor ve milyonlarca Alevinin gözleri önünde rahatça sahnelenebiliyor.*" (s. 187) derken bir başka örnek daha vermektedir. Bu da Henri Miller'in Türkçe'ye çevrilen *Sexus-Plexus-Nexus* adlı üç kitabı. Bu kitapları, Türkçe'ye çeviren kadın yazar, "*romanın kahramanının yaşadığı toplu cinsel ilişkilerin, Kızılbaşlarınkine benzediğini (!) yazmaktan çekinmiyor*" (s. 187) diye eleştirirken Kaygusuz haklıdır. Çünkü tüm bunlar, yazar geçinen aydınların bile bilinçaltlarında çirkin bir tortunun parçacıklarının taşındığını göstermektedir. Bu tortunun nedeni de,belki 1571'de "*Kızılbaşların tecziyesine dair*" başlığını taşıyan bir fermanda geçen satır arası tümcelerde yatmaktadır.

Kızılbaşların toplanıp saz ve çalgılar çaldıkları, sonra mumları söndürüp birbirlerinin karısını kullandıklarını ileri sürer. (!) Bu ferman da gösteriyor ki, Alevilere böyle bakmak, bir devlet politikasıdır. Eğer bugün de çeşitli roman ve öykülerde (örneklerini önceki sayfalarda sunduk) bu tür anlatımlara rastlıyorsak, bu politikanın halen günümüzde de sürdüğünün göstergesidir.

Kaygusuz, bu olaya daha çok aydınların alet olmalarına kızmakta ve başından geçen bir olayda da görüldüğü gibi aydın olma adına çok üzülmektedir. Öğretmenlik yaptığı yıllarda (1972) bir bayan öğretmen, kendisine Dedelerin birçok yetkiye sahip ve otoriter olduğunu, hatta bir genç kız evlenme sözü kesildikten sonra hemen Dedeye gönderildiğini, Dedenin koynuna üç gün girdikten sonra evlendiğini, bunun doğru olup olmadığını sorar. (s. 188) Kaygusuz, bayan öğretmene hak ettiği yanıtı verir. Burada asıl düşündürücü olan, bir öğretmenin, yarının çağdaş ve özgür bireylerini yetiştirmeye aday bir öğretmenin, hatta aydının, yirminci yüzyılda böyle düşünmesidir. Bir öğretmen böyle düşündükten sonra, Güllüceli Kazım'ı köylerine koymak istemeyen Sünni köylülere bir şey demek yanlış olur.

Memo-I'de da Alevilerin mum söndürüp arkasından bacısıyla yattığı teması işlenmiştir. Halo, Şıh kızı Senem'e çancı ustası, yiğit Memo'yu anlatırken şöyle der:

> "Osman ağa, Memo'nun niyazını duyanda cinlenmiş, kırbacınan üstüne yürümüş. '*Bire namert kızılbaş!*' diye bağırmış. '*Mum söndürüp bacının koynuna girmeği günah saymazsın da*, alevi şıh kızının koynuna girmek günah olur mu, he ını?" (s. 73)

Görüldüğü gibi Bilbaşar da, Osman Ağa'nın ağzıyla Alevileri mum söndürüp bacılarıyla yatmakla suçlarken, Ömer Seyfettin ise Harem adlı öyküsünde, eski zamanda bir kabilenin tüm erkeklerinin, tüm kadınların eşit surette kocası olduklarını belirttikten sonra, ilkel bir aile yapısının sonucu olarak doğan çocukların anası ve babasının da kabilenin tüm halkının olduğu, günümüzde ise buna benzer durumu, ayin biçiminde de olsa bazı toplulukların, örneğin Kızılbaşların yaptığını yazmaktadır.

Kopo'da ise, Dersim isyanı sonrası Kayseri'de bir köyde iskân edilen Tuncelili kadınlardan Fatma Ana'ya, köyün Muhtarı, "Senin gibi orospudan böyle bir piç doğar, devlete başkaldırırsa durumumuz bu olur" diyerek küfür eder. Kopo'ya zorla sataşıp dayak yiyen Muhtarın, can acısıyla Kopo'yu "*piç*" diye nitelemesi, özünde Kopo'nun Tuncelili Alevi olmasındandır. Aynı biçimde Kopo'nun anası Fatma Ana'ya da "*Senin gibi orospudan*" derken aynı kin ve öfkenin altında Kızılbaşlık olgusu yatmaktadır.

Serçe'de de romana adını veren Serçe'nin Aleviliğinden dolayı birçok hakaretlere ve saldırılara uğradığını görürüz. Serçe, Sünni kadınların gözünde "*uğursuz Kızılbaş*"tır. Bir gün su doldurmak için çeşmeye gittiğinde hakarete uğrar. Çeşmedeki kadınlardan biri Serçe için, "*çeşmeye gelmemesi gereken bir uğursuz kızılbaş ve Allahın lanetlediği murdar insanlardan olduğunu*" söyleyerek onu aşağılar, kadınların yanında küçük düşürür. Bu, aynı zamanda Sünni kadının Alevi kadınına bakış açısını da ortaya koyması açısından çarpıcı bir örnektir. Aynı yaklaşımı, romanın sonlarına doğru evlenmiş olan Serçe'nin kayınvalidesi Melek Hanım'ın, terzi İffet'i, Serçe'nin evlenirken neden Kızılbaş olduğunu söylemediği için paylarken görürüz. Serçe, Melek Hanım'ın gözünde de uğursuz ve namus yönünden düşük birisidir.

Ali Ali'de ise Sünni kızı Fato'nun Hüseyin'le kaçmasına ve onun karısı olmasını kabul etmesine karşın, sığındıkları Hüseyin'in dayısı Naki'nin evinde, namusunun nasıl korunduğuna tanık oluruz. Yatma saati gelince Naki, himaşı kıyılmamış iki gencin bir arada yatmasına karşı çıkar ve "Resmi nikahları yapılana dek, Fato'nun babası Celep Osman benim." diyerek olaya el koyar. Burada, Naki'yi Alevi töresine göre davranmış görüyoruz. Çünkü hem resmi nikahtan yanadır, hem de kaçırma olayının nasıl sonuçlanacağını tam bilememektedir. Bu aynı zamanda Kıyafet'in de kendi yaklaşımıdır.

Çıkrıklar Durunca'da Alevi kadınlarını başka bir konumda görürüz. Ertem, Adaköylü Alevileri kendini ermiş ilan eden Dudu ve yardımcısı Esma'nın önderliğinde yabancı kumaşların kullanılmaması, kendi dokuma

tezgahlarının sürekli çalışması için isyan ettirirken, bu kadınları "*eşkiya tavırlı*" ve sanki "*amazonlar*" olarak betimler. Çevre köylüler, büyük bir Zülfikar ordusu kuran bu kadınlarda, "*Hz. Ali kuvveti*"nin var olduğunu söyleyerek onları kutsarlar. İsyan bastırılıp Dudu ile Esma öldükten sonra mezarları, "*Peygamber kadınların mezarı*" diye anılır.

Alevi kadınlarına yapılan en büyük suçlama, evlenecek kızın gerdeğe girmeden önce Dedenin koynuna girdiği iftirasıdır. Bir örneği *Üç Nesil*'de görmek olası.

Roman baş kahramanı Hüseyin anlatmaktadır. Hüseyin, mesleği gereği demirciler loncasına girmesi gerekirken bunun Kaşif Ağa tarafından, lonca sahipleri Alevi olduğu için engellenmek istenir ve Aleviler hakkında birçok şeyler söylenir. Loncadakilerden birisi bir mum söndü olayı anlatır. Bu olayda, Alevi kadınları tümüyle iffetsiz, erkek düşkünü ve fahişe yerine konulmaktadır. Bu adamın anlatımına göre:

> "Kadınları, kızları dedelerinin çevresinde toplanırlar geceleri. Şarkılar söylenir, türküler yakılır. Şaraplar boşalır, yemekler yenilir. Sonunda da mumlar söndürülür. Dedeleri sırayla dolaşır. Bütün kadınları elden geçirir. Bir kız evlendiğinde ilk gece, dedelerinin hakkıdır. Kızlıklarını dedelerine bozdurmak, onlar için övünülecek bir şeydir. Dedeleri öl desin ölürler." (s. 70)

Burada yazarın olayları abarttığı açıkça görülmektedir. "*Kızlıklarını dedelerine bozdurmak*", bir Alevi genç kız için hiç de övünülecek bir ey değildir, tersine yüz kızartıcı ve onur kırıcı bir durumdur. Böyle bir duruma değil bir Alevi kızı, Sünni kızı bile düşmek istemez. Bu nedenle bir olayı anlatırken o kesimin sosyo-psikolojik durumunu da düşünmek gerekir. Anlatımda sözcüklere çok dikkat edilmelidir. Fazla abartıya ve fanteziye kaçmamak gerekir.

Yazar, nişanlı bir kızın dedelere satılması (*manevi anlamda-İCE*) olayını romanında sürekli işlemektedir. Örneğin Hediye, Kızılbaşların yeni gelinlerini Dedeni koynuna soktuklarını, Dedenin günde on kere üstüne çıktığını söyleyerek kortukutulur. Fakat Hediye, er geç bunun dedikodu olduğunu ve artık Anşa Bacı'nın yalan söylediğini anlar.

Yazar, Hediye'yi bir takım korkularla psikolojik bir gerilimin içine sokmak istemiş ve bunda da başarılı olmuştur. Çünkü Hediye, psikolojik yönden çökmek üzeredir. Bir yandan Anşa Bacı'nın korkutmaları, bir yandan Ali'nin dövmeleri ve Kızılbaş-Yezit sövüşmesi içinde ne olduğunu şaşırması, Alevi yaşamına ayak uyduramaması gibi durumlar Hediye'nin dünyasında büyük travmalar yaratmıştır. Örneğin Hediye, Ali'nin evinde ev halkının aynı odada yatmasından ürkmüş ve bir anlam verememiştir. Kaynanası, Hediye'yi anasına şikayet eder. Anası (Rukiye) nedenini sorduğunda, Hediye, "*Ana beni kurtar. Bunlar kızılbaş. Geceleri kadın erkek aynı odada toplanıp konuşuyorlar, söyleşiyorlar.*" diyerek korkusunun nedenini anlatır.

Yazar, böyle bir olayı anlatırken Alevilerde ensest ilişkinin olduğunu iddia etmekte ve bunda da ısrarlı davranmaktadır. Üstelik bu ilişki üzerinden değişik fanteziler yaratmaktadır. Örneğin, Naciye babasıyla

yatmak ister. Bu durum karşısında Hediye, "*Ana kız! Koca kızın babasıyla yatması olur mu hiç? Ne biçim Müslümansınız siz?*" (s. 410) derken, yazar, buna öfkelenen Fadik kadına, "*Siz gavursunuz demeye getirdi. Koca kız, babasıyla yatar mı dedi. Seni kızılbaş etti.*" (s. 411) dedirtir. Bir başka örnek: Fadik kadın, gelini Hediye'yi anasının yanına hava değişimine göndermek ister. Gitmeden kayınbabasıyla barışmasını söyler. Çünkü Hediye, kayınbabasını kızı Naciye ile yatıyor diye ayıplamıştı. Suçunu bilmiyormuş gibi davranınca Fadik kadın, sanki büyük bir suçluluk duygusuyla bu konuyu Hediye'ye bir kez daha açıklama gereği duyar ve "*Bir kız babası ile aynı yatakta yatabilir. Aralarında gizlilik olmaz, hastalanıncaya kadar. Sünni Müslümanları bilmem, ama bizde böyle. Bir baba kızıyla yatıyor diye kötüye yorumlanmaz ki, hemen.*" (s. 432) der. Böylece Aleviler arasında ensest ilişki olduğunu iyice pekiştirmeye çalışmıştır. Açıkça görülüyor ki, Önal da, Bener ile aynı hataya düşmüştür. Her ikisi de Kızılbaş sözcüğünü pejoratif (yermeli, taşlamalı) anlamda kullanarak buradan bir sonuç çıkarmaya çalışmışlardır.

Hediye'yi böyle psikolojik travmaya ve korkuya uğratan nedenlerin altında, Fadik Bacı'nın anlattığı gibi, Hediye'nin babasının Ermeniler tarafından asılması ve bu nedenle babasız büyümesi (s. 432), anası Rukiye'nin de kızıyla fazla ilgilenmemesi ve Anşa Bacı gibilerin elinde oyuncak olması yatmaktadır.

Romanda Hediye, böyle olumsuz bir rol yüklenirken anası Rukiye'nin ve dayısı Avni'nin ise daha akıllı ve mantıklı kişiler olarak karşımıza çıktıkları görülür. Rukiye, olup bitenleri duyduğunda hemen inanan ve yangına körükle giden bir tip değildir. Hediye, yukarıdaki olayları anasına anlattığında Rukiye, sağduyulu davranır ve kızını azarlar, hatta Anşa Bacı konusunda da uyarır. Hediye, hâlâ kendisinin Dedeye satılacağını söylediğinde Rukiye, "*Şimdi inanacak mıyım sandın bu sözlere? Bunların hepsi kavat mı böyle? Çoluk çocukları nerden oluyor öyleyse? (...) Boşanıp ne yapacan? Hem Aleviler, kolay kolay kadın boşamazlar. O evden ancak ölünü çıkarırlar. Peşini bırakmazlar.*" (s. 446) diyerek Hediye'yi geri kocasının evine göndermek ister. Avni dayısı da anası gibi düşünmektedir. Avni dayısı, böylesi olayların mezheple ilgisi olmadığını, insan olmanın önemli olduğunu, yeter ki, insanın içinde kötülük olmasın, ahlâksızlığın ise mezhebe bakmadığını söyler.

Kadınlarla ilgili ilginç bir tartışmayı da *Yelatan*'da buluruz. Kaftancıoğlu, Alevi ile Sünni kadınını İslâm tarihinden bir örnek vererek karşılaştırmaktadır.

O akşam Gani Ağalar'm odada Kan Kalesi'ni Aşır'ın oğlu Yalnız okuyacaktı. Fakat nedense gitmez. *Kan Kalesi*'ni dinlemeye gelenler Aşır'a kızarlar çocuğu getirmedi diye. Zaman boş geçmesin diye Çüçü, "Bilmece soralım" der. Bunun üzerine Gani Ağa, ilk bilmeceyi sorması için Çüçü'yü meydana çağırır. Fakat Çüçü, *Kan Kalesi*'nin sonuna yetişmek için gelen *kadınların arkasına saklanınca erkekler tarafından alaya alınır. Kotan Aşır, "Varsın saklansın, Ömer gibi kadınları arkasına saklamıyor ya!*" diye çıkışır ve devam eder:

"Yalan mı dedim? Karısına güvenmeyen saklar, sakladıkça da karılar kötü yola gider. Dişisini kıskanmayan bir tek domuzdur. Kıskanmak başka; karısına 'Ben sana güvenmiyorum' demek başka. Ömer, karısını erkeklerin, ergişilerin arasına getirmezdi. Ali, karısına güvenini saklamazdı. Bizim yolumuz Ali yolu! Ömer'in yolunda olanlar var mı aramızda?" (s. 252)

Kaftancıoğlu, Hz. Ali ile Hz. Ömer'in aile yaşamından yola çıkarak bugünkü Alevi kadınları ile Sünni kadınların arasındaki farkı, çekingenliği ve güven olayını açıklamaya çalışmıştır. Bugünkü Sünni kadınların, tesettüre daha çok eğilimli olmalarının kökeninde belki bu olgular yatmaktadır. Mizah unsurunun katıldığı bu İslâmi örnek, ne derece doğrudur bilinmez, ama her iki kesimin kadınlarının yaşam biçimlerine bakıldığında ve özellikle son yıllarda ülkedeki türban olayını göz önüne getirdiğimizde Kaftancıoğlu'na hak vermek gerekir diyoruz.

Kadınlara en olumsuz bakışı, Yakup Kadri'nin *Nur Baba*'sında görürüz. Yakup Kadri, küçüklüğünde gittiği ve çeşitli ayinlerine katıldığı bir Bektaşi tekkesinde olup bitenleri anlatmak için kaleme aldığı bu romanında Bektaşi dervişi Nur Baba'nın tekkesinde, sözde Bektaşi ayinlerini ve törelerini anlatmaya çalışırken, gerçekte buranın bir içki meclisi ve bu mecliste yer alan kadınların ise Bektaşi babalarını baştan çıkaran fettan, erkek delisi, şuh kadınlar olduklarını yazmaktadır. Öyle ki, başta Nigar Hanım olmak üzere Ziba Hanım, Nasip Hanım ve Süheyla, hepsi Nur Baba'nın hareminde yer alan gözde kadınlardır. Nur Baba tekkesinde, Bektaşi geleneğine ve felsefesine uygun ve yaraşır bir ayin yapmaktan öte, içkinin ve şehvetin birbirine karıştığı, şuh kahkahaların yükseldiği, erkeklerin kadınların önünde secdeye durduğu bir gazino atmosferi göze çarpmaktadır. Bu gerçeği, Ziba Hanımefendi, "*Şimdiki Hanımlar, dergahları sadece birer muaşaka (sevişme) yeri zannediyorlar... Bari, bunun dernek olduğunu bilseler*" sözleriyle ortaya koyarken biraz da mahcuptur. Çünkü, dergahların "*muaşaka*" yeri olarak görülmesinden rahatsızdır.

Nur Baba'nın kadınları (sevgilileri demek daha yerinde olur), romanda biraz da Yakup Kadri'nin usta marifetiyle kendilerini sunmakta çok beceriklidirler. Öyle ki, bu kadınlardan Ülker, Nur Baba için "*tutuşmakta*", Nasib Hanım "*çapkın ve şuh kahkaha ile gülmekte*", Ziba Hanım ise Nasib Hanım'la tutuştuğu bir ağız dalaşında, "*İster misin, sana artığımdan vereyim. O da senin gibi yüzlerce açı doyurur*" diyerek kendini alçaltabilmektedir. Ziba Hanım, Halide Edip Adıvar'ın dediği gibi, "*O ela gözleri, kumral saçları, şehvet ve debdebesiyle meydanın ortasında muattar (kokulu) ve rengarenk bir rüzgar gibi esiyor ve her şeyi alt üst ediyor. Servetini, ismini, bütün fırtınalı ve ateşli mevcudiyetini Nur Baba'nın kucağına atan bu kadın, Nur Baba'ya ismiyle beraber cinsiyetinin belagatini ve muhabbetin serarini (sırlarını)*" öğretendir.[70] Öte yandan Nur Baba, artık bu kadınlarla, özellikle hep "muaşaka" halindedir. İşte bu muaşakalardan örnekler:

---

[70] H. E. Adıvar, *İkdam* Gazetesi, sayı: 9096, 1922. Alıntı: *Nur Baba*, s. 224.

"Lakin Nur Baba birden bütün kuvvetlerini topladı, yere kapandı ve kendi dizlerini öpmeğe hazırlanan genç kadının (Nigar Hanım-İCE) ayaklarına sarıldı." (s. 168).

"Nur Baba bir pars çevikliğiyle henüz çarşafını çıkarmamış genç kadını belinden yakaladı ve o kadar kendine doğru çekti, kollarının arasında o kadar temellüke (sahip olma) benziyen bir kudretle sıktı ki, Nigar Hanım, bir anda bütün vücuduna karıştığını zannetti." (s. 168)

Yakup Kadri'nin Bektaşi babası olarak portresini çizdiği Nur Baba'ya bahşettiği kadınların durumu. Üstelik bu kadınlarla olan "*muaşaka*"sını, kendi aşk yuvasında (evinde) değil, Bektaşi ayininin yapılması, tasavvufi duyguların sergilenmesi gereken bir tekkede yapıyor.

Roman, tüm bu olumsuz duruşuna karşın yayınlandığı dönemde kimi aydınların beğenisini de kazanır. Örneğin, Ahmet Haşim, "*Nur Baba hikayesini Bektaşiliğin aleyhine yazılmış bir eser gibi telakki edenler ne kadar aldanıyor.*"[71] diye överken, İsmail Habib Sevük ise, tekkedeki bu bezm-i alemde kadınların içine düştüğü durumu tüm çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Bizim, yukarıda kısaca betimlemeye çalıştığımız kadınların durumlarını Sevük şöyle anlatmaktadır:

"Verdiği eser ona en büyük şerefi değil de, aşağılara kadar genişleyen en büyük şöhreti getirdi. 'Nur Baba' eriten şehvetle eriyen aşkların hikayesini söylüyor. Siyah sakallı, keskin gözlü, davudi sesli bedmest (sarhoş) ve muhteris şeyh, şehvetin porsutan kudretidir. Ziba bu kudretin lavında tükenmişti; Nigar o şehvetin coşkun seylabesinde (selinde) zavallı bir et pestili haline geldi. Eriten şehvet kadın ruhundaki kıskançlığı bile meflûç (kötürüm) yapacak derecede kâdir (güçlü), eriyen aşk kıskanmıyacak kadar meflûçtur. Nigar'ı selefi Ziba, kendi elile götürmüştü. Nigar halefi Süheyla'yı kıskanmıyor. Şehvetin azgın tekkesi yaşlandıkça kadına yaşı indirmektedir; ihtiyar Celile bacıdan görgülü Ziba'ya, saçında aklar dolaşan Ziba'dan taravetli Nigar'a, porsuyan Nigar'dan körpe ve bâkir Süheyla'ya inen bir çıkış!"[72]

Sevük'ün de anlattığı gibi bu tekkede kadınlar, Nur Baba'nın kollarında gittikçe posası çıkmış hale dönmüştür. Çünkü Nur Baba'nın aklı fikri şehvete, cinsel hazza çalışmaktadır.

Alevi-Sünni Çatışması ve İlişkisi

Alevi-Sünni ilişkisi genel anlamda yüzyıllardır süren tarihsel bir dava nedeniyle hiç de iyi değildir. Her iki kesim de fırsat buldukça sözle ya da yazıyla olsun hep birbirlerine saldırıda bulunmuşlardır. Bazen bu saldırılar da büyük çatışmalara ve toplumsal olaylara yol açmıştır. Yerel düzeyde, Alevi ve Sünnilerin ortak yaşadıkları mahallelerde ve köylerde ise ilişki-

---

[71] Ahmet Haşim, "*Nur Baba Münasebetiyle*", *Akşam* Gazetesi.

[72] İsmail Habib Sevük, *Tanzimat'tan Beri Türk Edebiyatı Tarihi*, c: 1, s. 351, 1944, Alıntı: *Nur Baba*, s. 236.

lerin iyi olduğu, aralarında inanç temelinde herhangi bir çatışmanın olmadığı söylenebilir.

Eğer günümüzde bir Alevi-Sünni çatışmasından söz edecek olursak, şunu rahatlıkla söylemek gerekir ki, hiç bir zaman iki inanç kesimin insanları kendiliğinden karşı karşıya gelmemişlerdir. Ancak yönetenlerin ya da birtakım çıkar gruplarının kışkırtması sonucu mezhep olayları yaratılmış ve ister istemez bu insanlar, olayın içinde bilerek ya da bilmeyerek kendilerini bulmuşlardır. Örneğin geçmişte Kahraman Maraş, Çorum ve Sivas-Madımak olaylarında "*halk*" dediğimiz insanlar, ne Hz. Ali, ne de Kerbela olayı için karşı karşıya gelmişlerdir. O günün siyasi (iç ve dış) yöneticilerinin maşaları olan birtakım grupların kışkırtılmasıyla olaylar, istenmeyen boyuta ulaşmıştır.

Günümüzde, her ne kadar siyasi görüşlerindeki ortaklık nedeniyle iki kesimden gençlerin evlilik yapmaları dışında Alevi-Sünni ilişkilerinin çok uygarca ve demokratik alanda geliştiğini söyleyemeyiz. Bu durum, romanlarda da yer almaktadır. Yazarlarımız, Alevilik ve Sünnilikten söz ederken doğal olarak Alevi-Sünni ilişkisine ve çatışmalarına da roman kurgusu içerisinde yer vermişlerdir.

Bu anlamda Alevi-Sünni arasındaki olumsuz ilişkinin en yoğun işlendiği yapıtların başında *Güllüceli Kazım*, *Ali Ali*, *Kardeşlerin Kini* ve *Köprü* adlı romanlar gelmektedir.

Güllüceli Kazım'da bu ilişkilerin hangi aşamada olduğunu Kazım'ın çevresinde gelişen olaylardan anlıyoruz. Kazım, hangi Sünni köye öğretmenlik yapmak için gitse, mutlaka kendisinin Alevi olması nedeniyle sorun çıkmış, hatta kavga olmuştur.

Kazım olayında Alevi-Sünni ilişkisinin ilk başlarda olumlu yönde olduğunu görüyoruz. Örneğin babası, Kazım'ı okutmak için kasabaya götürdüğünde Sünni bir aile olan İsmail'in yanına yerleştirir. Hatta Kazım dayanamaz, babasına "*İsmail Bey bizden mi?*" (s. 63) diye sorar. Kazım'ı böyle bir soruya iten nedenin ne olduğunu bilemeyiz ama, babasının kasabadan Sünni birisiyle yakın dostluk kurduğu belli olmaktadır. Hatta romanın ilerleyen sayfalarında Kazım, bu evde kaldığı sürece İsmail'in ve kızının çok iyi davrandıklarını, fakat İsmail'in karısının Kazım'ın evlerinde kalmasından hiç de memnun olmadığını görürüz. Bir gün kadın, Kazım'ı görmek için köyden gelen anası ile bacısının fazla kalması üzerine köpürür ve kocasıyla tartışır, Kazım'ların duyacağı bir biçimde, "Ben onu bunu bilmem. Ben elin gavur kızılbaşına hizmetçilik edemem" (s. 90) diye bağırır. Bu tavrın, Alevi-Sünni çatışması biçiminde görülmesinden öte kendi aile içinde de, yani Sünni aile içinde de Alevilere karşı nasıl tavır takınılması gerektiği yönünde de bir çatışmanın olduğunu seziyoruz. Öyle ki, İsmail ve kızı, ilişki çerçevesinde olumlu bir tip çizerlerken, kadın ise olumsuz bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır.

En belirgin çatışma, Kazım'ın (Sünni) Yelli köyüne öğretmen olarak atanmasıyla başlar. Kazım, atandığı köy olan Yelli'ye eşek sırtında gider. Eşeğin sahibi köylü, Kazım'ın Güllüceli (yani Alevi) olduğunu öğrenince eşekten indirir ve yaya bırakarak dört nala gider. (s. 104) Köyde de hoş karşılanmaz. Başta köyün muhtarı olmak üzere diğer köylüler, tehdit

savururlar, bir an önce köyden gitmesini isterler. Kazım, köylülerin ellerinden zor kurtulur. (s. 108)

Kazım, aynı yazgıyı bu kez Bekirler köyünde de yaşar. Köy kahvesinde, bir öğretmen geldi diye çok sevinen köylüler, Güllüceli olduğunu öğrenince hemen kahve ısmarlamaktan vazgeçerler ve "*Bir Müslüman çocuğu bulamamışlar mı?*", "*Bir kızılbaş çocuğu gelinimize, kızımıza baka baka burada kalacak ha?!*", "*Ben adamın anasının tumanını başına geçiririm*", "*Bir kızılbaş öldürmek bin sevaptır*" diye küfür ve tehditler yağdırarak Kazım'ı köyden kovmaya çalışırlar. Sonu kavgaya varacak bu durumdan Kazım'ı, köyden Osman kurtarır. Osman, köyün gözü pek, yiğit gençlerinden birisidir. Köylülere gözdağı vererek Kazım'a arka çıkar.

Burada da aynı biçimde Kazım'ın ilk başlarda kasabada evinde kaldığı İsmail'le ailesinin gösterdiği tavırdaki dengeyi görürüz. Köylüler doğrudan Alevi-Sünni ilişkisinde taraf olurken (kasabada İsmail'in karısı taraf olmuştu), aynı köyden (Sünni) Osman (İsmail ve kızı gibi) ise karşı taraf olmakta ve böylece bir denge unsuru oluşturmaktadır. Osman'ın bu tavrı, Kazım'ın köylüler tarafından bir komploya gitmesine, yani sözde Nazlı'yla yakalanmasına dek sürer. Mahkemede de Kazım'ı destekler. (s. 131)

Bahadınlı, kitabında Alevi-Sünni ilişkisini ve çatışmasını verirken biraz şovenist duygularını ön plana çıkarsa da yine de İsmail ve Osman karakteriyle dengeyi sağlamayı başarmış durumda. İsmail ve Osman karakterleri, kendi inanç grupları içinde Alevi-Sünni ilişkisini olumlu yönde olmasını sağlayacak kişilerdir. Bunların varlığı, tarihsel bir öcün, bilinçaltına yerleşmiş kinin zamanla yumuşamasını ve Kaftancıoğlu'nun *Almanya Dönüşü* öyküsünde Alman markının yarattığı bir dostluğu da sağlayacaktır.

Elif'in Öyküsü'nde Alevi-Sünni ilişkisinin, roman kurgusu gereği değil, gerçek anlamda (roman gerçek bir olaydan alınmıştır-İCE) daha önce bir evlilikle kurulduğunu görüyoruz. Elif'in babası Alevi, annesi ise Sünni'dir. (s. 137) Fakat evlilikle oluşan bu ilişki, yine de kendi içinde çelişki yaratmaktadır. Bu durumu Bener, Elif'in ağzından şöyle anlatır:

> "Ben küçükken anamın babama Alevi diye kızdığını biliyorum. (...) Bir de anam hep namaz kılardı. Bana da kılmasını öğretmişti ama, babam namaz kılmadığından, ben de anam öldükten sonra hiç namaz kılmadım." (s. 137)

Bu örnek, bir Alevi ile bir Sünni evlense de taraflardan birinin (burada Sünni annenin) ta genlerine dek işlemiş olan inanç kimliği, aradan uzun zaman geçse de bir yerde kendini açığa çıkarıyor. İlk baştaki güzel ilişki, sonlara doğru bozuluyor. *Serçe*'de (s. 239) ve *Üç Nesil*'de (s. 473) olduğu gibi sonu zorunlu ayrılıkla bitiyor.

Bener, *Elif'in Öyküsü*'nde özellikle Alevi-Sünni evliliğini kurarak yüzyıllardır donmaktan dolayı insanları üşüten tarihsel buzu çözmek için çok uğraşmış, ama ne yazık ki, Elif'in başarısız evlilikleri yüzünden bunda başarılı olamamış. Bener, romanın ana teması olarak belki bu iki inanç grubu arasında bir dostluk köprüsünün kurulmasını amaçlamış olabilir, fakat sonunda bu evliliklerin, köprü kurulmasını sağlaması bir yana, hep

yıkılmasına neden olduğunu görürüz. Sanırım, iki kültür arasındaki büyük çelişkilerin bu tür akrabalıklara izin vermediğini görmezlikten gelmiş. Örneğin, Elif'in ablası Fatma, köyün bakkalı Mahmut Ağa'nın oğlu Gazi'yle (Sünni) evlenmiştir. Çünkü Elif'in amcası köyde ayrılık olmasını istememiş. (s. 28) Yine aynı biçimde bu kez Elif'in ablası Firdevs'i, Mahmut Ağa'nın diğer oğlu Mustafa'ya istendiğini görüyoruz. Amaç, muhtar seçimiyle ortaya çıkan Alevi-Sünni ayrılığının, ortadan kalkmasıdır. Elif'in dediği gibi, "*eğer Firdevs, Mustafa'ya varırsa, köydeki ikilik belki yatışırdı. Çünkü onlar Sünniydi.*" Yoksa köylü birbirine girebilirdi.

Bu kez, *Güllüceli Kazım*'da iyi rolde olan Sünni İsmail ile Osman'ın yerini, Elif'in amcası almaktadır. Yazarın da yakından tanıma fırsatı bulduğu Elif'in amcası, aklı başında, hoş sohbet, çağdaş düşünen bir Alevi dedesiymiş. (Önsöz, s. 11)

Alevi-Sünni dostluğunun en güzel örneklerinden birini de Kaftancıoğlu'nun *Ulgar* (*Dönemeç'te*) adlı öyküsünde görürüz. Kırk öküz koşulu kızaklarla, karda tipide birkaç köy uzaktaki değirmene arpa öğütmeye giden köylüler, bir Alevi (öyküde Türkmen olarak verilmiş) köyüne uğrarlar. O sırada köyde cem yapılmaktadır. Cem evine haber ulaşır ve Dede hemen kalkar, gelen kızakçıları karşılar. Cemdekilere, "*Tanrı konuğu bunlar... Kalkın gidin, konuklarınızla oturun. Bu cemden de geçerli ve hayırlı*" diyerek gelenlerin hepsini konuk etmelerini söyler. Kızakçıların lideri sayılan Bedel Ağa, para vermeye kalkıştığında Türkmenler, "*Sizden aş-ekmek parası isteyen mi var. Hoş, konuk bulduğunu yer*" diyerek reddeder.

Burada Kaftancıoğlu'nun Türkmenleri, dolayısıyla Alevileri yüceltiği gibi bir anlayış görülebilir. Buna şaşırmamak gerekir. Çünkü böyle bir olayda, Alevi geleneğini öne sürmek yanlış olur. Kars yöresinde geçen bu öyküde, o yörenin kış koşullarını bilen insanlar, inançları ne olursa olsun, eğer insanlık duyguları dumura uğramamışsa karda tipide yolda kalıp evine sığınan bir yolcuya aş-ekmek vermekten başka daha ne yapabilir ki?

Almanya Dönüşü öyküsünde ise ilk başlarda gergin başlayan Alevi-Sünni ilişkisi, daha sonra ortada Almanya'ya gitme işi olunca dostluğa ve nerdeyse birbirlerine kız vermeye dek varır.

Hanak'lı Alevilerin Almanya'ya kağıtları çıkınca bunu kabullenemezler ve bunu onur sorunu yaparlar. Hatta Kızılbaşların Hanak ilçesinde arabaya binişleri, el sallamaları Sünni köylerini ezip yıkar. Dahası, Kızılbaşları arabasıyla Kars'a götüren Ömer'in arabasına binmezler. (s. 81)

Bu öyküde Sünnilerin, Alevilerin Almanya'ya gitmelerine razı olmayışları, Almanya'ya ancak "*Tanrı'nın Müslümanları*" olan kendilerinin gitmesi gerektiği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Gerçekte Sünnileri böyle ilkel bir düşünceye iten temel neden, ekonomik sorundur, onların yoksulluklarıdır. Sünniler de çok iyi biliyor ki, yoksul oluşlarının, iş bulamamalarının başlıca nedeni sahip oldukları inançları, yani Sünnilikleri değildir. Aleviler gibi kendileri de aynı ekonomik darboğazın içindedirler. Fakat bu darboğazdan ilk çıkanlar Aleviler olmuşlardır. Bu nedenle Sünni köylerin davranışları biraz kaprisli özellik taşımaktadır. Öyle ki, kendilerini

Kars'a günübirlik götürüp getiren Ömer'i (Sünni) bile, arabasına kızılbaşlık bulaştı diye cezalandırabiliyorlar.

Bu kin ve öfke, daha sonra Sünni köylerden Almanya'ya gidenler olunca azalır ve hatta kaybolur. Almanya'ya giden ilk Sünnilerin gurbet ellerinde garip kalmamak için ilk işleri önce hemşerileri, yani köylüsü olan Alevileri bulmak olur. Artık Almanya'da, memleketteki gibi birbirlerine düşman iki hasım değil, her zaman birbirlerine yardım eden, hatta Alman kadınlarını "*bölüşmeye*" bile birlikte giden, birbirlerinin mektubunda ailelerine selam gönderen iki dost olurlar.

Haydar, Almanya'dan izine gelir. Etrafını saranlar, "Ee Haydar, orada nasılsınız? Kızılbaş, Sünni kaynaşması var demek ki? Bir kadını bölüştüğünüze göre" diye sorduklarında Haydar, "Onu artık hiçbirimiz düşündüğümüz yok. Orda ben oldum Sünni, Osman'ın oğlu oldu Kızılbaş. Biz orada herşeyi bir yana attık. İçkimiz de bir, sıçkımız da bir" diyerek gerçeği ortaya koyar. İşte yalın gerçek bu. Çünkü Alevi Haydar için de, diğer Sünni arkadaşı için de tek gerçek, tek iman, artık Alman markıdır, Alman kadınını "bölüşmek "tir.

Olaylara Almanya'ya göç olgusu açısından bakıldığında Kaftancıoğlu'nun bu öyküsünde anlatılanlar, hiç de abartılı değil, tersine gerçeğin apaçık yansıdığı bir aynadır. İlk başlarda Kars topraklarında görülen çatışmanın, Almanya topraklarında çıkara (Alman kadını, parası ve mektupla selam gönderme, Haydar'la ailesine paket gönderme) dayalı bir kaynaşmaya dönüştüğünü görüyoruz. Bu kaynaşmanın farkına varanlardan biri de Osman Amca'dır. Diğer Sünni köyler, Haydar aracılığıyla belki Almanya'ya gidebilme umuduyla izine gelen Haydar'ı köylerine davet ederler. Bunu gören Osman Amca, "*Kızılbaş, Sünni ortaklığı başladı bana kalırsa.*" (s. 90) der. Acaba Osman Amca'nın dediği ne kadar doğru? Osman Amca, belki iyi niyetli düşünüyordur ama, Haydar'ı davet etmekteki amacın ne olduğunu yine köylülerin kendileri açıklarlar. Haydar'a Almanya'ya gitmenin yollarını sorarlar. Sünni köyler için bir umuttur artık o. Haydar, artık onların gözünde "katli vacip" olan, kesilmesi gereken bir Kızılbaş değil, kendilerini yoksulluktan kurtaracak bir derviştir. Bu nedenle "*derviş*" Haydar'a, "*Benim oğlum Almancı olsun da Kızılbaşın en kızılı olsun, ben razıyım*" diye yalvaracak denli aciz kalırlar.

Yoksul köylüler, mezhebi ne olursa olsun, Almanya'ya gidip kör talihlerini yenmek için "*Kızılbaşın en kızılı olmaya*" razılar. Bu durum çaresizliğin, umutsuzluğun en net fotoğrafıdır. "*Aç insanda iman olmaz*" derler. Kaftancıoğlu son tahlilde Alevi-Sünni ilişkisinin nasıl dostluğa dönüştüğünü yalın bir biçimde abartısızca anlatmaktadır.

Rahmet Yolları Kesti'de Alevi-Sünni ilişkisi, daha çok çıkar doğrultusunda ele alınmıştır. Burada çıkarı söz konusu olan ise Uzun İskender'dir. Muhtar Arif'in kızını kaçırmak, Kasım Dede'nin paralarını soymak için eski eşkıya arkadaşı Katır Adil'i kendi kirli işine bulaştırmak için över, "*Ben Alevi'yim, o Sünni... Lakin Adil oğlanı yüz tane Aleviye değişmem.*" der. Görüldüğü gibi Adil'i kandırmak için ona mezhep boyutunda bir değer biçmiş, onurlandırmıştır. Oysa kendisi de biliyor ki, Adil, her zaman kendi gözünde "*yezit*"tir. Öte yandan Uzun İskender'in gözünde "*yüz tane*

Alevi'ye bedel" olan Katır Adil, soygun sonrası köylüler tarafından bir derede sıkıştırıldıklarında sürekli "*Sünni*" olduğu için Aleviler tarafından öldürüleceği korkusuyla yardım ister. Burada Kemal Tahir'in usta bir anlatımla Katır Adil'in içinde bulunduğu psikolojik durumu çok iyi verdiğini görüyoruz.

Alevi-Sünni ilişkisini, *Savaşlı Yıllar*'da ise çatışma biçiminde görürüz. Sürgün edilen Ermenilerden kalan tarlayı üçkağıtçılıkla kendi üzerine geçiren Rasim Taşkal, Onarlı Kızılbaşlara satmak için pazar kızıştırır. Bunun için el altından Sünni köylere haber salar. Askeri hükümetin kaymakamı ve binbaşısı onuruna verdiği bir yemek gününde tarlayı almak için gelen İpek Ağa'nın (Sünni) torununa herkesin duyacağı biçimde sözde kızar, ağzına geleni söyler. "*Hep böyle Alevi Sünni ayrımı yaparak kardeş kavgası çıkarıp milli birliği bozuyorsunuz.*" diyerek kendisinin Alevi-Sünni kardeşliğinden yana olduğunu, hükümet erkanına da duyurmaya çalışır. Oysa tarlayı Onarlı kızılbaşlara çok pahalıya sattıktan sonra, "*İşte şimdi sıçtım babalarının canlarına Onarlı Kızılbaşların*" demekten de kendini alamaz.

Aradaki ilişkinin, çıkarcı bir düzenbazın elinde nasıl çatışmaya dönüştüğünü görüyoruz. Kaygusuz, sermaye sınıfını temsil eden Taşkal'ın, kendi çıkarı ve düzeni için, arkasına devleti de alarak Alevi ve Sünni köylüleri nasıl sömürdüğünü, birbirine düşürmek için ne fırıldaklar çevirdiğini ortaya koymaktadır.

Bilbaşar'ın *Cemo*'sunda ise Alevi-Sünni ilişkisi arka plandadır ve sosyolojik bir kimlik olarak yer almaktadır. İnanç temelinde iki kesim arasında, Cemo'nun çeşme başında kendisine Kızılbaş diye sataşanları yalağa basması dışında, ne bir sövüşme, ne de bir çatışma söz konusudur. Yalnız bu kişilerden üçüncü kişi olarak söz edelir. Örneğin, Çancı ustası Memo, tapucuyu beklerken Vali Bey'in, kendilerinin "*Şii mi, Hanefi mi*" olduklarını sorduğunu söyler.

Bilbaşar, *Memo-I*'de Alevilerle Sünnilerin dostluğunun kağıt üzerinde Atatürk tarafından kurulduğunu, bunun büyük bir reform olduğunu iddia etmektedir. Şeyh Sait, Kemal Paşalı'ya karşı bir Kürt isyanı başlatmak için Dersim ağalarının desteğini almak için geldiğinde Dersim Koçgiri aşiretinden ozan Şir, "*Kemal Paşalı'ya sancak açmakla biz onun hükümat kapısına astığı, alevilerle sünnileri bir tutan ana zagonuna karşı çıkmış oluruk. Alevilik, sünnilik düşmanlığını sürdürmüş oluruk.*" (s. 36) diyerek karşı çıkar.

Kemal Paşalı'nın zagonuna güvenen Dersimli, ummadığı darbeyi yine Kemal Paşalı'nın askerinden yer. Vergi borcuna karşılık Memo'nun aşiretinden marabaları yol, köprü işinde çalıştırmak için görevlendirilen Onbaşı Tursun'un zor kullanımı karşısında çaresiz kalan azbet ağalarından Nevruz Ağa, halen askerin tutumuna karşı sessiz kalmayı yeğleyen Huso Ağa'ya çıkışırken, "*Bu ne Yezidin taşıdır, ne şeytanın işidir. N'ettirmişse Paşa ettirmiştir*" derken, gerçeğin altını çizmekte ve kağıt üzerinde kurulmaya çalışılan dostluğun bozulduğunu yüksek sesle haykırmaktadır. Çünkü, "*Artık Alevi kanı dökülmeyeceğine inanıyorlardı.*" (*Kopo*, s. 79) Görüldüğü gibi kağıt üzerinde kurulan dostluğun, gerçekte yapay olduğu

ve bozulan dostluğun tek taraflı olarak Aleviler cephesinde gerçekleştiği görülmektedir. Sanırım bu da Dersim halkının Kürt ve Alevi olmasından kaynaklanmaktadır.

Yıllardır aynı coğrafyada yaşamış, Kurtuluş Savaşı'nda işgal kuvvetlerine karşı birlikte mücadele etmiş, Ökkeş'in destanıyla anılmış, yakın tarihe kadar ev ve esnaf komşuluğu yapmış Kahraman Maraşlı Aleviler ve Sünniler, 1978'de Kahraman Maraş'ta bu ilişkinin, sonu vahşetle biten bir çatışmaya, soykırıma dönüştüğünü görmüşlerdir. Kahraman Maraş olaylarında, faşistler tarafından Alevilere karşı açıktan bir katliam yapılmış, yüzden fazla Alevi kadın-erkek, genç-bebek yaşamını yitirmiştir.

Mezhep çatışmasına dönüştürülen bu toplu öldürme öyküsü, İnci Aral'ın *Kıran Resimleri*'nde canlı bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Kahraman Maraş olaylarının başlangıcını Şerife şöyle anlatmaktadır:

> "Camiyi yaktılar, diye bir söz dolanmış ortalıkta. Baktılar gördüler yerindedir, üç beş köpeğe kim kanacak?
>
> - Azımsarsın onları. Kaldı işte cenazeler... Dinsizlerin namazı kılınmaz, diye azdılar becerdiler. Senin solcu tayfanda da çok güvenir kendine ya." (s. 13)

Yüzden fazla Alevinin yaşamını yitirmesiyle sonuçlanan bu olayda, yine de olayların bu aşamaya gelmesinden rahatsızlık duyan Sünni Zişan'ın, olayda kocası Şehmus'u yitiren Şerife'yi ziyarete gelişi sırasında aralarında geçen konuşmadan, Alevi-Sünni düşmanlığını yaratanların kimler olduğunu, kimlerin mezhep çatışmasından çıkar beklediğini öğrenmiş oluyoruz. Oğlu Süleyman'ın, Şehmus'un öldürülmesi olayında olup olmadığını, görüp görmediğini kendisine ısrarla soran Zişan'a, Şerife, kocasını yitirmenin acısıyla şöyle seslenirken yine de eski dostluğun, Alevi-Sünni ilişkisinin kurulmasını istediğini görürüz.

> "Sana kinim yoktur Zişan. Süleyman da belki vardı belki yoktu. Demem o ki, ayrılık gayrılık soktular aramıza. (...)
>
> Biz bize düşman olsak neye yarar. Kime yarar? (...) Aklın varsa otur düşün. Düşmanımızı iyi belleyelim. Bizi dallamak isteyenleri bilelim. Utanmak da sana düşmez ya. Bizi bize kırdıranlar utansın!" (s. 22)

Şerife'nin, burada kirve dediği Sünni komşusu Zişan'a, olayda oğlunun olup olmasının fark etmediğini, yüreğinin acısıyla da olsa gerçekleri görmesini, "*dallamak isteyenler*"i iyi tanımasını söylerken olaylara sağduyulu ve gerçekçi yaklaştığını görüyoruz.

Kıran Resimleri'nde toplu öldürmeye dek varan Alevi-Sünni mezhep çatışmasını, *Kaplumbağalar*'da ise ağız kavgası biçiminde görürüz.

Tozak köylü Pat Ali, Çatal Osman'dan üzüm satın alırken Alevi olduğu anlaşılır ve ağız kavgasına tutuşurlar. Aralarındaki ilişki, üzümün şarap yapılacağının açıklanmasıyla bozulmaktadır. Alevi-Sünni ilişkisinde küçük olaylar bile büyük, onarılmaz sonuçlar yaratmaktadır.

Serçe'de Alevi-Sünni ilişkisinin bir evlilik nedeniyle bozulduğunu görürüz. Serçe, onca aşağılama, dayak ve sıkıntı dolu bir yaşamdan sonra evlenir ve bir kız çocuğu olur. Kayınpederi Musa'nın, bir gün kendisinden

bildi bileli hiç olmayan nüfus cüzdanını istemesiyle ortaya çıkan Aleviliği, yine başına dert olur ve kocasının ailesiyle büyük bir çatışma yaşar. Serçe'nin Alevi olduğunu öğrenen kayınvalidesi Melek Hanım, Serçe'yi kendilerine öneren terzi İffet'e, büyük bir kızgınlık ve öfkeyle, "*Oğlumuzu yaktın... Niye söylemedin evlenirken kızılbaş olduğunu*" der. Fakat bu öfkenin üzerine kayınbabası, kendince pratik bir yol bulur. Bu yol, aslında taşıdığı Sünni inancın bakış açısını da oluşturmaktadır. Kayınpeder Musa, karısı Melek'e, "*Serçe'yi, kapkacağı, kullandığı ne varsa hepsini yedi kez baştan ayağa yıkayarak kızılbaşlıktan kurtarma*" önerisinde bulunur. Bu öneri hem komik, hem de çok düşündürücüdür. İnsanların bağnaz düşüncelerin elinde nasıl çaresiz kaldıklarını göstermektedir.

Musa ile karısı Melek, kendi çaresizlikleri içinde debelenirken, Serçe'nin son kocası Saffet bey, çağdaş ve nesnel bir yaklaşımda bulunarak haklı bir eleştiri yapar. Bu, belki de aynı zamanda yazarın kendi eleştirisidir.

Kıyafet *Ali Ali*'de, Alevi-Sünni ilişkisine başka bir açıdan değinmektedir. Romanda doğrudan Alevi-Sünni çatışması işlenmektedir. Hüseyin adında bir Alevi gencin Fato adında sevdiği bir Sünni kızla kaçmıştır. Kız kaçırma, her iki tarafın köyünde de tansiyonu yükseltir. Aklı başında sağduyu sahipleri bu tansiyonu düşürmeye çalışırken, kimileri de ateşin üzerine körükle gitme hesabı içinde olayı iyice kaşımanın peşindedirler

Kızı Fato'nun kaçmasına kızan Celep Osman'ın karısı Zalha'yı dayaktan geçirmesi üzerine Zalha'nın evinde toplanan kadınlar, hem Fato'nun kaçışını, hem de Zalha'nın dövülmesini tartışırken arka planda da Alevi-Sünni olayını çıkaranlara karşı olan öfkelerini de sergilerler. Bu öfkenin sahiplerinden biri de Okkalı Emine adında, sözünü esirgemeyen, toksözlü bir kadındır. Başı gözü kat kat sarılı Zalha'nın karşısında Okkalı Emine, Celep Osman'a beddualar eder:

> "Bu Kızılbaş-Sünni işini çıkaranlar da mezarlarında yatmasınlar. Eskiden böyle bir şey bilmezdik anam. Ne güzel bacı kardeş geçinip giderdik." (s. 10)

Kıyafet'in bu eleştiriyi bir kadına yaptırması anlamlıdır. Kadınlar, erkeklere göre daha barışçıl bir karaktere sahiptirler. Kıyafet, bu özelliği değerlendirirken, yalnız cinsellik içeren bir özdeyiş kullanarak Alevi-Sünni ilişkisine bir benzetmede bulunurken fazla başarılı olamamıştır. Seçtiği örnek biraz kaba ve benzetmeye uygun düşmemektedir.

Ateşe körükle gitmek isteyenleri de bu romanda rahatlıkla görebiliyoruz. Kıyafet, iki kesimden de örnekler vererek bir denge unsuru yaratmaya çalışmıştır. Bu tavrı da doğrudur.

Kasabanın ileri gelenlerinden Altıncı Adil'in, Fato'nun Hüseyin'e kaçması olayıyla akrabalık, hısımlık temelinde hiç bir yakınlığı olmamasına karşın ne yazık ki, bu sorunu bir namus davası haline getirmeye çalıştığım görürüz. Altıncı Adil, dumanlı havada av (çıkar) arayan bir kurttur. Fato'yu kaçıran Hüseyin'i yakalatmak için olaya el koyan Altıncı Adil, bir toplantıda Ömer Hoca'dan bu davanın temizlenmesi için fetva ister. Altıncı Adil'den çekinen Ömer Hoca, olmadığını bildiği halde

Mızraklı İlmihal'de, "*Kısasın ve de öcün*" de olduğunu söyleyerek fetvayı verir. Bunun üzerine Altıncı Adil, "*Demem şu ki, bir kıza karşılık iki kaçıracağız. Fakat birisi kız değil, kınası solmamış taze gelin olacak. Gelinin acısı başka olur. Tadı da başka olur*" diyerek Fato'nun babası Celep Osman'ı ve diğer köylüleri kışkırtmaya çalışır. Bu kışkırtmanın arkasında ise Altıncı Adil'in Emerekli Sünnilere silah satma planı yatmaktadır. Celep Osman'ın hem heyecanlı, hem de öfkeli durumu karşısında daha da bir coşar ve "*gam yeme, karlı dağlar gibi arkandayım. Silahsa silah, paraysa para*" diyerek kafasındaki tilkiyi ortaya çıkarır.

Altıncı Adil, Sünnileri böyle silahlanmaya doğru ikna etmeye çalışırken beri tarafta ise Salman Ağa da aynı Altıncı gibi düşünmektedir. O da Hüseyin'in kız kaçırma olayından dolayı üzülmüş gibi görünmekte, fakat öte yandan da Alevi-Sünni çatışmasının gittikçe kızışmasından yanadır. Çünkü kendisi de Altıncı gibi silah tüccarlığı yapmaktadır.

Salman Ağa, kız kaçırma olayının konuşulduğu bir toplantıda, köylülerin uzlaşması tavrı karşında öfkelenir ve "Yezitlerle kızılbaşları kardeş edecekler. Ebeden dededen kalan Ali düşmanlığını unutturacaklar... Kendinize gelin demek istiyorum. Bir silahımı beş ettim. Siz uyuyun bakalım" diyerek onları kıştırkmaya çalışır

Kıyafet, her iki kesimden de olumsuz karakterleri vererek denge kurmaya çalışmış. İki karakteri betimlerken kullandığı sahne hemen hemen aynıdır. Altıncı Adil'in yanında kızın babası Celep Osman ve dini otorite olarak Ömer Hoca; Salman Ağa'nın yanında ise gencin babası Seydali ve dini otorite olarak da Hasan Dede yer almaktadır. Sanki birbirlerinin izdüşümü gibi bir tablo oluşturmaktadırlar. Altıncı Adil'in, daha sonra Salman Ağa için, "*ne de olsa soylu, hanedan adamı*" (s. 121) demesi bu tabloyu pekiştirmektedir. Bu da gösteriyor ki, çıkarcının, sömürgecinin Alevi ya da Sünni olması fark etmiyor.

Kız kaçırma olayının, Hüseyin'in yakalanması için peşine gönderilen üç Sünni gencin yaptıkları işkencelerin dışında büyük bir çatışmanın eşiğinden dönen Alevi-Sünni çatışması, Kayseri'de bir gecekondu bölgesinde yaşayan Alevi ve Sünnilerin gecekondularının "*sarıbaş*" dedikleri dozer tarafından yıkılmasıyla bir dayanışmaya dönüşür. Artık, Yeni Mahalle ve Şenevlerliler, korku dolu dar sokaklarını ilk kez korkusuz geçerler, kırgınlıkları dozerin yıktığı duvarlarla yıkılıp erir. Gök gürültüsü, diş gıcırtısı paletlerin önünde, elele omuz omuza olurlar. Şenevler'den yıkılan çiçekteki zerdaliye, Yenimahalle sınırındaki çatal söğüt omuz vermiş, sanki yaralı bir savaşçıyı ayakta tutmaya çabalıyor gibidir.

Kız kaçırma olayını Kulin'in *Köprü*'sünde de görürüz. Kulin, Alevi bir genç kızı olan Elmas'ın Sünni Mevlüt'e kaçması olayını anlatırken iki kesimi "*namus*" meselesi yüzünden karşı karşıya getirecek bir olaydan kaçınmış, hatta iki aile arasında gereksiz küfürleşmeler yaratarak romanını öldürmemiş. Alevi ve Sünni iki aile arasındaki ilişkiyi fazla abartıya kaçmadan belli bir düzeyde tutmuş, bu da romanına ayrı bir hava ve düzey kazandırmıştır. Konuları usta bir biçimde kurgulayarak anlatmasından da anlaşılıyor ki, buna çok dikkat etmiş. Hatta bu tavrıyla okurlarına, kimine gizli gelebilecek açık bir mesaj vermiştir.

Elmas'ın, sevdiği Mevlüt'le evlenmek istemesi iki aile arasında büyük sorun yaratır. Elmas'ın babası Hurşit Efendi, kızını "*bizden olmayana kız vermem*" diyerek tavır koyarken öte yandan Mevlüt'ün babası Salih Efendi de, "*Alevi geline ben pek mi meraklıyım sanırsın*" ve "*Dini bütün gelin isterim ben*" diyerek karşılık verir. Görüldüğü gibi burada iki baba da çocuklarının sevgisi için değil, kendi inançlarının yarattığı yüzyılların töresi için kavga etmektedirler.

Alevi kızı Elmas'ın Sünni Mevlüt'le evlenmek istemesinin ötesinde temelde yatan asıl neden, kuşaktan kuşağa yaşatıp geldikleri mezhepçi anlayışlarının yarattığı çözümsüzlüktür. Kulin, çözümü Elmas'ın Mevlüt'e kaçmasında görmüş ve sonunda Elmas, sevdiğine kaçmıştır. Arkasında ise cinayetle birlikte birkaç ölü ve hapislik bırakarak.

Fakat Kulin, bunun da bir çözüm olmadığını anlamış olacak ki, romanın sonunda Zilan'ın iki evlatlığından biri olan Hurşit, yıllar sonra karşısına çıkan ve kendi adını taşıyan kardeşinin oğlu küçük Hurşit'e bölgedeki olayların nedeni hakkında ayrıntılı bilgi verdikten sonra Alevi töresine göre hareket etmesini ve sürdürmesini ister. Bunun için, yeğenine "*Sen cinsinin iyisi ol, törelerimizden şaşma, dedesiz, cemsiz, sazsız kalma. Alevi olmayan karı alma ki, davul dengi dengine vursun, soyumuz üresin*" der.

Alevi-Sünni ilişkisinin, tarihte Ahilik geleneğine göre bir örgütlenme biçimi olan meslek loncalarında da ayrım yarattığını görürüz. Bu olguya Önal, *Üç Nesil*'de yer vermiştir. Roman kahramanı Hüseyin, Rumeli'den Merzifon'a göç etmiş Tatar kökenli bir demirci ustasıdır. Demirci dükkanı açmak için esnaf loncasına gider. Loncalar da ikiye bölünmüş durumdadır. Yazar, bu durumu kendi ağzıyla şöyle anlatır:

> "Bugün esnaf loncası ikiye bölünmüş durumda. ... Çarıkçılar, kağnıcılar, semercilerin nakipleri Sünni. Debbağlar, demirci ve dokumacılar Alevilere bağlı." (s. 68)

Yazar, tarihten Ahilik örgütlenmesinden örnek olarak sunduğu bu Merzifon'daki esnaf loncası arasında mesleksel anlamda bir ayrılığın olduğunu açıklamakta ve hatta bu ayrılığı yaratanların başında esnaflara katı davranan Caferi lonca sahiplerinin geldiğini ileri sürmektedir.

Alevi-Sünni birlikteliğini, *Serçe* ve *Ali Ali* romanında olduğu gibi burada da bir evlilik bağıyla oluşmuş aile yapısı içinde görüyoruz. Merzifon'un büyük ailelerinden sayılan Emir Nebiler'in köylerinin halkı Alevi olmasına karşın bu aile kendilerini hep saklamışlardır. Fakat Alevi oldukları sanılır. Yalnız küçük kardeş Abdullah Efendi, Alevilik'te kalmayı istememesine karşın saçı, sakalı, görünüşü ve tavırlarıyla bir Aleviye benzemektedir. Karısı, Sünnidir. Çocukları ve karısı ateşli bir Alevi düşmanıdır. Böyle bir aile yapısına sahip Abdullah Efendi, iki mezhebi de çıkarı için kullanmaya kalkışmış, fakat Bektaşilerce sevilmeyen, Sünnilerce itilen bir Kızılbaş olmuştur. Öte yandan Emir Nebiler, zenginliklerini korumak için Alevi olmak, saygınlıklarını korumak için ise Sünni görünmek çabasındadırlar. (s. 69)

Yazarın da açıkladığı gibi, Emir Nebiler ailesi, Aleviliği ve Sünniliği kendi inançları olarak değil, halk üzerinde ekonomik güçlerini ve

saygınlıklarını korumak için kullanmaktadırlar. Bu nedenle Abdullah Efendi'nin karısı ve çocukları dışında çatışma yaratan aile bireyleri yoktur. Daha sonra Abdullah Efendi'nin öldürülmesi ve oğullarının Merzifon'u terk etmesiyle yalnız kalan Bülbül Ana, eltilerinin yanına gider ve "*Pis yezit*", "*Sünni köpeği*", "*Allahsız, kitapsız, pis yezit*" diye kovulur.

Romanda en büyük çatışmayı, yukarıda ilgili bölümlerde de anlattığım gibi (Alevi) Ali ile (Tatar kızı, Bektaşi) Hediye'nin evlenmesiyle ortaya çıkan mezhep tartışmasında görürüz. Nedendir bilinmez, yazar burada kavram kargaşası yaratarak Ali ile Hediye'yi birbirine boğdurmaktadır. Ali, Alevi olmasına karşın Hediye, kendisine Kızılbaş dediğinde "*Hayır, ben kızılbaş değilim, Müslümanım*" diyerek büyük tepki gösterir. Aynı biçimde Ali de Hediye'ye Yezit diye bağırdığında Hediye de, kendisinin Yezit olmadığını, "*Müslüman*" olduğunu söyleyerek karşı çıkar. (s. 371)

Türkali ise *Güven-II'de* Alevi-Sünni çatışmasını, Ortaçağ Avrupa'sında Protestanlarla Katolikler arasında yapılan dinler savaşına benzetmektedir. (s. 137)

Kardeşlerin Kini'nde ise Alevi-Sünni ilişkisi, *Kıran Resimleri*'nde olduğu gibi siyasal düzlemde karşımıza çıkmaktadır. Kaleli, romanında 1980 öncesi Malatya'da gelişen ve sonu Kahraman Maraş'taki gibi toplu öldürmeye varmayan, ama ufak tefek birtakım saldırıların, dövmelerin ve baskıların olduğu bir çatışmadan görüntüler sunar.

Kaleli, romanın bir yerinde bir saptamada bulunarak Alevinin eziklik psikolojisinden söz eder. Latif Coşkun ve arkadaşları, gelişen olaylar üzerine kendi aralarında konuşurlarken Nihat Mert, bu psikolojiyi, "*Yüz Alevinin arasında bir Sünni dilediği gibi konuşur, hareket eder de, yüz Alevi bir Sünninin yanında neden sus-pus olur?*" diye sorgular. Nihat Mert, bir gerçeğin altını çizmektedir ve savı da doğrudur.

Bugün ülkemizde Sünni ideoloji, yüzyıllardır resmi anlamda da etkin ve egemen olduğu için Aleviler hep baskı ve zulüm gördüklerinden, kıyıma uğradıklarından kendilerini saklama güdüsüyle Alevi olduklarını yüksek sesle söylemekten kaçınmışlardır. Örneğin devlet dairelerinde Alevi bir memur, 'işten atılacağım ya da en kötü işleri bana verir 'düşüncesiyle kendini kamufle ederken, Ramazan ayında da tepki gelmesin diye ya oruç tutar, ya da oruçlu olduğunu söyler. Bu da kendi iç dünyasında psikolojik anlamda kendini yok saymadır, yani kendi beynini asimile etmedir.

Nihat Mert'in bu söylemine Latif Coşkun, siyasi temelde yaklaşır ve olayların Alevi-Sünni ikiliği düzleminde tartışılmasına karşı çıkar. "*Sorun, Aleviler olarak birleşmek değildir, yoksul halk birleşmelidir. Yoksa salt Aleviler olarak birleşmeye kalkışırsak, kendimizi yoksul halktan ayırmış oluruz. İkincisi sırf Alevidir diye en az bir Sünni sömürücü kadar halk düşmanı olan Alevi sömürücüleri de aramıza alırız ki, büsbütün yanlış iş olur*" diyerek soruna devrimci açıdan yaklaşarak doğru bir tanı koyar. Kıyafet'in Salman Ağa'sı gibi Kaleli de Alevi bir sömürücü olan Gani Bey'i düşünerek bu sözleri söylemektedir.

Ali Ali'nin sonunda verilmek istenen ve savunulan ideoloji, burada da savunulmaktadır. Bu ideoloji, halkların kardeşliği temelinde ezen, sömürücü sermayeye karşı ezilen, yoksul tüm Alevi-Sünni emekçinin

birleşmesi ve mücadele etmesi tezidir. Bunu yukarıdaki alıntılarda, Latif Coşkun'un konuşmalarında görebiliriz.

Latif Coşkun ve arkadaşları, olayları ideolojik temelde tartışırlarken öte yandan Sünni cephede ise, çatışmaya davetiye çıkarılmak istendiği görülür. Seçimlerde milletvekili adayı olmayı düşünen Bekir Halifeoğlu, Osmanlı dönemindeki Alevi-Sünni çekişmesine değindikten sonra, dilinin altındaki baklayı çıkarır.

> "Şunu önemle bilmeliyiz ki, bunların başını ezmezsek, yarın hiç birşey yapamayız arkadaşlar. Bence yapılacak iş budur. Her ne suretle olursa olsun, Alevi-Sünni yakınlaşmasını mutlaka önlemeliyiz. (...) Aksi takdirde şimdilik azınlıkta olan Aleviler, bunlarla düşünce birliğine varırlarsa işimiz daha da zorlaşır ve çok yakın bir gelecekte din elden gider, memleket komünistleşir." (s. 85)

Romanda "*Sizden değil, bizden*" (s. 95) gibi kapalı bir söylemin yanı sıra Latif Coşkun'un (yazarın kendisi) kendine göre "*şu Alevi, şu Sünni*" (s. 168) diye ayrım yapması da gözden kaçmamaktadır.

Romanın akışı ve kahramanların olayların gelişimine göre konuşmaları göz önüne alındığında üstü kapalı da olsa böyle bir ayrımın yapılmasının kaçınılmaz olduğu göze çarpıyor.

Aşağılamalar ve Hakaretlere Neden Olan Olaylar

Alevilere yapılan iftiraların, kara çalmaların nedeni olarak en çok mum söndürme, ana-bacı kavramı, tavşan eti yeme, ibadet ve içkinin olduğu görülmektedir. Alevilere hakaret etmeyi, aşağılamayı büyük hüner sayan kesimler, bu tavırlarını yüzyıllardır sürdürmüşler ve halen günümüzde de yer yer sürdürmektedirler. Bu tür davranışların ortadan kalkması için her iki kesimin birbirine karşı daha hoşgörülü, saygılı ve inançlarında berrak olmaları gerekmektedir. Her şeyden önce insan olma, yani "*İnsan-ı kâmil*" olgusu ön planda tutulmalıdır.

Sünnilerin, Alevileri aşağılamak isterken en çok kullandıkları sözcüğün başında "*Kızılbaş*" gelmektedir. Romanlarda da küfür ederken, aşağılarken "*Alevi*" sözcüğü pek kullanılmamaktadır. Kızılbaş sözcüğü kullanılarak en çok sövüşmenin yapıldığı romanların başında *Güllüceli Kazım* ile *Ali Ali* gelmektedir. Bu sövüşmeler romanda yer alırken, her iki yazarın da, olayların akışı içerisinde, Alevi ve Sünni inançlı iki kişinin "*hasım*" olarak karşı karşıya gelmeleri sonucu doğal olarak birbirlerine seslenirken ya da öfkeyle, kinle bağırırken kullanılması gerektiği ve bunu da doğal ve zorunlu, ama abartılı olarak yaptıkları görülmektedir.

Güllüceli Kazım'da "*Alevi*" sözcüğünden çok aşağılayıcı, cinsellik çağrıştırıcı, pejoratif (yermeli, aşağılamalı) bir anlam yüklenerek "*Kızılbaş*" diye hakaret edildiği açıkça görülmektedir.

Örneğin, Güllüceli ile Memişköylü çocuklar arasında hayvanlara ekinleri otlatma yüzünden çıkan kavgada Memişköylü çocuklar, Güllüceli çocuklarla kavga sırasında, "*Vurun kızılbaş piçlerine!*", "*Kaçıyor kafirler,* " (s. 33) derken, kasabaya okuması için Kazım'ı getiren babası, arabayı

hanın önüne getirdiğinde Han sahibinin "*Hey Güllüceli, lan kızılbaşoğlu!*" (s. 59) diye bağırdığı duyulur. Kazım, okulda ve öğretmenlik yaptığı köylerde, "*bayırın kızılbaşı!...*" (s. 67), "*Dinini s...min kızılbaşı!*" (s. 68), "*elin gavur kızılbaşı...*" (s. 90), "*ulan kızılbaşoğlu*", "*Tutun gavur kızılbaşı!*", "*Kızılbaşın kestiği yenmez*" (s. 117) sözleri yanı sıra Kızılbaş sözcüğünü önüne ya da arkasına pekiştirici bir sıfat sözcük olarak "*piç*" (s. 92, 126), "*imansız*" (s. 108) ve "*kafir*" (s. 126) getirilerek de aşağılanır.

Ali Ali 'de ise, buna benzer sövüşmeleri, biraz abartılı olarak ve hemen her sayfada, Altıncı Adil tarafından yakalanması için görevlendirilen üç Sünni gencin, Cihat, Bekir ve Nazım'ın, Hüseyin'i bulmaya çalışırken ve bulduktan sonraki sahnelerde sürekli Hüseyin'in kişiliğinde Alevilere saldırdıklarını görürüz. Nedendir bilinmez ama Kıyafet, romanda gerilim ve aksiyon yaratmak için üç gence bol bol küfür ettirmeyi yeğlemiş ki bunda da yukarıda dediğim gibi abartılı davranarak ölçüyü kaçırmış görünmektedir.

Kıyafet de Kızılbaş sözcüğünün önüne ve arkasına sıfat görevinde sözcükler getirerek Bahadınlı gibi pekiştirme yöntemini seçmiştir, "*Kızdan uzaklaş Kızılbaş tohumu*", "*kızılbaş gavuru*", "*Kızılbaş komünist moskof tohumu*", "*kızılbaş eniği*", "*Kızılbaş dölü*", "*Kızılbaş kısmı yılan sayılır*", "*malı haram, canı helal*".

Aleviler, hem "mekruh", hem de "cünüplük" yaratan bir yaratık olarak tanıtılır, "Kızılbaşların dokunduğu şey mekruhtur. Kızılbaş bir kadına kuşak çözen Müslümanın, cünüplüğü kolay gitmez"

Altıncı Adil, Alevilere "*kötü Kızılbaş*" (s. 56), "*baş düşman*" (s. 85) ve "*birbirine tutkun*" (s. 58) gözüyle baksa da daha çok komünistlerle birlikte olduğunu ileri sürer. Bunun için, ne kızılbaş denilen Alevilere, ne de komünist denilen solculara yanaşmak gerekir. Zaten Altıncı da bütün politikasını komünist edebiyatı üzerine yapmaktadır. (s. 83, 84)

Üç Nesil'de Alevilere, her ne kadar yazar tarafından farklı yorum getirilse de kızılbaş sözcüğüne daha çok "*köpek*" sözcüğü eklenerek hakaret olayı anlatılmaktadır. (s. 389, 442, 443, 476) Hakaretleri de köyün yaşlı ve koyu bir Kızılbaş düşmanı olan Anşa Bacı, Hediye'ye Alevileri karalarken yapmaktadır. Ne yazık ki bu aşağılama olayına, yazarın da doğrudan katıldığı görülür. Yazar, kendi ağzından Ali Bey'i anlatırken, "*Amcalarıyla, amcazadeleriyle boğuşmanın yanında köylülerle, o pis Alevilerle haşır neşir olmak da vardı.*" (s. 110) der. Bu anlatımı, bir aydın olarak bizi şaşırtmaktadır. Çünkü romanda yazar, karakterlerden biri olarak doğrudan yer almış ve ciddi anlamda kendi görüşlerini üstüne basa basa ortaya koymuştur.

Aleviler (Kızılbaşlar), ayrıca aşağılanırken ve komünistlerle aynı kefeye konulurken, öte yandan, bu romanda olduğu gibi Hıristiyanlarla karşılaştırılır ve onlardan daha aşağı bir tabakada, "*kart gavur*" (s. 442) olarak görülür. Öyleki bir Alevi, eğer Müslüman olmak isterse önce Hıristiyan olması, sonra Müslümanlığı kabul etmesi gerekirmiş. Anşa Bacı'nm dediği gibi, "*Allah bile, Hıristiyanlar kızılbaşlardan üstündür, demiş Kur'an'da. (...) Yüz verme bu gavurlara.*" (s. 383)

Kardeşlerin Kini'nde ise Aleviler, hep solculuklarından (s. 55) dolayı suçlanır. Solcu olmak suçmuş gibi Alevilere "*solcu*" damgası vurularak hakaret edilmeye çalışılır.

Kaleli, romanın bir yerinde öğretmen Kemal'in sarkıntılıkta bulunduğu iddia edilen bir erkek öğrencinin hastaneye getirilmesi üzerine olayı duyan köylülerin ulu orta, biraz Kürtçeye yakın bir ağızla, diye küfrettiklerini yazar. (s. 181) Burada Kızılbaş sözcüğünden çok komünist sözcüğüne yüklenilen aşağılayıcı, yerici (pejoratif) anlam büyük dikkat çekmektedir.

Aleviler için diğer bir suçlama olayı da yıkanma, temizlik ve abdest alma konusundadır. Genel kanı olarak, Sünnilerin gözünde Aleviler "*pek*" yıkanmazlar, "*cünup*" gezerler.

Güllüceli Kazım'da bir gün öğretmen okulda, çocukların temizlik durumunu öğrenmek için farklı bir yöntem uygular. En temiz olana kitap vereceğini söyleyerek önce Ali ile Ahmet'e donlarını çıkartır. Sıra Ali'deyken öğretmenin karısı ve çocukları içeri girer, uygulama son bulur.

Burada Bahadınlı'nın, öğretmenin çok idealist olduğunu, bu nedenle çocukların temizliğiyle ilgilendiğini belirtmek istediği gibi bir sonuç çıkarılsa da gerçekte öğretmenin Alevi çocukların temiz olup olmadığını anlamak için böyle bir yöntemi uyguladığı apaçık görülmektedir.

Ali Ali'de, İhmal İbiş, Hüseyin'in Fato'ya "*abdestsiz*" yaklaşmasından korkarken, *Üç Nesil*'de Kaşif Efendi, babasının "*abdest*"i bilmediğini söyler. Yine aynı romanda, Ali'nin Hediye'yle evlendiğinin ertesi sabahı, cinsel ilişkiye girmedikleri için erkenden kalkıp gusül abdesti yerine sabah namazı için "*sıcak suyla abdestini alır ve ezanı bekler.*" (s. 374) Fadik Ana, "*Siz gusüllenmemişsiniz.*" diye sorduğunda Ali, kendini "*Hediye yezit kızıymış.*" (s. 374) diyerek niçin gusül abdesti almadığını açıklar.

Elif'in Öyküsü'nde Elif'in annesi (Sünni), babasına her sabah yıkanmadığı için, "*Pis. Cünup cünup geziyor. Beni de günaha sokuyor.*" diye çıkışır.

Alevilerin eşleriyle cinsel ilişkide bulunduktan sonra "*cünupluk*" denilen beden kirliliğinden kurtulmak için gusül abdesti almadığı ve bunun Alevilikte sanki bir kuralmış gibi yerine getirildiği sonucu çıkarılmaktadır ki bu da iyi niyetli bir yaklaşım değildir. Buradan Sünniler, Alevilerden daha temizdir gibi bir önerme çıkar ki bu da yanlıştır. Bırakın cinsel ilişki sonrası temizliği, genel anlamda beden temizliği için önce kafanın içinde temizlik bilincinin olması gerekmektedir. Bunun için de Alevi ya da Sünni olmaya gerek yok. Önce temiz insan, sonra temiz toplum...

Alevilere bir saldırı da tavşan konusunda gelmektedir. Genelde Aleviler, tavşan yemezler. Neden yemedikleri konusunda çeşitli söylenceler vardır. Bir neden tavşanın taşıdığı fiziksel özelliktir. Kafasının kediye, ayak toynaklarının keçiye benzemesi ve kadınlar gibi ay hali olması, etinin lezzetli olmaması gibi özellikler de tavşan yememeyi gerektiren, doğruluğu tartışılır nedenlerdendir. [73]

---

[73] Jean-Paul Roux, *Türk İnancında Tavşan*, çev: İC. Erseven, *Yabancı Araştırmacılar Gözüyle Alevilik*, s. 64, Ant Yayınları, 1997, İst.. Ayrıca, aynı çeviri için bkz: *Cem* Dergisi, s: 8, Ocak 1992, İst.

Üç Nesil'de tavşan olayına bir muziplik gereği değinilir. Hüseyin Usta'nın çırağı Tatar İslâm anlatmaktadır olayı. Tatar bölüğü yeni doğmuş bir eşek sıpasına rastlarlar. Ne olduğunu anlayamazlar. En yaşlı Tatar'ın huzuruna getirirler ve ne olduğunu bilmesini isterler. Yaşlı Tatar bilemez, "*Bolsa bolsa bu tavşanın kart babası bolsa.*" (s. 124) der. Kısacası eşek yavrusunu tavşan sanmışlar ve kesip yemişler. Demircilerden biri bu konuşmalar üzerine kalabalıktan uzaklaşınca, arkasından "*Kızılbaş o. Tavşan yemezler*" diye söylenir.

Cem ve Diğer Törenler

Alevi ve Bektaşiliğin öğretildiği, on iki hizmetin yapıldığı, semahların dönüldüğü en büyük törenlerden biri Cem törenidir. Aleviler, Aleviliği cemde öğrenirler. Cem toplantıları, bir okul işlevini görür. Ceme girecekler, önceden Rehber gözetiminde eğitilirler. Cemevine giriş ve oturma disiplinini öğrenirler.

Aleviler, genelde camiye gitmezler. Bunun yerine yılda bir iki kez, genelde kış aylarında Dede'nin gözetiminde yapılan cem törenine katılıp tapınçlarını yerine getirirler. Cemde kılınan namaz onlar için, camide günde beş vakit kılınan namaza denktir. Bütün tapınçları, duaları, görgüleri, sorgulamaları hepsi Cem denilen törende yapılır. Ceme küsülü ve evli olmayanlar giremez. Yabancılar ise hiç giremez. Kapalı bir yaşam biçimi sergilerler. Bu nedenle yabancılar diye tanımlanan kesimler, Alevi cemlerine giremedikleri için merak etmişler, fakat bu meraklarını da giderememediklerinden hep akıl almaz senaryolar üretmişler, ağızlarına geleni söylemişler, cem olayını bir yerde fuhuş evi olarak nitelendirmeye dek götürmüşlerdir. Artık günümüzde, Aleviliğin kent koşullarında erozyona uğraması sonucu yabancı denilen insanlar da cem törenlerini rahatlıkla izler oldular. Böylece az da olsa "*mum söndü*" öyküleri azaldı.

Alevi ve Bektaşilerden söz edilirken, öncelikle cemden söz edilir. Arkasından cemde yapılanlar, yapılmayanlar sıralanır.

Yılmaz Güney, romanında Çinçin Bağları'ndaki Alevilerden söz ederken genel anlamda yaşam biçimlerinden örnekler sunarak anlatmakta, onlardan "*namaz kılmazlar, camiye gitmezler*" (s. 25) diye söz etmektedir. Güney, Çinçin Bağları'nda köydeki gibi cem yapılmadığı için cem törenine değinmemiştir.

Cem sözcüğü, Alevilerin ayinsel törenlerinin yerine getirildiği muhabbet toplantıları anlamına geldiği gibi sözcük olarak "*toplanmak*" anlamına da gelmektedir. Bu nedenle incelediğimiz yapıtlarda cem sözcüğü, aynı zamanda ayinsel özelliği olmayan, daha çok içkili sofranın yer aldığı bir toplantıyı da çağrıştırmaktadır. Örneğin *Nur Baba*, *Mum Söndü* ve *Mermer Köşkün Sahibi*'nde cem denilince daha çok *Bezm-i cem* olarak adlandırılan içkili muhabbet toplantısı anlatılmıştır.

Elif'in Öyküsü'nde Elif, evlerinde yapılan bir törenden cem olduğunu bilmeden söz eder. Elif'in anlatımına göre, "Köylüler geliyor, karılarıyla oturuyorlar. İçki içiyorlar, saz çalıyorlar. Amcası olan Dede öğüt veriyor, Bism-i Şah çekiyor." (s. 146)

Yazarlarımızın yaptığı en büyük gaflardan biri, kadın ve erkekleri birlikte katıldığı Alevi cemlerinden söz ederken mutlaka kadın ve erkeği birlikte içki içip sarhoş olduklarını üstüne basa basa yazmalarıdır. Bu d Alevi törenleri hakkında ciddi ve doğru bir araştırma yapmadan, kulakta dolma bilgilerle ya da kendisinin küçüklüğünden beri bilinçaltında çörek lenmiş önyargılı düşüncelere dayanarak yazmalarından kaynaklanmaktadır

Alevilerin niçin camiye gitmedikleri, niçin cem yaptıkları konusun Kaftancıoğlu bir öyküsünde mizahi unsurlar da katarak anlatırken, temeld cami ile cemevinin biçimsel olarak aynı işlevi yerine getirdiğini ile sürmektedir.

Dönemeç'te yer alan "*Yat-Kalk*" adlı öyküde, köye cami yapılmas konusunda Sünni ve Aleviler arasında ikilik çıkar. Köy Alevi ve Sünnidir Sünniler cami yapımında Alevilerin de çalışmasını isterler. Fakat Alevile camiye gidip namaz kılmayacakları için pek çalışmak istemezle Muhtar'ın zorlamasıyla cami yapımında gönülsüz de olsa çalışırla Himmet'in Oğlu'nun, "*Ben gene de bunun içinde cem yapacağım.*" Deme sine karşın cami yapımı biter. İlk günler kalabalık olarak gelinen camiye kışın hiç gelen olmaz. Alevilerin cem günleri başlamıştır. O yıl Kı Memmedler'in evinde cem yapılacaktır. Gelenler sığmaz, üst üste oturu lar. Bu durumu gören Ağdede, bundan böyle yapımında kendilerinin d emekleri olduğu için cemi, camide yapacaklarını söyler ve ertesi günde itibaren her yıl camide cem töreni düzenlenir. Daha sonraki yıllarda kims kapısını açmaz olur caminin, ne namaz için, ne de cem için. Kaftan cıoğlu'nun yazdığı gibi, cami kuşlara kalır, yanını yöresini otlar bürür.

Kaftancıoğlu'nun diğer bir öyküsü olan *Ulgar*'da ise kırk öküz koşul kızaklarla birkaç köy uzakta bir değirmene arpa öğütmek için çetin kı koşullarında yola düşen kızakçıların, bir Türkmen köyüne vardıklarınd karşılaştıkları cem töreni anlatılır.

Kızaklar bir Türkmen köyüne vardıklarında köyü sessiz bulurlar. Kızak çıların başı olan Bedel Ağa, yanındaki Cünül'ü, "*Türkman'ın cem günle ridir. Ola ki cemdedirler. Ses etmeyin*" diye uyarır. Köye girdiklerinde ik kişi, cem yapılan evin damına çıkıp dam penceresinden sessizce cemi izle ler. Ertesi gün, köyden ayrılırken kendi aralarında cemi överek anlatırlar.

"Türkman cem ediyordu co... Dille anlatılır gibi değil... Karı, kız erkek, ergen, evli, yaşlı, genç, çoluk-çocuk. Doluşmuşlar ağzınacak. Solu alacak yer yok co... İğne atsan yere düşmez. Birisi çalıyor... Hızlı hız vuruyor. O ki vuruyor o saza, içi gidiyor insanın..." (s. 175)

Kaftancıoğlu, burada çocukluğunda yaşadığı, tanık olduğu cem törenin yabancıların gözüyle otantik bir biçimde anlatmaktadır. Cem törenine dah çok folklorik hava vererek yalın bir biçimde sergilemektedir.

Cem töreninin en ayrıntılı bir biçimde anlatıldığını adından da anla şıldığı gibi *Savaşlı Yıllar* ve *Bir Sis Böler Geceyi* adlı romanlarda görürüz.

Savaşlı Yıllar'da Alevilerle Ermenilerin bir arada yaşadığı ve dah sonra Ermenilerin sürgün edildiği dönemde, Malatya-Arapkir'de Onar Ocağı'nda yapılan bir cem töreni, daha romanın ilk başlarında tüm kurallar ve on iki hizmetiyle birlikte anlatılır.

Ali dostlarının Büyük Ocak tekkesindeki son görgü cemi, 1916 yılı Ocak ayında yapılmaktadır. Dışarıda adam boyu kar vardır. Son görgü cemi için tüm hazırlıklar yapılmaktadır.

Kaygusuz, romanına önce cemevinin tanıtımını, Aleviler için olan kutsallığını ve cemde görevli on iki hizmet sahibinin görevlerini anlatarak başlar.

Cem töreni için, günlük yaşamın meydanda teatral ve ritüel bir biçimde sergilenmesidir denilebilir. Örneğin on iki hizmet sahipleri Dede, Rehber, Zakirler, Kapıcı, İznikçi, Gözcü, Süpürgeci, Sakacı, Delilci ve Talipler, Musahip olacak olanlar bu oyunun baş aktörleridir. Cemde müzik ve semah vardır, lokma vardır. Hepsi insanın günlük yaşamında karşılaştığı ya da yerine getirdiği eylemler, ayinsel bir atmosfer içinde doğaçlama, ama kendi iç düzeni içerisinde yerine getirilir. Görevliler, bir tiyatro oyuncusu gibi hazırlanmazlar. Her şey görgü ve gözlem üzerine yapılır.

Söylediğimiz gibi romanın ilk bölümü, otuz sayfaya yakın, cem töreninin hazırlık aşamasından son bitimine dek tüm ayrıntılarıyla, dualarıyla, yorumlarıyla anlatılışına ayrılmıştır. Örneğin, niyazlama, zakirlerin saz çalması, Boy verme (musahiplik) töreni, Zeynel Abidin helvası, Dar'a çekme, Hakullah, Dedenin keramet göstermesi gibi argümanlar cemin mistik dekorunu oluştururlar. Bu anlamda kitap, roman olmaktan öte cem töreni yapılışını anlatan Buyruk[74] niteliğinde bir başvuru kitabı özelliği taşımaktadır.

Kaygusuz'un anlattığı son görgü ceminde, özellikle bir insanın öldürülmemesi üzerinde önemle durulur. Kaşif Ağa'nın anlatımına göre, Ermenilerin sürgün edilmesini bunu fırsat bilen Karayezitler, Ermenilere saldırırlar, evlerini yağma ederler, baltalarla, nacaklarla evleri basıp çoluk çocuk demeden doğrarlar. Sanki yıllar sonra olan K. Maraş ve Çorum olaylarındaki gibi... Bunu duyan Onarlılar, hemen Dede vekili Mılla İsmail'in başkanlığında toplanırlar ve birtakım kurallar belirlerler. Bunların en başında gelen kural, "*kesinlikle kimsenin öldürülmemesidir.*"

Dede karısı olan Ana-Bacının bile cemde dürüstçe meydana çıkıp eşinden şikayetçi olması ve Çavdar Veli'nin sorgulamasına yardımcı olması gösteriyor ki Cem, yalnızca taliplerin yargılandığı ve cezalandırıldığı bir meydan değildir. O meydanda gerekirse Dede bile hesap vermek zorundadır. Çünkü o meydan, Alevilerin inancında kendine özgü bir demokrasinin uygulandığı Halk divanıdır, Hak divanıdır.

---

[74] *Buyruk*, Alevilik-Bektaşilik'le ilgili kuralları, davranışları İmam Cafer'e dayandırarak anlatan erkânnamelere verilen ad. Alevi inançlarının, bu kapsamda törenlerin, törenlerde izlenecek yolun, yöntemin açıklandığı ve erkânnamelerin en eskisi Cafer üs Sadık tarafından yazıldığı kabul edilen *Buyruk*'tur. Aleviler, Bisati tarafından yazılan *Menakıb ül-esrar behçet ül-ahrar* (16. yy) adlı yapıta *Büyük Buyruk*; Erdebilli Safiyeddin İshak'a oğlu Sadrettin'in yönettiği sorular ve yanıtları yanıtları içeren yapıta da (17. yy) *Küçük Buyruk* adı verilir. Bkz.: Esat. Korkmaz, *Agy*, s. 64, "Buyruk" maddesi. Ayrıca *Buyruk*, değerli araştırmacı E. Korkmaz tarafından sadeleştirilmiş ve açıklamalı olarak yayınlanmıştır. Bkz: *İmam Cafer Buyruğu*, Ant Yayınları, 1997, İstanbul.

Bu yargılamaya bir başka örnek olarak, Ermeni kıyımına girişen Vahap'ın da Dede huzurunda kendiliğinden sorgulanmak istemesidir. Çünkü Vahap, vicdan yönünden huzursuzdur. O, suçsuz bir Ermeni'yi öldürmüştür. Bu nedenle düşkün'dür.

Sünniler hep merak etmişlerdir, "*Aleviler toplanınca ne yapıyorlar?*" diye. *Savaşlı Yıllar*'da bunun yanıtını rahatlıkla buluruz. Kaygusuz, bunu şöyle açıklamaktadır:

> "Resmi mezhebe aykırı olan 'ibadetleri' her dönemde yasaklandığından ve baskıdan dolayı, gizli 'ibadet' yapmayı kendilerine ilke edinmişler. 'İbadet de gizli kabahat da' diye bir de özdeyiş söylenir aralarında. 'İbadet' gizli ama bu ibadete katılmak için hiçbir kabahat gizli kalamaz. Onlardan arınılması, açıklanıp ortaya dökülmesi gerekir. Görgü cemi, öyle camilerde arka arkaya sıralanıp, birbirlerine arkasını dönerek anlamlarını bilmedikleri duaları okumaya benzemez. Duyarak, hissederek, anlayarak dinleyerek 'tapınılır'. Günahlardan arınıp durulanarak hakka, halkla birlikte gidilir.
>
> Sevgide bütünleşir, insanlaştırdıkları tanrı sevgisinde bir can, bir vücut olurlar. Günahlarını bağışlasın diye 'tanrı'ya koşulmaz. Günahlardan arınarak huzura çıkmak, onların ilkesidir." (s. 185)

Cemin bu güzel felsefesinden sonra Anağız Bacı'nın ağzından, yapılan cemin, "*yezitoğlu yezitleri çatlattığı*" anlaşılır.

Romanda, cemde içki içilmesi olayına ise mistik ve ayinsel bir boyut getirilmiştir. Aleviler, içki içmeye "*demlenmek*" ya da "*dolu almak*" derler. Fakat hiçbir zaman sarhoş olacak ve kendini dağıtıp çevreye zarar verecek denli çok içilmez. Ayrıca akşam yemeğinden sonra tekkede başlayıp sabaha dek süren Görgü Cemi'nde asla içki kullanılmaz. Gündüz muhabbet sofralarında üçler aşkına üç dolu almak koşuldur. Ama beşi geçince, içen ister Dede olsun, kamber ya da rehber olsun, Saki onları uyarır ve artık dolu vermez. Saki, tek yetkilidir. Dolu almak ya da demlenmek, saz çalıp nefes okumak, din" ve ahlâki öyküler anlatmak, deyişler söylemek içindir, sarhoş olmak için değildir. (s. 217)

Savaşlı Yıllar'da Alevilerde gençlerin askere gitmeden önce küsülü olanların barıştırıldığı, dar'a çekildiği ve Dede'nin hayır duasının alındığı bir cem yapıldığını da görürüz. (s. 289)

Memo-I'de daha çok muhabbet amaçlı bir cemden söz edilmektedir. Bu cemde de içki yer almaktadır. Bilbaşar, kısaca şöyle anlatır:

> "Gece, göze'de (*Munzur gözesi-İCE*) ayın-ı cem yapıldı. Memo'nun Şıh Persin'e armağan getirdiği mey şişeleri elden ele dolandı. Saz sesi, İshak demine ayak uydurdu. Çancı ustası, gelmiş geçmiş tüm alevi âşıklarını dile getirdi, söyletti." (s. 92)

Binboğalar Efsanesi'nde Alevi Türkmenlerin cemlerine "*kutsal*"lık verilmiştir. Yaşar Kemal'in lirik ve şiirsel bir dille anlattığı romanında Alevilerin Horasan'dan gelirken yanlarında inançlarını, sazlarını, semahlarını ve cemlerini de getirdiklerini görürüz.

> "Kalktık Horasan'dan sökün eyledik... Harran ovasında binlerce kişi ceylanlara karışıp semah döndük. Ulu şahinler gibi şölenler tuttuk, kutsal cemler büyüttük ... Binlerce kişi, binlerce ceylanla birlikte semah tuttuk üç gün üç gece, kırk gün kırk gece..." (s. 326)

Ceylanların, ulu şahinlerin katıldığı, üç gün üç gece süren büyük bir cemden söz ederken, gerçekte bu kültürün Anadolu'ya saçıldığını ve yeşerdiğini söylemektedir.

Yelatan'da cemevi ve cem töreni uzun uzun anlatılır. Büyük bir gözlemci ve Alevi kültürünü yakından bilen Kaftancıoğlu, romanında özgün bir cemevi ve cem töreni betimlemesi yapar. Koroğlangil'in cem için hazırlanan büyük ev, iğne atsan yere düşmeyecek denli doludur. Ocakta kara kazan kaynamakta, lokmalar ganimet gibidir. Dede, önüne uzatılan siniyi, "*Erenlerin lokması ola, dostunuza, yoldaşınıza helal, yezite, yol azgınlarına haram ola. Muhammet-Ali divanında canımıza yetişe, demine, devranına hû!*" diye dualamaktadır. Dede'nin yanında iki ozan vardır. Biraz sonra cem başlar. Cemin sonuna doğru ağır ve hızlı semah dönülür. Gece ilerler. Bu arada etler, lokmalar hazırlanır. "*Dolu*"lar dolar. Birinci sıradakiler dualanmış dolu'yu atarlar sırayla. Üçler aşkına üç kova suya birkaç yudum "*dolu*" katıldıktan sonra "*dolu niyazı*" yapılır. Herkesin üzerine bu "*dolu*"dan serpilir. Lokmalar yenir. Kimileri lokmadan ve helvadan mendillerine sarıp evlerine götürürler ve cem böylece biter. Kaftancıoğlu, cem törenini yalın bir biçimde anlatırken yapılan hizmetleri birer tümceyle geçiştirmektedir.

Kaftancıoğlu, *Hakullah*'ta da bir başka cem törenini de anlatmaktadır. Yalnız gördüğü cemi anlatırken, aynı zamanda Alevi inancındaki kör inançları da eleştirmekten geri kalmamaktadır. cemde bazı uygulamalar, kutsal kabul edilip bunlardan medet umulmuştur.

> "Hizmet başladı. Muhammed Ağa el suyu getirdi. Dedemiz elini uzattı, ılıcak suyu durmadan oluk gibi döktü 'Süpürgeci Selman'ın torunu'. (...) Leğen geriye gidince 'el suyunu, kutsal suyu', Dede'nin el kirini içecek olanlar çıktılar." (s. 35)

Kaftancıoğlu, eleştirisini açıkça ve doğru olarak ortaya koymaktadır. Cemde talipler, anlatılanlardan çok, kendi dileklerinin gerçekleşmesi için kutsal gördükleri ve kerametine inandıkları Dedenin el suyuyla ilgilenmektedirler.

Cemin vazgeçilmez kişilerinden biri de ozanlardır. Bunlar, cemde on iki hizmetten biri olan zakirlik görevini yerine getirirler. Her zakirin bağlı olduğu, ceme birlikte gittiği bir Dedesi vardır. Dede, cem yapmak için bir köye giderken mutlaka yanında zakirini de götürür. Eğer, Dede saz çalıp nefes söylemesini biliyorsa zakire gerek duymayabilir.

Yeşilova, *Kopo*'da, sazları sırtında bir sürü adamların köye, cem için geldiklerini anlatırken Kopo'nun cemle ilgili düşlerine de değinir. Yazar, Kopo'nun cemle ilgili düşlerinin ne olduğunu bilemediğini, fakat tarikat ayinlerini sevmediğini bildiğini söylerken, yapılan bir ayin-i cemi de ayrıntılarıyla anlatarak cemin müzikal yönüne dikkatimizi çeker:

> "Ayinler güzeldi, zevkliydi, inceliklerle doluydu. Ayin büyük bir evde yapılıyordu. Muhammed'in altın soyu, ilahilerle dile getiriliyordu. On iki telli on iki saz on iki imam aşkına çalıyordu. Pir makamındaki Seyyit'in sesi çok güzeldi. Yesevi, Yunus, Hacı Bektaş Veli, Pir Sultan ağzıyla söylüyorlardı." (s. 51)

Yeşilova, cemevini "inanç tarlası"na benzetmektedir. "Cem evinde kendinden geçenler vardı. Semah faslı başlamıştı. Yalınayak insanlar (canlar-bacılar) meydanda dönüyorlardı. Cem evi sanki bir görkemli inanç tarlasıydı."

Köyden kente göç olgusuyla birlikte kent koşullarında Alevilik olayında da büyük değişimler oldu. Köyde yapılan ve yaşanılan Alevilik, kentte ise aynı ortamı bulamadığından, cem töreniyle ilgili birtakım ayinsel uygulamalar, hem uygun mekanların, hem de ekonomik koşulların olmaması nedeniyle yerine getirilemedi. Kent koşullarında Aleviliğin ancak kentin varoşlarında yerine getirildiğini görürüz.

Berci Kristin Çöp Masalları, İstanbul'un bir gecekondu semtinde yapılan cem törenini anlatması açısından en güzel örneği oluşturmaktadır. Tekin, Çiçektepeli Alevi gecekondu sahiplerinin kente uyum sağlamada karşılaştıklarını acı güldürü içersinde verirken bizleri de düşündürtmektedir. Gecekondu semti Çiçektepe, Alevi ve Sünnilerin kalabalıklaştırdığı fakat iki mezhep görüş sahipleri arasında kavgaların da eksik olmadığı bir semttir.

Ramazan ayında davulcu, Kızılbaşların yoğun olduğu sokaklarda davul çalarken, karanlığın içinden biri, "*Git lan burdan lavuk!*" diyerek kovalar. Bunun üzerine Sünni davulcu ve arkadaşları tarafından Kızılbaş mahallesine baskın yapılır, büyük bir kavga çıkar. Bu olay üzerine, kendilerinin kızılbaş olduklarını saklayanların kimlikleri belli olur ve Çiçektepe'yi büyük bir Kızılbaş hikayesi doldurur. Artık "*sır*" ortaya döküldüğü için Çiçektepe'de cem yapılmasında bir sakınca görmezler. Çiçektepe, kurulup yerine yerleştikten ancak bir yıl sonra Dedelerin ziyaretine, cem yapılmaya hazır duruma gelir ve bu durum, her yıl devam eder.

Kaplumbağalar'da cem olayına küçük bir anıştırma yapılmaktadır. Romanda gerçek bir Alevi ceminden söz edilmez. Burada cem sözcüğü, daha çok bir toplantıyı anlatmak için kullanılmıştır. Muhabbet toplantısı olarak yapılan cemde yine de Alevi kültüründen izlere rastlanılır.

Kır Abbas, Tozak köyüne bağ kurmak çabasındadır. Kır Abbas'm bu düşüncesini destekleyen Battal, davul çalan çalgıcıları dışarı çıkarırken, "*Kadın kız, herkes avluda cem olsun.*" diyerek tüm köylüleri avluda toplanmaya çağırır. Kır Abbas da bağ için açtığı tarladan dönerken bir sürü kaplumbağaya rastlar, "*hepiciği bizim Purluğa cem oldular...*" diyerek kaplumbağaların bir arada olmasını ceme benzetir.

Burada cem sözcüğü, toplanmak anlamındadır. Cem sözcüğünün aynı anlamda kullanıldığını, romanın diğer sayfalarında da görürüz. Cemin gerçek anlamda kullanıldığını, bağ yerini gezen Hamdi Bey'in, "*Bir akşam da cem olur, semahlar, turna dansları oynarız!*" (s. 191) sözünde görürüz.

Ali Ali'de de cem sözcüğü, içkili muhabbet toplantısı anlamına kullanılmıştır. Sefer dayının evinde yapılacak yemekli toplantının haberi mahal-

lede çabuk duyulur ve "*Kızılbaşlar cem ediyor, mum söndürüyor.*" diye konuşulur. Burada cem içkili yemekli muhabbet toplantısı olarak algılansa da aynı romanda Sünnilerin gözünde cemin çarpıtıldığı ve daha çok mum söndü olayıyla özleştirildiği görülür.

Hüseyin'i peribacalarında yakalayan Cihat, büyük bir Kızılbaş düşmanlığıyla Hüseyin'e sözlü saldırıda bulunur. Arkadaşı Nazım'a cemi anlatırken özünde Sünni gözüyle ceme bakışını da ortaya koymaktadır:

> "Biliyor musunuz bizim Topal Hızır'ın yolu bir gün bunların köye düşmüş. Mevsim dersen kışın ortası. Bizimkisi konuk olduğu evin samanlığında tilki uykusuna yatmış. Çok geçmeden bir de ne görsün, samanlığa gelen gelene. Meğer orada ayini-cemleri varmış. Kadın, kız, erkek dolmuş taşmış. Neyse demler çekilmiş, kafalar tütsülenmiş. Bunlar çok da esrar içerler ha. Şöyle oğlak bacağı gibi sigara sararlar. Bildiğimiz kendir, canım, kendirden yaparlar. Derken, ortalığa kızlı erkekli dökülüp, şıngır mıngır oynamaya başlamışlar. Sonra meydanda bir horoz beliriyor. Horoz ki meret talimli. Nasıl çırpınıyorsa mumu söndürüyor. Ötesi belli. Ana bacı demeden herkes birbirine saldırıyor... Hızır durur mu? Yattığı yerden hoplayıp kalkıyor. Bir uzun saçlı da o yakalıyor. Acemi ya, tuttuğunun hemen uçkuruna yapışıyor. Oysa onların peyikleri zaten olmazmış. Senin anlayacağın mal meydanda. İşte yanlışı burada yapıyor. Kadın, aramızda yabancı var, diye basıyor yaygarayı. Varıyor geliyor, yakalayın derken bizimkisi canını dışarı atıyor. Kar tipi demeden seğirtiyor. Yoksa diri diri kızartacaklarmış." (s. 30)

Kıyafet'in Sünni gözüyle cem töreni olayını anlatırken Cihat'la Hüseyin arasında bir gerilim yaratmak için abartı ve fanteziye kaçtığı gözden kaçmamaktadır. Anlatılanların kurgusu çok zayıf olarak sırıtmaktadır.

Üç Nesil'de yazar, cem törenini anlatırken Hediye'nin basit bir biçimde anlattığı tarikata giriş törenini eleştirmekte (bir yerde kendi kendini eleştiriyor) ve kendisi doğru (!) bir biçimde cem törenini anlatmaktadır. Yalnız bu anlatılan ceme, Sünni ibadetlerden biraz katkıda bulunmaktan da kaçınmamış. Şöyle ki, Bektaşilerin ve Caferilerin (burada Aleviler yerine kullanılmış) tüm edebiyatının Ali üzerine kurulduğunu söylerken, hem Meydan (*Cem töreni-İCE*) açılırken, hem kapanırken iki rekât namaz kılındığını ileri sürer. Oysa hiç bir Alevi cem töreni sonrasında, yazarın ileri sürdüğü gibi iki rekat namaz kılınmaz. Burada yazar yanılmaktadır.

Yazar, Merzifon'da, 1800'lü yıllarda Softa Ali Baba Tekkesi'nde yapılan cemlerin gizlilik içerisinde yapıldığına ve II. Mahmut döneminde yapılan Alevi kıyımında buranın bilinmediğinden kurtulduğuna kısaca değindikten sonra köylerde cemevinin özelliğinden, hangi mevsimlerde cem yapıldığından ve on iki hizmet sahiplerinden, özellikle Gözcü'nün görevinden ve öneminden söz eder. (s. 430)

Bir Ses Böler Geceyi 'de ise, anlatıldığı bölümde de söylediğimiz gibi, Ali Rıza, ölen oğlunun cenazesini kaldırmayan Dededen davacı olur ve oğlunun cesedini meydanın ortasına getirip görgülenmesini ister. (s. 33)

Roman kahramanı Süha, cemevinin penceresinden cem törenini izlerken dokuz yaşındayken dedesinin Eyüp yöresinde bir tekkeye götürdüğünü

anımsar ve o tekkeyi de şimdiki cemevine benzetir. Cemevi, Süha'nın gözüyle en ince ayrıntılarına dek anlatılır. Anlatılırken Alevilikteki bazı kavramlara, örneğin on iki postun anlamı (s. 26) ve olaylara da yer verilir.

Süha, izlediği cem töreni boyunca cemin, Dedenin dediği gibi, "*bu meydanın Hak davasına iman, günahlara ise tövbe edilen yer olduğunu, insanın burada yıkanıp arındığı ve ikinci defa doğduğu*" bir yer olduğunu öğrenir. Bu nedenle Süha, cem olayını bir tür özeleştiri toplantısına benzetir. Buradan hareketle komünistlerin açık üye toplantılarına gönderme yapar.

Bazı romanlarda ise, cem töreninin, yukarıda anlatılanların dışında, daha çok içkinin ön planda olduğu, Bezm-i cem olarak adlandırıldığını da görürüz. Bezm-i cem adı verilen bu törende Bektaşilik felsefesinden motifler bulunmasına karşın içki, yine aynı felsefeye sığınılarak kutsanmakta, "*dem almak*" kılıfı yakıştırılarak içilmektedir. Doğaldır ki içkiyi fazla kaçırınca insan bedeni, dengesini ve belleğini yitirmektedir. Bunun sonucu olarak da birtakım olumsuz davranışların sergilenmesi kaçınılmaz olur.

Bu tür görüntüleri ve davranışları en çok *Nur Baba* ve *Mum Söndü* oyununda açıkça görürüz.

Mermer Köşkün Sahibi'nde ise kendini Bektaşi Babası görenlerin, kalenderane bir tavır içinde bohem bir yaşam sürdüklerini izlerken, içkinin, yaşamlarında en büyük dayanak ve "*sevgili*" oldukları gözden kaçmamaktadır.

Avni Baba, Raşit Bey'i mermer köşk dediği mezarlıktaki malikanesine götürürken, kendisine arkadaşlarını soran Raşit Bey'e, arkadaşlarının kendisinden nasip aldıklarını, fakat bunun yerine, "*kurbanları kesilmedi ama Bezm-i cem yaptık...*" demesiyle bir tören (içki sofrası) düzenlendiğini söyler.

Aynı Bezm-i cem olayının, Nur Baba'da, kendisine tam Bezm-i cem dedirtecek bir biçimde yapıldığını görürüz. Burada Bektaşilerin kendi felsefelerine göre yapılan tarikata giriş töreni değil, içkili muhabbet toplantısına giriş töreni yapılmaktadır. Bu törenir, Bektaşi tarikatına uygun bir biçimde yapıldığı ileri sürülmektedir. Yukarıda anlattığımız cem törenlerinde rastladığımız sahnelere burada rastlamak olası değil. Nur Baba'nın başkanlığında yapılan cem törenlerinde, daha çok "*nasip*" alarak Nur Baba'nın tarikatına (*haremine demek daha yerinde olur-İCE*) girmeye çalışan Nigar Hanım'ları, Ziba kadınları, genç taze Süheylaları görürüz. Bunlar, Nur Baba'nın hem içki sofrasında dizi dibinde bulunup ona hizmet için çırpınan, hem de içkinin arkasından gelen sarhoşluğun yarattığı denetimsiz davranışların gölgesinde yapılan sevişmelerin, cinsel fantezilerin servis elemanları olan şuh ve cilveli kadınlardır.

Yakup Kadri, *Nur Baba*'da cem töreninden söz ederken dönüp dolaşıp hep içkiyi ön plana çıkarmaktadır. Nur Baba'nın bulunduğu tüm meclislerde hep içki vardır. Nur Baba'nın ayyaş bir tekke babası olduğu, dolayısıyla Bektaşi Babalarının hepsinin birer ayyaş ve serseri bir yaşam sürdüren, kadınlardan başka bir şey düşünmeyen sapıklar olduğu söylenmeye çalışılmaktadır.

Daha ilk sayfalarda bir Bektaşi tekkesindeki muhabbet ceminden söz ederken, "*Dem bitti mi? Dem bitti mi?*" diye sormaktadır. Nigar Hanım'm sözleriyle, müzik ve içki, bu âlemin esaslarını oluşturur. Bu âlemde, her şeyin sonuna kadar gidilir, İçki, son damlasına dek içilir, muhabbet yıllarca sürer. Nur Baba'nın içkili cem sahnesi bu anlatımı doğrulamaktadır. Yakup Kadri, bu sahneyi şöyle betimler:

> "Vakıa onun hayatı, önde iştahlı bir mey sofrası, arkada ahenkli bir tambur ve ney cemiyetiyle cuşişli ve sevdai bir alay halinde akıp gitmekteydi." (s. 47)

Nur Baba'yla benzerlik gösteren, cem olayına olumsuz yönden bakan *Mum Söndü* adlı tiyatro oyununda, Musahipzade Celal, Nur Baba'nın ikizi sayılabilecek olan Gani Ağa'yı da hep Bezm-i cemde gösterir. Gani Ağa'nın da çevresinde Nigar Hanım, Ziba Hanım gibi Nazıdil, Şetaret, Lebibe gibi kadınlar vardır. Üstelik bunlar, Bezm-i cemde bulunmaktan çok, mum söndü ayininin yapıldığı (!) bir cemde yer alırlar ve de yapılan cem ayininden hoşnutturlar.

Mum Söndü'de, Alevi cemlerine aykırı sahneler sunulmaktadır. Bu Musahipzade Celal'in niyetini tümüyle tartışmaya açmaktadır. Örneğin, Alevi cemlerinde on iki hizmetliden biri olan Gözcü'nün asıl görevi, cem bitip herkes evine gidene kadar yerine getirmek ve herkesin evine gittikten sonra cemevini kapatmak iken, oyunda Gözcü Dede'nin sızdığını görüyoruz. Müştak, "*Haydi çabuk ol... Gözcü Dede sızmış, kapıda kimse yok.*" derken, Gözcü Dede'nin de içki içtiğini ve görevini yapmadığını görürüz. Oyunda, Gözcü Dede'ye bu davranışından dolayı her hangi bir ceza verilmez. Bu gerçek bir Alevi ceminde olsaydı Gözcü cezasız kalmazdı ve de cezası ağır olurdu. Çünkü Gözcü, dışardan gelebilecek bir tehlikeyi anında haber vermenin yanı sıra aynı zamanda cem sırasında köyün malından, namusundan da sorumludur. Böyle ağır yük yüklenen Gözcü'nün içip sızması affedilmez.

Alevi-Bektaşi kültüründe, cem törenleri yanı sıra aynı öneme sahip başka törenler ve tapınımlar da bulunmaktadır. Bu törenlerde de Alevilik ve Bektaşilikten izler bulunur. Çoğu, cem töreni içerisinde gerçekleşirken, bir kısmı da ziyaret denilen kutsal mekanlarda, yatır yerlerinde gerçekleşir. Örneğin Nevruz töreni, Aşure, Muharrem Yas töreni ve diğerleri gibi...

Bu törenlerden birini, *Memo-I*'de, Senem'in anasının cenazesinin kaldırılmasında görürüz. Obanın tüm kadınları, cesedin çevresinde toplanırlar. Anası hakkında güzel sözler söyleyerek methiyeler dizerler, Horasan'dan gelen soyunun yiğitliğine destan düzüp gözyaşı dökerler.

> "Seyitler bağlama çalıp Kerbela ağıdını okudular. Bir yuğ edildi ki görülmüş değil, bir yas tutuldu ki duyulmuş değil. (...) Mezarını gözyaşımızla ıslatdık, gecesini adak mumlarımızla aydınlattık. Mezarcılara can aşı dağıttık, seyitlere pırtısını bağışladık..." (s. 338)

Buna benzer bir töreni de *Yelatan*'da Aşır'ın cenazesi için yapılırken görürüz. Aşır'm ölümü üzerine evi ağzınacak dolar. Ölüsünü bir kilime sararlar, salacanın üzerine koyarlar. Kadınlar, çevresinde halka oluşturur-

lar. Kur'an'a kulak asan olmaz, uzun koro halinde bir ağıt söylenir, arkasından deyişlere ve duvaz-ı imama geçilir. Bu sırada cenazenin kaldırılması için gerekli hazırlıklar yapılır, tabutu hazırlanır, su ısıtılır. "*Can aşı*" denilen yemek hazırlanır. Aşır, toprağa verilir. Can aşı yenildikten sonra, oğlu İbrahim, o akşam, cenaze törenine katılanlara kazma takırtısı denilen yemek hazırlatır ve yedirir.

Dersim ve Kars-Hanak Alevilerinin bu yuğ töreninde Şaman inancı kalıntılarını görüyoruz. Bilbaşar ve Kaftancıoğlu da bu motiften yararlanarak iki kültür arası bir köprü kurmaya çalışmışlardır.

Bir başka Şaman geleneği de Memo'ya Seyitlik hırkasının giydirilmesinde görülür. Memo'ya Seyitlik mertebesi vermek için tören düzenlenir. Raşo Ağa, kollarını kaldırıp aşirete seslenir ve Memo'yu Seyit ilan eder. Memo'nun eline yağlı bir çörek verilir. Sağ ayağının başparmağını, sol ayağının başparmağı üzerine koyarlar. Raşo Ağa, "*Allah, Allah! Niyazı nur ola, şah zuhur ola!... Gönüller bir ola! Ya Hak, ya Muhammed! Alinin katarından ayrılmaya! İmam Hüseyin defterine yazmış ola!*" diye dua eder. Memo, Raşo Ağa'nın ayağına niyaz eder. Tüm aşiretin kadını erkeği hep birlikte yere secdeye varıp niyaz ederler. Bu sırada Raşo ağa, "*Edep erkân, numune nişan!*" diye bağırır. Rehber sazını tıngırdatır. Oniki İmamların anısına duvaz-ı imam söyler. Tüm aşiret yerde niyaz durumunda iken, bir erkek ile üç kadın, Hz. Muhammed'in Mirac'a çıkışını canlandıran, miraçlama denilen bir semah dönerler. Bunun bitiminde sakalar, törene katılanlara Kırmıl ziyaret suyundan dağıtırlar. Büyükler, tastan su yudumlarlar. Raşo Ağa, Memo'yu kucaklayıp Seyitliğini kutlar. Tören, tüm aşiretin Memo'yu kutlamasıyla biter.

Bu törende yapılan dualar, Mirac semahı Alevi kültüründe yer alan motiflerdir. Yalnız bu tören biçimini Dersim Alevilerinde görebiliriz. Bu da Dersim Alevilerinin Şaman kalıntılarından halen günümüzde bile kalıntılar taşımasındandır.

Diğer bir tören de Aşure törenidir. Aşure, Anadolu Alevileri ve İran Şiilerinde kutsaldır. Her yıl Muharrem ayının onuncu günü, Kerbela'da Yezit tarafından şehit edilen İmam Hüseyin ve ailesinin anısına yapılır. Anadolu'da, bazı bölgelerde On İki İmam'ın anısına olmak üzere on iki gün oruç tutulur ve oruç bitiminde aşure yapılıp dağıtılır.

Üç Nesil'de, Aşure de Hediye'ye sıkıntı verir. Hediye'nin, gelin olduğu evde rahat bir yaşam sürdürebilmesi için Aleviliğin törelerini bilmesi ve bunları yerine getirmesi gerekir. Hediye'nin müslüman olması için Muharrem ayında oruç, Kerbela şehitleri için yas tutması gerekmektedir.

Anası kendisini götürmeye geldiğinde Ali'yle konuşması sırasında iki mezhep arasındaki aşure farklılığını öğreniyoruz. Hediye'nin anlatımına göre, Aleviler "*en az on iki çeşit yiyecek*" ve "*tuz*" katarlarken, Sünnilerin bu sayıyı "*dokuz*"da bırakır ve içine "*tat*" katarmış. Ayrıca Sünniler, aşureyi Muharrem ayı süresince "*gelişi güzel bir gün kaynatırken*", Aleviler, gelişi güzel değil "*özellikle*" kaynatırlarmış.

Mum Söndü oyununda ise, ellerinde torbalarıyla dilencileri andıran derviş takımı goygoycuların Aşure ayı olduğunda aşureyi bahane ederek

nohut, fasulye, pirinç gibi bakliyat dilendikleri anlaşılır. Oyundan bir sahne:

"BİRİ.....: Ya hayır sahipleri, nohuttan, pirinçten, fasulyadan, bakladan, mercimekten, buğdaydan, bulgurdan, baldan, bulamadan, pekmezden verin... veren eller dert görmesin... ne verirsen elinle, o gider seninle... verin âmâ babalara, verin aşure ayı hürmetine... Allah tükenmez ömürler versin... hanenizi şen etsin.

UMUM...: Amin!

BİRİ.....: Verin... Nuh gemisinin selamete erdiği bu mübarek gün hürmetine verin... Mevlâm Halil İbrahim bereketi ihsan eylesin." (s. 6)

Bu kısa diyalogda, aşure olayının bile sömürü aracı olarak kullanıldığını öne sürmektedir. Ayrıca son konuşmadan dünyanın yaradılışından beri olan önemli olayların hep aşure gününe denk geldiğini (!) de görüyoruz.

Aşure töreni dışında aynı ayda Muharrem Yas Töreni de yapılmaktadır. Bu tören daha çok İran Şiilerinde ve günümüzde Kars ve İstanbul'da Caferiler tarafından yerine getirilir. Muharrem yas töreninde, bir grup genç ellerinde zincir, sırtları çıplak olarak meydana çıkarlar. Hepsi birlikte, "*Ya Hüseyin, Şah Hüseyin!*" diyerek zincirleri sırtlarına vururlar. Zincirleme, sırtları kan revan içinde kalana dek devam eder.

Bu gerçeğin *Üç Nesil*'de de dile getirildiğini görürüz. Ali, meydan evinin kapısına yaklaştıklarında karısı Hediye'ye zorla kendi inancını öğrenmesi için baskı yapar. Ali, Hediye'ye,

> "Bak Hediye, Kızılbaş dediklerin, meydana geldiklerinde de kendi kendilerinin kafasını gözünü yarar. Hastanelik olurlar. Bizim meydanlarımızda böyle saçmalıklar olmaz. Hani evlendiğimizde toplanmıştık ya. Aynı onun gibi. Ama bu kez ozanlar Ali'yi, Hasan'ı, Hüseyin'i, Fatma anamızı öven, bugünün önemini belirten nefesler söylerler. Biz de duygulanır, ağlarız. Şad (Fırat) suyu niyetine şarap sunarlar. Sakın içmemezlik etme. Şad suyu kutsaldır bizde." (s. 429) der.

Yazar, burada yine kavram kargaşasına düşmektedir.. Başını al kan içinde bırakanlar Kızılbaşlar (Aleviler) değildir. Bunu Şiiliğe bağlı Caferiler yapmaktadır. Sanırım yazar, bu insanların başı al kan içinde kaldıkları için bunları Kızılbaş olarak nitelemektedir ki bu da bir yanılgıdır.

21 Mart tarihi doğanın canlanışı, yeniden doğuşu, ilkbaharın başlangıcıd olarak kabul edilir. Bu günün diğer bir adı da Nevruz'dur (Yeni Gün). Alevi-Bektaşi kültüründe Nevruz, büyük bir bayramdır. Sabahleyin nevruz erkânı yapılır; nevruziyeler okunur, nefesler söylenir, semah dönülür. Topluca kırlara çıkılır, yemekler yenir, eğlenceler düzenlenir. Gece meydan açılır, isteklilere nasip verilir. 23 Mart günü mezarlıklarda ziyafet verilir.[75]

---

[75] Korkmaz, a. g. sözlük, "*Nevruz*" maddesi, s. 269.

Nur Baba'da Nevruz'un, yukarıdaki anlamının dışına çıktığını görürüz. Nevruz günü tekkede çeşitli hazırlıklar yapılır, fakat sofrada içki de eksik olmaz. Nevruz gününü, Yakup Kadri, romanında şöyle anlatmaktadır.

> "Bugün Nevruz'dur. Nur Baba, tüm cemaatiyle birlikte dergaha çıkar. Tekkenin içinde dünden beri, mutfaktan yatak odalarına dek büyük bir hazırlık yapılmaktadır. Nigar Hanım bile hasta olmasına karşın bu hazırlıklara katılır. Yıkanan havluları, çarşafları hepsini kendisi ütüler. Nur Baba, akın akın gelen mihman ve muhiblerini kabul etmektedir. Nevruz günlerinde bahçede toplanılması gerekirken bu kez havanın fazla soğuk olması nedeniyle küçük bir odada bir kocaman mangalın çevresine toplanırlar. Fakat buna karşın kadınlar yine de Nevruz'un şerefine pembe ve beyaz giysiler giymişler, erkekler ise bahar çiçeklerinden takmışlardır. Nevruz günü neşeli olmasına karşın Nur Baba neşesizdir. Odadakiler yeni bir aşka yorarlar. Süheyla adındaki genç bir kız, şimdi Nur Baba'nın pembe kadehine küçük ve pembe sürahiden rakı dökmektedir." (s. 183-184)

Üç Nesil'den Alevilerin günlük yaşamlarına ilişkin birtakım törenlerinin olduğunu ve nasıl yapıldığını öğreniyoruz. Yazar, Merzifon yöresi Alevilerin bu günlük dünyasal işleriyle ilgili ritüelleri kısaca verirken aynı zamanda yörenin folklorundan da ilginç kesitler sunmaktadır.

> "Ölüm, evlenme, sünnet, askere kavuşma, hacdan dönenin adına Sünniler mevlit okuturlar. Aleviler meydan açarlar.
>
> Aleviler'in meydanında belli bir kalıp yoktur. Meydan açanın parasal gücüne dayanır. Tek bir şeker de çıkarılır, sofra da serilebilir. Ama tatlı bir şey kesinlikle verilir
>
> Erişkin yaşta çocuğu olanların meydanı ayrı, gençlerinki ayrıdır. Gençlerin meydanına, meydan açandan ve sanatçılardan başka kimse giremez. Evlenmemiş gençler de giremez. Evli genç de yanında eşi olmadan alınmaz.
>
> Çocuğu erişkin yaşta olanlar, çocuklarıyla birlikte meydana katılırlar. Eşinin özrü olanlar da meydana alınırlar. Bu meydanda isteyene içki de verilir. Yeni evli sayılacak olan gençlerin meydanına içki girmez. Onlara şerbet sunulurken, son zamanlarda çay verilmektedir. Alevilerin meydanları, Sünnilerin mevlidi gibi tek bir şiirden oluşmaz. Şiir, nefes, ilahi, sema, tiyatromsu gösteriler, fıkralar, bilmeceler, folklorik oyunlar ile süslenmiştir. Sanat değeri olan her şey burada sergilenir. Ağzı ile laf eden burada şiirini okuyabilir. Göz nuru, el emeğiyle güzel bir sanat eseri oluşturabilen onu bu meydanda sergileyebilir. Meydandaki kişilerin beğenisine sunabilir. Güzel bir şey üreten sanatçı, onu meydana getirip göstermekle yükümlüdür." (s. 378)

Dedelik Kurumu

Alevilikte en çok saldırıya uğrayan kurumların başında kuşkusuz Dedelik kurumu gelmektedir. Sünni kesim, Dedelik kurumunu cemdeki görevi ve cem törenine yönelik iftiraların ortasında yer aldığı için topa tutarken,

Alevi kesimde özellikle okuyan gençler, bir sömürü sistemi olduğu için eleştirmektedirler. Bu eleştirinin kaynağını da hakullah oluşturmaktadır.

Hakullah konusunda ağır eleştirileri *Güllüceli Kazım*, *Ali Ali*, *Hakullah* ve *Binboğalı Kökçüler*'de buluruz. *Rahmet Yolları Kesti*'de ise Dedenin hakullah zengini olduğundan söz edilir, fakat bunun fazla eleştirisi yapılmaz.

Sünni kesim gözüyle Dedelik (Bektaşilikte Babalık) kurumuna eleştiriyi, aşağılamayı *Üç Nesil*, *Nur Baba* ve *Mum Söndü*'de görürüz.

Güllüceli Kazım'da Dedelik kurumuna saldırı, Aleviler arasında "*Efendim*" olarak bilinen ve saygı gösterilen, kendilerini Hacı Bektaş Veli'nin torunları olarak kabul eden Ulusoylar ailesi üzerinden yapılmaktadır.

Anadolu'da tüm Alevi Dedeleri ve Bektaşi Babaları, Ocak olarak Hacı Bektaş Veli dergâhına bağlıdırlar. Dolayısıyla Ulusoylar, Hacı Bektaş'ın torunları olması nedeniyle en üst makam kabul edilirler ve bu nedenle Dedelik ya da Babalık yapmak için Ulusoylar'dan icazet almak zorundadırlar.

Bu aileyi eleştirirken Bahadınlı'nın doğrudan Dedelik kurumuna karşı bir tavrı söz konusu değildir. *Gül yüzlü Efendim* adlı öyküsünde, "*Efendim*" diye anılan Dedelerin sömürücü tavırlarını ortaya koyar. Bilebildiğimiz kadarıyla bu da gençliğinde kendi köyünde yaşadığı ya da tanık olduğu bir olaydan kaynaklanmaktadır.

Güllüce köyünün Alevi ileri gelenleri, kendi aralarında konuşup o yıl gelecek Dedeyi beklerlerken aynı zamanda Hacıbektaş'taki dergaha gittiği varsayılan hakullahın Dede kanalıyla "*Efendim*"e ulaştırılmasını tartışırlar. "*Efendim*"ler, onların gözünde kutsal insanlardır. Bu nedenle onlara söz atmak büyük bir saygısızlıktır. Örneğin Veli Kahya, "*Satıp savıp parasını Dede'nin koynuna koyup Efendime yollamayı*" düşünürken, Milli Ali ise köyün gençlerinden Yılmaz'ı Dedelere söz söylediği için eleştirmektedir. Milli Ali'yi kızdıran ise, Yılmaz'ın, "*Dedelerin niçin para topladığı, Efendimlerin niçin bu parayı kabul ettiği ve niçin cipiyle köy köy dolaşıp dilendiği*" yönünde ileri geri konuşmasıdır.

Efendimler, Güllüceli Alevilerin gözünde saygın kişilerdir. Çocuk yaşta da olsa aynı saygınlığa sahiptir, geldiğinde ayağına niyaz edilir. Çünkü onlar, Milli Ali'nin dediği gibi, "*Peygamber sulbundandır.*"

Bir gün Ulusoylardan henüz lise öğrencisi olan üç "*Efendim*", köye, Ali'lere konuk gelir. Ali, Kazım'a anasının, "*Efendimleri niye ziyarete gelmiyor?*" diye kızdığını söyler. Eve giderler. Ali'nin anası kapıyı açar ve "*Efendilerim uyuyor, aman usul konuşun.*" diyerek sessiz olmalarını söyler.

Bahadınlı, Kazım'ın, Güllüce'de "*gül yüzlüm*" diye sözü edilen "*Efendimler*"le karşılaşmasını böyle anlatırken aynı zamanda inanç psikolojisinin kişide yarattığı davranışları da ortaya koymaktadır.

Kazım, duygu coşkunluğu içinde *Efendimler*'in odasına doğru yönelirken kafasının içindeki *Efendim* efsanesiyle nasıl karşılaşacağını ve ne yapacağını da düşünmektedir. Bu kutsal kişileri görmek, Kazım için o yaşta erişilmez bir mutluluktu. Kazım, odaya girdiğinde üç *Efendim*'den birini sedire uzanmış gazete okurken, diğerini masaya yakın bir koltukta ayaklarını masanın üzerine uzatmış vaziyette ve üçüncüsünü ise pencere

önünde dışarı bakarken görür. Kendileriyle, masaya ayaklarını uzatmış olan ve Ali'nin, "*Fazıl efendim*" dediği kişi ilgilenir. Kazım'ın daha sonra öğrendiği kadarıyla bu üç kardeş *Efendimler*, bağlı oldukları ilde lise olmadığı için Yozgat'a gelmişlerdi. Çünkü bu ilde çok Alevi vardı. Uzun boylu, saçları bukleli, yakışıklı bir genç olan Fazıl, topu topu beş sözcüğü geçmeyen konuşmasından sonra, "*üzerinde açık saçık kadın resimleri görülen bir dergiyi karıştırmaya*" başlar.

Burada Bahadınlı'nın anlatımında bir gerçekçilik görüyoruz. Üç kardeş, Güllüceli Alevilerin gözünde "*gül yüzlüm efendim*" olsalar da sonuçta birer lise öğrencisidirler ve yaşları da gençliğe geçiş dönemidir. O yaşlarda bir gencin, babalarının taşıdığı misyonu taşıması beklenemez ve o yaştaki ergin davranışının getirdiği eylemi yapmak zorundalardır ki yapıtta bu , açık-saçık bir dergi okumak olarak konmuştur.

Buna karşısında Kazım'ın içinde bir şeyin, daha doğrusu dünyasının yıkıldığını görürüz. Çünkü dinlemeğe, anlamağa başladığı günden bu yana duyduğu, çocuk kafasında efsaneleştirdiği bu kişilerin lakayt sayılacak davranışlarına ve babası, dedesi yaşındaki insanların, ayaklarına niyaz etmelerine ve bundan gurur duymalarına tanık olmuştur. Odaya girerken kafasında yüceleştirdiği bu insanlar, şimdi odadan çıktıktan sonra tüm büyüsünü yitirmişlerdi. Kazım, onları kafasında yargılar. Bu yargı, aslında Bahadınlı'nm öznel eleştirisinden başka birşey değildir:

> "Alan, hiç düşünmeden alan, küçümseye küçümseye, geçen zamanına acıya acıya alan; babasının malını alır gibi alan; donunun yırtığından eti değil, derisi değil, kemiği görünen köylünün bir lirasını, iki buçuk lirasını, bir kuzusunu, çuvallar dolusu ununu, bulgurunu bir iplik düğümüne alan bu 'efsane adamlar' bunlar mıydı!" (s. 86-87)

Alevi inancında Dede, aynı zamanda doğaüstü güce sahip keramet gösteren kişidir. Keramet gösteren Dede, evliyalarla eşit tutulur ve bu nedenle talipleri üzerinde daha da bir saygınlığa ve otoriteye sahip olur. Böyle bir keramet gösterisini Dersimli Memik Ağa'da görürüz:

> "Bu anda derviş yanan ocağa girer. Soba söndürür, ağzına ateş alır. Keramet üstüne keramet gösterir. O keramet gösterince, cemaat ayağa kalkar. Dervişin belli belirsiz çağırdığı evliyaların adını birlikte söyleyerek ceme yeni bir esrar katarlar. Çocuklar korku ile karışık iri gözlerle izlerler cemi. Tüyleri kalkar. Heyecandan titrerler. Benizleri sapsarı olur." (s. 31)

Binboğalı Kökçüler'de de buna benzer bir keramet olayına tanık oluruz. Çiltaş, yıllardan bir yıl kasabaya bir hocanın geldiğini, hocanın gelmesiyle mescitlerin çoğaldığım, uzun zamandır ibadet etmeyen Sünnilerin böylece Müslümanlıklarını yeniden kazanıp cihad başlatacak duruma geldiklerini ve bu gelişmeyle birlikte mezhep ayrımcılığının da arttığını anlatır. Buna çare bulmak için Zeynel Dede, Hoca'yla sürekli tartışır, fakat bir sonuç alamaz. Bir gün Cuma namazı sırasında insanlar kucaklarında getirdikleri odunu cami yapılacak alana yığarlar ve ateşlerler. Bir sessizlik olur. Bu sırada,

> "Zeynel Dede, gözlerini tutuşan odun yığınına dikti. Bir süre olduğu yerde, kurumuş bir ağaç gibi kaldı. Ağzından 'aah'la 'ööf' arası bir ses çıktı. Ardından, çok etkileyici bir ses tonuyla 'Nefsime nalet!' deyip, ağır ağır odun yığınına gitti. Gelip odun yığınının üstüne bağdaş kurdu. Hiçbir şey olmamış gibi oturduğu yerde dalıp gitti. (...) Zeynel dede, oturduğu yerden doğruldu. Ceketinin bir kenarıyla, kendine hücum eden alevleri ve yangınlığı ateşten bir giysiymiş gibi silkeleyerek ateşin dışına çıktı. Sonra da ateş söndü. Hiç kimsede ses yoktu. Şaşkın bakışlar arasında gözden kayboldu." (s. 568)

Her iki örnekte de Alevi Dedesine Şamanlık rolü verilmiştir. Her iki yazarın yerinde ve doğru yaklaşımları Alevilikle Şamanlık arasında ortak motifleri göstermektedir.

Bektaşilikte Babalık makamına geçiş, seçimle olurken, Alevilikte ise Dedelik, babadan oğula geçmektedir. Dedenin oğlu yoksa o zaman başka bir ocağın Dedesi, Dede olarak kabul edilir ya da kendi köyünde, Alevi gelenek ve erkânını iyi yürütecek birisi arasında seçim yapılır. Dede, sağlığındayken birisini Dede tayin edebilir. Örneğin *Savaşlı Yıllar*'da, Hüseyin Dede ölünce yerine oğlu Düzgün Dede'nin geçmesi gibi.

Düzgün Dede, genç yaşta posta oturunca, babası, dedesi yerindeki yaşlı insanların gelip posta niyaz etmelerini ve elini öpmelerini yadırgar, hatta öptürmek istemez. Fakat, yaşlılar bunun bir töre, öğreti olduğunu söylerler.

> "Sen bize Hüseyin Dede'mizin emanetisin, yaşın küçük ama makamın yüce Dede'm. Madem ki, onun postunda oturuyorsun, biz bu makama, ceddine saygı gösteriyoruz senin kişiliğinde, sen onların temsilcisisin! Hizmet hak içindir Küçük Dede'miz!" (s. 271)

Dedelik kurumuna en sert eleştiriyi yapanların başında gelen Kaftancıoğlu, *Yelatan*'da ve *Hakullah*'ta, Dedelerin Aleviler üzerinde bir sömürü aracı olduğunu üzerine basa basa söyler. Dedelerin topladıkları hakullahtan köylüler de yılmıştır. kimi Dedeler, hakullahı geçim yolu olarak görmüşlerdir. Kaftancıoğlu, Dedelerin hakullah toplayarak sömürü sisteminin bir parçası olmasını eleştirirken öte yandan sahte Dedelerin de böyle bir sistemin içinde pay kapma yarışında olduklarını söyler ve Alevileri sahte Dedelere karşı uyarır:

> "— Dursun Emmi, bunları siz nasıl tanıyabiliyorsunuz? Gerçeklerden mi, dolandırıcı mı olduğunu nasıl biliyorsunuz?
>
> — Kimin gerçek, kimin yalancı olduğunu da bilmem ben, aramam. Birisi gelir, 'ben gerçeğim derse gerçektir'. Yoksa Mervan'ın kulakları eşşek kulağı değil ki, ne bilelim? Alanların gönlü rahat değilse, onlar çeksin suçunu Ali divanında. Muhammed-Ali divanında sorulur bir bir." (s. 56)

Dedelerin dolandırıcılığına mizahi yaklaşsa da kendisini sorumlu hissetmeyip işi öte dünyaya, Muhammed-Ali divanına bırakmakta sorumluluktan kaçıştır. Yazarın üstü kapalı olarak belirttiği gibi Dedeye körü körüne inananlar olduğu sürece Dedelik kurumu, özellikle sahte ve

dolandırıcı Dedeler elinde iyice yozlaşacak ve tam bir sömürü aracı olacaktır. Kaftancıoğlu'nun buradaki eleştirisi yerindedir.

Dedelik kurumunu eleştirenlerden biri da Çiltaş'tır. Çiltaş, *Binboğalı Kökçüler*'de Dedelerin hakullah toplamasını "*töreye ters*" bulur:

> "Kendini 'dede, şıh, pir, mürşit' diye ortaya koyup bir kene gibi insanların kanını emen kişiler az değildi. Her zamanda olabilir"di.

Çiltaş, Dedelik kurumunun neden yozlaştığını, soysuzlaştığını anlatırken Dedelerin sağlıklarında da bir bozulma olduğunu söyler. Bu yozlaşmayı ve bozulmayı şöyle açıklamaktadır:

> "İlahi bir vücuda sahip olduğunu sanan bazı dedeler, insanın normal yiyeceğinden çok daha az yediler, az içtiler. İşemikleri geldiğinde tuttular. Tuvalete çok az, o da kimse görmeden gizli gizli çıktılar. Boklarını bile bağırsaklarında beklettiler. Çoğu dedeler, sidiklerini sürekli tutmaya çalıştıklarından, o dayanılmaz ağrıları çeke çeke öldüler. Çoğunun daşşakları da kireç bağladı." (s. 570)

Çiltaş, bu anlatımıyla bir gerçeği dile getirmektedir ki bu da güneş battıktan sonra sabaha dek süren cemlerde uzun süre bağdaş konumunda oturan başta dedeler olmak üzere diğer ceme katılan insanların sağlıklarının da zarar gördüğüdür. Buradaki saptaması yerinde ve gerçektir; Bu anlamda soruna yaklaşan belki ilk yazarımızdır diyebilirim.

Rahmet Yolları Kesti'de Kemal Tahir, verilen hakullahları biriktirerek, köyün en zengini olan muhtar Arif Ağa'yla yarışacak denli zengin olan Kasım Dede'yi örnek vererek Dedelik kurumuna ve hakullaha eleştiride bulunur. Kemal Tahir'e göre Dedenin zenginliği, "*avanak Alevi milletinden topladığı armağanlar ki pahasına Mustafa Kemal Paşa'nın gücü yeterse yeter*" türdendir. Töre diye, inancımız, yolumuz böyle diye elinde avucunda ne varsa hepsini Dedelere vermekten kaçınmayan Alevileri "*avanak*" yerine koyarak eleştirmektedir. Bu sözcüğü gelişigüzel seçmediği açıktır.

Köprü'de ise Dedenin manevi gücü bir şikayet makamı çerçevesinde karşımıza çıkar. Hacer kadın, kızını sürekli döven kocası Hurşit'i, "*Görgüye vardığında Dede'ye şikayet edeceğini*" söyleyerek tehditte bulunur. Bu tehdit, Hacer kadının çaresizlik karşısında kendini Dedenin manevi gücüne ve otoritesine teslim edişini göstermektedir. Kocasının da en az kendisi kadar inançlı ve Dedeye, töreye saygılı olduğunu bilmektedir. Bu Aleviler üzerinde Dedenin manevi otoritesinin sınırını göstermektedir.

Berci Kristin Çöp Masalları'nda ise Dedelik olayı alaysı bir biçimde ele alınmaktadır. Tekin de Dedelik kurumunu eleştirmekte, her önüne gelenin uydurma bir mucize ya da sağaltım yoluyla Pir'lik (Dedelik) katına çıkmasına karşı çıkmaktadır.

> "[Güllü Baba] rüzgar hastalığı geçirmeden önce küçük bir bisküvi fabrikasında çalışırdı. İki gözü de kör olduğundan Çöp Yolunda rüzgara karşı yürüme oyununa bastonuyla katılırdı. Çiçektepe'de pirlik katına çıkması, ağlayıp sarsılarak Sırma'yı iyileştirmesinden sonra oldu. O günden başlayarak kondularda günlerce kadınlar arasında kör gözlü birinin ağlayıp ağlayamayacağı konuşuldu. Sonunda onun kör gözlerin-

> den akan yaşın kuvvetli, hikmetli bir su olduğuna karar verildi. (...) Onun bastonuyla konuştuğuna, toprağı dinlediğine şahit olanlar çoğaldıkça da Güllü Baba'nın elini öpmeden mahallede hiçbir işin başına varılmadı. Baston kimin sırtına üç kez değerse başına tavus kuşu gibi 'kısmet' konacağına inanıldı." (s. 27)

Güllü Baba'nın, *Hakullah*'taki Dedeyle benzeştiğini görüyoruz. Dedenin elini yıkadığı su, kadınlar için nasıl kutsal ve hikmetli bir su ise, Güllü Baba'nın gözlerinden akan yaş da o denli kuvvetli ve hikmetli bir "*su*"dur. Her ikisi de birer Şaman rolündedir ve kadınlar için bir sağaltıcı görevini üstlenmişlerdir. Güllü Baba'nın, "*bastonuyla konuşması, toprağı dinlemesi*" ise kendisine ayrıca mistik bir kişilik kazandırmaktadır. Güllü Baba, Pir'lik katına çıkmasıyla küçük hakullahlar toplarken, "*kuvvetli ve hikmetli*" gözyaşları dökerek hastaları iyileştirdiğine kendisini de inanır. Güllü Baba, bir Şaman gibi sağaltıcı rol üstlenir.

Çiçektepe'ye kondular yapılıp Alevi nüfusu çoğaldıktan sonra bir Dede ile oğlu gelmeye başlar. Fakat umduklarını bulamazlar. Dedenin görevi, yazarın deyimiyle "*Allah katındaki odasına çekilince*" (s. 99) biter. Bu bitişle birlikte oğlu da ticarete başlar. Babasının Dedelik sopasını bir kenara kaldırarak sahte blucin satmaya başlar. Tekin'in, kent koşullarında Aleviliğin, Dedelik kurumunun nasıl değişime uğradığını ve yozlaştığını kara mizaha başvursa da doğru gözlemlediği gözden kaçmamaktadır.

Kaplumbağalar'da Dedelikten söz edilmez. Yalnız Kır Abbas'ın duruşu için, "*Bir Alevi dedesi gibi sessiz, kararlı*" benzetmesi yapılır. Baykurt'un gözüyle Alevi Dedelerinin sessiz ve kararlı oldukları gibi bir karakter çözümlemesi yapılmıştır. Kemal Tahir de "*Alevi usulüyle kesilmiş bıyıkları*" olan Kasım Dedeyi tanımlayarak bir Alevi dedesi profili çizer.

Ali Ali'de de Dedeler eleştirilmektedir. Yalnız Kıyafet, salt Dedeleri değil, karşılaştırma yaparak Sünni Hocaları da eleştirmektedir:

> "Beş parmağınızdan birine göz diken, ikide bir karakazan hakkı deyip başınızda biten dedeniz, kar düşende gelip, çiğdem bitende giden, ceddim celalım hakkı için diyerek biz zavallı Bektaşileri soyan babanız yok... Sabahın köründe, haydın ulan namaza diyerek camiye çağıran, namazı kılsanız da kılmasanız da parasını peşin alan hocanız yok." (s. 113) der.

Kıyafet, Alevilikteki Dedelik ile Sünnilikteki Hocalık kurumunun biçimsel olarak aynı olduğunu ileri sürmektedir.

Memo I-II'de ise Dedelik olgusu Seyitlik olarak karşımıza çıkar. Dersim Aleviliğinde Dedelerin Ehlibeyt soyundan geldiğine inanılır ve bu nedenle kendilerine Seyit denilir. Seyitlik, bir soyluluk göstergesidir, yani o Dedenin Ehlibeyt soyundan geldiğini gösterir. Dede, daha çok Pir diye adlandırılır. Bilbaşar da bu nedenle Dersim yöresinde Dedelik olgusuna Seyitlik açısından bakmış ve romanlarında hep Seyit sözcüğünü kullanmıştır.

Senem, Ağuiçen Baba Mansur soyundan dayısı Raşo'yu Seyitlik mertebesinin en yüce makamı olan Hacı Bektaş olarak görüyordu. "*Baba Mansur da, Kureyşan mertebesindeki seyitlerin fetvasını bozardı. Bu*

sebebe kararına heç bir seyit karşı duramazdı." Hatta yine kendi inançlarında seyit çomağı (*Dedelerin cemde sorgulama sırasında kullandığı erkân çubuğu-İCE*) en kutsal eşya sayılır ve bunun üzerine yemin edilirdi. Örneğin, mahkemede Senem'in anasının Kürtçe konuşması üzerine avukatının, Huso'nun çantasından çıkardığı seyit çomağını kadıya uzatıp, "*Madem diline göre konuşturursunuz, n'ola bir de geleneğe uyup doğru söyleyeceğine bu çomağı öptürek!*" deyişinde olduğu gibi...

Üç Nesil'de yazar, Dedelerin Alevilerin yol göstericisi olduğunu söylerken, Babaların ise müslümanların yol göstericisi olduğunu belirtir ve Bektaşilerin de Babaları benimsediğini söyler. Oysa, Alevilikte inanç önderine Dede denirken, Bektaşilikte Baba denmektedir. Bu açıdan yazarın, Babaları müslümanlarm yol göstericisi olarak göstermesi yanlıştır.

Yazar, roman boyunca Dedeleri hep olumsuz tip olarak değerlendirmiştir. Önceki sayfalarda da anlatıldığı gibi, Dedeler, evlenmiş bir kızın ilk gece kendi koynuna sokulduğu, sonbaharın gelmesiyle birlikte köyleri dolaşıp talan etmeye başlayan sapık ve çapulcular olarak gösterilmektedir.

Bektaşi Babalığı kurumunu en kötü ve düzeysiz bir biçimde eleştirenlerin başında Yakup Kadri gelmektedir. *Nur Baba*'da, Nur Baba'nın kişiliğinde, Babalık kurumununa da saldırıda bulunmaktadır. Romanındaki başkarakterlerin çözümlemesi yapıldığında hiç birinin gerçekte Bektaşilikle ilgisi olmadığı göze çarpmaktadır. Babalık kurumu eleştirilirken, Yakup Kadri'nin betimlediği Bektaşi Babaları ayyaş ve perişan kılıklıdır. Bazıları ise kulaklarında mücerretlere has bekaret küpesi taşımaktadırlar.

Yakup Kadri'nin bu tavrını Musahipzade Celal'de de görmek olası. *Mum Söndü*'de, *Nur Baba*'da olduğu gibi, Bektaşi Babaları kötü tipler olarak verilmiş, mum söndü ayininin baş aktörleri olarak gösterilmiş ve hem Alevilik, hem Bektaşilik, hoş karşılanmayacak biçimde ele alınıp değerlendirilmiştir. Her iki yazar da "*Bektaşi tekkelerinin kötü amaçla kulanılmasını*" eleştirmek gibi masumca bir sav ileri sürseler de gerçekte karalamaktan başka bir şey yapmamışlardır.

Aleviler ve Atatürk

Alevilerin Atatürk'e bakışı günümüzde çok tartışılmasına karşın her Alevinin gönlünde Atatürk'ün önemli bir yeri vardır. Bugün hangi Alevinin evine gidilse, Hz. Ali, Hacı Bektaş Veli'nin yanı sıra mutlaka Atatürk'ün de büyük boy bir fotoğrafı duvarlarda yer alır.

Osmanlı Devleti döneminde Aleviler, sayısız katliamlara, sürgünlere ve baskılara uğramıştır. Yönetimin kılıcını taşıyan kadıların, şeyhülislamların verdikleri katliam fetvalarıyla kelleleri gitmiş, evleri basılmış, ellerinden malı mülkü alınmıştır. İşte Osmanlı'nın bu baskıcı yönetiminden yılan, perişan olan Aleviler, Kurtuluş Savaşı'nda bir kurtarıcı olarak Atatürk'ü desteklemişler, para ve insan yardımında bulunmuşlardır.

Atatürk'ün Samsun'dan Anadolu'ya geçtikten sonra Hacıbektaş ilçesinde o dönemin postnişini, Alevi ve Bektaşilerin dini lideri Cemalettin Çelebi Efendi'yle iki gün baş başa görüşmesi, Alevilerde de bir kurtuluş

umudu doğurmuştur. Hatta kimi Aleviler, Atatürk'ü Hacı Bektaş Veli'den sonra yeni bir "*mehdi*" olarak görmüşler ve desteklerini esirgememişlerdir.

Fakat sonraki dönemlerde, Cumhuriyet'in ilânından sonra 30 Kasım 1925'ta kabul edilerek yasalaşan "*Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasına dair kanun*"la birlikte umutları suya düşmüştür. Bu yasayla birlikte birçok Bektaşi tekkesi de kapatılmıştır ...

Atatürk, Kürt Alevileri de hayal kırıklığına uğratmıştır. Kurtuluş Savaşı'nda özellikle Dersim yöresi Kürt Alevilerin başta Diyap Ağa olmak üzere diğer aşiretlerin de desteğini alan Atatürk, 1938'de Dersim Olayı'yla birlikte bu desteğini de yitirmiş ve Dersim'in Kürt Alevileri de diğer Aleviler ve Bektaşiler gibi beklediklerini bulamamışlar; bu nedenle devlete ve Atatürk'e karşı bir soğukluk duymuşlardır.

Bu olayların yansımasını romanlarda da görürüz. Dersim yöresini konu alan *Memo I-II*, *Kopo*, *Serçe* ve *Dersimli Memik Ağa*'da Dersimli Alevilerin Atatürk'e bakışları geniş bir biçimde ele alınmıştır. İlk üç romanda Dersimli Alevi aşiretlerin Atatürk'e bağlılıkları üzerinde durularak Dersim olayında devletin yaptıklarını haklı çıkarıcı bir tutum izlenirken Dersimli Memik Ağa'da ise Atatürk'ün ve diğer devlet adamlarının Dersimlilere olan baskıcı yaklaşımı eleştirilir.

Dersimli Memik Ağa'da Memik Ağa, devletin Dersim'e yönelik baskıcı politikasının yaşama geçirilmesi karşısında nasıl davranacağını bilememektedir. Çünkü kendisi Atatürk'ü Kurtuluş Savaşı'ndaki tavrından dolayı sevmiş ve halen de sevmektedir. Fakat devletin, hem de Atatürk sağ iken Dersim'e asker yığması, halka eziyet etmesi kendisini şaşırtmaktadır. Ona göre Atatürk bunu yapmazdı, yapmamalıydı. Oysa "*Fırat'tan ötesi yok edilsin!*" diye Ankara'dan buyruk çıkmıştı. Fırat'ın ötesinde Ovacık, Hozat vardı. Demenan ve Haydaran aşireti vardı. Memik Ağa, hala "*Kemal Paşa Alevidir*" diyordu. Çünkü Kurtuluş Savaşı'na başlamadan Hacıbektaş'a, dergâha gidip Çelebi'den hayır duasını almış, bu suretle Dersim halkını, Şeyh Said hareketini bastırmakta kullanmışlardı. Şimdi ise, "*Fırat'ın ötesi yok edilsin!*" diye buyruk çıkmıştı. "*Lemın bu ne haldi?*"

Memo'da da aşiret ağaları, Memik Ağa gibi Atatürk'e sıcak bakmaktadırlar.

Şeyh Said, Atatürk'e karşı başlatmak istediği Kürt hareketi için Dersim'in Alevi aşiret ağalarından destek ister. Fakat ağalar kendi aralarında tartışırlar ve Atatürk'ün yanında yer almaya karar verirler. Çünkü, azbet ağası Huso'nun dediği gibi Atatürk (Kemal Paşa), "*Yavuz'dan beri halifelik kaftanı giyen, Kürdistan'da alevi kanı döken Osmanlı padişahına başkaldırmış, tahtını devirmiş*" bir kişidir.

Azbet ağası Huso'dan sonra söz alan Koçgiri'nin türkü düzen, ünlü ozanı Şir de inançları konusunda özgürlük getirdiği için Atatürk'e karşı savaş açılmasına karşıdır. Şir'e göre, "*Paşa, Sünni davacılığın terk etmiştir. Hıristiyanı, müslümanı, alevisi, sünnisi, dininde, ibadetinde serbest olacaktır*" diye buyurmuştur. Bu nedenle Kemal Paşalıya sancak açıp onun hükümet kapısına astığı, Alevilerle Sünnileri bir tutan ana zagonuna karşı çıkmak istemezler.

Kopo'da da yazar, konuya Bilbaşar gibi yaklaşmaktadır Yazar, Bilbaşar'a göre daha milliyetçi ve Türk-İslâmcıdır.

Yeşilova, Kureyşan aşiretinden seyit Molla'nın ağzından Alevilerin Atatürk'e bakışını şöyle açıklar:

> "Dersim halkı Alevi inanışların sahibidir. Sünnilerle aramızda, uçurumlaşan çatlamalar meydana gelmiştir. (...) Biliyorsunuz, yobazların tümü Mustafa Kemal düşmanıdır. Atatürk'e düşman bir tek Aleviye raslayabilir misiniz? Mustafa Kemal'in savaşı bizim öz malımızdır. Bu böyle olduğu halde yobaz hâlâ istediği gibi at oynatmaktadır. Alevi-Sünni güvencesizliği vardır. Tıpkı Yavuz zamanında olduğu gibi." (s. 19)

Kopo'da yazarın Alevilerin Atatürk'e karşı düşünce ve tavırlarında bir idealizasyon yaratma çabasıyla konuyu saptırmaktan da geri kalmadığı görülür. Çünkü ona göre, Aleviler, "*Hızır'ı değil Atatürk'ü bekliyorlardı.*" Oysa, Dersim Olayı'nda Atatürk'ü, olup bitenlerden haberi yokmuş gibi ve tümüyle masum göstermek için başka suçlular aramaktadır. Bu suçlulardan birini *Serçe*'de görürüz. Bu da Mareşal Fevzi Çakmak'tır. Yeşilova, olayı şöyle yorumlamaktadır:

> "Cumhuriyet ve Atatürk, Alevinin özlemiydi. (...) Laiklik onun için bir yaşam koşuluydu. (...) İran-Arap kültürüne karşı durmuşlardı. Omuzlarında üç telli sazlarıyla ozanları, Türk kültürünün bekçiliğini ve savunuculuğunu yapmışlardı. Tarikatları Türklere özgüydü. Şiirdeki ölçü, yazın, duygu türkçeydi. Türktü... Gerçekte bir Dersim başkaldırısı yoktu. Hukuki dayanağı ne olursa olsun bu bir gerçekti..." (s. 76)

Ali Ali'de ise Kıyafet, yukarıda adı geçen yazarların idealist yaklaşımlarının ötesinde reformcu bir yaklaşım sergiler. Atatürk'ü yaptığı devrim ve reformlarıyla değerlendirir. Bu değerlendirmesinde salt Alevilere değil, herkese pay çıkarır. Atatürk'ün ister Alevi, ister Sünni olsun, tüm yurtseverler tarafından sevilmesinin nedeni olarak, "*din bağnazlığına karşı savaş açması. Kuran'ın harflerini değiştirmesi, ezanı Türkçeleştirmesi. tekkeleri ve türbeleri kapatması*" (s. 112) gösterilir.

Aynı yaklaşım, Kaftancıoğlu'nda da görülür. *Yelatan*'da yeni yazının getirilmesini över, Osmanlıcanın herkes tarafından anlaşılmadığını söyleyerek eleştirir. Bu devrimleri, ancak Gazi (Atatürk) yapabilirdi. Çünkü, bu "*Osmanlının ağzının aşı değildi. Bunu yapan Gazi'ydi Gazi... Osmanlı kendini bilmez. Emevi soyudur, Mavuyacı'dır onlar...*" (s. 244)

Görüldüğü gibi Atatürk, Dersim olayındaki tutumu nedeniyle üstü kapalı da olsa eleştirilirken öte yandan Cumhuriyet'in ilânından sonra getirdiği çağdaş reformlarla da övülmektedir.

Aleviler ve Devlet

Osmanlı Devleti'nin beylik döneminde kuruluşuna kaynaklık eden Alevi düşüncesi, yıllar sonra Beylik'ten Devlet aşamasına geldiği dönemde bu kez zararlı görülecek ve yok edilmesi için her yol denenecektir. Her zaman muhalefetçi yapısını koruyan Alevilik, ne yazık ki bunun bedelini ödemekten de kurtulamayacaktır. Osmanlı yönetimi, Alevi düşüncesini ezmek

ve yok etmek için kendi memurlarına "*katlı vaciptir*" yollu fetvalar yazdırtarak yerinden yurdundan ettirmiş, ağır vergilere bağlamış, üzerine asker gönderip kılıçtan geçirtmiştir. Alevilerin Osmanlı yönetimiyle arası hiç de barışık olmamıştır. Şeyh Bedrettin, Baba İshak, Pir Sultan Abdal, Şah Kulu Ayaklanması gibi ayaklanmalarda binlerce Alevi kellesi gitmiştir. Yavuz Selim, Şah İsmail'e karşı Çaldıran seferi sırasında defter tutmaca 40 bin (kimi tarihçiler 90 bin olarak bildirirler) Alevi kellesi uçurmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Alevilere yönelik politikası, Cumhuriyet Türkiye'sinde de devam etmiştir. 1938 Dersim ve Koçgiri olayları, yakın tarihimizdeki K. Maraş, Çorum, Sivas-Madımak, İstanbul-Gazi olayları bu politikanın kanlı göstergeleridir.

Tüm bu olayların nedeni araştırıldığında tek neden olarak "*asimilasyoncu*" bir politikanın izlenmesi yatmaktadır. Her dönemde merkezi otoriteye "*kulluk etme*"yi reddeden bir felsefenin sahibi olan Alevilik, 1400 yıldır süren ezme, katletme ve yıldırmalara karşın yine de asimile olmayı istememiş, direnmiştir.

İncelediğimiz romanlarda ise, Alevlerle devletin ilişkisini daha çok Dersim olaylarının anlatıldığı romanlarda açıkça görürüz. Diğer romanlarda ise, mezhep çatışmalarına dönüşen olaylarda saldıranların arkasında destekleyici güç olarak devletin yüzü ortaya çıkmaktadır. Devletin yüzü, bazen bir genelgeyle, bazen bir memurunun uygulamasıyla belirir.

Dersimli Memik Ağa'da Dersim'e asker yığılır. Asker, Dersimli aşiretleri toplayıp Elazığ'a götürmek istemektedir. Doğaldır ki devlet bu iş için aşiretler içinde kendi işbirlikçilerini de bulur. Aşiretleri birbirine düşürmek, aşiretler arası dayanışmayı kırmak için soğuk savaş başlatır ve devletin Alevi yanlısı olduğu yönünde propaganda yaparlar. Bu durumu Hemedi, aşiret ağalarıyla yapılan bir toplantıda şöyle açıklar:

> "Ağalar, halkı korkutuyor. Bu zulme karşı durmak isteyenleri de her türlü aracı kullanarak vazgeçirmeye çalışıyorlar. Falan general alevi, filan vali alevi diyorlar." (s. 36)

Görüldüğü gibi burada devletin, fısıltı gazetesiyle aşiretler arasında çözülme yaratmaya kalkıştığı, kendi memurlarından kimilerinin "*Alevi*" olduğunu yayarak Dersim'in ileri gelen aşiretlerini kan dökmeden kendiliğinden esir almaya çalıştığı görülmektedir. Hemedi'nin son söylediğinde de açıkça görüleceği gibi, tam bir asimilasyoncu bir politika yatmaktadır. Yazar, devletin Dersim uygulamasında takındığı asimilasyoncu ve baskıcı tavrını gerçekçi bir biçimde ortaya koymaktadır.

Ne yazık ki, bu politikayı Memik Ağa'nın kendisi sezemez. Öteden beri "*Kemal Paşa Alevidir*" düşüne yatmıştır. Ne zaman ki devletin rütbeli askeri olan bir teğmen, Dersimlileri toplayıp, kendisini de tutsak aldığında gerçeği anlar. Teğmen, askerlerine, "*Kadın kız, çocuk, ihtiyar acımak yok. Hepsi getirilecek. Eğer biri kurtulursa, it gibi ürerler bu pisler.*"derken devletin, Dersim Alevilerine karşı politikasının keskin ve aşağılayıcı yüzünü göstermektedir.

Devlet, Alevileri "*it gibi üreyen pisler*" olarak görürken, Aleviler de (*Xıdanlılar-İCE*) askerlerin uyguladığı katliam karşısında onları, yani devleti, "*Kerbela'da İmam Üsen'i bütün ailesiyle katleden yezit*" olarak görür. Aynı tavrı Cemo'da, Cemşido, kaymakam vekiline, "*Bu senin yaptığını Yezit etmemiştir Ali kullarına.*" (s. 178) diyerek gösterir.

Devletin Dersim'deki askeri uygulamasının anlatıldığı Cemo'da Bilbaşar, devletin Dersimliler üzerindeki gizli politikasını da eleştirmektedir.

Memo, yeni tanıştığı bir Dersimliyle konuşurken, Dersimli, kendisine parayı "*çana çıngırdağa*" değil, silaha yatırmasını söylediğinde nedenini sorar. Dersimli, verdiği yanıtta "*Osmanlı*" dediği devletin Dersimliler rindeki baskıcı ve katliamcı politikasını da açıklayarak Memo'ya şöyle yanıt verir:

> "Neye olacak, Osmanh'dan kuşkulanır. Zagon çıkarıp tüm toprakları elimizden almağa hazırlanan Osmanlı, buraya yolları boşuna döşemez. Leşker gönderip kökümüzü kazımağa niyetlidir. Bu gidişin encamı karanlıktır." (s. 151)

Memo da Dersimli Memik Ağa gibi "*Kemal Paşa*" yanlısıdır. Osmanlı'yı savunmaktadır. "*Bu gidişin encamının karanlık*" olacağına bir türlü inanmak istemez. Ama gerçeği yaşlı birisi açıklar:

> "Ne sebep olacak? Biz Horasanlıyık, Aleviyik, onlar Urum diyarındandırlar, hanefidirler. Bizi düşman bilirler... Sultan Selim'den beri kökümüzü kazımaya çalışırlar..." (s. 163)

Memo, gerçeği ancak *Memo-II*'de görür. Kemal Paşa, zagon çıkarıp bir peygamberin ümmeti olan Alevinin Sünninin, şıhın, ağanın, kulun, marabanın ayrı tutulmasını istememesine karşın Memo'ya göre, "*Halifeler (devlet yöneticileri-İCE), ola ki, aleviliğe düşmanlıklarından görülmedik yezidilik etmişlerdir.*" Bu yezidiliği, jandarma obaya gelip marabayı zorla çalıştırmak için götürdüğünde Navruz Ağa, "*Bu ne Yezidin taşıdır, ne şeytanın işidir. N'ettirmişse Paşa ettirmiştir.*" diye açıklar.

Devlet, Dersimlinin karşısına Tursun Onbaşı olarak çıkar. Onbaşı, obayı ararken oba halkına şiddet uygular, eziyet eder. Devletin gücünü gösterirken, Dersimlileri de, "*Kuyruklu Kürt!...*" diye aşağılar.

Bilbaşar, burada bir gerçeği ortaya koymaktadır. Dersim'de Alevilere yönelik kırım ve asimilasyon politikası Yavuz Selim'den beri uygulanmaya devam etmekte, böylece tek ırk, tek mezhepçiliğin dayatılmaktadır.

Devletin Dersim'deki yüzünü *Kopo*'da da görürüz. Dersim Alevileri Osmanlı'dan çektiğini hâlâ bugün de çekmektedir. Yavuz'un dehşetinden kaçıp buraya sığınmışlardır, ama devlet yine de peşlerindedir. Devlet, askere alınacakların listesini çıkarırken bile ikili davranmaktadır. Askere gideceklerin listesi hep Alevilerden oluşmaktadır. Sanki kara bir liste hazırlanmıştır. Sünniler ise askere çağrılmadıkları için bayram etmektedirler.

Karasu'da ise Aleviler gözünde devlet baba sert bir biçimde eleştirilmektedir. Yeşilova, Seyit Nesimi Baba'yı konuştururken, devletin Aleviler gözünde bir tahlilini de net bir biçimde ortaya koyar. Nesimi Baba, devleti, yani Osmanlı yönetimini şöyle eleştirmektedir:

> "Osmanlı yönetimi gerçek değerde bir Türk yönetimi değildir. Bu yönetim sazımızın, sözümüzün, ozanımızın susturulduğu bir yönetimdir. Acemin ve Arabın kültürüyle yolumuzu kesen hayın bir yönetimdir." (s. 74)

Yazar, bu alıntıda görüldüğü gibi Osmanlı yönetiminin aynı zamanda kültürel yönden Alevilere uyguladığı asimilasyoncu politikasını eleştirirken neden olarak da Türkçü olmamasını göstermektedir ki bu da milliyetçi ve ırkçı bir yaklaşımdan başka bir şey değildir.

Savaşlı Yıllar 'da ise devlet "*ezen, sömüren*" bir devlet olarak karşımıza çıkar. Onarlı köylülerin askere gitmek için yeniden künyeleri çıkmıştır. Onarlılar güle oynaya Askerlik Şubesine gidip künyelerini almaktadırlar. Onarlıların bu tutumu Sefer Pehlivan'ın tepkisine ve askere gitmeme kararı almasına neden olur. Çünkü Sefer Pehlivan, vatan hizmeti için iki kez askere gitmiş, Balkanlar'da ve Arap çöllerinde, bir yandan İngilizler, bir yandan da Arabistan'da Arap çeteleriyle çarpışmış, fakat hiç bir zaman oralarda ne aradığını anlayamamış, böğründe eğri Arap hançerinin yara izini taşımasına karşın.

Sefer Pehlivan, böğrüne yediği Arap hançerinin bıraktığı yara izninin sorgulamasını yıllar sonra yaparken kendisine sahip çıkmayan ve hâlâ da askere çağıran devleti kıyasıya eleştirmekten kaçınmamaktadır. "*Bugüne dek seni beni düşünen devlet, hükümet mi gördük?*" diye sorarken devletin bize ihanet edebileceğini de söylemektedir.

Üç Nesil'de ise devletin, özellikle II. Abdülhamit'in, Alevilere daha hoşgörülü davrandığı, *Nezir* denilen vergiyi kaldırttığı ve hiç bir müslümanın mezhebinden dolayı kovuşturulmayacağı anlatılır. Yazarın II. Abdülhamit yönetimini yücelttiği gözden kaçmamaktadır. Yazar, II. Abdülhamit'in, Alevilerin güvenini kazandığını, bu güvenin ancak yirmi beş yıllık saltanatının son yıllarında pekiştiğini, yani kendilerine "*Osmanlı*" demeye başladıklarını söyler.

Öte yandan yazar, II. Abdülhamit döneminde Alevilere eskisi gibi baskınlar yapılmadığını, bunun padişah tarafından yasaklandığını da ayrıca ileri sürmektedir. Fakat bunu ileri sürerken büyük bir yanılgıya düşerek Alevilerle Kızılbaşların ayrı kesim olduğunu ileri sürer.

> "Bugün artık meydanlara baskın düzenlemek kalkmıştır. Abdülhamit devrinde silahsız insanı öldürmenin çok günah olduğu vurgulanmakta ve dince yasaklanmaktadır. On yılı aşkın ki hiçbir baskın olayı görülmemiştir. Aslında toplum, yapı olarak bu tür baskınlara karşıdır. 'Ali kıran, baş kesen' kişiler, Sünni topluluklar tarafından da ayıplanmaktadır ama tutukevi kaçkını, kızılbaş tohumu adı verilen kişilerden toplum arındırılamamıştır." (s. 431)

Yazar, Osmanlı tarihini de sorgular. Yazar, "*Bektaşilerin titizlikle sakladıkları tarihle Osmanlı'nın tarihinin taban tabana zıt*" olduğunu ileri sürer. Yazarın savına göre, Bektaşiler;

> "Osmanlı'nın göklere çıkardığı Kanuni'yi yere batırır, Osmanlı'nın yükselme devri diye adlandırdığı devirleri Anadolu'nun inleme, can çekişme devri olarak alır. Köylünün elinde bir arpa denesi bile bırakıl-

madığı devir olarak yazar. Sarı Selim, Bektaşi'nin tarihine 'Sarı Çıyan' olarak geçer." (s. 364)

Görüldüğü gibi Alevi-Bektaşi tarihinin, Osmanlı'nın resmi tarihiyle çeliştiğini söylerken görkemli bir saltanat ve yönetim sürdükleri iddia edilen Osmanlı padişahlarını da eleştirmekten kaçınmaz.

Üç Nesil'de devlet, *Memo-II*'deki Tursun Onbaşı gibi bu kez "*Kolcu*" kılığında karşımıza çıkar. Kolcular, altın hırsızlığı suçlamasıyla mahkemeye çıkarılıp serbest bırakılan Ali ile karısı Hediye'yi götürürken yolda Hediye'ye sarkıntılık, Ali'ye de tecavüz ederler. Kaçmakta olan Hediye'yi yakaladıklarında, "*Kaçmakla iyi etmedin, biz seni değil, kocan olacak kızılbaş köpeğini halledecektik.*" diyerek sözde korumaya çalışırlarken aynı zamanda ortada hükümet olmadığını, şikayet etmenin yersiz olduğunu söylerler. Çünkü Kolcuların dediği gibi, bu hükümet baldırı çıplak iki köylüyü hesaba katmazdı. Onlar iki paralık Kürt Kızılbaştı.

Kerbela Olayı

Kerbela, İslâm tarihinde olduğu kadar Alevi tarihinde de büyük bir vahşet ve soykırım olarak görülmüş, bu nedenle Kerbela'da İmam Hüseyin'i ve ailesini günlerce susuz bırakarak, oklayarak şehit eden Yezit'e nefret etmiş, lanetler yağdırmıştır. Bugün Alevi cemlerinde su dağıtılırken ceme katılanların hepsinin, "*Ya Hüseyin! Lanet Yezide!*" diye bağırmaları bu olayı kınamaktan, İmam Hüseyin'in acısına ortak, Yezit'e beddua etmekten başka bir anlam taşımamaktadır.

Olay, aradan yüzyıllar geçmesine karşın halen sıcaklığını korumakta ve zaman zaman Alevi-Sünni çatışmasına, sövüşmesine yol açmaktadır. Yezit'in yaptığı vahşeti lanetlemek için Aleviler, bir Sünniyle tartıştığı ya da çatıştığı zaman "*yezit*" diyerek aşağılamakta ve böylece hem gerçek Yezit'e, hem de karşısındaki insana tepkisini göstermiş olmaktadır. Kuşkusuz burada 1400 yıl önce yaşayan gerçek Yezit'in günahını, tüm Sünnilere mal etmek yanlıştır. Zaten çoğu Sünniler de bu vahşeti kınamakta ve Yezit'e sahip çıkmamaktadırlar.

Kerbela olayı, Arap takvimine göre Muharrem ayının onunda gerçekleştiği için Muharrem ayı da Aleviler ve Bektaşiler tarafından kutsal sayılmaktadır. Muharrem ayında, İmam Hüseyin'in şehit edildiği onuncu güne (*Kimi yörelerde her İmam için bir oruç düşmesi anlamında on iki gün oruç tutarlar-İCE*) dek oruç tutulur. Onuncu gün Aşure yapılır ve dağıtılır. Hali vakti yerinde olanlar kurban kesip yemek verirler.

Kerbela olayı,(*) romanlarda ayrıntılı olarak anlatılmasa da yine de olayı çağrıştıracak bazı motiflere ve anlatımlara yer verilir.

(*)Kerbela Olayı, çeşitli yazarlar tarafından romanlaştırılmıştır. Olayı nedenleri ve sonuçları açısından en iyi anlatan ve çağdaş yorum getiren roman, öykücü yazar Bekir Yıldız'ın *Ve Zalim Ve İnanmış ve Kerbela* adlı yapıtıdır. Cem Yayınevi, 1986, İstanbul.

Dersimli Memik Ağa 'da, daha önce verdiğimiz örneklerde de olduğu gibi, Memik Ağa, Xıdanlı'dan (Hıdanlı) öç almaktadır. Su, Xıdanlı'nın en büyük sorunudur. Ağa, on iki gün suyu kendine kullanır. Oniki gün de Xıdanlı kullanır, ama su onlara yetmez. Ağa, Xıdanlı'ya kızdı mı çeşmeyi yasaklar. Kimseyi yaklaştırmaz. Çünkü çeşme Ağa'nın arazisinin içindedir. Ağa, bu tavrıyla Kerbela'da Hüseyin'e su vermeyen Yezit'e benzetilir.

Xıdanlılar, Ağa için duydukları kini, kadınlarını ve çocuklarını katleden askerlere karşı da duyarlar ve Ağa için yaptıkları benzetmeyi, askerler için de yaparlar ve askerler için, "*Yezit bunlar. Kerbela'da İmam Usen'i bütün ailesiyle katleden yezitler. Şimdi de Dersim'i katlediyorlar.*" diyerek hınç ve kinlerini ortaya koyarlar.

Savaşlı Yıllar'da da aynı benzetmeler bu kez Ermeniler için yapılır. Ermeniler, çevre Alevi köylerinde de sevilen Sünni Alim Osman'ın oğlunu öldürürler, suda haşlarlar. Bu olayı Feyzo, gelip Dede'ye anlatır. Dede üzülür ve "*Vay kafir oğlu kafirler!... Tıpkı Hz. Hüseyin'in başını kesip Yezit'in önüne koyan melun Şimr gibi yapmışlar.*" diyerek tarihte bir başka zalimin adını verir.

Alevi tarihinde *Şimr* de Yezit kadar lanetle anılan bir kimsedir. Çünkü İmam Hüseyin, şehit edildikten sonra kafası Şimr tarafından kesilip Yezit'e bir tepsi içinde sunulmuştur. Bu törensel sunum, Ehlibeyt soyunun son bulduğunun Yezit'e ilan edilmesinden başka bir şey değildir.

Memo-Γ'de ise, Kerbela olayının yarattığı acı ve nefretin, insanları psikolojik olarak nasıl etkilediğini, bu acının bazen yoksulluk olarak da ortaya çıkabileceğini görürüz.

Senem, Şıh Abuzer'in elinden kendisini kurtaran Ökkeş Dayı'ya bir kese altın verir. Altınları bir küçük torbaya koyup iğne iplikle iyice dürüp diker ve beline kemer gibi bağlar. Karısı Zino Ana, bunun üzerine, "*Altunlarını yoğsa Hasan-Hüseyin'in nuru yanan Kerbela haccına mı dökeceksin, herif?*" diye sorar. Ökkeş dayı, "*Fukaralığın, kulluğun Kerbela olup kanımızı kuruttuğu yetmez mi kurban? Neye Kerbela haccını getirirsen aklına?*"diye yanıt verir.

Görüldüğü gibi burada yokluk ve yoksulluğun verdiği acı, Kerbela'mn verdiği acıyla eş tutulmuştur. Bilbaşar, insanlarda yoksulluğun yarattığı en uç boyutu açıklamak için güzel bir benzetmede bulunmuştur.

Şıh kızı Senem'in anası öldüğü zaman cenazesi kaldırılırken seyitler bağlama çalarlar, kadınlar da Kerbela ağıtı okurlar.

Bilbaşar, yoksulluğu Kerbela acısına benzetirken Yeşilova da Kopo'da devletin Dersim halkına yaptığı baskının ve eziyetin yarattığı yılgınlığı, acıyı, Kerbela kokusuna benzetmektedir. Bir yerde Dersim'i Kerbela çölü, halkı da İmam Hüseyin'in ailesi yerine koymaktadır.

Yazar, Dersim'e daha tutarlı bir uygulama ile girilmesi, onlara sevgi götürülmesi gerektiğini, fakat bunun yıllardır yapılmadığını, bilimin ışığının her pencereden içeri sokulmadığını, şeyhin, ağanın, derebeyin aradan kaldırılmadığını söyler. Öte yandan Hamidiye Alayları'nın okuma yazma bilmeyen paşalarının elinden Doğu insanının neler çektiğini ve aynı yazgıyı Dersim halkının da yaşadığını belirtirken Dersimlilerin devlet karşısındaki durumunu, psikolojik atmosferi "*bunaltıcı koku*" olarak yorumlar ve bir

umutla, "*Bu bunaltıcı kokunun, bu acı veren kokunun, bu Kerbela kokusunun dışına çıkabilmek...*" diye açıklar.

Ali Ali'de Kerbela'da İmam Hüseyin'e su verilmeyişi işlenir. Hüseyin'le Fato'nun peşine düşen ve onları peribacalarında bir mağarada yakalayan Nazım, bir Kızılbaş gence kaçtığı için susuz kalmış Fato'yu cezalandırmak ister ve "*Su ya pis kaltak! Kızılbaşla kaçan, Kerbela'da ölenlerin çektiğini anlamalıdır.*" diyerek ona su vermez. Burada Kıyafet, su vermeme olayıyla Kerbela olayına bir göndermede bulunurken Nazım'ı da Yezit yerine koyar.

Kerbela'da İmam Hüseyin'i şehit edenlere bir gönderme de *Kardeşlerin Kini* 'nde yapılır. Malatya'da seçim öncesi radyoda konuşması yapan Deniz Baykal'ın, konuşmasıyla radyoyu bangır bangır bağırtmasından Mustafa Dayı büyük keyif almıştır. Çünkü Baykal, radyoda "*Kerbela'da Hüseyin'i şehit edenler ne ise bunlar da odur!*" diye konuşmuştur. Bir siyasetçinin Kerbela olayını siyasi malzeme yapması bile Alevilerde heyecan yaratmaktadır. Fakat siyasilerin onların beklentilerine ne oranda yanıt verdiği ise bilinmemektedir.

Aleviler, Kerbela olayım, özellikle İmam Hüseyin'e su verilmemesini günlük yaşamlarında da sergilerler. Bu nedenle İmam Hüseyin'in susuzluğuna saygı gereği kana kana su içmekten kaçınırlar. Bu uygulamayı, Balkız'ın *Delikli Taş* öyküsünde görürüz. Hacı Bektaş Veli türbesini ziyarete giden bir ailenin inançsal davranışlarının anlatıldığı bu yalın öyküde bir çocuğun kana kana su içmesi engellenir ve eleştirilir:

> "Abu zemzem suyundan içtiler. Çocuklardan birinin kana kana içmesine engel oldular. Çocuk itiraz edince de izah ettiler. Doyasıya su içmek günahtır. Hz. Hüseyin efendimiz Kerbela'da susuzluktan şehit oldu, onun için." (s. 72)

Delikli Taş'ta kana kana su içmenin günah olduğu anlatılırken *Kaplumbağalar*'da da suyun besmele çekilip İmam Hüseyin'in adı anılarak içildiği görülür. Kır Abbas, getirilen suyu içerken, "*Hüseyne selam, Hüseyne rahmet!*" diyerek hem İmam Hüseyin'i anmakta, hem de suyu kutsamaktadır.

Aleviliğe Materyalist Yaklaşım

Alevilik olgusuna materyalist yaklaşımı 1980 öncesi dönemlerde kendini devrimci genç ya da aydın olarak tanımlayanlarda görürüz. Materyalist düşüncede, din olgusu "*bir afyon*" olarak görüldüğü için, Alevilik de aynı biçimde ele alınmış ve emekçi sınıfın devrimci mücadelesi önünde bir engel olarak görülmüştür. Bu nedenle Alevi köylerine giden kimi üniversiteli gençler ya da aydınlar, Alevilerin inanç önderi sayılan Dedelerle tartışmışlar, talibi önünde sınava çekerek küçük düşürülmesini sağlamışlar, kimi yörelerde ise Dedeleri kovmuşlardır.

Materyalist düşünen birisinin, bir Dedeyi, kendi arkasında ayaklarına kapanacak denli itikat sahibi bir köy halkının uyanmasına ve bilimin gelişmesine ket vuran bir inanç önderini, bir "*ayakbağı*" olarak görmesi

doğaldır. Yanlış olan, kendilerinin "*cahil*" ve "*zavallı*" buldukları bir Dedenin, cem denilen bir örgütlenmenin manevi önderi ve arkasında hiç de yabana atılmayacak bir topluluğun olduğunu fark edememeleridir. Materyalist geçinen gençler, uğruna mücadele verdikleri "*halk devrimi*"ni yapacak olan insanların önderlerini küçümsediler ve yanıldılar. Onlar, kendilerinin, "*haydi*" demesiyle kaç kişi gelir, bir Dedenin, "*haydi*" demesiyle kaç kişi gelir, bunun hesabını yapamadılar.

Ancak 12 Eylül Askeri darbesinden sonra yeniden çoğulcu parlamenter sisteme geçilince gerçeği anladılar ve özeleştiri yapmak zorunda kaldılar. Eğer bugün eskinin solcuları Alevilikten Bektaşilikten söz ediyorlarsa, önderliğine soyunuyorlarsa bu kendini bir sorgulamadır, bir özeleştiri yapmadır.

Bu tavrı birkaç romanda görmek olası. Bu romanlar da *Ali Ali, Bir Ses Böler Geceyi* ile *Kardeşlerin Kini*'dir. *Ali Ali*'de Fato'nun kardeşi Murat, bacısının bir Alevi gence kaçmasıyla gelişen olaylara, kendi köylüleri, babası ve iki sevdalının peşine düşen Sünni gençler gibi yaklaşmaz, olayları kendi ölçeğinde değerlendirir ve Fato'nun kaçmasını namus sorunu yapmaz. Hatta bunu iki kesimin barış içinde yaşaması, yüzyılların tortulaşmış kininin atılması için bir fırsat olarak görür ve bacısının Hüseyin'e kaçmasını destekler.

Alevi-Sünni çatışmasının yaratılması için çeşitli dedikoduların dolaştığı bir ortamda Murat şöyle çıkışır:

> "Yılların ezgisi Bektaşileri iyice ürkekleştirmiş. Sirkesini, sarımsağını hesap eden çorbayı içemez. Geçmişin yıkıntılarını, pisliğini biz gençler temizleyeceğiz. Tekke, türbe, din, iman bağnazlıklarına biz karşı çıkacağız. Ustanın dediği: 'Manevi rakıyla sarhoş olmuşları' biz ayıktıracağız. Niye adımız gençlik? Niçin gelecek bizden sorulur diyoruz?
>
> Mustafa Kemal'in koşulları şimdikinden daha mı iyiydi? Bağnazlığın köküne nasıl kibrit suyu döktü! Aslı astarı olmayan mezhepçiliğe, yirminci yüzyılda teslim mi olalım?"(s. 108)

Yazar, sorunun çözümüne idealist bir açıdan yaklaşmıştır. Geleceğin gençlikte olduğu saptamasını yaparken, onların önünde olan "*yaşlılar*" diyeceğimiz bir-iki önceki kuşağın, gelenekçi ve tutucu davranabilecekleri göz ardı edilmektedir. Gerçekçi açıdan bakılacak olunursa, tüm insanları çağdaş, bilime inanan, demokrasiye tam inancı olan bireylerin yetişmesi için eğitim seferberliğinin yaşama geçirilmesi gerekmektedir. Yüzyıllardır süren ve bilinçaltında tortulaşan kinin, öfkenin, "*Kızılbaş-Yezit*" sövüşmesinin son bulması için tüm kafaların ortak bir potada, ortak bir ülküde, "*çağdaş ve barışçı bir birey*" olma çizgisinde buluşması gerekmektedir.

Kıyafet, mezhepçiliğin yıkılması için Kemalist açıdan yaklaşıp çözüm üretmektedir. O günün koşulları bugünkine uymaz, doğrudur. Ama ne yazık ki, günümüz Türkiye'sinde mezhepçilik yapan simsarları, din bezirganları, bedevi kılıklıları gördüğümüzde "*teslimiyet*"in ölçüsü sanırım anlaşılır.

Aynı Murat, mezhepçilik denen kök salmış kütüğü parçalamak istese de öte yandan Alevi Dedesine hakaret de etmektedir. İşçiler arasında "*Bacısını*

bir kızılbaşa veren ilk devrimci" olarak anılması karşısında hoşnutluğunu saklamayan Murat, "*Bir de Hasan Dede pezevenginin kızını, kendime alabilsem. Sosyal barışı kurmuş olurduk...*" demekten de kendini alamaz.

Sosyal barışın kurulması için, Güney-Anadolu bölgesinde "*berdel*" denilen töreye benzer bir yöntemle, yani takasla evlilik yapılması gerekmez. Nedense burada Kıyafet, devrimciliği biraz etik çizginin dışına çıkarmış görünmektedir.

Bir Ses Böler Geceyi'de ise romanın başkahramanı, aydın araştırmacı Süha, materyalist yaklaşımı en iyi sergileyen bir örnektir. Süha, Yunanistanlı bir Bektaşi Babasıyla yaptığı sohbette, Dört Kapı'nın son aşaması olan "*Hakikat*"i tartışırlarken işin tasavvufi yönünü görememekte ve "*Hakikat*" kavramını salt maddeci bir dünya görüşü üzerine oturtmaktadır.

Süha, gerçekte din ve inanç konusunda yetersizdir. Kalıplaşmış düşüncelere sahip bir devrimci tipi çizmektedir. Bektaşi babasının bilim yerine kullandığı "*Hakikat*"le ilgili soruların karşısında şaşırır, suskun kalır. Daha zorda kalınca, bilinçsiz bir biçimde, "*Benim hakikatim, sizin hakikatinize benzemiyor. (...) Ben, insanların daha eşit, daha adil ve özgür bir dünyada yaşamaları gerektiğine inanıyorum. Bunun için de ne Şeriata, ne Tarikata, ne de Marifete gerek var.*" diyerek kendini savunur.

Fakat kendisinin "*demagoji*" olarak yorumladığı Bektaşi Babasının görüşlerini ve açıklamalarını yıllar sonra, bir köy evinde cem törenini izlerken anımsar ve utanır.

Ahmet Ümit, yukarıda anlattığımız devrimci, solcu gençlerin Dedelere bakışını, Ali Rıza'nın ağzından gerçekçi bir biçimde aktarmaktadır. Ali Rıza, İsmail'le tartışmakta ve Dedelere karşı çıktığı için İsmail'i eleştirmektedir. Ali Rıza ile İsmail şöyle tartışırlar:

> "Hüseyin dede hakkında yanılıyorsun İsmayil. Devir değişiyor. Artık dedeler köylülerden toplanan üç beş kuruşla geçinemez. Adamcağızın ondan bundan gelecek paralarla, yardımlarla yaşamaktan kurtulmak için açmış o dükkanı. "
>
> "Benim bildiğim bir dede aç kalır ama dünya işleriyle uğraşmaz... Uğraşırsa canlara Hak yolunu gösteremez. Ama o da ektiğini biçecek. İstanbul'da bizim köylülerin hiç biri dedeyi takmıyor. Hele gençlere dedenin sözü artık hiç geçemez." (s. 115)

Görüldüğü gibi yazar, bir yandan kent koşullarında Aleviliğin, özellikle Dedelik kurumunun değişimini ve erozyona uğrayışını açıklarken öte yandan yukarıda sözünü ettiğimiz 1980 öncesi devrimcilerin tutumlarını da eleştirmektedir.

Yazar, bu eleştirisini Ali Rıza'nın örnek verdiği solcu bir genç olan Bekir'in ağzından yapmaktadır. Bekir, din olgusuna Marksist açıdan yaklaşmakta ve Dedelik kurumunu savunan Ali Rıza'ya, "*Dinin iyisi olmaz. Bütün dinlerin amacı işçi sınıfının haklı taleplerini öteki dünyaya erteleyerek, onları uyutmaktır. (...) Gözlerimizi içinde yaşadığımız toplumdaki gerçeklere çevirmeliyiz.*" diyerek dine bakışını ortaya koyarken, yazar da böylece 1980 öncesi tartışmalarından büyük bir gözlemci tavırla

gerçekleri ortaya koymaktadır. Yazarın şu an ki görüşünü pek bilemeyiz, ama hem eleştiri, hem özeleştiri yaptığı açıkça görülmektedir.

Kardeşlerin Kini'nde ise Malatya'da patlak veren Alevi-Sünni ayrımcılığına materyalist yaklaşımdan öte idealistçe yaklaşarak çözüm üretildiğini görürüz. Latif Coşkun kimliğiyle karşımıza çıkan yazar, olaylar karşısında alınacak tavır için doğru bir tavır sergileyerek, "*sorunun Aleviler olarak değil, yoksul olarak halkın birleşmesi, yoksa salt Aleviler olarak birleşildiğinde kendilerini yoksul halktan ayırmış olacaklarını*" söyleyerek hem devrimci, hem de popülist bir yaklaşım sergilemektedir.

Kaleli, bu tavırlarını ve söylemlerini romanın ileriki sayfalarında da sürdürür ve aynı görüşlerini yineler. Romanında ilk başlarda sergilediği Alevici tutumunu bırakıp devrimci bir tutum izlerken, aslında gerçekçidir ve olaylara doğru bir tanı koymaktadır. Çünkü, sosyal olayların inanç boyutuna taşınmasının temelinde insanların inançlarını özgürce yerine getirememekten öte, ekonomik nedenler yatmaktadır. Bu açıdan Kaleli'nin Alevi-Sünni olaylarının önüne geçilmesindeki tavrı gerçekçidir ve doğrudur. Ona göre, "*kavga Aleviler'le Sünniler arasında değil, ezenle ezilen arasında bir kavgadır.*" Fakat bu kavgada, ne yazık ki Aleviler, dünya görüşlerine uygun davranmazlar; kimi kaypak Alevi burjuvaları, ezenlerin yanında yer alırlar. Niyazi'nin dediği gibi, "*Alevinin de, Sünninin de ezileni birdir.*" Bu da Alevi-Sünni sorununa iyi teşhis konulmamasından, asıl sorunun ekonomik olduğunun bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla sermaye sınıfında yer alan bir tüccarın Alevi olması, gerçeği değiştirmeyecektir. Sonuçta kendi çıkarının olduğu sınıfın, yani ezenin yanında yer alacaktır. Sanırım Alevi ileri gelenlerin en büyük yanılgısı da burada yatmaktadır.

Sözün Sonu...

Türk romanı ve öyküsünde, yazarlarımızın Alevilerin yeri ve önemi, Aleviliğe yaklaşımları konusunda yaptığımız araştırma sonucunda, yüzyıllardır bilinçaltında tortulaşmış olan ve ileriki yüzyıllarda zaman ve zeminini bulduğunda yılanın zehrini çıkarması gibi ortaya çıkarılan kin, öfke ve düşmanlık tohumlarının yarattığı Alevi-Sünni çatışmasının, yer yer abartıya kaçılsa da gerçekçi ve doğru bir biçimde işlendiğini gördük.

Yine yapılan bu araştırmada Alevi kökenli yazarların, konunun içinden geldikleri için Alevilik ve Bektaşilik konusuna, Sünni kökenli yazarlardan daha gerçekçi ve nesnel yaklaştıkları görülmektedir. Örneğin Kaftancıoğlu ve Bahadınlı, bu kültürü çok iyi bilmelerine karşın Alevilik ve Bektaşilikle ilgili, örneğin Dedelik ve Hakullah gibi, birtakım tabu sayılan konuları, acımasızca eleştirmekten kaçınmamışlardır. Diğer yazarlar ise daha çok yüzyıllardır söylenegelen karalama, çamur atma ve iftira çerçevesinde gelişen önyargılar ve söylentileri yapıtlarında işlemişlerdir. Bazen Kıyafet ve Önal'da olduğu gibi iş, sövüşmeye dek varmıştır.

Yakup Kadri ve Musahipzade Celal gibi yazarlarımız ise, Bektaşiliğin yozlaşması konusuna okurların dikkatlerini çekmek amacıyla yazdıklarını ileri sürmelerine karşın en büyük saldırı ve karalamanın yine kendileri tarafından yapıldığı görülmüştür. Örneğin Yakup Kadri, Bektaşi tekkelerini bilinen tekke işlevinin dışında, orayı ayyaş, serseri kılıklı dervişlerin ve kendi cinsel arzularına servis yapan kadınların da yer aldığı bir "*muaşaka*", randevu yeri gibi tanıtmaya; Musahipzade ise daha da ileri giderek, sanki gerçekte böyle bir olay varmış gibi mum söndü olayını sahnelemiş ve buna da inandırıcılık kazandırmaya çalışmıştır.

Alevilik ve Alevilerin romanlara ve öykülere konu olması sonucunda şu sonuç çıkmaktadır ki, halk arasında söylenegelen kimi söylemler, dedikodular, kimi yazarlar tarafından gerçekmiş gibi algılanmıştır. Bunun için de roman biçemi arkasına sığınarak Alevilik ve Aleviler hakkında gerçekdışı ve tarihsel dayanağı olmayan bilgi ve konuları işlemeye kalkışmışlardır.

Romana gerilim kazandırmak için bol bol karşılıklı küfürlere yer vermek romana fazla bir şey kazandırmaz, tersine değer kaybettirir. Bu konuda Ayşe Kulin'in çok dikkatli ve titiz davrandığını, gereksiz söylemler ve abartılı konuşmalardan, gerilim yaratarak Alevi-Sünni arasında "*vestern*" türü bir çatışmadan kaçındığını rahatlıkla görürüz.

Dünya yeni bir yapılanmaya doğru gitmektedir. Küreselleşme dediğimiz bu yapılanmada kuşkusuz Türkiye de etnik, inançsal ve kültürel zenginlikleriyle yer alacaktır. Mozaik bir yapı olarak tanımlayacağımız bu coğrafyada, Türkiye'yi yönetenlerin, Alevisiyle, Sünnisiyle, Kürdüyle, Türküyle, aynı atlas üzerinde kardeşlik ve dayanışma ruhu içerisinde el ele barış ve sevgi şarkıları söyleyerek, semah dönerek yer almaları yönünde adım atmaları gerekmektedir. "*Pis Kızılbaş*", "*Yezide lanet*" diye karşılıklı sövüşmenin ve sövüştürmenin Alevilere ve Sünnilere bir şey kazandırdığı görülmemiştir. tersine çok şey kaybettirmiştir. Bu nedenle aydınımızla, yazarımızla, siyasetçilerimizle böylesi hassas bir konuya çok dikkatli ve duyarlı yaklaşmak zorundayız. Klasik politik nutuklarla Alevilere, "*Siz birinci sınıf vatandaşlarsınız. Laikliğin ve demokrasinin sigortasısınız*" gibi ucuz teranelerle insan hakları, inanç ve düşünce özgürlüğü gibi birtakım yasal kurallarla iş geçiştirilemez. Çağı, sevgi çağı olarak inşa etmeliyiz. Bunda da en büyük görev kuşkusuz Alevi, Sünni çağdaş, laik ve demokrat insanlara düşmektedir.

Yarınlarda farklı "*kimlikler*"in yer aldığı bir coğrafyada tüm Alevi-Sünni halkın kardeşçe, barış içinde el ele, gönül gönüle sevgi semahında yer alması dileğiyle...

1 Eylül 2001/Ankara

KAYNAKÇA

Romanlar:

Ayşe Kulin, *Köprü*, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, 2001, İstanbul.

Ali Aslan, *Serçe*, Sistem Yayınları, 1988, İstanbul.

Ahmet Ümit, *Bir Ses Böler Geceyi*, Cem Yayınevi, 1993, İstanbul.

Erhan Bener, *Elif'in Öyküsü*, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, 1994, Ankara.

Fakir Baykurt, *Kaplumbağalar*, Adam Yayınları, 6. Baskı, 1980, İstanbul.

Hasan Kıyafet, *Ali Ali*, Alev Yayınları, 3. Baskı, 1993, İstanbul.

Haydar Işık, *Dersimli Memik Ağa*, Belge Yayınları: 97, 1990, İstanbul

İsmail Kaygusuz, *Savaşlı Yıllar: Son Görgü Cem'i*, Alev Yayınları, 1991, İstanbul.

İlhan Önal (Tarhan), *Üç Nesil*, Cem Yayınevi, 1987, İstanbul.

Kemal Bilbaşar, *Cemo*, Tekin Yayınevi, 11. Baskı, 1996, İstanbul.

Kemal Bilbaşar, *Memo-I*, Tekin Yayınevi, 1966, İstanbul.

Kemal Bilbaşar, *Memo-II*, Tekin Yayınevi, 1968, İstanbul.

Kemal Tahir, *Rahmet Yolları Kesti*, Adam Yayınları, 4. Baskı, 2000, İstanbul.

Lütfi Kaleli, *Kardeşlerin Kini*, Suda Yayınları, 1976, İstanbul.

Latife Tekin, *Berci Kristin Çöp Masalları*, Metis Yayınları, 7. Baskı, 1995, İstanbul.

Mustafa Yeşilova, *Kopo*, Milliyet Yayınları, 1978, İstanbul.

Mustafa Yeşilova, *Karasu*, Hür Yayınevi, 1981, İstanbul.

Refi' Cevad Ulunay, *Mermer Köşkün Sahibi*, Arba Yayınları, 2. Baskı, 1995, İstanbul.

Sadri Ertem (Etem), *Çıkrıklar Dırunca*, Resimli Ay Matbaası, 1930, İstanbul.

Süleyman Çiltaş, *Binboğalı Kökçüler*, Can Yayınları: 28, 1993, İstanbul.

Süleyman Çiltaş, *Zöre Zöre*, Can Yayınları: 126, 2000, İstanbul.

Ümit Kaftancıoğlu, *Yelatan*, Remzi Kitabevi, 1972, İstanbul.

Vedat Türkali, *Güven - II*, Gendaş Yayınevi, 3. Baskı, 1999, İstanbul.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Nur Baba*, İletişim Yayınları, 7. Baskı, 1983.

Yaşar Kemal, *Binboğalar Efsanesi*, Cem Yayınevi, 3. Baskı,

Yılmaz Güney, *Kapı, Pencere Camı ve İki Ekmek İstiyoruz*, Güney Filmcilik Yayınları, 3. Baskı, 1980, İstanbul.

Yusuf Ziya Bahadınlı, *Güllüceli Kazım*, Hür Yayınevi, 1965, İstanbul,

Öyküler

Ali Balkız, *Bütün Ülke Yeşil Vadi*, Öteki Yayınevi, 1997, Ankara.

Ali Balkız, *Dilbağı,*

Haldun Taner, *Şişhaneye Yağmur Yağıyordu*, Bütün Hikayeleri: 2, Bilgi Yayınevi, 6. Baskı, 1999, Ankara.

İnci Aral, *Kıran Resimleri*, Dayanışma Yayınları, 1983, Ankara.

Osman Şahin, *Son Yörük*, Kaynak Yayınları, 1992, İstanbul.

Ömer Seyfettin, *Harem*, Bütün Eserleri: 4, Bilgi Yayınevi, Tekrar Basım, 1993, Ankara.

Sabahattin Ali, *Yeni Dünya*, Cem Yayınevi, 1982, İstanbul.

Ümit Kaftancıoğlu, *Hakullah* (Röp,), Karacan Yayınları, 1972, İst.

Ümit Kaftancıoğlu, *Dönemeç*, Remzi Kitabevi, 1976, İstanbul.

Ümit Kaftancıoğlu, *Çarpana*, Remzi Kitabevi, 1975, İstanbul.

Ümit Kaftancıoğlu, *İstanbul Allak Bullak*, Yazko Yayınları, 1983, İstanbul.

Yusuf Ziya Bahadınlı, *İtin Olayım Ağam*, Hür Yayınevi, 1964, İst.

Oyun

Musahipzade Celal, *Mum Söndü*, Kanaat Kitabevi, 1936, İstanbul.

Kaynak Kitaplar Ve Makaleler

T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere (Haz.), *Alevi Kimliği*, Çev: Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, İstanbul.

Cemal Şener (Haz.), *Alevilik Üstüne Ne Dediler?* Ant Yayınları, 1990, İstanbul.

Anatolia Moderna II, Derviches Et Cimetieres Ottomans (Çağdaş Anadolu-II: Osmanlı Dervişleri ve Mezarlıkları), Bibliotheque De l'Institut Français d'Etudes Anatoliennes D'istanbul (İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü Yayınları), 1991, Paris.

Doç. Dr. Bedri Noyan (Dedebaba), *Bektaşilik Alevilik Nedir*? Ant/Can Ortak Yayını, 3. Baskı, 1995, İstanbul.

Baki Kurtuluş, *Mustafa Kemal Atatürk / Söylev "Nutuk"*, Dil Derneği Yayını, 3. Baskı, 1998, Ankara.

Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Ant Yayınları, 1993, İstanbul.

Fethi Naci, *100. Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yayınevi, 1981, İstanbul.

İrene Melikof, *Uyur İdik Uyardılar*, Çev: Turan Alptekin, Cem Yayınevi, 1993, İstanbul.

İsmet Zeki Eyuboğlu, *Günün Işığında Tasavvuf, Tarikatlar, Mezhepler Tarihi*, Geçit Yayınevi, 1987, İstanbul.

İlhan Cem Erseven, *Aleviler'de Semah*, Ant Yayınları, 3. Baskı, 1996, İstanbul.

İ. Habib Sevük, *Tanzimat'tan Beri Edebiyat Tarihi*, c.1, s. 351, 1944.

Metin And, *Şair Evlenmesi'nden Önceki İlk Türkçe Oyunlar*, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1983, İstanbul.

Mehmet Bayrak, *Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı*, Özge Yayınları, 2001, Ankara.

Metin Toker, *Şeyh Sait ve İsyanı, Cumhuriyet* Gazetesi Kitap Armağanı, 1998, İstanbul.

Martin Von Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik/ Etnik Ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2000, İstanbul.

Doç. Dr. Olcay Önertoy, *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*, T. İş Bankası Yayınları, 1984, Ankara.

Orhan Hançerlioğlu, *Musahipzade Celal / Bütün Oyunları*, Milliyet Yayınları, 1970, İstanbul.

Doç. Dr. Ramazan kaplan, *Türk Romanında köy*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, 1997, Ankara.

Dr. Sevda Şener, *Musahipzade Celal Ve Tiyatrosu*, AÜ. DTCF Yayınları: 146, 1963, Ankara.

Doç. Dr. Sevda Şener, *Çağdaş Türk Tiyatrosunda Ahlâk, Ekonomi, Kültür Sorunları* (1923-1970), AÜ DTCF Yayını: 208, 1971, Ankara.

Tevfik Oytan, *Bektaşiliğin İçyüzü*, c. 1, İstanbul Maarif Kitaphanesi, 1956, İstanbul.

***

Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, Alevilik ve Bektaşilik Hakkındaki Son Yayınlar Üzerinde Genel Bir Bakış ve Bazı Gerçekler, Tarih Ve Toplum, Sayı: 91 ve 92, Temmuz/Ağustos 1991, İletişim Yayınları, İstanbul.

Halide Edip Adıvar, "Nur Baba", İkdam Gazetesi, Sayı: 9096, 1922.

Ahmet Haşim, "Nur Baba Münasebetiyle", Akşam, Sayı: 1305, 1922.

Filiz Ali-Atilla Özkırımlı, Sabahattin Ali, P. Naili Boratav'ın "Hasan Boğuldu" Öyküsü Üzerine Yazısı, s. 286, 1979.

Gökhan Akçura, "Aile Boyu Sinema", Hürriyet, 21 Ekim 1991.

H. Nedim Şahhüseyinoğlu, "Ali Ali", Gayret, Aralık 1985, Malatya.

İlhan Cem Erseven, "Yelatan'dan Gelen Yiğit: Kaftancıoğlu", Anadolu Ekini, Kaftancıoğlu Özel Sayısı, Sayı: 33, Ankara.

Metin Turan, "Ümit Kaftancıoğlu İçin", Anadolu Ekini, Kaftancıoğlu Özel Sayısı, Sayı: 33, Nisan 2000, Ankara.

Osman Şahin, "Kopo Romanı Kürt Halkını Türkmen Asıllı Gösteriyor", Aydınlık, Eylül 1978, İstanbul.

Dr. Sevda Şener, "Musahipzade Celal", Sinema Tiyatro, Türk Tiyatrosu Özel Sayısı, Sayı: 7, 1 Ekim 1959.

Ümit Sarıaslan, "Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok", Anadolu Ekini, Kaftancıoğlu Özel Sayısı, Sayı: 33, Nisan 2000, Ankara.
Kemal Bilbaşar Hakkında, Nesin Yıllığı/1974, Nesin Vakfı Yayınları,
Nuriye Akman Ayşe Kulin'le Röportaj, Sabah, Pazar, 6 Mayıs 2001.
Aslı Atasoy, Ayşe Kulin'le Söyleşi, Radikal, Kitap, 20 Nisan 2001.
İsmail Kaygusuz'la Söyleşi, "Son Görgü Cemi", Kavga, Sayı: 6, Ağustos 1991.
Mustafa Yeşilova ile Söyleşi, Milliyet Sanat Dergisi, Sayı: 279, 29 Mayıs 1978.

SERÇEŞME

Esat Korkmaz'ın
Genel Yayın Yönetmenliğinde
Ahmet Koçak
Ali Balkız
Ayhan Aydın
Burhan Kocadağ
Dertli Divani
Erdoğan Aklan
Ergül Şanlı
Fitret Otyam
Hasan Harmancı
Haşim Kutlu
İlhan Cem Erseven
İsmail Kaygusuz
İsmail Özmen
Lütfi Kaleli
Mehmet Turan
Murtaza Demir
Rıza Aydın
Vahap Erdoğdu
ve Hacı Bektaş Veli Dergahı Postnişini
Veliyettin Ulusoy'un
katkılarıyla

YAYIMLANAN AYLIK DERGİ

İkinci Yılına Giriyor

Genel Ajans Basım Dağıtım Organizasyon Ltd. Şti.

Divanyolu Caddesi No 54, Erçevik İşhanı 102
34110 Eminönü – İstanbul
Tel/Faks: +90.(0)212.519 56 35
E-posta: sercesme_dergisi@yahoo.com

İlhan Cem ERSEVEN 1954' de Çorum, Alaca'da doğdu. İlk ve orta öğrenimi Alaca'da, lise ve yüksek öğrenimini Ankara'da yaptı.

1979'da Gazi Eğitim Enstitüsü, Fransızca Bölümü'nü; 1983'de Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültes,i Güzel Sanatlar Bölümü'nü bitirdi.

1980'de öğretmenliğe başladı ve çeşitli okullarda Fransızca öğretmenliği yaptı. 2005 Edebiyat dünyasına 1976'da girdi. Çeşitli gazete ve dergilerde şiir, öykü ve makaleleri yayınlandı. *Yapıt* dergisinin öykü ve şiir yarışmalarında ikincilik ödülleri kazandı. Daha sonra Anadolu halk kültürü incelemelerine yöneldi, özellikle Alevi-Bektaşi kültürü üzerinde araştırmalar yaptı.

Yazıları ve çevirileri *Yeni Halkçı, Barış, Yenigün, Yeni Ulus, Selam, Demokrat* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde ve *Yapıt, Yeni Olgu, Edebiyat 81, Yazko-Edebiyat, İn Vivo, Halk Ozanlarının Sesi, Pir Sultan Abdal, Dost, Cem, Nefes, Ehlibeyt, Alevilerin Sesi, Hacıbektaş, Karşı, Folklor/Edebiyat* ve *Serçeşme* dergilerinde yayınlandı.

Bir süre Milli Eğitim Bakanlığı, Film Radyo ve Televizyonla Eğitim Merkezi'nde (FRTEM) yapımcı-yönetmen ve senarist olarak görev yaptı. Amatör fotoğraf, resim, belgesel film ve senaryo çalışmaları bulunmaktadır.

Aleviler'de Semah: Yabancı Araştırmacılar Gözüyle Alevilik: Tuttum Aynayı Yüzüme; Sanat Psikolojisi, Jean-Paul Weber, (Çeviri) yapıtları yayınlanmıştır.

Bu Çalışmada İncelen Yapıtlar:

Güllüceli Kazım* / Yusuf Ziya Bahadınlı - *Yelatan* / Ümit Kaftancıoğlu - *Kardeşlerin Kini* / Lütfi Kaleli - *Elif'in Öyküsü* / Erhan Bener - *Ali Ali* / Hasan Kıyafet - *Üç Nesil* / İlhan Önal - *Bir Ses Böler Geceyi* / Ahmet Ümit - *Savaşlı Yıllar - Son Görgü Cemi* / İsmail Kaygusuz - *Çıkrıklar Durunca* / Sadri Ertem - *Rahmet Yolları Kesti* / Kemal Bilbaşar - *Kaplumbağalar* / Fakir Baykurt - *Binboğalar Efsanesi* / Yaşar Kemal - *Soba, Pencere Camı ve İki Ekmek İstiyoruz* / Yılmaz Güney - *Berci Kristin Çöp Masalları* / Latife Tekin - *Binboğalı Kökçüler* / Süleyman Çiltaş - *Güven* / Vedat Türkali - *Köprü* / Ayşe Kulin - *Cemo - Memo* / Kemal Bilbaşar - *Kapo - Karasu* / Mustafa Yeşilova - *Serçe* / Ali Arsan - *Dersimli Memik Ağa* / Haydar Işık - *Nur Baba* / Yakup Kadri Karaosmanoğlu - *Mermer Köşkün Sahibi* / Refii Cevat Ulunay - *Mum Söndü* / Musahipzade Celal - *Harem* / Ömer Seyfettin - *Hasan Boğuldu* / Sabahattin Ali - *İtin Olayım Ağam* / Yusuf Ziya Bahadınlı - *Şişhaneye Yağmur Yağıyordu* / Haldun Taner - *Hakullah - Çarpana - Dönemeç - İstanbul Allak Bullak* / Ümit Kaftancıoğlu - *Kıran Resimleri* / İnci Aral - *Son Yörük* / Osman Şahin - *Bütün Ülke Yeşil Vadi - Dilbağı* / Ali Balkız

ISBN 975-335-052-X
9 789753 350525

Alev Yayınları
www.alevyayinlari.com